

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

**Διαδικασίες κοινωνικής ενσωμάτωσης και η
νοηματοδότησή της από τα παιδιά των
μεταναστών.**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Δήμα Μαρία

Αθήνα, 2021

Τριμελής Επιτροπή

Παπαδοπούλου Δέσποινα, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Ψημμένος Ιορδάνης, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Πρόκου Ελένη, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Δήμα Μαρία, 2021

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διδακτορικής διατριβής εξ' ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διδακτορικής διατριβής για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διδακτορικής διατριβής από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Στην Κοσμική...

Ευχαριστίες

Σε αυτή την μοναχική και επίπονη διαδρομή, όπως είναι η συγγραφή μιας διδακτορικής διατριβής, θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς τους ανθρώπους που ήταν δίπλα μου και συνέβαλαν τα μέγιστα στην πραγμάτωσή της. Τελικά, όπως κατάλαβα στο τέλος, η διαδικασία δεν είναι τόσο μοναχική όταν έχεις συνοδοιπόρους και συμπαραστάτες.

Ευχαριστώ λοιπόν, θερμά την κα Παπαδοπούλου Δέσποινα, επιβλέπουσα καθηγήτρια της διατριβής, που συνέβαλε με το βέλτιστο τρόπο στην ολοκλήρωση της. Με τις συμβουλές της, τις παρατηρήσεις της και τις διορθώσεις της κατάφερα να φέρω αυτό το εγχείρημα εις πέρας. Επίσης, ευχαριστώ την κα Πρόκου Ελένη και τον κο Ψημμένο Ιορδάνη που με βοήθησαν εξαιρετικά με τις παρατηρήσεις τους και τις συμβουλές τους. Χωρίς τους τρεις αυτούς καθηγητές δεν θα ολοκλήρωνα ποτέ την εργασία αυτή.

Οι γονείς μου και η «οικογένεια» μου, με την έννοια των σημαντικών ανθρώπων στη ζωή μου, από την πρώτη στιγμή στάθηκαν αρωγοί στην προσπάθεια μου αυτή και με ενίσχυσαν με όποιο τρόπο μπορούσαν. Η Χριστίνα, η Ντάρια, η Κατερίνα, ο Βασίλης, η Φρόσω, ο Νίκος, ο κος Πασπάλας Ιωάννης, Προϊστάμενος Διαχειριστικής Αρχής ΕΠ ΕΒΥΣ του ΤΕΒΑ, η κα Καμινιώτη Ολυμπία, Διευθύντρια Ανάλυσης Αγοράς Εργασίας & Εργασιακών Σχέσεων του Ε.Ι.Ε.Α.Δ. και η κα Φωτοπούλου Ελένη, Αναπληρώτρια Προϊσταμένη Διαχειριστικής Αρχής ΕΠ ΕΒΥΣ του ΤΕΒΑ, είναι μόνο μερικοί από αυτούς που στάθηκαν δίπλα μου και με βοήθησαν ηθικά και ουσιαστικά στην πραγματοποίηση αυτής της προσπάθειας. Τους ευχαριστώ όλους και έναν έναν ξεχωριστά, μέσα από την καρδιά μου. Ευχαριστώ όμως και αυτούς που δεν θέλησαν να με βοηθήσουν και αμφέβαλλαν για την απόπειρα αυτή, ατσάλωσαν τη θέληση μου και πολλαπλασίασαν τη δύναμη μου.

Τέλος, ένα πολύ μεγάλο ευχαριστώ αξίζει στα παιδιά που δέχτηκαν να μου μιλήσουν και να μου ανοίξουν τις καρδιές τους. Χωρίς την πολύτιμη βοήθεια τους, δεν θα μπορούσα να ολοκληρώσω την έρευνα πεδίου. Τους ευχαριστώ για την εμπιστοσύνη και τον χρόνο που μου διέθεσαν. Εύχομαι να μπορέσω να αποτυπώσω με σεβασμό και ακρίβεια τις φωνές τους και να μοιραστώ με τους αναγνώστες, τις ανησυχίες τους, τις σκέψεις τους και τον τρόπο που αντιλαμβάνονται την κοινωνία. Ήταν μια αξέχαστη διαδρομή!

Πίνακας περιεχομένων

Ευχαριστίες	3
Πίνακες	8
Διαγράμματα	9
Περίληψη	10
Abstract	12
Εισαγωγή	14
ΜΕΡΟΣ Α: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	19
Κεφ. 1: Θεωρητικές προσεγγίσεις του μεταναστευτικού φαινομένου	20
<i>Κεφ. 1.1: Νεοκλασική σχολή</i>	<i>21</i>
<i>Θεωρία «Push – Pull»</i>	<i>24</i>
<i>Κεφ. 1.2: Θεσμική προσέγγιση</i>	<i>25</i>
<i>Κεφ. 1.3: Μαρξιστική προσέγγιση</i>	<i>27</i>
<i>Κεφ. 1.4: Προσέγγιση του Durkheim</i>	<i>29</i>
<i>Κεφ. 1.5: Προσέγγιση του Weber</i>	<i>33</i>
<i>Κεφ. 1.6: Η έμφυλη διάσταση της μετανάστευσης</i>	<i>38</i>
Κεφ. 2: Η μετανάστευση στη σύγχρονη κοινωνία	42
<i>Κεφ. 2.1: Μετανάστευση στην Ευρώπη</i>	<i>45</i>
<i>Κεφ. 2.2: Μεσογειακό μοντέλο μετανάστευσης</i>	<i>46</i>
<i>Κεφ. 2.3: Μετανάστευση στις Η.Π.Α.</i>	<i>48</i>
<i>Κεφ. 2.4: Γενικές τάσεις στις μεταναστευτικές κινήσεις των δύο πρώτων δεκαετιών του 21ου αιώνα</i>	<i>50</i>
Κεφ. 3: Η μετανάστευση στην Ελλάδα	53
<i>Κεφ. 3.1: Ποσοτικά χαρακτηριστικά</i>	<i>60</i>
Κεφ. 4: Θεωρητικές προσεγγίσεις της κοινωνικής ενσωμάτωσης	65
<i>Κεφ. 4.1: Η κοινωνική ενσωμάτωση</i>	<i>65</i>
<i>Κεφ. 4.2: Η κοινωνική ενσωμάτωση δεύτερης γενιάς μεταναστών</i>	<i>78</i>
<i>Κεφ. 4.3: Αφομοίωση</i>	<i>87</i>
<i>Κεφ. 4.4: Ένταξη</i>	<i>91</i>
<i>Κεφ. 4.4.1: Πως επιτυγχάνεται η ένταξη</i>	<i>92</i>
<i>Κεφ. 4.4.2: Οι λατινικοί όροι της ένταξης (inclusion – insertion)</i>	<i>94</i>
Κεφ. 5: Διαχωρισμός δημόσιου – ιδιωτικού βίου	95
Κεφ. 6: Συμμετοχή στους θεσμούς	98
<i>Κεφ. 6.1: Συμμετοχή στην εργασία</i>	<i>98</i>
<i>Κεφ. 6.2: Συμμετοχή στην εκπαίδευση</i>	<i>103</i>
<i>Κεφ. 6.3: Συμμετοχή στην οικογένεια και την οικογενειακή επανένωση</i>	<i>108</i>

Κεφ. 6.3.1: Γάμοι.....	109
Κεφ. 6.3.2: Γεννήσεις	112
Κεφ. 6.4: Συμμετοχή στη δημόσια υγεία.....	115
Κεφ. 6.5: Συμμετοχή στα κοινά.....	121
Κεφ. 7: Μεταναστευτική πολιτική.....	127
Κεφ. 7.1: Ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική	136
Κεφ. 7.1.1: Σύγκλιση μεταναστευτικής πολιτικής σε επίπεδο Ε.Ε.	141
Κεφ. 7.2: Ελληνική μεταναστευτική πολιτική	144
Κεφ. 8: Συγκριτικά παραδείγματα καλών πρακτικών κοινωνικής ενσωμάτωσης	154
Κεφ. 8.1: Φιλανδία.....	155
Κεφ. 8.2: Αυστρία	156
Κεφ. 8.3: Βουλγαρία.....	157
Κεφ. 8.4: Σλοβακία	158
Κεφ. 8.5: Μεσογειακό Δίκτυο Μετανάστευσης	159
Κεφ. 9: Περιπτώσεις χωρών	162
Κεφ. 9.1: Η περίπτωση της Αγγλίας.....	163
Κεφ. 9.2: Η περίπτωση της Γαλλίας	166
Κεφ. 9.3: Η περίπτωση της Σουηδίας.....	170
Κεφ. 9.4: Η περίπτωση των Η.Π.Α.	174
Κεφ. 9.5: Η περίπτωση της Γερμανίας	178
Κεφ. 9.6: Η περίπτωση της Ελλάδας.....	181
ΜΕΡΟΣ Β: Η ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ	185
Κεφ. 10: Εισαγωγή εμπειρικού μέρους.....	186
Κεφ. 11: Υποθέσεις εργασίας και η προβληματική της έρευνας	187
Κεφ. 11.1: Επιμέρους ερευνητικά ερωτήματα.....	190
Κεφ. 12: Γενική μεθοδολογία έρευνας πεδίου	192
Κεφ. 12.1 Ειδική μεθοδολογία έρευνας πεδίου	194
Κεφ.12.2: Ο ερωτώμενος πληθυσμός.....	195
Κεφ.12.3: Ο οδηγός συνέντευξης	196
Κεφ. 13: Ανάλυση αποτελεσμάτων: Κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά	198
Κεφ. 13.1: Ιστορικό καταγωγής και εθνικότητας.....	198
Κεφ. 14: Ανάλυση αποτελεσμάτων: Α) Αντικειμενική διάσταση της ενσωμάτωσης	201
Κεφ. 14.1: Νομιμοποίηση	201
Κεφ. 14.2: Εκπαιδευτικό επίπεδο και γνώση της ελληνικής και μητρικής γλώσσας.....	212
Κεφ. 14.3: Απασχόληση στην Ελλάδα.....	215
Κεφ. 14.3.1: Περιγραφή επαγγελματικής κατάστασης	215
Κεφ. 14.3.2: Συνθήκες εργασίας (Για αυτούς που εργάζονται ή έχουν εργαστεί έστω και μία φορά στη ζωή τους)	216

Κεφ. 14.4: Κατοικία	220
Κεφ. 14.4.1: Περιοχή διαμονής και συνθήκες διαβίωσης.....	221
Κεφ. 15: Ανάλυση αποτελεσμάτων: Β) Υποκειμενική διάσταση της ενσωμάτωσης.....	227
Κεφ. 15.1: Προσωπικές σχέσεις και δημιουργία οικογένειας	227
Κεφ. 15.1.1: Συνθήκες οικογενειακής ζωής και αντιλήψεις γύρω από το θεσμό του γάμου	228
Κεφ. 15.1.2: Βαθύτερες αξίες και απόψεις σχετικά με την οικογένεια.....	230
Κεφ. 15.2: Σχέσεις με γονείς.....	238
Κεφ. 15.2.1: Υποκειμενική διάσταση της γονεϊκής σχέσης.....	239
Κεφ. 15.3: Σχέσεις με φίλους.....	254
Κεφ. 15.3.1: Φιλικό πλαίσιο	254
Κεφ. 15.3.2: Ποιότητα φιλικών σχέσεων.....	256
Κεφ. 15.4: Γνώση της μητρικής γλώσσας	262
Κεφ. 15.4.1: Η συνθήκη γλώσσα επικοινωνίας εντός της οικίας και η γνώση και χρήση της μητρικής γλώσσας.....	264
Κεφ. 15.5: Θρησκεία.....	267
Κεφ. 15.5.1: Πιστεύω σε μια Ανώτερη Δύναμη	267
Κεφ. 15.6: Σχέση με την εκπαίδευση	273
Κεφ. 15.6.1: Αξιολόγηση του σχολικού θεσμού.....	273
Κεφ. 15.6.2: Εκπαίδευση, παρουσία μεταναστών στις σχολικές αίθουσες και γεωγραφικός χώρος/ περιοχή.....	275
Κεφ. 15.6.3: Εκπαίδευση και Έλληνες συμμαθητές	275
Κεφ. 15.6.4: Εκπαίδευση και ελληνική γλώσσα	277
Κεφ. 15.6.5: Η αξία του σχολείου και σχολικές αξίες	279
Κεφ. 15.6.6: Σχολείο και άγχος	280
Κεφ. 15.6.7: Εκπαίδευση και σχέση με καθηγητές	282
Κεφ. 15.6.8: Εμπειρίες στο σχολικό χώρο αναφορικά με την καταγωγή	283
Κεφ. 15.6.9: Βιώνοντας την ντροπή στο σχολικό χώρο με βάση την καταγωγή	286
Κεφ. 15.6.10: Ο ρόλος των γονέων στην εκπαιδευτική και κοινωνική κινητικότητα	287
Κεφ. 15.6.11: Σύνδεση εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας	289
Κεφ. 15.7: Βαθύτερες αντιλήψεις σε σχέση με την κατοικία.....	292
Κεφ. 15.8: Διαμορφωμένες αντιλήψεις και συναισθήματα σχετικά με το θεσμό της εργασίας ..	295
Κεφ. 15.9: Χώροι ανάπτυξης κοινωνικών σχέσεων	303
Κεφ. 15.9.1: Χώροι και διασκέδαση.....	303
Κεφ. 15.10: Συμμετοχή σε συλλόγους	306
Κεφ. 15.11: Συμμετοχή στα κοινά.....	310
Κεφ. 15.11.1: Πολιτικά δικαιώματα και άσκηση τους.....	311
Κεφ. 15.11.2: Προσδοκίες και οπτικές για την πολιτική κατάσταση της χώρας	314
Κεφ. 15.12: Δημόσιος τομέας.....	317
Κεφ. 15.12.1: Επαφές και εμπειρίες με φορείς του δημόσιου τομέα	318
Κεφ. 15.12.2: Ο ρόλος των δημόσιων υπηρεσιών ως προς την ένταξη των μεταναστών και η αποτελεσματικότητά τους	323
Κεφ.16: Η σχέση με τους Έλληνες και την ελληνική κοινωνία	328
Κεφ.16.1: Διαμονή στην Ελλάδα.....	328
Κεφ. 16.2: Άποψη των συνεντευξιαζόμενων σχετικά με το αν οι Έλληνες θέλουν τους μετανάστες στη χώρα τους.....	329
Κεφ.16.3: Θεωρούν τους Έλληνες ενωμένους;.....	330
Κεφ.16.4: Θεωρούν πως έγιναν εύκολα αποδεκτοί από την ελληνική	332
κοινωνία;.....	332

Κεφ. 17: Επιμέρους ερευνητικά ερωτήματα	335
Κεφ. 18: Γ) Η Κοινωνική Ενσωμάτωση των παιδιών της δεύτερης γενιάς: μία προσπάθεια τυπολογίας των διαδικασιών συμμετοχής στην ελληνική κοινωνία.....	339
<i>Κεφ. 18.1: Οι ιδεότυποι της ενσωμάτωσης</i>	<i>339</i>
18.1.1) 1 ^{ος} τύπος: Ο “ενσωματωμένος”	340
18.1.2) 2 ^{ος} τύπος: Ο “εν δυνάμει ενσωματωμένος”	349
18.1.3) 3 ^{ος} τύπος: Ο “ξένος”	359
<i>Κεφ. 18.2 : Χαρακτηριστικά δεύτερης γενιάς μεταναστών</i>	<i>360</i>
Συμπεράσματα	365
Επίλογος	392
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	397
<i>ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....</i>	<i>397</i>
<i>ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ</i>	<i>403</i>
<i>ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ</i>	<i>422</i>
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι: Οδηγός Συνέντευξης.....	424

Πίνακες

Πίνακας 1: Πραγματικός Πληθυσμός κατά Υπηκοότητα στην Ελλάδα (1991, 2001, 2011)	55
Πίνακας 2: Πραγματικός πληθυσμός της Ελλάδας στα έτη των απογραφών.....	61
Πίνακας 3: Οι παράτυπα εισερχόμενοι στην Ελλάδα κατά τις περιόδους 2006 – 2011 και 2012 – 2015.....	63
Πίνακας 4: Μετανάστες με καταγωγή από Αναπτυσσόμενες Χώρες βάσει του φύλου τους, στους οποίους δόθηκαν άδειες παραμονής, από το 2013 έως και 31/08/2018.	64
Πίνακας 5: Στοιχεία γεννήσεων ζώντων για τα έτη 2011-2017.	114
Πίνακας 6: Γυναίκες ηλικίας 18 ετών και άνω κατά ομάδες υπηκοοτήτων και αριθμό παιδιών που γέννησαν	114
Πίνακας 7: Σχηματικό ουράνιο τόξο των Dahlgren & Whitehead (Social Model of Health – Dahlgren & Whitehead, 1991), που εμπεριέχει όλους τους παράγοντες που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και επηρεάζουν την υγεία των ανθρώπων.....	117
Πίνακας 8: Η φυσική κατάσταση των μεταναστών και τα συμπτώματα που καταγράφηκαν από το σύστημα υγειονομικής επιτήρησης, αναφορικά με την υγεία των μεταναστών.	120
Πίνακας 9: Χώρα γέννησης του ερωτώμενου πληθυσμού.....	199
Πίνακας 10: Περιοχές διαμονής ερωτώμενου πληθυσμού	221

Διαγράμματα

Διάγραμμα 1: Χώρες ή περιοχές φιλοξενίας του μεγαλύτερου πληθυσμού μεταναστών, σε παγκόσμιο επίπεδο, για το 2017, (ο αριθμός των μεταναστών εκφράζεται σε εκατομμύρια).....	51
Διάγραμμα 2: Χώρες ή περιοχές καταγωγής μεταναστών, σε παγκόσμιο επίπεδο, για το 2017, (ο αριθμός των μεταναστών εκφράζεται σε εκατομμύρια).	52
Διάγραμμα 3: Χώρες Προέλευσης Εγκατασταθέντων με Διαφορετική Ιθαγένεια από την Ελληνική Εκφραζόμενες σε Ποσοστό, κατά την Τελευταία Πενταετία πριν την Απογραφή.	62

Περίληψη

Η βασική υπόθεση εργασίας αποτελείται από δύο άξονες. Ο πρώτος άξονας ερευνά μέσα από ποιες διαδρομές ή διαδικασίες τα παιδιά των μεταναστών ενσωματώνονται στην ελληνική κοινωνία μέσα από το φάσμα της ενεργής συμμετοχής στο σύνολο των θεσμών. Ο δεύτερος άξονας διερευνά το πώς τα ίδια τα παιδιά νοσηματοδοτούν τον όρο ενσωμάτωση. Το σημαντικό είναι να ακουστεί η «φωνή» των ίδιων, μέσα από την επεξεργασία των απαντήσεων τους.

Η κοινωνική ενσωμάτωση επιτυγχάνεται μέσω της συμμετοχής στο σύνολο των θεσμών. Για να εκτιμηθεί αυτή η συμμετοχή και να οδηγηθούμε στην αποδοχή ή στην κατά περίπτωση, απόρριψη της υπόθεσης εργασίας, έχουν οριστεί σαν παράμετροι κάποιοι βασικοί θεσμοί σχετικά με τη ζωή των παιδιών αυτών. Οι παράμετροι αυτοί ενδεικτικά αποτελούνται από τις προσωπικές και οικογενειακές σχέσεις, τις σχέσεις με τους γονείς τους, την συμμετοχή στην εκπαιδευτική διαδικασία, τις φιλικές σχέσεις, την συμμετοχή στην αγορά εργασίας, την κατοικία, τη θρησκεία και τη συμμετοχή στα κοινά και σε συλλόγους.

Η μεθοδολογία της έρευνας ήταν συνεντεύξεις σε παιδιά μεταναστών βάσει Οδηγού Συνέντευξης, ειδικά σχεδιασμένου για τις ανάγκες της έρευνας, όπου δίνεται έμφαση στις διαδικασίες ενσωμάτωσης, στην κατανόηση τους και στη σύγκριση με την πρώτη γενιά μεταναστών, δηλαδή τους γονείς τους. Κατασκευάστηκαν, ειδικά για τη συγγραφή του παρόντος συγγράμματος, οι ιδεότυποι της ενσωμάτωσης, οι οποίοι αποτελούν και το εργαλείο ερμηνείας. Πραγματοποιήθηκαν συνολικά 40 συνεντεύξεις με παιδιά μεταναστών, τα οποία είτε έχουν γεννηθεί στην Ελλάδα, είτε έχουν εγκατασταθεί στη χώρα, με τους γονείς τους, σε μικρή ηλικία.

Όπως αποδείχτηκε από την έρευνα, το αίσθημα του ανήκειν σε μία κοινωνία διαδραματίζει βασικό ρόλο στις περισσότερες εκ των διαστάσεων της ζωής, των παιδιών αυτών. Επίσης, τα βασικά χαρακτηριστικά που φέρει η δεύτερη γενιά, αναδείχτηκαν στα πλαίσια της έρευνας πεδίου. Η υιοθέτηση στοιχείων από την κουλτούρα της κοινωνίας εγκατάστασης και από αυτήν της κοινωνίας καταγωγής, συχνά οδηγεί στη δημιουργία μίας νέας τρίτης κουλτούρας. Επίσης, μέρος των παιδιών αυτών βιώνουν μία βαθιά «διάρρηξη» στην ταυτότητα τους. Το φαινόμενο αυτό, της διάρρηξης δηλαδή, της ταυτότητας (*déchirement identitaire*), αποτελεί ένα βασικό χαρακτηριστικό της δεύτερης γενιάς μεταναστών. Η διάρρηξη ταυτότητας είναι από τις βασικότερες αιτίες

δημιουργίας της τυπολογίας της ενσωμάτωσης.

Με βάση την κεντρική Υπόθεση Εργασίας που στηρίζεται πάνω στην κατανόηση των διαδρομών ενσωμάτωσης, διακρίνονται τρεις βασικοί τύποι (ιδεότυποι) ενσωμάτωσης, οι οποίοι αποτελούν το εργαλείο σύγκρισης:

1) Ο **“ενσωματωμένος” τύπος** στην κοινωνία εγκατάστασης: Ο τύπος αυτός ξεκάθαρα λειτουργεί καλύτερα στην κοινωνία εγκατάστασης. Έχει ως βασικό χαρακτηριστικό την κατασκευή μιας ταυτότητας που στηρίζεται στα κατεξοχήν ελληνικά χαρακτηριστικά.

2) Ο **“εν δυνάμει ενσωματωμένος” τύπος**: Στον τύπο αυτό ανήκουν τα άτομα που λειτουργούν το ίδιο καλά και στις δύο κοινωνίες (κοινωνία καταγωγής και κοινωνία εγκατάστασης), έχοντας σαν βασικό χαρακτηριστικό την ταυτοτική διάρρηξη ως προς τη μία και μοναδική εθνική ταυτότητα.

3) Ο **τύπος του “ξένου”**: Τα παιδιά που ανήκουν στον τύπο αυτό κρατούν πιστά τα εθνικά χαρακτηριστικά της χώρας καταγωγής και αντιστέκονται σθεναρά στα εθνικά χαρακτηριστικά της χώρας εγκατάστασης. Επικεντρώνονται δε περισσότερο στα αρνητικά της χώρας εγκατάστασης και στα θετικά της χώρας καταγωγής.

Λέξεις – κλειδιά: Δεύτερη γενιά μεταναστών, ενσωμάτωση, ιδεότυποι, νοηματοδότηση.

The procedures of social integration and the meaning of this through the eyes of the second generation of immigrants.

Dima Maria

Abstract

The main case study of this PhD thesis is comprised of two pillars. The former, is trying to investigate the procedures that the children of immigrants are integrated into the Greek society, through the spectrum of the active participation, as to identify the forms of integration and participation also. The latter, investigate the meaning of integration those children give and offers a lot of data for further study about the way that they internalize their participation. The important here is the voice of the children to be heard, through the elaboration of their answers, highlighting their values, their optics and their perceptions of their participation in the private sphere of their life, as in the public sphere as well.

The social integration is achieved through the participation into the total set of institutions. In order to estimate their participation and lead the researcher to accept or to reject the case study, they have been set basic institutions related to the life of those children as parameters. For example, some of those parameters are their personal and family relationships, the relationships with their parents, their friends, the participation into the labor market, their relationships with religion, their housing, their participation into the elections and clubs and the social values that they embrace.

The method of the research was to interview children of immigrants according to an interview guide, designed specifically for that cause, including questions that touches all the range of their lives. Totally, there have been 40 interviews of children that have been born in Greece or they have been in the country from a young age.

As it is proved, through the research, the feeling of belonging in a society, plays a very significant role to the most of the dimensions of their life. The basic features of the second generation of immigrants have been emerged through the research also. The adaptation of elements from the culture of the country of origin and from the culture of the host country often leads to the genesis of a new third culture. It's about the mixture of elements of those two cultures.

Adding to that, a part of those children experience a deep rupture in their identity. Subconsciously, they are called to choose if they are going to adjust into the dominant culture or for reasons of respect to their parental values, they are going to adjust into their family culture environment. This phenomenon (deep rupture of identity), is a basic feature of the second generation of immigrants and is responsible for the creation of the types of integration.

According to the basic case study, which is based upon the understanding of the pathways of integration, one can distinguish three basic types (ideotypes) of integration.

1) The “integrated type”: This type definitely functions better to the host country. It has as a basic feature the formation of an identity that consists mainly Greek features.

2) The “potential” type: The children belonging in this type, function very well into the two cultures (culture of origin and culture of host country) at the same time. This type has as a basic feature the identity rupture to the one and only national identity.

3) The “foreigner” type: In this type the children embrace the features of the culture of the country of origin and resist to embrace the national feature of the host country. They focus to the negative aspects of the host country and the positive features of the country of origin.

Key words: second generation of immigrants, social integration, ideotypes, meaning.

Εισαγωγή

Η Ελλάδα, στην πολύ σύγχρονη ιστορία της, από την δεκαετία του '90 και μετά, βίωσε μία τεράστια αύξηση στην άφιξη και εγκατάσταση μεταναστών. Στο παρελθόν, είχε ξαναβιώσει τέτοιου είδους αφίξεις, όχι απαραίτητα μεταναστευτικού πληθυσμού, αλλά τα σύγχρονα αυτά κύματα διέφεραν εκτός από τον όγκο και ως προς τους λόγους της μετανάστευσης. Ήταν κυρίως οικονομικοί μετανάστες. Το προσφυγικό ζήτημα προστέθηκε στη μεταναστευτική διαδικασία σχετικά πρόσφατα.

Όταν ξεκίνησε η συγγραφή της διατριβής και η πραγματοποίηση της έρευνας πεδίου, δεν υπήρχαν μεγάλοι αριθμοί προσφύγων αλλά μεγάλος όγκος οικονομικών μεταναστών. Η εγκατάστασή τους στη χώρα συνοδεύτηκε από την εγκατάσταση των οικογενειών τους ή από τη δημιουργία οικογένειας και απογόνων εδώ, στη χώρα που τους υποδέχτηκε. Δημιουργήθηκε έτσι, μια ολόκληρη γενιά απογόνων τους που ονομάζεται δεύτερη γενιά μεταναστών.

Η πρώτη γενιά βίωσε μια κοινωνικοποίηση στη χώρα προέλευσης της. Με τη μετανάστευση βίωσε μία αποκοινωνικοποίηση και μία εκ νέου κοινωνικοποίηση στη χώρα υποδοχής. Χρειάστηκε δηλαδή, να υιοθετήσει νέες αντιλήψεις και αξίες αφού απέβαλλε μέρος των αντιλήψεων και των αξιών που έφερε σαν κτήμα της, από τη χώρα προέλευσης.

Η δεύτερη γενιά διαφέρει από την πρώτη. Απλά και μόνο το στοιχείο πως αποτελεί άλλη γενιά, την κάνει αυτόματα να διαφέρει από την πρώτη. Ποια κοινωνικά χαρακτηριστικά εμφανίζει λοιπόν και διαφοροποιείται από την πρώτη; Από τη στιγμή που οι απόγονοι των μεταναστών εγκαταστάθηκαν στην χώρα σε μικρή ηλικία ή γεννήθηκαν εδώ, ποια κοινωνικοποίηση βίωσαν; Ποιοι είναι οι παράγοντες ή δείκτες που καθορίζουν την κοινωνικοποίηση τους; Ποια διαδικασία ακολουθούν ώστε να ενσωματωθούν στην κοινωνία; Που νιώθουν ότι ανήκουν; Γιατί είναι σημαντικό το που νιώθουν ότι ανήκουν; Αυτά είναι μόνο μερικά από τα ερωτήματα που επιχειρεί να ρίξει φως και να διασαφηνίσει το παρόν σύγγραμμα.

Πιο συγκεκριμένα και εν συντομία, η βασική υπόθεση εργασίας χωρίζεται σε δύο άξονες. Ο ένας άξονας ερευνά μέσα από ποιες διαδρομές ή διαδικασίες τα παιδιά των μεταναστών ενσωματώνονται στην ελληνική κοινωνία μέσα από το φάσμα της ενεργής συμμετοχής στο σύνολο των θεσμών, καθώς και ποιες είναι αυτές οι μορφές ενσωμάτωσης και συμμετοχής που τα παιδιά υιοθετούν. Ο δεύτερος άξονας διερευνά το πως τα ίδια τα παιδιά νοηματοδοτούν τον όρο ενσωμάτωση. Είναι πολύ σημαντικό

να διατυπωθούν στάσεις, απόψεις και αξίες βάσει της δικής τους φωνής, των δικών τους εμπειριών και βιωμάτων.

Ο κεντρικός προβληματισμός της διατριβής δηλαδή, αφορά τις διαδικασίες και το βαθμό συμμετοχής των μεταναστών δεύτερης γενιάς στην ελληνική κοινωνία, καθώς και το ποια είναι η νοηματοδότηση που προσδίδουν τα ίδια στον όρο κοινωνική ενσωμάτωση. Επιχειρείται δηλαδή, να φωτιστεί και να αναδειχθεί ο τρόπος, με τον οποίο, τα παιδιά ενσωματώνονται στην ελληνική κοινωνία, μέσω ποιων διαδικασιών και ποιο το νόημα που αποδίδουν τελικά, στον όρο κοινωνική ενσωμάτωση.

Η διερεύνηση της ενεργής συμμετοχής, της δεύτερης γενιάς, στο σύνολο των θεσμών της ελληνικής κοινωνίας, αποτελεί το πιο βασικό συστατικό της παρούσας έρευνας. Ο λόγος για αυτό είναι πως μέσω της διερεύνησης της συμμετοχής, εμφανίζεται μια ευκρινή εικόνα σχετικά τον τρόπο και τις διαδικασίες ενσωμάτωσής τους, καθώς και το βαθμό συμμετοχής τους στους θεσμούς. Διερευνώνται δηλαδή, όλες οι εκφάνσεις και οι πτυχές της ζωής τους, από την εργασία τους μέχρι τις οικογενειακές σχέσεις τους και τη σχέση τους με τη θρησκεία. Η προσέγγιση αυτή επιτρέπει την καλύτερη κατανόηση των μηχανισμών ενσωμάτωσής τους στην ελληνική κοινωνία.

Το πως τα ίδια τα παιδιά νοηματοδοτούν τον όρο ενσωμάτωση, αποτελεί το δεύτερο στοιχείο του προβληματισμού. Η απλή μελέτη της ενεργής συμμετοχής δεν επιτρέπει την εξαγωγή πολλών συμπερασμάτων σχετικά με το γιατί τα παιδιά συμμετέχουν, έτσι όπως συμμετέχουν και το γιατί επιλέγουν τελικά, να συμμετέχουν με αυτούς τους τρόπους.

Μία βαθύτερη ανάλυση όμως, σχετικά με το τι θεωρούν τα ίδια κοινωνική ενσωμάτωση, μπορεί να απαντήσει σε όλα αυτά τα γιατί. Η εσωτερίκευση συμπεριφορών από την κοινωνία στην οποία ζουν και μεγαλώνουν μπορεί να δώσει εξηγήσεις στο γιατί τα παιδιά αυτά συμπεριφέρονται και δρουν έτσι όπως συμπεριφέρονται και άρα στο γιατί επιλέγουν να υιοθετήσουν συγκεκριμένες τακτικές ενσωμάτωσης και όχι κάποιες άλλες.

Τις περισσότερες φορές η επιλογή των τακτικών και διαδικασιών αυτών, δεν πραγματοποιείται στο συνειδητό επίπεδο αλλά στο ασυνείδητο. Το αποτέλεσμα της επιλογής αυτής αποτυπώνεται στο ορατό επίπεδο, δηλαδή στη διαμόρφωση της πραγματικότητας τους. Αναδεικνύονται έτσι αξίες, στάσεις και αντιλήψεις που επηρεάζουν τόσο τη συμμετοχή τους στην ιδιωτική σφαίρα της ζωής τους όσο και στην δημόσια.

Όσον αφορά τη μεθοδολογία της έρευνας, πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις σε παιδιά μεταναστών βάσει Οδηγού Συνέντευξης, ειδικά σχεδιασμένου για τις ανάγκες της έρευνας, όπου δίνεται έμφαση στις διαδικασίες ενσωμάτωσης, στην κατανόηση τους και στη σύγκριση με την πρώτη γενιά μεταναστών, δηλαδή τους γονείς τους, χρησιμοποιώντας σαν εργαλείο σύγκρισης τους ιδεότυπους.

Πραγματοποιήθηκαν συνολικά 40 συνεντεύξεις με παιδιά μεταναστών, τα οποία είτε έχουν γεννηθεί στην Ελλάδα, είτε έχουν εγκατασταθεί στη χώρα, με τους γονείς τους, σε μικρή ηλικία

Αναφορικά με τη δομή της διατριβής, στο Μέρος Α: Θεωρητικό μέρος της παρούσας διατριβής, παρατίθενται εννιά κεφάλαια θεωρητικού περιεχομένου αναφορικά με την μετανάστευση και την ενσωμάτωση. Στο πρώτο κεφάλαιο αναγράφονται οι πιο σημαντικές προσεγγίσεις - σχολές του μεταναστευτικού φαινομένου, όπου αναλύονται κυρίως τα αίτια που προκαλούν το φαινόμενο αυτό από διάφορες σκοπιές - οπτικές.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναγράφονται κάποια εισαγωγικά στοιχεία αναφορικά με την μετανάστευση στη σύγχρονη κοινωνία και σε συνέχεια αυτού, το τρίτο κεφάλαιο εξειδικεύεται στην μετανάστευση στην Ελλάδα κατά τον 20^ο και 21^ο αιώνα, παραθέτοντας και ποσοτικά στοιχεία, από τη δεκαετία του '90 και μετά.

Στο τέταρτο κεφάλαιο που ακολουθεί, αναγράφονται οι θεωρητικές προσεγγίσεις την κοινωνικής ενσωμάτωσης.

Το πέμπτο κεφάλαιο αφορά το διαχωρισμό του δημόσιου – ιδιωτικού βίου, ένας διαχωρισμός βάσει του οποίου η ενσωμάτωση έχει δύο διαστάσεις, την Αντικειμενική και την Υποκειμενική.

Στο έκτο κεφάλαιο αναγράφονται στοιχεία αναφορικά με την συμμετοχή των μεταναστών σε βασικούς θεσμούς της δημόσιας και ιδιωτικής ζωής τους.

Το έβδομο κεφάλαιο πραγματεύεται το τί είναι μεταναστευτική πολιτική και γίνεται αναφορά στην ευρωπαϊκή και ελληνική μεταναστευτική πολιτική.

Στο όγδοο κεφάλαιο αναγράφονται παραδείγματα καλών πρακτικών κοινωνικής ενσωμάτωσης σε διάφορα κράτη και στο ένατο κεφάλαιο παρατίθενται περιπτώσεις χωρών αναφορικά με την αντίληψη που έχουν, για την έννοια της ενσωμάτωσης.

Το Μέρος Β που ακολουθεί, αφορά την έρευνα πεδίου. Το κεφάλαιο δέκα, αφορά την εισαγωγή στο εμπειρικό μέρος και στο έντεκα και δώδεκα αναλύονται οι

υποθέσεις εργασίας και η μεθοδολογία της έρευνας. Το δέκατο τρίτο κεφάλαιο αφορά την αποτύπωση των κοινωνικο-δημογραφικών χαρακτηριστικών του ερωτώμενου πληθυσμού.

Από το δέκατο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας σχετικά με την Αντικειμενική διάσταση της ενσωμάτωσης. Η Αντικειμενική διάσταση έχει να κάνει με το καθεστώς νομιμοποίησης τους στη χώρα, το εκπαιδευτικό επίπεδο και τη γνώση της ελληνικής και μητρικής γλώσσας, την απασχόληση τους στην Ελλάδα και την κατοικία τους. Πρόκειται στην ουσία για μία σκιαγράφιση των αντικειμενικών συνθηκών που επικρατούν στη ζωή τους.

Από το δέκατο πέμπτο κεφάλαιο ξεκινάει η παρουσίαση των αποτελεσμάτων όσον αφορά την Υποκειμενική διάσταση της ενσωμάτωσης. Εδώ αναλύονται τα βαθύτερα νοήματα, τα συναισθήματα και οι σχέσεις που αναπτύσσουν. Αναλύονται λοιπόν, οι προσωπικές σχέσεις και η δημιουργία οικογένειας, οι σχέσεις τους με τους γονείς τους, οι σχέσεις τους με τους φίλους τους, η γνώση και χρήση της μητρικής γλώσσας, η σχέση τους με τη θρησκεία, η σχέση τους με την εκπαίδευση, οι βαθύτερες αντιλήψεις τους σε σχέση με την κατοικία, οι βαθύτερες αντιλήψεις και συναισθήματα σχετικά με το θεσμό της εργασίας, οι χώροι ανάπτυξης κοινωνικών σχέσεων, η συμμετοχή σε συλλόγους, η συμμετοχή τους στα κοινά, και οι σχέσεις τους με τον δημόσιο τομέα.

Το δέκατο έκτο κεφάλαιο πραγματεύεται και αναλύει τις σχέσεις τους με τους Έλληνες και την ελληνική κοινωνία.

Το δέκατο έβδομο κεφάλαιο αφορά την ανάλυση των επιμέρους ερευνητικών ερωτημάτων που έχουν τεθεί ως επιμέρους ερωτήματα της υπόθεσης εργασίας.

Το δέκατο όγδοο κεφάλαιο αφορά την «κατασκευή» του εργαλείου σύγκρισης, δηλαδή των ιδεότυπων καθώς και την παράθεση και ανάλυση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που φαίνεται να φέρει η δεύτερη γενιά μεταναστών.

Τέλος, ακολουθούν τα συμπεράσματα της έρευνας πεδίου όπου οδηγούμαστε στην αποδοχή ή στην κατά περίπτωση απόρριψη των υποθέσεων εργασίας και στην απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων που έχουν τεθεί.

Η αξία των ευρημάτων για την Κοινωνική Πολιτική επιδρά προσθετικά στην ήδη υπάρχουσα γνώση. Οι κοινωνίες καθορίζονται από διάφορων ειδών σχέσεων, οι οποίες δεν παραμένουν σταθερές στο χρόνο, αλλά συνεχώς εξελίσσονται λόγω διαφόρων παραγόντων που επιδρούν προς διάφορες κατευθύνσεις.

Για τη συγκεκριμένη περίπτωση, διαπιστώθηκε πως οι σχέσεις είναι αυτές που καθορίζουν το αίσθημα του ανήκειν σε μία κοινωνία. Όσο πιο δυνατή η σχέση, τόσο πιο δυνατό και το αίσθημα. Η κοινωνική πολιτική λαμβάνοντας υπόψη την εξέλιξη των σχέσεων αυτών και την φωνή των ίδιων των παιδιών για την νοηματοδότηση του όρου «ενσωμάτωση», μπορεί να σχεδιάσει πολιτικές που να ανταποκρίνονται και να εξυπηρετούν καλύτερα το κοινωνικό σύνολο.

ΜΕΡΟΣ Α: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Κεφ. 1: Θεωρητικές προσεγγίσεις του μεταναστευτικού φαινομένου

Το κεφάλαιο αυτό πραγματεύεται τις κυριότερες θεωρητικές προσεγγίσεις του μεταναστευτικού φαινομένου. Αυτό σημαίνει πως παρουσιάζονται οι κυριότερες θεωρίες αναφορικά με τον παράγοντα ή τους παράγοντες, που προκαλούν το φαινόμενο αυτό.

Οι Castles και Miller (1993)¹, στο κλασσικό πια έργο τους "The Age of Migration", αναφέρουν πως ζούμε στην εποχή της μετανάστευσης με την έννοια ότι από την δεκαετία του '80, το μεταναστευτικό φαινόμενο έχει οξυνθεί και πραγματοποιείται πια με αυξανόμενη ταχύτητα σε παγκόσμιο επίπεδο. Όπως διευκρινίζουν, οι άνθρωποι μεταναστεύουν καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας, απλά από την δεκαετία αυτή πολλοί ερευνητές διαπίστωσαν πως η μετανάστευση πλέον «είναι ορατή γιατί η συνεχώς αυξανόμενη παράτυπη μετανάστευση θέτει σε κίνδυνο την κυριαρχία των κρατών στο να ρυθμίζουν αποτελεσματικά αυτή την κινητικότητα εντός των συνόρων τους» (Castles & Miller, 2014:5).

Στη διεθνή βιβλιογραφία υπάρχουν πολλοί ορισμοί για το φαινόμενο της μετανάστευσης. Όλοι περιγράφουν μία «κίνηση» άσχετα αν αυτή η κίνηση έχει μόνιμο χαρακτήρα ή προσωρινό, άσχετα αν είναι εξαναγκαστική ή όχι, ή και αν ακόμα αφορά ένα σύνολο ανθρώπων ή ένα μεμονωμένο άτομο. Ένας λοιπόν από τους πολλούς ορισμούς για το φαινόμενο αυτό είναι: «η μόνιμη ή προσωρινή μεταβολή του τόπου εγκατάστασης ενός ατόμου ή ενός κοινωνικού συνόλου» (Τσαούσης Δ., 1999:119).

Από τη στιγμή λοιπόν που ορίζεται ως μεταβολή του τόπου εγκατάστασης, άσχετα αν είναι σε προσωρινό ή μόνιμο επίπεδο, γίνεται κατανοητό πως το φαινόμενο αυτό αλληλεπιδρά άμεσα με τους θεσμούς της κοινωνίας υποδοχής. Είναι λοιπόν ένα φαινόμενο πολυδιάστατο που επιδρά αναπόφευκτα στη δυναμική της χώρας υποδοχής σε όλα τα επίπεδα, αλλά επηρεάζει ακόμα και τη δυναμική της χώρας καταγωγής, με τρόπους που θα αναφερθούν εκτενέστερα σε άλλο κεφάλαιο.

Εξαιτίας των πολλών αυτών διαστάσεων που επιδρά η μετανάστευση, η μελέτη της δεν αποτελεί απλά την μελέτη των ανθρώπων που φεύγουν από μία κοινωνία και γίνονται μέρος μιας άλλης κοινωνίας. Με την ανάπτυξη της παγκοσμιοποίησης και της

1 Castles St. and Miller M.J., (1993), *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern world*, London: Macmillan.

διεθνοποίησης που τα όρια των εθνικών κοινωνιών είναι θολά, η αντίληψη αυτή είναι το λιγότερο απλοϊκή. Αν οι κοινωνικές σχέσεις και οι δυναμικές που δημιουργούνται μπορούν και ξεπερνούν τα εθνικά όρια έτσι πρέπει να κάνουν και οι θεωρίες και τα εργαλεία μελέτης αυτής².

Οι παράγοντες που προκαλούν το μεταναστευτικό φαινόμενο μπορούν να προσεγγιστούν από διάφορες θεωρήσεις. Οι συγκεκριμένες θεωρητικές κατασκευές έχουν σαν στόχο να εξηγήσουν τα βαθύτερα αίτια της μετανάστευσης.

Κεφ. 1.1: Νεοκλασική σχολή

Οι θεωρητικοί που ενστερνίζονται την προσέγγιση της Νεοκλασικής Σχολής θεωρούν πως σαν παράγοντας που προκαλεί το φαινόμενο της μετανάστευσης αποτελεί το οικονομικό κίνητρο των εργαζομένων. Αυτό σημαίνει πως οι εργαζόμενοι μετακομίζουν βάσει των μισθολογικών τους αποδοχών από περιοχές με χαμηλούς μισθούς σε περιοχές με υψηλούς μισθούς³. Με άλλα λόγια το φαινόμενο αυτό είναι «αποτέλεσμα της διαρκούς αναζήτησης οικονομικών πόρων και διασφάλισης της ατομικής επιβίωσης» (Ψημμένος Ι., 2008:220).

Ο Hicks το (1932)⁴, διατύπωσε τη θεωρία πως η μετανάστευση βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με τις ανάγκες της αγοράς. Σε περιοχές υψηλού μισθού συγκεντρώνονται υψηλόμισθοι εργαζόμενοι όμως λόγω της συνεχούς εισροής καινούριων εργαζόμενων δημιουργείται υπερπροσφορά εργατικού δυναμικού στις περιοχές αυτές. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα οι μισθοί να αρχίσουν να μειώνονται, έχοντας σαν απώτερη συνέπεια την μετανάστευση σε νέες περιοχές που προσφέρουν ψηλούς μισθούς και έτσι δημιουργείται μια συνεχή κυκλική κίνηση⁵. Πάνω σε αυτή τη θεωρία βασίστηκαν νεότεροι εκπρόσωποι της Νεοκλασικής Σχολής, θεωρώντας πως η μετανάστευση είναι η απάντηση στις μισθολογικές διαφορές⁶.

2 Castles St., (2003), *Towards a Sociology of Forced Migration and social Transformation*, Sociology, 77(1), 13-34.

3 Boyle P., Halfacree K. & Robinson V., (1998), *Determinist Accounts of Human Migration in Exploring Contemporary Migration*, (p. 59-70), London: Longman.

4 Hicks, J.R. (1932), *The Theory of Wages*, London: Macmillan.

5 Hicks, J.R. (1932), ό. αν.

6 Boyle P., Halfacree K. & Robinson V., (1998), *Determinist Accounts of Human Migration in Exploring Contemporary Migration*, (p. 59-70), London: Longman.

Η νεοκλασική θεωρία λαμβάνει σοβαρά υπόψη της την αλλαγή της τεχνολογίας και της αύξησης του πληθυσμού καθώς και τις ατομικές προτιμήσεις σύμφωνα με τις οποίες κάθε άτομο δρα με ορθολογικό τρόπο ώστε να μεγιστοποιήσει την απόκτηση αγαθών, με την ταυτόχρονη μεγιστοποίηση του ελεύθερου χρόνου του. Συνεπώς «αν οι περισσότεροι άνθρωποι, για παράδειγμα, προτιμούσαν ένα λιτό τρόπο ζωής από την αφθονία καταναλωτικών αγαθών, ή αν η επιλογή εργασίας των τυπικών εργαζομένων και ο βαθμός προσπάθειας που κατέβαλαν στη δουλειά διαμορφώνονταν με βάση μάλλον τη στοργή ή την αφοσίωση προς τους εργοδότες παρά τους μισθούς και τις συνθήκες εργασίας, τα καθιερωμένα νεοκλασικά μοντέλα εργασίας θα ήταν διαστρεβλωμένα» (Tilly Charles & Chris, 2001:22).

Η ερμηνεία που δίνεται για τα αίτια των μεταναστευτικών ροών, όπως προαναφέρθηκε, βασίζεται στην προϋπόθεση ότι οι άνθρωποι για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους, θα κάνουν κάποιες επιλογές βάσει των προτιμήσεων τους. Ο άνθρωπος λοιπόν επιλέγει τόπο διαμονής σύμφωνα με το παρακάτω σχήμα: την ανάπτυξη και καλυτέρευση του βιοτικού του επιπέδου με την ταυτόχρονη αύξηση του μισθού του. Η κριτική έγκειται στο γεγονός πως ο άνθρωποι δεν επιλέγουν πάντα τον τόπο εγκατάστασης βάσει μισθολογικών κριτηρίων αλλά υπάρχουν και άλλοι παράγοντες που διαμορφώνουν την επιλογή του αυτή. Η ασφάλεια, η σταθερότητα σε ένα τόπο ή ακόμα και οι συναισθηματικοί δεσμοί είναι μόνο λίγοι από τους παράγοντες που διαμορφώνουν την επιλογή του τόπου εγκατάστασης⁷.

Η συγκεκριμένη θεωρητική σχολή χωρίζεται σε δύο προσεγγίσεις. Αυτή που αναζητά τα αίτια της μετανάστευσης με μακρο-προσεγγίσεις και αυτή που αναλύει τα αίτια σε μικρο-προσεγγίσεις.

Όσον αφορά τις μακρο-προσεγγίσεις, ο Massey αναφέρει στο έργο του: *Worlds in Motion : Understanding International Migration at the End of the Millennium*, πως οι εκπρόσωποι της Νεοκλασικής Σχολής στηρίζονται στις παρακάτω υποθέσεις:

α) Η διεθνής μετανάστευση εργατικού δυναμικού δημιουργείται λόγω διαφορών ανάμεσα στις μισθολογικές κλίμακες διαφόρων χωρών.

β) Η εξάλειψη των παραπάνω διαφορών, θα επιφέρει το τέλος της μετακίνησης του εργατικού δυναμικού...

7 Ψημμένος Ι., (2008), *Μεταναστευτικοί Πληθυσμοί: Κοινωνικές Σχέσεις και Συνθήκες Ζωής*, στο Τσίμπος Κλέων Χρ. (επιμ), *Εισαγωγή στην πληθυσμιακή Γεωγραφία*, (σ. 213- 259), Αθήνα: Αθ. Σταμούλης.

γ) Το διεθνές κύμα μετανάστευσης ανθρώπινου κεφαλαίου που αφορά εξειδικευμένους εργάτες και επιστήμονες, ανταποκρίνεται στις μισθολογικές διαφορές με τέτοιο τρόπο ο οποίος μπορεί να δημιουργήσει ένα ξεχωριστό πρότυπο μετανάστευσης, που μπορεί να είναι το αντίθετο από αυτό των ανειδίκευτων εργαζομένων.

δ) Οι παγκόσμιες ροές εργατικού δυναμικού επηρεάζονται από τους μηχανισμούς της αγοράς εργασίας, άλλα είδη αγορών δεν παίζουν σημαντικό ρόλο στη διεθνή μετανάστευση.

ε) Ο τρόπος με τον οποίο οι κυβερνήσεις θα ελέγχουν τη μετανάστευση είναι μέσω της ρύθμισης της επιρροής της αγοράς εργασίας στις χώρες προέλευσης και χώρες υποδοχής» (Massey D. et al, 1999:19).

Σε μικρο-επίπεδο, ο Massey αναφέρει πως αρκετοί εκπρόσωποι της Σχολής αυτής, έχουν διατυπώσει υποθέσεις οι οποίες στηρίζονται στις ατομικές επιλογές και προτιμήσεις. Ο εν δυνάμει μετανάστης μετά από μία ανάλυση κόστους – ωφελειών, αποφασίζει τελικά να μεταναστεύσει αν το πρόσημο των οικονομικών ωφελειών βγει θετικό. Θα πρέπει να συνεκτιμήσει πρακτικά ζητήματα όπως το κόστος του ταξιδιού, το κόστος διαμονής όσο αναζητά εργασία, τη γνώση μιας ξένης γλώσσας αλλά και ζητήματα κοινωνικής και ψυχολογικής φύσης, όπως ζητήματα κοινωνικής και εργασιακής ένταξης, ψυχολογικό κόστος από τον αποχωρισμό με το οικείο του περιβάλλον και ανθρώπους⁸.

Ωστόσο ακόμα και πολύπλοκα μοντέλα μετανάστευσης, που βασίζονται σε μισθολογικές αναλύσεις, αδυνατούν να εξηγήσουν τους παράγοντες που προκαλούν το φαινόμενο της μετανάστευσης. Οι διαφορές των μισθών λοιπόν δεν αποτελούν καθ' εαυτού τον παράγοντα εκείνο που προκαλεί τις μεταναστευτικές ροές, παρά μόνο σαν συνιστώσα πολλών άλλων παραγόντων. Μία προέκταση της νεοκλασικής θεωρίας αποτελεί η θεωρία της ανάπτυξης του ανθρώπινου κεφαλαίου. Η προσέγγιση αυτή χρησιμοποιήθηκε κατά κόρον στην Αμερική.

Κύριος εκφραστής της προσέγγισης αυτής υπήρξε ο Sjaastad⁹, ο οποίος το 1962, πρότεινε μία θεωρία η οποία απαντούσε στο ακανθώδες ερώτημα του γιατί οι άνθρωποι μεταναστεύουν. Βάσει της θεωρίας αυτής, οι άνθρωποι οδηγούνται σε αυτή την επιλογή γιατί εκτιμούν πως θα βελτιωθεί η ζωή τους σε διάφορα επίπεδα, από το

8 Massey D., Arango J. Hugo G., Kouaouci A., Pellegrino A., (1999), *Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium*, (p. 17-21), Oxford: Clarendon Press.

9 Sjaastad L. A., (1962), *The Costs and Returns of Human Migration*, Journal of Political Economy, 70(5), 80-93.

οικονομικό μέχρι το κοινωνικό και το ψυχολογικό. Τα οφέλη δηλαδή, σε διάφορους τομείς της ζωής τους θα είναι πολύ μεγαλύτερα από τα οφέλη που διαθέτουν στη ζωή τους πριν την μετανάστευση. Έτσι με βάση την οπτική αυτή «εισόδημα» δεν νοείται μόνο ο μισθός αλλά μια σειρά ωφελειών. Η εν λόγω θεωρία προϋποθέτει πως ο εν δυνάμει μετανάστης πληροφορείται για τις συνθήκες της χώρας που θέλει να μεταναστεύσει σε όλα τα επίπεδα και πράττει αναλόγως.

Η κριτική που δέχτηκε η θεωρία αυτή βασίζεται στο γεγονός πως ο μετανάστης μπορεί να πληροφορηθεί για τις συνθήκες που επικρατούν στη χώρα προορισμού του σχετικά εύκολα και ακολουθώντας αυτή την λογική σειρά, δηλαδή, πρώτα πληροφόρηση και έπειτα επιλογή περί μετανάστευσης ή όχι. Κάτι τέτοιο όμως στην πραγματικότητα δεν υφίσταται¹⁰.

Θεωρία «Push – Pull»

Στα πλαίσια της Νεοκλασικής σχολής εμπεριέχεται η προσέγγιση της ώθησης – έλξης (push – pull theory), η οποία αποτελούσε, μέχρι πρότινος, την πιο ευρέως διαδεδομένη αντίληψη για την αιτία της διεθνούς μετανάστευσης. Σύμφωνα με την θεωρία αυτή οι μεταναστευτικές ροές εργατών πραγματοποιούνται σαν αποτέλεσμα της φτώχειας και όχι μόνο, στις χώρες αποστολής μεταναστών. Στην ουσία, αντιμετωπίζει την μετανάστευση σαν ένα δίπολο στην μία άκρη του οποίου βρίσκονται παράγοντες απόθησης του εργατικού πληθυσμού (push factors) και στην άλλη άκρη βρίσκονται οι παράγοντες που προσελκύουν εργατικό δυναμικό σε μια κοινωνία (pull factors).

Παράγοντες απόθησης του εργατικού δυναμικού αποτελούν οι συνθήκες οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής φύσης, ενώ παράγοντες προσέλκυσης αποτελούν οι καλύτερες συνθήκες της οικονομίας ενός κράτους από ένα άλλο, η ασφάλεια και η σταθερότητα που αυτό μπορεί να προσφέρει, η πολιτική ελευθερία κτλ. Γίνεται αντιληπτό πως πρόκειται για τους ίδιους παράγοντες με την διαφορά ότι το ένα κράτος προσφέρει συγκριτικά πλεονεκτήματα σε σχέση με το άλλο¹¹.

Η συγκεκριμένη θεωρία έχει δεχτεί έντονη κριτική. Θεωρείται αρκετά απλοϊκή αδυνατώντας να ερμηνεύσει το γεγονός πως κάποιοι άνθρωποι μεταναστεύουν κυρίως

10 Boyle P., Halfacree K. & Robinson V., (1998), *Exploring Contemporary Migration*, (p. 62 – 63), London: Longman.

11 Portes A. - Borocz J., (2007), *Contemporary Immigration: Theoretical Perspectives on Its Determinants and Models of Incorporation*, *International Migration Review*, 23 (3), 606-630.

από κάποιες συγκεκριμένες χώρες και όχι από κάποιες άλλες εξίσου φτωχές, ή γιατί υπάρχουν περιοχές που παρατηρείται αυξημένη μεταναστευτική κίνηση ενώ σε κάποιες άλλες περιοχές μέσα στην ίδια χώρα όχι. Επίσης δεν εξηγεί ικανοποιητικά το γιατί κάποιοι μεταναστεύουν ενώ κάποιοι άλλοι μένουν πίσω. Με δεδομένο πως οι συνθήκες θα είναι καλύτερες στην χώρα υποδοχής θα ήταν αναμενόμενο να μεταναστεύσει ολόκληρος ο πληθυσμός και όχι ομάδες αυτού. Η γενίκευση της παραπάνω θεωρίας της άποψης πως όλοι οι άνθρωποι σε μία κοινωνία θα μεταναστεύσουν αν βρουν καλύτερες συνθήκες σε μία κοινωνία δεν αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα και δεν αναδεικνύει τις ατομικές ανάγκες και τακτικές ως προς την μετανάστευση¹².

Ο Castles (2003)¹³, αναφέρει πως η κοινωνιολογία της μετανάστευσης, αρχικά αναπτύχθηκε σε ένα πλαίσιο που αφορούσε κυρίως την οικονομική μετανάστευση. Οι πολιτικές που αναπτύχθηκαν με βάση αυτή την στενά οικονομική οπτική συχνά απέτυχαν και δημιουργήθηκε η ανάγκη μελέτης και εμβάθυνσης των δυναμικών της μεταναστευτικής διαδικασίας. Οι σχέσεις και οι δυναμικές που δημιουργούνται μεταξύ των μελών της οικογένειας, της κοινότητας, των δικτύων, τυπικών και άτυπων, ο ρόλος του κοινωνικού και πολιτισμικού κεφαλαίου κ.ά μέσω της κοινωνιολογικής έρευνας αναδεικνύονται ως παράγοντες που διαμορφώνουν την διαδικασία αυτή.

Παρακάτω παρατίθενται οι τρεις βασικότερες θεωρητικές προσεγγίσεις σχετικά με τα αίτια της μετανάστευσης. Οι θεωρητικές αυτές προσεγγίσεις συνδέονται στενότερα με την ανάλογη θεωρητική προσέγγιση της αγοράς εργασίας για τις δύο πρώτες σχολές, ενώ η τρίτη συνδέεται περισσότερο με την ανάπτυξη του κεφαλαιοκρατικού βιομηχανικού συστήματος.

Κεφ. 1.2: Θεσμική προσέγγιση

Η θεσμική προσέγγιση, ή αλλιώς δομική, δίνει μια άλλη διάσταση για τους παράγοντες που δημιουργούν το φαινόμενο της μετανάστευσης. Υποστηρίζουν πως οι άνθρωποι δεν μεταναστεύουν απλά για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους και άρα πραγματοποιούν κάποιες επιλογές βάσει των προτιμήσεων τους, αλλά πολλές φορές μεταναστεύουν για λόγους εξω-οικονομικούς. Η προσέγγιση αυτή φωτίζει τους τομείς

12 Portes A. - Borocz J., (2007), όπ. αν.

13 Castles St., (2003), *Towards a sociology of Forced Migration and social Transformation*, Sociology 77(1),13-34.

της ζωής των ανθρώπων που συνδέονται με παράγοντες πολιτισμικούς, όπως έθιμα, παραδόσεις και αξίες, με παράγοντες που συνδέονται με τα θρησκευτικά πιστεύω των ανθρώπων και με την κοινωνική οργάνωση της χώρας προέλευσης και τα δικαιώματα ή τις υποχρεώσεις που απορρέουν από αυτή αναφορικά με τα δύο φύλα¹⁴.

Για παράδειγμα, η θεσμική προσέγγιση δύναται να εξηγήσει με άκρως ικανοποιητικό τρόπο τη μετανάστευση νεαρών κοριτσιών με σκοπό την εξεύρεση οικιακής εργασίας ώστε να ορθοποδήσει οικονομικά η οικογένεια τους ή για να δημιουργήσουν την «προίκα» τους όταν αυτή δεν υπάρχει και θεωρείται απαραίτητο προσόν για τη σύναψη γάμου¹⁵. Διαφαίνεται πως ναι μεν υπάρχει το οικονομικό κίνητρο αλλά όχι σαν μια ψυχρή ατομική επιλογή λόγω προτίμησης και μεγιστοποίησης του εισοδήματος, αλλά σαν οικονομική εξασφάλιση της οικογένειας και αναπαραγωγής ενός εθίμου μέσα στο χρόνο, στην ουσία δηλαδή πρόκειται για την διαιώνιση μιας πρακτικής. Βάσει της προσέγγισης αυτής, τόσο οι σχέσεις μεταξύ των μελών μιας οικογένειας φαίνεται πως διαδραματίζουν σημαίνοντα ρόλο, ενός εξαιρετικά σημαντικού θεσμού στην ζωή των ανθρώπων, αλλά και οι παραδόσεις.

Η προσέγγιση αυτή θεωρεί πως η αγορά εργασίας διαμορφώνεται από σχέσεις βάσει διάφορων αντιλήψεων και αξιών, αλλά και σχέσεων μεταξύ βασικών θεσμών όπως αυτός της οικογένειας. Ερμηνεύει δε τον καταμερισμό εργασίας των μεταναστών/στριών ως αποτέλεσμα των αξιακών και πολιτισμικών αντιλήψεων που υπάρχουν στην κοινωνία εγκατάστασης αλλά και προέλευσης.¹⁶ Ο du Bois στο έργο του *Dark Water Voices from within the Veil* (1920)¹⁷, πραγματεύεται ακριβώς αυτό το θέμα υπό το πρίσμα αυτής της θεωρίας, δηλαδή του πως δημιουργούνται αγορές εργασίας μέσα στην αγορά εργασίας που αφορούν συγκεκριμένες φυλετικές ομάδες και τι ευνοεί την αναπαραγωγή των εργασιών χαμηλού κύρους, οι οποίες καταλαμβάνονται κυρίως από μετανάστες.

Και εδώ έχουμε δύο προσεγγίσεις, τη μικρο-δομική προσέγγιση ή αντίληψη που σχετίζεται με αυτό που ονομάζεται «δικτυακή μετανάστευση» και «αλυσιδωτή μετανάστευση» και την μακρο-δομική προσέγγιση¹⁸. Από την οπτική της δομικής –

14 Ψημμένος Ι., (2008), *Μεταναστευτικοί Πληθυσμοί: Κοινωνικές Σχέσεις και Συνθήκες Ζωής*, Τσίμπος Κλέων Χρ “Εισαγωγή στην πληθυσμιακή Γεωγραφία”, (σ. 226 – 230), Αθήνα: Αθ. Σταμούλης.

15 Ψημμένος Ι.,(2008), όπ. αν.

16 Ψημμένος Ι.,(2008), όπ. αν.

17 W.E.B Du Bois, (1920), *Dark Water Voices from within the Veil*, New York: Harcourt, Brace and Company.

18 Ψημμένος Ι., (1999), *Μετανάστευση και Εργασία στην Ευρώπη :η Δημιουργία Νέων Κοινωνικών Χώρων*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο, (σ. 22-24), Αθήνα: Κέντρο Διαπολιτισμικής Αγωγής.

θεσμικής προσέγγισης που αναφέρεται στο κεφάλαιο αυτό, η δημιουργία δικτύων μεταξύ των μεταναστών και η ανταλλαγή ανάλογων πληροφοριών σχετικά με τη χώρα υποδοχής μέσω αυτών των δικτύων, επηρεάζει και διαμορφώνει το μεταναστευτικό φαινόμενο. Δίκτυα τέτοιου είδους, που να διοχετεύουν πληροφορίες σχετικά με τις επικρατούσες συνθήκες στην χώρα υποδοχής, μπορούν να δημιουργηθούν από εν δυνάμει μετανάστες και ανθρώπους που έχουν ήδη μεταναστεύσει και επιστρέψει πίσω στην χώρα καταγωγής τους. Άρα η μετανάστευση εδώ δεν θεωρείται ατομική επιλογή και προτίμηση αλλά ομαδική, βασιζόμενη στη σύναψη σχέσεων και ανταλλαγής πληροφοριών¹⁹.

Η αλυσιδωτή μετανάστευση, σύμφωνα με την Romaniszyn (1997)²⁰ «σε μακροχρόνιο στάδιο καθιερώνει μια σειρά από μεταναστεύσεις μεταξύ δικτύων στη χώρα προέλευσης και υποδοχής μέσα από μηχανισμούς ανταλλαγής πληροφοριών (όπως γύρω από τη συνθήκη απασχόλησης μισθοδοσίας) και μηχανισμούς μείωσης των εξόδων μετανάστευσης» (Ψημμένος, 1999:22).

Η μακρο-δομική προσέγγιση, με τη σειρά της, εξετάζει και αναλύει τους παράγοντες μετανάστευσης, μέσω ενός διευρυμένου πεδίου θεσμών και σχέσεων όπως την παγκόσμια οικονομία, τα νομοθετήματα, τις σχέσεις μεταξύ των κρατών, τις επικρατούσες παραγωγικές συνθήκες και διαδικασίες, τομείς δηλαδή με τους οποίους ασχολείται πλήθος επιστημών και άρα δεν είναι εύκολο να διατυπωθεί περαιτέρω ερμηνεία τους.

Η κριτική που δέχτηκε η θεωρητική αυτή προσέγγιση, επικεντρώνεται στο ότι αντιμετωπίζοντας την μετανάστευση ως απόρροια λειτουργίας των θεσμών και των σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ τους, χάνεται η έμφαση στον ίδιο τον μετανάστη ως φορέα δράσης²¹.

Κεφ. 1.3: Μαρξιστική προσέγγιση

Για τους μαρξιστές η αγορά εργασίας, στη μορφή που τη γνωρίζουμε σήμερα, αποτελεί προϊόν το οποίο ήρθε να πάρει τη θέση της εργασίας σε καθεστώς

19 Ψημμένος Ι., (1999), όπ. αν.

20 Romaniszyn K., (1997), *Clandestine Labor Migration from Poland to Greece, Italy and Spain in Light of Emerging Anthropological Perspectives*, Migration, Employment and Labor Market, Santorini: IIER: ESA.

21 Ψημμένος Ι., (1999), *Μετανάστευση και Εργασία στην Ευρώπη :η Δημιουργία Νέων Κοινωνικών Χώρων*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο, (σ. 22-24), Αθήνα: Κέντρο Διαπολιτισμικής Αγωγής.

καταναγκασμού, όπως τα φέουδα ή η δουλεία. Για την ανάπτυξη της απαιτείται εκτός από την τεχνολογική πρόοδο, η συσσώρευση πλούτου από τους ιδιοκτήτες της παραγωγής και η προσφορά εργατικής δύναμης από τους εργαζόμενους. Στο δημιουργούμενο αυτό δίπολο παρατηρείται ένας συσχετισμός δύναμης ο οποίος τείνει προς την μεριά αυτών που κατέχουν τα μέσα παραγωγής²².

Αυτό συμβαίνει σύμφωνα με τους μαρξιστές για τρεις λόγους: 1) Οι εργαζόμενοι δεν έχουν άλλη επιλογή παρά το να δουλέψουν σε αυτή την αγορά εργασίας γιατί δεν υπάρχει άλλη. 2) Από τη στιγμή που υπάρχει προσφορά εργατικής δύναμης οι διαπραγματεύσεις για τους μισθούς των εργαζομένων αποβαίνουν άκαρπες και κρατούν τους μισθούς σε χαμηλό επίπεδο. 3) Το κράτος, που θα μπορούσε να παίζει το ρόλο του εξισορροπιστή των παραπάνω αδικιών, ενισχύει την εξουσία των κατόχων των μέσων παραγωγής²³.

Σε αυτή την προσέγγιση έμφαση δίνεται στην έννοια της ταξικής συνείδησης, «τη συλλογική συνείδηση των ταξικών συμφερόντων» (Tilly Charles & Tilly Chris, 2001:28). Η ταξική συνείδηση διαμορφώνεται για τους μεν κεφαλαιοκράτες από την συνεργασία μεταξύ τους για να υπερασπίσουν τα συμφέροντά τους, ενώ για την εργατική τάξη «η συνείδηση προκύπτει από μία διπλή κοινωνικοποίηση της εργασίας: την ανάπτυξη μεγάλων επιχειρήσεων με το λεπτομερή καταμερισμό εργασίας και ευρύτερα, την αυξανόμενη οικονομική αλληλεξάρτηση (μέσω της ανταλλαγής) των εργαζομένων σε όλες τις βιομηχανίες» (Tilly Charles & Tilly Chris, 2001:28).

Όσον αφορά το φαινόμενο της μετανάστευσης, οι μαρξιστές αναλυτές τοποθετούνται σε μία οπτική εξήγησης του φαινομένου σύμφωνα με την οποία, η μετανάστευση είναι αποτέλεσμα της βιομηχανικής ανάπτυξης και του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Για παράδειγμα, ο Piore (1979), υιοθετεί την άποψη αυτή και την στοιχειοθετεί μέσω της μελέτης του «*Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies*»²⁴ ως εξής: Η λειτουργία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής έχει σαν συνέπεια η κάλυψη των ανειδίκευτων θέσεων, ως θέσεις χαμηλότερου κύρους και χαμηλότερου μισθού, να πραγματοποιείται κυρίως από τους μετανάστες. Έτσι δημιουργείται μία δυαδική αγορά εργασίας. Ο πρώτος τομέας της δυαδικής αυτής

22 Tilly Charles & Tilly Chris, (2001), *Η Εργασία στον Καπιταλισμό, Ιστορικές και Κοινωνικές Μορφές της Εργασίας στον Καπιταλισμό και το Μέλλον της Εργασίας*, μεταφρ. Αθανασόπουλος Τ., (σ. 26-29), Αθήνα: Καστανιώτης.

23 Tilly Charles & Tilly Chris, (2001), όπ. αν.

24 Piore M. J., (1979), *Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies*, Cambridge: Cambridge University Press.

αγοράς, αφορά εξειδικευμένες θέσεις, εργασιακή ασφάλεια και καλύτερους μισθούς ενώ ο δεύτερος τομέας αφορά δουλειές χαμηλού κύρους, ανειδίκευτες, με χαμηλούς μισθούς και με έντονη εργασιακή ανασφάλεια. Η στρατολόγηση εργαζομένων στο δεύτερο τομέα προέρχεται από άτομα που ζουν σε φτωχότερες χώρες γιατί οι εργαζόμενοι στις οικονομικά ανεπτυγμένες χώρες δεν επιθυμούν να ενταχθούν σε αυτό τον τομέα²⁵.

Γενικότερα οι μαρξιστές αναλυτές θεωρούν πως οι λόγοι εκδήλωσης του μεταναστευτικού φαινομένου «δεν είναι οι οικονομικές ανάγκες αλλά ένα σύνολο σχέσεων με το σύστημα οργάνωσης της εργασίας και ζωής γενικότερα» (Ψημμένος Ι., 2008:231).

Κεφ. 1.4: Προσέγγιση του Durkheim

Ο Γάλλος κοινωνιολόγος και φιλόσοφος Durkheim συνέταξε ένα πλούσιο συγγραφικό έργο αναφορικά με ένα πλήθος κοινωνιολογικών αντικειμένων. Κύριο μέλημα του ήταν η εδραίωση της κοινωνιολογίας ως ξεχωριστό επιστημονικό κλάδο, η οποία θα μελετάει πτυχές της κοινωνικής ζωής των ανθρώπων. Προσπαθεί δηλαδή, να ερμηνεύσει το γιατί οι άνθρωποι ενεργούν με τον τρόπο που ενεργούν και αυτό θα έπρεπε να πραγματοποιείται με τρόπο που να ακολουθεί μία αυστηρή επιστημολογία, ανάλογη με των φυσικών επιστημών. Παράλληλα προσπαθεί να δώσει εξήγηση στις κοινωνικές μεταβολές που προκαλεί η ανάπτυξη του καπιταλιστικού συστήματος²⁶.

Αν και δεν αναφέρθηκε εκτενώς στα έργα του για τα αίτια της μετανάστευσης, η αναφορά στο έργο του είναι πολύ σημαντική γιατί, σύμφωνα με τον ίδιο, καθώς οι κοινωνίες αυξάνονται σε μέγεθος και εξελίσσονται και αναπτύσσονται βιομηχανικά, τόσο πιο σύνθετες γίνονται λόγω του καταμερισμού της εργασίας. Για να εξηγηθεί τι σημαίνει καταμερισμός εργασίας θα πρέπει να πραγματοποιηθεί μια σύντομη αναφορά στο έργο του.

Βασική παράμετρος στην θεωρία του αποτελούσαν οι σχέσεις ατόμου και κοινωνίας. Θεωρούσε πως η συλλογική συνείδηση, η οποία συνυπήρχε ταυτόχρονα με την προσωπική συνείδηση του κάθε ατόμου, πως ήταν συλλογικές ιδέες και συναισθήματα και στην ουσία περιέγραφε τις συλλογικές παραστάσεις, οι οποίες

25 Boyle P., Halfacree K. & Robinson V., (1998), *Exploring Contemporary Migration*, (p. 69-70), London: Longman.

26 Giddens A., (2002), *Κοινωνιολογία*, μετάφρ και επιμ. Τσαούσης Δ., (σ. 57-59), Αθήνα: Gutenberg.

θεωρούσε πως διαδραμάτιζαν τον πρωταρχικό ρόλο, όσον αφορά την πηγή και την αιτία του κοινωνικού πράττειν²⁷. Άρα, για τον Durkheim, το νόημα του κοινωνικού πράττειν συνδεόταν άμεσα με τις συλλογικές κοινωνικές παραστάσεις²⁸.

Δύο ίσως από τα διασημότερα έργα του είναι «*The Division of Labor in Society*», το οποίο πρωτοεκδόθηκε το 1893 και «*Suicide*», το οποίο πρωτοεκδόθηκε το 1897. Στα έργα του ανέπτυξε μία θεωρία διαχωρισμού των κοινωνιών, βάσει του βαθμού αλληλεγγύης και κοινωνικής συνοχής που επικρατεί σε κάθε κοινωνία. Θεωρούσε πως η κοινωνική συνοχή σε μία κοινωνία επιτυγχανόταν στη βάση του κοινού μοιράσματος αξιών και ηθών μεταξύ των μελών της²⁹. Ο πρώτος τύπος αλληλεγγύης αφορά την μηχανική αλληλεγγύη, δηλαδή την αλληλεγγύη που αναπτύσσεται σε κοινωνίες σχετικά πρωτόγονες και μη βιομηχανοποιημένες. Αυτό που διέκρινε σε τέτοιου τύπου κοινωνίες ήταν πως οι άνθρωποι ενστερνίζονταν ένα κοινό σύστημα αξιών και αντιλήψεων, έχοντας σαν αποτέλεσμα την ύπαρξη ενός κοινού τρόπου ζωής. Ο δεύτερος τύπος αλληλεγγύης αφορά την οργανική αλληλεγγύη. Τέτοιου είδους αλληλεγγύη αναπτύσσεται σε κοινωνίες όπου οι άνθρωποι δεν φέρουν ένα κοινό σύστημα αξιών αλλά διαφοροποιούνται ως προς τις αντιλήψεις τους, αναγνωρίζοντας ωστόσο, πως βρίσκονται σε αλληλεξάρτηση ο ένας με τον άλλο για την ικανοποίηση των αναγκών και συμφερόντων τους, αναπτύσσοντας ένα τρόπο ζωής αρκετά πεπλεγμένο³⁰.

Η διαφορετικότητα των δύο αυτών τύπων κοινωνιών έγκειται στο γεγονός πως στο μεν πρώτο τύπο, οι κοινωνικοί ρόλοι είναι διακριτοί και σχετικά απλοί, ενώ στον δεύτερο λόγω της ανάπτυξης της βιομηχανίας και άρα του καταμερισμού της εργασίας, οι κοινωνικοί ρόλοι και τα καθήκοντα που εκπορεύονται από αυτούς, παύουν να είναι απλά και παρατηρείται έντονη κοινωνική διαφοροποίηση. Για παράδειγμα, σε παλιότερες κοινωνίες οι κοινωνικοί ρόλοι ήταν διαχωρισμένοι, απλοί και ο καθένας αποδεχόταν και ήξερε τη θέση του από τη στιγμή που η αναπαραγωγή των ρόλων αυτών σχετίζονταν με το θεσμό της οικογένειας και τη θέση που αυτή κατείχε. Μπορεί να ήταν μονάρχης, έμπορος, στρατιώτης, αγρότης, ή ζητιάνος και αποδεχόταν τον ρόλο

27 Durkheim E., (1912), *Les Formes élémentaires de la Vie Religieuse. Le système totémique en Australie*, (p. 605-613), Paris: Les Presses Universitaires de France, 1968.

28 Αχείμαστος Μ., (1998), *Μορφές Νοηματοδότησης του Κοινωνικού Πράττειν: Ιδεολογία, Κουλτούρα, Φαντασία*, Αθήνα: Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών (95), σ. 12.

29 Giddens A., (2002), *Κοινωνιολογία*, μετάφρ και επιμ. Τσαούσης Δ., (σ. 57-59), Αθήνα: Gutenberg.

30 Pearce Fr., (2001), *The Radical Durkheim*, (p. 60 – 61), Ottawa: Red Quill Books Ltd., e – book edition, 2013.

αυτό, γνωρίζοντας ταυτόχρονα τις υποχρεώσεις του και τον τρόπο ζωής του³¹.

Με την εκβιομηχάνιση δημιουργήθηκε σταδιακά, ένα ευρύ φάσμα ασχολιών, ρόλων και καθηκόντων και πια η κοινωνική θέση κάποιου δεν βρίσκονταν σε άμεση εξάρτηση με την κοινωνική θέση της οικογένειας του και του υπόβαθρου που αυτή φέρει. Δηλαδή, πλέον ένα παιδί μπορεί να απασχοληθεί σε διαφορετική εργασία απ' ό,τι οι γονείς του και οι ρόλοι που αυτό το παιδί αναλαμβάνει είναι πολλοί περισσότεροι απ' ό,τι στο παρελθόν. Είναι παιδί για τους γονείς του, μαθητής για το εκπαιδευτικό σύστημα, φίλος για τους φίλους του κτλ.³²

Θεωρούσε πως οι κοινωνίες που η κοινωνική τους οργάνωση τους εντάσσεται στον τύπο της οργανικής αλληλεγγύης, λειτουργούν διότι οι άνθρωποι μέσω των διαφορετικών εργασιών που εκτελούν στην ουσία αλληλοσυμπληρώνονται και καλύπτουν τις ανάγκες τους και τα κενά τους και άρα η κοινωνία λειτουργεί με εύρυθμο τρόπο. Ο καταμερισμός της εργασίας, στην περίπτωση αυτή γίνεται αυθόρμητα και οι άνθρωποι απασχολούνται σε εργασίες που τους ευχαριστούν εξυπηρετώντας και τις δικές τους ανάγκες αλλά και της κοινωνίας ως σύνολο³³.

Τι γίνεται όμως στην περίπτωση που το σύστημα αυτό εμφανίζει σημάδια μη εύρυθμης λειτουργίας; Ο Durkheim θεώρησε πως τότε εμφανίζεται μία μορφή ανομίας. Με την συνεχή αύξηση του καταμερισμού εργασίας, λόγω της αύξησης του αριθμού των ατόμων που απαρτίζουν μία κοινωνία και άρα αύξηση στον αριθμό και το είδος των μεταξύ τους σχέσεων³⁴, η αλληλεξάρτηση και η συνεργασία μεταξύ των μελών της κοινωνίας, αρχίζει να φθίνουν και εμφανίζονται οι συγκρούσεις και ο ανταγωνισμός. Αυτό σημαίνει πως οι άνθρωποι λειτουργούν ανεξάρτητα από τους κανόνες που έχουν επιβληθεί από την κοινωνία, στα ίδια τα μέλη της ή με άλλα λόγια η κοινωνία αδυνατεί να επιβάλλει τους κανόνες, που η ίδια έχει θεσπίσει, στα μέλη της και όλο αυτό αποτελεί απόρροια του τρόπου οργάνωσης της ίδιας της κοινωνίας³⁵. Η κοινωνία δηλαδή δεν είναι οργανωμένη με ένα τρόπο ηθικό που να εξασφαλίζει την εύρυθμη λειτουργία της και άρα διαπιστώνεται έλλειψη αλληλεγγύης, επικρατεί ο εγωισμός και ο ένας δεν υπολογίζει τον άλλο³⁶. Με τον τρόπο αυτό διακυβεύεται η

31 Abrams Ph., (1983), *Historical Sociology*, (p. 21-23), Ithaka, New York: Cornell University Press.

32 Abrams Ph., (1983), *όπ. αν.*

33 Pearce Fr., (2001), *The Radical Durkheim*, (p. 75), Ottawa: Red Quill Books Ltd., e – book edition, 2013.

34 Γάγγας Σπ., (2009), *Κοινωνία και Ηθική, Αξίες και Νεωτερικότητα στην Κοινωνιολογία και τη Φιλοσοφία του E. Durkheim*, (σ. 209), Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα.

35 Serpa S. & Ferreira C. M., (2018), *Anomie in the Sociological Perspective of E. Durkheim*, *Sociology International Journal*, (2) 6, 688-691.

36 Γάγγας Σπ., (2009), *Κοινωνία και Ηθική, Αξίες και Νεωτερικότητα στην Κοινωνιολογία και τη*

κοινωνική συνοχή της κοινωνίας.

Ο τρόπος που η κοινωνία θα επιβάλει τους κανόνες της στα μέλη της πραγματοποιείται μέσω της δικαιοσύνης και της έννοιας της κοινωνικής ενσωμάτωσης. Για τον Durkheim η δικαιοσύνη «παράγει τους κανόνες εκείνους που είναι ουσιαστικοί» (Durkheim, 1957: 66) για τη λειτουργία της κοινωνίας. Ανάλογα με τον τύπο οργάνωσης της κοινωνίας επικρατούν και οι αντίστοιχοι τύποι δικαιοσύνης. Στις κοινωνίες τύπου μηχανικής αλληλεγγύης επικρατούν νόμοι με χαρακτηριστικά τιμωρίας, ενώ σε κοινωνίες τύπου οργανικής αλληλεγγύης επικρατούν νόμοι αποκατάστασης της κοινωνικής τάξης³⁷.

Η κοινωνική ενσωμάτωση αναπτύσσεται στη βάση μιας ηθικής και επιβάλλεται από το κράτος ή από επαγγελματικές ενώσεις, εκεί που το κράτος, σαν διευρυμένος οργανισμός διοίκησης, ενδεχομένως να μην μπορεί να φτάσει³⁸. Άρα γίνεται λόγος για ενίσχυση της δύναμης του κράτους καθώς αυτό έχει την κύρια ευθύνη για την τήρηση της ηθικής τάξης³⁹. Η ηθική αυτή διαφέρει από κοινωνία σε κοινωνία και συνοδεύεται από τα ανάλογα καθήκοντα, υποχρεώσεις και περιορισμούς⁴⁰.

Ο καλύτερος μηχανισμός κοινωνικής ενσωμάτωσης αποτελούσε για τον ίδιο, το εκπαιδευτικό σύστημα. Σε κοινωνίες με μεγάλο βαθμό κοινωνικής διαφοροποίησης, ο θεσμός της οικογένειας και της θρησκείας ενδεχομένως να έχουν παρακμάσει και ο θεσμός της εκπαίδευσης εμφανίζεται σαν εκείνο το θεσμό που αποτελεί το «εργαλείο» μέσω του οποίου θα επιτευχθεί η κοινωνική ενσωμάτωση⁴¹. Μέσω του θεσμού της εκπαίδευσης επιτυγχάνεται η ηθικοποίηση των νεότερων γενεών. Αναπαράγονται οι ηθικές αξίες της κοινωνίας. Η πειθαρχία και η προσκόλληση στην κοινωνική ομάδα αποτελούν τους ακρογωνιαίους λίθους της θεωρίας του για την εκπαίδευση. Οι μαθητές, μέσω της συμμετοχής στο εκπαιδευτικό σύστημα, ενστερνίζονται τις απόψεις και τις αξίες των καθηγητών τους, (τους οποίους προσομοιάζει με ιεροκήρυκες), περί του τι είναι ηθικό και τι όχι και άρα τι αποτελεί κανόνα για την κοινωνία⁴².

Η κριτική που δέχτηκε, κυρίως από τον Piaget (1997), έχει να κάνει με το ότι η

Φιλοσοφία του E. Durkheim, (σ. 225 – 226), Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα.

37 Pearce Fr., (2001), *The Radical Durkheim*, (p. 89), Ottawa: Red Quill Books Ltd., e – book edition, 2013.

38 Pearce Fr., (2001), *όπ. αν.*, (p. 44).

39 Durkheim E., (1950), *Professional Ethics and Civic Morals*, (p. 72), London: Routledge & Kegan Paul (1957).

40 Γάγγας Σπ., (2009), *Κοινωνία και Ηθική, Αξίες και Νεωτερικότητα στην Κοινωνιολογία και τη Φιλοσοφία του E. Durkheim*, (σ. 203), Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα.

41 Durkheim E., (1961), *Moral Education*, (p. 5), New York: New York Free Press.

42 Durkheim E., (1961), *όπ. αν.*

θεωρία του αποτελεί ένα επιβεβλημένο σύστημα κανόνων που δεν αφήνει πολλά περιθώρια ανάπτυξης και έκφρασης των μαθητών, καθώς και ότι δεν ενθαρρύνεται η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης περί του τι είναι ηθικό και τι όχι ως παράγοντα κινδύνου για την κοινωνική συνοχή της κοινωνίας⁴³.

Όπως προαναφέρθηκε, στα έργα του, δεν ασχολήθηκε εκτενώς για τα αίτια της μετανάστευσης. Υπάρχει μία αναφορά στο έργο του *Moral Education* (1925), στην συνύπαρξη λαών με διαφορετικά χαρακτηριστικά μέσα σε μία κοινωνία. Θεώρησε πως ο ανταγωνισμός για επιβίωση μεταξύ των λαών θα είναι δεδομένος και θα κάνει την εμφάνιση της μία διαρκής ανομία. Οι διαφορετικοί λαοί φέρουν διαφορετικές αντιλήψεις και αξίες και άρα διαφορετικό συλλογικό ασυνείδητο. Όταν λοιπόν τα διαφορετικά αυτά «είδη» έρχονται σε επαφή το ένα με το άλλο, δημιουργείται σύγκρουση και το ένα προσπαθεί να επιβληθεί στο άλλο και να κερδίσει την κυριαρχία. Η άποψη αυτή του Durkheim διατυπώνεται κυρίως για την τακτική της Αποικιοκρατίας, με μία εμφανή υπεροχή του πολιτισμού των αποικιοκρατών έναντι των πολιτισμών των λαών που είχαν κατακτηθεί από τους αποικιοκράτες, αλλά ο Pearce συνεχίζει τη σκέψη του Durkheim και την επεκτείνει γενικά για κοινωνίες που αποτελούνται από διαφορετικά «είδη». Δημιουργείται έτσι μία κατάσταση διαρκούς ανομίας και αταξίας διαταράσσοντας την κοινωνική συνοχή⁴⁴.

Η Schnapper (2008)⁴⁵, αναλύοντας το έργο του *De la division du travail social* (1893), αναφέρει πως ο ίδιος θεωρεί πως όπου η κοινωνική συνοχή είναι πιο αμβλυμένη, λόγω πιο χαλαρού κοινωνικού ιστού που συνδέει τα μέλη μιας κοινωνίας, είναι πιο εύκολο για τους ξένους να ενσωματωθούν στην κοινωνία, σε αντίθεση με κοινωνίες που τους συνδέουν ισχυροί κοινωνικοί δεσμοί και ο κοινωνικός ιστός είναι πιο σφιχτός.

Κεφ. 1.5: Προσέγγιση του Weber

Η σύντομη αναφορά στο έργο του Weber, αναφορικά με το φαινόμενο της μετανάστευσης είναι πολύ σημαντική γιατί εντάσσεται στην οπτική πως τα αίτια της

43 Piaget J., (1997), *The Moral Judgement of the Child*, Tr: Gabain M., New York: New York – Simon & Schuster.

44 Pearce Fr., (2001), *The Radical Durkheim*, (p. 72 – 75), Ottawa: Red Quill Books Ltd., e – book edition, 2013.

45 Schnapper D., (2008), *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση Μια σύγχρονη Προσέγγιση*, Παπαδοπούλου Δ. (πρόλογος-επιμ.), (σ. 71), Αθήνα: Κριτική.

σχετίζονται πολλές φορές με εξω-οικονομικά στοιχεία, όπως έθιμα, πρακτικές, ανάγκη για θρησκευτική έκφραση και κοινωνικές σχέσεις. Μέσω της κατανόησης, με την έννοια που την εισήγαγε ο Weber «Verstehen», εννοώντας «μία ειδική μέθοδο, με τη χρήση της οποίας, είναι δυνατόν να εξηγηθεί κατ' αποκλειστικότητα η ανθρώπινη συμπεριφορά» (Λαμπίρη – Δημάκη, 1990:182), εξηγούνται τα αίτια της μετανάστευσης αλλά χρησιμεύει και για την απόδοση του νοήματος που δίνουν τα ίδια τα παιδιά για την έννοια της ενσωμάτωσης.

Ο Γερμανός λοιπόν, πολυπράγμων κοινωνιολόγος Weber, ασχολήθηκε με ένα πλήθος αντικειμένων που δεν συνδέονταν μόνο με την επιστήμη της κοινωνιολογίας. Η οικονομική επιστήμη, το δίκαιο, η ιστορία, ήταν μόνο μερικοί από τους τομείς με τους οποίους ασχολήθηκε. Η ερμηνεία της κοινωνικής μεταβολής και οι λόγοι ανάπτυξης του καπιταλιστικού συστήματος, επίσης απασχόλησαν τον Weber⁴⁶.

Για την κοινωνιολογία, ως επιστημονικό πεδίο, θεωρούσε πως «επιδιώκει να κατανοήσει ερμηνευτικά την κοινωνική συμπεριφορά κι έτσι να εξηγήσει αιτιωδώς την πορεία της και τις επιδράσεις της» (Weber M., 1983:28). Όπως αναφέρει ο Τσίρος (2016), «σκοπός της κοινωνιολογίας βάσει Weber είναι η γνώση της πραγματικότητας στην πολιτισμική σημασία της» (Τσίρος Ν., 2016:56).

Για τον Weber, η έννοια της συμπεριφοράς συνδέεται με την έννοια της οποιαδήποτε πράξης εφόσον τα άτομα προσδίδουν σε αυτήν ένα υποκειμενικό νόημα.⁴⁷ Με τον όρο κοινωνική πράξη νοείται μία τέτοια πράξη «η οποία σύμφωνα με το νόημα που τις αποδίδουν ο δράν ή δράντες, αναφέρεται στη συμπεριφορά άλλων δρώντων και προσανατολίζεται κατά την πορεία της προς αυτήν» (Weber M., 1997:31). Η κοινωνιολογία λοιπόν, επιχειρεί να ερμηνεύσει την ανθρώπινη συμπεριφορά μέσω της κατανόησης, δηλαδή της ερμηνείας του νοήματος που τα άτομα προσδίδουν σε αυτή⁴⁸.

Ενώ ο Durkheim, όπως προαναφέρθηκε, επιχειρούσε να δώσει νόημα στην ανθρώπινη συμπεριφορά και τις κοινωνικές σχέσεις μέσω της ερμηνείας των συλλογικών παραστάσεων, το νόημα για τον Weber, σχετίζεται με την έννοια του πολιτισμού και της κουλτούρας. Η κουλτούρα είναι αυτή που θα σηματοδοτήσει και θα εμπλουτίσει με περιεχόμενο το νόημα της δράσης. Είναι αυτή που θα ταξινομήσει, θα διακρίνει και τελικά θα προσδώσει το τελικό νόημα στην δράση. Μέσω της

46 Giddens A., (2002), *Κοινωνιολογία*, μετάφρ και επιμ. Τσαούσης Δ., (σ. 60-61), Αθήνα: Gutenberg.

47 Weber M., (1983), *Βασικές Έννοιες Κοινωνιολογίας*, μεταφρ. Κυπραίος Μιχ. (σ.28), Αθήνα: Κένταυρος.

48 Weber M., (1983), *όπ. αν.*, (σ. 29-30).

αναπαραγωγής της, στις επόμενες γενιές, επιτυγχάνει μία διαχρονικότητα και αγγίζει τη δομή της κοινωνίας. Η ανάπτυξη της επιστήμης, μοιραία, κατά τον Weber, θα επιφέρει αλλαγή των νοημάτων και άρα οι κοινωνικές αξίες βαθμιαία θα μεταβληθούν⁴⁹.

Σε παραδοσιακού τύπου κοινωνίες που επικρατούν λαϊκές δοξασίες, ο Weber θεωρεί, πως με την ανάπτυξη της επιστήμης πολλά γεγονότα θα εξηγηθούν με ορθολογικό και επιστημονικό τρόπο και αυτό θα οδηγήσει στην «απομάγευση» του κόσμου⁵⁰.

Προς την κατεύθυνση της ανάλυσης των τύπων της κοινωνίας, διέκρινε δύο ιδεατούς τύπους, (στη συνέχεια θα εξηγηθεί η έννοια του ιδεατού τύπου). Την «κοινοτικοποίηση» και την «κοινωνικοποίηση». «Κοινοτικοποίηση θα ονομάζεται μια κοινωνική σχέση εάν και εφόσον η προκατασκευή του κοινωνικού πράττειν, σε μεμονωμένη περίπτωση ή κατά μέσο όρο, στηρίζεται στο υποκειμενικά αισθητό (αισθηματικό ή παραδοσιακό) συνανήκειν των μετεχόντων. Κοινωνικοποίηση θα ονομάζεται μια κοινωνική σχέση εάν και εφόσον η προκατασκευή του κοινωνικού πράττειν στηρίζεται σε ορθολογικά υποκινούμενο (κατά την αξία ή κατά τον σκοπό) συμβιβασμό συμφερόντων ή σε εξίσου υποκινημένη σύνδεση συμφερόντων. Η κοινωνικοποίηση μπορεί να στηρίζεται ιδιαίτερα (αλλά όχι και αποκλειστικά) σε ορθολογική συμφωνία μέσω αμοιβαίας συγκατάβασης» (Παπαδοπούλου Δ., 2012: 95).

Η διάκριση του κοινωνικού πράττειν, μεταξύ ορθολογικού ως προς την απόλυτη αξία και ορθολογικού ως προς τον σκοπό αφορά στην ουσία, δύο τύπους ηθικών αξιών. Ο πρώτος σχετίζεται με την τυφλή πίστη σε κάποια αξία, ανεξάρτητα από τα μέσα που χρησιμοποιεί ο δρών και τα αποτελέσματα που θα επιφέρει η πράξη αυτή και ανεξάρτητα από το εάν τελικά επιτευχθεί ο σκοπός. Ο δεύτερος αξιολογεί τον σκοπό και τα μέσα και πράττει με τον καταλληλότερο τρόπο για την επίτευξη ενός σκοπού, λαμβάνοντας ωστόσο υπόψη τα αποτελέσματα και τις πιθανές συνέπειες της πράξης αυτής⁵¹.

Με άλλα λόγια, ο Weber ενδιαφέρθηκε ιδιαίτερα για τον τρόπο σύστασης των κοινωνιών. Στην περίπτωση της «κοινοτικοποίησης», τα μέλη μιας κοινωνίας συνενώνονται διότι νιώθουν και βιώνουν το αίσθημα του ανήκειν για λόγους

49 Αχείμαστος Μ., (1998), *Μορφές Νοηματοδότησης του Κοινωνικού Πράττειν: Ιδεολογία, Κουλτούρα, Φαντασία*, Αθήνα: Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών (95), 12-13.

50 Whimster S., (2007), *Understanding Weber*, (p. 191-192), USA & Canada: Routledge.

51 Τσίρος Ν., (2016), *Η Ανάδυση του Πολιτικού Στοιχείου στην Κοινωνιολογία του Max Weber*, (σ. 35-36), Αθήνα: Παπαζήσης.

παράδοσης ή συναισθήματος πχ το να ανήκουν σε μια οικογένεια ή σε ένα έθνος, ενώ στην περίπτωση της «κοινωνικοποίησης» τα μέλη συνδέονται για συμφεροντολογικούς λόγους πχ αγοραπωλησία ενός αγαθού, ή συμμετοχή σε μία απεργία⁵². Να σημειωθεί εδώ πως πρόκειται για δύο ιδεατούς τύπους και στην πραγματικότητα οι κοινωνίες έχουν στοιχεία και του ενός και του άλλου τύπου⁵³.

Ο Weber ασχολήθηκε εκτεταμένα με τις γενεσιουργές αιτίες, την έννοια και το νόημα του καπιταλιστικού συστήματος. Η λέξη «καπιταλισμός» το 19^ο αιώνα, ήταν μια λέξη που δεν απασχολούσε ιδιαίτερα την επιστημονική κοινότητα της Γερμανίας. Κοινωνιολόγοι όπως ο Weber, ο αδερφός του Alfred, ο Sombart ή ο Tönnies, θεώρησαν πως το σχετικά αυτό νέο οικονομικό σύστημα είχε ήδη ανδρειωθεί και για να αντιμετωπιστεί ο κοινωνικός και ο οικονομικός του αντίκτυπος, ήταν απαραίτητες επισταμένες μελέτες και αναλύσεις του φαινομένου αυτού⁵⁴.

Στο έργο του «*Η Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού*» (1904-1905), θεώρησε πως ο πλουτισμός είναι ένα διαχρονικό κίνητρο και υπήρχε ανέκαθεν στις κοινωνίες. Αυτό που διαφοροποίησε την ένταση του σε σχέση με τα παρελθοντικά οικονομικά συστήματα ήταν μία αλλαγή που επήρθε στις θρησκευτικές αξίες, συγκεκριμένα των Καλβινιστών. Πλέον, η εργασία θεωρείται ιερό καθήκον και εκτελείται με θρησκευτική ευλάβεια σε αντίθεση με το παρελθόν που η «θέση» του κάθε ατόμου ήταν δοσμένη από τον Θεό και δεν επιδέχονταν καμία αλλαγή ή μεταβολή, ως ένδειξη θρησκευτικής ευλάβειας⁵⁵.

Όσον αφορά την βεμπεριανή μεθοδολογία και τον «ιδεατό τύπο», χρησιμοποιώντας τους δύο τύπους αξιών του κοινωνικού πράττειν (ορθολογικό ως προς την απόλυτη αξία και ορθολογικό ως προς τον σκοπό) και όχι μόνο, που ανεγράφησαν πρωτύτερα, αποζήτησε την κατανόηση των κοινωνικών πράξεων μέσω της ερμηνείας και εξήγησης. Ο «ιδεατός τύπος» είναι ένα μεθοδολογικό εργαλείο που η κατασκευή του βοηθά τον κοινωνικό επιστήμονα, προς αυτή την κατεύθυνση, δηλαδή της εξήγησης⁵⁶.

Η κατασκευή του εξυπηρετεί στο να αναδειχθεί με όσο το δυνατόν καλύτερο

52 Schnapper D., (2008), *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση – Μια Σύγχρονη Προσέγγιση*, (πρόλ –επιμ.) Παπαδοπούλου Δ., (σ. 82), Αθήνα: Κριτική.

53 Παπαδοπούλου Δ., (2012), *Κοινωνιολογία του Αποκλεισμού στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης*, (σ. 95), Αθήνα: Τόπος.

54 Whimster S., (2007), *Understanding Weber*, (p. 30-33), USA & Canada: Routledge.

55 Weber M., [(2001) 1904-1905], *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, intro Giddens A., London: Taylor & Francis Routledge.

56 Weber M., (1997), *Βασικές Έννοιες Κοινωνιολογίας*, μεταφρ. Κυπραίος Μιχ. εισαγωγικό δοκίμιο: Weber Marianne, (σ. 65- 66), Αθήνα: Κένταυρος.

τρόπο, η περιπτωσιολογία του φαινομένου που μελετάται. Ο κάθε τύπος μεμονωμένα αντιπροσωπεύει και νοηματοδοτεί την κάθε περίπτωση. Για τους λόγους αυτούς οφείλει να είναι περιεκτικός και όσο το δυνατόν πιο πλήρης σε νόημα. Αυτό διευκολύνει τη σύγκριση τους με την πραγματική ανθρώπινη συμπεριφορά και πράξη, ώστε να μπορεί να δοθεί όσο το δυνατόν καλύτερη εξήγηση των αιτιών που οδήγησαν στη συμπεριφορά αυτή. Είναι γεγονός πως τα πραγματικά φαινόμενα φέρουν στοιχεία, τα οποία δεν μπορούν να ενταχθούν στην ολότητα τους σε αυτή την κατασκευή⁵⁷. Στον ιδεατό τύπο εντάσσονται μόνο τα πιο σημαντικά στοιχεία του εμπειρικού φαινομένου.

Ο ιδεατός τύπος δεν είναι λοιπόν, το αποτέλεσμα της έρευνας και φυσικά δεν αποτελεί επίσης, απλή κατηγοριοποίηση. Είναι το νοηματικό μέσο εκείνο που χρησιμοποιείται για την διεξαγωγή των ερμηνειών. Ο ιδεατός τύπος επειδή αποτελεί μία κατασκευή, κρίνεται ως αποτελεσματική και ορθά κατασκευασμένη, όταν μέσω αυτού επιτυγχάνεται να δοθεί εξήγηση για τα αίτια που προκάλεσαν τη συμπεριφορά αυτή⁵⁸.

Αναφορικά με τις σχέσεις μεταξύ φυλετικών ομάδων, στο *'Economy and Society'*, υπάρχει κεφάλαιο με ακριβώς αυτό το θέμα. «Μία φυλετική ομάδα συστήνεται μόνο όταν τα άτομα πείθουν τον εαυτό τους και άλλους ότι κατέχουν κοινά κληρονομικά χαρακτηριστικά, τα οποία απορρέουν από κοινούς προγόνους» (Banton M., 2007:23). Αυτό σημαίνει πως η φυλετική ομάδα αποτελεί στην ουσία, μία κοινωνική κατασκευή που βασίζεται σε μία πεποίθηση, η ομάδα είναι υπεύθυνη για την κατασκευή αυτής της πεποίθησης και ο λόγος που γίνεται αυτό απορρέει από το γεγονός πως τα άτομα αρέσκονται στο να κατέχουν την εξουσία και τη δύναμη μεταφρασμένα ως οικονομικές και κοινωνικές απολαβές και πλεονεκτήματα⁵⁹.

Ο Weber παρατήρησε πως η μνήμη της μετανάστευσης, βοήθησε να διατηρηθούν οι δεσμοί της φυλετικής ομάδας που μετανάστευσε, με την πατρίδα της, ανεξάρτητα από το αν οι άνθρωποι αυτοί είχαν προχωρήσει τη ζωή τους στη νέα τους πατρίδα και είχαν αναπτύξει δεσμούς με κατοίκους της χώρας αυτής. Θεώρησε πως η κοινή γλώσσα και οι κοινές θρησκευτικές πεποιθήσεις και πρακτικές ήταν υπεύθυνες για την διατήρηση του δεσμού αυτού, δημιουργώντας ένα αίσθημα φυλετικής

57 Weber M., (1997), όπ. αν. (σ. 66-70).

58 Τσίρος Ν., (2016), Η Ανάδυση του Πολιτικού Στοιχείου στην Κοινωνιολογία του Max Weber, (σ. 57-58), Αθήνα: Παπαζήσης.

59 Banton M., (2007), *Max Weber on "Ethnic Communities": A Critique*, Nations and Nationalism 13(1), 19-35, ASEN/Blackwell Publishing Ltd.

εγγύτητας⁶⁰.

Κεφ. 1.6: Η έμφυλη διάσταση της μετανάστευσης

Η φεμινιστική προσέγγιση αντιλαμβάνεται ένα διαχωρισμό στην έννοια του φύλου. Το βιολογικό φύλο, το οποίο καθορίζεται από βιολογικούς παράγοντες και το κοινωνικό φύλο, το οποίο αποτελεί μία κοινωνική κατασκευή. Η κοινωνία, με το πέρασμα των χρόνων, προσέδωσε, ανάλογα με το βιολογικό φύλο, δηλαδή θηλυκό – αρσενικό, τύπους συμπεριφορών, σκέψης, και αυτό είχε ως αποτέλεσμα μία διαφοροποίηση στις αξίες και τα ιδανικά ανάμεσα σε άντρες και γυναίκες⁶¹.

Η οπτική αυτή συνδέεται άμεσα με το μεταναστευτικό φαινόμενο. Στην πλειονότητά τους οι κοινωνικές έρευνες σε θέματα μετανάστευσης, μέχρι σχετικά πρόσφατα, δεν λάμβαναν υπόψη τους την οπτική του φύλου, η οποία μπορεί να επηρεάσει τα αποτελέσματα της έρευνας. Αν και πλέον έχει αναγνωριστεί η αξία της οπτικής αυτής, εν τούτοις, το μεγαλύτερο μέρος του 20^ο αιώνα, για ένα μεγάλο αριθμό κοινωνικών ερευνών γύρω από τη διαδικασία της μετανάστευσης, η μεταβλητή του φύλου ήταν παραγκωνισμένη και η μετανάστευση γίνονταν αντιληπτή ως μία αντρική υπόθεση⁶².

Την δεκαετία του '70, λόγω της ανάπτυξης των φεμινιστικών κινημάτων κατά την προηγούμενη δεκαετία, εισάγεται, για πρώτη φορά, σε διάφορα επιστημονικά πεδία, η διάσταση του φύλου. Μέχρι τότε η γυναικεία διάσταση δεν υπήρχε πουθενά⁶³. Οι δεκαετίες του '70 και του '80, σχετικά με τις έρευνες γύρω από τα ζητήματα του φύλου, επηρεάστηκαν έντονα από την θεωρία του Sex Role Theory. Εν συντομία, η θεωρία αυτή αντικατοπτρίζει τις πεποιθήσεις των ανθρώπων γύρω από το κοινωνικό φύλο με βάση το βιολογικό φύλο. Ότι δηλαδή οι γυναίκες είναι πιο ήπιες από τους άντρες, από τη φύση τους και ασχολούνται περισσότερο με δραστηριότητες και επαγγέλματα που σχετίζονται με την ανατροφή των παιδιών και τη φροντίδα του νοικοκυριού, ενώ οι άντρες ασχολούνται περισσότερο με δραστηριότητες που

60 Banton M., (2007), όπ. αν.

61 Boyd M. & Grieco E., (2003), *Women and Migration: Incorporating Gender into International Migration Theory*, <https://www.migrationpolicy.org/article/women-and-migration-incorporating-gender-international-migration-theory>.

62 Gu Ch.-J, (2015), *The Gendering of Immigration Studies in the United States*, Feminism, Social Science and Knowledge, *Advances in Gender Research*, (20), 269-289, Emerald Group Publishing Limited.

63 Gu Ch.-J, (2015), όπ. αν.

χαρακτηρίζονται ως «αντρικές» και απασχολούνται σε επαγγέλματα που έχουν υψηλό κύρος και γόητρο⁶⁴.

Η θεωρία αυτή επηρέασε και τις έρευνες γύρω από την μετανάστευση. Πλέον θεωρείται παρωχημένη και έχει δεχτεί έντονη κριτική γιατί αντιμετωπίζει όλες τις γυναίκες σαν μία ομάδα η οποία αντιλαμβάνεται την μετανάστευση με τους ίδιους όρους, κάτι που απ' ότι δείχνουν οι μεταγενέστερες έρευνες δεν ισχύει⁶⁵.

Η έλλειψη λοιπόν της γυναικείας οπτικής στην βιβλιογραφία και τις έρευνες γύρω από τη μετανάστευση, οδήγησε στο να εκπονηθούν έρευνες⁶⁶ βάσει των γυναικείων εμπειριών και πως οι γυναίκες αντιλαμβάνονταν τη μετανάστευση, κάτι που επίσης κατακρίθηκε διότι αποτυγχάνουν να αναδείξουν το συσχετισμό δύναμης μεταξύ αντρών και γυναικών, τις σχέσεις που διαμορφώνονται μεταξύ των δύο φύλων και πώς αυτό επηρεάζει τα κοινωνικά φαινόμενα⁶⁷.

Από τα μέσα της δεκαετίας του '80 μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '90, το ενδιαφέρον, σχετικά με τη μετανάστευση και τη διάσταση του φύλου, κυρίως σε ότι αφορά τις Η.Π.Α., στράφηκε κυρίως στην μελέτη της «ευαλωτότητας των μεταναστριών και της εκμετάλλευσής τους από την παγκόσμια οικονομία» (Gu Ch.-J, 2015: 278). Επίσης, εκπονήθηκαν έρευνες για την ανισότητα μεταξύ των φύλων μέσα στις οικογένειες των μεταναστών και τον ρόλο της πατριαρχίας⁶⁸.

Από τα μέσα του '90 και μετά, η μελέτη και η έρευνα σχετικά με το φύλο και τη μετανάστευση, έχει στρέψει το ενδιαφέρον της σε νέες κατευθύνσεις. Η Sotelo (2013)⁶⁹, υποστηρίζει πως παρά την αναγνώριση του φύλου ως δυναμικού παράγοντα που διαμορφώνει τη διαδικασία της μετανάστευσης, η βιβλιογραφία και οι έρευνες σχετικά με τα ζητήματα αυτά, παραμένουν περιορισμένες. Ωστόσο, αναγνωρίζει πέντε

64 Eagly A. H & Wood W., (2012), *Social Role Theory*, in Handbook of Theories of Social Psychology, (2), 458-476, SAGE Publications Ltd.

65 Gu Ch.-J, (2015), *The Gendering of Immigration Studies in the United States*, Feminism, Social Science and Knowledge, Advances in Gender Research, (20), p. 269-289, Emerald Group Publishing Limited.

66 Morokvasik (1984) *Birds of Passage are also Women*, Phizacklea (1983) *One Way Ticket: Migration and Female Labor*, Simon & Brettell (1986) *International Migration: The Female Experience*, Gabaccia (1992) *Seeking Common Ground: Multidisciplinary Studies of Immigrant Women in the United States*.

67 Hondagneu-Sotelo P., (2003), *Gender and Migration: A Retrospective and Introduction*, in *Gender and U.S. Immigration: Contemporary Trends*, (p. 3-19), Berkley: University of California Press.

68 Gu Ch.-J, (2015), *The Gendering of Immigration Studies in the United States*, Feminism, Social Science and Knowledge, Advances in Gender Research, (20), (p. 269-289), Emerald Group Publishing Limited.

69 Hondagneu-Sotelo P., (2013), *New Directions in Gender and Immigration Research* in Gold & Nawyn (Eds), *The Routledge International Handbook of Migration Studies*, (p. 180-188), London and New York: Routledge.

νέες κατευθύνσεις στις έρευνες που πραγματοποιούνται. 1) Στον τομέα του φύλου και της μετανάστευσης υπάρχουν ερευνήτριες κυρίως, που επιχειρούν να εντάξουν την οπτική του φύλου σε μία θεμελιακή βάση, στις έρευνες γύρω από τη μετανάστευση.

2) Άλλοι ερευνητές επικεντρώνονται σχεδόν αποκλειστικά, στη μελέτη μεταξύ της γυναικείας μετανάστευσης και της οικιακής εργασίας και φροντίδας που παρέχεται από τις μετανάστριες στους εργοδότες τους. 3) Μία άλλη τάση ασχολείται με τις έρευνες γύρω από τη σεξουαλική ταυτότητα ως παράγοντα αποκλεισμού ή ενσωμάτωσης των μεταναστών. 4) Η τέταρτη τάση ασχολείται με τις υβριδικές ταυτότητες σε συνδυασμό με την έννοια του χώρου και των συνόρων, δηλαδή εμείς και οι άλλοι. Τέλος 5) η πέμπτη τάση ασχολείται με θέμα του φύλου σε συνδυασμό με την παιδική ηλικία. Είτε είναι παιδιά που αφήνουν πίσω τους οι μετανάστριες, είτε έρευνες σχετικές με τη δεύτερη γενιά μεταναστών.

Οι Boyd & Grieco (2013)⁷⁰, στο άρθρο τους αναγράφουν τον τρόπο που το κοινωνικό φύλο επηρεάζει την μεταναστευτική διαδικασία. Αρχικά διακρίνουν το στάδιο πριν τη μετανάστευση. Εδώ παράγοντες όπως η οικονομική κατάσταση της χώρας καταγωγής και σε μικροεπίπεδο, του νοικοκυριού, το φύλο, η ηλικία, η εθνικότητα, η οικογενειακή κατάσταση, το εκπαιδευτικό επίπεδο, οι δεξιότητες ή ακόμα και τα κοινωνικά πρότυπα, σχετικά με αν οι γυναίκες μπορούν ή όχι να μεταναστεύσουν και με ποιο τρόπο, δηλαδή αν θα μεταναστεύσουν μόνες ή για να βρουν τον σύζυγο τους, διαδραματίζουν πολύ σπουδαίο ρόλο στην απόφαση για μετανάστευση.

Το δεύτερο στάδιο αφορά τη μετανάστευση, αφού έχει ήδη ληφθεί η απόφαση για μετανάστευση. Οι πολιτικές των χωρών καταγωγής αλλά και των χωρών εγκατάστασης βάσει φύλου, επηρεάζουν αυτό το στάδιο. Για παράδειγμα, κάποιες χώρες εξαγωγής μεταναστών, έχουν θεσπίσει αυστηρές προϋποθέσεις για να προστατεύσουν τις γυναίκες από την εκμετάλλευση, με αποτέλεσμα η πρακτική αυτή να μην είναι ελκτική για το γυναικείο φύλο. Επίσης, σε πολλές χώρες εγκατάστασης, η μετανάστευση των γυναικών προϋποθέτει να είναι μέλη οικογένειας, σε αντίθεση με τους άντρες που έχουν το δικαίωμα να μεταναστεύσουν και να μην ανήκουν σε κάποια οικογένεια. Ακόμα, μπορεί να έχουν το δικαίωμα σαν μέλη οικογένειας να

70 Boyd M. & Grieco E., (2003), *Women and Migration: Incorporating Gender into International Migration Theory*, <https://www.migrationpolicy.org/article/women-and-migration-incorporating-gender-international-migration-theory>

πραγματοποιήσουν οικογενειακή επανένωση με τον άντρα τους και να τους δίνεται άδεια για εγκατάσταση, αλλά να μην τους δίνεται άδεια για εργασία και αυτό τις οδηγεί στο να εργάζονται σε καθεστώς παρατυπίας.

Το τρίτο και τελευταίο στάδιο σχετίζεται με την εγκατάσταση στην τελική χώρα υποδοχής. Το φύλο πάλι διαδραματίζει ρόλο κατά την ενσωμάτωσης τους στη νέα αυτή κοινωνία. Το νομικό καθεστώς που εισάγονται στη χώρα επηρεάζει μια σειρά άλλων παραγόντων που σχετίζονται με την ενσωμάτωση. Επηρεάζει το αν θα αποκτήσουν την ιθαγένεια γρήγορα, το αν θα συμμετέχουν σε προγράμματα εκμάθησης της γλώσσας της νέας τους πατρίδας, ακόμα και αν θα έχουν δικαίωμα να επωφεληθούν από κοινωνικά προγράμματα ως επιλέξιμοι ωφελούμενοι. Η εργασία αποτελεί ένα ακόμα θεσμό που επηρεάζει την ενσωμάτωση τους. Όταν δεν τους δίνεται το δικαίωμα να εργαστούν μπορούν να καταφύγουν στη παράτυπη εργασία ή και όταν τους δίνεται το δικαίωμα, οι φυλετικές διακρίσεις στην εργασία, μπορούν να επηρεάσουν τις γυναίκες αυτές.

Πλέον η οπτική του φύλου, στις έρευνες, δεν θεωρείται μία σταθερή μεταβλητή αλλά ένας πολύπλοκος παράγοντας που πρέπει να εξετάζεται σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες και να γίνονται διασταυρώσεις σε διάφορα επίπεδα ανάλυσης⁷¹.

71 Gu Ch.-J, (2015), *The Gendering of Immigration Studies in the United States*, Feminism, Social Science and Knowledge, *Advances in Gender Research*, (20), (p. 269-289), Emerald Group Publishing Limited.

Κεφ. 2: Η μετανάστευση στη σύγχρονη κοινωνία

Η μετανάστευση αποτελεί ένα φαινόμενο πολυσύνθετο στο οποίο η πρόκληση δομικών αλλαγών είναι αναπότρεπτη, εφόσον ανατρέπεται το σύστημα αξιών των κοινωνιών, ο καθημερινός τρόπος ζωής των ανθρώπων, αφού αλλάζει η προτεραιότητα των επιλογών τους και η ιεράρχηση του τι είναι σημαντικό και τι όχι καθώς και ο ρόλος και η σπουδαιότητα παραδοσιακών θεσμών⁷². Για την καλύτερη κατανόηση του απαιτείται η σκιαγράφηση του μέσα στο χρόνο και στο χώρο, έτσι δεν δύναται να μιλήσουμε για μετανάστευση στη σύγχρονη κοινωνία, αν δεν δούμε συνοπτικά το ιστορικό υπόβαθρο του φαινομένου αυτού.

Η διεθνής μετανάστευση στη μοντέρνα ιστορία μπορεί να χωριστεί, χωρίς στενά όρια και στεγανά, σε κάποιες μεγάλες περιόδους. Η πρώτη περίοδος διαρκεί από το 1500μχ ως το 1800μχ. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, η οικονομική εκμετάλλευση των αποικιοκρατικών χωρών και περιοχών έφτασε σε πρωτόγνωρα επίπεδα. Το εμπόριο πρώτων υλών και αγαθών που είχαν παραχθεί στις φυτείες χαρακτηρίζονταν από ένα άκρατο καπιταλισμό και η οργάνωση του ήταν αρκετά περίπλοκη. Η συνέπεια της οικονομικής αυτής κατάστασης, ήταν η αύξηση των μεταναστευτικών ροών από την Ευρώπη προς τις αποικιοκρατικές περιοχές. Μεγάλες περιοχές της Ασίας, της Αφρικής, της Ωκεανίας και της Αμερικής κατοικήθηκαν από τους μετανάστες αυτούς και αν και ο ακριβής αριθμός τους παραμένει άγνωστος, θεωρείται ένας μεγάλος πληθυσμός, αφού οι περιοχές που κατοικήθηκαν είναι τεράστιες σε έκταση⁷³.

Δεν ήταν όμως μόνο ο αριθμός των μεταναστών από την Ευρώπη που επηρέασε και διαμόρφωσε τελικά τη σύνθεση του πληθυσμού των αποικιών. Δεδομένης της τεχνολογίας που επικρατούσε για την παραγωγή αγαθών και την εξαγωγή πρώτων υλών, οι γαιοκτήμονες και οι επιχειρηματίες, λόγω της ανάγκης για εξεύρεση φθηνής εργασίας, ανέπτυξαν πλήρως το σύστημα της δουλεμπορίας. Υπολογίζεται πως περίπου δέκα εκατομμύρια Αφρικανοί οδηγήθηκαν σε εξαναγκαστική μετανάστευση προς την Αμερική⁷⁴.

72 Τσιρώνης Χρ., (2005), *Οι Νέοι και το Πρόβλημα του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ύστερη Νεωτερικότητα*, στο Τσομπάνογλου, Κορρές & Γιαννοπούλου (επιμ.), *Κοινωνικός Αποκλεισμός και Πολιτικές Ενσωμάτωσης*, (σ. 251 – 269), Αθήνα: Παπαζήσης.

73 Massey D., Arango J. Hugo G., Kouaouci A., Pellegrino A., (1999), *New Migrations, New Theories*, in *“Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium”*, (p.1 – 16), Oxford: Clarendon Press.

74 Massey D., Arango J. Hugo G., Kouaouci A., Pellegrino A., (1999), *όπ. αν.*

Στο δουλεμπόριο οφείλεται λοιπόν η ανάπτυξη του εμπορίου κατά την περίοδο αυτή σε επίπεδο μεταξύ αποικιών αλλά και προς την Ευρώπη. Ο Ψημμένος (1999)⁷⁵, αναπαράγοντας τη θεωρία των Castles & Miller (1993)⁷⁶, για το διεθνές σύστημα εμπορίου, αναφέρει την λειτουργία του τριγωνικού συστήματος εμπορίου μεταξύ της Αφρικής, της Δυτικής Ευρώπης και της Κεντρικής και Νότιας Αμερικής όπου: «αγαθά από την Ευρώπη πωλούνται στις ντόπιες αγορές της δυτικής Αφρικής με αντάλλαγμα συνήθως σκλάβους, ενώ με τη σειρά τους οι σκλάβοι πωλούνται στις αποικίες της κεντρικής Αμερικής και Καραϊβικής με αντάλλαγμα προϊόντα που η Ευρώπη είχε ανάγκη» (Ψημμένος I., 1999:52).

Προς το τέλος της περιόδου αυτής (19ος αιώνας), το δουλεμπόριο αντικαθίσταται σταδιακά από την βίαιη ή εξαναγκαστική εργασία με συμβόλαιο. Με το σύστημα αυτό, οι χώρες που είχαν αποικίες, στρατολογούσαν μεγάλο πληθυσμό εργατών από τις αποικίες τους και τους χρησιμοποιούσαν, είτε στις φυτείες, είτε στην αναπτυσσόμενη βιομηχανία είτε στα μεγάλα κατασκευαστικά έργα της Ευρώπης και της Αμερικής⁷⁷. Ο Cohen (1987)⁷⁸, θεωρεί πως το σύστημα αυτό απλά πρόκειται για μια νέα μορφή δουλείας αφού οι εργάτες αυτοί είναι αυστηρά ελεγχόμενοι από το καθεστώς που τους στρατολόγησε και με σχεδόν ανύπαρκτα εργασιακά δικαιώματα, σε σχέση με τους άλλους εργάτες.

Η δεύτερη περίοδος ξεκινά από τις αρχές του 19ου αιώνα και εκτείνεται περίπου ως το 1925. Ονομάζεται βιομηχανική περίοδος και έχει σαν έντονο χαρακτηριστικό της την έντονη οικονομική ανάπτυξη της Ευρώπης και την εκβιομηχάνιση των πρώην αποικιών του Νέου Κόσμου. Στη βιβλιογραφία γίνεται αναφορά πως ο λόγος της μετανάστευσης αυτής σχετίζεται με την αναζήτηση καλύτερων συνθηκών ζωής. Κατά την περίοδο αυτή, σαράντα οχτώ περίπου εκατομμύρια άνθρωποι μετανάστευσαν από την Ευρώπη και το 85% εξ αυτών αναζήτησε αυτή την καλύτερη ζωή σε πέντε μόνο προορισμούς: Αργεντινή, Αυστραλία, Καναδά, Νέα Ζηλανδία και ΗΠΑ. Τις χώρες αποστολής μεταναστών αποτελούσαν

75 Ψημμένος I., (1999), *Μετανάστευση και Εργασία στην Ευρώπη: η Δημιουργία Νέων Κοινωνικών Χώρων*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο, (σ. 50-59), Αθήνα: Κέντρο Διαπολιτισμικής Αγωγής.

76 Castles S. & Miller M., (1993), *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, London: Macmillan.

77 Ψημμένος I., (1999), *Μετανάστευση και Εργασία στην Ευρώπη: η Δημιουργία Νέων Κοινωνικών Χώρων*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο, (σ. 50-59), Αθήνα : Κέντρο Διαπολιτισμικής Αγωγής.

78 Cohen R, (1987), *The New Helots: Migrants in the International Division of Labor*, Avebury: Aldershot.

κυρίως η Μεγάλη Βρετανία, η Ιταλία, η Νορβηγία, η Πορτογαλία, η Ισπανία και η Σουηδία⁷⁹.

Ο πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος αναχαίτισε την έντονη αυτή μετανάστευση, όπως επίσης και η κρίση του 1929⁸⁰. Με τον 2ο Παγκόσμιο Πόλεμο παρατηρείται μία έντονη κινητικότητα, όχι όμως από μετανάστες αλλά κυρίως από πρόσφυγες, έχοντας σαν συνέπεια την ανάπτυξη πολιτικών αφομοίωσης και αποκλεισμού από την πλευρά των ευρωπαϊκών κρατών⁸¹.

Μόνο μετά το 1960 μπόρεσε να αναδυθεί η περίοδος της μετα-βιομηχανικής μετανάστευσης, χρονική περίοδος κατά την οποία τοποθετείται η έναρξη της τρίτης μεταναστευτικής περιόδου. Διαπιστώνεται πλέον, μια αλλαγή των χωρών που παραδοσιακά ήταν χώρες αποστολής μεταναστών, αλλά ταυτόχρονα και αλλαγή στις χώρες υποδοχής μεταναστών. Πλέον δεν κυριαρχεί το πρότυπο της μετανάστευσης από την Ευρώπη προς τις αποικίες αλλά μια μετανάστευση χαρακτηριστικά της οποίας αποτελούν: α) η μεταφορά ανθρώπων από πυκνοκατοικημένες χώρες με αρχικά στάδια εκβιομηχάνισης σε πυκνοκατοικημένες μετα-βιομηχανικές κοινωνίες, β) η καταγωγή των μεταναστών ήταν κυρίως από την Αφρική, την Ασία και τη Λατινική Αμερική, σε αντίθεση με τη βιομηχανική περίοδο που προέρχονταν κυρίως από την Ευρώπη, γ) χώρες υποδοχής μεταναστών αποτελούν πλέον η Γερμανία και ακολουθούν η Γαλλία, το Βέλγιο, η Ελβετία, η Σουηδία και οι Κάτω Χώρες⁸². Ιδιαίτερα από το 1970 και μετά, χώρες όπως η Ισπανία η Ιταλία και η Πορτογαλία, οι οποίες ήταν χώρες με παράδοση στην αποστολή μεταναστών, άρχισαν να δέχονται μετανάστες από την ευρύτερη περιοχή της Μεσογείου και της Αφρικής. Μέχρι τη δεκαετία του 1980 η διεθνής μετανάστευση είχε εξαπλωθεί στην Ασία, σε χώρες και περιοχές που είχαν βιομηχανοποιηθεί σχετικά πρόσφατα, όπως η Κορέα, η Ταϊβάν, το Χονγκ Κονγκ κ.ά.⁸³.

79 Massey D., Arango J. Hugo G., Kouaouci A., Pellegrino A., (1999), *New Migrations, New Theories*, in "Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium", (p.1 – 16), Oxford: Clarendon Press.

80 Massey D., Arango J. Hugo G., Kouaouci A., Pellegrino A., (1999), *όπ. αν.*

81 Ψημμένος Ι., (1999), *Μετανάστευση και Εργασία στην Ευρώπη : η Δημιουργία Νέων Κοινωνικών Χώρων*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο, (σ. 69-74), Αθήνα: Κέντρο Διαπολιτισμικής Αγωγής.

82 Massey D., Arango J. Hugo G., Kouaouci A., Pellegrino A., (1999), *New Migrations, New Theories*, in "Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium", (p.1 – 16), Oxford: Clarendon Press.

83 Castles St., (1995), *Contract Labor Migration* in Cohen Robin (edit), 'The Cambridge Survey of World Migration', (p. 510 – 514), Cambridge: University Press Cambridge.

Κεφ. 2.1: Μετανάστευση στην Ευρώπη

Για την Ευρώπη, η σύγχρονη μετανάστευση τοποθετείται χρονικά μετά το 2ο Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι μεταναστευτικές ροές πραγματοποιούνταν από λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες της νοτιοανατολικής Ευρώπης και από πρώην αποικίες με τελείως διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο, προς πιο ανεπτυγμένες βιομηχανικά χώρες της δυτικής Ευρώπης. Παραδείγματα τέτοιων ροών είναι Πακιστανοί και Ινδοί στη Μεγάλη Βρετανία, Μαροκινοί και Αλγερινοί στη Γαλλία και Ιταλοί από τη νότια Ιταλία, Γιουγκοσλάβοι και Τούρκοι στη δυτική Γερμανία⁸⁴.

Η αλλαγή για την Ευρώπη από το να εξάγει εργασία στο να εισάγει εργασία ήταν μια συνέπεια του επικρατούντος οικονομικού συστήματος. Η ραγδαία οικονομική ανάπτυξη που ακολούθησε το 2ο Παγκόσμιο Πόλεμο απαιτούσε την εξεύρεση φθηνού εργατικού δυναμικού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της πρακτικής αυτής αποτελεί η Γερμανία, όπου από σχεδόν τα τέλη της δεκαετίας του '50 δημιούργησε γραφεία στρατολόγησης εργατικού δυναμικού, στις μεσογειακές χώρες. Οι εργοδότες που αναζητούσαν εργατικό δυναμικό, έναντι αμοιβής, προσλάμβαναν τους εργάτες από τα γραφεία αυτά, τα οποία είχαν ελέγξει το ποινικό τους μητρώο, είχαν διαπιστώσει τα προσόντα τους, καθώς και την κατάσταση της υγείας τους. Το γερμανικό κράτος αρχικά αντιμετώπιζε τους εργάτες αυτούς ως κάτι το προσωρινό⁸⁵. «Αντιμετωπίζοντας ραγδαία οικονομική ανάπτυξη, στενές αγορές εργασίας και ζήτηση για εργάτες τους οποίους ήταν αδύνατο να τους βρουν στις εσωτερικές αγορές αλλά και έλλειψη παράδοσης στην υποδοχή μεταναστών ή μίας ιδεολογίας που θα ευνοούσε τη μόνιμη εγκατάσταση, οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις αποφάσισαν να στρατολογήσουν "προσωρινούς εργάτες" (gastarbeiter) που θα επέστρεφαν στις χώρες καταγωγής τους όταν οι οικονομικές συνθήκες που οδήγησαν στη στρατολόγηση τους θα έχουν εξαφανιστεί» (Massey D. et al., 2006:4-5).

Η αντίληψη αυτή περί της προσωρινότητας του συγκεκριμένου εργατικού δυναμικού αποδείχτηκε εκ των υστέρων και επί του πρακτέου πως ήταν εσφαλμένη. Κάποιοι από τους ήδη στρατολογημένους εργάτες που ήταν παντρεμένοι πίσω στη χώρα καταγωγής τους, ζήτησαν από τους εργοδότες τους να φέρουν τις γυναίκες τους να εργαστούν και αυτές σαν εργάτριες. Επίσης η μεγάλη ανάγκη για εργατικό δυναμικό

84 Hartmut Es., (2003), *Does the New Immigration Require a New Theory of Intergenerational Integration?* Working Paper 71, 1 -36, UNIVERSITAT MANNHEIM.

85 Castles St., (1995), *Contract Labour Migration* in Cohen Robin (edit), *The Cambridge Survey of World Migration*, (p. 510 – 514), Cambridge: University Press Cambridge.

και ο ανταγωνισμός μεταξύ των χωρών αποστολής μεταναστών, οδήγησε σε ένα περιορισμό του αυστηρού πλαισίου εισόδου των μελών των οικογενειών των εργατών. Έτσι με την πάροδο του χρόνου, γεννήθηκαν παιδιά και δημιουργήθηκαν καινούριες οικογένειες, οι οποίες διεκδικούσαν εκπαίδευση, στέγαση, κοινωνική ασφάλιση, πρόσβαση στο σύστημα υγείας κλπ.⁸⁶.

Κεφ. 2.2: Μεσογειακό μοντέλο μετανάστευσης

Στη βάση της Θεωρίας των Μεταναστευτικών Συστημάτων (Migration Systems Theory), ο Zlotnik (1992)⁸⁷, σε μια προσπάθεια ομογενοποίησης κάποιων μεταναστευτικών προτύπων, όσον αφορά την μέτρηση της μεταναστευτικής κίνησης, υποστηρίζει πως στις χώρες της Ευρώπης παρατηρείται ένα κοινό μοντέλο μετανάστευσης. Θεωρεί πως οι μεταναστευτικές πολιτικές των ευρωπαϊκών χωρών εμφανίζουν κοινά χαρακτηριστικά, πως η κοντινή γεωγραφική τους θέση ευνοεί την ανάπτυξη πολιτικών και οικονομικών δεσμών μεταξύ των χωρών, όπως επίσης και το παρόμοιο πολιτισμικό τους υπόβαθρο.

Άλλοι μελετητές ωστόσο, υποστηρίζουν πως το Ευρωπαϊκό σύστημα δεν είναι ενιαίο, αλλά χωρίζεται σε μικρότερα υποσυστήματα λόγω κάποιων διαφορών οι οποίες διαφαίνονται αν εξεταστεί η μεταναστευτική διαδικασία μέσα στα σύνορα του ευρωπαϊκού χώρου. Για παράδειγμα, τα κράτη στην Νότια Ευρώπη έχουν πολύ διαφορετική διαδικασία μετανάστευσης από αυτά στο Βόρειο τμήμα της. Ο Baldwin-Edwards (1991)⁸⁸, αναγνωρίζει τέσσερα υποσυστήματα: α) ένα ημι-περιφερικό της περιοχής της Μεσογείου ή μοντέλο της Νότιας Ευρώπης, β) ένα της κυρίως ηπειρωτικής περιοχής ή χώρου Σένγκεν (Βέλγιο, Γερμανία, Γαλλία, Λουξεμβούργο και Ολλανδία), γ) ένα της Σκανδιναβικής περιοχής και δ) ένα της περιοχής της Μεγάλης Βρετανίας-Ιρλανδίας⁸⁹.

Μιλώντας για υποσυστήματα και μελετώντας την περίπτωση της Ελλάδας σαν χώρος αναφοράς του παρόντος συγγράμματος, έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να εξεταστούν τα χαρακτηριστικά του λεγόμενου Μεσογειακού μοντέλου ή μοντέλου της

86 Castles St., (1995), όπ. αν.

87 Kritz M.M., Lim L.L.& Zlotnik H., (1992), *Empirical Identification of International Migration Systems in International Migration Systems: A Global Approach*, (p. 19-40), Oxford: Clarendon Press.

88 Baldwin-Edwards M., (1991), *Immigration After 1992*, Policy and Politics, Policy Press 19(3), 199-212.

89 Baldwin-Edwards M., (1991), όπ. αν.

Νότιας Ευρώπης. Τα χαρακτηριστικά αυτά αφορούν την περίοδο 1980 – 1990 και ενδεχομένως εν έτη 2020, αυτά να έχουν αλλάξει.

Σαν πρώτο χαρακτηριστικό, ο Russel King (2000)⁹⁰, αναφέρει πως η εθνικότητα των μεταναστών που εισέρχονται στην περιοχή της Μεσογείου είναι ποικίλη και πως δεν περιορίζονται σε κάποιες συγκεκριμένες εθνικότητες. Σαν δεύτερο χαρακτηριστικό αποτυπώνεται η έντονη «ασυμμετρία φύλου». Από τις μουσουλμανικές χώρες προέρχεται κυρίως ο αντρικός πληθυσμός ενώ από Καθολικές χώρες, όπως οι Φιλιππίνες, προέρχεται ο γυναικείος.

Το τρίτο χαρακτηριστικό σχετίζεται με το κοινωνικο-οικονομικό περιβάλλον καταγωγής των μεταναστών, δηλαδή αν προέρχονται από πιο προνομιούχο αστικό περιβάλλον ή από αγροτικό περιβάλλον. Φαίνεται πως αυτοί από τις πιο αγροτικές περιοχές απασχολούνται σε εργασίες χαμηλότερου κύρους, όπως οι αγροτικές δουλειές, αντίθετα αυτοί που προέρχονται από αστική περιοχή, πιθανόν λόγω καλύτερου εκπαιδευτικού επιπέδου από αυτών που προέρχονται από αγροτικές περιοχές, απασχολούνται σε επαγγέλματα που σχετίζονται με την οικονομία στις μεγάλες πόλεις της Νότιας Ευρώπης.

Τέταρτον παρατηρούνται υψηλά επίπεδα λαθρομετανάστευσης, όχι μόνο στην Νότια Ευρώπη αλλά και στις προηγμένες χώρες γενικότερα. Η παγκόσμια οικονομική κατάσταση που επικρατεί προσελκύει μετανάστες που επιλέγουν σαν εφελτήριο τις χώρες της Νότιας Ευρώπης, με σκοπό να μετακινηθούν αργότερα σε χώρες της Δυτικής και Κεντρικής Ευρώπης. Αν η μετακίνηση αυτή δεν επιτευχθεί, οι μετανάστες καλύπτουν τη ζήτηση των χωρών της Νότιας Ευρώπης σε φθινό εργατικό δυναμικό που απασχολείται σε χειρωνακτικές και εποχικές εργασίες χαμηλότερου κύρους όπως οι αγροτικές εργασίες, ο κλάδος των κατασκευών και ο τουριστικός κλάδος.

Η παρανομία αυτή δημιουργεί τη λεγόμενη «βιομηχανία της μετανάστευσης», η οποία αποτελεί και το πέμπτο χαρακτηριστικό. Άνθρωποι πλουτίζουν από άλλους απελπισμένους συνανθρώπους τους που επιθυμούν να μεταναστεύσουν. Διεφθαρμένοι δημόσιοι υπάλληλοι, ασυνείδητοι εγκληματίες και υπάλληλοι ταξιδιωτικών γραφείων είναι λίγες μόνο κατηγορίες «επαγγελματιών» που ασχολούνται με την τεράστια αυτή βιομηχανία.

90 King R., (2000), *Southern Europe in the Changing Global Map of Migration* in Lazaridis G., Tsardanidis Ch., King R. (edit), *Eldorado or Fortress, Migration in Southern Europe*, (p.1-19), London: Palgrave Macmillan.

Κεφ. 2.3: Μετανάστευση στις Η.Π.Α.

Στη βάση της Θεωρίας των Μεταναστευτικών Συστημάτων (Migration Systems Theory), που αναφέρθηκε στο Μεσογειακό μοντέλο μετανάστευσης, γίνεται λόγος για ένα σύστημα μετανάστευσης που τιτλοφορείται ως "*The North American System*". Ο Mabogunje (1970)⁹¹, διατύπωσε πρώτος την υπόθεση πως η μετανάστευση μπορεί να ιδωθεί ως σύστημα με δομή, με εντοπισμένη την περιοχή αποχώρησης και άφιξης, το οποίο δεν είναι στατικό αλλά ενέχει την έννοια της διαδικασίας.

Για τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, η σύγχρονη μετανάστευση τοποθετείται από τα τέλη της δεκαετίας του '60 και μετά. Πρόκειται για μια περίοδο όπου κυρίως μεταναστεύουν στην Αμερική εθνικότητες που δεν ανήκουν στην Ευρώπη.

Ανάμεσα στο 1971 και το 1995 οι Ηνωμένες Πολιτείες δέχτηκαν περίπου 17.1 εκατομμύρια μετανάστες⁹². Μάλιστα, την περίοδο 1980-1989, οι Η.Π.Α. Δέχτηκαν περίπου το ένα τρίτο του όγκου των μεταναστών σε παγκόσμιο επίπεδο⁹³. Το 1991, ο αριθμός τους έφτασε τα 1,4 εκατομμύρια, κυρίως λόγω ενός Προγράμματος νομιμοποίησης παράτυπων μεταναστών⁹⁴. Αν και όπως προαναφέρθηκε, κυριαρχεί η ετερογένεια των εθνικοτήτων, ο κύριος όγκος των μεταναστών προέρχεται από την Λατινική Αμερική, την Καραϊβική και την Ασία⁹⁵.

Δεν υπήρχαν όμως μόνο αφίξεις, η κίνηση στις μεταναστευτικές ροές και εκροές είναι κυκλική. Υπολογίζεται πως τη δεκαετία του '70, 1,2 εκατομμύρια μετανάστες έφυγαν από τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και την περίοδο 1980-1987, άλλοι τόσοι. Η κυκλικότητα υποδεικνύεται επίσης από την αύξηση του αριθμού των προσωρινών επισκεπτών. Βέβαια, οι επισκέπτες σε αντίθεση με τους μετανάστες,

91 Mabogunje Akin L., (1970), *Systems Approach to a Theory of Rural-Urban Migration*, Geographical Analysis, 2(1), 1-18.

92 Min Zhou, (2001), *Contemporary Immigration and the Dynamics of Race and Ethnicity* in Neil J. Smelser, William Julius Wilson & Faith Mitchell (edit), *America Becoming: Racial Trends and Their Consequences: Volume I, National Research Council*, (p.200-242), Washington DC: The National Academies Press.

93 Massey D., Arango J. Hugo G., Kouaouci A., Pellegrino A., (1999), *Understanding the North American System in Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium*, (p. 60-107), Oxford: Clarendon Press.

94 Min Zhou, (2001), *Contemporary Immigration and the Dynamics of Race and Ethnicity* in Neil J. Smelser, William Julius Wilson & Faith Mitchell (edit), *America Becoming: Racial Trends and Their Consequences: Volume I, National Research Council*, (p.200-242), Washington DC: The National Academies Press.

95 Massey D., Arango J. Hugo G., Kouaouci A., Pellegrino A., (1999), *Understanding the North American System in Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium*, (p. 60-107), Oxford: Clarendon Press.

προέρχονται κυρίως από οικονομικά ανεπτυγμένα κράτη όπως η Ιαπωνία, η Μεγάλη Βρετανία, η Γερμανία κλπ.⁹⁶

Η σύγχρονη μετανάστευση στις Η.Π.Α, διαφέρει από αυτή κατά το πρώτο τέταρτο του 20ου αιώνα σε κάποια σημεία με αποτέλεσμα να θεωρείται πως φέρει τα δικά της τελείως διακριτά χαρακτηριστικά. Μία εκ των διαφορών σχετίζεται με το γεγονός πως παρατηρείται ποικιλία εθνικοτήτων και άρα διαφορετικά κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά⁹⁷. Άλλη διαφορά έχει να κάνει με την αναλογία των μεταναστών στο σύνολο του πληθυσμού. Αν και η μετανάστευση σε απόλυτους αριθμούς αυξήθηκε, η αναλογία των μεταναστών ανά 1000 Αμερικανούς πολίτες μειώθηκε, σε σχέση με την μετανάστευση των αρχών του 20ου αιώνα, για τον πολύ απλό λόγο πως ο πληθυσμός των Η.Π.Α. αυξήθηκε επίσης σημαντικά από τη δεκαετία του '60 και μετά⁹⁸.

Ακόμα, στη σύγχρονη μετανάστευση υπολογίζεται πως ανά 100 άτομα επέστρεφαν πίσω στις χώρες καταγωγής λιγότερα από 25 άτομα, σε σχέση με την αρχική που επέστρεφαν 36. Αυτό δείχνει πως η πιθανότητα να μείνουν μόνιμα στο έδαφος των Η.Π.Α. είναι σαφώς αυξημένη, σε σχέση με τους μετανάστες των αρχών του 20ου αιώνα⁹⁹.

Ο Massey (1995)¹⁰⁰ αλλά και ο Castles (2004)¹⁰¹, αναφέρουν ένα ακόμα χαρακτηριστικό. Η σύγχρονη μετανάστευση έχει μεγαλύτερη αναλογία σε παράτυπους μετανάστες, από ότι αυτή στις αρχές του 20ου αιώνα. Αυτό σχετίζεται άμεσα με την κάλυψη των αναγκών στον αγροτικό τομέα, όπου αν και είχαν θεσπιστεί πολυάριθμα αυστηρά νομοθετικά πλαίσια περί λαθρομετανάστευσης, εν τούτοις δεν κατάφεραν να ρυθμίσουν και να διαχειριστούν αυτή την κατάσταση. Η είσοδος των Μεξικανών σε αμερικάνικο έδαφος, για εργασία στον αγροτικό τομέα της Καλιφόρνια δεν περιορίστηκε, απλά άλλαξε τρόπο εισόδου. Η γεωγραφική εγγύτητα της γειτονικής

96 Massey D., Arango J. Hugo G., Kouaouci A., Pellegrino A., (1999), όπ. αν.

97 Min Zhou, (2001), *Contemporary Immigration and the Dynamics of Race and Ethnicity* in Neil J. Smelser, William Julius Wilson & Faith Mitchell (edit), *America Becoming: Racial Trends and Their Consequences: Volume I*, National Research Council, (p.200-242), Washington DC: The National Academies Press.

98 Min Zhou, (2001), όπ. αν.

99 Min Zhou, (2001), όπ. αν.

100 Massey S. D., (1995), *The New Immigration and Ethnicity in the United States*, Population and Development Review, 21(3), 631-652.

101 Castles St., (2004), *Why Immigration Policies Fail?* Oxford: Routledge Taylor & Francis Group 27 (2), 205-227.

αυτής χώρας, η άθλια οικονομική της κατάσταση και η οικονομική ευρωστία των Η.Π.Α. λειτούργησαν σαν push – pull factors για την περίπτωση αυτή.

Σε σχέση με την μετανάστευση των αρχών του 20ου αιώνα, η σύγχρονη διακρίνεται και σε ένα ακόμα σημείο. Το ποσοστό προσφύγων και ζητούντων άσυλο είναι σαφώς μεγαλύτερος. Αν και πραγματοποιήθηκαν δύο Παγκόσμιοι Πόλεμοι, ο αριθμός των προσφύγων από το 1961-1995 ήταν κατά μέσο όρο περίπου 68.150 άτομα το χρόνο, σε σχέση με την μεταπολεμική περίοδο 1946 – 1961, όπου ο αριθμός αυτός ανερχόταν σε 47.000 άτομα, για ολόκληρη την περίοδο αυτή.¹⁰²

Επίσης, ο αριθμός των τουριστών, των φοιτητών και των εργαζόμενων έχει αυξηθεί, γεγονός που υπαινίσσεται την αύξηση του αριθμού των μεταναστών. Για παράδειγμα, οι φοιτητές μετά το πέρας των σπουδών τους θα μπορούσαν να βρουν εργασία σε αμερικάνικο έδαφος και οι εργαζόμενοι να θελήσουν να φέρουν την οικογένεια τους στα πλαίσια της οικογενειακής επανένωσης¹⁰³.

Κεφ. 2.4: Γενικές τάσεις στις μεταναστευτικές κινήσεις των δύο πρώτων δεκαετιών του 21ου αιώνα

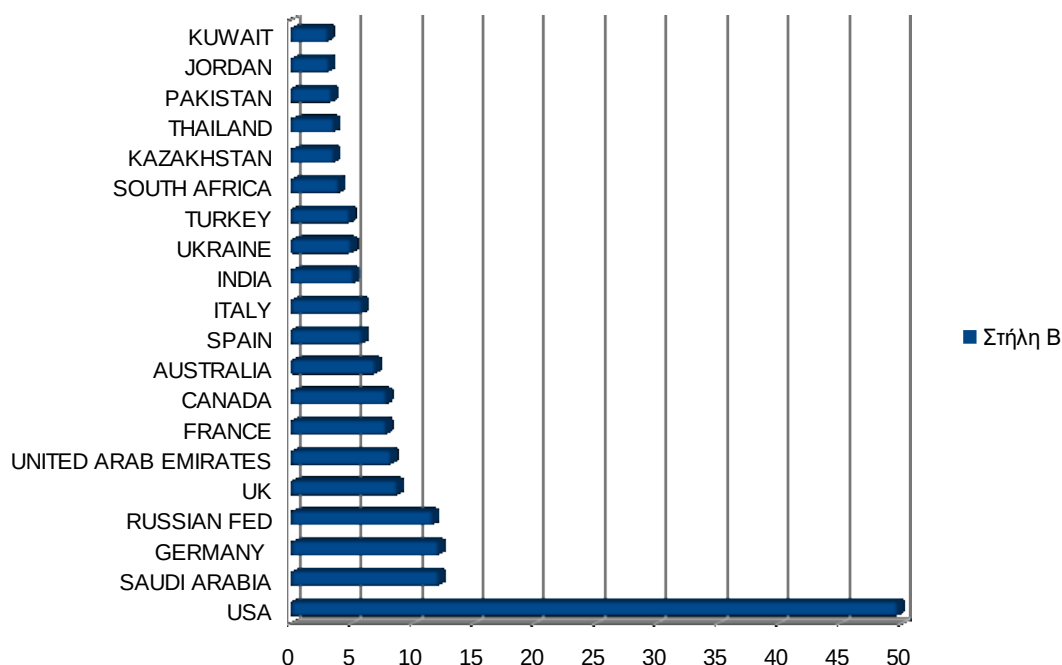
Σύμφωνα με την αναφορά των Ηνωμένων Εθνών για το 2017¹⁰⁴, ο αριθμός των μεταναστών σε παγκόσμιο επίπεδο, ανερχόταν σε 258 εκατομμύρια από 220 εκατομμύρια το 2010 και 173 εκατομμύρια το 2000. Για το ίδιο έτος, τα στοιχεία αποκαλύπτουν πως περίπου το 67% εξ' αυτών διαμένουν σε είκοσι χώρες, με τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής να είναι πρώτη χώρα στη λίστα αυτή. Τα ποσοτικά στοιχεία αποκαλύπτουν πως διαμένουν εκεί περίπου 50 εκατομμύρια μετανάστες, δηλαδή το 19% περίπου του παγκόσμιου μεταναστευτικού πληθυσμού. Ακολουθούν η Σαουδική Αραβία και η Γερμανία με 12,2 εκατομμύρια έκαστος και η Ρωσική Ομοσπονδία με περίπου 11,2 εκατομμύρια. Στις τελευταίες θέσεις εμφανίζονται το Κουβέιτ, η Ιορδανία και το Πακιστάν με περίπου τρία εκατομμύρια μεταναστών.

102 Min Zhou, (2001), *Contemporary Immigration and the Dynamics of Race and Ethnicity* in Neil J. Smelser, William Julius Wilson & Faith Mitchell (edit), *America Becoming: Racial Trends and Their Consequences: Volume I, National Research Council*, (p.200-242), Washington DC: The National Academies Press.

103 Min Zhou, (2001), όπ. αν.

104 *International Migration Report*, (2017), Department of Economic and Social Affairs, United Nations, New York, ST/ESA/SER.A/404.

Διάγραμμα 1: Χώρες ή περιοχές φιλοξενίας του μεγαλύτερου πληθυσμού μεταναστών, σε παγκόσμιο επίπεδο, για το 2017, (ο αριθμός των μεταναστών εκφράζεται σε εκατομμύρια)

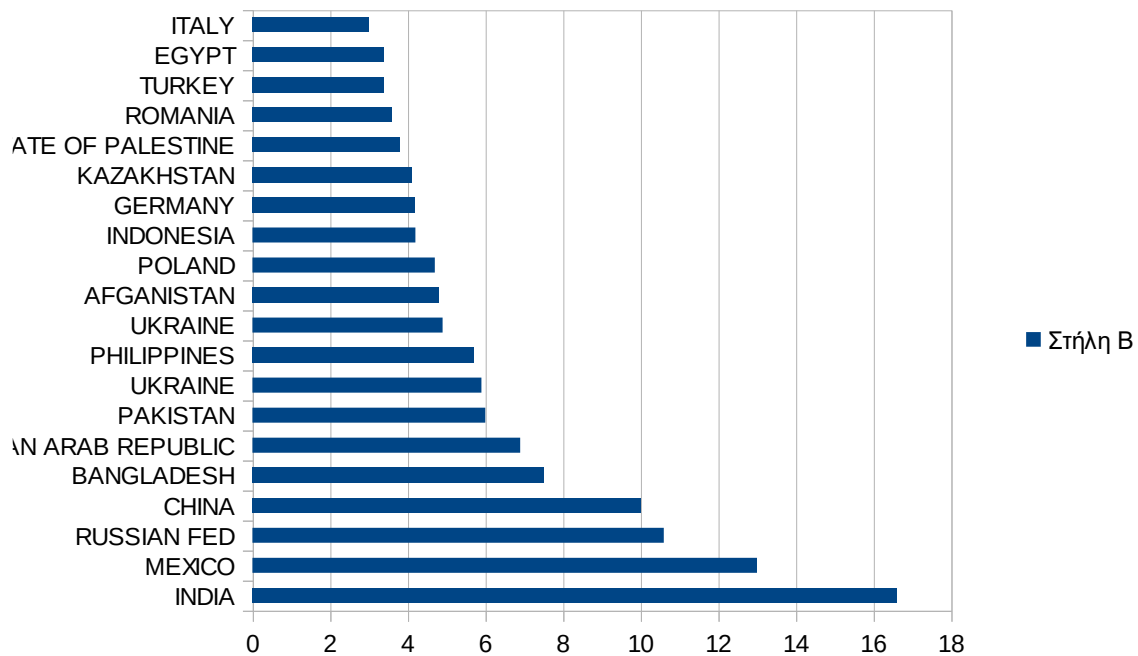
Πηγή: International Migration Report, (2017), Department of Economic and Social Affairs, United Nations , New York, ST/ESA/SER.A/404, p:6.

Βάσει της ίδιας αναφοράς για τα τέλη του 2016 και αρχές του 2017, οι πρόσφυγες και οι αιτούντες ασύλου ανέρχονταν σε περίπου 25,9 εκατομμύρια και αποτελούσαν το 10% του παγκόσμιου μεταναστευτικού πληθυσμού. Η Τουρκία δε, φιλοξενούσε τον μεγαλύτερο αριθμό προσφύγων, περίπου 3,1 εκατομμύρια. Βάσει της αναφοράς του 2019 από τους IOM, OECD και UNHCR¹⁰⁵, για τα μέσα του 2018, η Τουρκία φιλοξενούσε περίπου 3,6 εκατομμύρια προσφύγων και αιτούντων ασύλου.

Αναφορικά με την χώρα καταγωγής των μεταναστών, τα 106 εκατομμύρια εκ των 258 που προαναφέρθηκαν και αποτελούν το σύνολο του μεταναστευτικού πληθυσμού, γεννήθηκαν στην Ασία, με την Ινδία να κατέχει την πρώτη θέση σε χώρα καταγωγής μεταναστών, περίπου 17 εκατομμύρια και ακολουθεί το Μεξικό με 13 εκατομμύρια.

105 *International Migration and Displacement Trends and Policies Report to the G20*, (2019), OECD, IOM, UNHCR.

Διάγραμμα 2: Χώρες ή περιοχές καταγωγής μεταναστών, σε παγκόσμιο επίπεδο, για το 2017, (ο αριθμός των μεταναστών εκφράζεται σε εκατομμύρια).

Πηγή: International Migration Report, (2017), Department of Economic and Social Affairs, United Nations, New York, ST/ESA/SER.A/404, p:13.

Σχετικά με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού αυτού, οι γυναίκες αποτελούν περίπου το 50% του παγκόσμιου μεταναστευτικού πληθυσμού. Στην πλειονότητα τους, οι μετανάστες είναι 20 έως 64 ετών, διάστημα ηλικίας που επιτρέπει την εργασία αλλά υπάρχει ένα περίπου 14% που είναι κάτω των 20 ετών.

Κεφ. 3: Η μετανάστευση στην Ελλάδα

Η μετανάστευση είναι ένα φαινόμενο που δεν δύναται να εξηγηθεί και να μελετηθεί χωρίς το κοινωνικό, ιστορικό και οικονομικό υπόβαθρο των χωρών που τίθενται προς μελέτη. Για την καλύτερη κατανόηση του φαινομένου λοιπόν, η συνοπτική παρουσίαση του ιστορικού υποβάθρου της μετανάστευσης στην Ελλάδα είναι επιβεβλημένη.

Στην διεθνή βιβλιογραφία, η Ελλάδα παρουσιάζεται ως μία χώρα που το μεγαλύτερο μέρος του 20ου αιώνα υπήρξε χώρα αποδήμησης. Από τα διαθέσιμα στοιχεία υπολογίζεται πως κατά την περίοδο 1900-1924, περίπου 420.000 Έλληνες αναχώρησαν από τη χώρα, με προορισμό κυρίως τις Η.Π.Α.¹⁰⁶ Τη συγκεκριμένη περίοδο η Ελλάδα βιώνει όμως και ένα κύμα εισροής όχι μεταναστών, αλλά Ελλήνων προσφύγων από τη Μικρά Ασία. Με τη Μικρασιατική Καταστροφή του 1922 περίπου 1,4 εκατομμύρια Ελλήνων επαναπατρίστηκαν και εγκαταστάθηκαν στη χώρα.¹⁰⁷

Μετά τον 2ο Παγκόσμιο Πόλεμο και μέχρι το 1974, έτος αποκατάστασης της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας στην Ελλάδα, υπολογίζεται πως μετανάστευσαν περίπου 1,4 εκατομμύρια Ελλήνων, έχοντας σαν χώρα προορισμού κυρίως την Γερμανία και δευτερευόντως την Αυστραλία, τον Καναδά, το Βέλγιο κλπ.¹⁰⁸ Ο Fakiolas (2000)¹⁰⁹, κάνει αναφορά για τρία διακριτά μεταναστευτικά ρεύματα από την Ελλάδα προς άλλες χώρες. Το πρώτο αναφέρεται σε αυτή ακριβώς την περίοδο. Αναφέρει πως τα στοιχεία είναι ελλιπή και ο ακριβής υπολογισμός της καθαρής μετανάστευσης είναι παρακινδυνευμένος. Οι εισροές ατόμων που έχουν φύγει στο εξωτερικό και επαναπατρίζονται δεν έχουν καταγραφεί. Παράγοντες που ώθησαν αυτό το κύμα αποτελούν τα σοβαρά κοινωνικο-οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζει το ελληνικό κράτος την περίοδο αυτή, όπως ο εμφύλιος πόλεμος του 1946-1949.

106 Iosifides Th., (1997), *Immigrants in the Athens Labor Market: A Comparative Survey of Albanians, Egyptians and Filipinos* in King R. & Black R (eds), *Southern Europe and the New Migrations*, (p. 27), Sussex Academic Press.

107 Κασσιμάτη Κ. (επιμ.), (2003), *Πολιτικές Μετανάστευσης και Στρατηγικές Ένταξης: Η περίπτωση των Αλβανών και Πολωνών μεταναστών*, (σ. 27), Αθήνα: Gutenberg.

108 Iosifides Th., (1997), *Immigrants in the Athens Labor Market: A Comparative Survey of Albanians, Egyptians and Filipinos* in King R. & Black R (eds), *Southern Europe and the New Migrations*, (p. 27), Sussex Academic Press.

109 Fakiolas R., (2000), *Migration and Unregistered Labor in the Greek Economy* in King R., Lazaridis G. & Tsardanidis Ch. (eds) "Eldorado or Fortress, Migration in Southern Europe", (p. 58-60), Palgrave Macmillan.

Το 1950 η Ελλάδα γνωρίζει άλλη μία εισροή Ελλήνων και αυτή την φορά από την Τουρκία. Λόγω των διωγμών τους στην Κωνσταντινούπολη, επαναπατρίζονται περίπου 350.000 άτομα¹¹⁰.

Μετά το 1974 και την αποκατάσταση του δημοκρατικού πολιτεύματος στη χώρα τοποθετείται το δεύτερο κύμα μετανάστευσης στην χώρα έως και το 1985. Σε αυτή την περίοδο παρατηρείται πως οι μισοί περίπου Έλληνες από εκείνους που είχαν μεταναστεύσει κατά τις προηγούμενες περιόδους επέστρεψαν στην χώρα.

Η αποκατάσταση της δημοκρατίας και η οικονομική ανάπτυξη που ακολούθησε, εμφανίζονται ως παράγοντες που ευνόησαν την επιστροφή των Ελλήνων αυτών στη χώρα.¹¹¹

Το τρίτο ρεύμα δεν τοποθετείται σε στενά χρονικά όρια αλλά αφορά γενικότερα την εισροή μεταναστών στη χώρα από τα μέσα της δεκαετίας του '60 και μετά. Αξιοσημείωτη εισροή ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού παρατηρείται στα τέλη της δεκαετίας του '60 από χώρες της Ασίας και Αφρικής (Πακιστάν, Αίγυπτο, Λίβανο, Λιβύη)¹¹². Οι διμερείς συμφωνίες ανάμεσα στην Ελλάδα και τις χώρες αυτές ευνόησαν την αύξηση της ανειδίκευτης εργασίας, αυτό θεωρητικά θα βοηθούσε το κεφάλαιο να κάνει περαιτέρω επενδύσεις¹¹³. Η απασχόληση τους εστιαζόταν στους τομείς της βιομηχανίας, των ναυπηγείων, των ορυχείων και στον τομέα του υπηρετικού προσωπικού. Εκτιμάται πως αποτελούσαν το 1%-3% του εργατικού δυναμικού της χώρας και στην πλειονότητα τους ήταν παράνομοι. Αν και στην αρχή θεωρούνταν προσωρινοί εργάτες που θα κάλυπταν τη ζήτηση σε αυτούς τους τομείς, σύντομα όμως η εγκατάσταση τους έγινε μόνιμη και η οικογενειακή επανένωση γεγονός¹¹⁴.

Από τη δεκαετία του '80 και μετά εμφανίζονται σαν κύματα εισροής, εθνοτοπικές ομάδες, όπως οι Πόντιοι Έλληνες και οι Βορειοηπειρώτες. Το 1993-1995 είναι μια περίοδος μαζικής εισροής Ποντίων. Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991 αλλά και οι εθνικές αναξωπυρώσεις σε συλλόγους που είχαν δημιουργηθεί ως

110 Κασιμάτη Κ. (επιμ.), (2003), *Πολιτικές Μετανάστευσης και Στρατηγικές Ένταξης: Η περίπτωση των Αλβανών και Πολωνών μεταναστών*, (σ. 27), Αθήνα: Gutenberg.

111 Iosifides Th., (1997), *Immigrants in the Athens Labor Market: A Comparative Survey of Albanians, Egyptians and Filipinos* in King R. & Black R (eds), *Southern Europe and the New Migrations*, (p. 27), Sussex Academic Press.

112 Fakiolas Rossetos, (2000), *Migration and Unregistered Labor in the Greek Economy* in King R., Lazaridis G. & Tsardanidis Ch. (eds) "Eldorado or Fortress, Migration in Southern Europe", (p. 58-60), Palgrave Macmillan.

113 Κασιμάτη Κ. (επιμ.), (2003), *Πολιτικές Μετανάστευσης και Στρατηγικές Ένταξης: Η περίπτωση των Αλβανών και Πολωνών μεταναστών*, (σ. 33), Αθήνα: Gutenberg.

114 Μουσούρου Λ., (1991), *Μετανάστευση και Μεταναστευτική Πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη*, (σ.104), Αθήνα: Gutenberg.

αποτέλεσμα των μεταρρυθμιστικών πρωτοβουλιών του Γκορμπατσόφ λίγα χρόνια νωρίτερα, οδήγησαν τους Πόντιους που είχαν βρεθεί στη Μαύρη Θάλασσα και την κεντρική Ασία, μετά την εποχή της Μεγάλης Εκκαθάρισης (1936-1938) του Στάλιν, να επιστρέψουν στην Ελλάδα. Ο πληθυσμός αυτός κράτησε αυτούσια την γλώσσα του, την θρησκεία, τα ήθη και έθιμα, όπως και τις αξίες του και με το πέρασμα των γενεών, η μία τα μεταβίβαζε στην άλλη. Κατά την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα διαπίστωσαν πως οι ίδιοι θεωρούσαν τους εαυτούς τους Έλληνες, οι Έλληνες όμως τους αντιμετώπιζαν σαν ξένους. Ο ακριβής αριθμός τους δεν είναι γνωστός αλλά εκτιμάται γύρω στα 400.000 άτομα.¹¹⁵

Την ίδια περίπου περίοδο, οι Βορειοηπειρώτες, μετά την πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος στην γειτονική Αλβανία και την συνεπακόλουθη πολιτική αστάθεια που δημιουργήθηκε, μετανάστευσαν στην χώρα. Ο ακριβής αριθμός τους επίσης δεν είναι γνωστός. Οι σύλλογοι βορειοηπειρωτών αναφέρουν από 300. 000 ως 500.000 άτομα και σύμφωνα με επίσημα στοιχεία του ελληνικού κράτους, για το 1995, υπολογίζεται πως ο αριθμός αυτών που βρίσκονταν στην Ελλάδα, ανερχόταν σε 80.000 άτομα. Το αλβανικό κράτος για δικό του συμφέρον και λόγους θεωρεί πως ο αριθμός τους ανέρχεται μόνο σε 58.000 άτομα. Επίσης η αρκετά διαδεδομένη τακτική του να αλλάζουν πολλοί Αλβανοί τα ονόματά τους σε ελληνικά για να έχουν την εύνοια των Ελλήνων και ως εκ τούτου καλύτερη αντιμετώπιση, καθιστά από δύσκολο έως αδύνατο τον καθορισμό του ακριβούς μεγέθους τους. Στην πορεία η τακτική αυτή δεν βοήθησε αλλά μάλλον δυσκόλεψε την ένταξή τους.¹¹⁶

Όσον αφορά τον αριθμό των Αλβανών μεταναστών, από την επεξεργασία των αποτελεσμάτων των Απογραφών του 1991, του 2001 και του 2011 έχουμε τα εξής στοιχεία:

Πίνακας 1: Πραγματικός Πληθυσμός κατά Υπηκοότητα στην Ελλάδα (1991, 2001, 2011)

	1991	2001	2011
Σύνολο Ελληνικής Υπηκοότητας	10.092.624	10.166.929	10.816.286
Αλβανία	20.556	443.550	480.851
Βουλγαρία	2.413	37.230	75.917
Γεωργία	80	23.159	27.407

115 Κασιμάτη Κ. (επιμ.), (2003), *Πολιτικές Μετανάστευσης και Στρατηγικές Ένταξης: Η περίπτωση των Αλβανών και Πολωνών μεταναστών*, (σ. 28-30), Αθήνα: Gutenberg.

116 Κασιμάτη Κ. (επιμ.), (2003), όπ. αν. (σ. 30-32).

Ρουμανία	1.923	23.066	46.524
Κύπρος	14.651	19.084	14.448
Ρώσικη Ομοσπονδία	12.581	18.219	13.809
Ηνωμένο Βασίλειο	10.998	15.308	15.388
Γερμανία	8.525	15.303	10.782
Ουκρανία	163	14.149	17.008
Πολωνία	9.624	13.378	14.145
Τουρκία	11.088	8.297	5.158
Άλλη Υπηκοότητα	19.600	51.583	190.563

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της ΕΛ. ΣΤΑΤ., Αποτελέσματα Απογραφών.¹¹⁷

Όπως φαίνεται από επίσημα και έγκυρα στοιχεία, ο αριθμός των Αλβανών μεταναστών μέσα σε μια δεκαετία αυξήθηκε από περίπου 20.000 άτομα σε 440.000 άτομα. Όπως αναφέρει ο Ψημμένος (1995)¹¹⁸, ένα στοιχείο που χαρακτήριζε τον πληθυσμό αυτό, κατά την περίοδο 1991-1992, είναι πως σχεδόν όλος ο πληθυσμός που είχε εισέλθει τότε στην Ελλάδα ήταν «ανεπίσημοι οικονομικοί μετανάστες/μη εγγεγραμμένοι στους μεταναστευτικούς καταλόγους» (Ψημμένος Ι., 1995:87), αυτό όμως δεν σημαίνει πως έχουν εισέλθει στην Ελλάδα χωρίς διαβατήριο. Ακόμα, στην πλειονότητα τους ήταν νέοι άντρες, κάτω των 35 ετών, που κυρίως ασχολούνταν με χειρωνακτικές εργασίες, δεν είχαν σχεδόν καμία γνώση της ελληνικής γλώσσας και συγκεντρώνονταν κυρίως στα Ιωάννινα και στα Μεσόγεια λόγω κοινών στοιχείων με του Αρβανίτες αλλά και στο κέντρο της Αθήνας.¹¹⁹

Επίσης η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, το 1991, αλλά και η διάλυση κομμουνιστικών καθεστώτων στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης οδήγησε ένα σημαντικό ποσοστό των πολιτών των κρατών αυτών να μεταναστεύσουν και να εγκατασταθούν στην Ελλάδα (πχ Πολωνοί, Ρουμάνοι, Ουκρανοί, Βούλγαροι κτλ), αλλά και Έλληνες που είχαν μεταναστεύσει κατά τον εμφύλιο και ζούσαν στα κράτη αυτά, να επιστρέψουν λόγω της πολιτικο-οικονομικής ανασφάλειας που επικρατούσε μετά την διάλυση τους.¹²⁰

117 Επεξεργασία στοιχείων της ΕΛ. ΣΤΑΤ., Αποτελέσματα Απογραφών.

118 Ψημμένος Ι., (1995), *Μετανάστευση από τα Βαλκάνια – Κοινωνικός Αποκλεισμός στην Αθήνα*, (σ.87-88), Αθήνα: Παπαζήσης.

119 Ψημμένος Ι., (1995), όπ. αν. (σ. 88-89).

120 Κασσιμάτη Κ. (επιμ.), (2003), *Πολιτικές Μετανάστευσης και Στρατηγικές Ένταξης: Η περίπτωση των Αλβανών και Πολωνών μεταναστών*, (σ. 27-28), Αθήνα: Gutenberg.

Η σύντομη αυτή αναφορά στην μεταναστευτική ιστορία της Ελλάδας κατά τον 20ο αιώνα σε επίπεδο εισροών και εκροών, υποδεικνύει πως η Ελλάδα δεν ήταν μία χώρα που μετατράπηκε ξαφνικά σε χώρα εισροής μεταναστών στις αρχές της δεκαετίας του '90, όπως έχει επικρατήσει να αναφέρεται στην βιβλιογραφία. Ο μεγάλος όγκος αυτών όμως, σε συνδυασμό με την έλλειψη σε υπηρεσίες, την έλλειψη σε τεχνογνωσία στη διακυβέρνηση μεγάλου όγκου μεταναστευτικού πληθυσμού¹²¹ και με την συγκεκριμένη διάρθρωση της ελληνικής αγοράς εργασίας¹²², δημιούργησε σοβαρά προβλήματα στο κράτος και επικράτησε ή αντίληψη πως οι μετανάστες ήρθαν ξαφνικά τότε.

Συνοπτικά, ο Iosifides (1997)¹²³, αναφέρει πως οι λόγοι που οδήγησαν την Ελλάδα να μετατραπεί σε χώρα υποδοχής μεταναστών (αν και αυτή η έκφραση όπως έχει προαναφερθεί δεν είναι απολύτως σωστή) είναι:

- 1) Η γεωγραφική θέση της Ελλάδας και ο μορφολογικός σχηματισμός των εδαφών της. Η θάλασσα και τα πολυάριθμα νησιά της, καθώς και οι οροσειρές της δεν βοηθούν στον επαρκή έλεγχο των συνόρων.
- 2) Επιβολή μεταναστευτικών νόμων στα κράτη της Βόρειο-δυτικής Ευρώπης, οι οποίοι δεν ευνοούν την μετανάστευση. Αντίθετα, η μη επαρκής μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα, κατά την περίοδο της μαζικής εισροής, λειτούργησε σαν πόλος έλξης των μεταναστών.
- 3) Η οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας την τελευταία τριακονταετία, σε συνδυασμό με τα οικονομικά και δημογραφικά προβλήματα που υπάρχουν στις λεγόμενες χώρες του Τρίτου Κόσμου, κυρίως γύρω από τη Μεσόγειο.
- 4) Η οικονομική κατάρρευση και αλλαγή του πολιτικού σκηνικού στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και της Αλβανίας καθώς επίσης και των χωρών της πρώην

121 Τριανταφυλλίδου Α. & Μουρίκης Θ., (2010), *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21ου Αιώνα*, (σ. 98-122), Αθήνα: Κριτική.

122 Οι εργοδότες χρησιμοποιώντας εργατικό δυναμικό, το οποίο δεν έχουν δηλώσει, καρπώνονται τους πόρους τους οποίους υπό άλλες συνθήκες θα κατέθεταν στα κοινωνικά ταμεία. **Ιδίως μετά το 1990, που η Ελλάδα έγινε χώρα υποδοχής μεταναστών, σε πιο μαζική μορφή, από τις γειτονικές χώρες πχ την Αλβανία, Βουλγαρία κλπ το φαινόμενο αυτό εντάθηκε, χωρίς να σημαίνει πως η παράνομη απασχόληση αφορά μόνο τους μετανάστες.** Αντίθετα, από σχετικές εκθέσεις του ΣΕΠΕ, η αδήλωτη εργασία αφορά το γηγενή πληθυσμό της χώρας. Οι κλάδοι στους οποίους παρουσιάζεται ο κύριος όγκος της αδήλωτης εργασίας είναι οι κατασκευές, ξενοδοχεία και εστιατόρια και το λιανικό εμπόριο. (*Η Ελληνική οικονομία και η απασχόληση*, Ετήσια Έκθεση 2007, ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ).

123 Iosifides Th., (1997), *Immigrants in the Athens Labor Market: A Comparative Survey of Albanians, Egyptians and Filipinos* in King R. & Black R (eds), *Southern Europe and the New Migrations*, (p.28), Sussex Academic Press.

Γιουγκοσλαβίας, Πολωνίας, Βουλγαρίας, αποτελούν ισχυρούς παράγοντες απόθησης των μεταναστών από τις γενέτειρες τους και προσέλκυσης τους στην Ελλάδα.

5) Η αύξηση της ζήτησης σε φτηνό ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό ώστε να ευνοηθεί ο παράγοντας του κεφαλαίου και να πραγματοποιήσει περαιτέρω παραγωγικές επενδύσεις, σε συνδυασμό με τα διαρθρωτικά προβλήματα της ελληνικής αγοράς εργασίας.

Αναφορικά με τη διάρθρωση της ελληνικής αγοράς εργασίας, λόγω έλλειψης μεγάλης βιομηχανίας, η παραγωγή πραγματοποιείται κυρίως από οι μικρές οικογενειακές επιχειρήσεις. Οι ανειδίκευτοι εργαζόμενοι εξυπηρετούν τις επιχειρήσεις αυτές με το να απασχολούνται στο χαμηλό ή μεσαίο τεχνολογικό εξοπλισμό που αυτές διαθέτουν. Η εντατικοποίηση της παραγωγής ώστε να ανταπεξέλθουν στο παγκοσμιοποιημένο οικονομικό περιβάλλον, ευνοεί την απασχόληση ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού που θα κάνει χρήση τέτοιου είδους τεχνολογίας.¹²⁴

Επίσης, ο κατασκευαστικός κλάδος, ο αγροτικός και ο τουρισμός, είναι κλάδοι της οικονομίας που ιδιαίτερα το καλοκαίρι και πριν την οικονομική κρίση, όσον αφορά τον κλάδο των κατασκευών, απέφεραν κέρδη και απαιτούν ευέλικτη εποχιακή εργασία, η οποία επανδρώνεται με ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό. Το κόστος των ανειδίκευτων εργαζομένων είναι σαφώς φθηνότερο για τους εργοδότες.¹²⁵

Ακόμα, τα άτομα που κερδίζουν υψηλά εισοδήματα και αποτελούν τους εν δυνάμει εργοδότες, απασχολούνται σε κλάδους της οικονομίας, οι οποίοι δημιουργούν ζήτηση σε ξενοδοχειακές υπηρεσίες, υπηρεσίες διασκέδασης καθώς και υπηρετικού προσωπικού, οι οποίες σχετίζονται κυρίως με ανειδίκευτο προσωπικό.¹²⁶

Η ζήτηση, συγκεκριμένα για το υπηρετικό προσωπικό, σχετίζεται άμεσα με την αύξηση της γυναικείας εργασίας, με την ταυτόχρονη περιορισμένη συμμετοχή των ανδρών στις οικιακές εργασίες. Ακόμα ο μικρός αριθμό παιδικών σταθμών που μπορούν να ασχοληθούν με την φροντίδα των παιδιών αλλά και η αύξηση των

124 Fakiolas R., (2000), *Migration and Unregistered Labor in the Greek Economy* in King R., Lazaridis G. & Tsardanidis Ch. (edits), *Eldorado or Fortress, Migration in Southern Europe*, (p. 60-61), Palgrave Macmillan.

125 Fakiolas R., (1995), *Italy & Greece: From Emigrants to Immigrants*, in Cohen Robin (edit), *The Cambridge Survey of World Migration*, (p. 313-315), Cambridge: University Press Cambridge.

126 Fakiolas R., (2000), *Migration and Unregistered Labor in the Greek Economy* in King R., Lazaridis G. & Tsardanidis Ch. (edits), *Eldorado or Fortress, Migration in Southern Europe*, (p. 60-61), Palgrave Macmillan.

ηλικιωμένων ατόμων τα οποία κάνουν χρήση υπηρεσιών φροντίδας, είναι κάποιοι από τους παράγοντες που επιδρούν στην αύξηση της ζήτησης υπηρετικού προσωπικού.¹²⁷

Οι Έλληνες εργάτες θα εργαστούν σε χαμηλού κύρους εργασίες, με μισθούς που επικρατούν στην αγορά, ενώ οι μετανάστες θα εργαστούν με μισθούς χαμηλότερους από αυτές των Ελλήνων αλλά οπωσδήποτε ψηλότερους από αυτούς που θα έπαιρναν στην χώρα τους. Η κατάσταση αυτή διαμορφώνει έναν από τους κύριους παράγοντες προσέλκυσης μεταναστών στην χώρα.¹²⁸

Μία τέτοιου είδους μετανάστευση εντάσσεται στη «νεωτερική» μετανάστευση, δηλαδή στη μετανάστευση που «όχι μόνο συμβαίνει κατά τη σύγχρονη βιομηχανική εποχή αλλά: γίνεται για οικονομικούς λόγους, είναι εκούσια, συνδέεται με την βιομηχανική ανάπτυξη και εντάσσει τους μετακινούμενους στον συγκεκριμένο τρόπο ζωής των βιομηχανικά ανεπτυγμένων καπιταλιστικών κοινωνιών» (Μουσούρου Λ., 1991:17-18).

Ορισμένοι ερευνητές αναφέρουν κάποια χαρακτηριστικά που φαίνεται να αναδύονται κατά τη μετανάστευση αυτή. Η εκτεταμένη παραοικονομία σε συνδυασμό με την μορφή και τον τύπο της αγοράς εργασίας, η γεωγραφική εγγύτητα των χωρών αποστολής καθώς και η ανεπάρκεια μεταναστευτικής πολιτικής στις χώρες υποδοχής, είναι μερικά από τα χαρακτηριστικά που συνήθως παρατηρούνται κατά την μετανάστευση αυτή¹²⁹.

Οι πρόσφυγες, όπως γίνεται κατανοητό από τον ορισμό της Μουσούρου, δεν εντάσσονται στα πλαίσια αυτής της «νεωτερικής» μετανάστευσης, αφού η μετακίνηση τους ούτε γίνεται για οικονομικούς λόγους φυσικά, ούτε είναι εκούσια, ούτε συνδέεται με την βιομηχανική ανάπτυξη.

Στο σημείο αυτό καλό θα ήταν να γίνει ο διαχωρισμός των ορισμών του «μετανάστη» και του «πρόσφυγα». «Μετανάστης νοείται εκείνο το μέλος μιας κοινωνίας που εγκαταλείπει εκούσια τη χώρα του για να εγκατασταθεί προσωρινά ή μόνιμα σε μία άλλη χώρα, συνήθως περισσότερο ανεπτυγμένη οικονομικά, με στόχο την αναζήτηση εργασίας» (Μπάγκαβος Χρ. – Παπαδοπούλου Δ., 2003:12).

Η Σύμβαση της Γενεύης του 1951 (ΦΕΚ Α' 201), ορίζει την έννοια του πρόσφυγα, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του. Σύμφωνα λοιπόν με την Σύμβαση, Άρθρο 1ο, συνοπτικά: «Πρόσφυγας νοείται εκείνο το μέλος μιας κοινωνίας που λόγω

127 Fakiolas Rossetos, (2000), όπ. αν.

128 Fakiolas Rossetos, (2000), όπ. αν.

129 Παύλου Μ.& Χριστόπουλος Δ.(επιμ.), (2004), *Η Ελλάδα της Μετανάστευσης*, Αθήνα: Κριτική.

διαφορετικών πολιτικών πεποιθήσεων, διώξεων και σοβαρών καταστρατηγήσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, εγκαταλείπει ακούσια τη χώρα του για να αναζητήσει άσυλο στους κόλπους μιας άλλης κοινωνίας που δεν αντιμετωπίζει κατά κανόνα αυτά τα προβλήματα» (Μπάγκαβος Χρ. – Παπαδοπούλου Δ., 2003:12).

Κεφ. 3.1: Ποσοτικά χαρακτηριστικά

Μετά την πρώτη εμφάνιση μαζικών μεταναστευτικών ροών στις αρχές της δεκαετίας του '90 και μέχρι το 1998, τα μόνα αξιόπιστα στατιστικά στοιχεία προέρχονταν από την Απογραφή του 1991, σύμφωνα με την οποία 167.00 μετανάστες φαίνεται να ζουν στην Ελλάδα. Τα δύο Προεδρικά Διατάγματα 358 και 359 του 1997, αποτελούν το εφαλτήριο για την προσπάθεια καταγραφής του μεταναστευτικού πληθυσμού στην Ελλάδα.¹³⁰

Το 1ο Διάταγμα αφορούσε την καταγραφή των ανεπίσημων μεταναστών που βρίσκονταν εκείνη τη στιγμή στη χώρα. Το 2ο Διάταγμα αφορούσε μία προσπάθεια νομιμοποίησης των μεταναστών, με την συνθήκη όμως της αποδεδειγμένης εργασίας τους, αφού απαιτούσε την απόδειξη κάποιων ημερών ασφάλισης σε κάποιο ασφαλιστικό φορέα στη χώρα. Έγινε λοιπόν μια προσπάθεια καταγραφής που αφορούσε κυρίως τους απασχολούμενους μετανάστες και όχι του συνόλου του μεταναστευτικού πληθυσμού στη χώρα.¹³¹

Δέκα χρόνια μετά την Απογραφή του 1991, έρχεται η Απογραφή του 2001, να δώσει περαιτέρω στοιχεία σχετικά με τον μεταναστευτικό πληθυσμό στην Ελλάδα. Η 2η λοιπόν προσπάθεια καταγραφής των μεταναστών βασίστηκε στα αποτελέσματα της Απογραφής του 2001.

Ο αριθμός των αλλοεθνών, σύμφωνα με την Απογραφή του 2001, ανέρχεται σε περίπου 800.000 άτομα. Πιο συγκεκριμένα, εμφανίζονται 762.191 άτομα, επίσημοι και ανεπίσημοι αλλοδαποί να διαμένουν μόνιμα στην Ελλάδα. Τα δημογραφικά χαρακτηριστικά τους δείχνουν ένα προφίλ το οποίο αποτελείται από άτομα σε νεανική ηλικία σε σχέση με αυτή των γηγενών και ο αριθμός των ανδρών υπερτερεί από αυτόν των γυναικών.¹³²

130 Καψάλης Α. (επιμ.), (2007), *Αδήλωτη Απασχόληση και «Νομιμοποίηση» των Μεταναστών, Η Πρόκληση της Μεταναστευτικής Πολιτικής*, Σειρά: Μελέτες (27), (σ. 45-46), Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας της ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ.

131 Καψάλης Α. (επιμ.), (2007), *όπ. αν.* (σ. 47).

132 Μπάγκαβος Χρ. & Παπαδοπούλου Δ., (2003), *Μεταναστευτικές Τάσεις και Ευρωπαϊκή*

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζεται ο πληθυσμός της Ελλάδας κατά υπηκοότητα τα έτη των απογραφών. Παρατηρείται ακριβώς μία αλματώδη άνοδο των μεταναστευτικών εισροών τη δεκαετία 1991-2001, η οποία οφείλεται στους λόγους που έχουν προαναφερθεί.

Πίνακας 2: Πραγματικός πληθυσμός της Ελλάδας στα έτη των απογραφών.

Έτος	Έλληνες υπήκοοι που ζουν στην Ελλάδα	Ξένοι υπήκοοι στην Ελλάδα	Πραγματικός πληθυσμός
1951	7.602.230	30.571	7.632.801
1961	8.333.817	54.736	8.388.553
1971	8.676.073	92.568	8.768.641
1981	9.568.993	171.424	9.740.417
1991	10.092.624	167.276	10.259.900
2001	10.167.307	796.713	10.964.020

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., Αποτελέσματα Απογραφών.¹³³

Όπως προκύπτει από τη σύγκριση των στοιχείων των Απογραφών από το 1991 ως το 2001, μέσα σε μία δεκαετία οι ξένοι υπήκοοι στην Ελλάδα έχουν αυξηθεί κατακόρυφα, από περίπου 170.000 σε περίπου 800.000 άτομα. Επίσης αν εξαιρέσουμε την περίοδο 1981-1991 όπου ο αριθμός τους σημειώνει μία ελαφρά κάμψη, παρατηρείται συνεχής αύξηση του πληθυσμού τους.

Σύμφωνα με την Απογραφή του 2011, δηλαδή μια δεκαετία αργότερα, ο Μόνιμος Πληθυσμός ήταν 10.712.409 άτομα, εκ των οποίων στα δύο φύλα επιμερίζονται ως 5.249.971 άντρες και 5.462.438 γυναίκες.¹³⁴

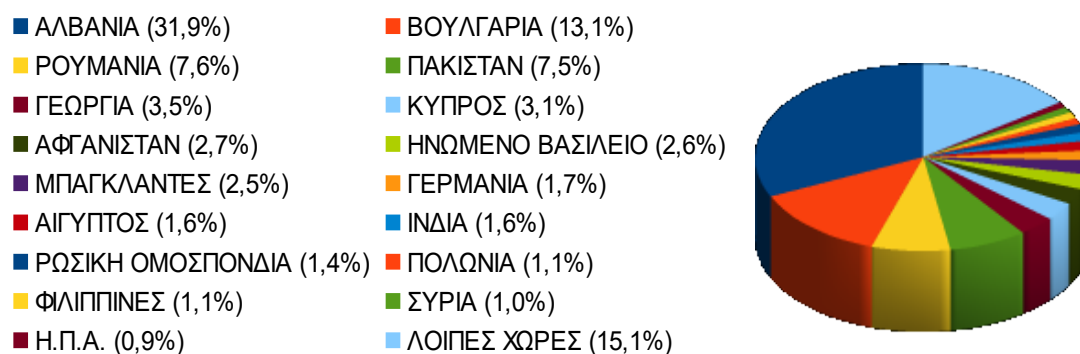
Όσον αφορά την εγκατάσταση ατόμων με διαφορετική ιθαγένεια από την ελληνική, τα τελευταία πέντε έτη πριν την Απογραφή έχουμε:

Μεταναστευτική Πολιτική, Σειρά: Μελέτες (15), (σ. 53-54), Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ.

133 Ρομπόλης Σ., (2007), *Η Μετανάστευση Από και Προς την Ελλάδα, Απολογισμοί και Προοπτικές*, (σ. 51), Αθήνα: Επίκεντρο.

134 Δελτίο Τύπου Ελληνικής Στατιστικής Αρχής, (2014), Απογραφή Πληθυσμού – Κατοικιών 2011, Μετανάστευση.

Διάγραμμα 3: Χώρες Προέλευσης Εγκατασταθέντων με Διαφορετική Ιθαγένεια από την Ελληνική Εκφραζόμενες σε Ποσοστό, κατά την Τελευταία Πενταετία πριν την Απογραφή.

Πηγή: Δελτίο Τύπου Ελληνικής Στατιστικής Αρχής, (2014), Απογραφή Πληθυσμού – Κατοικιών 2011, Μετανάστευση: 9.

Τα στοιχεία είναι σαφώς अपαρχαιωμένα, όμως οι Απογραφές αποτελούν τα πιο έγκυρα και αξιόπιστα εργαλεία εξαγωγής τέτοιου είδους δεδομένων.

Από το Εργαστήριο Δημογραφικών και Κοινωνικών Αναλύσεων μπορούμε να αντλήσουμε κάποιες πληροφορίες σχετικές με τις μεταναστευτικές ροές. Από υπολογισμούς και αναλύσεις των ιδίων, δεδομένων και στοιχείων του Υπουργείου Εσωτερικών, της αστυνομίας, του Κέντρου Ολοκληρωμένης Διαχείρισης Συνόρων και Μετανάστευσης αλλά και από τη διεύθυνση Προστασίας Συνόρων αναφέρουν πως οι ροές από το 2011 και μετά διαφοροποιούνται και ως τη σύσταση τους αλλά και ως προς τον τρόπο εισόδου. Πλέον το 90% περίπου των εισερχόμενων είχαν σαν πύλη εισόδου τα θαλάσσια σύνορα και όχι τα χερσαία όπως παλιότερα. Μέχρι το 2011, η Αλβανία αποτελούσε την κύρια χώρα καταγωγής των παρατύπως εισερχόμενων, ενώ περίπου από το 2012 και μετά και μέχρι το 2015, οι χώρες καταγωγής που κυριαρχούν κατά την είσοδο είναι η Συρία, το Ιράκ και το Αφγανιστάν. Η αλλαγή αυτή είναι λογική και αναμενόμενη λόγω των συρράξεων που επικρατούσαν στις χώρες αυτές κατά τις περιόδους που αναλύονται.

Πίνακας 3: Οι παράτυπα εισερχόμενοι στην Ελλάδα κατά τις περιόδους 2006 – 2011 και 2012 – 2015.

Ιθαγένειες – Περιοχές Καταγωγής	2006-2011	2012-2015
Σύριοι	0,53%	49,48%
Αφγανοί	16,45%	22,48%
Ιρακινοί	7,32%	8,63%
Πακιστανοί	6,37%	4,15%
Ιρανοί	0,68%	2,20%
Αλγερινοί,Μαροκινοί, Τυνήσιοι	3,09%	1,66%
Ασιάτες	10,91%	3,27%
Αφρικανοί	7,01%	2,38%
Ευρωπαίοι	46,91%	5,59%
Λοιποί	0,72%	0,16%
ΣΥΝΟΛΟ	100,00%	100,00%

Πηγή: Δημογραφικά Νέα, (2016), Οι Μεταναστευτικές Εισροές στην Ελλάδα την Τελευταία Δεκαετία: Ένταση και Βασικά Χαρακτηριστικά των Παρατύπων Εισερχομένων και των Αιτούντων Ασύλο, Βόλος: Εργαστήριο Δημογραφικών και Κοινωνικών Αναλύσεων (ΕΔΚΑ), 26: 2.

Στην πλειονότητα τους οι εισερχόμενοι από το 2011 και μετά, δεν θέλουν να εγκατασταθούν μόνιμα στη Ελλάδα αλλά να μετεγκατεσταθούν σε κάποια άλλη χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κυρίως χώρα της Βόρειας Ευρώπης.¹³⁵ Στα σχέδια τους η Ελλάδα είναι ένας σταθμός και μία ευκαιρία να εισέλθουν σε ευρωπαϊκό έδαφος.

Από Στατιστικά Στοιχεία της Υπηρεσίας Ασύλου¹³⁶ κατά την περίοδο 07/06/2013 – 30/09/2019 έχουν γίνει συνολικά 252.634 αιτήσεις ασύλου. Κορύφωση στη συγκεκριμένη περίοδο αποτελεί το έτος 2018 με 66.966 αιτήσεις και ακολουθούν το 2017 με 58.638 αιτήσεις και το 2016 με 51.053 αιτήσεις. Στην πλειονότητα τους, από το 2013 μέχρι και το Σεπτέμβριο του 2019, οι αιτήσεις αφορούν άτομα συριακής καταγωγής με 26,3%, ακολουθούν τα άτομα αφγανικής καταγωγής με 16%, με πακιστανικής καταγωγής 12,1%, με ιρακινής καταγωγής 11,0%, αλβανικής καταγωγής 4,6%, τουρκικής καταγωγής 3,9% κλπ.

135 Κοτζαμάνης Β., (2018), *Οι Δημογραφικές Εξελίξεις στη Μεταπολεμική Ελλάδα, μια Σύνοψη Παρουσίαση*, Δημογραφικά Νέα, Βόλος: Εργαστήριο Δημογραφικών και Κοινωνικών Αναλύσεων (ΕΔΚΑ), 31, 1-4 .

136 http://asylo.gov.gr/?page_id=143

Πιο πρόσφατα στοιχεία σχετικά με τον αριθμό των μεταναστών στην Ελλάδα, αναφέρει η Τριανταφυλλίδου (2018)¹³⁷, στην έκθεση της για το Δίκτυο των Ειδικών σε θέματα μετανάστευσης του OECD. Από επεξεργασία βάσεων δεδομένων του Υπουργείου Μεταναστευτικής Πολιτικής και της Eurostat, αναφέρει πως το σύνολο του μεταναστευτικού πληθυσμού για το 2018 (έως τις 31/08/2018) ανέρχεται σε 596.860 άτομα, αγγίζοντας το 5,55% του συνολικού πληθυσμού της Ελλάδας. Από τα 596.860 άτομα, τα 520.260 είναι άτομα με καταγωγή από Αναπτυσσόμενες Χώρες και τα υπόλοιπα 76.600 έχουν καταγωγή από χώρες της Ευρώπης των 28. Βάσει στοιχείων του Υπουργείου αναφορικά με έγκυρες άδειες διαμονής για μετανάστες με καταγωγή από Αναπτυσσόμενες Χώρες, παρουσιάζεται ο παρακάτω πίνακας:

Πίνακας 4: Μετανάστες με καταγωγή από Αναπτυσσόμενες Χώρες βάσει του φύλου τους, στους οποίους δόθηκαν άδειες παραμονής, από το 2013 έως και 31/08/2018.

Άδειες Διαμονής	2013	2014	2015	2016	2017	2018 (01/01/2018- 31/08/2018)
Άντρες	292460	288837	298800	303289	291785	284577
Γυναίκες	262292	261824	273569	276447	264801	255683
Σύνολο	554752	550661	572369	579736	556586	540260

Πηγή: Triandafyllidou A. & Gemi E., (2018), *Migration in Greece: Recent Developments in 2018*, Paris: Report prepared for the OECD Network of International Migration Experts, 29-31/10/2018, p. 9.

137 Triandafyllidou A. & Gemi E., (2018), *Migration in Greece: Recent Developments in 2018*, Paris: Report prepared for the OECD Network of International Migration Experts, 29-31/10/2018, p. 9.

Κεφ. 4: Θεωρητικές προσεγγίσεις της κοινωνικής ενσωμάτωσης

Στο κεφάλαιο αυτό κρίνεται αναγκαίο, να αποσαφηνιστούν όροι και έννοιες οι οποίες χρησιμοποιούνται, εκτός από την παρούσα διατριβή και στην καθομιλουμένη. Επιχειρείται λοιπόν, να αποσαφηνιστούν όροι όπως «κοινωνική ενσωμάτωση», «αφομοίωση», «ένταξη» και «κοινωνικός αποκλεισμός» και να παρουσιαστούν οι κύριες θεωρητικές προσεγγίσεις τους, το πως «κατασκευάστηκαν», καθώς και ο τρόπος χρήσης τους.

«Οι όροι της ένταξης και της ενσωμάτωσης εν γένει περιγράφουν τις διαδικασίες και το βαθμό τη συμμετοχής του ατόμου σε ένα κοινωνικό σύστημα. Στην περίπτωση των μεταναστών, αυτές οι διαδικασίες καθορίζονται από τις συνθήκες ανασύστασης της σχέσης του ατόμου με την κοινωνία υποδοχής και τους όρους συμμετοχής σε αυτήν. Πρόκειται για πολιτικές που καθορίζουν σε σημαντικό βαθμό τις διαδικασίες άρνησης ορισμένων αξιών, αναφορικά με την άσκηση καθημερινών δραστηριοτήτων και την υιοθέτηση εκείνων που αρμόζουν περισσότερο προς τις συνθήκες και τους όρους διαβίωσης στη νέα χώρα» (Δημουλάς Κ.- Παπαδοπούλου Δ., 2004:33).

Κεφ. 4.1: Η κοινωνική ενσωμάτωση

Η έννοια της κοινωνικής ενσωμάτωσης αποτελεί μία έννοια σχετικά σύγχρονη για την ελληνική κοινωνιολογική σκέψη. Η βιβλιογραφία σχετικά με αυτό τον όρο στα ελληνικά είναι σχετικά περιορισμένη και πολλοί συνεχίζουν να τη συγχέουν με την έννοια της ένταξης.

Οι όροι «κοινωνική ενσωμάτωση» και «κοινωνικός αποκλεισμός» έλκουν τις ρίζες τους από τη γαλλική φιλοσοφική παράδοση, η οποία στηρίζεται στο έργο του Emile Durkheim, το οποίο πραγματεύεται κυρίως την προβληματική της κοινωνικής ενσωμάτωσης.

Τι είναι αυτό όμως που ώθησε τους κοινωνικούς επιστήμονες να ασχοληθούν με την κοινωνική ενσωμάτωση; Τι είναι αυτό που άλλαξε και δημιούργησε αυτή την ανάγκη, την ανάγκη δηλαδή, να περιγραφούν φαινόμενα και συμπεριφορές και να γίνει προσπάθεια ερμηνείας τους και να αναπτυχθούν μηχανισμοί που έχουν σαν στόχο να αναχαιτιστεί η διαδικασία του κοινωνικού αποκλεισμού;

Οι όροι κοινωνικός αποκλεισμός και κοινωνική ενσωμάτωση, στην ουσία αποτελούν ένα δίπολο, με την έννοια του ζεύγους αντιθέτων εννοιών. Ο ένας όρος προσδιορίζει τον άλλο και δεν νοείται να γίνεται λόγος για ενσωμάτωση αν δεν υπάρχει αποκλεισμός. Το νόημα των όρων αυτών δεν είναι στατικό, αλλά βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με την χρονική περίοδο και την κοινωνία που μελετάται κάθε φορά. Ο λόγος που γίνεται αυτό είναι γιατί η ίδια η κοινωνία «κατασκευάζει» το νόημα του όρου κάθε φορά και αυτό το νόημα διαφέρει από εποχή σε εποχή και από κοινωνία σε κοινωνία.¹³⁸

Λανθασμένα, πολλές φορές, η φτώχεια ταυτίζεται με την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού, δεν σημαίνει όμως πως όποιος είναι φτωχός θεωρείται και κοινωνικά αποκλεισμένος. Μπορεί να αποτελεί σοβαρό παράγοντα που ενδεχομένως κάποια στιγμή, να οδηγήσει το άτομο στον κοινωνικό αποκλεισμό, αλλά η δυσχερής οικονομική κατάσταση των ατόμων, από μόνη της, δεν σημαίνει πως τα άτομα είναι κοινωνικά αποκλεισμένα. Πρέπει να υπάρξουν και άλλες προϋποθέσεις, μία συσσώρευση κοινωνικών μειονεκτημάτων θα λέγαμε, η οποία παραπέμπει σε μία διαδικασία και όχι σε μία κατάσταση. Έτσι ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι μία έννοια πολυσύνθετη που απαιτεί την επενέργεια πολλών παραγόντων για να προκύψει.¹³⁹

Σαν αποτέλεσμα, όταν το άτομο διολισθαίνει στον κοινωνικό αποκλεισμό, παρατηρείται μία αδυναμία συμμετοχής στους κοινωνικούς θεσμούς και σε όλες σχεδόν τις εκφάνσεις της καθημερινής ζωής του ατόμου κι αυτό που έχει τελικά σημασία δεν είναι ο ορισμός του αλλά οι διαδικασίες που συμβαίνουν και το άτομο διολισθαίνει στο φαινόμενο αυτό.¹⁴⁰

Στην κοινωνιολογία της εκβιομηχάνισης, όλες οι προσεγγίσεις συγκλίνουν στη διαπίστωση πως η εκβιομηχάνιση προκάλεσε θεμελιώδεις αλλαγές στη δομή της κοινωνίας. Ο Abrams Ph. (1983)¹⁴¹, θεωρεί πως η εκβιομηχάνιση προκάλεσε «δομική διαφοροποίηση» (structural differentiation) στην κοινωνία, με την έννοια πως πλέον δεν υπάρχουν αυστηρά δομημένοι ρόλοι και καθήκοντα όπως συνέβαινε μέχρι πριν την εκβιομηχάνιση. Μέχρι πριν το οικογενειακό status quo του κάθε ανθρώπου καθόριζε τους ρόλους καθώς και τη συμμετοχή του στη διαδικασία παραγωγής. Για παράδειγμα,

138 Παπαδοπούλου Δ., (2012), *Κοινωνιολογία του Αποκλεισμού στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης*, (σ. 33-35), Αθήνα: Τόπος.

139 Παπαδοπούλου Δ., (2012), *όπ. αν.* (σ. 34-36).

140 Παπαδοπούλου Δ., (2012), *όπ. αν.* (σ. 35).

141 Abrams Ph., (1983), *Historical Sociology*, (p. 22-23), Ithaca, New York: Cornell University Press.

ο φτωχός υπηρετούσε τον αφέντη του και συμμετείχε στην παραγωγική διαδικασία με συγκεκριμένα καθήκοντα και ρόλους. Το που θα γεννιόταν λοιπόν κάποιος, σε τι οικογένεια, καθόριζε και την υπόλοιπη ζωή του από το ποιον θα παντρευτεί, μέχρι και το επάγγελμα του, κάτι που διαιωνιζόταν από γενιά σε γενιά αφού και ο ίδιος κληροδοτούσε στα παιδιά του τα ίδια δικαιώματα και υποχρεώσεις.

Πλέον ο συσχετισμός αυτός έχει χαθεί, η οικογένεια δεν καθορίζει αυστηρά την επαγγελματική ζωή κάποιου ανθρώπου, αφού μπορεί και να μην ακολουθήσει το επάγγελμα των γονιών του και ένα άτομο μπορεί να έχει πολλαπλούς ρόλους μέσα στην κοινωνία. Για παράδειγμα μία γυναίκα παντρεμένη, μπορεί να ενταχθεί στην αγορά εργασίας ως εργαζόμενη και να έχει και άλλους ρόλους πέραν από αυτόν της συζύγου.

Συνεπώς, την εποχή πριν την εκβιομηχάνιση οι κοινωνικοί ρόλοι ήταν σαφώς λιγότεροι και αυστηρώς καθορισμένοι από τη στιγμή της γέννησης. Η κοινωνική και επαγγελματική κινητικότητα δε, μεταξύ των τάξεων και των ρόλων ήταν εξαιρετικά περιορισμένη. Η επαγγελματική αποκατάσταση εξαρτιόταν από το οικογενειακό υπόβαθρο. Από την εκβιομηχάνιση και μετά η επαγγελματική πορεία των ατόμων δεν εξαρτάται σε τόσο μεγάλο βαθμό από το οικογενειακό υπόβαθρο. Οι αξίες έχουν αλλάξει, οι ρόλοι είναι πολλοί περισσότεροι και διαπλέκονται μεταξύ τους και διαπιστώνεται μία αποδέσμευση δύο σημαντικών θεσμών, αυτόν της οικογένειας με αυτόν της εργασίας.

Το συμπέρασμα που βγαίνει είναι πως ο συνεχής καταμερισμός της εργασίας είναι μία διαδικασία που κατακερματίζει την κοινωνία. Πως όμως αυτό το σύστημα (η κοινωνία), συνεχίζει να συγκροτείται και δεν καταρρέει;

Ο Durkheim ασχολήθηκε εκτενώς με το ζήτημα της κοινωνικής ενσωμάτωσης. Μέσα από τη διάκριση μεταξύ «μηχανικής» και «οργανικής» αλληλεγγύης των κοινωνιών φανέρωσε τους δεσμούς με τους οποίους οι άνθρωποι ενσωματώνονται σε μια κοινωνία. Στη μηχανική αλληλεγγύη, αναπτύσσεται μία ενότητα και ένας κοινωνικός δεσμός λόγω της ομοιομορφίας στον τρόπο ζωής αλλά και ενός ομοιότυπου συστήματος αξιών, το οποίο μοιράζονται τα μέλη μιας κοινωνίας. Στην οργανική αλληλεγγύη, λόγω μίας έντονης δομικής και άρα κοινωνικής διαφοροποίησης, τα άτομα οδηγούνται στο να συνειδητοποιήσουν την αλληλεπίδραση αλλά και την αλληλεξάρτηση μεταξύ τους, καθώς και ότι ενδεχομένως να μοιράζονται κοινά συμφέροντα.¹⁴²

142 Pearce Fr., (1989), *The Radical Durkheim*, (p. 60-61), London: Unwin Hyman.

Θεώρησε σαν κύριο στοιχείο της διαδικασίας της ενσωμάτωσης την πορεία του καταμερισμού της εργασίας. Όσο περισσότερο διαχωρίζεται η εργασία, τόσο περνάμε από απλές μορφές ενσωμάτωσης σε πιο σύνθετες και περίπλοκες. Άρα λόγω του καταμερισμού της εργασίας, κοινωνίες με μορφή μηχανικής αλληλεγγύης αποσυντίθενται και δημιουργούνται νέες μορφές αλληλεγγύης πιο σύνθετες, που πλέον εμπίπτουν στην κατηγορία της οργανικού τύπου αλληλεγγύης.¹⁴³

Όπως προαναφέρθηκε, ο Durkheim, μέσα από τη διάκριση μεταξύ μηχανικής και οργανικής αλληλεγγύης των κοινωνιών φανέρωσε τους δεσμούς με τους οποίους οι άνθρωποι ενσωματώνονται σε μια κοινωνία. «Στην μηχανική αλληλεγγύη στηριζόμαστε στους πρωτογενείς δεσμούς, δεσμούς αίματος, συγγένειας, οικογένειας με γνώμονα την ομοιότητα, αρχικά βιολογική αργότερα πολιτισμική. Στην οργανική, που αποτελεί και την εξέλιξη του πρώτου, στηριζόμαστε σε δεσμούς οργανικούς και απρόσωπους, δηλαδή δεσμούς κοινών συμφερόντων, στόχων, κοινωνικών και πολιτικών αξιών και συμμετοχής στην ίδια ομάδα και οντότητα» (Schnapper D., 2008:15).

Στον πρώτο τύπο η ενότητα των ατόμων βασίζεται στην ομοιότητα μεταξύ τους (τρόπος ζωής, αξίες, πεποιθήσεις), στο δε δεύτερο, η ενότητα εμφανίζεται όταν τα άτομα αναγνωρίζουν την αλληλεξάρτηση τους μέσω των κοινών τους συμφερόντων. Ο πρώτος τύπος προϋποθέτει την ομοιότητα των ατόμων ενώ ο δεύτερος την διαφορά τους¹⁴⁴. Ποιες είναι όμως οι αιτίες του καταμερισμού της εργασίας; Ο Durkheim θεωρεί πως ο βαθμός «πυκνότητας» της κοινωνίας αποτελεί βασικό παράγοντα του καταμερισμού της εργασίας.

Μιλώντας για πυκνότητα, ο Γάγγας (2009)¹⁴⁵, κάνει λόγο για ηθική και υλική πυκνότητα στο έργο του Durkheim. Όπου ηθική πυκνότητα είναι εκείνη η συγκρατητική ουσία όπου η μετάβαση από την μηχανική αλληλεγγύη στην οργανική, θα κάνει την κοινωνία να λειτουργεί με εύρυθμο τρόπο και άρα εμπεριέχει το στοιχείο του «μέτρου» και του «σωστού» και όπου υλική έχει να κάνει με τον αριθμό των ατόμων που απαρτίζουν μια κοινωνία αφού: «Περισσότερα άτομα σημαίνει αυτομάτως ευρύτερες εσωτερικές σχέσεις, άρα διαφοροποίηση και κοινωνικό πράττειν» (Γάγγας Σπ., 2009:209).

143 Abrams Ph., (1983), *Historical Sociology*, (p. 24), Ithaca, New York: Cornell University Press.

144 Pearce Fr., (1989), *The Radical Durkheim*, (p. 61), London: Unwin Hyman.

145 Γάγγας Σπ., (2009), *Κοινωνία και Ηθική, Αξίες και Νεωτερικότητα στην Κοινωνιολογία και τη Φιλοσοφία του Emile Durkheim*, Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα.

Άλλη μία έννοια που χρησιμοποιεί ο Durkheim, είναι η έννοια της κανονικότητας. Για να οριστεί το μη κανονικό οφείλουμε να ορίσουμε πρώτα το κανονικό. Στο έργο του διαφαίνεται στενά η σύνδεση του κανονικού με την έννοια της δικαιοσύνης. Ο Νόμος (Law) υφίσταται όταν μία συλλογικότητα μέσω αποφάσεων του δικαστηρίου ρυθμίζει καταναγκαστικά την κοινωνική συμπεριφορά. Υπάρχουν δύο είδη νόμου. Ο καταπιεστικός και ο αποκαταστατικός ή συνεργατικός.¹⁴⁶

Ο πρώτος συνδέεται με τη μηχανική αλληλεγγύη και ο δεύτερος με την οργανική. Η ομοιότητα αναπτύσσει τον καταπιεστικό νόμο και ο καταμερισμός της εργασίας τον αποκαταστατικό. Ο καταπιεστικός νόμος έχει σαν στόχο την εξάλειψη της διαφορετικότητας και την ενίσχυση της ενότητας μέσω «μίας συχνά εκδικητικής και ανταποδοτικής τιμωρίας, πράξεων που προσβάλλουν τα κοινά συναισθήματα των μελών μιας κοινωνίας (status quo ante)» (Pearce Fr., 1989:61).

Αντίθετα, στην οργανική αλληλεγγύη «μετράμε τον βαθμό πυκνότητας στον οποίο έχει φτάσει η κοινωνία, σύμφωνα με τον καταμερισμό της εργασίας, όπως αυτός προκύπτει από την ανάπτυξη του συνεργατικού δικαίου με ανταποδοτικές κυρώσεις, όπου συνεργασία νοείται η συμμετοχή σε ένα κοινό σκοπό, όπου αυτός κατανέμεται σε εργασίες ποιοτικά όμοιες αλλά αλληλοεξαρτώμενες (απλός καταμερισμός της εργασίας). Όταν είναι διαφορετικού χαρακτήρα, τότε έχουμε σύνθετο καταμερισμό εργασίας, δηλαδή εξειδίκευση» (Γάγγας Σπ., 2009:197).

Επανερχόμενοι στο ζήτημα της ενσωμάτωσης, η Dominique Schnapper στο έργο της "Exclusions au Coeur de la Cite" (2001)¹⁴⁷, αναφέρει πως στο έργο του Durkheim, η έννοια της ενσωμάτωσης συνδέεται στενά με την έννοια της αλληλεξάρτησης. Τα στοιχεία που συνθέτουν ένα κοινωνικό σύστημα αλληλοεξαρτώνται με αποτέλεσμα την συνοχή της κοινωνίας. Μία κοινωνική ομάδα λοιπόν, είναι ενσωματωμένη εφόσον τα μέλη της:

- «Κατέχουν μία κοινή συνείδηση και συμμετέχουν στις ίδιες δοξασίες και πρακτικές.
- Βρίσκονται σε αλληλεπίδραση ανά μεταξύ τους.
- Αφιερώνονται σε κοινούς στόχους» (Schnapper D., 2001:21).

146 Pearce Fr., (1989), *The Radical Durkheim*, (p. 61), London: Unwin Hyman.

147 Schnapper D., (2001), *Exclusions au Coeur de la Cite*, Paris: Anthropos.

Όσον αφορά τους ξένους πληθυσμούς σε μία κοινωνία, ο Durkheim, θεωρούσε πως όσο πιο χαλαρός είναι ο κοινωνικός ιστός που συγκρατεί τα μέλη μιας κοινωνίας, τόσο πιο εύκολα μπορούν τα άτομα αυτά να ενσωματωθούν στην κοινωνία. Δηλαδή, όπου η αλληλεγγύη δεν είναι τόσο σφιχτή τόσο πιο εύκολα οι ξένοι μπορούν να ενσωματωθούν στην κοινωνία, παρ' όλο που η όλη διαδικασία είναι χρονοβόρα. Τα δε παιδιά τους, μόνο μέσω της εκπαίδευσης μπορούν να ενσωματωθούν ολοκληρωτικά στην κοινωνία.¹⁴⁸

Από τη γερμανική παράδοση έρχεται ο Weber με την έννοια της «κοινωνικής πράξης – δράσης», σύμφωνα με την οποία ανάλογα το σύστημα αξιών που ενστερνίζεται το κάθε άτομο εκπονεί και την ανάλογη δράση. Θεώρησε λοιπόν, πως η προτεσταντική ηθική και οι καπιταλιστικές αξίες σαν ιδεολογία, αποτέλεσαν τις δύο αξίες πάνω στις οποίες τα άτομα προσανατόλισαν την δράση τους, περιγράφοντας φυσικά την γέννηση του καπιταλισμού στην Δυτική Ευρώπη.¹⁴⁹

Ασχολήθηκε, μεταξύ άλλων πολλών θεμάτων, με τη φύση του δεσμού που ενώνει τα μέλη μιας κοινωνίας, κάνοντας λόγο για σχέσεις μεταξύ των ατόμων. Δεν χρησιμοποίησε τον όρο κοινωνική συνοχή, όπως ο Durkheim, ακριβώς γιατί θεωρούσε σαν σημείο εκκίνησης για την ανάλυση του, τη δράση ενός ή περισσότερων ατόμων.

Διέκρινε την «κοινωνική σχέση» (*Vergesellschaftung*) και την «κοινοτική σχέση» (*Vergemeinschaftung*), ερμηνεύοντας τα κοινωνικά γεγονότα μέσα από ένα πλαίσιο ιστορικής αιτιότητας, ότι δηλαδή κοινωνικά γεγονότα μπορούν να παραχθούν λόγω ιστορικών συγκυριών¹⁵⁰, χωρίς αυτό να σημαίνει πως η κοινωνική ή κοινοτική σχέση αποτελούν ιστορικές πραγματικότητες. Για τον Weber, οι δύο αυτοί τύποι αποτελούσαν εργαλείο ανάλυσης και όχι μια πραγματικότητα ή απλά μία κατηγοριοποίηση. Στην πραγματικότητα, οι κοινωνίες εμφανίζουν χαρακτηριστικά και του ενός και του άλλου τύπου.¹⁵¹

Η «κοινοτική σχέση» είναι μία κοινωνική σχέση από τη στιγμή που το κοινωνικό πράττειν των συμμετεχόντων, έχει σαν εφαλτήριο το βίωμα του ανήκειν, για παραδοσιακούς ή αισθηματικούς λόγους. Η «κοινωνική σχέση» είναι μία κοινωνική σχέση από τη στιγμή που το κοινωνικό πράττειν των συμμετεχόντων, έχει σαν

148 Schnapper D., (2008), *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση – Μια Σύγχρονη Προσέγγιση*, Παπαδοπούλου Δ.(πρόλογος-επιμ.), (σ. 71), Αθήνα: Κριτική.

149 Αντωνοπούλου Μ., (1991), *Θεωρία και Ιδεολογία στη Σκέψη των Κλασικών της Κοινωνιολογίας*, 'Β Έκδοση Αναθεωρημένη, Αθήνα: Παπαζήσης.

150 Τερλέξης Π., (1999), *Max Weber, Ιδεόκοσμοι σε Αντιπαράθεση*, Vol 3, Αθήνα: Παπαζήσης.

151 Παπαδοπούλου Δ., (2012), *Κοινωνιολογία του Αποκλεισμού στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης*, (σ. 95), Αθήνα: Τόπος.

εφαλτήριο το ορθολογικό ως προς την απόλυτη αξία και ως προς τον σκοπό κοινωνικό πράττειν.¹⁵²

Ο Tönnies διατύπωσε παρόμοια θεωρία με αυτή του Weber στηριζόμενος σε ένα πλαίσιο ιστορικής αιτιότητας των κοινωνιών, για τον κοινωνικό δεσμό που συνδέει τα μέλη μιας κοινωνίας. Έκανε τη διάκριση μεταξύ «κοινότητας» (*Gemeinschaft*) και «κοινωνίας» (*Gesellschaft*), εκδηλώνοντας την προτίμηση του στην «κοινότητα», διότι εκεί θεωρούσε πως δημιουργούνται δυνατότεροι δεσμοί και πιο αληθινές σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων. Αντίθετα στην «κοινωνία» θεωρούσε πως οι άνθρωποι μπορεί να βρίσκονται σε μία κατάσταση ειρήνης αλλά ο καθένας εξυπηρετεί τα δικά του συμφέροντα και στην ουσία παρά τους δεσμούς που έχουν δημιουργηθεί, τα άτομα ζουν απομονωμένα το ένα από το άλλο.¹⁵³

Άρα, ο κοινωνικός δεσμός, ανεξάρτητα από τη φύση του, ενώνει τα μέλη μιας κοινωνικής ομάδας (κοινότητας ή κοινωνίας) και τα βοηθά να συμβιώνουν. Αποτελεί τον μηχανισμό εκείνο που ενσωματώνει τα μέλη στην εκάστοτε κοινωνία. Ο κοινωνικός δεσμός πέρα από τη λειτουργία του «ενσωματοποιητή» στην κοινωνία, έχει και τον ρόλο της συγκρότησης της κοινωνίας σαν μία συμπαγής μονάδα, ώστε η κοινωνία να μην κινδυνεύει με κατάρρευση.¹⁵⁴

Στην αμερικάνικη κοινωνιολογική παράδοση, ο όρος «ενσωμάτωση», καλυμμένος μέσα στους όρους «αφομοίωση» (assimilation) και «επιπολιτισμός» (acculturation), θεωρήθηκε επίσης ως ο βασικός μηχανισμός σύστασης και συγκρότησης των κοινωνιών.

Στο Πανεπιστήμιο του Σικάγο, το τμήμα κοινωνιολογίας, έπαιξε σημαντικό ρόλο στην καθιέρωση της αστικής κοινωνιολογίας. Την δεκαετία του 1920 ξεκίνησαν οι πρώτες εθνογραφικές μελέτες στην πόλη του Σικάγο, με αντικείμενο μελέτης τους μέλη συμμοριών, περιθωριοποιημένους, φτωχούς, γενικά τους μη προνομιούχους ανθρώπους της πόλης. Η μελέτη και ερμηνεία των κινήτρων καθώς και η φύση των κοινωνικών σχέσεων και δεσμών που αναπτύσσονταν μεταξύ των ανθρώπων στη πόλη του Σικάγο, δηλαδή στη μοντέρνα και σύγχρονη πόλη, ήταν τα σημεία που εστίαζαν περισσότερο τις έρευνες τους.¹⁵⁵

152 Παπαδοπούλου Δ., (2012), όπ. αν. (σ. 95-96).

153 Schnapper D., (2008), *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση – μια σύγχρονη προσέγγιση*, Παπαδοπούλου Δ. (πρόλ.- επιμ.), (σ. 75-77), Αθήνα: Κριτική.

154 Παπαδοπούλου Δ., (2012), *Κοινωνιολογία του Αποκλεισμού στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης*, (σ. 46-47), Αθήνα: Τόπος.

155 Savage M. & Warde A., (2005), *Αστική Κοινωνιολογία, Καπιταλισμός και Νεωτερικότητα*, Ψημμένος Ι. (επιμ.), (σ.31 -32), Αθήνα: Παπαζήσης.

Ο Park (1967)¹⁵⁶ σαν εκφραστής της Σχολής του Σικάγο, θεωρούσε πως η κοινωνική και οικονομική οργάνωση της κοινωνίας που βασιζόταν στους δεσμούς της οικογένειας και στην κοινωνική θέση του κάθε ατόμου, σταδιακά αντικαθίστανται από νέες μορφές οργάνωσης που είναι βασισμένες στο επάγγελμα, στον καταμερισμό της εργασίας και στην βιομηχανία. Έτσι θεωρούσε πως οι «πρωτογενείς δεσμοί» στις μεγαλουπόλεις δεν έχουν την ίδια αλληλεγγύη όπως παλιότερα, η εργασία και ο συνεχής καταμερισμός της έχει διασπάσει τους δεσμούς της κοινωνίας, αναδεικνύοντας την γειτνίαση ως παράγοντα αλληλεγγύης μεταξύ των μελών της κοινωνίας.

«Ήταν αναλυτές αυτού που πρόσφατοι κοινωνιολόγοι όρισαν ως *νεωτερικότητα*, η οποία είναι η συγκεκριμένη εμπειρία διαβίωσης σε ένα μοντέρνο κόσμο όπου όλα τα επικρατούντα παλαιά κοινωνικά έθιμα και αξίες έχουν παραμεριστεί» (Savage M. & Warde A., 2005:44). Επίσης, η πόλη του Σικάγο, σαν μοντέρνα μεγαλούπολη, την περίοδο του μεσοπολέμου, είχε δεχθεί πάρα πολύ μεγάλο αριθμό μεταναστών, που σαν μη προνομιούχα και περιθωριοποιημένη ομάδα τράβηξε το ενδιαφέρον των ερευνητών της Σχολής του Σικάγο.

Με το έργο των William Thomas και Florian Znaniecki ο "*Πολωνός Χωρικός*"¹⁵⁷ εισάχθηκε ο όρος "αποδιοργάνωση". Με την έρευνα αυτή, οι συγγραφείς απέδειξαν πως δεν φταίει η καταγωγή των μεταναστών για την όποια αποκλίνουσα συμπεριφορά (βιαιότητες, εγκληματικές πράξεις κλπ) επιδείκνυαν οι ίδιοι, αλλά οι κοινωνικές αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν στην ζωή τους, ως συνιστώσες της μετανάστευσης.

Μεταμφιεσμένη και με την κάλυψη διαφόρων ονομάτων λοιπόν, η έννοια της ενσωμάτωσης, εμφανίζεται σε πάρα πολλές κοινωνικές έρευνες, ως η βασική λειτουργία σύστασης και συγκρότησης των κοινωνιών. Ως ο βασικός εκείνος μηχανισμός που ευθύνεται για τον τρόπο που διαμορφώνονται οι κοινωνίες, καθώς και ο λόγος εκείνος για τον οποίο οι κοινωνίες δεν καταρρέουν. Για την ιστορικότητα του όρου, αναφέρεται πως με αφετηρία την έρευνα αυτή, ο όρος ενσωμάτωση άρχισε να σχετίζεται με τα θέματα και τους όρους συμμετοχής των μεταναστών στην κοινωνία υποδοχής, παρά με θέματα συμμετοχής άλλων κοινωνικά ευπαθών ομάδων.¹⁵⁸

156 Park R. E & Burgess E. W., (1967), "*The City*" *Suggestions for Investigation of Human Behavior in the Urban Environment*, Chicago: University of Chicago Press.

157 Thomas W. I. Th. & Znaniecki Fl., (1918), *The Polish Peasant in Europe and America, Monograph of an Immigrant Group*, Boston: The Gorham Press.

158 Schnapper D., (2008), *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση – μια σύγχρονη προσέγγιση*,

Οι Αμερικανοί ερευνητές για να περιγράψουν τέτοιου είδους φαινόμενα, χρησιμοποιούν την έννοια της αφομοίωσης. Η έννοια αυτή συνδυάστηκε με τον εθνικισμό και αποικιοκρατικές πρακτικές, αφού δέχθηκε κριτική και ξεσήκωσε θύελλα αντιπαραθέσεων, πως σαν πολιτική καταργεί τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες των μεταναστών που φέρουν από τη χώρα καταγωγή τους. Για παράδειγμα, ο Golz R. (2005)¹⁵⁹, αναφέρει: «Η ενσωμάτωση μπορεί να είναι ο μόνος τρόπος για τις διάφορες κουλτούρες να ζήσουν μαζί σε μία πλουραλιστική και δημοκρατική κοινωνία. Η ενσωμάτωση των μεταναστών στην κοινωνία υποδοχής είναι προφανώς επιτυχημένη όταν αναγνωρίζονται συγκεκριμένες αξίες και δικαιώματα ισότητας των ξεχωριστών πολιτισμών και όταν η ενσωμάτωση δεν σημαίνει ‘ξερίζωμα’ ή απρόσωπη αφομοίωση...» (Golz R., 2005:14).

Κάτι τέτοιο δεν ήταν δυνατό να συμβαίνει, αλλά περιόριζε την έκφραση αυτών των ιδιαιτεροτήτων στον ιδιωτικό τους βίο. Ο περιορισμός αυτός όμως, από τους πολέμιους του όρου, θεωρήθηκε σαν καταπάτηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων και πως τελικά έχει σαν αποτέλεσμα τον αφανισμό των πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων που οι μετανάστες φέρουν από την χώρα καταγωγής τους.¹⁶⁰

Οι Γάλλοι κοινωνιολόγοι θέλοντας να αποτάξουν από πάνω τους το αποικιοκρατικό τους παρελθόν και διαχωριζόμενοι από τους Αμερικάνους συναδέλφους τους, που εμμένουν στην έννοια της αφομοίωσης, υιοθετούν την έννοια της ενσωμάτωσης. Η αντικατάσταση της αφομοίωσης με την ενσωμάτωση όμως, συνέβη και για έναν άλλο λόγο. Οι Γάλλοι κοινωνιολόγοι θεώρησαν πως η ενσωμάτωση είναι τόσο πολυδιάστατη έννοια και ενέχει τόσες πολλές διαδικασίες, που η γραμμική εξέλιξη της που προτείνουν οι Αμερικάνοι συνάδελφοι τους, κυρίως ο Gordon που έκανε λόγο για διαδοχικά στάδια αφομοίωσης και ο Parsons, στην ουσία δεν υφίσταται.¹⁶¹

Κάπου εδώ ξεκινούν έντονες αντιπαραθέσεις σχετικά με το νόημα της ενσωμάτωσης, το ποιος θεωρείται ενσωματωμένος σε μια κοινωνία, ποιος όχι και ποιος θα είναι αυτός που θα κρίνει αν ένα άτομο είναι ενσωματωμένο ή όχι στην κοινωνία¹⁶².

Παπαδοπούλου Δ. (πρόλ.- επιμ.), (σ. 16-17), Αθήνα: Κριτική.

159 Golz R., (2005), *Internationalization, Cultural Difference and Migration - Changes and Perspectives of Intercultural Education*, Hamburg/Berlin: LIT.

160 Schnapper D., (2008), *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση – μια σύγχρονη προσέγγιση*, Παπαδοπούλου Δ. (πρόλ.- επιμ.), (σ. 17-18), Αθήνα: Κριτική.

161 Schnapper D., (2008), *όπ. αν.*, (σ. 131-135).

162 Schnapper D., (2008), *όπ. αν.*, (σ. 131-141).

Η κοινωνική ενσωμάτωση συνδέεται με τις αξίες που υιοθετεί η κάθε κοινωνία, με τα κυρίαρχα πολιτιστικά πρότυπα που κυριαρχούν την κάθε εποχή, την οικονομική και πολιτική κατάσταση που υφίσταται σε κάθε εποχή. Έρρισμα δηλαδή της έννοιας αυτής, αποτελούν τα θεμέλια στα οποία στηρίζεται η κάθε κοινωνία και λέγοντας θεμέλια νοούνται οι αξίες και οι ιδεολογίες της κάθε κοινωνίας. Το περιεχόμενό της λοιπόν δεν είναι στατικό αλλά αλλάζει σύμφωνα με την εποχή και την κοινωνία.¹⁶³

Δεν υπάρχει αποδεκτός ορισμός για τον όρο κοινωνική ενσωμάτωση. Ο κάθε ερευνητής οφείλει να αποσαφηνίζει τον τρόπο που χρησιμοποιεί τον όρο ενσωμάτωση ακριβώς για αυτό τον λόγο, γιατί δεν υπάρχει κάποιος ορισμός που να είναι αποδεκτός σε ευρεία κλίμακα. Πλέον όμως οι συζητήσεις γύρω από τον ορισμό θεωρούνται τετριμμένες και αυτό που έχει πραγματικά σημασία είναι οι τρόποι και οι διαδικασίες ενσωμάτωσης καθώς και οι διαστάσεις της.¹⁶⁴

Σύμφωνα με την Schnapper, (2008)¹⁶⁵ λοιπόν, η ενσωμάτωση αφορά διαδικασίες οι οποίες συνεχώς βρίσκονται σε εξέλιξη, εφόσον και η κοινωνική πραγματικότητα στην οποία υφίστανται αναδιατάσσεται συνεχώς. Όπως ο κοινωνικός αποκλεισμός, έτσι και η κοινωνική ενσωμάτωση δεν αποτελεί μία παγιωμένη κατάσταση, αλλά όλες οι κοινωνικές ομάδες βρίσκονται εν δυνάμει σε κοινωνικό αποκλεισμό, με τη διαφορά πως κάποιες από αυτές είναι πιο ευάλωτες ώστε να διολισθήσουν στο νοσηρό αυτό φαινόμενο. Οι διαδικασίες αυτές στην ουσία καθρεφτίζουν τους όρους συγκρότησης της κάθε κοινωνίας και τις σχέσεις που επικρατούν ανάμεσα στα μέλη της κοινωνίας αυτής.

Οι μετανάστες ερχόμενοι σε μία κοινωνία έχουν υιοθετήσει τις αξίες της κοινωνίας καταγωγής τους. Έχουν δηλαδή ήδη υποστεί μία πρώτη κοινωνικοποίηση. Με την εισαγωγή τους σε μία άλλη κοινωνία μιλάμε για διαδικασία αποκοινωνικοποίησης τους και επακοινωνικοποίησης στην καινούρια κοινωνία. Ο βαθμός κατά τον οποίο θα πραγματοποιηθεί ομαλά αυτή η διαδικασία καθορίζει και το αν θα επιτευχθεί η ενσωμάτωση τους ολοκληρωμένα και με πληρότητα.¹⁶⁶

163 Παπαδοπούλου Δ., (2011), *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση των Μεταναστών στην Ελλάδα: Θεωρητικές Προσεγγίσεις και Εμπειρικές Διαπιστώσεις*, στο Μωυσίδης Α. & Παπαδοπούλου Δ. (επιμ.), *Η κοινωνική ενσωμάτωση των Μεταναστών στην Ελλάδα*, (σ. 26-27), Αθήνα: Κριτική.

164 Schnapper D., (2008), *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση – μια σύγχρονη προσέγγιση*, Παπαδοπούλου Δ. (πρόλ.- επιμ.), (σ.112), Αθήνα: Κριτική.

165 Schnapper D., (2008), όπ. αν.

166 Παπαδοπούλου Δ., (2011), *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση των Μεταναστών στην Ελλάδα: Θεωρητικές Προσεγγίσεις και Εμπειρικές Διαπιστώσεις*, στο Μωυσίδης Α. & Παπαδοπούλου Δ. (επιμ.), *Η κοινωνική ενσωμάτωση των Μεταναστών στην Ελλάδα*, (σ. 27-28), Αθήνα: Κριτική.

Τα άτομα της κοινωνίας υποδοχής, από την πλευρά τους, εξετάζουν αν ο μετανάστης ανταποκρίνεται στα κριτήρια που σχηματίζουν τη δική τους πολιτισμική ταυτότητα και ανάλογα τον εντάσσουν στην κοινωνία τους ή τον απορρίπτουν. Δημιουργείται δηλαδή, παράλληλα με την κατασκευή της πολιτισμικής ταυτότητας από την κοινωνία υποδοχής και μία άλλη ταυτότητα που αφορά τους μετανάστες και μειονοτικούς, η μειονοτική ταυτότητα. Αυτή είναι μία κοινωνική κατασκευή που δημιουργείται με την ταξινόμηση των ατόμων σε κατηγορίες που σχετίζονται με το «έθνος» ή με τους «λαούς», καθώς επίσης και με την ταξινόμηση σε κατηγορίες με βάση πολιτισμικά κριτήρια. Τα κριτήρια αυτά παραπέμπουν συνήθως «στην καταγωγή (πραγματική ή φαντασική), τη θρησκεία, τη γλώσσα, την εμφάνιση, τον τρόπο ζωής και σε ορισμένα περιβάλλοντα το επάγγελμα του ταξινομούμενου ατόμου» (Γκότοβος Αθ., 2003:109-110).

Βέβαια, για να ισχύουν οι πεποιθήσεις αυτές στις συνειδήσεις των ανθρώπων χρειάζεται ένα υπόβαθρο που να υποστηρίζει τη άποψη πως όλοι οι λαοί δεν είναι ίδιοι και πως η διαφορά αυτή έγκειται σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Η ύπαρξη του συγκεκριμένου υποβάθρου αποδεικνύει την ανάπτυξη της ικανότητας στα άτομα να ξεχωρίζουν την ετερότητα μέσω των θεσμών της οικογένειας, της εκπαίδευσης, της εργασίας, κ.ά. Αυτό σημαίνει πως τα άτομα «μαθαίνουν», δηλαδή διδάσκονται ποιο είναι το διαφορετικό και τον τρόπο που θα το ανιχνεύσουν αυτό.¹⁶⁷

Η Schnapper (2008)¹⁶⁸, σημειώνει πως οι μετανάστες μέσω της επανακοινωνικοποίησης, δεν δρουν μόνο προς την κατεύθυνση της αλλοίωσης της ήδη υπάρχουσας ταυτότητας, όσο και αν σε ασυνείδητο επίπεδο είναι απρόθυμοι να συμβεί κάτι τέτοιο, αλλά και συμμετέχουν στη διαμόρφωση μιας γενικότερης εθνικής ταυτότητας την οποία και επηρεάζουν. Ωστόσο, η επιρροή αυτή δεν μπορεί να είναι στον ίδιο βαθμό που πραγματοποιείται από τα μέλη από τα μέλη της κυρίαρχης ταυτότητας.

Η Παπαδοπούλου (2008)¹⁶⁹ συμπληρώνει την ανάλυση της Schnapper (2008), αναφέροντας πως δεν υπάρχει μία και μοναδική διαδικασία ενσωμάτωσης, υπάρχουν πολλές διαφορετικές, οι οποίες συνδέονται πάντα με την κοινωνικοποίηση μέσω των θεσμών. Οι διαδικασίες οφείλουν να ερευνώνται σαν μέρος ενός γενικότερου όλου και

167 Γκότοβος Αθ., (2003), *Εκπαίδευση και Ετερότητα, Ζητήματα Διαπολιτισμικής Παιδαγωγικής*, (σ.110-111), Αθήνα: Μεταίχμιο.

168 Schnapper D., (2008), *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση – μια σύγχρονη προσέγγιση*, Παπαδοπούλου Δ. (πρόλ.- επιμ.), (σ. 28-29), Αθήνα: Κριτική.

169 Schnapper D., (2008), *όπ. αν.*, (σ. 27-34).

όχι σαν κάτι αποσπασμένο από την υπόλοιπη κοινωνία. Άλλωστε τα παιδιά των μεταναστών, για τα οποία και πραγματοποιήθηκε η συγκεκριμένη διατριβή, αποτελούν τμήμα της κοινωνίας, αναπόσπαστο κομμάτι της και με διάφορους τρόπους συντελούν στο συνεχή μετασχηματισμό της. Η κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών αποτελεί μέρος της λεγόμενης εθνικής ενσωμάτωσης αλλά διαφέρει, ως προς τα χαρακτηριστικά, από την ενσωμάτωση ατόμων που έχουν τεθεί στο περιθώριο¹⁷⁰.

Η ενσωμάτωση συντελούνταν μέσω της συμμετοχής στους θεσμούς της κοινωνίας, κυρίως μέσω των θεσμών της εργασίας, της εκπαίδευσης και της οικογένειας. Ο παρελθοντικός χρόνος του ρήματος φανερώνει πως αυτό γινόταν μέχρι πριν κάποια χρόνια. Πλέον οι θεσμοί περνούν κρίση και το άτομο έχει το δικαίωμα της αμφισβήτησής τους. Παρ' όλα αυτά οι θεσμοί εξακολουθούν να αποτελούν τους «ενσωματωποιητές» στη κοινωνία, αλλά λόγω των μετασχηματισμών τους εμφανίζονται και νέοι τρόποι ενσωμάτωσης.¹⁷¹

Ποιοι νέοι τρόποι ενσωμάτωσης αναδύονται στα πλαίσια των κοινωνιών; Η απάντηση μπορεί να αποτυπωθεί μέσα από τις εμπειρικές έρευνες που πραγματοποιούνται γύρω από αυτό το ζήτημα. Έχει διαπιστωθεί πως ανάλογα με την ταύτιση των πολιτών με το έθνος στην κοινωνία υποδοχής, σε συνάρτηση με την εθνική καταγωγή των παιδιών των μεταναστών, οι τρόποι ενσωμάτωσης παίρνουν διαφορετικές μορφές. Η ανάπτυξη της τεχνολογίας, για παράδειγμα, μπορεί να επιφέρει αλλοίωση στο περιεχόμενο και στη συμμετοχή στους παραδοσιακούς θεσμούς. Εν δυνάμει, θα μπορούσε να υποστηρίξει την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος των ανθρώπων, μέσω του διαδικτύου. Η δύναμη της πληροφόρησης και των social media είναι τόσο μεγάλη πλέον, που τα άτομα εκθέτουν τις απόψεις τους και «ακούγονται» καλύτερα μέσω του διαδικτύου, παρά με το να ασκήσουν με τον συνηθισμένο τρόπο το δικαίωμα αυτό.¹⁷²

Εκτός από τους θεσμούς της οικογένειας, της εκπαίδευσης και της εργασίας, η σπουδαιότητα των οποίων για την ενσωμάτωση είναι εξαιρετικά ουσιαστική, η ψήφος είναι ένας ακόμα θεσμός με πολύ μεγάλη σπουδαιότητα. Η ψήφος σαν διαδικασία, νομιμοποιεί την ισότητα όλων πολιτών ανεξαρτήτως φυλής, ηλικίας, μόρφωσης και οικονομικής κατάστασης. Η συμβολική σημασία της έγκειται στο γεγονός πως εκδηλώνεται μέσω αυτής η γενική βούληση και το συμφέρον των μελών μίας

170 Schnapper D., (2008), όπ. αν., (σ. 26-34 και σ.190-191).

171 Schnapper D., (2008), όπ. αν., (σ. 194).

172 Schnapper D., (2008), όπ. αν., (σ. 222-223).

κοινωνίας, τα οποία μπορεί να διαφέρουν από αυτά των μεμονωμένων ατόμων.¹⁷³

Η φιλοσοφία της σύγχρονης ενσωμάτωσης βασίζεται στην πεποίθηση πως «η δημοκρατική κοινωνία στοχεύει στην ενσωμάτωση όλων των μελών της μέσω της συμμετοχής τους στις αξίες, στους θεσμούς και στις πρακτικές της πολιτειακής συμμετοχής, υπερβαίνοντας τις ιστορικές, θρησκευτικές και κοινωνικές ιδιομορφίες τους. Η δημοκρατική κοινωνία είναι εξ ορισμού δυνάμει ανοιχτή σε όλα τα ανθρώπινα όντα, έχει οικουμενική στόχευση και αποστολή» (Schnapper, 2008:196).

Ο όρος κοινωνική ενσωμάτωση αποτελεί όμως, ταυτόχρονα και ένα προβληματικό όρο, που έχει δεχθεί έντονη κριτική. Οι επικριτές του ανιχνεύουν δύο κινδύνους που ελλοχεύουν από τη χρήση του όρου αυτού. Η πρώτη κριτική συνίσταται στο γεγονός της αναγνώρισης ειδικών δικαιωμάτων σε ομάδες του πληθυσμού. «Η αναγνώριση της ύπαρξης ειδικών δικαιωμάτων κινδυνεύει να καταστήσει τα άτομα δέσμια των ιδιαιτεροτήτων τους, να τα προσδέσει μονίμως σε κάποια ομάδα, σε αντίθεση με την προσωπική τους ελευθερία και με τη δυνατότητα επικοινωνίας με τους άλλους. Το να ανήκεις από τη γέννηση σου σε κάποια ομάδα αναγνωρισμένη από το νόμο είναι αντίθετο με την ελευθερία του δημοκρατικού ανθρώπου» (Schnapper , 2008:143).

Η κοινωνική ενσωμάτωση έχει συνδεθεί με τους μετανάστες δεύτερης και τρίτης γενιάς στις κοινωνίες υποδοχής τους και για το λόγο αυτό, δηλαδή της κατηγοριοποίησης τους σε μία συγκεκριμένη ομάδα, τα άτομα αυτά αρνούνται το συγκεκριμένο όρο. Η επίσημη αναγνώριση ομάδων με ιδιαιτερότητες, περιχαράκωνει τα άτομα στην ομάδα αυτή, επιτάσσει την ύπαρξη φαντασιακών συνόρων, δεν επιτρέπει την ώσμωση των εθνικών και πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων τους και δυσκολεύει την επαφή και την επικοινωνία μεταξύ των ατόμων διαφορετικών ομάδων.¹⁷⁴

Η δεύτερη κριτική αφορά την ίδια την διαδικασία της ενσωμάτωσης τους στην κοινωνία. Από την στιγμή που οι διαδικασίες ενσωμάτωσης αποτυπώνουν το ιδεολογικό υπόβαθρο της κάθε κοινωνίας σε κάθε εποχή, σημαίνει πως αυτό το υπόβαθρο δεν είναι στατικό, αλλά υπόκειται σε αλλαγές. Η εκχώρηση λοιπόν ειδικών δικαιωμάτων σε μία συγκεκριμένη στιγμή, σε μία συγκεκριμένη ομάδα, συμβάλλει στην διαιώνιση της ύπαρξης αυτής της ομάδας ως ευπαθούς ομάδας, με αποτέλεσμα

173 Schnapper D., (2008), όπ. αν., (σ. 196-197).

174 Schnapper D., (2008), όπ. αν., (σ. 143 -144 και 187-193).

την περιχαράκωση της και την δημιουργία μια κλειστής κοινότητας. Η δημιουργία τέτοιων κλειστών ομάδων και κοινοτήτων δεν ευνοεί την κοινωνική αλληλεπίδραση μεταξύ τους και οδηγεί μοιραία στον κοινωνικό κατακερματισμό.¹⁷⁵

Επίσης, ένα ερώτημα που χρησιμοποιείται ως επιχείρημα κατά της χρήσης του όρου αυτού, σχετίζεται με τη ιδιότητα του πολίτη και την ισότητα μεταξύ των πολιτών η οποία πηγάζει ακριβώς από αυτή την ιδιότητα. Η διαφορετική αντιμετώπιση ομάδων οδηγεί στο διαφορετικό βαθμό συμμετοχής τους στο σύνολο των θεσμών της κοινωνίας. Για τους λόγους αυτούς «πώς είναι δυνατόν να εγγυηθεί κανείς την ισότητα των διάφορων ομάδων όταν τους αποδίδονται μορφές διαφοροποιημένης πολιτειακής ιδιότητας και συμμετοχής» (Schnapper D., 2008:144);

Το μόνο σίγουρο είναι πως η καθημερινότητα αλλάζει με ταχύτατους ρυθμούς, οι αξίες αλλάζουν, οι εποχές αλλάζουν και κατ' επέκταση μαζί με αυτά, αλλάζουν και οι διαδικασίες ενσωμάτωσης αφού αποτυπώνουν ακριβώς το ιδεολογικό υπόβαθρο της κάθε κοινωνίας, σε μία δεδομένη στιγμή.

Κεφ. 4.2: Η κοινωνική ενσωμάτωση δεύτερης γενιάς μεταναστών

Το νόημα και η αποσαφήνιση του όρου «γενιά» έχει σημαντική κοινωνιολογική σημασία, αφού σύμφωνα με αυτό διαχειριζόμαστε ζητήματα ηλικίας και χρόνου. Με την πάροδο του χρόνου οι αντιλήψεις που επικρατούν σε μία κοινωνία αλλάζουν, υιοθετούνται άλλες αξίες και η ηλικία πέρα από τη διάσταση την καθαρά αριθμητική, έχει και μία διάσταση κοινωνική, το περιεχόμενο της οποίας αλλάζει σύμφωνα με τις αλλαγές του αντιληπτικού και ιδεολογικού υποβάθρου της κοινωνίας.

Η έννοια της γενιάς, συνδέεται στενά με την ηλικία. Η Μουσούρου (2005)¹⁷⁶, αναφέρει πως οι έννοιες που αποδίδονται στον όρο γενιά αφορούν: «Α) σύνολο ατόμων που κατάγεται από τον ίδιο πρόγονο, Β) χρονική διάρκεια που αντιστοιχεί στη διαφορά ηλικίας μεταξύ γονέων και παιδιών (ο πατέρας είθισται να είναι ο μεγαλύτερος και υπονοείται με τον όρο γονέας γιατί θεωρείται πως είναι αυτός που γεννά. Ως διαφορά ηλικίας λοιπόν μεταξύ πατέρων και παιδιών συμβατικά έχει τεθεί μία τριακονταετία) και Γ) σύνολο ατόμων που έχουν περίπου την ίδια ηλικία» (Μουσούρου Λ., 2005:153).

175 Schnapper D., (2008), *όπ. αν.* (σ. 143-144).

176 Μουσούρου Λ., (2005), *Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία των Ηλικιών και των Γενεών*, Αθήνα: Gutenberg.

Επίσης, είθισται εκτός από αυτές τις έννοιες, η γενιά να συνδέεται με ένα σημαντικό γεγονός, ιστορικής σημασίας, πχ. η γενιά του Πολυτεχνείου. Δεν υπάρχει όμως σε κάθε γενιά κάποιο αξιομνημόνευτο γεγονός το οποίο να βιωθεί από τα μέλη μιας συγκεκριμένης ηλικιακής κατηγορίας με τον ίδιο τρόπο και ένταση. Η συλλογική μνήμη ωστόσο, είναι παράγοντας διαμόρφωσης μιας γενιάς, με την έννοια ότι μέσω αυτής επέρχεται η συνειδητοποίηση κοινών εμπειριών οι οποίες χαρακτηρίζονται από μία συγκεκριμένη ιδιαιτερότητα, την οποία μόνο αυτή η γενιά βιώνει και όχι οι προηγούμενες αλλά ούτε και οι επόμενες.¹⁷⁷

Η ίδια αναφέρει πως στην παραδοσιακή κοινωνία, η ηλικία συνιστά παράγοντα προσδιορισμού θέσης ισχύος και εξουσίας των ατόμων. Δηλαδή τα μεγαλύτερα σε ηλικία άτομα έχουν μία σχέση κυριαρχίας σε σχέση με τα νεότερα. Η κυριαρχία τους σχετίζεται με προνόμια και συγκεκριμένους ρόλους οι οποίοι στην κοινωνία τους θεωρούνται άξιοι θαυμασμού. Οι νεότεροι δεν κατέχουν τα ίδια προνόμια ή κύρος και μόνο όταν μεγαλώσουν σε ηλικία ίσως να έχουν τη δυνατότητα να έχουν τέτοια οφέλη. Η κυριαρχία αυτή μπορεί να οδηγήσει σε συγκρούσεις μεταξύ των γενεών. Οι μεγαλύτεροι δεν κατανοούν τους νεότερους (τρόπο ζωής, αξίες, οράματα και όνειρα) και οι νεότεροι αρνούνται να ενστερνιστούν τις αξίες και τα οράματα των μεγαλύτερων για τη συνέχιση της κοινωνίας με τον ίδιο τρόπο.¹⁷⁸

Για παράδειγμα, τη δεκαετία του 1960, ενηλικιώθηκε η γενιά του baby boom και συγκρούστηκε με την προηγούμενη γενιά που διατηρούσε την εξουσία. Έχουμε τότε την δημιουργία και ανάπτυξη διάφορων κινημάτων πχ χίπις, γυναικείο κίνημα κλπ, τα οποία ήταν πρωτοφανή σε έκταση και ένταση. Προέκυψε δηλαδή, μια κοινωνικο-πολιτισμική σύγκρουση η οποία με τη σειρά της εμπεριείχε και το οικονομικό στοιχείο, αφού οι νεότεροι διεκδίκησαν και μερίδιο στα κέρδη. Μετατράπηκε δηλαδή η κοινωνικο-πολιτισμική σύγκρουση σε κοινωνικο-οικονομική¹⁷⁹.

Γιατί μας απασχολεί η δεύτερη γενιά; το θέμα βγήκε στην επιφάνεια όταν τα παιδιά αυτών που είχαν μεταναστεύσει αρχικά, μεγάλωσαν και δεν θεωρούνταν μετανάστες, αλλά ούτε και πολίτες των χωρών υποδοχής. Ένας ορισμός επιστημονικά αποδεκτός για τη δεύτερη γενιά δεν υπάρχει. Κάποιοι θεωρητικοί ισχυρίζονται πως δεύτερη γενιά μεταναστών αποτελούν τα παιδιά των μεταναστών με τον έναν ή και

177 Μουσούρου Λ., (2005), όπ. αν., (σ. 153).

178 Μουσούρου Λ., (2005), όπ. αν., (σ. 157-158).

179 Μουσούρου Λ., (2005), όπ. αν., (σ. 161).

τους δύο γονείς γεννημένους σε άλλες χώρες, άλλοι θεωρούν τα παιδιά που έχουν μεταναστεύσει σε πολύ μικρή ηλικία ενώ άλλοι επιμένουν πως η χώρα γέννησης είναι αυτή που καθορίζει αν το παιδί είναι ή όχι μετανάστης δεύτερης γενιάς.¹⁸⁰

Η Schnapper (1986)¹⁸¹, αναγράφει στο άρθρο της πως η δεύτερη γενιά αφορά παιδιά μεταναστών που έχουν «γεννηθεί ή έχουν φτάσει μικρά στην ηλικία, στην Γαλλία» (Schnapper D., 1986:158). Επίσης, ο Νόμος 3838/2010, στο Άρθρο 1Α αναγράφει «1.Τέκνο αλλοδαπών που γεννιέται και συνεχίζει να ζει στην Ελλάδα από γονείς που διαμένουν μόνιμα και νόμιμα και οι δυο στη Χώρα επί πέντε τουλάχιστον συνεχή έτη, αποκτά από τη γέννησή του την Ελληνική Ιθαγένεια, εφόσον οι γονείς του υποβάλουν κοινή σχετική δήλωση και αίτηση εγγραφής του τέκνου στο δημοτολόγιο του δήμου της μόνιμης κατοικίας του, μέσα σε τρία έτη από τη γέννηση...» και «2. Τέκνο αλλοδαπών που έχει ολοκληρώσει επιτυχώς την παρακολούθηση έξι τουλάχιστον τάξεων ελληνικού σχολείου στην Ελλάδα και κατοικεί μόνιμα και νόμιμα στη Χώρα αποκτά την Ελληνική Ιθαγένεια από τη συμπλήρωση του εξαετούς χρόνου φοίτησης με κοινή δήλωση και αίτηση εγγραφής στο δημοτολόγιο του δήμου μόνιμης κατοικίας του που υποβάλλουν οι γονείς του μέσα σε τρία έτη από τη συμπλήρωση του χρόνου αυτού...».

Από το συνδυασμό των δύο πληροφοριών, δηλαδή ότι η δεύτερη γενιά αφορά είτε παιδιά που γεννήθηκαν στη χώρα υποδοχής των μεταναστών ή προσφύγων γονιών τους, είτε παιδιά μεταναστών ή προσφύγων που έχουν κοινωνικοποιηθεί στη χώρα υποδοχής, ένας κοινωνιολογικός ορισμός για τα παιδιά των μεταναστών είναι: **Παιδιά μεταναστών ορίζονται τα παιδιά που έχουν γονείς μετανάστες ή πρόσφυγες και που είτε έχουν γεννηθεί στη χώρα υποδοχής είτε έχουν κοινωνικοποιηθεί στη χώρα υποδοχής.** Ως παιδιά μεταναστών λοιπόν, για το συγκεκριμένο διδακτορικό, νοούνται τα παιδιά που έχουν γεννηθεί από γονείς μετανάστες ή πρόσφυγες και ανεξάρτητα από τον τόπο γέννησης έχουν κοινωνικοποιηθεί στην ελληνική κοινωνία. Με τον όρο κοινωνικοποίηση εδώ νοείται η συμμετοχή τους στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, είτε στην πρωτοβάθμια, είτε στη δευτεροβάθμια, είτε και στις δυο βαθμίδες.

Όταν αναφερόμαστε σε παιδιά μεταναστών, γίνεται λόγος ξεκάθαρα για ενσωμάτωση εφόσον τα παιδιά αυτά ακολουθούν την εκπαιδευτική διαδικασία της

180 Schnapper D., (2008), *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση – μια σύγχρονη προσέγγιση*, Παπαδοπούλου Δ. (πρόλ.- επιμ.), (σ. 117-192), Αθήνα: Κριτική.

181 Schnapper D., (1986), *Modernité et Acculturations A Propos des Travailleurs Émigrés*, Communications, 43,141-168, doi: <https://doi.org/10.3406/comm.1986.1645>.

χώρας υποδοχής, σε αντίθεση με τους γονείς τους. Τα παραδείγματα της Γαλλίας και της Γερμανίας υποδεικνύουν την ενσωμάτωση των πληθυσμών αυτών με διαφορετικό τρόπο και πάντα με γνώμονα την εξυπηρέτηση εθνικών σκοπών. Η μεν Γαλλία, «ενσωματώνει τα παιδιά αυτά με βάση το γεγονός πως γεννήθηκαν σε γαλλικό έδαφος, το ότι έχουν λάβει την γαλλική ιθαγένεια και το ότι πήγαν σε γαλλικό σχολείο, ενώ η Γερμανία τα ενσωματώνει δίνοντας έμφαση στην συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας και στους ενδιάμεσους σταθμούς διαμεσολάβησης διατηρώντας όμως την ταυτότητα του ξένου» (Παπαδοπούλου Δ., 2006:308).

Σαν βασικός παράγοντας ή δείκτης που επιτυγχάνεται η κοινωνική ενσωμάτωση στα παιδιά των μεταναστών, αποτελεί η συμμετοχή στο εκπαιδευτικό σύστημα της κάθε χώρας, για το λόγο ότι μέσω αυτού υιοθετούν τις αξίες της κοινωνίας στην οποία μεγαλώνουν¹⁸². Η Ελλάδα παρουσιάζει τα τελευταία χρόνια κατακόρυφη άνοδο σε φαινόμενα σχολικών διαρροών και αυτό καταδεικνύει την έλλειψη συμμετοχής των παιδιών στην εκπαιδευτική διαδικασία. Άμεση συνέπεια αυτού αποτελεί η παραγωγή μίας νέας ευπαθούς ομάδας, που κινδυνεύει από κοινωνικό αποκλεισμό.¹⁸³

Η ποιοτική έρευνα του Min Zhou et al. (2008)¹⁸⁴, στη δεύτερη γενιά μεταναστών στο Λος Άντζελες ανάμεσα σε παιδιά μεξικανικής, κινεζικής και βιετναμέζικης καταγωγής, ανέδειξε σημαντικά στοιχεία της κοινωνικής κινητικότητας τους. Καθόρισε το νόημα που δίνουν τα ίδια τα παιδιά στον όρο επιτυχία, και για ποιους λόγους, ποιοι είναι οι μηχανισμοί δηλαδή, που επιδρούν πίσω από τις επιλογές τους. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν πως η «εθνική καταγωγή έχει σημασία» (Min Zhou et al., 2008:55).

Για παράδειγμα, οι Κινέζοι που μετανάστευσαν στις Η.Π.Α., προέρχονταν από οικογένειες που είχαν ως αξία την μόρφωση, είχαν τις ίδιες αξιώσεις για τα παιδιά τους σχετικά με το θέμα αυτό και είχαν σαν προτεραιότητα την επένδυση στην μόρφωση των παιδιών τους. Με άλλα λόγια, είχαν ένα δυνατό κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο. Αντίθετα, οι Βιετναμέζοι έφτασαν στις Η.Π.Α. ως πρόσφυγες, με ένα όχι τόσο δυνατό

182 Schnapper D., (2008), *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση – μια σύγχρονη προσέγγιση*, Παπαδοπούλου Δ. (πρόλ- επιμ.), (σ.32), Αθήνα: Κριτική.

183 Μπάγκαβος Χρ. & Παπαδοπούλου Δ., (2003), *Μεταναστευτικές Τάσεις και Ευρωπαϊκή Μεταναστευτική Πολιτική*, Σειρά Μελέτες (15), (σ. 30), Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ.

184 Min Zhou, Jennifer Lee, Jody Agius Vallejo, Rosaura Tafoya-Estrada & Yang Sao Xiong, (2008), *Success Attained, Deterred and Denied: Divergent Pathways to Social Mobility in Los Angeles's New Second Generation*, (p. 37-61), The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, <http://ann.sagepub.com>.

κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο, που όμως αντισταθμιζόταν από την ύπαρξη ισχυρών οικογενειακών σχέσεων αλλά και ισχυρών σχέσεων μεταξύ χώρας καταγωγής και μεταναστών. Οι Μεξικάνοι, στην πλειονότητα τους, μετανάστευσαν στις Η.Π.Α. ως ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό, έχοντας ένα ισχύον κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο και φέροντας αξίες και αντιλήψεις που σχετίζονταν περισσότερο με την καθημερινή επιβίωση τους παρά πχ με υψηλές προσδοκίες για την μόρφωση των παιδιών τους.¹⁸⁵

Επίσης, έφτασαν στο συμπέρασμα πως οι διαφορετικές διαδικασίες και διαδρομές ενσωμάτωσης των παιδιών στην κοινωνία, ήταν άρρητα συνδεδεμένες με τα εξής στοιχεία:

1) Το νομικό καθεστώς των παιδιών βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με την κοινωνική τους κινητικότητα, κάτι λογικό αν αναλογιστεί κανείς τα δικαιώματα που απορρέουν από την διαδικασία της νομιμοποίησης.

2) Το κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο των μεταναστών πρώτης γενιάς, που φέρουν από την χώρα καταγωγής τους, έχει πολύ μεγάλη σημασία για την πορεία των παιδιών τους. Ακόμα και αν αρχικά οι μετανάστες βιώσουν μία καθοδική κοινωνική κινητικότητα, η «μνήμη» της διαβίωσης σε μία μεσοαστική τάξη, δίνει ισχυρό κίνητρο για την επίτευξη ανοδικής κινητικότητας.

3) Οι προσδοκίες των γονιών τους αναφορικά με την εκπαίδευση τους, επίσης επηρεάζει την πορεία των παιδιών. Για παράδειγμα, μόνο ένα από τα παιδιά των μεταναστών κινεζικής και βιετναμέζικης καταγωγής που συμμετείχε στην έρευνα, διέκοψε τις σπουδές του για να συνδράμει οικονομικά στην οικογένεια του. Αντίθετα, τα παιδιά Μεξικάνικης καταγωγής συχνά διήγαγαν μια ζωή μοιρασμένη στο σχολείο και στην εργασία τους.

4) Τα παιδιά που προέρχονται από γονείς πρόσφυγες και που τα ίδια έχουν βιώσει τραυματικές εμπειρίες ή έχουν ακούσει για αυτές μέσα στην οικογένεια, συνήθως εμφανίζουν ανοδική κοινωνική κινητικότητα. Τέτοιου είδους εμπειρίες έχει αποδειχτεί ότι δρουν καθοριστικά στον ψυχισμό των ανθρώπων.

5) Η συμμετοχή σε κρατικούς θεσμούς πχ δημόσια κολέγια, παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην κοινωνική κινητικότητα των παιδιών, ιδιαίτερα όταν προέρχονται από οικογένειες με μειονεκτικό κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο.¹⁸⁶

185 Min Zhou, et al, (2008), όπ. αν.

186 Min Zhou, et al, (2008), όπ. αν.

Σε γενικές γραμμές, τα αποτελέσματα των ερευνών CILS (Children of Immigrants Longitudinal Survey) και της ISGNY (Immigrant Second Generation in New York), αποκαλύπτουν πως τα παιδιά των μεταναστών ανταπεξέρχονται καλύτερα στη ζωή τους, σε σχέση με την πρώτη γενιά μεταναστών αλλά και από τους γηγενείς συνομήλικους τους. Αυτό δεν σημαίνει πως δεν υπάρχουν ανησυχητικά σημάδια σχολικών διαρροών, ανεργίας και φτώχειας. Υπάρχουν δηλαδή, στοιχεία καθοδικής κοινωνικής κινητικότητας.¹⁸⁷

Σημαντικό στοιχείο εκπόνησης τέτοιου είδους ερευνών, αποτελεί η νοηματοδότηση από τα ίδια τα άτομα, των εννοιών και των όρων για τις οποίες πραγματοποιείται η έρευνα. Για παράδειγμα, έρευνα των Fernandez- Kelly & Konczal (2005)¹⁸⁸, για τη δεύτερη γενιά μεταναστών Κουβανικής καταγωγής, αλλά και καταγωγής Κεντρικής Αμερικής και Δυτικής Ινδίας, στο Μαϊάμι, έδειξε πως οι έννοιες της επιτυχίας και της κοινωνικής κινητικότητας νοηματοδοτούνται διαφορετικά από το νόημα που δίνει η παραδοσιακή μεσοαστική αμερικάνικη τάξη. Ανέδειξαν δηλαδή, τι σημαίνει για τα ίδια τα παιδιά, η έννοια επιτυχία και η επίτευξη «καλής» κοινωνικοοικονομικής κατάστασης. Για την επίτευξη αυτού του στόχου, της νοηματοδότησης δηλαδή, χρησιμοποιήθηκε η ανθρωποκεντρική προσέγγιση (subject-centered approach), η οποία αναλύοντας στο μικροεπίπεδο, τις εμπειρίες ζωής των παιδιών, επέτρεψε την εξαγωγή συμπερασμάτων όσον αφορά τη νοηματοδότηση, αλλά και της ανάδειξης των μηχανισμών που υποκινούν τα άτομα να δράσουν και να επιλέξουν.

Συγκεκριμένα, η έρευνα έδειξε πως τα παιδιά νοηματοδοτούν την έννοια της επιτυχίας με όρους αξιοπρέπειας, οικονομικής ανεξαρτησίας, και σεβασμού. Οι περισσότεροι ερευνητές αναλύουν την κοινωνική κινητικότητα θέτοντας μέτρα όπως το εκπαιδευτικό επίπεδο, η ιδιοκτησία σπιτιού και το εισόδημα. Αυτό, όπως γίνεται κατανοητό, δίνει διαφορετική προσέγγιση, οπτική και άρα διαφορετικά αποτελέσματα, σε θέματα που άπτονται της κοινωνικής κινητικότητας.

Μία ακόμα ενδιαφέρουσα έρευνα που αγγίζει θέματα δεύτερης γενιάς μεταναστών, είναι αυτή του Syed Ali (2008)¹⁸⁹, σχετικά με τη δεύτερη γενιά

187 Min Zhou, et al, (2008), όπ. αν.

188 Fernandez-Kelly Patricia & Konczal Lisa, (2005), *Murdering the Alphabet: Identity and Entrepreneurship among Second Generation Cubans, West Indians, and Central Americans*, Ethnic and Racial Studies, 28 (366), 1153-1181.

189 Syed Ali, (2008), *Understanding Acculturation Among Second Generation South Asian Muslims in the United States*, Contributions to Indian Sociology, 42 (3), 383-411, doi:10.1177/006996670804200303, <http://cis.sagepub.com/content/42/3/383>.

νοτιοασιατών μουσουλμάνων στην Νέα Υόρκη. Παρατήρησε πως παιδιά μουσουλμάνων, με καταγωγή από την Νότια Ασία, που έμεναν στην Νέα Υόρκη και ήταν μέλη της ίδιας οικογένειας, ακολούθησαν διαφορετική διαδικασία ενσωμάτωσης. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν πως αυτό που έχει σημασία, ίσως και μεγαλύτερη από τις προσδοκίες των γονιών σε σχέση με τα παιδιά τους, είναι ο φιλικός περίγυρος των παιδιών και τι αξίες και αντιλήψεις ενστερνίζονται τα άτομα που απαρτίζουν τον περίγυρο αυτό. Επικαλείται για το επιχείρημα αυτό την έρευνα του Milner (2004)¹⁹⁰, η οποία έδειξε πως οι μαθητές στην αμερικάνικη δευτεροβάθμια εκπαίδευση δημιουργούν τα δικά τους κοινωνικά συστήματα, προσδιορίζοντας επακριβώς το περιεχόμενο τους, άσχετα αν δεν έχουν μεγάλη οικονομική και πολιτική ανεξαρτησία.

Στα αποτελέσματα της έρευνας διέκρινε τρεις τυπολογίες ενσωμάτωσης. 1) Αυτούς που υιοθετούσαν τον τρόπο ζωής των γηγενών φίλων τους, απορρίπτοντας τις κοινωνικές νόρμες που είχαν υιοθετήσει οι οικογένειες τους. Επιθυμούσαν να γίνουν αποδεκτοί από τον αμερικάνικο περίγυρο αλλά να διατηρήσουν ωστόσο και τις καλές σχέσεις με τις οικογένειες τους. Για παράδειγμα, το αλκοόλ ή οι προγαμιαίες σχέσεις ήταν κατακριτέες από το μουσουλμανικό περίγυρο, έτσι προτιμούσαν να ζουν μια διπλή ζωή, αυτή του καλού μουσουλμάνου, που όμως μόνο κατά το φαίνεσθαι λειτουργούσαν έτσι, αλλά στην ουσία δεν ασπάζονταν όλες αυτές τις ιδέες και τις αντιλήψεις. 2) Αυτούς που υιοθετούσαν αρκετές πρακτικές του αμερικάνικου τρόπου ζωής αλλά ταυτόχρονα υιοθετούσαν και πρακτικές που υπήρχαν στην οικογένεια τους.

Πολλοί από αυτούς που είχαν ζήσει διπλή ζωή, μεγαλώνοντας θέλησαν να συμβιβάσουν λίγο περισσότερο τις δύο κουλτούρες. Για παράδειγμα, δέχτηκαν να παντρευτούν μουσουλμάνο, νοτιοασιάτη κατά προτίμηση, αλλά κάποιον που δεν θα ασπάζεται τις θρησκευτικές πεποιθήσεις με θέρμη. Κέρδισαν έτσι την έγκριση και την αποδοχή των γονιών τους και του μουσουλμανικού περιβάλλοντος τους, βρίσκοντας ταυτόχρονα ένα ταίρι που δεν έχει πρόβλημα πχ στο αλκοόλ. 3) Αυτούς που φτιάχνουν μια υβριδική νέα ταυτότητα απορρίπτοντας τον αμερικάνικο τρόπο ζωής και υιοθετώντας έναν τρόπο ζωής αυστηρά μουσουλμανικό. Αυτοί, ασπάζονται το Ισλάμ ακόμα πιο πολύ και από τους γονείς τους. Θεωρούν την ταυτότητα του Ισλάμ ανώτερη από την εθνική τους ταυτότητα. Είναι μία προσπάθεια εύρεσης ταυτότητας. Στις

190 Milner M. Jr, (1994), *Status and Sacredness: A General Theory of Status Relations and an Analysis of Indian Culture*, New York: Oxford University Press.

ιστορίες ζωής ανέφεραν πως επηρεάστηκαν από την συμπεριφορά φίλων τους, που τους μύησαν σε αυτό τον τρόπο ζωής, ο οποίος δεν είναι νέος, αλλά τον ανακάλυψαν εκ νέου.

Η τυπολογία αυτή δείχνει ξεκάθαρα τη «διάρρηξη» που βιώνουν τα παιδιά αυτά στην ταυτότητα τους. Να προσαρμοστούν στην κυρίαρχη κουλτούρα ή για λόγους σεβασμού προς τις οικογενειακές αξίες, να προσαρμοστούν στις πολιτισμικές επιταγές της οικογένειάς τους και του οικογενειακού τους περιβάλλοντος; Η Schnapper (1986)¹⁹¹, αναφέρει πως η πρώτη γενιά μεταναστών χωρίζει τον κόσμο σε δύο τομείς, τον δημόσιο και ιδιωτικό βίο γιατί ασυναίσθητα, θέλει να αποφύγει την πλήρη ενσωμάτωση στην κοινωνία εγκατάστασης. Ο φόβος αλλοίωσης της ταυτότητά της υπάρχει, έστω και αν δεν το αντιλαμβάνεται πλήρως στο συνειδητό της, παρά σε επίπεδο ασυνειδήτου. Στον μεν δημόσιο, λοιπόν, υιοθετεί τις πρακτικές της χώρας εγκατάστασης, στο δε ιδιωτικό, τις πρακτικές που φέρει από την χώρα καταγωγής. Ο Abou S. (1986)¹⁹², συμπληρώνει τη θεωρία της προαναφερθείσας, πως τα παιδιά τους βιώνουν δύο πολιτισμικούς κώδικες και μάλιστα από πολύ μικρή ηλικία, αυτόν στο σχολείο και αυτόν στο σπίτι. Καλούνται λοιπόν να εσωτερικεύσουν και τους δύο και αυτό δημιουργεί εσωτερική σύγκρουση¹⁹³. Το φαινόμενο αυτό, της διάρρηξης δηλαδή, της ταυτότητας (*déchirement identitaire*), αποτελεί ένα βασικό χαρακτηριστικό των παιδιών των μεταναστών, το οποίο συναντάται και περιγράφεται πολύ έντονα στα έργα του Sayad Abdelmalek.¹⁹⁴

Ο Park (1928)¹⁹⁵, είχε εντοπίσει πολύ νωρίτερα το θέμα των ανθρώπων που ανήκουν σε δύο πολιτισμούς και υποστήριζε πως έπρεπε να θεωρούνται ως «οριακοί» άνθρωποι, αφού από ψυχολογικής άποψης, η κατάσταση αυτή ευνοεί τις εσωτερικές διαμάχες για την επικράτηση μίας εκ των δύο ταυτοτήτων, εντείνει την αμφιβολίες για τον εαυτό τους και δεν χτίζει μια ολοκληρωμένη προσωπικότητα. Από κοινωνικής πλευράς ωστόσο, τα άτομα αυτά λόγω ακριβώς του ότι ανήκουν σε δύο ταυτότητες, μπορούν να έχουν μία διευρυμένη οπτική και η κοινωνία να επωφεληθεί από αυτά.

191 Schnapper D., (1986), *Modernité et Acculturations A Propos des Travailleurs Émigrés*, Communications, 43, 141-168, doi: <https://doi.org/10.3406/comm.1986.1645>.

192 Abou S., (1986) *L'Identité culturelle*, Paris: Anthropos.

193 Abou S., (1986) *L'Identité culturelle*, Paris: Anthropos.

194 Sayad Abdelmalek, (2004), *The Suffering of the Immigrant*, Preface by: Bourdieu P., Translated by: Macey D., Cambridge: Polity Press και Sayad Abdelmalek, (1979), *Les enfants illégitimes*, Actes de la Recherche en Sciences Sociales, No 25, pp.61-81. και No 26-27, pp.117-132.

195 Park R. E., (1928), *Human Migration and the Marginal Man*, American Journal of Sociology 5, 881-893.

Από την μεριά της κοινωνικής ψυχολογίας, τα άτομα που ανήκουν σε δύο κουλτούρες, έχουν πρόσβαση σε δύο ζεύγη κανονιστικών προτύπων. Το ένα το κληρονομούν από τους γονείς και το άλλο το βρίσκουν στην κοινωνία υποδοχής. Η πιθανότητα να υπάρξει διαμάχη ανάμεσα σε αυτά τα δύο πρότυπα είναι πολύ μεγάλη και μάλιστα να βιωθεί και σε διαφορετικό επίπεδο. Για παράδειγμα, στο επίπεδο της ομάδας (διευρυμένο επίπεδο που σχετίζεται με τον δημόσιο βίο), οι διακρίσεις μπορεί να αφορούν πχ το χρώμα του δέρματος τους, ή την προφορά τους, ή ακόμα και το στυλ ντυσίματος τους. Πιο πρόσφατες μελέτες που έχουν σαν αφετηρία τους το άτομο και εστιάζουν σε συγκρούσεις που μπορεί να συμβούν με τους γονείς, τους συντρόφους ή τους φίλους τους. Σε αυτό το προσωπικό - ατομοκεντρικό επίπεδο, οι συγκρούσεις συμβαίνουν μέσα στο ίδιο το άτομο, αφού νιώθει να ανήκει σε δύο κουλτούρες και δεν ξέρει σε ποια από τις δύο να στραφεί. Είναι μεγάλη η πιθανότητα λοιπόν, να συμβεί σύγκρουση ανάμεσα στα δύο ζεύγη προτύπων όταν τα κανονιστικά πρότυπα εμφανίζουν μεγάλες διαφορές μεταξύ τους και όταν το άτομο θεωρεί ως υποχρέωση του να ακολουθήσει ένα από τα δύο πρότυπα.¹⁹⁶

Όπως προαναφέρθηκε, τα άτομα που ανήκουν σε δύο κουλτούρες συχνά «αποσιωπούν» τη μία κουλτούρα και την εμφανίζουν σε χώρους πιο ιδιωτικούς. Για παράδειγμα, άλλη κουλτούρα στο σπίτι και άλλη στο σχολείο. Ο Clement και ο Noels (1992)¹⁹⁷, ονομάζουν το φαινόμενο αυτό «ταυτότητα ανάλογα με την κατάσταση» (situated identities). Η LaFromboise et al. (1993)¹⁹⁸, αναλύει αυτή την οπτική και προτείνει το Εναλλασσόμενο Πρότυπο (Alternating Bicultural Pattern of Biculturalism), κατά το οποίο τα άτομα κινούνται από την μία κουλτούρα στην άλλη, δηλαδή αλλάζουν ταυτότητα και συμπεριφορά, ανάλογα με το κάθε φορά πλαίσιο.

Η Birman (1994)¹⁹⁹, προτείνει μια εκτενή τυπολογία προτύπων, η οποία δεν είναι στεγανή και απόλυτη, μπορεί να συνυπάρχουν διάφορες τυπολογίες ταυτόχρονα σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό: 1) Ανάμεικτο Πρότυπο (Blended Bicultural Pattern), κατά το οποίο τα άτομα υιοθετούν μία νέα ταυτότητα, η οποία είναι μία μίξη

196 Lalonde R.N. & Giguère B., (2008), *When might the two cultural worlds of second generation biculturals collide?* (p. 58-62), Canadian Diversity – Diversité Canadienne.

197 Clement R & Noels K., (1992), *Towards a Situated Approach to Ethnolinguistic Identity: The Effects of Status on Individuals and Groups*, Journal of Language and Social Psychology 11, 203-232.

198 LaFromboise T., Coleman HLK, Gerton J., (1993), *Psychological Impact of Biculturalism: Evidence and Theory*, Psychological Bulletin, 395-412.

199 Birman D., (1994), *Acculturation and Human Diversity in a Multicultural Society*, (p.261-284), in E. J. Trickett, R. J. Watts, & D. Birman (Eds.), *The Jossey-Bass social and Behavioral Science Series, Human diversity: Perspectives on people in context*.

των δύο πολιτισμών. 2) Οργανικό Πρότυπο (Instrumental Biculturalism), κατά το οποίο τα άτομα ακολουθούν κατά βάσει το Ανάμεικτο Πρότυπο και λειτουργούν, με βάση την συμπεριφορά τους, σε δύο κουλτούρες, αλλά σε ψυχολογικό επίπεδο αισθάνονται πως δεν ανήκουν σε καμία από τις δύο κουλτούρες. 3) Ενσωματωμένο Πρότυπο (Integrated Biculturalism), σύμφωνα με το οποίο τα άτομα λειτουργούν και συμμετέχουν πολύ καλά στους θεσμούς της κυρίαρχης κουλτούρας, έχοντας ταυτόχρονα υιοθετήσει την ταυτότητα της χώρας καταγωγής, για οποία νιώθουν περηφάνια και αφοσίωση. 4) Εξερεύνηση Ταυτότητας (Identity Exploration), κατά το οποίο τα άτομα συμμετέχουν ενεργά και νιώθουν άνετα στην κυρίαρχη κουλτούρα αλλά που επιθυμούν να μάθουν για την κουλτούρα της χώρας καταγωγής (back to the roots) και σαν να εξερευνούν την ταυτότητα αυτή.

Για την πρώτη γενιά, η προσωπική ταυτότητα είναι πιο συνδεδεμένη με αυτή της χώρας καταγωγής αλλά για τη δεύτερη γενιά είναι πιο δύσκολο να διαλέξει ποια ταυτότητα θα εσωτερικεύσει. Η ταύτιση τους με μια άλλη εθνικότητα από την κυρίαρχη, μπορεί να τους καταστήσει σαν «ξένους», σαν τους «άλλους» και ακόμα να επιφέρει ρατσιστικές διακρίσεις σε βάρος τους. Ο κοινωνικός περίγυρος παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην επιλογή ταυτότητας, κάτι που έχει αντίκτυπο και στην περαιτέρω συμμετοχή τους στο κοινωνικοοικονομικό σύστημα.

Η γνώμη που έχουν σχηματίζει αυτά τα παιδιά για τον εαυτό τους σε σχέση με το γηγενή πληθυσμό και η αντίληψη περί της κοινωνικής πραγματικότητας στην οποία ζουν, οφείλει να αναδυθεί στην επιφάνεια.

Κεφ. 4.3: Αφομοίωση

Στην καταγωγή των εννοιών κοινωνική ενσωμάτωση και ένταξη συναντάμε τον όρο «αφομοίωση». Ο όρος αυτός συνδέθηκε στενά με τις πολιτικές που εφαρμόστηκαν κατά την περίοδο της αποικιοκρατίας και δέχτηκε εντονότατη κριτική διότι θεωρήθηκε ότι εξέφραζε μία διαδικασία κατά την οποία επιβάλλονταν στους μετανάστες να υιοθετήσουν τα κυρίαρχα πολιτισμικά πρότυπα των κοινωνιών υποδοχής. Κάτι τέτοιο όμως δεν υφίσταντο στην πραγματικότητα. Οι εφαρμοζόμενες πολιτικές είχαν απλά,

σαν αποτέλεσμα, οι μετανάστες να εκδηλώνουν τα πολιτιστικά πρότυπα που έφεραν από την χώρα καταγωγής τους, στο επίπεδο της ιδιωτικής τους ζωής.²⁰⁰

Ο όρος αυτός χρησιμοποιήθηκε κατά κόρον από Αμερικανούς επιστήμονες, ενώ αντίθετα οι Γάλλοι στράφηκαν στη χρήση του όρου ενσωμάτωση, από τη δεκαετία του 80 και μετά. Όπως αναφέρει η De Rudder (1990)²⁰¹, οι Γάλλοι κοινωνικοί επιστήμονες ανακάλυψαν εκ νέου την δουλειά της Σχολής του Σικάγο, σε μια προσπάθεια να βρουν νέα εργαλεία έρευνας, νέους ορισμούς, ένα νέο θεωρητικό υπόβαθρο, ώστε να εξηγήσουν και να αποσαφηνίσουν κοινωνικά γεγονότα που είχαν σχέση με μετανάστες και που μέχρι τότε προβάλλονταν πολύ έντονα στην δημόσια κοινή γνώμη αλλά που έννοιες όπως «φυλή» και «εθνικότητα» είχαν στιγματιστεί με έντονη πολιτική χροιά λόγω του αποικιοκρατικού παρελθόντος της χώρας.

Μελετώντας το κοινωνιολογικό υπόβαθρο του όρου «αφομοίωση», συναντάμε τη θεωρία που είναι γνωστή σαν “*Popular View*” και τη θεωρία του Park (1939) “*Cycle of Race Relations*”. Σύμφωνα με την Popular View, η οποία δεν αποτελεί επιστημονική θεωρία αλλά αντικατοπτρίζει τις κυρίαρχες αντιλήψεις και σκέψεις της δημόσιας κοινής γνώμης των αρχών του 20ου αιώνα²⁰², με την πάροδο των γενεών και δη μέσα σε τρεις γενιές, οι μετανάστες θα έχουν “αμερικανοποιηθεί”. (Η θεωρία αναφέρεται στην αμερικανοποίηση γιατί όπως έχει προαναφερθεί ο όρος της αφομοίωσης χρησιμοποιήθηκε κατά κόρον από Αμερικανούς επιστήμονες). «Η πρώτη γενιά μεταναστών αντιμετωπίζει δυσκολίες στην αφομοίωση λόγω προβλημάτων σχετικών με τη γλώσσα. Η δεύτερη γενιά είναι τα παιδιά των πρώτων μεταναστών. Μιλούν και γράφουν Αγγλικά με ευκολία και αυτό έχει σαν συνέπεια να πετυχαίνουν οικονομική άνοδο σε σχέση με τους γονείς τους. Επίσης παντρεύονται κάποιο άτομο διαφορετικής εθνικότητας από αυτά. Η τρίτη γενιά είναι τα εγγόνια των πρώτων μεταναστών, τα οποία έχουν αμερικανοποιηθεί πλήρως» (Darboe Kebba, 2003:462). Η θεωρία αυτή δεν ισχύει και έχει ένα προβληματικό χαρακτήρα, διότι όπως αποδείχτηκε εκ των υστέρων, για εθνικότητες μεταναστών με διαφορετικό χρώμα δέρματος, αυτή η διαδικασία δεν επιτεύχθηκε.

200 Schnapper D., (2008), *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση – μια σύγχρονη προσέγγιση*, Παπαδοπούλου Δ. (πρόλ.- επιμ.), σ. 18-19, Αθήνα: Κριτική.

201 De Rudder V., (1990), *La Cohabitation Pluriethnique et ses Enjeux*, Migrants Formation, 80, 68-90.

202 Rumbaut G. R., (2015), *Assimilation of Immigrants*, (p. 2-14), www.researchgate.net/publication.

Ο Robert Park και ο Ernest Burgess ([1921]1924)²⁰³ διέγνωσαν την ύπαρξη σταδίων κατά την αλληλεπίδραση δύο πολιτισμών: Competition, Conflict, Accommodation και τελικά Assimilation. Κατά τη διάρκεια του πρώτου σταδίου οι φυλετικές ομάδες κάνουν την επαφή και ξεκινάει ο ανταγωνισμός για γη και κοινωνική κυριαρχία. Στο στάδιο της προσαρμογής, τα άτομα έχουν συνείδηση της κατάστασης τους, δηλαδή της προσαρμογής τους, ενώ στο τελικό στάδιο, δηλαδή σε αυτό της αφομοίωσης, δρουν εσωτερικοί και ασυνείδητοι παράγοντες και το άτομο ή η ομάδα δεν αντιλαμβάνεται συνειδητά ότι προσαρμόζεται.²⁰⁴ «Η θεωρία αυτή μπορεί να αφορά σε ανθρώπους και κουλτούρες παντού. Η διαδικασία είναι μη αναστρέψιμη, αν και κάποια εμπόδια μπορεί να καθυστερήσουν την διαδικασία της αφομοίωσης» (Darboe Kebba, 2003:462).

Τόνισαν δε, πως η αφομοίωση μπορεί να επιτευχθεί μέσω της συμμετοχής στη νέα ζωή και αυτό συμβαίνει όταν παρέχονται και διευκολύνονται οι περιστάσεις που ευνοούν την συμμετοχή.²⁰⁵

Ο Lloyd Warner και ο Leo Srole (1945)²⁰⁶, διατύπωσαν την "*Straight Line Theory*", η οποία εσφαλμένα αποδίδεται στον Gordon και η οποία συσχετίζει την ανοδική κοινωνική κινητικότητα με την αφομοίωση. Αυτό που παρατήρησαν ήταν πως καθοριστικοί παράγοντες ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας ήταν το κατά πόσο οι εθνοτικές μειονότητες έμοιαζαν με την κυρίαρχη ομάδα, από άποψης πολιτισμού, κουλτούρας αλλά κυρίως φυλής²⁰⁷.

Το 1964, ο Gordon²⁰⁸, πρότεινε τέσσερις κύριες υπό-διαδικασίες αφομοίωσης: «1) Πολιτισμική αφομοίωση από αντικατάσταση ή από πρόθεση. 2) Πρωταρχική πολιτισμική αφομοίωση που αναφέρεται σε στενές προσωπικές σχέσεις, για παράδειγμα στις οικογένειες και στα σχολεία. 3) Δευτερεύουσα πολιτισμική αφομοίωση η οποία αναφέρεται στις σχέσεις στη δημόσια σφαίρα, για παράδειγμα κυρίαρχες ομάδες και μη κυρίαρχες στον εργασιακό χώρο. 4) η αφομοίωση μέσω του γάμου, που επιτυγχάνεται μέσω της επιγαμίας ανάμεσα σε άτομα της κυρίαρχης ομάδας και της "υποταγμένης" ομάδας. Ωστόσο, οι τέσσερις υπό-διαδικασίες δεν

203 Park R. E. & Burgess E. W., [1921] 1924, *Introduction to the Science of Sociology*, Chicago: University of Chicago Press.

204 Rumbaut G. R., (2015), *Assimilation of Immigrants*, (p. 2-14), www.researchgate.net/publication.

205 Park R. E. & Burgess E. W., [1921] 1924, *Introduction to the Science of Sociology*, Chicago: University of Chicago Press.

206 Warner Lloyd & Srole Leo, (1945), *The Social Systems of American Ethnic Groups*, New Haven, CT: Yale University Press.

207 Rumbaut G. R., (2015), *Assimilation of Immigrants*, (p. 2-14), www.researchgate.net/publication.

208 Gordon Milton M., (1964), *Assimilation in American Life*, New York: Oxford University Press.

προσδιορίζουν ευδιάκριτα και αναπόφευκτα στάδια αφομοίωσης» (Darboe Kebba, 2003:463).

Ο ίδιος επίσης, προσδιόρισε τρεις κύριες ιδεολογίες της αφομοίωσης: 1) Anglo-Conformity, 2) the Melting Pot και 3) Cultural Pluralism. Η πρώτη ιδεολογία βασίζεται στην άποψη πως οι φυλετικές μειονότητες πρέπει να υιοθετούν τα κανονιστικά πρότυπα της κυρίαρχης ομάδας. Ονομάστηκε έτσι γιατί δέχτηκε κριτική ως προς το ότι οι μειονότητες καλούνταν να συμμορφωθούν με τα κανονιστικά πρότυπα της μεσαίας τάξης, των λευκών Προτεστάντων. Η δεύτερη ιδεολογία στηρίζεται στην άποψη πως η κουλτούρα κάθε φυλετικής μειονότητας οφείλει να αναμιγνύεται με την κουλτούρα της κυρίαρχης ομάδας και έτσι να δημιουργείται μία διαφορετική κουλτούρα, που έχει σαν συνέπεια τη δημιουργία μιας διαφορετικής κοινωνίας.

Τέλος, ο πολιτισμικός πλουραλισμός υιοθετεί την άποψη πως όλες οι διαφορετικές φυλετικές και εθνικές ομάδες μπορούν να εκδηλώνουν και να εξωτερικεύουν την κουλτούρα τους απερίφραστα, χωρίς να αντιμετωπίζουν διακρίσεις σε βάρος τους.

Η ιδεολογία που κέρδιζε έδαφος μέχρι τη δεκαετία του '70, ήταν η "*Melting Pot*", όπου και αποδείχτηκε ως προβληματική. Οι εθνικές και φυλετικές μειονότητες, όπως αποδείχτηκε εκ των υστέρων, δεν είχαν αναμειχθεί με την κυρίαρχη αμερικάνικη κουλτούρα. Μάλιστα άρχισαν να συνειδητοποιούν πως η καταγωγή τους ήταν κάτι για το οποίο έπρεπε να αισθάνονται περηφάνια και όχι μειονεξία, όμως παρόλα αυτά οι συγγραφείς κατέληξαν πως η διαφορετική εθνικότητα από την κυρίαρχη, μπορεί να είναι εμπόδιο ως προς την επίτευξη της ανοδικής οικονομικής κινητικότητας.²⁰⁹

Οι Alba and Nee (1997)²¹⁰, αναφερόμενοι στην "*Straight Line Theory*", εξέλιξαν τη θεωρία, συμφωνώντας αρχικά πως η αφομοίωση επιτυγχάνεται μέσω της συμμετοχής σε συγκεκριμένους θεσμούς, όταν όμως το πλαίσιο που λαμβάνει χώρα η αφομοίωση είναι αρκετά περίπλοκο, πρέπει να ληφθούν υπόψη πολλαπλοί παράγοντες που προκαλούν τη διαδικασία αυτή. Για παράδειγμα, έρευνες που ασχολούνται με την κοινωνικοοικονομική κινητικότητα των μεταναστών, δείχνουν ένα συγκεκριμένο πρότυπο: μετανάστες που έχουν ένα υψηλό κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο επιτυγχάνουν ανοδική κινητικότητα πιο γρήγορα από τους μετανάστες που ανήκουν

209 Glazer N. & Moynihan D.P., (1970), *Beyond the Melting Pot*, Cambridge: MIT Press.

210 Alba R. & Nee V., (1997), *Rethinking Assimilation Theory for a New Era of Immigration*, *International Migration Review*, Special Issue: Immigrant Adaptation and Native Born Responses in the Making of Americans, 31(4), 826-874.

στο φτηνό εργατικό δυναμικό και στερούνται ενός ανεπτυγμένου κοινωνικοοικονομικού υπόβαθρου.

Μία ακόμα προσέγγιση, είναι το παράδειγμα της “*Segmented Assimilation*”, που αναπτύχθηκε από τους Portes και Zhou (1993)²¹¹. Σύμφωνα με την άποψη αυτή η ανοδική όπως και η καθοδική κοινωνική κινητικότητα μπορεί να είναι αποτέλεσμα δομικών διευκολύνσεων ή εμποδίων. Η φοίτηση σε υποβαθμισμένα σχολεία ή η ανεργία, είναι παραδείγματα τέτοιων εμποδίων που μπορούν να οδηγήσουν σε στάσιμη ή καθοδική κοινωνική κινητικότητα. Για τη δεύτερη γενιά μεταναστών ισχύει το ίδιο, κάτι που έρχεται σε αντίθεση με τη θεωρία Popular View, που προαναφέρθηκε πιο πάνω. Μάλιστα, παιδιά μεταναστών με πολύ σοβαρά κοινωνικοοικονομικά μειονεκτήματα, σε σχέση με τα αυτόχθονα παιδιά, μπορούν πολύ πιο εύκολα να επιδείξουν παραβατικού τύπου συμπεριφοράς και να συμμετέχουν σε παρανομίες.

Οι ερευνητές προσπαθούν δηλαδή, να εντοπίσουν τους παράγοντες που οδηγούν σε μία επιτυχημένη ή αποτυχημένη αφομοίωση. Τονίζουν επίσης, πως η εθνικότητα παίζει ρόλο στην διαδικασία αυτή, γιατί οι διαφορές στο χρώμα του δέρματος και στα φυσικά χαρακτηριστικά τους σε σχέση με την κυρίαρχη ομάδα των λευκών, οδηγεί σε διακρίσεις που λειτουργούν σαν εμπόδια στην ανοδική κοινωνικοοικονομική τους κινητικότητα.

Κεφ. 4.4: Ένταξη

Ο όρος ένταξη που χρησιμοποιήθηκε αρχικά από τη Ευρωπαϊκή Ένωση, είναι ένας όρος με έντονη πολιτική χροιά, ένας όρος πολιτικής διαχείρισης. Προτιμήθηκε η χρήση αυτού του όρου γιατί η Ευρωπαϊκή Ένωση θέλησε να κρατήσει αποστάσεις από τους όρους αφομοίωση και ενσωμάτωση, λόγω της έντονης κριτικής που είχαν δεχθεί.²¹²

Μελετώντας το ιστορικό υπόβαθρο του όρου, διαπιστώνεται πως από τα μέσα περίπου της δεκαετίας του '80 και μετά, η Ευρωπαϊκή Ένωση κλήθηκε να αντιμετωπίσει και να διαχειριστεί θέματα που είχαν προκληθεί από το φαινόμενο της μετανάστευσης. Κατά την περίοδο αυτή η οικονομική ύφεση οδήγησε στην μετανάστευση πληθυσμών στην κεντρική Ευρώπη, με τρόπο παράτυπο και μη

211 Portes A. & Min Zhou, (1993), *The New Second Generation: Segmented Assimilation and Its Variants*, The Annals of the American Academy of Political and Social Science 530, 74-96.

212 Schnapper D., (2008), *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση – μια σύγχρονη προσέγγιση*, Παπαδοπούλου Δ. (πρόλ-επιμ.), (σ. 26-27), Αθήνα: Κριτική.

οργανωμένο και αυτό δημιούργησε πολλά προβλήματα όπως αύξηση της λαθρομετανάστευσης και της ανεργίας.²¹³ Η Ευρωπαϊκή Ένωση, θέλοντας λοιπόν, να αντιμετωπίσει αυτά τα προβλήματα, προέβη σε κάποιες ρυθμίσεις, στις οποίες αναφέρθηκε ο όρος ένταξη. Για παράδειγμα, η Συνθήκη της Λισαβόνα, το 2000, «έθεσε τον θεμέλιο λίθο στην κατασκευή ενός κοινού ευρωπαϊκού μοντέλου ένταξης των μεταναστών που έχουν εγκατασταθεί στις ευρωπαϊκές κοινωνίες υποδοχής, με βάση όμως αποκλειστικά και μόνο την ένταξη στην αγορά εργασίας» (Schnapper D., 2008:20).

Κεφ. 4.4.1: Πως επιτυγχάνεται η ένταξη

Η ένταξη επιτυγχάνεται μέσω των διαδικασιών της κοινωνικοποίησης, δηλαδή της διαδικασίας κατά την οποία το άτομο προσαρμόζεται στην κοινωνία. Η διαδικασία αυτή ξεκινάει με τη γέννηση του ατόμου και τελειώνει όταν το άτομο φύγει από τη ζωή. Βασικοί πυλώνες των κοινωνιών αποτελούν οι θεσμοί, οι οποίοι και φέρουν το βάρος μιας επιτυχημένης διαδικασίας κοινωνικοποίησης. Ορισμένες φορές όμως, η κοινωνικοποίηση μπορεί να αποτύχει γιατί υπεισέρχονται κάποιοι παράγοντες που ανακόπτουν τη διαδικασία αυτή και δρουν ανασταλτικά. Και οι παράγοντες αυτοί σχετίζονται με τη με τους θεσμούς της κοινωνίας, οι οποίοι όμως δυσλειτουργούν σε αυτή την περίπτωση. Υπάρχουν πολλές διαδικασίες και μορφές ένταξης, δεν είναι μία και μοναδική διαδικασία.²¹⁴ Υπάρχουν τόσες διαδικασίες όσες θεωρεί αποδεκτές η κοινωνία, για παράδειγμα η πολυγαμία θεωρείται μη αποδεκτή πρακτική στις δυτικές κοινωνίες, άρα σίγουρα ο μετανάστης που εφαρμόζει αυτή την πρακτική δεν είναι ενσωματωμένος, αφού δεν υιοθετεί τα κανονιστικά πρότυπα των δυτικών κοινωνιών. Είναι όμως ενταγμένος;

Μέσω εμπειρικών ερευνών, το παράδειγμα της Μεγάλης Βρετανίας, δείχνει πως η έννοια της ένταξης και της ενσωμάτωσης χρησιμοποιούνται εναλλακτικά, εννοώντας το ίδιο πράγμα και συνδέονται αποκλειστικά με την αγορά εργασίας. Άρα, η απάντηση σε μία τέτοια ερώτηση σχετίζεται με το ιδεολογικό υπόβαθρο και τις αξίες

213 Schnapper D., (2008), *όπ. αν.*

214 Παπαδοπούλου Δ., (2011), *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση των Μεταναστών στην Ελλάδα: Θεωρητικές Προσεγγίσεις & Εμπειρικές Διαπιστώσεις*, (σ. 26-27), στο Μωυσίδης Αν.– Παπαδοπούλου Δ. (επιμ.) *“Η Κοινωνική Ενσωμάτωση των Μεταναστών στην Ελλάδα, Εργασία, Εκπαίδευση, Ταυτότητες”*, Αθήνα: Κριτική.

πάνω στις οποίες έχει «στηθεί» μια κοινωνία αλλά ταυτόχρονα και από την πλευρά του μετανάστη, σχετίζεται με μία διαδικασία ανασύστασης της σχέσης του με την κοινωνία εγκατάστασης και τους όρους σύμφωνα με τους οποίους θα συμμετέχει σε αυτή.²¹⁵

Οι μετανάστες έχοντας βιώσει μια κοινωνικοποίηση στη χώρα καταγωγής τους, ερχόμενοι στην χώρα υποδοχής, βιώνουν μία διαδικασία αποκοινωνικοποίησης και επανακοινωνικοποίησης στη νέα κοινωνία εγκατάστασης. Άρα για να συμμετέχουν στην νέα κοινωνία, πρέπει να αποβάλλουν μέρος πρακτικών, των αξιών και των αντιλήψεων που συνδέονταν με την κοινωνία καταγωγής και να υιοθετήσουν μέρος των αξιών και των κανονιστικών προτύπων που συναντούν στην νέα κοινωνία υποδοχής και εγκατάστασης. Η επιτυχής ενσωμάτωση τους στην κοινωνία, εξαρτάται από την ομαλή και ολοκληρωμένη επίτευξη της όλης αυτής διαδικασίας.²¹⁶

Η ένταξη και η ενσωμάτωση αποτελούν δύο διαδικασίες που τις διακρίνει η μεταξύ τους διαπλοκή και είναι δύσκολο να καθοριστεί που αρχίζει η μία και που τελειώνει η άλλη. Το πέραςμα από την ένταξη στην ενσωμάτωση πραγματοποιείται μέσω της εκπαιδευτικής διαδικασίας, γιατί μέσω αυτής τα παιδιά υιοθετούν τις βαθύτερες αξίες και αντιλήψεις της κοινωνίας εγκατάστασης. Για το λόγο αυτό για τα παιδιά δεύτερης γενιάς, αναφερόμαστε ξεκάθαρα σε κοινωνική ενσωμάτωση.²¹⁷

Για την περίπτωση της Ελλάδας, εμπειρικές έρευνες έχουν δείξει πως οι τομείς της ζωής του ατόμου που σχετίζονται με το δημόσιο βίου του, όπως για παράδειγμα η εργασία η κατοικία, η γλώσσα, σχετίζονται με την κοινωνική ένταξη, ενώ τομείς που σχετίζονται με τον ιδιωτικό βίο του πχ θρησκεία, οικογένεια, σχέσεις με φίλους, σχετίζονται με την κοινωνική ενσωμάτωση. Ο θεσμός του της εκπαίδευσης όπως προαναφέρθηκε, είναι ο θεσμός εκείνος που υποδεικνύει τη μετάβαση από την ένταξη στην ενσωμάτωση.²¹⁸

215 Παπαδοπούλου Δ., (2006), *Εννοιολογικές Αποσαφηνίσεις: Κοινωνική Ένταξη & Κοινωνική Ενσωμάτωση σε Σχέση με τη Διαδικασία Μετανάστευσης*, (σ. 299-305), στο Μπάγκαβος Χρ. – Παπαδοπούλου Δ. (επιμ.) “*Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*”, Αθήνα: Gutenberg.

216 Παπαδοπούλου Δ., (2006), όπ. αν. (σ. 305-306).

217 Schnapper D., (2008), *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση – μια σύγχρονη προσέγγιση*, Παπαδοπούλου Δ. (πρόλ.- επιμ.), (σ. 30-31), Αθήνα: Κριτική.

218 Παπαδοπούλου Δ., (2011), *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση των Μεταναστών στην Ελλάδα: Θεωρητικές Προσεγγίσεις & Εμπειρικές Διαπιστώσεις*, (σ. 29-30), στο Μωυσίδης Αν.– Παπαδοπούλου Δ. (επιμ.) “*Η Κοινωνική Ενσωμάτωση των Μεταναστών στην Ελλάδα, Εργασία, Εκπαίδευση, Ταυτότητες*”, Αθήνα: Κριτική.

Κεφ. 4.4.2: Οι λατινικοί όροι της ένταξης (inclusion – insertion)

Οι όροι «inclusion» και «insertion» μεταφράζονται στα Ελληνικά σαν ένταξη. Στην ουσία όμως αυτοί οι όροι διαφέρουν ως τη χρονική στιγμή και το επίπεδο ένταξης ενός ατόμου στην κοινωνία. Όταν αναφερόμαστε στον όρο «inclusion» αναφερόμαστε για την διαδικασία της ένταξης από την αρχή της ζωής του ατόμου, αναγνωρίζουμε δηλαδή, τους παράγοντες που αφορούν την πρωτογενή κοινωνικοποίηση του ατόμου. Ως τέτοιοι νοούνται η οικογένεια, το σχολείο, η εργασία, η συμμετοχή στους θεσμούς γενικότερα.²¹⁹

Ο όρος «insertion» είναι ένας πολιτικός όρος, ο οποίος αναφέρεται σε πολιτικές που προσπαθούν να δώσουν δεύτερη ευκαιρία σε όσους αντιμετώπισαν πρόβλημα κατά την πρωτογενή τους κοινωνικοποίηση. Γίνεται λόγος λοιπόν, για πολιτικές επανένταξης που εκπορεύονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση και αφορούν ευπαθείς κοινωνικά ομάδες.²²⁰

219 Παπαδοπούλου Δ., (2006), *Εννοιολογικές Αποσαφηνίσεις: Κοινωνική Ένταξη & Κοινωνική Ενσωμάτωση σε Σχέση με τη Διαδικασία Μετανάστευσης*, (σ. 305-306), στο Μπάγκαβος Χρ. – Παπαδοπούλου Δ. (επιμ.) “*Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*”, Αθήνα: Gutenberg.

220 Παπαδοπούλου Δ., (2011), *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση των Μεταναστών στην Ελλάδα: Θεωρητικές Προσεγγίσεις & Εμπειρικές Διαπιστώσεις*, (σ. 22-26), στο Μωυσίδης Αν.– Παπαδοπούλου Δ. (επιμ.) “*Η Κοινωνική Ενσωμάτωση των Μεταναστών στην Ελλάδα, Εργασία, Εκπαίδευση, Ταυτότητες*”, Αθήνα: Κριτική.

Κεφ. 5: Διαχωρισμός δημόσιου – ιδιωτικού βίου

Στα προηγούμενα κεφάλαια έγινε λόγος για «Δημόσιο» και «Ιδιωτικό» Βίο. Για την καλύτερη κατανόηση των εννοιών αυτών, πραγματοποιείται ένας διαχωρισμός στο συγκεκριμένο δίπολο. Ο διαχωρισμός των δύο αυτών εννοιών αποτελεί ένα από τα σχετικά σύγχρονα ζητήματα της κοινωνικής πολιτικής. Ο επαναπροσδιορισμός του «ιδιωτικού» και του «δημόσιου», καθώς και ο επαναπροσδιορισμός του «ατομικού» και «συλλογικού», έχουν πολύ μεγάλη σημασία για την άσκηση κοινωνικής πολιτικής και αυτό γιατί το σύγχρονο κράτος αναζητά να βρει το ρόλο του σε συνθήκες καθόλα ρευστές, οι οποίες συνεχώς αναδιαμορφώνονται.²²¹

Ο διαχωρισμός αυτός κρίνεται απαραίτητος για τη συγγραφή της παρούσας διατριβής εφόσον οι διαδικασίες της ενσωμάτωσης που θα μελετηθούν, αφορούν κάποιους δείκτες ή παράγοντες, δηλαδή τους κοινωνικούς θεσμούς, με βάση τους οποίους θα δοθούν τα αποτελέσματα της έρευνας. Για λόγους νομιμοποίησης λοιπόν, οφείλεται να δοθούν οι διάφορες προσεγγίσεις αυτού του ακανθώδους ζητήματος για την άσκηση κοινωνικής πολιτικής.

Βάσει των ποικίλων αντιληπτικών και πολιτισμικών προτύπων που κυριαρχούν σε κάθε κοινωνία, η οριοθέτηση και ο καθορισμός του περιεχομένου των εννοιών αυτών, δεν επιτρέπει μία οριοθέτηση καθόλα αποδεκτή από την επιστημονική σκέψη. Με άλλα λόγια, η ρευστότητα και η πολυπλοκότητα των εννοιών αυτών στο περιεχόμενο τους, λόγω ακριβώς των διαφορετικών αξιών, αντιλήψεων, στάσεων και οπτικών που κυριαρχούν σε κάθε κοινωνία, επιτρέπει την ανάπτυξη διάφορων οπτικών και μοντέλων που καθορίζουν και οριοθετούν το συγκεκριμένο δίπολο.²²²

Οι Benn και Gauss (1983)²²³ προτείνουν έναν διαχωρισμό βάσει τριών διαστάσεων:

«Α) την πρόσβαση ή προσπελασιμότητα (Access).

Β) το φορέα δράσης (agency).

Γ) το συμφέρον (interest) που εξυπηρετείται» (Στασινοπούλου, 1999:84-85).

221 Στασινοπούλου Ό., (1993), *Αναδιάρθρωση των Προσωπικών Κοινωνικών Υπηρεσιών. Η Επικαιρότητα της Ανεπίσημης Φροντίδας και οι Σύγχρονες Διαπλοκές*, (σ.271-272), στο Γετίμης Π. – Γράβαρης Δ. (επιμ.), *Κοινωνικό Κράτος και Κοινωνική Πολιτική – Η Σύγχρονη Προβληματική*, Αθήνα: Θεμέλιο.

222 Στασινοπούλου Ό., (1999), *Ζητήματα Σύγχρονης Κοινωνικής Πολιτικής, Από το Κράτος Πρόνοιας στο « Νέο » Προνοιακό Πλουραλισμό, Φροντίδα και Γήρανση – η Σύγχρονη Πλουραλιστική Πρόκληση* (σ.84), Αθήνα: Gutenberg.

223 Benn S.I. - Gauss G.F., (1983), *Public and Private in Social Life*, Australia: Croom Helm.

Κατά την άποψη τους, αυτό που διαχωρίζει αρχικά το δημόσιο από το ιδιωτικό είναι το ποιος ελέγχει την πρόσβαση. Ο έλεγχος είναι το στοιχείο αυτό που καθορίζει ποιο κομμάτι θεωρείται ως Ιδιωτικό και ποιο Δημόσιο. Τεκμηριώνουν την άποψη αυτή αναλύοντας την πρόσβαση ή προσπελασιμότητα σε τέσσερις επιμέρους διαστάσεις: 1) την πρόσβαση στο χώρο, υπάρχουν χώροι που είναι ανοιχτοί για το κοινό, δηλαδή για όλους (δημόσια πάρκα, δρόμοι, δάση κλπ), 2) την προσπελασιμότητα σε δραστηριότητες και μορφές επικοινωνίας, 3) την προσπελασιμότητα στην πληροφόρηση και 4) την προσπελασιμότητα στους πόρους, διάσταση που βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με την πρόσβαση στην πληροφόρηση αλλά και στην πρόσβαση στο χώρο.²²⁴

Η δεύτερη διάσταση σχετίζεται με το ποιος είναι ο φορέας (agency) που εκπονεί την δράση, βάσει όμως όχι δραστηριοτήτων αλλά επιπτώσεων και αποτελεσμάτων που θα έχουν αυτές οι δραστηριότητες στη ζωή των άλλων ανθρώπων. Η τρίτη διάσταση σχετίζεται με το συμφέρον (interest). Για παράδειγμα, οι ιδιωτικές επιχειρήσεις συνδέονται με το κέρδος και το συμφέρον των επιχειρηματιών. Ταυτόχρονα όμως, μπορούν να λειτουργούν εξυπηρετώντας το δημόσιο συμφέρον παράγοντας αγαθά και υπηρεσίες. Οι τρεις αυτές διαστάσεις, σύμφωνα με τους συγγραφείς, αλληλοδιαπλέκονται και αφορούν την νεοφιλελεύθερη διάκριση Ιδιωτικού και Δημοσίου.²²⁵

Η συγκεκριμένη προσέγγιση χωρίζεται σε δύο μοντέλα. Το ατομοκεντρικό και το οργανικό.

Στο ατομοκεντρικό μοντέλο, όπως φανερώνει και η λέξη, παρουσιάζεται σαν σημείο αναφοράς το άτομο. «Δημόσιο, σε αντίθεση με το ιδιωτικό, είναι ότι δεν έχει άμεση σχέση με συγκεκριμένο πρόσωπο (ή πρόσωπα), αλλά μπορεί να αφορά απευθείας οποιοδήποτε μέλος της κοινότητας χωρίς διάκριση» (Στασινοπούλου, 1999:88).

Το οργανικό μοντέλο διακρίνεται σε τέσσερις τρόπους «ατομικότητας» και «δημοσιότητας»:

- «Το δημόσιο χαρακτήρα των συνόλων και τον ιδιωτικό χαρακτήρα των ενώσεων.
- Το δημόσιο χαρακτήρα του κράτους και τον ιδιωτικό χαρακτήρα της κοινωνίας των πολιτών.

224 Στασινοπούλου Ο., (1999), *Ζητήματα Σύγχρονης Κοινωνικής Πολιτικής*, (σ.85), Αθήνα: Gutenberg.

225 Στασινοπούλου Ο., (1999), *όπ. αν.* (σ. 86).

- Δημόσια και ιδιωτική ζωή. Εδώ, η συμμετοχή στα κοινά είναι το στοιχείο εκείνο βάσει του οποίου καθορίζονται κάποιες ενέργειες ως δημόσιες.
- Δημόσιες και ιδιωτικές πλευρές των ατόμων. Εδώ, τα άτομα έχουν ταυτόχρονα και τις δυο πλευρές. Δρουν ως ιδιώτες αλλά και ως φορείς δημόσιου συμφέροντος» (Στασινοπούλου, 1999: 92-93).

Ο μαρξισμός και ο φεμινισμός, από την πλευρά τους, προτάσσουν άλλες θεωρήσεις και προσεγγίσεις σχετικά με το «Δημόσιο» και το «Ιδιωτικό». Ο μαρξισμός θεωρεί τον διαχωρισμό αυτό ως ένα τρόπο να καλυφθεί και να κρυφτεί η ταξική και οικονομική ανισότητα και άρα αρνείται την ύπαρξη αυτού του διαχωρισμού. Ο φεμινισμός ενώ δεν αρνείται τον διαχωρισμό αυτό, εφιστά την προσοχή στην επίδραση του πατριαρχισμού, που θέλει το γυναικείο φύλο να συνδέεται με τον οικιακό χώρο, του οποίου υποβαθμίζεται η σημαντικότητα του και ο οποίος εντάσσεται στην ιδιωτική σφαίρα της ζωής των ανθρώπων.²²⁶

Η σύντομη αυτή αναφορά σε διάφορες προσεγγίσεις του Ιδιωτικού και του Δημόσιου πραγματοποιήθηκε για να τονιστεί η πολυπλοκότητα του θέματος και την αλληλεπίδραση μεταξύ των διαστάσεων που εντάσσονται στην μία ή στην άλλη σφαίρα.

Όπως προαναφέρθηκε, για την Ελλάδα, τα αποτελέσματα των εμπειρικών ερευνών²²⁷ «εντόπισαν ότι όλοι οι τομείς της καθημερινής ζωής του ατόμου που άπτονται του δημόσιου βίου του (η απασχόληση, η κατοικία, η γλώσσα, και η εκπαίδευση σε ελληνικό σχολείο που σηματοδοτεί ακριβώς τη το πέρασμα από την ένταξη στην ενσωμάτωση) αποτελούν τους βασικούς παράγοντες μιας κοινωνικής ένταξης, ενώ αντίθετα η σφαίρα του ιδιωτικού βίου (οικογένεια, θρησκεία, κοινωνικές σχέσεις, πολιτισμικές διαστάσεις) και οι δραστηριότητες του ατόμου μέσα σε αυτή παραπέμπουν σε μία κοινωνική ενσωμάτωση που σαφώς υποδηλώνει μία διαφορετική σχέση με την ελληνική κοινωνία και τους Έλληνες. Με την έννοια αυτή, η διάκριση μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού βίου, προσανατολίζει καθοριστικά τις διαδικασίες ένταξης και ενσωμάτωσης για τους μετανάστες» (Παπαδοπούλου, 2011:29).

226 Στασινοπούλου Ο., (1999), όπ. αν. (σ. 134-139).

227 Δημουλάς Κ. & Παπαδοπούλου Δ. (επιστ. υπεύθ.), (2004), *Ερευνα για τις Μορφές Κοινωνικής Ένταξης των Οικονομικών Μεταναστών στην Περιφέρεια Αττικής, 2003-2004*, Ινστιτούτο Εργασίας της ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ – Περιφέρεια Αττικής και Μπάγκαβος Χρ., Παπαδοπούλου Δ., Συμεωνάκη Μ., (2008), *Η Παροχή Υπηρεσιών σε Μετανάστες στην Ελλάδα*, Πάντειο Πανεπιστήμιο, ΚΕΚΜΟΚΟΠ, σειρά Μελέτες (29), Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας της ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

Κεφ. 6: Συμμετοχή στους θεσμούς

Η κοινωνική ενσωμάτωση σχετίζεται με την διαδικασία συμμετοχής στους κοινωνικούς θεσμούς. Οι θεσμοί αυτοί λειτουργούν σαν «δείκτες» ή «παράγοντες» ενσωμάτωσης. Δεν φέρουν όλοι οι θεσμοί το ίδιο επίπεδο σπουδαιότητας για όλους τους μετανάστες²²⁸. Στο κεφάλαιο αυτό, περιγράφεται η σημασία της συμμετοχής των μεταναστών σε ποικίλους θεσμούς και διαστάσεις της ανθρώπινης ζωής, οι οποίοι μέσα από έρευνες έχουν αποδειχτεί πως φέρουν μία βαρύνουσα σημασία στο θέμα της κοινωνικής τους ενσωμάτωσης.

Η εργασία αποτελεί έναν από τους κυριότερους μηχανισμούς ενσωμάτωσης. Η εκπαίδευση τον σημαντικότερο μηχανισμό κοινωνικοποίησης μετά την οικογένεια και τον θεσμό εκείνο που αποτελεί τη γέφυρα μεταξύ ένταξης και ενσωμάτωσης. Η οικογένεια τον πρωτεύοντα θεσμό κοινωνικοποίησης στη ζωή του ανθρώπου, εφόσον αποτελεί το άμεσο περιβάλλον από το οποίο εκπορεύονται οι πυρηνικές αξίες και πεποιθήσεις του ανθρώπου. Η συμμετοχή στα κοινά είναι η δυνατότητα να συμμετέχουν στην άσκηση πολιτικών που επηρεάζουν την καθημερινή τους ζωή και να ασκήσουν βασικά ανθρώπινα δικαιώματα, όπως αυτά του εκλέγειν και εκλέγεσθαι. Η συμμετοχή των ανθρώπων στην υγειονομική περίθαλψη θεωρείται ως ένα από τα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα.

Κεφ. 6.1: Συμμετοχή στην εργασία

Η εμφάνιση της πολιτικής οικονομίας το 18^ο αιώνα οδήγησε στην εξύψωση της εργασίας ως υπέρτατης αξίας για το ανθρώπινο είδος. Η τεμπελιά, η οκνηρία, και η ανία αποτελούσαν κινδύνους για την ανθρώπινη φύση που έπρεπε να καταπολεμηθούν. Το αντίδοτο γι' αυτούς τους κινδύνους αποτελούσε η εργασία. Σύμφωνα με νομικά κείμενα του 18^{ου} αιώνα, η φιλελεύθερη θέση για τη φτώχεια, σχετίζεται άμεσα με την έννοια της ευθύνης. Αυτό σημαίνει πως το κάθε άτομο είναι υπεύθυνο για τον εαυτό του και τη ζωή του.²²⁹

«Οι αιτίες της φτώχειας δεν πρέπει να αναζητηθούν αλλού, παρά μόνο στον ίδιο το φτωχό, στις ηθικές του προδιαγραφές, στη θέληση του. Η φτώχεια είναι μία

228 Schnapper D., (2008), *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση – μια σύγχρονη προσέγγιση*, (σ. 200-202), Παπαδοπούλου Δ. (πρόλ-επιμ.), Αθήνα: Κριτική.

229 Ewald Fr., (2000), *Ιστορία του Κράτους Πρόνοιας*, Αθήνα: Gutenberg.

συμπεριφορά. Πρέπει να κατανοηθεί και να καταπολεμηθεί ως τέτοια. Η κατάσταση που βιώνει ο φτωχός δεν οφείλεται παρά στον ίδιο και είναι δική του ευθύνη να βγει από αυτή» (Ewald F., 2000:43).

Η δημιουργία και ανάπτυξη του καπιταλιστικού συστήματος, με την ταυτόχρονη αύξηση της φτώχειας στις πρώτες βιομηχανικές πόλεις του 19ου αιώνα, οδήγησε τον θεσμό της εργασίας να κατέχει την πρωταρχική και ύψιστη σημασία, ως του τρόπου εκείνου μέσω του οποίου, οι άνθρωποι θα βγουν από τη φτώχεια και θα βελτιώσουν την ζωή τους. Οι ίδιοι, οι οποίοι όπως ειπώθηκε, έχουν την ευθύνη του εαυτού τους, μέσω της εργασίας έχουν την ευκαιρία να ζήσουν μία καλύτερη ζωή. Επίσης, εκτός από τις οικονομικές επιπτώσεις στις ζωές των ανθρώπων, υμνήθηκε ως ο θεσμός εκείνος που θα ποιήσει το αντίστοιχο ήθος στους ανθρώπους, από τη στιγμή που η «φτώχεια είναι μία συμπεριφορά» και άρα εντάσσεται στις «ηθικές προδιαγραφές του ανθρώπου».

Στη σύγχρονη κοινωνία, ο θεσμός της εργασίας, εξακολουθεί να παίζει σπουδαίο ρόλο στην ενσωματωτική διαδικασία. Σχετίζεται άμεσα με την αξιοπρέπεια του ατόμου και την αλληλεγγύη μεταξύ των μελών μιας κοινωνίας. Η ανεργία, η φτώχεια και η ανασφάλιστη εργασία αποτελούν ανασταλτικούς παράγοντες για την επιτυχή ενσωμάτωση των ατόμων. Πράγματι, η άποψη αυτή συναντάται σε πολλά κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης²³⁰, στο τέλος του 20ου αιώνα, που έχουν διακηρυκτικό χαρακτήρα, από τα οποία εκπορεύονται πολιτικές που αφορούν την άσκηση κοινωνικής πολιτικής. Εξυμνείται δηλαδή, η συμμετοχή των ανθρώπων στην αγορά εργασίας και ευνοούνται τρόποι διευκόλυνσης προς αυτή την συμμετοχή. Συνδέεται δε άμεσα η κοινωνική ενσωμάτωση με την αμειβόμενη εργασία.²³¹

Η οπτική έχει δεχθεί έντονη κριτική σε ορισμένα σημεία, που φυσικά δεν σχετίζονται με την αξιοπρέπεια των ανθρώπων όταν εκείνοι εργάζονται ή με την αλληλεγγύη και συνοχή της κοινωνίας μέσω της εργασίας, αλλά με το ότι ομάδες ανθρώπων και δραστηριοτήτων, που δεν σχετίζονται με την αμειβόμενη εργασία, τίθενται στο περιθώριο, σαν να μην αποτελούν μέρος της κοινωνίας. Η κριτική λοιπόν, που εγείρεται αφορά τα άτομα που απέχουν από τον εργασιακό στίβο, όπως τα Άτομα

230 *European Social Policy - A Way Forward for the Union. A White Paper. Part A. COM (94) 333 final, 27 July 1994 και Growth, Competitiveness, Employment - The Challenges and Ways Forward into the 21st Century: White Paper, 1994.*

231 Levitas R., (1996), *The Concept of Social Exclusion and the New Durkheimian Hegemony*, Critical Social Policy, 5-20, doi: 10.1177/026101839601604601, <http://csp.sagepub.com/cgi/content/abstract/16/46/5>.

με Αναπηρίες ή η μη αμειβόμενη εργασία των γυναικών για την φροντίδα των παιδιών τους ή κάποιου άλλου μέλους της οικογένειας τους. Παρ' όλα αυτά, και στις δύο Λευκές Βίβλους, το πρωταρχικό ενδιαφέρον εστιάζεται στην ενσωμάτωση μέσω της εργασίας.²³²

Λόγω της παγκοσμιοποίησης, της ανάπτυξης των τεχνολογιών, του internet, της ανάπτυξης των ευέλικτων μορφών εργασίας αλλά και άλλων παραγόντων που σχετίζονται με την αλλαγή των κοινωνικών αξιών και αντιλήψεων, ο θεσμός της εργασίας θα παίρνει συνεχώς διαφορετικές μορφές, παραμένοντας ταυτόχρονα βασική συνιστώσα στη ζωή των σύγχρονων κοινωνιών. «Ακόμα και αν παίρνει μορφές που ανανεώνονται συνεχώς, η εργασία θα παραμείνει ουσιαστικός άξονας της ζωής στις σύγχρονες δημοκρατίες. Εξακολουθεί να είναι ο 'μέγας ενσωματοποιητής'» (Schnapper D, 2008:204).

Η εργασία δεν είναι απλά μία δραστηριότητα που αμείβεται. Σε ένα βαθύτερο επίπεδο σχετίζεται με την θέση του ατόμου στην κοινωνία, καθορίζει σε πολύ μεγάλο βαθμό την σχέση του με αυτή και επίσης συνδέεται άμεσα με τον αυτοπροσδιορισμό του ατόμου μέσα σε αυτήν. Αισθήματα αυτοπραγμάτωσης, αυτοπεποίθησης, αξιοπρέπειας, δημιουργικότητας και ψυχικής σταθερότητας, αναπτύσσονται όταν τα άτομα συμμετέχουν ενεργά στην αγορά εργασίας, γιατί η συμμετοχή στην παραγωγή σχετίζεται άμεσα με την ανάπτυξη σταθερών κοινωνικών σχέσεων εν γένει. Αντίθετα, η ανεργία, δεν ευνοεί την ανάπτυξη τέτοιων θετικών συναισθημάτων και πολλές κοινωνικές σχέσεις και κοινωνικοί δεσμοί ενδέχεται να διαφοροποιηθούν ή και να διαταραχθούν, λόγω ακριβώς αυτής της κατάστασης.²³³ «Οι διάφοροι κοινωνικοί δεσμοί δεν είναι ανεξάρτητοι διότι η σχέση με την εργασία παραμένει καθοριστική για την κοινωνική θέση του ατόμου» (Schnapper D, 2008:205).

Η λέξη «εργασία» στο πλαίσιο των εργασιακών σχέσεων που κυριαρχούν σήμερα ταυτίζεται με αυτήν της απασχόλησης. Σαν απασχόληση νοείται «το σύνολο των αμειβομένων δραστηριοτήτων. Μέσα από μία ορισμένη δραστηριότητα δημιουργείται σχέση που παράγει αποτέλεσμα οικονομικό -κέρδος- ή είναι υπηρεσία, ή αποτέλεσμα σε είδος, δηλαδή στοιχεία που αποσκοπούν στην ικανοποίηση των διάφορων αναγκών» (Κασιμάτη Κ, 2001:112).

232 Levitas R., (1996), όπ. αν.

233 Schnapper D., (2008), *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση – μια σύγχρονη προσέγγιση*, Παπαδοπούλου Δ. (πρόλ.-επιμ.), (σ. 203-205), Αθήνα: Κριτική.

Επάγγελμα νοείται «η εμπλοκή σε τακτική βάση σε μέρος ή το όλον ενός φάσματος εργασιακών καθηκόντων που εντάσσονται σε μια συγκεκριμένη κατηγορία ή προσδιορίζονται με ορισμένο τίτλο, τόσο από αυτούς που εκτελούν τα εν λόγω καθήκοντα, όσο και από το ευρύτερο κοινό» (Watson T., 2005:181).

Στις σύγχρονες κοινωνίες, ο καταμερισμός εργασίας «η ανάθεση δηλαδή, εργασιακών καθηκόντων σε διάφορες ομάδες ή κατηγορίες ατόμων» (Watson T., 2005:187), γίνεται αποδέκτης των αλλαγών που υφίστανται αυτή τη στιγμή σε παγκόσμιο επίπεδο, λόγω της μετατόπισης στην εποχή της Μεταβιομηχανικής Κοινωνίας. Μεταβιομηχανική Κοινωνία είναι «τύπος μιας οικονομικά προηγμένης κοινωνικής τάξης πραγμάτων, στην οποία η γνώση καθίστανται κεντρικής σημασίας πόρος, η παροχή υπηρεσιών έχει ως επί το πλείστον αντικαταστήσει τη βιομηχανική απασχόληση και τα γνωσιοκεντρικά επαγγέλματα έχουν προνομιακό ρόλο» (Watson T., 2005:190).

Στο διαμορφούμενο αυτό πλαίσιο, το οποίο δεν είναι σταθερό αλλά υπόκειται σε αλλαγές, ο Goldthorpe (1985)²³⁴, εντόπισε δύο προσεγγίσεις, αυτές του κορπορατισμού και της δυαδικότητας.

Ο Goldthorpe, όπως αναφέρει ο Watson στο έργο του, θεωρεί την προσέγγιση του κορπορατισμού « ένα πολιτικό σύστημα στο οποίο οι κορυφαίες αποφάσεις, ιδίως σε αναφορά προς την οικονομία, λαμβάνονται από το κράτος σε στενή συνεργασία με τον εργοδότη, τα εργατικά συνδικάτα και άλλες οργανωμένες ομάδες πίεσης» (Watson T., 2005:194).

Η δυαδικότητα αναφέρεται ως «η πραγματική διαίρεση της οικονομίας σε δύο μέρη: χαρακτηριστικά σε έναν ευημερούντα και σταθερό πυρηνικό τομέα επιχειρήσεων και θέσεων εργασίας και σε ένα περιφερειακό τομέα, που αναλογικά με τον πρώτο δυσπραγεί συστηματικά» (Watson T., 2005:195).

Η ανάπτυξη της προσέγγισης της δυαδικότητας οφείλεται κατά βάση στην ύπαρξη των μεταναστών εργαζομένων, οι οποίοι εξυπηρετούν τους εργοδότες παρέχοντας τους φτηνό και ευέλικτο εργατικό δυναμικό. Η μαρξιστική άποψη αναφέρει τους εργαζόμενους αυτούς ως «βιομηχανική εφεδρεία», ωστόσο είναι κάτι πολύ περισσότερο από αυτό. Η ανάπτυξη των μορφών ευελιξίας στην αγορά εργασίας, οδήγησε στην δημιουργία μιας κατηγορίας εργαζομένων δεύτερης ταχύτητας μέσα

234 Goldthorpe J. H., (1985), *The End of Convergence: Corporatist and Dualist Tendencies in Modern Western Societies in Order and Conflict in Contemporary Capitalism*, Oxford: Oxford University Press.

στην ίδια την αγορά εργασίας. Εργαζομένων που χαρακτηρίζονται από χαμηλή ειδίκευση, επίπεδα αμοιβών, μη σταθερή απασχόληση, αλλά και την αδυναμία οργάνωσης σε συλλογική βάση.²³⁵

Εμπειρικές έρευνες καταδεικνύουν τον σημαντικό ρόλο που παίζουν παράγοντες όπως οι χαμηλές προσδοκίες των μεταναστών, των ανειδίκευτων εργαζομένων κλπ, στην ανάπτυξη αυτής ακριβώς της δευτερεύουσας αγοράς εργασίας μέσα στην ίδια την αγορά εργασίας. Η ανάδυση των κοινωνικών διακρίσεων βάσει φυλής ή φύλου εγείρονται ακριβώς πάνω σε αυτή τη βάση και αναδεικνύονται σε πολύ σημαντικό παράγοντα για τη μελέτη της ενσωμάτωσης των μεταναστών σε μία κοινωνία.²³⁶

Βέβαια αυτό που τονίζει ο Piore (1979)²³⁷, είναι πως οι μετανάστες ανταγωνίζονται τους εργαζόμενους που δεν αποτελούν την ελίτ της εργατικής δύναμης αλλά τους νέους και τις νοικοκυρές. Παρόμοια, σε μια έρευνα μετά-ανάλυσης ήδη διεξαχθέντων εμπειρικών ερευνών, για την περίπτωση της Ελλάδας, ο Μητράκος (2013)²³⁸ αναφέρει πως σε περίπου 15 μελέτες, τα αποτελέσματα κατέδειξαν πως οι μετανάστες συνέβαλαν θετικά στην ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών, αφού αποτελούσαν ένα φθηνό και ευέλικτο εργατικό δυναμικό, χωρίς να έχουν αντικαταστήσει γηγενείς. Επίσης σε περίπου 14 μελέτες, τα αποτελέσματα δείχνουν πως οι μετανάστες έχουν μια συμπληρωματική λειτουργία στην αγορά εργασίας, αφού η φύση των εργασιών που εκτελούν αφορούν χαμηλού κύρους ανειδίκευτες εργασίες, θέσεις για τις οποίες οι Έλληνες δεν ενδιαφέρονται. Έτσι, η ανεργία δεν προκαλείται από την παρουσία μεταναστών, γιατί πολύ απλά οι Έλληνες απορρίπτουν τις θέσεις αυτές.

Ένα ακόμα χαρακτηριστικό που σχετίζεται με την αγορά εργασίας και το φαινόμενο της μετανάστευσης, ιδιαίτερα της παράτυπης, είναι αυτό της αδήλωτης εργασίας. Ως αδήλωτη εργασία, αν και δεν υπάρχει επίσημος ορισμός, νοούνται «όλες οι αμειβόμενες δραστηριότητες που είναι νόμιμες ως προς τη φύση τους, αλλά δεν δηλώνονται στις δημόσιες αρχές, λαμβανομένων υπόψη βεβαίως των διαφορετικών κανονιστικών ρυθμίσεων που εφαρμόζονται στα διάφορα κράτη μέλη» (Ανακοίνωση

235 Watson J. T., (2005), *Κοινωνιολογία, Εργασία και Βιομηχανία*, εκδ:3, Ψημμένος Ι. (επιμ.), Καστανάρα Μ. (μεταφρ.), (σ.194-195), Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

236 Watson J. T., (2005), όπ. αν. (σ. 196-197).

237 Piore J. M., (1979), *Birds of Passage, Migrant labor and industrial societies*, Cambridge: University Press.

238 Μητράκος Θ., (2013), *Η Συμβολή των Μεταναστών στην Ελληνική Οικονομία: Μετά-ανάλυση των Εμπειρικών Ευρημάτων*, Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη, 8(2), 87-106.

της Επιτροπής με τίτλο «Ενίσχυση της καταπολέμησης της αδήλωτης εργασίας», σ. 2 COM(2007) 628). Χαρακτηριστικά της αποτελούν συνθήκες εργασίας που δεν είναι καλές, χαμηλότερες αποδοχές, απουσία κοινωνικής ασφάλισης και ελλείψεις στην υγιεινή και ασφάλεια κατά την εργασία.²³⁹

Οι παράτυποι μετανάστες και όχι μόνο, βρίσκονται εγκλωβισμένοι σε αυτό το καθεστώς εργασίας, μην βρίσκοντας άλλη διέξοδο για να επιβιώσουν. Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται σε παγκόσμιο επίπεδο και βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με τις εφαρμοζόμενες πολιτικές απασχόλησης, που από την μία καταδικάζουν την αδήλωτη εργασία και από την άλλη ευνοούν με τον τρόπο τους την ύπαρξη της, αφού αποτελεί δεξαμενή φθηνού εργατικού δυναμικού.²⁴⁰

Κεφ. 6.2: Συμμετοχή στην εκπαίδευση

Ο θεσμός της εκπαίδευσης αποτελεί τον πιο σημαντικό παράγοντα κοινωνικοποίησης, μετά την οικογένεια και κοινωνικής ενσωμάτωσης των μελών που απαρτίζουν μια κοινωνία. Εκτός από γνώσεις μεταλαμπαδεύει αξίες, στάσεις και αντιλήψεις στις νεότερες γενιές. Ο ρόλος της λοιπόν, πέρα από διδακτικός, σε πρακτικό επίπεδο (γνώσεις, γλώσσα κλπ), είναι και ηθικοποιητικός. Διαμορφώνει μερικές από τις πεποιθήσεις των νεότερων μελών της κοινωνίας, ευνοεί την ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των μελών που την απαρτίζουν, αποτελεί τον μηχανισμό εκείνο μέσω του οποίου οι κανόνες που ευθύνονται για την ρύθμιση και τη λειτουργία της κοινωνίας εσωτερικεύονται στα νεότερα αυτά μέλη της, ενδυναμώνοντας ταυτόχρονα το αίσθημα του ανήκειν σε μία κοινωνία. Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται η επιβίωση της κοινωνίας μέσα στον χρόνο²⁴¹.

Λόγω ακριβώς αυτού του ηθικοποιητικού ρόλου της, που ορίζει την αναπαραγωγή και συνέχεια της κοινωνίας, τίθενται κάποια καίρια ερωτήματα προς διερεύνηση. Τι τύπο πολίτη θέλει να διαμορφώσει κάθε φορά η κοινωνία και ποιας κοινωνίας θα γίνει πολίτης;²⁴² Όπως γίνεται κατανοητό, δεν είναι δυνατή η ανάλυση

239 European Commission, (2017), ΘΕΜΑΤΙΚΟ ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΕΞΑΜΗΝΟΥ - ΑΔΗΛΩΤΗ ΕΡΓΑΣΙΑ, 1-15.

240 Καψάλης Α., (2011), *Αδήλωτη Απασχόληση και Μετανάστευση: «Νομιμοποίηση» των Μεταναστών Μέσα από την Εργασία τους ή νομιμοποίηση της εργασίας τους;*, (σ. 80-90), στο Μωυσίδης Α. - Παπαδοπούλου Δ. (επιμ.) *“Η Κοινωνική Ενσωμάτωση των Μεταναστών στην Ελλάδα, Εργασία, Εκπαίδευση, Ταυτότητες”*, Αθήνα: Κριτική.

241 Φραγκουδάκη Α., (1985), *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης, Θεωρίες για την Κοινωνική Ανισότητα στο Σχολείο*, Αθήνα: Παπαζήσης.

242 Παπαδάκης Ε. Ν., (2003), *Εκπαιδευτική Πολιτική, η Εκπαιδευτική Πολιτική ως Κοινωνική*

του εκάστοτε τύπου εκπαίδευσης και εκπαιδευτικού συστήματος, χωρίς την παράλληλη ανάλυση και μελέτη της κάθε κοινωνίας.

Συγκεκριμένα, για τους μετανάστες, όπως αναφέρθηκε στα προγενέστερα κεφάλαια, η εκπαίδευση αποτελεί το σημείο εκείνο που γίνεται το πέρασμα από την ένταξη στην ενσωμάτωση και ιδιαίτερα για την δεύτερη γενιά μεταναστών, αποτελεί το μέσο και τον τρόπο εκείνο που θα επιτύχουν ανοδική κοινωνική κινητικότητα.²⁴³

Στην περίπτωση των μικρών ηλικιακά μεταναστών, το πλαίσιο στο οποίο ζουν και αναπτύσσονται είναι Διπολιτισμικό – Διγλωσσικό. Η εκμάθηση της γλώσσας της χώρας καταγωγής ή μητρικής γλώσσας και αυτής της χώρας εγκατάστασης είναι το σημείο κλειδί για την κοινωνικοποίηση τους στους δύο πολιτισμούς.²⁴⁴

Υπάρχουν διαφορετικοί τύποι εκπαιδευτικής προσέγγισης - μοντέλα για ομάδες του πληθυσμού που αποτελούν γλωσσικές και πολιτισμικές μειονότητες. Επειδή ένα εκπαιδευτικό σύστημα δεν λειτουργεί στο κενό αλλά σε συγκεκριμένο κοινωνικοπολιτικό θεσμικό πλαίσιο, οι προσεγγίσεις αυτές συνδέονται άμεσα με το πλαίσιο αυτό στο οποίο ανήκουν. Άρα, όσον αφορά τους μετανάστες, η εκάστοτε πολυπολιτισμική κοινωνία²⁴⁵, ασκεί εκπαιδευτικές πολιτικές που συνάδουν με τους στόχους που έχει θέσει προς επίτευξη.²⁴⁶

Μια ευρέως αποδεκτή κατηγοριοποίηση των εν λόγω εκπαιδευτικών μοντέλων αναφέρεται στο κείμενο εργασίας των Τζωρτζοπούλου & Κοτζαμάνη (2008).²⁴⁷ Οι προσεγγίσεις αφορούν: 1) Το αφομοιωτικό μοντέλο, 2) το μοντέλο της ενσωμάτωσης, 3) το πολυπολιτισμικό μοντέλο, 4) το αντιρατσιστικό μοντέλο και 5) το διαπολιτισμικό μοντέλο.

Αφομοιωτικό Μοντέλο: Η πρώτη προσέγγιση αποτελεί και την προσέγγιση εκείνη που έχουν υιοθετήσει τα περισσότερα εκπαιδευτικά συστήματα, μέχρι τα μέσα τις δεκαετίας του '60. Το συγκεκριμένο μοντέλο σχετίζεται άμεσα με την προσέγγιση

Πολιτική, (σ. 15-18), εκδ Β', Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

243 Schnapper D., (2008), *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση – μια σύγχρονη προσέγγιση*, Παπαδοπούλου Δ. (προλ.-επιμ.), (σ.32), Αθήνα: Κριτική.

244 Δαμανάκης Μ., (1987), *Μετανάστευση και Εκπαίδευση*, (σ. 91), Αθήνα: Gutenberg.

245 Πολυπολιτισμική Κοινωνία είναι «μία κοινωνία εφόσον περιλαμβάνει στους κόλπους της περισσότερες από μία πολιτισμικές κοινότητες, που θέλουν να επιβιώσουν» στο Δαμανάκης Μ., (1997), *Η Εκπαίδευση των Παλιννοστούντων και Αλλοδαπών Μαθητών στην Ελλάδα*, (σ. 89), Αθήνα: Gutenberg.

246 Μίλεση Χρ., (2006), *Οι Αλλοδαποί Μαθητές από την Αλβανία στη Σχολική Κοινότητα «Μελέτη Περίπτωσης» στον Πειραιά*, (σ. 38), Αθήνα: ΓΡΗΓΟΡΗ.

247 Τζωρτζοπούλου Μ. – Κοτζαμάνη Α., (2008), Κείμενο Εργασίας 2008/19, *Η Εκπαίδευση των Αλλοδαπών Μαθητών, Διερεύνηση των Προβλημάτων και της Προοπτικής Επίλυσης τους*, (σ.21-24), Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ).

του melting pot, δηλαδή αφομοίωση βάση του πρότυπου Λευκού Αγγλοσάξονα Προτεστάντη (White Anglo-Saxon Protestant). Τη βάση της συγκεκριμένης προσέγγισης αποτελεί η παραδοχή πως τα παιδιά θα πρέπει να αφομοιωθούν πλήρως στο σχολικό περιβάλλον, υιοθετώντας όλες εκείνες τις αξίες και τις αντιλήψεις της κυρίαρχης πολιτισμικά ομάδας, στην κοινωνία υποδοχής. Έτσι η φοίτηση στο εκπαιδευτικό σύστημα πραγματοποιείται σε σχολεία μονογλωσσικά αποσκοπώντας στην επαρκή εκμάθηση της γλώσσας της χώρας υποδοχής αλλά και του πολιτισμού της. Η ευθύνη για την εκμάθηση της γλώσσας εναπόκειται στα ίδια τα παιδιά, αφού θα πρέπει τα ίδια να ξεπεράσουν αυτό το πρόβλημα της άγνοιας για την γνώση της γλώσσας. Τα παιδιά των μεταναστών όντας φορείς διαφορετικών πολιτισμικών χαρακτηριστικών θα πρέπει να αφομοιωθούν πλήρως από το εκπαιδευτικό σύστημα για να μην διαρραγεί η κοινωνική συνοχή. Το αρμονικό μοίρασμα των μαθητών αυτών σε ένα ποσοστό 30%, στις σχολικές μονάδες, θεωρούνταν πως ήταν η ιδανική ποσόστωση ώστε να μην δημιουργηθούν προβλήματα με τους γηγενείς μαθητές, να μην υπάρξουν αντιδράσεις από γονείς, αλλά και η επαφή τους με μαθητές από το γηγενή πληθυσμό να ωθήσει στην αφομοίωσή τους.

Μοντέλο της ενσωμάτωσης: Στη βάση της ενσωματωτικής προσέγγισης κυριαρχεί η αντίληψη πως οι φορείς διαφορετικών πολιτισμικών χαρακτηριστικών από αυτά της κυρίαρχης ομάδας, εντάσσονται με σεβασμό και αποδοχή στην κοινωνία, στο βαθμό όμως που αυτά τα χαρακτηριστικά και οι αντιλήψεις δεν έρχονται σε άμεση ρήξη με τις αξίες και τις αντιλήψεις της κυρίαρχης πολιτισμικά ομάδας. Στα πλαίσια της προσέγγισης αυτής, όσον αφορά την εκπαίδευση, υπήρξαν προγράμματα που ευνοούσαν στην ενσωμάτωση των ενήλικων μεταναστών στην κοινωνία αλλά και προγράμματα που ενίσχυαν την ενσωμάτωση των παιδιών τους στο εκπαιδευτικό σύστημα και την κοινωνία εν γένει. Η προσέγγιση δέχτηκε έντονες κριτικές γιατί στην ουσία οδηγούσε σε μία πιο ομαλή υιοθέτηση της αφομοιωτικής προσέγγισης, αφού αποσκοπούσε στο να «αλλάξουν» οι μετανάστες και οι μειονοτικές ομάδες, στάσεις και πρακτικές και να μην «αλλάξει» η οπτική γωνία των κοινωνιών υποδοχής σχετικά με την αντιμετώπισή τους.²⁴⁸

Πολυπολιτισμικό Μοντέλο: Η τρίτη προσέγγιση αποτελεί μία πρωτοτυπία σχετικά με τις προηγούμενες δύο προσεγγίσεις. Η εμφάνιση της έννοιας της

248 Κάτσικας Χρ. – Πολίτου Ε., (2005), *Εκτός Τάξης το Διαφορετικό; Τσιγγάνοι, Μειονοτικοί, Παλιννοστούντες και Αλλοδαποί στην Ελληνική Εκπαίδευση*, (σ. 40-41), Αθήνα: Gutenberg.

πολυπολιτισμικότητας στη δεκαετία του '70 στις Η.Π.Α. σηματοδοτεί την αποτυχία των δύο προαναφερθέντων μοντέλων. Στο συγκεκριμένο μοντέλο η κοινωνία υποδοχής αναγνωρίζει και αποδέχεται πλήρως τις πολιτισμικές διαφορές των μεταναστών, αφού κυριαρχεί η αντίληψη πως η κοινωνία αποτελείται από πολλές ομάδες με διαφορετικά χαρακτηριστικά. Μέσω της διαφορετικότητας έρχεται η ενότητα. Με διάφορες πολιτικές και πρακτικές μάλιστα προσπαθεί να διατηρήσει τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά τους. Η ανάδειξη όμως των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του κάθε πολιτισμού έχει και αρνητικές όψεις γιατί με τον τρόπο αυτό η πολυπολιτισμική κοινωνία οριοθετεί και εδραιώνει τη διαφορετικότητα. Όσον αφορά την εκπαίδευση, τα εκπαιδευτικά μέτρα αποσκοπούν στη διαμόρφωση μίας αντίληψης ανεκτικότητας στους μαθητές για τους διάφορους πολιτισμούς και την εμφύσηση ενός αισθήματος σεβασμού προς κάθε τι το διαφορετικό.

Αντιρατσιστικό Μοντέλο: Η αντιρατσιστική προσέγγιση αντλεί τη θεματική της από το ρεύμα του μαρξισμού. Αναπτύχθηκε τη δεκαετία του '80 σε Μεγάλη Βρετανία και Η.Π.Α. Εδώ κυριαρχεί η αντίληψη πως πρωταρχικός σκοπός της κοινωνικής αναπαραγωγής, που επιτυγχάνεται και μέσω του εκπαιδευτικού συστήματος, είναι η κριτική σκέψη και εξέταση του τρόπου δόμησης των διαδικασιών παραγωγής στα πλαίσια του καπιταλιστικού συστήματος, με την παράλληλη εξέταση του τρόπου σχηματισμού των κοινωνικών τάξεων, λαμβάνοντας κάθε φορά υπόψη το ιστορικό πλαίσιο. Έτσι η κοινωνική αναπαραγωγή δεν έχει σαν πρωταρχικό της στόχο την αναπαραγωγή των κυρίαρχων αντιλήψεων, αξιών και κοινωνικών προτύπων.²⁴⁹ Βάσει της προσέγγισης αυτής η εκπαίδευση εξασφαλίζει την ισότητα για όλα τα παιδιά²⁵⁰.

Διαπολιτισμικό Μοντέλο: Η διαπολιτισμική προσέγγιση, στη σύγχρονη εποχή, εμφανίζεται σαν μία απάντηση στα προβλήματα που παρατηρούνται από το φαινόμενο των μαζικών μεταναστεύσεων. Ειδικότερα στον τομέα της εκπαίδευσης οι βασικές αρχές απαντώνται στα: «α) εκπαίδευση για συναίσθηση, β) εκπαίδευση για αλληλεγγύη, γ) εκπαίδευση για διαπολιτισμικό σεβασμό και δ) εκπαίδευση εναντίον του εθνικιστικού τρόπου σκέψης» (Τζωρτζοπούλου Μ. – Κοτζαμάνη Α., 2008:23).

Σύμφωνα με τον Δαμανάκη (1997)²⁵¹, οι όροι πολυπολιτισμικότητα και διαπολιτισμικότητα δεν είναι ταυτόσημοι και για αυτό δεν θα πρέπει να συγχέονται. Η

249 Κάτσικας Χρ. – Πολίτου Ε., (2005), όπ. αν.

250 Τζωρτζοπούλου Μ. – Κοτζαμάνη Α., (2008), Κείμενο Εργασίας 2008/19, *Η Εκπαίδευση των Αλλοδαπών Μαθητών, Διερεύνηση των Προβλημάτων και της Προοπτικής Επίλυσης τους*, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ).

251 Δαμανάκης Μ., (1997), *Η Εκπαίδευση των Παλιννοστούντων και Αλλοδαπών Μαθητών στην*

πολυπολιτισμικότητα αφορά μία κοινωνία που περιλαμβάνει περισσότερες από μία πολιτισμικές ομάδες, ενώ η διαπολιτισμικότητα που βασίζεται στην ύπαρξη της πολυπολιτισμικότητας, αποσκοπεί στο να αντιμετωπίζονται όλοι οι πολιτισμοί στη βάση της ισότητας και να μπορούν να συμβιώσουν μαζί με ειρηνικό τρόπο. Η πολυπολιτισμικότητα, θα λέγαμε, είναι αυτό που υφίσταται ως δεδομένο ότι συμβαίνει σε μια κοινωνία και η διαπολιτισμικότητα αυτό που ιδανικά θα έπρεπε να είναι.

Η διαπολιτισμική αγωγή και εκπαίδευση αφορά έναν τύπο εκπαίδευσης που βασίζεται στην ισότητα των πολιτισμών, «στην ισοτιμία των διαφορετικών μορφωτικών κεφαλαίων των μαθητών και στην παροχή ίσων ευκαιριών» (Δαμανάκης, 1997:40). Επίσης είναι ένας τύπος εκπαίδευσης που απευθύνεται σε όλο τον μαθητικό πληθυσμό και όχι μόνο στους μαθητές με διαφορετικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά. Ευαισθητοποιεί τους μεν πρώτους να αναπτύξουν την ανοχή, την κατανόηση και την αποδοχή τους και τους δε δεύτερους να συνθέσουν τα βιώματα, τις κοινωνικές παραστάσεις τους, όλες τις κοινωνικές προσλαμβάνουσες εν γένει και να σχηματίσουν μία ταυτότητα διπολιτισμική.

Ένα χαρακτηριστικό που αφορά τον θεσμό της εκπαίδευσης και που παρατηρείται συχνά στην δεύτερη γενιά μεταναστών, είναι η εγκατάλειψη του σχολικού περιβάλλοντος. Η διαρροή αυτή μπορεί να προκληθεί από την οικογένεια του ίδιου του παιδιού όταν τα παιδιά για οικονομικούς λόγους συνεισφέρουν στον προϋπολογισμό της οικογένειας, δεν μπορούν να αντέξουν τα σχολικά έξοδα, παρά το δημόσιο χαρακτήρα της παιδείας που υπάρχει στη χώρα, αλλά και για κοινωνικούς λόγους, όταν το οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον είναι ελλειμματικό, όταν δεν παρέχει δηλαδή τα κατάλληλα πολιτισμικά και γλωσσολογικά εφόδια για την συνέχιση της φοίτησης του στο σχολείο. Όταν δεν συντρέχουν όλοι αυτοί οι λόγοι, η εγκατάλειψη του σχολείου οφείλεται στην σχολική αποτυχία.²⁵²

Οι αλλοδαποί μαθητές μέσω του σχολικού περιβάλλοντος έρχονται σε επαφή με μια μικρογραφία της κοινωνίας και η ανάπτυξη μιας σχέσης γεμάτη συγκρούσεις με το σχολικό περιβάλλον, μπορεί να κρίνει αποφασιστικά το μέλλον των παιδιών αυτών.

Έρευνες²⁵³ έχουν δείξει πως στην πλειονότητα τους οι άνθρωποι που είναι κοινωνικά αποκλεισμένοι, σε κάποια στιγμή της διαδρομής της ζωής τους βίωσαν τη

Ελλάδα, (σ. 39), Αθήνα: Gutenberg.

252 Νικολάου Γ., (2000), *Ένταξη και Εκπαίδευση των Αλλοδαπών Μαθητών στο δημοτικό Σχολείο – Από την «Ομοιογένεια» στην Πολυπολιτισμικότητα*, (σ. 70), Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

253 Ρουσέας Π. & Βρετάκου Β., (2006), *Έρευνα για την Μαθητική Διαρροή στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (γυμνάσιο ενιαίο λύκειο, ΤΕΕ)*, Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και Κέντρο

σχολική αποτυχία.²⁵⁴ Όπως αναφέρει η Παπαδοπούλου (2012) «η σχολική κοινότητα μέσα από ένα πανίσχυρο μηχανισμό εντάσσει ή αποκλείει το άτομο πρώτα στο σχολείο και μετά στην κοινωνία» (Παπαδοπούλου, 2012:149).

Έτσι το σχολείο συνδέεται άρρηκτα με αυτό που ονομάζουμε κοινωνικό δεσμό²⁵⁵ και ενίσχυση ή την διάρρηξη αυτού. Βάσει του κοινωνικού δεσμού διαπιστώνονται δύο διακριτές λειτουργίες που εκτελεί το εκπαιδευτικό σύστημα. Από την μία να ενισχύει τους ήδη ισχυρούς κοινωνικούς δεσμούς και από την άλλη να διαρρηγνύει τους ήδη υπάρχοντες, μέσω της σχολικής διαρροής και αποτυχίας, όταν για παράδειγμα αποκλείει από την εκπαίδευση ένα παιδί που φέρει ένα διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο και είναι παιδί μεταναστών.²⁵⁶

Η Παπαδοπούλου (2012)²⁵⁷, ονομάζει τον δεσμό που συνδέεται με την εκπαίδευση πνευματικό, η διάρρηξη του οποίου αποτελεί τραυματική εμπειρία και το παιδί στιγματίζεται καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του. Η έξοδος ή η εγκατάλειψη του σχολικού περιβάλλοντος μπορεί να αποβεί μοιραία για την κοινωνικοποίηση του παιδιού και να το οδηγήσει στον κοινωνικό αποκλεισμό.

Κεφ. 6.3: Συμμετοχή στην οικογένεια και την οικογενειακή επανένωση

Η έρευνα και η μελέτη της οικογενειακής κατάστασης των μεταναστών είναι πολύ σημαντική γιατί προσφέρει καλύτερη κατανόηση στον τρόπο και τις διαδικασίες ενσωμάτωσης τους. Επίσης από δημογραφικής και κοινωνικο-οικονομικής άποψης συνεισφέρει πολύ χρήσιμα στοιχεία που σχετίζονται με την γεννητικότητα, την αγορά εργασίας, την οικονομία, τη σύνθεση του εργατικού δυναμικού κλπ.

Ως οικογένεια ορίζεται: «ο κοινωνικός θεσμός που έχει σκοπό τη βιολογική και κοινωνική αναπαραγωγή – δηλαδή την εξασφάλιση της συνέχειας της κοινωνίας. Ως

Ανάπτυξης Εκπαιδευτικής Πολιτικής ΚΑΝΕΠ/ΓΣΕΕ, (2001), *Υπάρχουσα Κατάσταση στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: Εκπαιδευτικές Ανισότητες, μία Πρόκληση για το Μέλλον*, Αθήνα: ΚΑΝΕΠ/ΓΣΕΕ.

254 Νικολάου Γ., (2000), *Ένταξη και Εκπαίδευση των Αλλοδαπών Μαθητών στο Δημοτικό Σχολείο – Από την «Ομοιογένεια» στην Πολυπολιτισμικότητα*, (σ. 100), Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

255 Κοινωνικός Δεσμός (lien social), είναι «το πλέγμα εκείνο των κοινωνικών σχέσεων που χαρακτηρίζεται από μονιμότητα και σταθερότητα και συνδέει τα μέλη μιας οργανωμένης κοινωνίας. Δεν υπάρχει οργανωμένη κοινωνία χωρίς κοινωνικούς δεσμούς» (Παπαδοπούλου Δ., 2004, *Η Φύση του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην ελληνική Κοινωνία*, σ. 375, στο Πετμεζίδου Μ. και Παπαθεοδώρου Χ. (επιμ) «*Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*», (2004), Αθήνα: Εξάντας.)

256 Παπαδοπούλου Δ., (2012), *Κοινωνιολογία του Αποκλεισμού στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης*, (σ. 148-149), Αθήνα: Τόπος.

257 Παπαδοπούλου Δ., (2012), όπ. αν. (σ.149) .

κοινωνική ομάδα η οικογένεια έχει ως στόχους την επιβίωση της, την αποτελεσματική μεταβίβαση της ιδιοκτησίας ή και υλικών αγαθών όπως και της βελτίωσης της κοινωνικοοικονομικής θέσης» (Μουσούρου, 1993:42).

Βάσει του ελληνικού νομοθετικού πλαισίου μέλη της οικογένειας του μετανάστη αποτελούν: «α) ο σύζυγος, β) τα κάτω των 18 ετών άγαμα τέκνα του και γ) τα κάτω των 18 ετών άγαμα τέκνα του συζύγου, εφόσον του έχει ανατεθεί η άσκηση της γονικής μέριμνας» (Νόμος 2910/2001, Άρ. 28, παρ. 2).

Το ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο ορίζει επίσης την οικογενειακή επανένωση ως: «την είσοδο και διαμονή στη χώρα των μελών της οικογένειας υπηκόου τρίτης χώρας που διαμένει νόμιμα στην Ελλάδα προκειμένου να διατηρηθεί η ενότητα της οικογένειας του, ασχέτως αν οι οικογενειακοί δεσμοί δημιουργήθηκαν πριν ή μετά την είσοδο» (Νόμος 3386/2005, Άρ. 1 παρ.1ε).

Η μετανάστευση αποτελεί την απάντηση στα οικονομικά αδιέξοδα της οικογένειας του μετανάστη. Ανεξάρτητα αν κάποιος μετανάστης είναι έγγαμος ή όχι, οι οικονομικοί λόγοι είναι τις περισσότερες φορές, οι υπαίτιοι για την απόφαση για μετανάστευση. Για αυτό από πολλούς ερευνητές η μετανάστευση γίνεται αντιληπτή ως μία οικογενειακή απόφαση που εξυπηρετεί τους οικονομικούς σκοπούς της οικογένειας.²⁵⁸

Κεφ. 6.3.1: Γάμοι

Έρευνες σχετικά με τον ρόλο της οικογένειας στην ενσωμάτωση των μεταναστών έδειξαν πως η ύπαρξη αυτής, στη χώρα υποδοχής, συντελεί θετικά στην ενσωμάτωση τους σε σχέση πάντα και με το χρόνο εισόδου και εγκατάστασης σε αυτή.²⁵⁹ Στην Ευρώπη οι έρευνες έχουν προχωρήσει ακόμα περισσότερο και εξετάζουν γάμους δύο διακριτών τύπων, αυτόν της ενδογαμίας (δηλαδή τη σύναψη γάμου μεταξύ των μελών της ίδιας κοινωνικής ομάδας, στην περίπτωση αυτή ίδια κοινωνική ομάδα αποτελεί το ίδιο έθνος) και της εξωγαμίας (δηλαδή τη σύναψη γάμου με μέλη

258 Έμκε – Πουλοπούλου Ή.,(2014), *Οικογένεια και Οικογενειακές Σχέσεις των μεταναστών, μεταναστριών και προσφύγων στην Ελλάδα*, (σ. 142-143), στο Ανθοπούλου Θ., Μπάγκαβος Χρ., Στρατηγάκη Μ. (επιμ.) “*Οικογένεια, Φύλο και Μετανάστευση στη Σύγχρονη Ελλάδα:Τιμητικός Τόμος για την Καθηγήτρια Λουκία Μ. Μουσούρου*”, Αθήνα: Gutenberg.

259 Μαρούκης Θ., (2010), *Αλβανική Μετανάστευση στην Ελλάδα. Ζητήματα Κοινωνικής, Οικονομικής & Πολιτικής Ένταξης*, (σ. 173-206), στο Τριανταφυλλίδου Α., & Μαρούκης Θ. (επιμ.) “*Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} Αιώνα*”, Κριτική, Αθήνα.

διαφορετικών κοινωνικών ομάδων, πιο συγκεκριμένα γίνεται λόγος για σύναψη γάμου μεταξύ ενός μετανάστη και ενός γηγενή.)

Ο Kalmijn (1998)²⁶⁰, μέσω της έρευνας του πάνω στην ενδογαμία, κατέληξε πως οι άνθρωποι συνήθως επιλέγουν σύντροφο για γάμο κάποιο άτομο που να ανήκει στην ίδια «θέση» ή «επίπεδο» που κατατάσσουν οι ίδιοι τον εαυτό τους. Για παράδειγμα, επιθυμούν να έχει παρόμοιο εκπαιδευτικό επίπεδο, παρόμοια οικονομική κατάσταση, την ίδια θρησκεία, να φέρει τις ίδιες πολιτισμικές αξίες κλπ. Τα στοιχεία που ανέκλυαν από την έρευνα αυτή αναφορικά με τους παράγοντες που παίζουν ρόλο στην επιλογή συντρόφου με σκοπό το γάμο, συνοψίζονται στους εξής: 1) Προσωπικές προτιμήσεις, 2) το βαθμό της επιρροής της κοινωνικής ομάδας στην οποία είναι μέλος κάθε άτομο, 3) διαθεσιμότητα ή έλλειψη συντρόφων μέσα στην κοινωνική ομάδα, εδώ εντάσσονται και γεωγραφικοί παράγοντες αλλά και παράγοντες χωρικής συγκέντρωσης.

Την ίδια τακτική συμπεραίνει κανείς, πως δεν θα μπορούσαν παρά να ακολουθήσουν και οι μετανάστες. Έρευνες που μελετούν το φαινόμενο της γαμηλιότητας των μεταναστών σε βάθος χρόνου αποκαλύπτουν πως η επιλογή συντρόφου σχετίζεται με τις φάσεις που διέπουν την διαδικασία της μετανάστευσης, καθώς και την έλλειψη ή την διαθεσιμότητα συντρόφων που να ανήκουν στην ίδια εθνοτική ομάδα με αυτούς.²⁶¹

Συνοπτικά και σε πολύ γενικές γραμμές όσον αφορά την ενσωμάτωση των μεταναστών και το θεσμό του γάμου υπάρχει μία διαφοροποίηση στους δύο διακριτούς τύπους γάμων (ενδογαμία- εξωγαμία). Η διαφοροποίηση έγκειται στο γεγονός πως η ενδογαμία δεν ευνοεί την ενσωμάτωση των μεταναστών σε αντίθεση με την εξωγαμία (Kalmijn, 1998, Song 2010).²⁶² Αυτό συμβαίνει γιατί μέσω της εξωγαμίας επιτυγχάνεται ευκολότερα η οικονομική και εργασιακή ένταξη του μετανάστη (Meng & Gregory, 2005)²⁶³, αλλά και οι απόγονοι των ζευγαριών αυτών δεν βιώνουν

260 Kalmijn M., (1998), *Intermarriage and Homogamy: Causes, Patterns, Trends*, Annu. Rev. Sociol. 24, 395-421, Utrecht, The Netherlands: Utrecht University.

261 Klein Th., (2001), *Intermarriages between Germans and Foreigners in Germany*, Journal of Comparative Family Studies, 32 (3), 325-346.

262 Kalmijn M., (1998), *Intermarriage and Homogamy: Causes, Patterns, Trends*, Annu. Rev. Sociol. 24, 395-421, Utrecht, The Netherlands: Utrecht University, Song Miri, (2010), *What Happens After Segmented Assimilation? An Exploration of Intermarriage and "Mixed Race" Young People in Britain*, Ethnic and Racial Studies, 33(7), 1994-1213.

263 Meng X. & Gregory R.G., (2005), *Intermarriage and the Economic Assimilation of Immigrants*, Journal of Labor Economics, 23 (1), 135-175.

διακρίσεις στο σχολικό βίο τους και έχουν τις ίδιες εκπαιδευτικές ευκαιρίες με τα παιδιά των γηγενών (Kulu & Gonzalez-Ferrer, 2013).²⁶⁴

Περαιτέρω έρευνες (Gonzalez-Ferrer, 2006b, Kalmijn and Van Tubergen, 2006)²⁶⁵, έδειξαν πως «μετανάστες υψηλού εκπαιδευτικού επίπεδου ήταν πολύ περισσότερο πιθανό να παντρευτούν έναν γηγενή από αυτούς που είχαν χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο» (Kulu and Gonzalez-Ferrer, 2013:6). Άρα το εκπαιδευτικό επίπεδο μαζί με την γνώση της γλώσσας παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο στη σύναψη επιγαμίας.

Παρόμοια αποτελέσματα έδειξε η έρευνα του Hamel et al. (2013)²⁶⁶ στη Γαλλία, αναφορικά με το εκπαιδευτικό επίπεδο και την γνώση της γαλλικής γλώσσας αλλά και την έλλειψη ομοεθνών διαθέσιμων συντρόφων στην περιοχή διαμονής τους.

Ενώ λοιπόν η εξωγαμία δρα με θετικό τρόπο στην ενσωμάτωση των μεταναστών, ελλοχεύει ο κίνδυνος ενός διαζυγίου. Ο τύπος του γάμου αυτού συγκεντρώνει μεγαλύτερο ποσοστό διαζυγίων και οι παράγοντες που οδηγούν σε αυτό εστιάζονται κυρίως στο διαφορετικό εκπαιδευτικό επίπεδο των μελών του καθώς και στη διαφορετική θρησκεία. Επίσης σε αυτόν τον τύπο γάμου αν και όπως προαναφέρθηκε, ευνοείται η ενσωμάτωση του μετανάστη, αυξάνονται οι πιθανότητες να βιώσει το ζευγάρι κάποιου είδους διάκριση και ρατσισμό στην καθημερινή του ζωή, όπως φραστικές επιθέσεις σε δημόσιους χώρους (Zhang & Van Hook, 2009).²⁶⁷

Γενικά όσον αφορά την εξωγαμία, η διαφορετική κοινωνικοποίηση που έχει βιώσει το κάθε μέλος, οι διαφορετικές αξίες και οι διαφορετικές του προτιμήσεις, μπορεί να οδηγήσουν σε χωρισμό πιο εύκολα από ότι τα ζευγάρια των οποίων τα μέλη είναι ομοεθνή.²⁶⁸ Ακόμα τα ζευγάρια αυτά λειτουργούν σαν γέφυρες μεταξύ των οικογενειών τους και του κοινωνικού τους περίγυρου. Φέρνουν δηλαδή σε επαφή διαφορετικά κοινωνικά δίκτυα, άτομα διαφορετικών εθνικοτήτων και άρα

264 Kulu Hill & Gonzalez-Ferrer Ampraro, (2013), *Family Dynamics among Immigrants and their Descendants in Europe: Current Research and Opportunities, Families and Societies*, State of the Art Report, Working Paper Series 3, 1-27.

265 Gonzalez Ferrer, (2006b), *Who do Immigrants Marry? Partner Choice Among Single Immigrants in Germany*, *European Sociological Review*, 22(2), 171-185 & Kalmijn M. & Van Tubergen (2006), *Ethnic Intermarriage in the Netherlands: Confirmations and Refutations of Accepted Insights*, *European Journal of Population*, 22(4), 371-397.

266 Hamel C., Lhommeau B., Pailhe A. & Santelli E., (2013), *Rencontrer son conjoint dans un Espace multicultural et international*, Paris: Documents de Travail 189, 1-32, INED.

267 Zhang Y. & Van Hook J., (2009), *Marital Dissolution among Interracial Couples*, *Journal of Marriage and Family*, 71(1), 95-107.

268 Kalmijn M. & Van Tubergen F., (2006), *Ethnic Intermarriage in The Netherlands: Confirmations and Refutations of Accepted Insights*, *European Journal of Population*, 22(4), 371-397.

διαφορετικής κοινωνικοποίησης και κουλτούρας. Πολλές φορές τα ζευγάρια αυτά δεν υποστηρίζονται από τα κοινωνικά δίκτυα στα οποία ανήκουν γιατί ακριβώς ξεπέρασαν τα «όρια». Ο κοινωνικός έλεγχος, στην περίπτωση αυτή, δεν λειτουργήσε και η κοινωνική ομάδα αποξενώνει αυτούς που δεν μπορεί να ελέγξει (Kulu & Gonzalez-Ferrer, 2013).²⁶⁹

Κεφ. 6.3.2: Γεννήσεις

Η έρευνα πάνω στην γονιμότητα των μεταναστών είναι ικανή να αναδειξεί τα συνήθη πρότυπα γονιμότητας που ακολουθούνται από αυτούς στο συγκεκριμένο θέμα. Αυτό επιτρέπει εμβάθυνση και μεγαλύτερη ανάλυση ώστε να συσχετιστεί, σε ποιο βαθμό αλλά και με ποιο τρόπο, η μετανάστευση επηρεάζει τον αριθμό των γεννήσεων. Επίσης μέσω της ερευνητικής διαδικασίας δύναται να αναδειχθούν και ενδεχόμενοι άλλοι παράγοντες που επηρεάζουν τα επίπεδα γονιμότητας των μεταναστών.

Στην ερευνητική βιβλιογραφία της γονιμότητας των μεταναστών απαντώνται τέσσερις βασικές Υποθέσεις Εργασίας. 1) Η υπόθεση εργασίας που υποστηρίζει πως οι μετανάστες συνεχίζουν το πρότυπο γονιμότητας που γνώρισαν στην χώρα καταγωγής τους, μέσω της κοινωνικοποίησης τους. 2) Η υπόθεση εργασίας που υποστηρίζει πως οι μετανάστες υιοθετούν το πρότυπο γονιμότητας που γνώρισαν στην χώρα εγκατάστασης τους. 3) Η υπόθεση εργασίας που υποστηρίζει πως οι μετανάστες σημειώνουν χαμηλά επίπεδα γονιμότητας κατά το πρώτο διάστημα εγκατάστασης τους στη χώρα υποδοχής, εξαιτίας της έλλειψης οικονομικής και ψυχολογικής προσαρμογής στο καινούριο περιβάλλον ζωής τους²⁷⁰ και 4) η υπόθεση εργασίας που υποστηρίζει πως ορισμένοι μετανάστες σημειώνουν παρόμοια επίπεδα γονιμότητας με αυτά του πληθυσμού στη χώρα εγκατάστασης γιατί πολύ αυτά τα πρότυπα προτιμούν. Η προτίμηση αυτή σχετίζεται με το εκπαιδευτικό επίπεδο του μετανάστη, την οικονομική του κατάσταση, τις επαγγελματικές του φιλοδοξίες και είναι μία εξατομικευμένη επιλογή.²⁷¹

269 Kulu H. and Gonzalez-Ferrer A., (2013), *Family Dynamics among Immigrants and their Descendants in Europe: Current Research and Opportunities, Families and Societies*, State of the Art Report, Working Paper Series 3, 1-27.

270 Kulu H., (2006), *Fertility of Internal Migrants: Comparison between Austria and Poland, Population Space and Place*, 12(3), 147-170, doi: 10.1002/psp.406, <https://www.researchgate.net/publication>

271 Hoem J. M., (1975), *Fertility and Out-Migration: Reflections on Research Approaches in Empirical Investigations of the Association between two demographic phenomena*, Working

Η Milewski (2007)²⁷² στην έρευνα της πάνω στα επίπεδα γονιμότητας των μεταναστών στη Γερμανία, διαπίστωσε πως όσον αφορά την πρώτη σε σειρά γέννηση, οι μετανάστριες είχαν αρκετά αυξημένα ποσοστά γεννήσεων τον πρώτο καιρό εγκατάστασης τους στη χώρα, σε σχέση με τις αυτόχθονες Γερμανίδες. Η ίδια ερμήνευσε το αποτέλεσμα αυτό ως την προσπάθεια των μεταναστών να ενδυναμώσουν τη θέση τους στην κοινωνία λόγω έλλειψης εργασιακών προοπτικών και ευκαιριών. Άλλα παραδείγματα ερευνών πάνω στην γονιμότητα των μεταναστών, έχουμε από τους Castro & Rosero-Bixby (2011)²⁷³ στην Ισπανία. Τα αποτελέσματα της έρευνας τους έδειξαν πως οι μετανάστριες από την Νότια Αφρική, αμέσως μετά την εγκατάσταση τους στη χώρα, εμφάνιζαν μια κορύφωση στις γεννήσεις. Το εύρημα αυτό αφορά τις κατηγορίες των μεταναστριών που ήταν παντρεμένες πριν μεταναστεύσουν και αυτές που στους λόγους μετανάστευσης οι οικογενειακοί λόγοι ήταν η πρώτη επιλογή στη λίστα τους σχετικά με τους λόγους μετανάστευσης. Αντίθετα οι μετανάστριες που μετανάστευσαν για εργασιακούς λόγους ή είχαν ήδη παιδιά στη χώρα καταγωγής τους, σημείωσαν αρκετά χαμηλότερα ποσοστά γεννήσεων τα πρώτα έτη που εγκαταστάθηκαν στη χώρα.

Παρόμοια αποτελέσματα έδειξε και η έρευνα των Mussino & Strozza (2012)²⁷⁴, στην Ιταλία. Άρα οι λόγοι μετανάστευσης παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο και σχετίζονται άμεσα με τον αριθμό των γεννήσεων.

Για την Ελλάδα επίσης στοιχεία σχετικά με την γονιμότητα των μεταναστών μπορούν να αντληθούν από την Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛ ΣΤΑΤ), μέσω των ερευνών της Φυσικής Κίνησης του πληθυσμού και της Απογραφής Πληθυσμού – κατοικιών και Κτιρίων. Η Φυσική Κίνηση πληθυσμού αφορά την ηλεκτρονική καταχώρηση δημογραφικών γεγονότων στο σύστημα “Αριάδνη” του Υπουργείου Εσωτερικών η οποία ενημερώνει την βάση της ΕΛ ΣΤΑΤ αυτόματα. Η Απογραφή συγκεντρώνει στοιχεία: «για το Μόνιμο Πληθυσμό της Χώρας, τα δημογραφικά οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού, τις συνθήκες στέγασης των νοικοκυριών και τα χαρακτηριστικά των κατοικιών τους, καθώς και για τον οικοδομικό

Paper 1, Laboratory of Actuarial Mathematics, Copenhagen: University of Copenhagen.

272 Milewski N., (2007), *First Child of Immigrants Workers and Their Descendants in West Germany: Interrelation of Events, Disruption or Adaptation?* Demographic Research, 17, 859-895.

273 Castro M. & Rosero-Bixby L., (2011), *Motherhood and Transnational Borders: Immigrants' Women Fertility in Spain*, Revista Internacional De Sociologia, 69, 105-137.

274 Mussino E. & Stozza S., (2012a), *The Fertility of Immigrants after Arrival: The Italian Case*, Demographic Research 26, 97-130.

πλούτο της Χώρας» (Δελτίο τύπου ΕΛ ΣΤΑΤ, Απογραφή Πληθυσμού-Κατοικιών 2011:17). Η Απογραφή διενεργείται κάθε δέκα έτη.

Από την πιο πρόσφατη έρευνα Φυσικής Κίνησης Πληθυσμού που διενεργείται από την ΕΛ ΣΤΑΤ σε ετήσια βάση, για το έτος 2017, καταγράφηκαν 88.553 γεννήσεις ζώντων βρεφών.

Πίνακας 5: Στοιχεία γεννήσεων ζώντων για τα έτη 2011-2017.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ΓΕΝΝΗΣΕΙΣ ΖΩΝΤΩΝ	106.428	100.371	94.134	92.148	91.847	92.898	88.553
Άρρενες	54.862	51.654	48.430	47.383	47.274	47.882	45.686
Θήλειες	51.566	48.717	45.704	44.765	44.553	45.016	42.867
Ελληνίδες μητέρες (%)	82,10%	84,50%	86,00%	86,80%	87,00%	86,30%	86,00%
Αλλοδαπές μητέρες (%)	17,90%	15,50%	14,00%	13,20%	13,00%	13,70%	14,00%

Πηγή: Δελτίο Τύπου, Φυσική Κίνηση Πληθυσμού 2017, ΕΛ ΣΤΑΤ.

Όπως ήταν φυσικό, τα ποσοστά των Ελληνίδων που έγιναν μητέρες είναι σαφώς μεγαλύτερα από των αλλοδαπών και κυμαίνονται περίπου από 82% ως 86% για τα έτη 2011 – 2017. Στα ποσοστά των αλλοδαπών γυναικών παρατηρείται μία μείωση στις γεννήσεις από το 18% του 2011 στο 14% του 2017.

Από την τελευταία Απογραφή του 2011, αν και τα στοιχεία της θεωρούνται πλέον σχετικά απαρχαιωμένα, σχετικά με την γονιμότητα των μεταναστών αντλούνται τα εξής στοιχεία:

Πίνακας 6: Γυναίκες ηλικίας 18 ετών και άνω κατά ομάδες υπηκοοτήτων και αριθμό παιδιών που γέννησαν

Υπηκοότητα	0 Παιδιά (%)	1 Παιδί (%)	2 Παιδιά (%)	3 Παιδιά και πάνω (%)	Σύνολο και πάνω Γυναικών (%)
Σύνολο Ελλάδας	28,4	15,6	38,6	17,4	100
Ελλάδα	28,5	14,9	38,9	17,7	100
Χώρες Ε.Ε.	32,7	25,1	31,2	11	100
Λοιπή Ευρώπη	21,9	23,1	40,1	14,9	100
Αφρική	45,9	19,3	19,2	15,5	100
Καραϊβική, Νότια ή	32,5	26,3	26,8	14,3	100

Κεντρική Αμερική					
Βόρεια Αμερική	38,2	19,4	28,6	13,8	100
Ασία	29,3	25,1	31,1	14,5	100
Ωκεανία	30,1	17,2	37,7	14,9	100
Χωρίς Υπηκοότητα ή αδιευκρίνιστη Υπηκοότητα ή δεν δήλωσε (ξένη Υπηκοότητα)	52,9	16,2	20,7	10,2	100

Πηγή: Δελτίο Τύπου ΕΛ ΣΤΑΤ, Απογραφή Πληθυσμού-Κατοικιών 2011 - Στατιστικά Αποτελέσματα για τη Γονιμότητα.

Κεφ. 6.4: Συμμετοχή στη δημόσια υγεία

Η συμμετοχή των ανθρώπων στην υγειονομική περίθαλψη θεωρείται ως ένα από τα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα. Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Ανθρώπινων Δικαιωμάτων της Χάγης, το 2000, αναφέρει ρητά το δικαίωμα των ανθρώπων: «στην πρόσβαση, στην πρόληψη σε θέματα υγείας και στο να απολαύουν ιατρικής περίθαλψης, σύμφωνα με τις προϋποθέσεις που ορίζονται στις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές. Κατά τον καθορισμό και την εφαρμογή όλων των πολιτικών και δράσεων της Ένωσης, εξασφαλίζεται υψηλό επίπεδο προστασίας της υγείας του ανθρώπου» (Άρθρο 35).

Αν και η αναγνώριση του δικαιώματος αυτού θεωρείται ως κάτι θεμελιώδες, βάσει των αρχών που διέπουν την δημιουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η εφαρμογή του στην πράξη, σύμφωνα με τον Peers (2001)²⁷⁵, ενδεχομένως να μην περικλείει ομάδες ανθρώπων. Το Άρθρο 52 του Χάρτη, επιβάλλει κάποιους περιορισμούς ως προς την εφαρμογή του δικαιώματος αυτού, όπως για παράδειγμα στους παράτυπους μετανάστες. Η απροθυμία της Ένωσης να επεκτείνει την υγειονομική περίθαλψη σε όλα τα άτομα που διαμένουν στο έδαφος της έγκειται στην βιωσιμότητα των ασφαλιστικών ταμείων, στην ενδεχόμενη κατακραυγή της κοινής γνώμης από πολίτες που δεν αποδέχονται τους μετανάστες, καθώς και στο ότι θεωρείται από πολλούς ως ένας παράγοντας προσέλκυσης μεταναστών, άσχετα με το ότι οι εμπειρικές έρευνες

275 Peers S., (2001), *Immigration, Asylum and the European Union Charter of Fundamental Rights*, European Journal of Migration and Law 3 (2), 141-164.

δεν κατατάσσουν την ασφαλιστική κάλυψη και τον τύπο του κράτους πρόνοιας, ως έναν από τους λόγους μετανάστευσης.²⁷⁶

Η συμμετοχή των μεταναστών στην δημόσια υγεία και υγειονομική περίθαλψη είναι ένα καίριο θέμα, το οποίο βάσει βιβλιογραφικών αναφορών, εκθέσεων και παρακολούθησης των υγειονομικών πολιτικών σε επίπεδο Ένωσης αλλά και σε εθνικό επίπεδο, δεν αντιμετωπίζεται με την δέουσα σημασία. Η απροθυμία των ιθυνόντων του σχεδιασμού και εφαρμογής σχετικών πολιτικών, στην επέκταση της συμμετοχής στην δημόσια υγεία, όσον αφορά τους παράτυπους μετανάστες, αποτελεί παράγοντα κινδύνου για την δημόσια υγεία όλων των κατοίκων σε ευρωπαϊκό έδαφος.²⁷⁷

Στην περίπτωση της Ελλάδας, στην υπ' αριθμ. 139491/06 ΚΥΑ (ΦΕΚ 1747/Β/30.11.06), που καθορίζει τα κριτήρια και τις διαδικασίες πρόσβασης στο σύστημα ιατροφαρμακευτικής και νοσηλευτικής περίθαλψης, ακολούθησε το 2012 η υπ' αριθμ πρωτ Υ4α/οικ. 45610/ 02-05/-012 σε Ορθή Επανάληψη, Εγκύκλιος 2, που εξειδίκευσε την ανωτέρω σχετική ΚΥΑ αναφορικά με τους αλλοδαπούς και ανασφάλιστους ως εξής: «Στην εν λόγω διαδικασία, πλην των ανωτέρω ρητά αναφερομένων κατηγοριών, δεν έχουν δικαίωμα πρόσβασης οι μη νομίμως διαμένοντες αλλοδαποί. Ρητή και μοναδική εξαίρεση αποτελούν τα περιστατικά που προσέρχονται ως επείγοντα και αφορούν σε απειλητικές για τη ζωή και υπερεπείγουσες καταστάσεις, που εισάγονται από το ΤΕΠ κάθε Νοσοκομείου. Επίσης, τα προσερχόμενα άτομα που έχουν μολυνθεί από HIV ή άλλα λοιμώδη νοσήματα εφόσον χρήζουν θεραπευτικής αγωγής και μέχρι σταθεροποίησης της υγείας τους. Σε κάθε άλλη περίπτωση θα καταβάλλεται η προβλεπόμενη κατά περίπτωση δαπάνη από τους ιδίους, με βάση την εκάστοτε ισχύουσα ΚΥΑ».

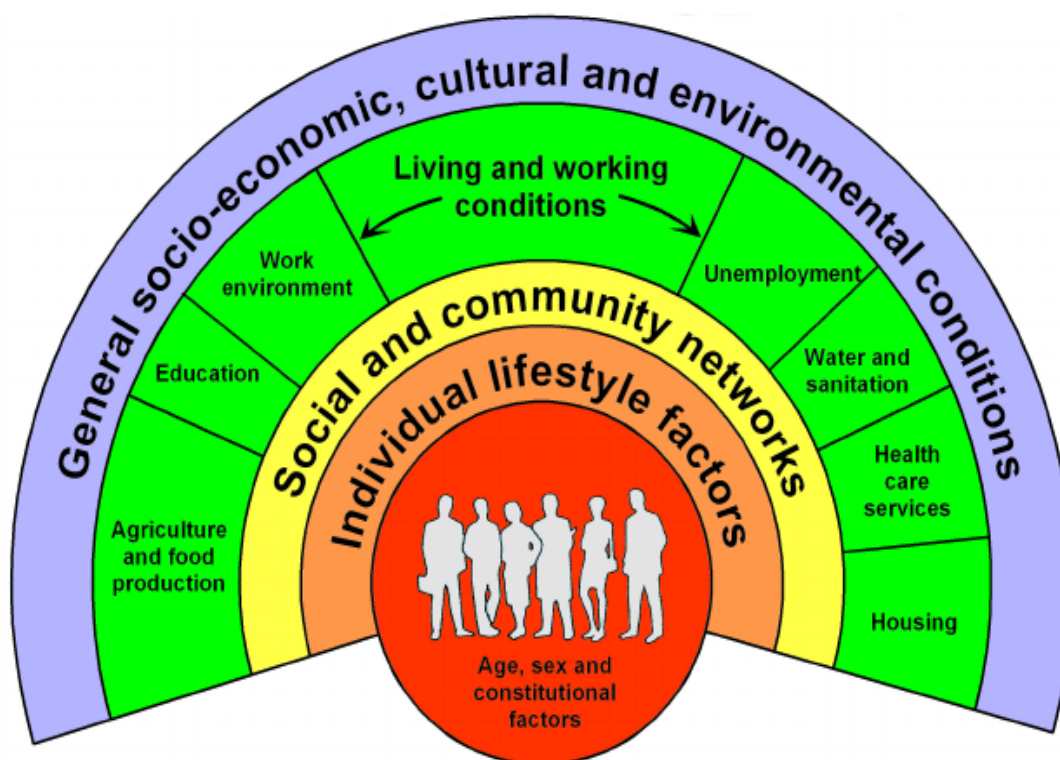
Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (WHO), μέσω της Επιτροπής Καθορισμού των Κοινωνικών Παραγόντων που επηρεάζουν την Υγεία, το 2008, αναγνώρισε τους παράγοντες αυτούς, οι οποίοι σχετίζονται με την κατάσταση και το περιβάλλον στο οποίο οι άνθρωποι γεννιούνται, μεγαλώνουν, ζουν και εργάζονται, σε συνδυασμό με βιολογικούς παράγοντες όπως η ηλικία και το φύλο. Πιο συγκεκριμένα, το σχηματικό ουράνιο τόξο των Dahlgren & Whitehead (Social Model of Health – Dahlgren &

276 Román Romero-Ortuño Román, (2004), *Access to Health Care for Illegal Immigrants in the EU: Should we be Concerned?*, European Journal of Health Law 11, 245-272, Netherlands: Martinus Nijhoff.

277 Román Romero-Ortuño Román, (2004), *όπ. αν.*

Whitehead, 1991)²⁷⁸, περιέχει όλους τους παράγοντες που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και επηρεάζουν την υγεία των ανθρώπων.

Πίνακας 7: Σχηματικό ουράνιο τόξο των Dahlgren & Whitehead (Social Model of Health – Dahlgren & Whitehead, 1991), που περιέχει όλους τους παράγοντες που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και επηρεάζουν την υγεία των ανθρώπων

Source: Dahlgren and Whitehead, 1991

Πηγή: Dahlgren & Whitehead, (1991), in “*Tackling the Wider Social Determinants of Health and Health Inequalities: Evidence from Systematic Reviews*”, C. Bambra, M. Gibson, A. Sowden, K. Wright, M. Whitehead, M. Petticrew, (2009), *Journal of epidemiology and community health*, 64:284-291.

Οι μετανάστες, κατά την μεταναστευτική διαδικασία, βιώνουν διαφορετικές εμπειρίες και κινδύνους, οι οποίοι μπορούν να έχουν πολύ μεγάλο αντίκτυπο στην υγεία τους. Όντας άνθρωποι, οι οποίοι έχουν βιώσει διαφορετικές εμπειρίες στη ζωή τους στη χώρα καταγωγή τους, επιβαρυνόμενοι με το ταξίδι της μετανάστευσης, ιδιαίτερα όσοι είναι παράτυποι, σε συνδυασμό με την κατάσταση που θα βρουν στη χώρα άφιξής τους, το επίπεδο της υγείας τους ενδέχεται να επηρεαστεί αρνητικά (Davis A. et al,

²⁷⁸ Dahlgren & Whitehead, (1991), in “*Tackling the Wider Social Determinants of Health and Health Inequalities: Evidence from Systematic Reviews*”, C. Bambra, M. Gibson, A. Sowden, K. Wright, M. Whitehead, M. Petticrew, (2009), *Journal of epidemiology and community health* 64, 284-291.

2006)²⁷⁹. Βέβαια μέσω εμπειρικών ερευνών (Vissandjee et al, 2004)²⁸⁰, οι μετανάστες λόγω του νεαρού της ηλικίας τους και της ήδη καλής υγείας που είχαν στη χώρα καταγωγής, κάτι που δικαιολογεί την απόφαση για μετανάστευση των συγκεκριμένων ατόμων ώστε να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις ενός τέτοιου ταξιδιού, στην πλειονότητα τους φτάνουν σε καλή υγεία στις χώρες άφιξης. Το φαινόμενο αυτό παρουσιάζεται στη βιβλιογραφία ως "healthy migrant effect". Έχει παρατηρηθεί εμπειρικά πως οι νεοεισερχόμενοι μετανάστες έχουν καλύτερο επίπεδο υγείας σχετικά με τους γηγενείς²⁸¹. Σε βάθος χρόνου το επίπεδο υγείας φαίνεται πως αρχίζει να φθίνει λόγω άλλων παραγόντων που επιδρούν σε αυτό, όπως η άσχημη οικονομική κατάσταση και η φτώχεια, η έλλειψη στέγης κλπ (Wiking et al, 2004)²⁸². Το φαινόμενο αυτό δεν παρατηρείται στους πρόσφυγες λόγω της βίαιης, εξαναγκαστικής μετανάστευσης, με προβλήματα να εντοπίζονται κυρίως στην ψυχική τους υγεία²⁸³.

Άλλες προκλήσεις και κίνδυνοι στην υγεία του που μπορεί να αντιμετωπίσει ο μετανάστης στη χώρα άφιξης, ενδεικτικά σχετίζονται κυρίως με το καθεστώς νομιμότητας του, αφού όπως προαναφέρθηκε οι παράτυποι δεν έχουν πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας και με τη γνώση τη γλώσσας της χώρας άφιξης, ώστε να υπάρχει επαρκής και σαφής επικοινωνία με γιατρούς και διοικητικό προσωπικό²⁸⁴. Άλλα προβλήματα σχετίζονται με τις πολιτισμικές και θρησκευτικές πεποιθήσεις αναφορικά με τη διάσταση του φύλου και τις αντιλήψεις γύρω από την έννοια της ασθένειας, τις οποίες φέρει ο μετανάστης από την χώρα καταγωγής του και με την πληροφόρηση σχετικά με τις παρεχόμενες υπηρεσίες υγείας. Επίσης η φύση και ο τύπος της εργασίας που καλείται να εκτελέσει ο μετανάστης, κατά την οποία η υγιεινή και η ασφάλεια στο χώρο τις περισσότερες φορές απουσιάζουν, εγκυμονεί κινδύνους εργατικών ατυχημάτων και ασθενειών που σχετίζονται σε μακροχρόνια έκθεση σε επιβαρυντικούς παράγοντες για τη υγεία (Davis A. et al, 2006).²⁸⁵

279 Davies A., Basten A., Frattini C., (2006), *Migration: A Social Determinant of the Health of Migrants*, International Organization for Migration (IOM), p. 1-25, Geneva: Health Department.

281 Moullan Y. & Jusot F., (2014), *Why is the 'healthy immigrant effect' different between European countries?* European Journal of Public Health, 24 (1), 80-86, Published by Oxford University Press on behalf of the European Public Health Association.

282 Wiking E., Johansson S., Sundquist J., (2004), *Ethnicity, Acculturation and Self Reported Health. A Population Based Study Among Immigrants from Poland, Turkey and Iran in Sweden*, J Epidemiol Community Health, 58(7), 574-582.

283 Palinkas LA, Pickwell SM, Brandstein K, Clark TJ., Hill L., Moser RJ, Osman A., (2003), *The journey of wellness: Stages of refugee health promotion and disease prevention*, Journal of Immigrant Health 5(1), 19-28.

284 Pavli A., Maltezos H., (2017), *Health Problems of Newly Arrived Migrants and refugees in Europe*, Journal of Travel Medicine, 1-8.

285 Davies A., Basten A., Frattini C., (2006), *Migration: A Social Determinant of the Health of*

Στην ίδια έκθεση του Παγκόσμιου Οργανισμού Μετανάστευσης (IOM), αναφέρεται πως έχοντας την ιδιότητα του μετανάστη, από μόνο του, προσδίδει μία ανισότητα στην συμμετοχή τους στην δημόσια υγεία και υγειονομική περίθαλψη, σε σχέση με τον γηγενή πληθυσμό. Επίσης η κοινωνικοοικονομική θέση συνδέεται άμεσα με το επίπεδο υγείας, καθώς χαμηλότερη θέση σημαίνει αντιμετώπιση περισσότερων προκλήσεων ως προς την συμμετοχή σε βασικούς θεσμούς, όπως είναι αυτός της δημόσιας υγείας (Davis A. et al, 2006)²⁸⁶.

Βάσει στοιχείων του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (WHO)²⁸⁷, οι νεοεισερχόμενοι μετανάστες και πρόσφυγες αντιμετωπίζουν κυρίως προβλήματα υγείας σχετικά με υποθερμία, εγκαύματα, τραύματα από ατυχήματα, γαστρεντερικά προβλήματα και οι γυναίκες επιπρόσθετα αντιμετωπίζουν προβλήματα, γυναικολογικής φύσης, εγκυμοσύνες και σεξουαλική βία. Η φυματίωση δεν είναι μία ασθένεια εύκολα μεταδιδόμενη και άνθρωποι που έχουν νοσήσει βαριά στις χώρες καταγωγής εκ των πραγμάτων δεν μπορούν να ταξιδέψουν, βέβαια το ρίσκο μετάδοσης αυξάνεται όταν οι συνθήκες της μετανάστευσης και του ταξιδιού απαιτούν το συνωστισμό σε κλειστούς χώρους για μεγάλο χρονικό διάστημα και συνίσταται εμβολιασμός στις χώρες άφιξης. Το HIV συναντάται σε μικρά ποσοστά στην Μέση Ανατολή και στη Νότια Αφρική, αλλά υπάρχουν αυξανόμενα στοιχεία πως οι μετανάστες νοσούν από την ασθένεια μετά την άφιξη τους στην χώρα υποδοχής. Αντίθετα οι αναπτυσσόμενες χώρες έχουν υψηλά ποσοστά ιογενούς ηπατίτιδας και αυτό είναι κάτι που μακροπρόθεσμα μπορεί να έχει μεγάλο αντίκτυπο στο επίπεδο υγείας του πληθυσμού της Ευρώπης.

Επίσης, υπάρχει ο κίνδυνος επανεισδοχής ασθενειών που μέχρι πρότινος είχαν εξαλειφθεί από το ευρωπαϊκό έδαφος, όπως η μαλάρια και η λεισμανίαση.

Μία πολύ ενδιαφέρουσα μελέτη²⁸⁸, αναφορικά με την υγεία των μεταναστών και προσφύγων στα ελληνοτουρκικά σύνορα από τον Μάρτιο ως τον Ιούλιο του 2011, αν και θεωρείται απαρχαιωμένη πλέον, αποκαλύπτει πολύτιμα στοιχεία σχετικά με το θέμα αυτό. Στην διάρκεια των μηνών αυτών εξετάστηκαν 6.899 μετανάστες και βρέθηκαν διάφορα προβλήματα υγείας που παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα:

Migrants, International Organization for Migration (IOM), p. 1-25, Geneva: Health Department.

286 Davies A., Basten A., Frattini C., (2006), όπ. αν.

287 <http://www.euro.who.int/en/health-topics/health-determinants/migration-and-health/migrant-health-in-the-european-region/migration-and-health-key-issues>

288 Economopoulou A., Pavli A., Stasinopoulou P., Giannopoulos L., Tsiodras S., (2017), *Migrant Screening: Lessons Learned, from the Migrant Holding Level at the Greek-Turkish Borders*, Journal of Infection and Public Health 10, 177-184, Elsevier.

Πίνακας 8: Η φυσική κατάσταση των μεταναστών και τα συμπτώματα που καταγράφηκαν από το σύστημα υγειονομικής επιτήρησης, αναφορικά με την υγεία των μεταναστών.

Διάγνωση	Αριθμός
Αναπνευστική λοίμωξη	744
Μυαλγία	591
Πονοκέφαλος	325
Πόνος στο επιγάστριο	297
Δερματικά εξανθήματα	261
Αλλεργικές αντιδράσεις ή δερματικό ερύθημα	248
Ψυχολογικές καταστάσεις	177
Τραύματα	175
Προβλήματα στα δόντια	99
Καρδιολογικές ασθένειες	92
Γαστρεντερίτιδα	51
Οφθαλμολογικά προβλήματα	49
Εγκυμοσύνες	43
Πυρετός	35
Σακχαρώδης διαβήτης	27
Ωτίτιδα	24
Ασθένειες ουρογεννητικού συστήματος	13
Υπέρταση	12
Νεφρική ασθένεια	11
Κρυοπάγημα	5
Χρήση ναρκωτικών	1
ΣΥΝΟΛΟ	3280*

*Ο αριθμός αναπαριστά τα συμπτώματα/καταστάσεις που καταγράφηκαν και όχι τον αριθμό των μεταναστών.

Πηγή: Economopoulou A., Pavli A., Stasinopoulou P., Giannopoulos L., Tsiodras S., (2017), Migrant Screening: Lessons Learned, from the Migrant Holding Level at the Greek-Turkish Borders, Journal of Infection and Public Health, Elsevier.

Από το 2014 και μετά έχουν δημοσιευθεί περίπου 13.000 μελέτες αναφορικά με την υγεία των μεταναστών, οι οποίες εστιάζουν κυρίως στην μετάδοση των

μεταδιδόμενων ασθενειών²⁸⁹. Η έλλειψη ερευνών και μελετών οι οποίες αναδεικνύουν τις βιωματικές εμπειρίες της μεταναστευτικής διαδικασίας σε σχέση με τις εφαρμοζόμενες πολιτικές στον τομέα της υγείας, αποτελεί ένα χάσμα, το οποίο αν καλυφθεί θα μπορούσε να οδηγήσει σε περισσότερο αποτελεσματικές παρεμβάσεις στον τομέα αυτό. Ο αντίκτυπος της μετανάστευσης στην υγεία των μεταναστών αλλά και των μη μεταναστών δεν μπορεί να καθοριστεί πλήρως, μιας που η ίδια η φύση της μετανάστευσης σαν διαδικασία επηρεάζει καθολικά τους κοινωνικούς θεσμούς και την καθημερινή ζωή των ανθρώπων σε βάθος χρόνου (Castaneda H. et al, 2014)²⁹⁰.

Κεφ. 6.5: Συμμετοχή στα κοινά

Η πολιτική συμμετοχή των μεταναστών στα κοινά είναι μία πολύ σημαντική διάσταση της κοινωνικής ενσωμάτωσης γιατί αντικατοπτρίζει το βαθμό συμμετοχής, καθώς και τον τρόπο συμμετοχής αυτών, στη δημόσια ζωή. Είναι η δυνατότητα να συμμετέχουν στην άσκηση πολιτικών που επηρεάζουν την καθημερινή τους ζωή, γεγονός που εξ' ορισμού αφορά τον πυρήνα της δημοκρατίας. Ο Schumpeter αναφέρει πως: «Η δημοκρατική μέθοδος είναι εκείνη η θεσμική συμφωνία για την λήψη πολιτικών αποφάσεων, κατά την οποία τα άτομα αποκτούν την δύναμη να αποφασίσουν μέσω ενός ανταγωνιστικού αγώνα για την λαϊκή ψήφο» (Schumpeter, 1947:269). Παρόμοια ο Gastil αναφέρει σχετικά με τα πολιτικά δικαιώματα και την άσκηση τους: «Τα πολιτικά δικαιώματα είναι δικαιώματα ουσιαστικής συμμετοχής στην πολιτική διαδικασία. Σε μια δημοκρατία αυτό σημαίνει το δικαίωμα όλων των ενηλίκων να ψηφίζουν και να ανταγωνίζονται για τα δημόσια αξιώματα και για τους εκλεγμένους αντιπροσώπους να έχουν αποφασιστική ψήφο για τις δημόσιες πολιτικές» (Gastil, 1991: 7).

Η Morales (2011)²⁹¹, θεωρεί πως συμμετοχή στα κοινά δεν θα μπορούσε να περιοριστεί στα στενά όρια της ψήφου και της εκλογικής συμμετοχής μόνο, αλλά

289 Report on the Health of Refugees and Migrants in the WHO European Region. *No PUBLIC HEALTH without REFUGEE and MIGRANT HEALTH*, (2018), WHO Regional Office for Europe.

290 Castaneda H., Holmes SM, Madrigal DS, Young ME, Beyeler N, Quesada J., (2015), *Immigration as a Social Determinant of Health*, Annual Review of Public Health 36, 375-392.

291 Morales L., (2011), *Conceptualizing and Measuring Migrants Political Inclusion*, (p. 19-42), in Morales L. & Giugni M. (eds), *“Social Capital, Political Participation and Migration in Europe. Making Multicultural Democracy Work?”*, Basingstoke – New York: Palgrave Mac

περιλαμβάνει όλο το φάσμα των δράσεων, μέσω των οποίων, οι μετανάστες επιδιώκουν να επηρεάσουν τη λήψη αποφάσεων. Έτσι με μια πιο ευρεία έννοια η πολιτική συμμετοχή δεν περιλαμβάνει αυστηρά μόνο την εκλογική διαδικασία είτε σαν εκλεγόμενος είτε σαν ψηφοφόρος, αλλά και την συμμετοχή σε συνδικάτα, σε διάφορα σωματεία, σε πολιτικά κόμματα, καθώς επίσης και τη συμμετοχή σε μη απόλυτα τυπικές μορφές και διαδικασίες, όπως απεργίες, διαμαρτυρίες, μποϊκοτάζ προϊόντων και διαδηλώσεις.²⁹²

Πολλοί ερευνητές θεωρούν πως η σύνδεση μεταξύ της οργάνωσης και της συμμετοχής των μεταναστών σε δικές τους κοινότητες και συλλόγους, με τη συμμετοχή στα κοινά, είναι ήσσονος σημασίας. Η έρευνα όμως της συμπεριφοράς των συλλόγων και των κοινοτήτων σε εξωτερικό και εσωτερικό επίπεδο και των δυναμικών που αναπτύσσονται, αποκαλύπτουν πολλά για τη γενικότερη στάση των μεταναστών στα κοινά.²⁹³

Η πολιτογράφηση και η απόκτηση της ιθαγένειας της χώρας εγκατάστασης θεωρείται το πρώτο βήμα προς την εδραίωση της πολιτικής συμμετοχής των μεταναστών με θεσμικό τρόπο, γιατί επιτρέπει την συμμετοχή στην εκλογική διαδικασία. Με τον τρόπο αυτό μετανάστες και γηγενείς αποκτούν τα ίδια πολιτικά δικαιώματα και οι πρώτοι μπορούν να συμμετέχουν πλέον στην πολιτική ζωή της χώρας στην οποία διαμένουν και να διαδραματίζουν ρόλο στα πολιτικά τεκταινόμενα.²⁹⁴

Η πολιτική συμμετοχή των μεταναστών διαφέρει από χώρα σε χώρα και αυτό σχετίζεται άμεσα με το νομοθετικό πλαίσιο και τις εφαρμοζόμενες σχετικές πολιτικές κάθε χώρας. Άρα η μεταναστευτική πολιτική κάθε κράτους επηρεάζει το βαθμό πολιτικής συμμετοχής καθώς και την πρόθεση ψήφου των μεταναστών.²⁹⁵ Η πολιτική συμμετοχή λοιπόν, πέρα από πράξη δημοκρατίας, είναι επίσης ένας δείκτης που αντικατοπτρίζει την κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών και μάλιστα θεωρείται από τους πολύ σημαντικούς γιατί εμπεριέχει πολλαπλά επίπεδα ανάλυσης. Η εκλογική

Millan.

292 Bilgili, Huddleston, Joki, (2015), *The Dynamics between Integration Policies and Outcomes: A Synthesis of the Literature*, www.mipex.eu.

293 Φούσκας Θ. επιμ, (2009), *Οδηγός Καλών Πρακτικών – Τα Τοπικά Συμβούλια Ένταξης Μεταναστών των Ευρωπαϊκών Χωρών*, Αθήνα: ΕΠΕΚΣΑ & ΔΙΑΣΤΑΣΗ Α.Ε.

294 Fennema M. & Tillie J., (1999), *Political Participation and Political Trust in Amsterdam: Civic Communities and Ethnic Networks*, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 25(4), 703-726.

295 Morales L. & Pilati K., (2011), *The Role of Social Capital in Migrants' Engagement in Local Politics in European Cities*, (p. 87-114), in Morales L. & Giugni M. (eds) *“Social Capital, Political Participation and Migration in Europe Making Multicultural Democracy Work?”*, Basingstoke – New York: Palgrave Mac Millan.

πράξη ή η απαξίωση της, αλλά ακόμα και η πρόθεση ψήφου δείχνουν πολλά για την κοινωνική τους ενσωμάτωση στην κοινωνία, για το πώς νιώθουν σε σχέση με το πολιτικό σύστημα, αν τους αντιπροσωπεύει ή όχι κλπ.²⁹⁶

Οι παράγοντες οι οποίοι, σύμφωνα με τους διάφορους ερευνητές, διαμορφώνουν τη συμμετοχή των μεταναστών στα κοινά καλύπτουν ένα εύρος ανάλυσης από τον αυτοπροσδιορισμό τους ως ισότιμα μέλη της κοινωνίας στην οποία ζουν, ως το εισόδημα και το μορφωτικό επίπεδο (Martiniello, 2005; Portes & Rumbaut, 2006).²⁹⁷ Άλλοι ερευνητές θεωρούν ως παράγοντες συμμετοχής τη γνώση της γλώσσας εγκατάστασης, δημογραφικά χαρακτηριστικά όπως το φύλο και την ηλικία, τη μορφή της μετανάστευσης πχ μετανάστευση για σπουδές, προσωρινή μετανάστευση αλλά και πλάνο ζωής (όπως η απόφαση αν θα μείνει ή όχι σε μία χώρα) και την εθνοτική ομάδα στην οποία ανήκουν οι μετανάστες, η οποία σχετίζεται άμεσα με την κυρίαρχη πολιτική κουλτούρα στη χώρα καταγωγής και θα αναλυθεί εκτενέστερα παρακάτω.²⁹⁸

Η έλλειψη γνώσης σχετικά με τα δικαιώματα που έχει ένας μετανάστης σε μια χώρα υποδοχής αλλά και η άγνοια των ευκαιριών που εκείνη μπορεί να προσφέρει, επηρεάζουν επίσης την πολιτική συμμετοχή του.²⁹⁹ Ακόμα από την οπτική της ενσωμάτωσης της αλληλεπίδρασης ως παράγοντας συμμετοχής θεωρείται το κοινωνικό κεφάλαιο, νοούμενο ως τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των μεταναστών και της κυρίαρχης κοινωνικής ομάδας δημιουργώντας κοινωνικά δίκτυα (Ruedin, 2011).³⁰⁰

Πέρα από το νομοθετικό πλαίσιο στην χώρα εγκατάστασης, βασικός παράγοντας διαμόρφωσης πολιτικής συμμετοχής αποτελεί η πολιτική κουλτούρα που επικρατεί στις χώρες καταγωγής. Έχει διαπιστωθεί πως όταν οι μετανάστες είναι

296 Kaldur K., Fangen K., Sarin T., (2012), *Political Inclusion and Participation*, Policy Brief, No 6, 1-27, EUMARGIN.

297 Martiniello M., (2005), *Political Participation, Mobilization and Representation of Immigrants and Their Offspring in Europe*, Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations, School of International Migration and Ethnic Relations, Sweden: Malmö University and Portes A., Rumbaut R., (2006), *Immigrant America, a Portrait*, Berkley: University of California Press.

298 Giugni M. & Morales L., (2001), *Conclusion: Towards an Integrated Approach to the Political Inclusion of Migrants*, (p. 262-274), in Morales L. & Giugni M. (eds) “*Social Capital, Political Participation and Migration in Europe Making Multicultural Democracy Work?*”, Basingstoke – New York: Palgrave Mac Millan.

299 Spies M., (2010), *Participation as a road to integration – the Danish case in Ahokas*, Tykkyläinen, Wilhelmsson (eds), “*Practicing Participation. Exchanging Good Practices for the Promotion of an Active Citizenship within the European Union*”, Good Citizen Participation Practices Conference, 1-60.

300 Ruedin D., (2011), *The Role of Social Capital in the Political Participation of Immigrants, Evidence from Agent – Based Modelling*, Discussion Paper Swiss Forum for Migration and Population Studies, Switzerland: University of Neuchâtel.

εξοικειωμένοι με την εκλογική διαδικασία, στις χώρες καταγωγής τους, τόσο υψηλότερη είναι και η συμμετοχή τους στις εκλογές στις χώρες εγκατάστασης. Αντίστοιχα ο βαθμός συμμετοχής συνδέεται άμεσα και αναλογικά με τον βαθμό δημοκρατίας και δικαιωμάτων στην χώρα καταγωγής, δηλαδή μετανάστες που κατάγονται από χώρες με μειωμένα δημοκρατικά δικαιώματα και ελευθερίες, δεν συνηθίζουν να συμμετέχουν ενεργά στην πολιτική ζωή της χώρας εγκατάστασης και τούμπαλιν.³⁰¹

Ο Blattman (2009)³⁰² αλλά και οι Perrin & Martiniello (2010)³⁰³ όμως, έφτασαν σε μια παράδοξη διαπίστωση. Τα αποτελέσματα των ερευνών τους έδειξαν πως η πολιτική συμμετοχή μεταναστών, οι οποίοι κατάγονται από χώρες στις οποίες υπάρχουν αναταραχές, αυξάνεται σημαντικά στις χώρες εγκατάστασης. Αυτό ίσως συνδέεται με την βία που έζησαν και η θέληση τους να ξεφύγουν από το παρελθόν και να δημιουργήσουν ξανά τη ζωή τους, λειτουργεί ως κίνητρο πιο ενεργής συμμετοχής στην δημόσια ζωή στην καινούρια χώρα που εγκαταστάθηκαν.³⁰⁴

Η μέτρηση όμως του βαθμού συμμετοχής στην εκλογική διαδικασία αυστηρά και μόνο, παραβλέπει τις άλλες μορφές συμμετοχής στη δημόσια ζωή και τείνει να δείχνει τους μετανάστες ως παθητικούς και μη πολιτικοποιημένους, κάτι που ενδεχομένως να μην ισχύει. Η επιλογή συμμετοχής σε μη συμβατικές και μη τυπικές μορφές δείχνει ακριβώς συμμετοχή, απλά άλλης μορφής συμμετοχή.³⁰⁵

Στην βιβλιογραφία της πολιτικής συμμετοχής των μεταναστών έχει αναπτυχθεί ιδιαίτερα το θέμα του πως και κατά πόσο οι διακρατικές πολιτικές (transnational policies) επηρεάζουν τα επίπεδα κοινωνικής ενσωμάτωσης και κατ' επέκταση πολιτικής συμμετοχής. Εκτός από τις πολιτικές ενσωμάτωσης των χωρών που υποδέχονται τους μετανάστες, επιδρούν και οι πολιτικές των χωρών αποστολής μεταναστών.

301 Aleksynska M., (2011), *Civic Participation of Immigrants in Europe: Assimilation, Origin and Residence Country Effects*, European Journal of Political Economy 27(3), 566-585.

302 Blattman C., (2009), *From Violence to Voting: War and Political Participation in Uganda*, American Political Science Review 103, 231-247.

303 Perrin N. & Martiniello M., (2010), *Beyond the Core Conflict: New Minorities, New Confrontations and New Policies*, Final Report of the Work Package 5 of the Research Project International Civic Society Forum on Conflicts (infocon), 1-62.

304 Blattman C., (2009), *From Violence to Voting: War and Political Participation in Uganda*, American Political Science Review 103, 231-247.

305 Martiniello M., (2006), *Political Participation Mobilization and Representation of Immigrants*, (p. 85-87), in Rainer Bauböck (ed), *Migration and Citizenship: Legal Status, Rights and Political Participation*, IMISCOE (International Migration, Integration and Social Cohesion) Report, Amsterdam: Amsterdam University Press.

Ως πολιτικές των χωρών αποστολής μεταναστών απαντώνται οι πολιτικές "διασποράς". «Ομάδες ίδιας εθνικότητας και κουλτούρας ή θρησκείας που διαμένουν εκτός των ορίων της χώρας καταγωγής τους για διάφορους λόγους χαρακτηρίζονται ως "διασπορά". Τέσσερα διακριτά στοιχεία συνιστούν τη διασπορά: α) ο διασκορπισμός εκτός της περιοχής καταγωγής, β) οι στενοί δεσμοί με τη χώρα καταγωγής και αυτοπροσδιορισμού μέσω αυτής, γ) η συλλογική εμπειρία αποκλεισμού και διακρίσεων στην χώρα διαμονής και δ) η απόκτηση συλλογικής ταυτότητας που πλέον δεν είναι απαραίτητο να στηρίζεται στο αίσθημα του ανήκειν σε μια γεωγραφική περιοχή» (Aydin, 2014:10).

Πολιτικές των χωρών αποστολής που στηρίζονται για παράδειγμα, σε ένα πολύ αυστηρό δίκαιο ιθαγένειας, μπορούν να έχουν επιπτώσεις στην κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών στην χώρα εγκατάστασης. Παράδειγμα τέτοιας περίπτωσης αποτελούν οι Τούρκοι μετανάστες, τη δεκαετία του '60, οι οποίοι αντιμετώπιζαν θέματα στέρησης δικαιωμάτων στην ιδιοκτησία τους, πίσω στην Τουρκία, σε περίπτωση πολιτογράφησης στη χώρα εγκατάστασης τους. Για δικούς της λόγους η κάθε κυβέρνηση επιλέγει μια τέτοιου είδους πολιτική, η οποία επιχειρεί να διατηρεί και να δυναμώνει τους δεσμούς με τους μετανάστες.³⁰⁶ Οι πολιτικές αυτές δεν ευνοούν την κοινωνική ενσωμάτωση στις χώρες εγκατάστασης, πόσο μάλλον την πολιτική τους ενσωμάτωση, η οποία βασίζεται στην απόκτηση της ιθαγένειας, ώστε ο μετανάστης να μπορεί να συμμετέχει στην εκλογική διαδικασία.

Όπως προαναφέρθηκε, η πολιτική συμμετοχή έπεται της επέκτασης των πολιτικών δικαιωμάτων στους μεταναστευτικούς πληθυσμούς. Ειδικά σε τοπικό επίπεδο, η πολιτική συμμετοχή έχει ένα ιδιαίτερο νόημα αφού μπορεί να επηρεάσει την καθημερινή τους ζωή με άμεσο τρόπο.³⁰⁷

Σύμφωνα με το Εγχειρίδιο για την Ενσωμάτωση των Μεταναστών (2004 και 2007) που απευθύνεται σε άτομα αρμόδια για την χάραξη σχετικών πολιτικών, οι κυβερνήσεις των χωρών θα πρέπει να επεκτείνουν τα εκλογικά δικαιώματα σε όλους τους κατοίκους, όσον αφορά τουλάχιστον το τοπικό επίπεδο.³⁰⁸ Δεν υπάρχει μία

306 Aydin Yasar, (2014), *The New Turkish Diaspora Policy*, (p.1-28), Berlin: SWP (Stiftung Wissenschaft und Politik) German Institute for International and Security Affairs.

307 Ahokas Laura, (2010), *Promoting Immigrants Democratic Participation and Integration*, EPACE Project, Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy Juvenes Print.

308 Handbook on Integration (2004) First edition. European Commission (Directorate General for Justice, Freedom and Security) Directorate-General http://ec.europa.eu/justice_home/ Handbook on Integration (2007) Second edition. European Commission (Directorate General for Justice, Freedom and Security) Directorate-General http://ec.europa.eu/justice_home/

ομοιομορφία ως προς τα πολιτικά δικαιώματα των μεταναστών των χωρών που ανήκουν στην Ε.Ε. Αυτό που υπάρχει είναι μία τάση ενδυνάμωσης των μεταναστών σε τοπικό επίπεδο γιατί οι κυβερνήσεις έχουν αρχίσει να διαπιστώνουν τον μόνιμο χαρακτήρα της μετανάστευσης και άρα τις ανάγκες διακυβέρνησης των πληθυσμών αυτών.³⁰⁹

Σύμφωνα με στοιχεία του 2014³¹⁰ υπολογίζεται πως περίπου δέκα εκατομμύρια μη Ευρωπαίοι, ηλικίας 15+ , δεν έχουν δικαίωμα ψήφου. Αυτό σημαίνει πως οι ιθύνοντες του σχεδιασμού και της άσκησης πολιτικών που απευθύνονται σε μετανάστες, διαχειρίζονται θέματα που άπτονται της ζωής τους, χωρίς αυτοί να έχουν ερωτηθεί ή να έχουν ληφθεί υπόψη οι πραγματικές τους ανάγκες. Όσον αφορά την Ελλάδα, τα άτομα αυτά υπολογίζονται σε περίπου 500.000.³¹¹ Επίσης η Ελλάδα το 2013, με απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας, ήταν η πρώτη χώρα που κατάργησε διατάξεις νόμου (Ν. 3838/2010), οι οποίες αφορούν το δικαίωμα ψήφου των μεταναστών σε τοπικό επίπεδο.

309 Ahokas Laura, (2010), *Promoting Immigrants Democratic Participation and Integration*, EPACE Project, Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy Juvenes Print.

310 mipex.eu/political-participation

311 mipex.eu/political-participation

Κεφ. 7: Μεταναστευτική πολιτική

Τα κράτη στην προσπάθεια τους να διαχειριστούν το μεταναστευτικό φαινόμενο υιοθετούν διάφορα μέτρα και πολιτικές. Η οργανωμένη αυτή προσπάθεια ορίζεται ως μεταναστευτική πολιτική. Το κεφάλαιο αυτό πραγματεύεται λοιπόν, το τι είναι μεταναστευτική πολιτική και ποιοι παράγοντες την διαμορφώνουν. Επίσης, αφού τέτοιου είδους πολιτικές εκτός από τα εθνικά κράτη, μπορούν να εφαρμόζουν και διευρυμένα όργανα διοίκησης, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, γίνεται αναφορά στο κυριότερο θεσμικό πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σχετικά με το μεταναστευτικό φαινόμενο και ακολουθεί αναφορά για την ελληνική μεταναστευτική πολιτική.

Η μεταναστευτική πολιτική ορίζεται ως: «το σύνολο των μέτρων και των υιοθετημένων κοινωνικών πρακτικών – σύμφωνα με δύο αναγκαίους και συμπληρωματικούς άξονες – οι οποίοι:

- Ρυθμίζουν και ελέγχουν την είσοδο, την διαμονή και την απασχόληση των μη πολιτών μιας συγκεκριμένης κοινωνίας, συμπεριλαμβανομένων των μέτρων για ενθάρρυνση για επιστροφή ή προσωρινή διαμονή και για την καταπολέμηση της λαθρομετανάστευσης.» (Schnapper D., 1992:29)
- «Αντιμετωπίζουν τους ήδη εγκατεστημένους μεταναστευτικούς πληθυσμούς σε εθνικό έδαφος. Ο δεύτερος αυτός άξονας αποτελεί τον άξονα της καθαρής κοινωνικής πολιτικής που διακρίνεται στις επιμέρους εθνικές πολιτικές ένταξης και ενσωμάτωσης των μεταναστών, είτε αυτές αφορούν την εκπαιδευτική πολιτική, είτε την στεγαστική πολιτική, είτε τις πολιτικές της κοινωνικής ασφάλισης, υγείας και πρόνοιας, είτε τις πολιτικές απασχόλησης που εφαρμόζονται στους νόμιμους πληθυσμούς οι οποίοι δεν διαθέτουν την εθνικότητα της χώρας στην οποία είναι εγκατεστημένοι.» (Schnapper D., 1992:29-30)

Σύμφωνα με τους Geddes & Scholten (2016)³¹² «Οι μεταναστευτικές πολιτικές αφορούν σε καταστάσεις διαχείρισης της πρόσβασης σε περιοχές από αλλοεθνή άτομα καθώς και της πρόσβασης τους σε βασικούς κοινωνικούς θεσμούς, όπως η αγορά εργασίας και το κράτος πρόνοιας. Η ικανότητα ενός κράτους να διαχειριστεί αυτή την προσβασιμότητα είναι σοβαρός δείκτης εθνικής κυριαρχίας» (Geddes & Scholten, 2016:11). Υπογραμμίζεται έτσι η αξιοσημείωτη σημασία που έχουν οι μεταναστευτικές

312 Geddes A. & Scholten P., (2016), *The Politics of Migration and Immigration in Europe*, London, New Delhi: SAGE Publication Ltd.

πολιτικές για ένα κράτος εφόσον σχετίζονται με θέματα εθνικής κυριαρχίας. Επίσης είναι εξίσου σημαντικές και από εσωτερικής πλευράς, αφού δύναται να ρυθμίσουν θέματα κοινωνικής συνοχής.

Εξ ορισμού ο πρώτος άξονας αφορά ένα θεσμικό πλαίσιο συνυφασμένο με την τόνωση της ρυθμιστικής λειτουργίας του κράτους γύρω από το θέμα της μετανάστευσης. Ο δεύτερος άξονας εστιάζει σε πολιτικές που αποσκοπούν στην *ένταξη και ενσωμάτωση* των μεταναστών στην κοινωνία στην οποία ζουν. Δημιουργεί το κατάλληλο θεσμικό υπόβαθρο και τις προϋποθέσεις προς αυτή την κατεύθυνση.³¹³

Για υιοθετηθεί η εκάστοτε μεταναστευτική πολιτική υπάρχουν κάποιοι παράγοντες από τους οποίους εξαρτάται. Οι θεωρητικές προσεγγίσεις αναφορικά με τους παράγοντες που διαμορφώνουν τις μεταναστευτικές πολιτικές ποικίλλουν και σε μία πρώτη προσέγγιση θα μπορούσε να ειπωθεί πως χωρίζονται χοντρικά σε δύο άξονες. Ο πρώτος άξονας προσπαθεί να απαντήσει στο *τι* διαμορφώνει αυτές τις πολιτικές (οικονομίες των χωρών, εθνική ταυτότητα, παγκοσμιοποίηση, ανθρώπινα δικαιώματα), ενώ ο δεύτερος στο *ποιος* τις διαμορφώνει (κρατικοί θεσμοί, διεθνείς θεσμοί, ομάδες ενδιαφέροντος).³¹⁴

Σύμφωνα λοιπόν με την προσέγγιση της εθνικής ταυτότητας, ο παράγοντας με την πιο βαρύνουσα σημασία στη διαμόρφωση των μεταναστευτικών πολιτικών είναι «η παράδοση και η ιστορία της κάθε κοινωνίας κατά τη διαδικασία συγκρότησης της ως προς τους μεταναστευτικούς πληθυσμούς» (Μπάγκαβος & Παπαδοπούλου, 2003:22). Το ιστορικό υπόβαθρο πράγματι διαμορφώνει το πλαίσιο εκείνο που θα τοποθετηθούν πολιτικές σχετικά με τη μετανάστευση. Κοινωνίες που έχουν συγκροτηθεί στο πλαίσιο του πολιτικού έθνους - κράτους, δηλαδή γρήγορα και αποτελούμενες από διαφορετικής εθνικότητας πληθυσμούς, που έπρεπε να συνυπάρξουν υπό τη σκέπη μίας καινούργιας και μοναδικής κοινωνίας (πχ Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής), έχουν τελείως διαφορετική προσέγγιση στο θέμα της μεταναστευτικής πολιτικής λόγω χάριν από την Γερμανία. Οι ανάγκες της προαναφερθείσας χώρας σε φτηνό εργατικό δυναμικό λόγω ανάπτυξης της βιομηχανίας εξυπηρετούνταν καλύτερα, ειδικά μετά το 2ο Παγκόσμιο Πόλεμο, με αυστηρά

313 Μπάγκαβος Χρ. & Παπαδοπούλου Δ., (2003), *Μεταναστευτικές Τάσεις και Ευρωπαϊκή Μεταναστευτική Πολιτική*, (σ. 22-23), Σειρά: Μελέτες (15), Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ.

314 Zogata-Kusz A., (2012), *Theoretical Perspectives on Immigration Policy and Politics*, Journal of Contemporary European Studies 1/2012, 1-17.

ελεγχόμενες πολιτικές, οι οποίες είχαν δημιουργηθεί ως απόρροια πιέσεων καλύτερων συνθηκών εργασίας και διαβίωσης μεταξύ κράτους και εργατών – μεταναστών³¹⁵.

Ο Meyers (2004)³¹⁶, αναφέρει πως εκτός της οικονομικής κατάστασης της χώρας υποδοχής, του τύπου της μετανάστευσης και παράγοντες εξωτερικής πολιτικής, ένας από τους σημαντικούς παράγοντες διαμόρφωσης είναι πως οι μετανάστες φέρουν διαφορετικές αξίες από τις αξίες της κοινωνίας υποδοχής και εκείνο που τελικά τις διαμορφώνει είναι ο φόβος πως με την εγκατάσταση των μεταναστών αυτές οι αξίες θα χαθούν.

Το θέμα με τις μεταναστευτικές πολιτικές του εκάστοτε κράτους είναι πως συνήθως αποτελούν απόρροια πολιτικής βούλησης και εφαρμόζονται χωρίς να έχουν ερωτηθεί αλλά και δοκιμαστεί οι ενδεχόμενες επιπτώσεις τους στους αποδέκτες τους. Επίσης, το πλαίσιο της μετανάστευσης, το οποίο και καλούνται να διαχειριστούν, λόγω διάφορων κοινωνικοπολιτικών αλλαγών και όχι μόνο, μεταβάλλεται εξαιρετικά γρήγορα, κάνοντας τις να φαίνονται αναποτελεσματικές. Για παράδειγμα, τέτοιες αλλαγές αποτελούν ο αριθμός των μεταναστών, ο τρόπος εισόδου στην χώρα υποδοχής, η χώρα αποστολής μεταναστών κλπ.³¹⁷

Υπάρχει ωστόσο και η άποψη πως δυνητικά κατά τη διαμόρφωση των εν λόγω πολιτικών δρουν διάφορες ομάδες συμφερόντων, όπως μετανάστες που είναι ήδη εγκατεστημένοι σε μία χώρα και συμμετέχουν σε εργατικά συνδικάτα ή έχουν οι ίδιοι επιχειρήσεις και είναι εργοδότες, λόγω των ωφελειών που μπορεί να έχουν από μία τέτοια δράση.³¹⁸ Όπως ο ίδιος (Freeman, 1995) τονίζει, το κατά πόσο όμως αυτό συμβαίνει πραγματικά και ποιες ομάδες συμφερόντων έχουν πρόσβαση στην υψηλόβαθμη πολιτική διοίκηση όπου και λαμβάνονται οι αποφάσεις για τις πολιτικές είναι ένα θέμα.

Μετά την πετρελαϊκή κρίση του '70 παρατηρήθηκε αύξηση των μεταναστών - εργατών κυρίως από τη Νότιο Αφρική και την Τουρκία προς την Ευρώπη. Την περίοδο του '90 το πρότυπο αυτό του μετανάστη – εργάτη σταδιακά άρχισε να αλλάζει και

315 Μπάγκαβος Χρ. & Παπαδοπούλου Δ., (2003), *Μεταναστευτικές Τάσεις και Ευρωπαϊκή Μεταναστευτική Πολιτική*, (σ. 23-25), Σειρά: Μελέτες (15), Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ.

316 Meyers E., (2004), *International Immigration Policy: A Theoretical and Comparative Analysis*, p. 203, Houndmills, UK: Palgrave Macmillan.

317 Τριανταφυλλίδου Α., (2005), *Ελληνική Μεταναστευτική Πολιτική: Προβλήματα και Κατευθύνσεις*, (σ. 40-41), Αθήνα: Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ).

318 Freeman G. P., (1995), *Models of Immigration Politics in Liberal Democratic States*, *International Migration Review* 29 (4), 881-902.

έχουμε την εμφάνιση της εθνοτικής οικογενειακής μετανάστευσης.³¹⁹ Ενώ λοιπόν τη δεκαετία του '70, είχαν εμφανιστεί δειλά ακαδημαϊκές αναφορές για την μετανάστευση αυτή και τον τρόπο ενσωμάτωσης αυτών των μεταναστών – εργατών, από το '90 και μετά σταδιακά άρχισαν να εμφανίζονται ακαδημαϊκές αναφορές για αυτή την αλλαγή του προτύπου κάνοντας λόγο για διαχείριση και ενσωμάτωση πλέον αυτών των νέων μεταναστευτικών εισροών, εισάγοντας και θεσμικά πια τον όρο του κοινωνικού αποκλεισμού.

Έτσι έκανε την εμφάνιση του στην ακαδημαϊκή βιβλιογραφία ένας προβληματισμός αναφορικά με το πως δημοκρατικά κράτη, με ενισχυμένο κράτος δικαίου, που θεσμικά σέβεται τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, σε συνδυασμό με τις διεθνείς συμφωνίες, θα καταφέρουν να ελέγξουν τις μεταναστευτικές αυτές εισροές.³²⁰ Αυτός είναι ένας κρίσιμος παράγοντας όσον αφορά στη διαμόρφωση των μεταναστευτικών πολιτικών αφού αφορά στο είδος των ελέγχων που θα επιβληθούν και την αποτελεσματικότητα αυτών.

Ο πολιτικός λόγος συνήθως αφορά ρητολογίες περί μείωσης ή περιορισμού της μετανάστευσης, όμως όπως αναφέρει ο Hollifield (1992)³²¹, πως θα συμβεί κάτι τέτοιο όταν υπάρχουν νόμοι που προστατεύουν βασικά ανθρώπινα δικαιώματα και αντιτίθενται σε περιοριστικού τύπου πολιτικές που δεν τα αναγνωρίζουν; Εισηγάγε την έννοια του «embedded liberalism» (ενσωματωμένος φιλελευθερισμός), η οποία στην ουσία είναι ένα πλαίσιο κατά το οποίο υποδεικνύεται κατά πόσο μία χώρα έχει υιοθετήσει ένα προσανατολισμό φιλελεύθερο που να σέβεται τα ανθρώπινα δικαιώματα σε σχέση με μία άλλη χώρα. Και επανέρχεται με τους συνεργάτες του, το 2014, να επαναδιατυπώσουν την ίδια άποψη για το ρόλο του συστήματος δικαιοσύνης ως εγγυητή των δικαιωμάτων των αλλοεθνών και ομοεθνών σε κράτη δημοκρατικού τύπου.³²²

Επίσης, λόγω αυτού αναδύθηκε και μια καινούργια έννοια στον ορισμό της ιθαγένειας, αυτή της *μεταμοντέρνας ιθαγένειας* (postmodern citizenship). Η καινούρια αυτή έννοια, εμπεριέχει τις έννοιες της ελευθερίας και της ισότητας απαλλαγμένη όμως

319 Schain A. M., (2009), *The State Strikes Back: Immigration Policy in the European Union*, The European Journal of International Law 20 (1), 93-109, doi: 10.1093/ejil/chp001.

320 Schain A. M., (2009), *όπ. av.*

321 Hollifield J., (1992), *Immigrants, Markets and States: The Political Economy of Postwar Europe*, (p. 25- 32), USA: Harvard University Press.

322 Hollifield J., Martin P.L., Orrenius P.M., (2014), *Controlling Immigration: A Global Perspective* (3rd ed), USA: Stanford University Press.

από εθνικά πλαίσια, σύνορα, και κουλτούρα³²³. Από τη στιγμή που υπάρχουν διεθνείς συμφωνίες και θεσμοί οι οποίοι προστατεύουν βασικά ανθρώπινα δικαιώματα, η ιθαγένεια ξεφεύγει από τα στενά όρια του κράτους, ο ρόλος του οποίου φαίνεται να αρχίζει να περιορίζεται³²⁴.

Η οικονομία ενός κράτους και τα οικονομικά συμφέροντα είναι επίσης, κρίσιμοι παράγοντες καθορισμού και διαμόρφωσης τέτοιου είδους πολιτικών. Οι μαρξιστές και νεομαρξιστές ερευνητές και ακαδημαϊκοί που ενστερνίζονται την άποψη αυτή, θεωρούν πως οι εργοδότες, μέσω της λειτουργίας του καπιταλιστικού συστήματος, επιθυμούν να χρησιμοποιούν τους μετανάστες ως φτηνό εργατικό δυναμικό και έτσι λειτουργούν ως ρυθμιστικός παράγοντας της αγοράς εργασίας, των μισθών αλλά και κατ' επέκταση των μεταναστευτικών πολιτικών. Κύριοι εκφραστές της προσέγγισης αυτής αποτελούν ο Castells (1975)³²⁵ και ο Gorz (1970)³²⁶.

Οι σχέσεις που διαμορφώνονται μεταξύ των χωρών, για κάποιους ακαδημαϊκούς, είναι επίσης ένας κρίσιμος παράγοντας διαμόρφωσης της μεταναστευτικής πολιτικής. Από την οπτική αυτή συνδέεται το φαινόμενο της μετανάστευσης με τις διεθνείς σχέσεις. Η προσέγγιση αυτή αναπτύχθηκε με το σκεπτικό, ότι οι σχέσεις των χωρών θα επηρεάσουν και τις νομοθετικές ρυθμίσεις που θα ισχύσουν, ώστε ένας πληθυσμός να μπορεί να έχει πρόσβαση σε περιοχή με διαφορετική εθνική κυριαρχία.³²⁷

Ως συνιστώσα της προσέγγισης αυτής αποτελεί η σύνδεση του μεταναστευτικού φαινομένου με την έννοια της κοινωνικής ασφάλειας. Πολλοί ερευνητές ανέπτυξαν θεωρίες για το πως ο φόβος της απειλής (σε οικονομικό επίπεδο, σε πολιτιστικό, σε επίπεδο ταυτότητας), για το «άλλο», το «ξένο» μπορεί να θέσει σε κίνδυνο την δυνατότητα να ενσωματωθούν αυτοί οι πληθυσμοί στην κοινωνία³²⁸.

Τέλος, ο Meyers (2004)³²⁹, προτείνει μία προσέγγιση στη διαμόρφωση των μεταναστευτικών πολιτικών κατά την οποία αλληλοεπιδρούν πολλοί παράγοντες

323 Ivic S., (2011), *Postmodern Concept of Citizenship*, (p. 1-18), Belgrade – Serbia: Institute for European Studies, doi: 10.1163/9781848880214_003.

324 Sassen S., (2005), *The Repositioning of Citizenship and Alienage: Emergent Subjects and Spaces for Politics*, Globalizations, 2(1), 79-94, Routledge, Taylor & Francis Group Ltd, doi: 10.1080/14747730500085114.

325 Castells M., (1975), *Immigrant Workers and Class Struggles* in “*Advanced Capitalism: The Western European Experience*”, Politics and Society 5 (1), 33-66.

326 Gorz A., (1970), *Immigrant Labor*, New left Review, I/61, 28-31.

327 Zogata-Kusz A., (2012), *Theoretical Perspectives on Immigration Policy and Politics*, Journal of Contemporary European Studies 1/2012, 1-17.

328 Zogata-Kusz A., (2012), όπ. αν.

329 Meyers E., (2004), *International Immigration Policy: A Theoretical and Comparative Analysis*,

μεταξύ τους. Θεωρεί πως η οικονομική κατάσταση μιας χώρας, ο βαθμός ανομοιογένειας μεταξύ των μεταναστευτικών πληθυσμών και των γηγενών, η σύσταση των μεταναστευτικών πληθυσμών, ο τύπος της μετανάστευσης (μόνιμη ή περιστασιακή για λόγους εργασίας), το αν μια κοινωνία είναι ανεκτική ή όχι στους μετανάστες και οι σχέσεις μεταξύ των κρατών, είναι οι παράγοντες εκείνοι που επηρεάζουν τις εν λόγω πολιτικές.

Όπως διαπιστώνει κανείς, υπάρχουν αρκετές θεωρίες αναφορικά με τους παράγοντες διαμόρφωσης των μεταναστευτικών πολιτικών, το περιεχόμενο των οποίων μπορεί πολλές φορές να αλληλεπικαλύπτεται ή να ισχύουν ταυτόχρονα πολλές προσεγγίσεις μαζί. Κάθε χώρα έχει τελείως διαφορετική ιστορία, παράδοση ως προς τη μεταναστευτική πολιτική, οι όροι συγκρότησης του κάθε κράτους διαφέρουν, όπως επίσης διαφέρει το κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο στο οποίο καλείται να ενταχθεί η εκάστοτε πολιτική, οι αξίες και οι παραδόσεις διαφέρουν, καθώς και η αντιμετώπιση απέναντι στους μετανάστες.

Τι γίνεται όμως με τα αποτελέσματα και τις επιπτώσεις των εφαρμοζόμενων πολιτικών; Μέχρι σχετικά πρόσφατα λίγοι επιστήμονες καταπιάνονταν με αυτό το θέμα. Ίσως γιατί αρχικά η επιστημονική θεωρία που πλαισιώνει την πολιτική της μετανάστευσης να περιορίζονταν σε απλή περιγραφή, στερούμενης βαθύτερης ερμηνείας. Αυτό έχει αρχίζει να αλλάζει.³³⁰ Για παράδειγμα, έρευνες στις ΗΠΑ³³¹, έδειξαν πως μεταναστευτικές πολιτικές που επιτάσσουν πολύ αυστηρούς ελέγχους στα σύνορα, δεν βοήθησαν στη μείωση της μετανάστευσης διότι πλέον άλλαξαν, εξαιτίας αυτών των ελέγχων, τα περάσματα στη χώρα και οργανώθηκαν ακόμα καλύτερα τα κυκλώματα trafficking. Επίσης, όσοι παράνομοι μετανάστες πέρασαν τα σύνορα, αποφάσιζαν να διαμείνουν μόνιμα στη χώρα κατεύθυνσης και δεν γύριζαν πίσω στη χώρα τους εξαιτίας του φόβου σύλληψης στα σύνορα³³².

Πολιτικές που έχουν εφαρμοστεί σε άλλα κράτη με μεγαλύτερη εμπειρία στα θέματα της μετανάστευσης (Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, Γαλλία, Γερμανία, Μεγ. Βρετανία) μπορούν να αποτελέσουν οδηγό, να απορριφθούν δηλαδή πολιτικές με

(p. 199-226), Houndmills, UK: Palgrave Macmillan.

330 Freeman G., (2000), *Political Science and Comparative Immigration Politics*, University of Texas at Austin

(https://www.researchgate.net/publication/267778929_Political_Science_and_Comparative_Immigration_Politics)

331 Cornelius W., (2004), *Evaluating Enhanced US Border Enforcement*, Migration Information Source (www.migrationinformation.org).

332 Τριανταφυλλίδου Α., (2005), *Ελληνική Μεταναστευτική Πολιτική: Προβλήματα και Κατευθύνσεις*, (σ. 62-63), Αθήνα: Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΙΕΜΕΠ).

αμφίβολα και επίπονα αποτελέσματα και να δανειστούμε καλές πρακτικές γύρω από το θέμα αυτό.

Οι μεταναστευτικές πολιτικές εμπίπτουν σε κάποια πλαίσια τυποποίησης. Η διάκριση σχετίζεται «α) με τους στόχους των πολιτικών που υπηρετούν και β) με την ιστορία και την πολιτική θέση των χωρών υποδοχής» (Μπάγκαβος Χρ. & Παπαδοπούλου Δ., 2003:26).

Σύμφωνα με την Παπαδοπούλου (2003)³³³, στην πρώτη τυπολογία τοποθετούνται οι πολιτικές «ενσωμάτωσης» και «μη ενσωμάτωσης». Το κάθε κράτος ανάλογα με τους στόχους που θέλει να πετύχει υιοθετεί και τις ανάλογες πολιτικές. Αν λόγου χάριν ένα κράτος θέλει να ενσωματώσει τους μετανάστες υιοθετεί πολιτικές διευκόλυνσης προς αυτή την κατεύθυνση: σχετικά εύκολη νομιμοποίηση, οικογενειακή μετανάστευση, ευνοϊκό δίκαιο ιθαγένειας κλπ.

Στον αντίποδα της προσέγγισης αυτής βρίσκονται τα κράτη που δεν ενδιαφέρονται για κάτι τέτοιο, με δύσκολη πρόσβαση στην ιθαγένεια, προσωρινή εγκατάσταση για λόγους εργασίας, μετανάστευση οργανωμένου τύπου που βασίζεται σε συμφωνίες μεταξύ των κρατών κλπ.

Με την ιστορία και την πολιτική θέση των χωρών υποδοχής διακρίνονται τρεις τύποι μεταναστευτικής πολιτικής που αφορούν κράτη τα οποία δημιουργήθηκαν ξεκάθαρα με την μετανάστευση των πληθυσμών εκεί (Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, Καναδάς), σε πρώην αποικιοκρατικές χώρες, οι οποίες εφάρμοζαν μεταναστευτικές πολιτικές στους πολίτες των αποικιών τους, πριν και μετά το τέλος της αποικιοκρατικής περιόδου (Γαλλία) και σε κράτη που η οικονομική τους ανάπτυξη βασίστηκε στην εργασία των μεταναστών - εργατών (Γερμανία).

Γενικά, στην παγκόσμια ακαδημαϊκή βιβλιογραφία για τις μεταναστευτικές πολιτικές, γίνεται λόγος για σύγκλιση των μεταναστευτικών πολιτικών σε παγκόσμιο επίπεδο αλλά και σε ευρωπαϊκό. Τι όμως οδήγησε ώστε φαινομενικά, τουλάχιστον για κάποιους συγγραφείς και ερευνητές, να μιλάμε για σύγκλιση των μεταναστευτικών πολιτικών;

Σύμφωνα με τον Schain (2009)³³⁴, όσον αφορά το ευρωπαϊκό επίπεδο οι λόγοι ήταν δύο. Ο πρώτος λόγος αφορά την διαπιστωμένη αναντιστοιχία μεταξύ των

333 Μπάγκαβος Χρ. & Παπαδοπούλου Δ., (2003), *Μεταναστευτικές Τάσεις και Ευρωπαϊκή Μεταναστευτική Πολιτική*, (σ. 24-25), Σειρά: Μελέτες (15) Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ.

334 Schain A. M., (2009), *The State Strikes Back: Immigration Policy in the European Union*,

πολιτικών δεσμεύσεων και των πρακτικών αποτελεσμάτων, η οποία οδήγησε την Ευρωπαϊκή Ένωση στη Σύνοδο του Τάμπερε, το 1999, να εκδώσει ντιρεκτίβες προς μία πιο εναρμονισμένη επεκτατική πολιτική μεταξύ των μελών – κρατών της. (Περισσότερη ανάλυση στο Υποκεφάλαιο: Ευρωπαϊκή Μεταναστευτική Πολιτική). Ο δεύτερος λόγος αφορά τα κυβερνητικά κέντρα λήψης αποφάσεων αναφορικά με την μεταναστευτική πολιτική του κάθε κράτους. Οι εφαρμοσμένες πολιτικές αντικατοπτρίζουν κάθε φορά τις πολιτικές προτιμήσεις αναφορικά με το ζήτημα αυτό.

Αν για παράδειγμα, μία πολιτική προτίμηση και στόχος της κυβέρνησης είναι ο αυστηρός έλεγχος της μεταναστευτικής διαδικασίας, εφαρμόζει και την ανάλογη πολιτική. Στην πλειονότητα τους οι πολιτικές που εφαρμόζονταν μέχρι πρόσφατα από τα κράτη – μέλη, ήταν (και σε πολλά κράτη είναι ακόμα) πολιτικές που αφορούσαν τον περιορισμό της μετανάστευσης και ευνοούσαν έστω και υπογείως τον κοινωνικό αποκλεισμό. Οι πολιτικές όμως αυτές δεν οδήγησαν στην εξάλειψη της μετανάστευσης όπως ήλπιζαν, απλώς τη μείωσαν συνεχίζοντας την προβληματική γύρω από τις ροές αυτές.

Σύμφωνα με την Παπαδοπούλου (2003)³³⁵, τα προβλήματα σύγκλισης μπορούν να χωριστούν σε τρία πεδία, τα οποία δεν είναι στεγανά αλλά μπορούν και αλληλοεπιδρούν. Το πρώτο πεδίο αφορά προβλήματα που έχουν σαν έρεισμα την διαφορετική ιστορία των κρατών, τους όρους συγκρότησης αυτών και το βαθμό εξοικείωσης τους με το μεταναστευτικό φαινόμενο σε επίπεδο πολιτικών. Το πεδίο αυτό αφορά τις χώρες με μεγάλη ιστορία στο θέμα της μετανάστευσης.

Το δεύτερο πεδίο αφορά τα προβλήματα που σχετίζονται με τις μετρήσεις. Οι δείκτες αποτελούν το βασικό κομμάτι των μετρήσεων. Έτσι ως προς την εκτίμηση τους και άρα ως προς την αξιολόγηση τους ανακύπτουν μοιραία, θέματα σύγκρισης μεταξύ των χωρών. Οι δείκτες αυτοί αφορούν πεδία της οικονομίας, της δημογραφίας, της κοινωνίας και της πολιτικής. Σε αυτό το πεδίο εμπίπτουν οι χώρες υποδοχής μεταναστών.

Το τρίτο πεδίο αφορά προβλήματα που σχετίζονται με τις εφαρμοζόμενες πολιτικές αναφορικά με την μετανάστευση. Οι πολιτικές αυτές είναι συνήθως αποσπασματικές και αποτελέσματα συγκυριών που ενδεχομένως να προκύψουν στην

The European Journal of International Law 20 (1), 93-109, doi: 10.1093/ejil/chp001.

335 Μπάγκαβος Χρ. & Παπαδοπούλου Δ., (2003), *Μεταναστευτικές Τάσεις και Ευρωπαϊκή Μεταναστευτική Πολιτική*, (σ.115-116), Σειρά: Μελέτες (15) Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ.

εκάστοτε χώρα. Θα μπορούσε να προστεθεί σε αυτό, η έλλειψη εμπειρίας από μεριάς ορισμένων χωρών σε τέτοιου είδους θέματα. Το τρίτο πεδίο, όπως γίνεται κατανοητό, αφορά τις χώρες υποδοχής που σχετικά πρόσφατα ήρθαν αντιμέτωπες με το θέμα της μετανάστευσης.

Σίγουρα η σύγκλιση δεν θα λύσει όλα τα προβλήματα, κάθε χώρα είναι ένα τελείως διαφορετικό πλαίσιο (διαφορετική ιστορία, επίπεδο οικονομίας, κουλτούρας κλπ), έχοντας σαν συνέπεια ίδιες πολιτικές να μην έχουν τα ίδια αποτελέσματα σε διαφορετικές χώρες (Schnapper, 1992)³³⁶. Αυτό που έχει γίνει όμως κατανοητό από τους αξιωματούχους της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι πως οι περιοριστικού τύπου πολιτικές δεν λειτουργούν.

Ο Castles (2004)³³⁷ αναφέρει αρκετά παραδείγματα αυτών των πολιτικών. Οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής προσπαθώντας να ανακόψουν την πορεία των μεξικανών παράνομων μεταναστών προς το εσωτερικό τους, το 1994, εφάρμοσαν το Πρόγραμμα «Operation Gatekeeper». Κατασκευάστηκαν φράχτες, εντάθηκαν οι έλεγχοι στα σύνορα, χρησιμοποιήθηκε υπερσύγχρονη τεχνολογία, ο προϋπολογισμός για το σχέδιο αυτό τριπλασιάστηκε και όμως δεν παρατηρήθηκε η αναμενόμενη αναχαίτιση. Όσο υπήρχε ζήτηση από φτηνό εργατικό δυναμικό στην αγροτική οικονομία της Καλιφόρνια τόσο οι μετανάστες προσπαθούσαν να περάσουν τα σύνορα. Οι θάνατοι των ανθρώπων αυτών αυξήθηκαν κατακόρυφα και δημιουργήθηκε μια ολόκληρη «βιομηχανία» από διακινητές που αύξησαν κατακόρυφα την αμοιβή τους.

Η πολιτική της Γερμανίας για προσωρινή μετανάστευση για λόγους εργασίας (guestworkers) το 1955 έως το 1973, οδήγησε τελικά στην μόνιμη εγκατάσταση των εργατών στη χώρα με την ύστερη εγκατάσταση και των οικογενειών τους.

Παραδείγματα και περιπτώσεις υπάρχουν πολλές, οι πολιτικές διαφόρων τύπων έχουν δείξει τα αποτελέσματα τους και εξαρτάται πάντα σε πιο χρονικό διάστημα αξιολογούνται τα αποτελέσματα αυτά (μακροπρόθεσμα ή βραχυπρόθεσμα). Η μετανάστευση είναι μια διαδικασία και ως εκ τούτου φέρει όλα τα χαρακτηριστικά μιας διαδικασίας, δεν είναι στατική, αλλάζει στο πέρασμα του χρόνου και εμπεριέχει διαφορετικές δυναμικές, οι οποίες αλλάζουν και αυτές στο πέρασμα του χρόνου. Ως εκ τούτου η σε βάθος έρευνα των αιτιών που την προκαλούν, η περαιτέρω ανάπτυξη

336 Schnapper D., (1992), *L'Europe des Immigres, Essai sur les Politiques d' Immigration*, p.123-124, Paris: Francois Bourin.

337 Castles S., (2004), *Why Immigration Policies Fail?* 27 (2), 205-227, Oxford: Routledge Taylor & Francis Group, at (www.researchgate.net/publication).

εργαλείων παρατήρησης και μέτρησης της και η ερμηνεία των συνεπειών της είναι κάτι το επιτακτικό.

Κεφ. 7.1: Ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική

Θεσμικό πλαίσιο

Στον παρόν κεφάλαιο δίνεται ένα σφαιρικό πλαίσιο αναφορικά με την ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική. Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως δέκτης πολυάριθμων μεταναστευτικών ροών και προσφύγων, έχοντας εφαρμόσει μία κοινή νομισματική πολιτική, καλείται να διαχειριστεί σε ένα κοινό πλαίσιο τις ροές αυτές. Η εξέλιξη του πλαισίου αυτού μέσα στο χρόνο παρουσιάζει ενδιαφέρον και σχετίζεται με το θέμα που πραγματεύεται η παρούσα διατριβή.

Η συμφωνία του Σένγκεν το 1985, η οποία υπεγράφη το 1990 και τέθηκε σε ισχύ το 1995, ορίζει τον χώρο Σένγκεν. Συμμετέχουν σε αυτή 26 κράτη, 22 της Ευρωπαϊκής Ένωσης και 4 με καθεστώς χώρας που συμμετέχει στη συνθήκη (Νορβηγία, Ισλανδία, Ελβετία και το Λιχτενστάιν). Ο χώρος Σένγκεν είναι ένας χώρος κατά τον οποίο οι πολίτες των χωρών που συμμετέχουν στη συμφωνία, μπορούν να κυκλοφορούν ελεύθερα από τη μία χώρα στην άλλη με τυπικούς απλούς ελέγχους, καθώς και να διαμένουν μαζί με τα μέλη των οικογενειών τους σε όποια χώρα θέλουν, εντός των ορίων που έθεσε η συμφωνία.³³⁸

Πολλά κράτη που συμμετέχουν στη συμφωνία λόγω της άφιξης μεγάλου αριθμού μεταναστών και προσφύγων (από το 2015 και μετά), επαναφέραν τους ελέγχους στα εσωτερικά σύνορα του χώρου αυτού, δημιουργώντας τριγμούς στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα. Η τρομοκρατία είναι ένας παράγοντας που επηρέασε περισσότερο τα μέτρα και τους ελέγχους στα εξωτερικά σύνορα του χώρου. Η εντατικοποίηση των ελέγχων και η αυστηρή διαχείριση των εξωτερικών συνόρων έφεραν πρόσθετα μέτρα που αφορούν τα άτομα που επιθυμούν να εισέλθουν στο χώρο Σένγκεν.³³⁹

Η Συνθήκη του Μάαστριχτ υπεγράφη το 1992, αλλά άρχισε να ισχύει από την 1η Νοεμβρίου του 1993. Με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ ορίστηκαν οι «πυλώνες», ή αλλιώς οι ομαδοποιημένες αρμοδιότητες της Κοινότητας. Οι τρεις πυλώνες που ορίστηκαν αφορούσαν: 1) Ο πρώτος πυλώνας σχετιζόταν με την διαχείριση του

338 Θεματολογικά Δελτία για την Ε.Ε., <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/chapter/209/>

339 Θεματολογικά Δελτία για την Ε.Ε., <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/chapter/209/>

οικονομικού πεδίου της Κοινότητας, διασφαλίζοντας την ομαλή λειτουργία του μέσω μιας βιώσιμης ανάπτυξης. Η διαχείριση της αγοράς εργασίας και της κοινωνικής προστασίας τέθηκαν επίσης στον πυλώνα αυτό, όπως και η ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών. 2) Στο δεύτερο πυλώνα τέθηκαν ζητήματα κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας και 3) στον τρίτο πυλώνα τέθηκαν ζητήματα σχετικά με την ασφάλεια και τη δικαιοσύνη. Στον τρίτο αυτό πυλώνα τέθηκαν, εκτός των άλλων και τα ζητήματα της πολιτικής ασύλου και της μετανάστευσης.³⁴⁰

Η Συνθήκη του Άμστερνταμ υπεγράφη στο Άμστερνταμ το 1997 και άρχισε να ισχύει από την 1η Μαΐου του 1999. Η Συνθήκη μεταξύ άλλων, αυξάνει και ενισχύει την συνεργασία στον τρίτο πυλώνα, στον οποίο και έχουν τεθεί τα ζητήματα της μετανάστευσης και της πολιτικής ασύλου.

Στο Τάμπερε το 1999, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, για πρώτη φορά διατύπωσε την ανάγκη επίτευξης μιας κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής μετανάστευσης και ασύλου. Η αναγνώριση αυτής της ανάγκης θέλησε να καλύψει το χάσμα μεταξύ των πολιτικών δεσμεύσεων των κρατών - μελών και των αποτελεσμάτων σε πρακτικό επίπεδο.³⁴¹ Βάσει των συμπερασμάτων της Επιτροπής, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο έκρινε πως η κοινή ευρωπαϊκή πολιτική θα έπρεπε να εμπεριέχει συνοπτικά τα εξής στοιχεία: α) Σχέση εταιρικότητας με της χώρες καταγωγής των μεταναστών, β) Ενιαίο ευρωπαϊκό σύστημα χορήγησης ασύλου, γ) Δίκαιη μεταχείριση των υπηκόων τρίτων χωρών, δ) Διαχείριση των μεταναστευτικών ροών.³⁴²

Η Επιτροπή επίσης πρότεινε ως προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο την υιοθέτηση νομοθετημάτων, μερικά εκ των οποίων τέθηκαν όντως σε εφαρμογή, όπως η Οδηγία 2003/86/ΕΚ. Η εν λόγω οδηγία ρυθμίζει το δικαίωμα της οικογενειακής επανένωσης³⁴³.

Το 2000 υιοθετήθηκε στη Νίκαια ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο εν λόγω κείμενο αναφέρονται τα θεμελιώδη δικαιώματα των πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και των νόμιμων μεταναστών. Η ισχύς του αρχικά δεν ήταν δεσμευτική, ωστόσο με τη Συνθήκη της Λισαβόνας το 2009, μέσω του άρθρου 6 παράγραφος 1, ο Χάρτης αποκτά την ίδια νομική αξία με τις Συνθήκες.³⁴⁴

340 www.europarl.europa.eu/factsheets/el

341 Schain A. M., (2009), *The State Strikes Back: Immigration Policy in the European Union*, The European Journal of International Law 20 (1), 93-109.

342 europa.eu/rapid/press-release_DOC-99-14_el.doc.

343 www.europarl.europa.eu/factsheets/el

344 www.europarl.europa.eu/factsheets/el

Το 2004 το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στη Χάγη, υιοθέτησε ένα πρόγραμμα δράσης για την επόμενη πενταετία, θέτοντας δέκα προτεραιότητες της Ένωσης για την ενίσχυση της ελευθερίας, της ασφάλειας και της δικαιοσύνης. Μεταξύ άλλων και σε ότι αφορά τη μετανάστευση και το άσυλο, το πρόγραμμα καλείται να εντείνει τις προσπάθειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ενίσχυση των θεμελιωδών δικαιωμάτων και της ιθαγένειας, να μεταβάλλει το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο των φαινομένων Ρατσισμού και Ξενοφοβίας σε Ευρωπαϊκό Οργανισμό Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και την εφαρμογή του προγράμματος «Θεμελιώδη Δικαιώματα και Δικαιοσύνη», τον καθορισμό ισόρροπης αντιμετώπισης της μετανάστευσης από τα κράτη μέλη, τον καθορισμό του τρόπου διαχείρισης των εξωτερικών συνόρων της Ένωσης, τη θέσπιση κοινής διαδικασίας σε θέματα ασύλου και τη μεγιστοποίηση των θετικών συνεπειών της μετανάστευσης.³⁴⁵

Με τη Συνθήκη της Λισαβόνας το 2009 (1η Δεκεμβρίου 2009), η Συνθήκη ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας αλλάζει όνομα και μετατρέπεται σε Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ). Ο όρος Ένωση κάνει πλέον την εμφάνιση του σε ολόκληρο το κείμενο αντικαθιστώντας αυτόν της Κοινότητας. Όσον αφορά τη μεταναστευτική πολιτική, το ενδιαφέρον εστιάζεται στα άρθρα 78,79 και 80 της Συνθήκης.

Όπως προαναφέρθηκε, η Ευρωπαϊκή Ένωση οδηγείται σε μία κοινή μεταναστευτική πολιτική και η Συνθήκη αυτή έβαλε το λιθαράκι της προς αυτή την κατεύθυνση. Πιο συγκεκριμένα, η σύγκλιση αφορά τους τομείς της καταπολέμησης της παράτυπης μετανάστευσης και της εμπορίας ανθρώπων, την παροχή υποστήριξης για μέτρα ένταξης, τον τομέα της επανεισδοχής μεταναστών στις χώρες καταγωγής και τις προϋποθέσεις νόμιμης μετανάστευσης.³⁴⁶

Σαν πρόγραμμα δράσης ακολούθησε το Πρόγραμμα της Στοκχόλμης (2010 – 2014), προς μια Ευρώπη των πολιτών στο χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης. Σε ότι αφορά τη μετανάστευση αναπτύχθηκαν δράσεις που αφορούν μια ενιαία πολιτική ασύλου, καθώς και που «

- αναπτύσσουν περισσότερο την Παγκόσμια Προσέγγιση της ΕΕ για τη Μετανάστευση ώστε να αυξηθεί η συνεργασία με χώρες εκτός ΕΕ·
- στηρίζουν τη μετανάστευση ώστε να καλύπτουν τις ανάγκες των αγορών

345 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:116002&from=EL>

346 www.europarl.europa.eu/factsheets/el

εργασίας των χωρών της ΕΕ·

- προάγουν την ένταξη των μεταναστών και προασπίζουν τα δικαιώματά τους·
- αντιμετωπίζουν τη παράνομη μετανάστευση με συμφωνίες επανεισδοχής και με πολιτικές επιστροφής·
- φροντίζουν για την κατάσταση των ασυνόδευτων ανηλίκων. »

(<https://eurlex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM:jl0036>)

Το 2014 η Επιτροπή ανακοίνωσε κατευθυντήριες γραμμές για την περίοδο 2014 – 2020 κατά την οποία τονίζεται η ανάγκη διαχείρισης της μετανάστευσης, η ανάγκη καταπολέμησης της παράνομης μετανάστευσης και η προστασία των εξωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.³⁴⁷

Το 2015 (13 Μαΐου), η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανακοίνωσε το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Δράσης για τη Μετανάστευση [COM (2018) 301 final of 16.05.2018)]. Στο Πρόγραμμα αυτό περιγράφονται τα σχέδια δράσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη μετανάστευση. Στα άμεσα μέτρα ανήκουν η διάσωση ανθρώπινων ζωών στη θάλασσα μέσω του Frontex³⁴⁸, όπου και τριπλασιάστηκε ο προϋπολογισμός για την εφαρμογή κοινών επιχειρήσεων. Όπως αναφέρεται στην ανακοίνωση, ο ρόλος του Frontex είναι εκτός από το να παρέχει συνοριακή υποστήριξη στα κράτη μέλη που δέχονται τις πιέσεις από τον μεγάλο όγκο μεταναστών και προσφύγων αλλά και η διάσωση ανθρωπίνων ζωών στη θάλασσα.

Η καταπολέμηση των δικτύων λαθροδιακίνησης ανθρώπων είναι επίσης ένα ακόμα άμεσο μέτρο. Στο πλαίσιο κοινής πολιτικής και άμυνας (ΚΠΑΑ) έχουν κατατεθεί προτάσεις που θα εντοπίζουν τα πλοία λαθραίας διακίνησης, θα τα δεσμεύουν και θα τα καταστρέφουν. Η Ευρώπη θα παίξει σημαντικό ρόλο σε αυτό, αφού θα παρέχει τις απαραίτητες πληροφορίες για την ύπαρξη των δικτύων αυτών και των κινήσεών τους.

Αναφορικά με τη διαχείριση του μεγάλου όγκου προσφύγων και αιτούντων άσυλο που φτάνουν εντός Ευρωπαϊκής Ένωσης, κατατίθεται πρόταση δίκαιης κατανομής αυτών στα κράτη μέλη ώστε να επιμεριστούν οι ευθύνες και οι ανάγκες που

347 www.europarl.europa.eu/factsheets/el

348 Ο Frontex αποτελεί τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό για τη διαχείριση των εξωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ευρωπαϊκός Οργανισμός Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής). Ιδρύθηκε το 2004, με σκοπό: «να βοηθά τα κράτη μέλη της ΕΕ και τις συνδεδεμένες χώρες Σένγκεν στη διαχείριση των εξωτερικών συνόρων τους. Επίσης, συμβάλλει στην εναρμόνιση των συνοριακών ελέγχων σε ολόκληρη την ΕΕ. Ο οργανισμός αυτός διευκολύνει τη συνεργασία μεταξύ των τελωνειακών αρχών όλων των χωρών της ΕΕ, παρέχοντας τεχνική βοήθεια και εμπειρογνώσια.» https://europa.eu/european-union/about-eu/agencies/frontex_el)

πρέπει να καλυφθούν. Η μετεγκατάσταση τους θα πρέπει να έχει ένα δίκαιο και ισόρροπο χαρακτήρα. Η επανεγκατάσταση τώρα των ατόμων αυτών θα πρέπει επίσης να πραγματοποιείται με δίκαιο τρόπο, βάσει οικονομικών κριτηρίων (ΑΕΠ των κρατών μελών, το ποσοστό ανεργίας) αλλά και το μέγεθος του πληθυσμού των κρατών μελών. Πιο συγκεκριμένα θα κατατεθεί σύσταση για τη δημιουργία ενός συστήματος επανεγκατάστασης το οποίο αφορά 20.000 θέσεις.

Η αντιμετώπιση των αιτιών της μετανάστευσης είναι ένα ακόμα σημείο το οποίο τονίζεται στην ανακοίνωση και προτείνεται η συνεργασία με τρίτες χώρες ώστε να αντιμετωπιστεί η μετανάστευση εκεί απ' όπου ξεκινάει. Τα προγράμματα περιφερειακής ανάπτυξης και προστασίας στη Βόρειο Αφρική, το πιλοτικό πρόγραμμα στο Νίγηρα, η αντιμετώπιση της κατάστασης στη Λιβύη και η αντιμετώπιση της κρίσης στη Συρία με τη χρηματοδότηση ανθρωπιστικής βοήθειας και της προσπάθειας σταθεροποίησης στο εσωτερικό τους είναι λίγα παραδείγματα προς την κατεύθυνση αυτή.

Επίσης, η χρησιμοποίηση των μέσων που διαθέτει η Ευρωπαϊκή Ένωση για βοήθεια στα κράτη μέλη που βρίσκονται στην πρώτη γραμμή είναι ακόμα ένα σημείο που τονίζει η ανακοίνωση. Η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Υποστήριξης για το Άσυλο (EASO), ο Frontex και η Ευρωπόλ θα δρουν συντονισμένα στα κράτη μέλη αυτά για την ταχύτερη και αποτελεσματικότερη διαχείριση των μεταναστευτικών εισροών.

Στην ανακοίνωση αναφέρονται ρητά οι τέσσερις πυλώνες της ευρωπαϊκής μεταναστευτικής πολιτικής με τις αντίστοιχες δράσεις που τις συνοδεύουν: 1) Μείωση των κινήτρων για παράτυπη μετανάστευση, 2) Διαχείριση των συνόρων – διάσωση ζωών και διασφάλιση των εξωτερικών συνόρων, 3) Η παροχή προστασίας, καθήκον της Ευρώπης: μια ισχυρή πολιτική χορήγησης ασύλου και 4) Μια νέα πολιτική για τη νόμιμη μετανάστευση.

Τα πιο πρόσφατα νομοθετήματα αναφορικά με τη νόμιμη μετανάστευση είναι: η Οδηγία 2009/50/EK σχετικά με τις προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής υπηκόων τρίτων χωρών με σκοπό την απασχόληση υψηλής ειδίκευσης (η λεγόμενη «Μπλε Κάρτα» της ΕΕ), η Οδηγία 2014/36/ΕΕ σχετικά με τις προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής υπηκόων τρίτων χωρών με σκοπό την εποχιακή εργασία, η Οδηγία 2014/66/ΕΕ σχετικά με τις προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής υπηκόων τρίτων χωρών στο πλαίσιο ενδοεταιρικής μετάθεσης, η Οδηγία 2016/801/ΕΕ σχετικά με τις προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής υπηκόων τρίτων χωρών με σκοπό την έρευνα, τις

σπουδές, την πρακτική άσκηση, την εθελοντική υπηρεσία, τις ανταλλαγές μαθητών, τα εκπαιδευτικά προγράμματα και την απασχόληση των εσωτερικών άμισθων βοηθών και η Οδηγία 2003/109/EK σχετικά με το καθεστώς υπηκόων τρίτων χωρών που διαμένουν επί μακρόν στην Ευρωπαϊκή Ένωση.³⁴⁹

Αναφορικά με την ένταξη η ΕΕ δεν έχει εκδώσει Οδηγίες εκτός από μία, την Οδηγία 2003/86/EK που ρυθμίζει το δικαίωμα της οικογενειακής επανένωσης, λόγω περιορισμένων αρμοδιοτήτων. Το 2016 η Επιτροπή παρουσίασε ένα Σχέδιο Δράσης με σκοπό να υποστηριχτούν τα κράτη μέλη στο θέμα της ενσωμάτωσης των υπηκόων τρίτων χωρών που διαμένουν νόμιμα στην ΕΕ.³⁵⁰

Στον τομέα της καταπολέμησης της παράτυπης μετανάστευσης, η ΕΕ έχει εκδώσει μέτρα που περιλαμβάνουν την Οδηγία 2002/90/EK σχετικά με τις κυρώσεις για υποβολή της παράνομης εισόδου, της διέλευσης και παραμονής σε έδαφος της ΕΕ, την Οδηγία 2011/36/ΕΕ για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων, την Οδηγία 2004/81/EK σχετικά με την χορήγηση άδειας διαμονής μεταναστών που έχουν πέσει θύματα εμπορίας και συνεργάζονται με τις αστυνομικές και δικαστικές αρχές, την Οδηγία 2008/115/EK που ορίζει ένα κοινό σύστημα καθώς και τις διαδικασίες επιστροφής υπηκόων τρίτων χωρών που διαμένουν παράνομα στο έδαφος της ΕΕ με την έκδοση και Εγχειριδίου Επιστροφής, τον Κανονισμό (ΕΕ) 2016/1953 σχετικά με την δημιουργία ενός κοινού εγγράφου για την επιστροφή των μεταναστών που διαμένουν παράνομα σε έδαφος της ΕΕ και την Οδηγία 2009/52/EK που αναφέρει τις κυρώσεις που θα βαρύνουν τους εργοδότες που απασχολούν παράτυπους μετανάστες.³⁵¹

Κεφ. 7.1.1: Σύγκλιση μεταναστευτικής πολιτικής σε επίπεδο Ε.Ε.

Όπως διαπιστώθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, υπάρχει μία έντονη τάση σύγκλισης των ευρωπαϊκών μεταναστευτικών πολιτικών και την ανάδειξη μιας κοινής γραμμής, την οποία θα εφαρμόζουν από κοινού όλα τα κράτη μέλη. Τι σημαίνει όμως σύγκλιση πολιτικών και στην πραγματικότητα συμβαίνει κάτι τέτοιο ή είναι απλές ρητορείες των αξιωματούχων της Ευρωπαϊκής Ένωσης;

349 www.europarl.europa.eu/factsheets/el

350 www.europarl.europa.eu/factsheets/el

351 www.europarl.europa.eu/factsheets/el

Σύμφωνα με τον Knill (2005)³⁵², η σύγκλιση ορίζεται ως: «οποιαδήποτε αύξηση στην ομοιότητα σε ένα η περισσότερα χαρακτηριστικά μίας συγκεκριμένης πολιτικής (πχ πολιτικοί στόχοι, πολιτικοί οργανισμοί, πολιτικές ρυθμίσεις) σε σχέση με ένα δεδομένο σύνολο πολιτικών δικαιοδοσιών (πχ κράτη, υπερεθνικοί οργανισμοί, περιοχές, τοπικές αρχές), για μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Έτσι, η σύγκλιση περιγράφει το τελικό αποτέλεσμα μιας πολιτικής αλλαγής για μία συγκεκριμένη χρονική περίοδο σχετικά με ένα δεδομένο σημείο...» (Knill, 2005:764).

Μέχρι τα μέσα του '90 η Κοινότητα, όπως ονομαζόταν τότε, δεν επιθυμούσε στην ουσία νέες μεταναστευτικές αφίξεις παρά μόνο όσες αφορούσαν εργασιακούς λόγους και αυτό αρκετά απρόθυμα. Οι ειδικοί σε θέματα μετανάστευσης αναφέρουν αυτή τη στάση ως Fortress Europe (Ευρώπη Φρούριο). Αυτό που την ενδιέφερε περισσότερο ήταν να διασφαλίσει την κυριαρχία της.³⁵³ Παρόλα αυτά, ο Hollifield (2000)³⁵⁴, αναφέρει ένα παράδοξο σχετικά με την στάση αυτή, το liberal paradox. Σύμφωνα με την παρατήρηση αυτή λοιπόν, η Κοινότητα σε οικονομικό επίπεδο ευνοεί την ελεύθερη διακίνηση κεφαλαίων, υπηρεσιών και αγαθών αλλά είναι αρκετά απρόθυμη στην ελεύθερη διακίνηση των ανθρώπων εντός των εδαφών κυριαρχίας της. Αναφορικά με την μεταναστευτική πολιτική λοιπόν, ο Waynes (1994)³⁵⁵ και ο Freeman (1995)³⁵⁶ υποστηρίζουν πως εντοπίζονται μεγάλα κενά μεταξύ εξαγγελιών και αποτελεσμάτων, δηλαδή μεταξύ θεωρίας και πράξης.

Μετά την ισχύ της Συνθήκης του Άμστερνταμ (1999) και του Συμβουλίου της Επιτροπής, στο Τάμπερε (1999), ξεκινάει μία νέα εποχή για την ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική. Παρατηρείται μία στροφή ως προς την επίτευξη της ενσωμάτωσης για τους ήδη εγκατεστημένους μετανάστες στα εδάφη της που προέρχονται από τρίτες χώρες και διαμένουν σε αυτά επί μακρό χρονικό διάστημα.³⁵⁷

352 Knill Ch., (2005), *Introduction: Cross-national Policy Converge: Concepts, Approaches and Explanatory Factors*, Journal of European Public Policy, 12 (5), 764-774.

353 Mavrodi G., (2015), *Common EU Policies on Authorized Immigration, Past, Present and Future*, (p.1-18), London: IDEAS / London School of Economics and Political Science.

354 Hollifield J., Hunt V., Tichenor D., (2008), *Liberal Paradox: Immigrants, Markets and Rights in the United States*, SMU Law Review 61/iss1(6), 67-98.

355 Wayne C., (1994), *Spain: The Uneasy Transition from Labor Exporter to Labor Importer*, (p.387-429), in Hollifield J., Martin P.L., Cornelius W.A "Controlling Immigration: A Global Perspective", Stanford, CA: Stanford University Press.

356 Freeman M., (1995), *Are There Collective Human Rights?* Political Studies Association, 43/iss 1, 25-40, <https://doi.org/10.1111%2Fj.1467-9248.1995.tb01734.x>

357 Mavrodi G., (2015), *Common EU Policies on Authorized Immigration, Past, Present and Future*, (p.1-18), London: IDEAS / London School of Economics and Political Science.

Από το 2005 και μετά, διατρέχοντας το θεσμικό πλαίσιο αντιλαμβάνεται κανείς πως λόγω οικονομικών συγκυριών και αναγκών στην αγορά εργασίας υπάρχει μία στροφή στην μεταναστευτική πολιτική όσον αφορά την είσοδο εργαζομένων μεταναστών υψηλής εξειδίκευσης αλλά και ανειδίκευτων εργατών. Οι τελευταίοι εργάζονται με σχέση εργασίας εποχιακών εργατών. Η λεγόμενη «Μπλε Κάρτα» (Οδηγία/2009/50/EK) υιοθετήθηκε τότε και στην ουσία είναι μία Οδηγία που αποσκοπεί να προσελκύσει εργαζόμενους υψηλής εξειδίκευσης. Θεωρήθηκε από πολλούς ως μαζική στρατολόγηση τέτοιου είδους εργαζομένων.³⁵⁸

Παρατηρείται λοιπόν μία θέσπιση νομοθετημάτων που έχουν σαφή προσανατολισμό προς την αγορά εργασίας. Οι Οδηγίες δεν έχουν άμεση εφαρμογή αλλά ενσωματώνονται εν καιρώ στα εθνικά δίκαια των κρατών – μελών. Είναι όμως η πρώτη φορά που σε επίπεδο ΕΕ υπάρχει τέτοια κινητικότητα σε νομοθετήματα που άπτονται της μεταναστευτικής πολιτικής, έστω και αν αποσκοπούν να εξυπηρετήσουν ανάγκες της αγοράς εργασίας.

Διαπιστώνει κανείς πως υπάρχει όντως μία τάση για σύγκλιση των μεταναστευτικών πολιτικών των κρατών – μελών, η οποία πλέον φαίνεται πως ξεφεύγει από την στενή εποπτεία των κρατών και περνάει σε υπερεθνικά επίπεδα. Εκτός από την αμιγώς μεταναστευτική πολιτική, ο Zuardo (2017)³⁵⁹ υποστηρίζει μετά από επεξεργασία δεδομένων από το MIPEX³⁶⁰, πως επίσης υπάρχει σύγκλιση στις πολιτικές ενσωμάτωσης των μεταναστών στην ΕΕ των 12 και των 15, με μοναδικές παραφωνίες την Ελλάδα και την Μεγάλη Βρετανία.

Το πως θα ανταποκριθούν τα κράτη – μέλη σε μία κοινή μεταναστευτική πολιτική είναι κάτι που θα απαντηθεί μελλοντικά. Οι ιθύνοντες του σχεδιασμού της πολιτικής θα πρέπει να έχουν κατά νου την διαφορετικότητα των κρατών - μελών ως προς τα συστατικά τους στοιχεία, ως προς την ιστορία τους, την κουλτούρα τους, την οικονομία τους, τις ανάγκες της αγοράς εργασίας, τις αξίες τους κλπ. Έτσι εκ των προτέρων δεν γίνεται να γνωρίζουμε αν όντως μία κοινή πολιτική λειτουργήσει για το σύνολο των κρατών – μελών και εφαρμοστεί προς όφελος των μεταναστών αλλά και γηγενών από αυτά.

358 Chaloff J. and LeMaitre G., (2009), *Managing Highly Skilled Labor Migration: A Comparative Analysis of Migration Policies and Challenges in OECD Countries*, (p. 1-55), Paris: OECD Publishing.

359 Zuardo St., (2017), *Is Migrant Integration Policy Converging in Europe? A Comparison of EU – 12 and EU - 15 States*, (p. 1-44), <https://stars.library.ucf.edu/honorstheses/215>

360 MIPEX: MIGRANT INTEGRATION POLICY INTEX - Εργαλείο για τη μέτρηση και σύγκριση πολιτικών που αφορούν την ενσωμάτωση των μεταναστών <http://www.mipex.eu/>

Κεφ. 7.2: Ελληνική μεταναστευτική πολιτική

Το ελληνικό θεσμικό μεταναστευτικό πλαίσιο αποτελείται από Νόμους, Προεδρικά Διατάγματα, Υπουργικές Αποφάσεις και Εγκυκλίους.³⁶¹ Οι Νόμοι και τα Προεδρικά Διατάγματα έχουν την ίδια νομική ισχύ, οι Υπουργικές Αποφάσεις παρέχουν εξειδίκευση θεμάτων των Νόμων και των Προεδρικών Διαταγμάτων και οι Εγκύκλιοι παρέχουν ερμηνεία των Νόμων, των Προεδρικών Διαταγμάτων και των Υπουργικών Αποφάσεων. Πρόκειται δηλαδή για υπηρεσιακά έγγραφα που παρέχουν διευκρινίσεις σχετικά με διατάξεις.

Ο πρώτος νόμος που ψηφίστηκε από το ελληνικό νεοσύστατο κράτος αναφορικά με τη μεταναστευτική πολιτική είναι ο Νόμος 4310/1929, αναθεωρημένος το 1948, περί «Εγκαταστάσεως και κινήσεως αλλοδαπών εν Ελλάδι, αστυνομικού ελέγχου, διαβατηρίων και απελάσεων και εκτοπίσεων» (ΦΕΚ 287 τ. Α/16-08-1929). Ήταν μια πρώτη προσπάθεια διαχείρισης του μεταναστευτικού φαινομένου, η οποία συνοδεύεται από αντίστοιχες κυρώσεις σε περίπτωση που κάποιος παραβεί τις διατάξεις του νόμου.

Ο επόμενος χρονικά νόμος που ψηφίστηκε είναι ο Νόμος 1975/1991, περί «Εισόδου, εξόδου, παραμονής, εργασίας, απέλασης αλλοδαπών, διαδικασίας αναγνώρισης προσφύγων και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 184 τ. Α/04-12-1991). Η μαζική εισροή μεταναστών στην επικράτεια της Ελλάδας, κυρίως από τις πρώην κομμουνιστικές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και των Βαλκανίων αλλά και μεταναστών με ελληνική καταγωγή, όπως οι ρωσοπόντιοι και οι βορειοηπειρώτες, οδήγησε στην ψήφιση του νόμου αυτού. Στην ουσία πρόκειται για μια «απάντηση» του ελληνικού κράτους στην μαζική αυτή εισροή, η οποία έχει άκρως ανασταλτικό χαρακτήρα στην είσοδο των μεταναστών, μέσω της εντατικοποίησης των ελέγχων στα σύνορα και της απέλασης των παράτυπων μεταναστών.³⁶² Η μαζική εισροή ήταν ένα σοκ για την ελληνική κοινωνία που δεν είχε συνηθίσει σε κάτι τέτοιο και οι έντονες αντιρρήσεις των πολιτών απέναντι στην ύπαρξη των μεταναστών σε ελληνικό έδαφος δεν ευνόησαν την θέσπιση άλλων μέτρων παρά την θέσπιση ενός νόμου που να περιορίζει την μετανάστευση.

361 <http://www.immigration.gov.gr/>

362 Τριανταφυλλίδου Α., (2010), *Είκοσι Χρόνια Ελληνικής Μεταναστευτικής Πολιτικής*, (σ. 99), στο Τριανταφυλλίδου Α., & Μουρίκης Θ., *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21ου Αιώνα*, Αθήνα: Κριτική.

Οι μετανάστες όμως παρόλο που οι έλεγχοι έγιναν πολύ αυστηρότεροι και οι απελάσεις μια καθημερινότητα, συνέχιζαν να εισέρχονται παράνομα σε ελληνικό έδαφος και να εγκαθίστανται μαζί με τους οικογένειες τους. Χρειάστηκε αρκετός χρόνος μέχρι το ελληνικό κράτος να αντιληφθεί την κατάσταση που είχε δημιουργηθεί και έτσι το 1997, με τα Προεδρικά Διατάγματα 358/1997 και 359/1997, θεσπίστηκε το πρώτο πρόγραμμα νομιμοποίησης των παράτυπων μεταναστών, το οποίο άρχισε να υλοποιείται από το 1998. ΟΑΕΔ ανέλαβε την υλοποίηση του προγράμματος το οποίο χωρίζονταν σε δύο φάσεις. Το πρώτο Διάταγμα αφορούσε την πρώτη φάση, δηλαδή την καταγραφή των αλλοδαπών που ζούσαν στην Ελλάδα και δεν είχαν εργασία αλλά αναζητούσαν ή εργάζονταν σε καθεστώς παρανομίας. Με την επιτυχή εισαγωγή του ωφελούμενου στο πρόγραμμα εκδίδονταν η «λευκή κάρτα» και όσοι κατάφερναν να περάσουν στην δεύτερη φάση, τις διαδικασίες της οποίας καθόριζε το δεύτερο Διάταγμα, αιτούνταν την έκδοση της «πράσινης κάρτας» η οποία ήταν στην ουσία μια προσωρινή κάρτα διαμονής ενός, δύο ή πέντε ετών.³⁶³

Κατά την εφαρμογή του διαπιστώθηκαν αρκετές αστοχίες, οι οποίες σχετίζονται με την έλλειψη προσωπικού στον υπεύθυνο φορέα υλοποίησης του προγράμματος, την απειρία των υπαλλήλων να διαχειριστούν τέτοιο πληθυσμό και μεγάλες καθυστερήσεις των εμπλεκόμενων δημόσιων φορέων πχ κρατικά νοσοκομεία και Υπουργείο Δικαιοσύνης στην έκδοση των απαιτούμενων δικαιολογητικών.³⁶⁴ Ωστόσο, έστω και έτσι ήταν η πρώτη προσπάθεια να καταγραφεί και να νομιμοποιηθεί ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού που ζούσε σε ελληνικό έδαφος και δεν ήταν καταγεγραμμένο πουθενά, ζώντας σε καθεστώς παρανομίας.

Ο Νόμος 2910/2001 (ΦΕΚ 91 τ. Α/02-05-2001) περί «Εισόδου και παραμονής αλλοδαπών στην ελληνική επικράτεια. Κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας με πολιτογράφηση και άλλες διατάξεις», προσπάθησε να διαχειριστεί την παράνομη μετανάστευση μέσω της έκδοσης αδειών διαμονής περιορισμένης διάρκειας, για όσους μετανάστες συμμετείχαν στην αγορά εργασίας. Πρόκειται για ένα νόμο με σαφή προσανατολισμό στην εξυπηρέτηση των αναγκών της αγοράς εργασίας. Με την κατάθεση ετήσιας έκθεσης από τον ΟΑΕΔ καθορίζονταν οι ανάγκες της αγοράς

363 Φακιολάς Ρ., (1998), *Μετανάστευση*, Επετηρίδα Εργασίας 1998, (σ.31), Πετρινιώτη Ξ. & Κουκουλές Γ. Φ. (επιμ.), Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο και Μπάγκαβος Χρ. & Παπαδοπούλου Δ., (2003), *Μεταναστευτικές Τάσεις και Ευρωπαϊκή Μεταναστευτική Πολιτική*, (σ. 95), Σειρά: Μελέτες (15), Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ –ΑΔΕΔΥ.

364 Τριανταφυλλίδου Α., (2010), *Είκοσι Χρόνια Ελληνικής Μεταναστευτικής Πολιτικής*, (σ.105), στο Τριανταφυλλίδου Α., & Μουρίκης Θ., *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21ου Αιώνα*, Αθήνα: Κριτική.

εργασίας σε εργατικό δυναμικό, δηλαδή τι ειδικότητες και σε ποιες περιοχές και ακολουθούσε μια περίπλοκη διαδικασία μεταξύ ΟΑΕΔ, προξενείων, εργοδοτών και μεταναστών.³⁶⁵

Παράλληλα με το πρόγραμμα αυτό υπήρξε η δυνατότητα να υλοποιηθεί μια δέσμη μέτρων τριετούς διάρκειας (2002 – 2005) για την κοινωνική τους ένταξη. Τα μέτρα περιλάμβαναν δράσεις στους τομείς της αγοράς εργασίας, της περίθαλψης κ.ά. Στην πλειονότητα τους όμως τα μέτρα δεν εφαρμόστηκαν λόγω ανεπαρκούς χρηματοδότησης αλλά και έλλειψη ενδιαφέροντος από πλευράς πολιτικής εξουσίας. Μέχρι τότε η μετανάστευση αντιμετωπιζόταν σαν κάτι το πρόσκαιρο, οπότε θεωρήθηκε πως δεν υπήρχε λόγος να ξοδευτούν χρήματα για κάτι τέτοιο.³⁶⁶

Παρατηρείται πως ακόμα το αίσθημα της κοινής γνώμης απέναντι στους μετανάστες είναι αρνητικά προσκείμενο σε αυτούς και από την στιγμή που δεν ψηφίζουν, τα κέντρα εξουσίας ανέλαβαν την δημιουργία ενός νόμου που θα διαχειριζόταν την κατάσταση της παράνομης μετανάστευσης για την εξυπηρέτηση των οικονομικών αναγκών της χώρας. Φαίνεται πως οι ιθύνοντες του σχεδιασμού του νόμου δεν είχαν κατά νου ότι το φαινόμενο της μετανάστευσης θα είναι διαχρονικό και όχι μία συγκυριακή κατάσταση, για την διαχείριση του οποίου χρειάζονται και μέτρα κοινωνικής ένταξης.³⁶⁷

Με τον νέο νόμο λοιπόν εγκαινιάστηκε ένα καινούριο πρόγραμμα νομιμοποίησης, αλλά και σε αυτό, κατά την εφαρμογή του, διαπιστώθηκαν ελλείψεις και αστοχίες. Μέχρι να πάρουν την άδεια διαμονής στα χέρια τους οι μετανάστες έκαναν αίτηση για την επόμενη ανανέωση ή ακόμα χειρότερα την λάμβαναν αφού είχε ήδη παρέλθει το χρονικό διάστημα ισχύ της. Επίσης έπρεπε να καταβάλλουν παράβολο ύψους περίπου 150 ευρώ για μία άδεια διαμονής που όπως προ λέχθηκε, πολλές φορές δεν είχαν αποκτήσει.³⁶⁸

Με παρέμβαση του Συνηγόρου του Πολίτη, με τον Νόμο 3202/2003 (ΦΕΚ τ. Α 284/2003) Άρθρο 32 παράγραφος 3, τροποποιείται το Άρθρο 22 παράγραφος 2 του Νόμου 2910/2001 και δίνει παράταση της άδειας διαμονής στα δύο έτη έναντι ενός

365 Τριανταφυλλίδου Α., (2010), όπ. αν. (σ 106-111).

366 Triandafyllidou Α., (2009), *Greek Immigration Policy at the Turn of the 21st Century. Lack of Political Will or Purposeful Mismanagement?* European Journal of Migration and Law 11 (2), 159-117, Martinus Nijhoff publishers.

367 Triandafyllidou Α., (2009), όπ. αν.

368 Τριανταφυλλίδου Α., (2010), *Είκοσι Χρόνια Ελληνικής Μεταναστευτικής Πολιτικής*, (σ.110), στο Τριανταφυλλίδου Α., & Μουρίκης Θ., *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21ου Αιώνα*, Αθήνα: Κριτική.

έτους, που έδινε αρχικά ο 2910/2001, ώστε ομαλοποιηθεί η λειτουργία του προγράμματος.

Το 2005, ο Νόμος 3386/2005 (ΦΕΚ 212 τ. Α/23-08-2005), αφορά ένα καινούριο πρόγραμμα νομιμοποίησης για όσους δεν διέμεναν και δεν εργάζονταν νόμιμα στην ελληνική επικράτεια μέχρι τις 31 Δεκεμβρίου του 2004. Παράλληλα ενσωματώνει στο εθνικό δίκαιο δύο Οδηγίες της Κοινότητας, την Οδηγία 2003/86/ΕΚ αναφορικά με το δικαίωμα της οικογενειακής επανένωσης και την Οδηγία 2003/109/ΕΚ αναφορικά με το καθεστώς των επί μακρών διαμενόντων. Η τακτική του παράβολου εξακολουθεί να ισχύει και στο νέο αυτό νόμο και μάλιστα με κάποιες αυξήσεις όταν πρόκειται για άδεια διαμονής άνω του ενός έτους. Μετά από σχετικές παρεμβάσεις από οργανώσεις μεταναστών αποφασίζεται το παράβολο να ισχύει μόνο για τον αλλοδαπό που έχει κάνει αίτηση για τη χορήγηση της άδειας διαμονής και εργάζεται και όχι για τα εξαρτώμενα μέλη της οικογένειάς του. Η έκδοση ετήσιας έκθεσης για τις ανάγκες της αγοράς εργασίας και η διαδικασία που ακολουθούσε συνεχίστηκε και με το νόμο αυτό. Επίσης, ο νόμος περιελάμβανε και Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την κοινωνική ένταξη των μεταναστών, το οποίο δεν υλοποιήθηκε ποτέ, παρά μόνο κάποιες δράσεις του προγράμματος EQUAL, οι οποίες συγχρηματοδοτούνταν από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο.³⁶⁹

Το 2007, ο Νόμος 3536/2007 (ΦΕΚ 42 τ. Α/23-02-2007), τροποποίησε κάποια σημεία του 3386/2005. Για παράδειγμα, τροποποιήθηκαν κάποια θέματα σχετικά με την διαδικασία της απόκτησης της ιδιότητας των επί μακρόν διαμενόντων αλλοδαπών σε ελληνικό έδαφος (Άρ. 12), σχετικά με ειδικά θέματα εξαρτημένης εργασίας (πχ την εξαγορά κάποιων ημερομισθίων (Άρ. 6), σχετικά με την υποβολή των αιτήσεων χορήγησης αδειών διαμονής στους δήμους και τις κοινότητες (Άρ. 17) κλπ. Στην ουσία εισήγαγε ένα μικρότερης εμβέλειας πρόγραμμα νομιμοποίησης που περιελάμβανε τους αλλοδαπούς που έμεναν αρκετά χρόνια στην Ελλάδα και δεν πρόλαβαν τις προθεσμίες του 3536/2005.³⁷⁰

Και σε αυτά τα δύο προγράμματα προέκυψαν διάφορα θέματα που αφορούσαν κυρίως τη χρονοβόρα διαδικασία μέχρι την έκδοση των αδειών, την συμμετοχή πολλών

369 Τριανταφυλλίδου Α., (2010), όπ. αν. (σ. 111-112).

370 Triandafyllidou Α., (2009), *Greek Immigration Policy at the Turn of the 21st Century. Lack of Political Will or Purposeful Mismanagement?* European Journal of Migration and Law 11 (2), 159-177, Martinus Nijhoff publishers.

και διαφορετικών δημόσιων υπηρεσιών και την απροθυμία των εργοδοτών να προσλάβουν μετανάστες άγνωστους σε αυτούς.³⁷¹

Με το Νόμο 3838/2010 (ΦΕΚ 49 τ. Α/24-03-2010) περί «Διατάξεων για την Ελληνική Ιθαγένεια και την πολιτική συμμετοχή ομογενών και νομίμως διαμενόντων μεταναστών και άλλες ρυθμίσεις» αναγνωρίζεται θεσμικά για πρώτη φορά στην ελληνική επικράτεια το δικαίωμα του εκλέγειν (Άρ. 14) και το δικαίωμα του εκλέγεσθαι (Άρ. 17), έστω και αν πρόκειται μόνο για την ανάδειξη αιρετών οργάνων στην πρωτοβάθμια τοπική αυτοδιοίκηση. Πρόκειται για μία πολύ σημαντική νομοθέτηση γιατί η συμμετοχή των αλλοδαπών στα κοινά και κατά συνέπεια σε μία πτυχή της δημόσιας ζωής θεσμικά, πολύ απλά δεν υπήρχε.

Επίσης, για τη δεύτερη γενιά μέσω του 3838/2010, προστίθεται στον Κώδικα Ιθαγένειας το Άρθρο Α1 το οποίο καθορίζει τις προϋποθέσεις για το δικαίωμα κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας. Συνοπτικά για την απόκτηση της απαιτείται, για την περίπτωση των παιδιών των αλλοδαπών που γεννήθηκαν στην Ελλάδα και συνεχίζουν να ζουν στην Ελλάδα, η νόμιμη διαμονή και των δύο γονέων επί τουλάχιστον πέντε χρόνια (Άρθρο Α1, παρ.1) και για την περίπτωση που έχουν έρθει σε μικρή ηλικία στην Ελλάδα απαιτείται η επιτυχής παρακολούθηση τουλάχιστον έξι ετών ελληνικού σχολείου (Άρθρο Α1, παρ.2).

Αυτή τη νομοθετική παρέμβαση, όπως θα φανεί στην επεξεργασία των δεδομένων της έρευνας, για τα παιδιά των μεταναστών που γεννήθηκαν ή/και μεγάλωσαν εδώ, θεωρείται υψίστης σημασίας. Γνωρίζουν την ελληνική γλώσσα αφού φοίτησαν σε ελληνικά σχολεία, μεγάλωσαν στην ελληνική κοινωνία και αν δεν έβρισκαν εργασία με ένσημα, απαραίτητο ζητούμενο της χορήγησης της άδειας διαμονής, θα έπρεπε να ζουν παράτυπα στη χώρα που μεγάλωσαν. Αν σε τυχόν έλεγχο διαπιστωνόταν πως δεν κατείχαν τα απαραίτητα χαρτιά, θα απελαύνονταν στην ώρα καταγωγής τους, τη γλώσσα της οποίας πολλές φορές δεν γνωρίζουν καν.

Όμως με την Απόφαση 460/2013 του Συμβουλίου της Επικράτειας, καταργήθηκαν οι διατάξεις του 3838/2010 που αφορούν την απόδοση ιθαγένειας σε τέκνα αλλοδαπών λόγω γέννησης στην Ελλάδα ή φοίτησης σε ελληνικό σχολείο επί εξαιτίας, όπως επίσης και τα εκλογικά δικαιώματα των αλλοδαπών στις εκλογές της Τοπικής Αυτοδιοίκησης για την ανάδειξη των πρωτοβάθμιων οργάνων. Η απόδοση

371 Τριανταφυλλίδου Α., (2010), *Είκοσι Χρόνια Ελληνικής Μεταναστευτικής Πολιτικής*, (σ.110), στο Τριανταφυλλίδου Α., & Μουρίκης Θ., *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21ου Αιώνα*, Αθήνα: Κριτική.

ιθαγένειας ρυθμίζεται πλέον με τον Ν. 4332/2015, για τον οποίο θα γίνει εκτενέστερη αναφορά παρακάτω.

Με το Νόμο 3907/2011 (ΦΕΚ 7 τ. Α/26-01-2011), εγκαινιάζεται η ίδρυση της Υπηρεσίας Ασύλου όπου στο Άρθρο 1 αναφέρονται η αποστολή της καθώς και οι όροι συγκρότησης αυτής. Ιδρύεται επίσης η Υπηρεσία Πρώτης Υποδοχής αποστολή της οποίας αποτελεί «η αποτελεσματική διαχείριση των υπηκόων τρίτων χωρών που εισέρχονται παρανόμως στη Χώρα, σε συνθήκες σεβασμού της αξιοπρέπειάς τους, με την υπαγωγή τους σε διαδικασίες πρώτης υποδοχής.» (Άρθρο 6). Ακόμα μέσω του νόμου αυτού ενσωματώνεται η Οδηγία 2008/115/EK «σχετικά με τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες στα κράτη-μέλη για την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών».

Το 2011, επίσης ψηφίστηκε ο Νόμος 4018/2011 (ΦΕΚ 215 τ. Α/30-09-2011), περί «Αναδιοργάνωσης του συστήματος αδειοδότησης για τη διαμονή αλλοδαπών στη χώρα υπό όρους αυξημένης ασφάλειας, ρυθμίσεις θεμάτων Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης και άλλες διατάξεις αρμοδιότητας του Υπουργείου Εσωτερικών». Στο Άρθρο 1 ενσωματώθηκε ο Κανονισμός (ΕΚ) 1030/2002, όπως τροποποιήθηκε από τον Κανονισμό (ΕΚ) 380/2008 και πλέον «οι άδειες διαμονής ενιαίου τύπου πολιτών τρίτων χωρών εκδίδονται με τη μορφή αυτοτελούς εγγράφου», στο οποίο αποτυπώνονται βιομετρικά δεδομένα, όπως ψηφιακή φωτογραφία και δακτυλικά αποτυπώματα (Αρ. 1, παρ. 2). Οι Κανονισμοί, σε αντίθεση με τις Οδηγίες, έχουν άμεση ισχύ και υπερισχύουν του εθνικού δικαίου του κάθε κράτους – μέλους. Διαφαίνεται με τον τρόπο αυτό πως η Ευρωπαϊκή Ένωση αναδεικνύει το θέμα της ασφάλειας εντός των συνόρων της σε θέμα υψίστης σημασίας.

Το 2014, ψηφίζεται ο Νόμος 4251/2014 (ΦΕΚ 80 τ. Α/01-04-2014) και αποτελεί τον ενιαίο **Κώδικα Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης**. Στο Άρθρο 7 καθορίζονται οι κατηγορίες των αδειών διαμονής. Συνοπτικά ο Κώδικας αναφέρει τις εξής κατηγορίες: 1) Άδεια διαμονής για εργασία και επαγγελματικούς λόγους, 2) Προσωρινή διαμονή, 3) Άδεια διαμονής για ανθρωπιστικούς λόγους, εξαιρετικούς και άλλους λόγους 4) Άδεια διαμονής για σπουδές, 5) Για θύματα εμπορίας ανθρώπων , 6) Για οικογενειακή επανένωση και 7) Άδεια διαμονής μακράς διάρκειας. Οι κατηγορίες αυτές με τη σειρά τους εξειδικεύονται και σε άλλες υποκατηγορίες. Στο Άρθρο 8 καθορίζονται οι όροι χορήγησης της άδειας διαμονής. Ακολουθείται και εδώ η τακτική του παράβολου, το κόστος του οποίου μεταβάλλεται ανάλογα με τα χρονικά διαστήματα

ισχύς της άδειας.

Στο Δεύτερο Μέρος του Κώδικα (Άρ. 31-127) γίνεται αναφορά στις Οδηγίες που ενσωματώνονται στο εθνικό δίκαιο και άπτονται της μεταναστευτικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Για παράδειγμα, εντάσσονται η Οδηγία 2004/114/EK περί σπουδών, την εθελοντική εργασία και άλλες διατάξεις, η 2004/81/EK περί θυμάτων εμπορίας ανθρώπων ή παράνομης διακίνησης μεταναστών, η 2003/86/EK περί εισδοχής πολιτών τρίτων χωρών για οικογενειακή επανένωση, η 2003/109/EK περί του καθεστώτος των επί μακρών διαμενόντων και προσαρμόζει την ελληνική νομοθεσία προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2001/51/EE του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, που τροποποιεί την Οδηγία 2003/109/EK του Συμβουλίου επεκτείνοντας το πεδίο εφαρμογής της και στους δικαιούχους διεθνής προστασίας και η Οδηγία 2009/50/EK περί απασχόλησης υψηλής εξειδίκευσης (Μπλε Κάρτα).

Συγκεκριμένα, για τη δεύτερη γενιά μεταναστών, στο Άρθρο 108 του Κώδικα περί της άδειας διαμονής δεύτερης γενιάς, ορίζεται πως «η άδεια διαμονής δεύτερης γενιάς χορηγείται σε ενήλικες πολίτες τρίτων χωρών που γεννήθηκαν στην Ελλάδα ή έχουν ολοκληρώσει επιτυχώς έξι τάξεις ελληνικού σχολείου στην Ελλάδα, πριν τη συμπλήρωση του 21ου έτους της ηλικίας τους και διαμένουν μόνιμα στη χώρα χορηγείται, εφόσον προσκομίστούν τα απαραίτητα δικαιολογητικά, άδεια διαμονής πενταετούς διάρκειας η οποία παρέχει στον κάτοχο της τα δικαιώματα του άρθρου 97 (στο εν λόγω άρθρο αναφέρονται τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των επί μακρών διαμενόντων). Η άδεια διαμονής ανανεώνεται για 5 έτη, κάθε φορά με μόνη υποχρέωση την προσκόμιση της προηγούμενης άδειας διαμονής.»

Όπως αναφέρθηκε στο Άρθρο 97 αναφέρονται τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των επί μακρόν διαμενόντων. Σύμφωνα με το άρθρο ο «επί μακρόν διαμένων απολαύει ίσης μεταχείρισης όσον αφορά: α) Την πρόσβαση στη μισθωτή ή μη μισθωτή δραστηριότητα και τους όρους απασχόλησης και εργασίας, περιλαμβανομένων των όρων απόλυσης και αμοιβής. Δεν επιτρέπεται πρόσβαση σε δραστηριότητες που αφορούν την άσκηση δημόσιας εξουσίας. β) Την εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση... γ) Την αναγνώριση επαγγελματικών διπλωμάτων, πιστοποιητικών και άλλων τίτλων. δ) Την κοινωνική ασφάλεια και τα βασικά πλεονεκτήματα της κοινωνικής αρωγής και προστασίας... ε) Τις φορολογικές διευκολύνσεις. στ) Την πρόσβαση και παροχή αγαθών και υπηρεσιών που βρίσκονται στη διάθεση του κοινού και την πρόσβαση στις διαδικασίες απόκτησης στέγης. ζ) Την

ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι και της εγγραφής και συμμετοχής σε οργανώσεις εργαζομένων ή εργοδοτών... η) Την ελεύθερη κίνηση και εγκατάσταση στο σύνολο της Επικράτειας... »

Στο Τρίτο και τελευταίο Μέρος του Κώδικα (Άρ. 128 - 131), αναφέρονται η φύση, το πεδίο εφαρμογής και τα μέτρα κοινωνικής ένταξης. Τα τελευταία συνοψίζονται σε ένα Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης, το οποίο όπως προαναφέρθηκε, εφαρμόστηκε αποσπασματικά, βασισμένο σε συγχρηματοδοτούμενες δράσεις από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο. Οι δράσεις που εκπορεύονται από το Πρόγραμμα αυτό περιλαμβάνουν: «την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, ιστορίας και πολιτισμού, εκστρατείες ενημέρωσης των πολιτών τρίτων χωρών για θέματα υγείας, κοινωνικής ασφάλισης και εργασίας, ευαισθητοποίησης της κοινής γνώμης για θέματα ξενοφοβίας, εμπορίας ανθρώπων και παράνομης διακίνησης μεταναστών, εκπαίδευσης και ευαισθητοποίησης των εργαζομένων στο δημόσιο τομέα και την τοπική αυτοδιοίκηση για θέματα μετανάστευσης, διαπολιτισμική μεσολάβηση και ενίσχυση της συμμετοχής των πολιτών τρίτων χωρών σε συλλογικές δράσεις στα Συμβούλια Ένταξης Μεταναστών» (Άρθρο 129, Ν. 4251/2014).

Το 2015, τροποποιήθηκε το Άρθρο Α1 του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας και πλέον τέκνο αλλοδαπών που γεννιέται στην Ελλάδα θεμελιώνει δικαίωμα κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας λόγω γέννησης και φοίτησης σε ελληνικό σχολείο, υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις (Νόμος 4332/2015, ΦΕΚ τ. Α 76/09-07-2015). Οι προϋποθέσεις αυτές συνοπτικά αφορούν τον χρόνο νόμιμης διαμονής ενός εκ των δύο γονέων στην Ελλάδα, τον τίτλο διαμονής ενός εκ των δύο γονέων στην Ελλάδα και την ισχύ αυτού, την εγγραφή του παιδιού στην Α τάξη του δημοτικού σχολείου και την συνέχιση της φοίτησης στο σχολείο κατά τη διάρκεια υποβολής της αίτησης. Στο Άρθρο 1Α του Κώδικα προστίθεται επίσης το Άρθρο 1Β ως ακολούθως: «Ανήλικος αλλοδαπός που κατοικεί μόνιμα και νόμιμα στην Ελλάδα θεμελιώνει δικαίωμα κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας λόγω φοίτησης σε ελληνικό σχολείο, εφόσον έχει ολοκληρώσει επιτυχώς την παρακολούθηση είτε εννέα τάξεων της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, είτε έξι τάξεων της δευτεροβάθμιας» (Άρθρο 1Β, Ν. 4332/2015).

Στο Άρθρο 9, του Ν. 4332/2015 ορίζεται πως: «το τμήμα Κοινωνικής Ένταξης της Διεύθυνσης Μεταναστευτικής Πολιτικής, της Γενικής Διεύθυνσης Ιθαγένειας και Μεταναστευτικής Πολιτικής, της Γενικής Γραμματείας Πληθυσμού και Κοινωνικής

Συνοχής του Υπουργείου Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης, ορίζεται από την έναρξη ισχύος του Π.δ. 105/2014 (Α' 172), ως Υπεύθυνη Αρχή για την εφαρμογή της 435/2007/ΕΚ απόφασης του Συμβουλίου της 25ης Ιουνίου 2007 για τη σύσταση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Ένταξης Υπηκόων Τρίτων Χωρών για την περίοδο 2007 έως 2013, ως μέρος του γενικού προγράμματος «Αλληλεγγύη και Διαχείριση των Μεταναστευτικών Ροών». Η απόφαση της ΕΕ για τη σύσταση ενός ξεχωριστού Ταμείου που αφορά την ένταξη πολιτών τρίτων χωρών, αναδεικνύει το τεράστιο θέμα που έχει δημιουργηθεί σε επίπεδο ΕΕ όσον αφορά το θέμα της ένταξης των υπηκόων τρίτων χωρών.

Ο Νόμος 4540/2018 (ΦΕΚ τ. Α' 91/22-05-2018), που ψηφίστηκε το 2018, προσάρμοσε «την ελληνική νομοθεσία προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Ιουνίου 2013, σχετικά με τις απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων διεθνή προστασία (αναδιτύπωση, L 180/96/29.6.2013), όπως επίσης τροποποιήθηκε ο Ν. 4251/2014 (Α' 80) για την προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στην Οδηγία 2014/66/ΕΕ της 15ης Μαΐου 2014 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τις προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής υπηκόων τρίτων χωρών στο πλαίσιο ενδοεταίρικής μετάθεσης» (Νόμος 4540/2018).

Διατρέχοντας το θεσμικό πλαίσιο της ελληνικής μεταναστευτικής πολιτικής γίνεται αντιληπτό πως από το 2005 και μετά, η Ελλάδα προβαίνει σταδιακά σε μία διαδικασία ενσωμάτωσης των πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και άρα οι αποφάσεις σχετικά με το πλαίσιο της μεταναστευτικής πολιτικής εμπίπτει σε υπερεθνικά επίπεδα και όχι σε εθνικό. Το αν ένα τέτοιο εγχείρημα θα είναι αποτελεσματικό ή όχι θα φανεί με την πάροδο του χρόνου. Κάθε κράτος – μέλος έχει τη δική του ιστορία που τη χαρακτηρίζουν διάφορες πτυχές μεταναστευτικής πορείας μέσα στον χρόνο, τις δικές του αντιλήψεις, αξίες, διαφορετικές ανάγκες στην αγορά εργασίας και διαφορετικά επίπεδα οικονομίας.

Σίγουρα όμως, τουλάχιστον για την περίπτωση της Ελλάδας, το ελληνικό κράτος κωλυσιέργησε αναφορικά με τη διαμόρφωση ενός θεσμικά κατοχυρωμένου πλαισίου μεταναστευτικής πολιτικής. Οι παράγοντες είναι πολλοί, από την εσκεμμένη μη παρέμβαση μέχρι την θεώρηση του ζητήματος αυτού ως κάτι το πρόσκαιρο. Έτσι η παρέμβαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσω των Οδηγιών και των Κανονισμών, ανεξάρτητα από το αν θα κριθεί ως επιτυχημένη ή αποτυχημένη στην πάροδο του

χρόνου, συντέλεσε και συντελεί στην ψήφιση μέτρων, τα οποία σε άλλη περίπτωση η Ελλάδα σαν κράτος, ενδεχομένως να μην είχε υιοθετήσει.

Όσον αφορά την δεύτερη γενιά, με την τροποποίηση του 4332/2015 στον Κώδικα Ελληνικής ιθαγένειας, οι προϋποθέσεις θεμελίωσης δικαιώματος κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας σαφώς και βελτιώθηκαν αισθητά. Αυτό κρίνεται ως μια παρέμβαση πολύ θετική γιατί μέχρι τότε τα παιδιά αυτά ακροβατούσαν μεταξύ νομιμότητας και παρανομίας στην χώρα που γεννήθηκαν ή/και μεγάλωσαν.

Κεφ. 8: Συγκριτικά παραδείγματα καλών πρακτικών κοινωνικής ενσωμάτωσης

Στο κεφάλαιο αυτό γίνεται αναφορά στο τι είναι μία καλή πρακτική ενσωμάτωσης και δίνονται διάφορα παραδείγματα καλών πρακτικών, ώστε να γίνει απολύτως κατανοητό τι σημαίνει αυτό.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση ενδιαφέρεται πάρα πολύ πλέον και για τα μέτρα κοινωνικής ενσωμάτωσης. Η στροφή αυτή κρίθηκε ως αναγκαία όταν διαπιστώθηκε πως υπάρχει πρόβλημα ενσωμάτωσης και συνύπαρξης μεταξύ των γηγενών και των μεταναστών που διέμεναν νόμιμα και επί μακρό χρονικό διάστημα σε ευρωπαϊκό έδαφος. Για τη διάδοση καλών πρακτικών σε θέματα ενσωμάτωσης δημιουργήθηκε η πλατφόρμα «European Web Site on Integration». Στην εν λόγω πλατφόρμα μπορεί να υποβληθεί μία καλή πρακτική και να ενημερώνεται το ευρύ κοινό για την πρακτική της εφαρμογή, τους σκοπούς για τους οποίους εφαρμόζεται και τα αποτελέσματα της.

Τι είναι όμως μια καλή πρακτική; Υπάρχουν πολλοί ορισμοί, τα κοινά χαρακτηριστικά στους διάφορους ορισμούς αφορούν: «στρατηγικές, προσεγγίσεις και/ή δραστηριότητες που έχουν δείξει μέσω ερευνών και αξιολόγησης ότι είναι αποτελεσματικές, βιώσιμες και /ή μεταβιβάσιμες και χωρίς αμφιβολία οδηγούν στο επιθυμητό αποτέλεσμα».³⁷²

Ως προς την επιλεξιμότητα των πρακτικών αυτών, για την ανάρτησή τους στην πλατφόρμα τα κριτήρια που έχουν τεθεί αφορούν: «α) την περιγραφή ενός ξεκάθαρα περιεχομένου, β) την ξεκάθαρη περιγραφή των στόχων και των σκοπών, γ) την ξεκάθαρη περιγραφή των δραστηριοτήτων τους, δ) να υλοποιούνται τουλάχιστον ένα χρόνο, ε) αν οι δραστηριότητες που υλοποιούνται συνάδουν με αναγνωρισμένες ανάγκες και τις εξυπηρετούν, ζ) αν η παρέμβαση εκ μέρους των ενδιαφερόμενων μερών όντως στοχεύουν στις ομάδες – στόχους που έχουν τεθεί και η παρέμβαση όντως φτάνει μέχρι εκεί, η) αν οι δραστηριότητες συνεχίζονται και μετά την αρχική φάση, θ) τον τρόπο και τις πηγές χρηματοδότησης και αν αυτή είναι αδιάκοπη και ι) αν οι δραστηριότητες μπορούν πιθανά να εφαρμοστούν σε διαφορετικά πλαίσια και με διαφορετικές ομάδες – στόχους».³⁷³

Τα παραδείγματα καλών πρακτικών που έχουν αναρτηθεί στην πλατφόρμα είναι πολυάριθμα. Επιλέχθηκαν τα πιο πρόσφατα, τα οποία προσέφεραν μια κάποια καινοτομία στον τομέα της κοινωνικής ενσωμάτωσης, είτε κάποιο ιδιαίτερο

372 <https://ec.europa.eu/migrant-integration/index.cfm?action=furl.go&go=/what-are-good-practices>.

373 <https://ec.europa.eu/migrant-integration/index.cfm?action=furl.go&go=/what-are-good-practices>.

χαρακτηριστικό. Είτε αφορούσαν λοιπόν τη διάσταση του φύλου, είτε έναν καινοτόμο τρόπο εκπαίδευσης, είτε η χώρα που τα υλοποίησε ή υλοποιεί ακόμα έχει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά.

Κεφ. 8.1: Φιλανδία

Μία πολύ καλή πρακτική, εφαρμόζεται από την Φιλανδία και αφορά την προώθηση της υγείας και της ευεξίας των γυναικών μεταναστριών ώστε να στηριχτεί περαιτέρω η διαδικασία ενσωμάτωσής τους. Το έργο ξεκίνησε την εφαρμογή του το 2015 και συνεχίζεται μέχρι και σήμερα. Συνοπτικά το σκεπτικό του προγράμματος στηρίζεται σε τρεις πυλώνες, αυτόν της φυσικής άσκησης, της σωστής διατροφής και της κινητοποίησης. Μία φορά την εβδομάδα, για περίπου 2-3 ώρες και μια περίοδο πέντε μηνών, συμμετέχουν ομάδες 20 – 30 γυναικών σε ασκήσεις γυμναστικής από εξειδικευμένο προσωπικό στο τομέα αυτό, αλλά γίνονται και συζητήσεις και διαλέξεις πάνω στη σωστή και θρεπτική διατροφή πάλι από εξειδικευμένους επιστήμονες και διαιτολόγους. Επίσης γίνονται διαλέξεις και υπάρχει πληροφόρηση για θέματα κινητοποίησης, καθορισμού στόχων, διαχείριση συναισθημάτων, ρατσισμού και διακρίσεων.³⁷⁴

Κατά τη διάρκεια των συναντήσεων παρέχονται υπηρεσίες φύλαξης και φροντίδας των παιδιών τους, σε περίπτωση που οι μετανάστριες έχουν μικρά παιδιά αλλά και υπηρεσίες διερμηνείας όπου απαιτείται. Εκτός από το κομμάτι της ενδυνάμωσης των γυναικών μέσω φυσικής άσκησης, παρατηρήθηκε πως η κοινωνικοποίηση και η δημιουργία ισχυρών κοινωνικών δικτύων που επιτυγχάνεται μέσω του προγράμματος αυτού, βοηθά στις διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα κατά την ενσωμάτωση τους.

Περίπου 250 – 300 γυναίκες είχαν λάβει μέρος κατά την υλοποίηση του προγράμματος τα δύο πρώτα χρόνια και συνεχώς προστίθενται νέα μέλη μέσω της δημοσιοποίησης του στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αλλά και μέσω της δημοσιότητας που λαμβάνει χώρα στους κύκλους των συμμετεχουσών. Από αυτές οι 130 συνεχίζουν να συμμετέχουν και ένα μεγάλο ποσοστό ενδιαφέρθηκε να συμμετέχει σε δραστηριότητες σχετικές με τον αθλητισμό και την ευεξία και εκτός προγράμματος. Κατά την αξιολόγηση του προγράμματος, η ανατροφοδότηση που έλαβαν οι υπεύθυνοι

374 <https://ec.europa.eu/migrant-integration/intpract/fit4life-promoting-the-health-and-well-being-of-immigrant-women>.

από τις συμμετέχουσες ήταν πολύ ενθαρρυντική για την μελλοντική του συνέχιση. Η διαδικασία της αξιολόγησης εμπεριείχε και ελέγχους με εξετάσεις υγείας για να διαπιστωθεί το επίπεδο υγείας πριν και μετά την εφαρμογή του προγράμματος.³⁷⁵

Κεφ. 8.2: Αυστρία

Στην Αυστρία, στην πόλη της Βιέννης, υλοποιείται από το 2015 (01/02/2015), το πρόγραμμα «Magdas Hotel». Το φιλανθρωπικό σωματείο Caritas, διέθεσε ένα εγκαταλελειμμένο οίκημα που είχε στην κατοχή του και δίνοντας το ίδιο το σωματείο δάνειο περίπου 1,5 εκατομμύρια ευρώ για την ανακαίνιση του, ξεκίνησε η λειτουργία του Magdas Hotel. Στο ξενοδοχείο εργάζονται περίπου 20 πρόσφυγες και 10 επαγγελματίες του ξενοδοχειακού κλάδου. Το ξενοδοχείο λειτουργεί σαν ένα κανονικό ξενοδοχείο και προσφέρει τις ίδιες υπηρεσίες με αυτές των άλλων ξενοδοχείων (διαμονή, διοργάνωση εκδηλώσεων, wi fi, γεύματα κλπ).

Η φιλοσοφία γύρω από το όλο εγχείρημα στηρίζεται στο ότι πολλοί πρόσφυγες γνωρίζουν αρκετές ξένες γλώσσες και μέσω τις εργασιακής τους ένταξης δημιουργούνται και οι συνθήκες εκείνες που αποτρέπουν τον κοινωνικό τους αποκλεισμό. Εκτός από το μισθό τους, εκπαιδεύονται στην απόκτηση δεξιοτήτων πάνω στον τουριστικό και ξενοδοχειακό κλάδο και μπορούν πιο εύκολα να βρουν έπειτα εργασία σε κάποιο άλλο χώρο σχετικό με τους κλάδους αυτούς. Το όλο εγχείρημα έχει βραβευτεί ως καλή πρακτική ένταξης προσφύγων στην αγορά εργασίας.³⁷⁶

Οι επαγγελματίες του κλάδου εκπαιδεύουν τους πρόσφυγες, ώστε να αποκτήσουν την κατάλληλη εμπειρία και δεξιότητες. Συνήθως παραμένουν στο χώρο αυτό για περίπου δύο χρόνια και στη συνέχεια μπορούν και οι ίδιοι να γίνουν εκπαιδευτές σε άλλους πρόσφυγες, είτε να αναζητήσουν εργασία σε κάποιο άλλο ξενοδοχείο διαθέτοντας πλέον την απαραίτητη προϋπηρεσία.

Λόγω του περιορισμένου κεφαλαίου για την ανακαίνιση του κτιρίου, ακολουθήθηκε η τακτική της χρησιμοποίησης μεταχειρισμένων επίπλων, τα οποία είτε ήταν σε καλή κατάσταση και χρησιμοποιήθηκαν ως έχουν είτε μεταπονήθηκαν ώστε να ταιριάζουν με την διακόσμηση του χώρου. Την διαχείριση της διακόσμησης ανέλαβε

375 <https://ec.europa.eu/migrant-integration/intpract/fit4life-promoting-the-health-and-well-being-of-immigrant-women>.

376 <https://ec.europa.eu/migrant-integration/intpract/magdas-hotel---refugee-integration-through-hospitality-training>.

κάποια αρχιτεκτονική εταιρία και μέσω συνεργασιών με επαγγελματίες και μαθητευόμενους από διάφορους σχετικούς κλάδους δημιουργήθηκε ένα καινοτόμο διακοσμητικό σχέδιο. Το ξενοδοχείο έχει κερδίσει βραβεία για τον αρχιτεκτονικό του σχεδιασμό και διακόσμηση. Επίσης δόθηκαν δωρεές που αφορούσαν ξενοδοχειακό εξοπλισμό από σχετικούς προμηθευτές και υπήρξε βοήθεια από κατοίκους και πρόσφυγες ώστε να προετοιμαστεί το κτίριο και να λειτουργήσει ως ξενοδοχείο. Μέχρι το Φεβρουάριο του 2018 είχαν επισκεφτεί το ξενοδοχείο περίπου 100.000 άτομα. Κατά μέσο όρο η πληρότητα των δωματίων ανέρχεται στο 70%.³⁷⁷

Κεφ. 8.3: Βουλγαρία

Η επόμενη πρακτική που παρουσιάζεται στο κεφάλαιο αυτό, έρχεται από την Βουλγαρία και αφορά μια περίοδο περίπου δύο ετών (31/01/2014 – 30/04/2016). Το έργο αυτό αφορούσε τους μαθητές δημοτικών σχολείων, τους γονείς και τους δασκάλους τους ενάντια στο ρατσιστικό λόγο και τις διακρίσεις. Η ομάδα – στόχος δεν ήταν μετανάστες αλλά η συγκεκριμένη παρέμβαση βοηθά έμμεσα στις διαδικασίες ενσωμάτωσης τους και ενδεχομένως να μειώνει την πρόωρη εγκατάλειψη του σχολείου από τους μικρούς μετανάστες ή τα παιδιά των μεταναστών.

Συνοπτικά, μια ομάδα δασκάλων και ειδικών σχεδίασε μια μέθοδο διδασκαλίας που σκοπός της ήταν να εμφυσήσει στους μικρούς μαθητές τις αξίες της ανοχής, της αποδοχής της διαφορετικότητας, της ειρήνης και της επικοινωνίας. Επίσης στόχευε και στην ανάπτυξη της συναισθηματικής νοημοσύνης των μαθητών. Η μέθοδος ήταν διαδραστική και απαιτούσε τη συμμετοχή δασκάλων και μαθητών. Δημιουργήθηκε επίσης ένα εγχειρίδιο για τους δασκάλους και ένα βιβλίο εργασιών για τους μαθητές. Ο λόγος ανάπτυξης ενός τέτοιου προγράμματος προήλθε από το γεγονός πως ο ρατσιστικός λόγος κυριαρχεί στα μέσα ενημέρωσης και στο ίντερνετ, κυρίως όσον αφορά τους Ρομά και τους μετανάστες. Τα μικρά παιδιά δεν έχουν αναπτύξει τέτοιους μηχανισμούς ώστε να αντιλαμβάνονται τον ρατσιστικό λόγο και να προφυλάσσονται από αυτόν και αυτό βοηθά στην αναπαραγωγή του.³⁷⁸

377 <https://ec.europa.eu/migrant-integration/intpract/magdas-hotel---refugee-integration-through-hospitality-training>.

378 <https://ec.europa.eu/migrant-integration/intpract/children-parents-and-teachers-against-hate-speech-and-discrimination>.

Όσον αφορά τον τρόπο λειτουργίας του, το εγχειρίδιο προσέφερε στους δασκάλους 10 σχέδια μαθημάτων που εκπαίδευαν τους μικρούς μαθητές να γνωρίζονται καλύτερα μεταξύ τους μέσα στην τάξη και πως να επικοινωνούν μεταξύ τους με τρόπο ειρηνικό και ανεκτικό. Επίσης αναπτύχθηκαν συνοδευτικές δραστηριότητες όπως η συμμετοχή των γονέων και των παιδιών σε εξωσχολικές δραστηριότητες (πχ η συμμετοχή σε κουίζ και η περιγραφή του οικογενειακού πολιτισμικού υπόβαθρου) αλλά και εκδηλώσεις που παρουσίαζαν την κουζίνα, τον ρουχισμό και τα έθιμα διάφορων εθνοτικών ομάδων, ώστε τα παιδιά να ενημερωθούν για διαφορετικές κουλτούρες.

Συμμετείχαν πάνω από 150 σχολεία, διανεμήθηκαν 10.000 βιβλία εργασιών και 600 εγχειρίδια. Κατά την αξιολόγηση, οι δάσκαλοι που συμμετείχαν δήλωσαν πως ήταν πολύ ικανοποιημένοι από το πρόγραμμα και οι μαθητές ήταν ευχαριστημένοι για τη διαδραστικότητα και την συμμετοχή των γονιών και των δασκάλων τους σε ομαδικές δραστηριότητες. Η αξιολόγηση επίσης συνέστησε στο Υπουργείο Παιδείας της Βουλγαρίας να εφαρμοστεί η μέθοδος σε όλα τα δημοτικά σχολεία, κάτι που το Υπουργείο σκέφτεται να το πράξει μελλοντικά.³⁷⁹

Κεφ. 8.4: Σλοβακία

Στην Σλοβακία από την 01/01/2017 υλοποιείται το πρόγραμμα ενσωμάτωσης μεταναστών και προσφύγων *Mareena*. Η Σλοβακία σαν κράτος έχει ένα από τα χαμηλότερα ποσοστά μεταναστών ανάμεσα στις ευρωπαϊκές χώρες. Διαπιστώθηκε πως η ξενοφοβία και ο ρατσισμός διατηρούνται σε υψηλά επίπεδα και το πρόγραμμα αυτό υλοποιείται σε μια προσπάθεια να αντισταθμίσει την κατάσταση αυτή. Στόχος του δηλαδή είναι η αύξηση της κοινωνικής συνοχής και η υποστήριξη των μεταναστών ώστε να διευκολυνθεί η ενσωμάτωσή τους.

Βασικός πυλώνας στην λειτουργία του αποτελεί η υποστήριξη στο χτίσιμο και την ανάπτυξη διαπροσωπικών σχέσεων μεταξύ γηγενών και μεταναστών. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω τριών τομέων δράσεων. Ο πρώτος τομέας αφορά δράσεις μέσω των κέντρων κοινότητας. Διοργανώνονται εκδηλώσεις μαγειρικής, γιορτές, φεστιβάλ και βραδιές κινηματογράφου, την διοργάνωση των οποίων αναλαμβάνουν μετανάστες.

379 <https://ec.europa.eu/migrant-integration/intpract/children-parents-and-teachers-against-hate-speech-and-discrimination>.

Ο δεύτερος τομέας αφορά την υλοποίηση εθελοντικών προγραμμάτων που βοηθούν τους μετανάστες στην καλύτερη προσαρμογή τους και τελικά στην ενσωμάτωση τους στη Σλοβακία. Εθελοντές παραδίδουν μαθήματα εκμάθησης της γλώσσας, επαγγελματική καθοδήγηση, επικοινωνία με οργανισμούς κ.ά. Ο τρίτος τομέας αφορά την εκπαίδευση και την επαγγελματική ανάπτυξη. Παρέχονται μαθήματα εκμάθησης γλωσσών και κάποια από αυτά τα μαθήματα γίνονται από τους μετανάστες, οι οποίοι μαθαίνουν τη γλώσσα τους στους ενδιαφερόμενους. Επίσης παρέχονται μαθήματα στη χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών ή ακόμα και μαθήματα ραπτικής. Συνοπτικά έχουν πραγματοποιηθεί 170 μαθήματα πάνω σε διάφορα θέματα, 95 μαθητές συμμετείχαν στα μαθήματα, έχουν διοργανωθεί 32 εργαστήρια, 33 δραστηριότητες τοπικής εμβέλειας και 3 μεγαλύτερες εκδηλώσεις όπου συμμετείχαν σαν επισκέπτες πάνω από 850 άτομα.³⁸⁰

Κεφ. 8.5: Μεσογειακό Δίκτυο Μετανάστευσης

Το Μεσογειακό Δίκτυο Μετανάστευσης (Mediterranean Migration Network) το οποίο έχει δημιουργηθεί και αναπτυχθεί από το Παγκόσμιο Κέντρο Ερευνών CARDET στην Κύπρο, σε συνεργασία και με άλλους φορείς, όπως το Κυπριακό Υπουργείο Εσωτερικών, το οποίο και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση, έχει προχωρήσει στην έκδοση ενός εγχειριδίου - οδηγού καλών πρακτικών, το οποίο συνεχώς ενημερώνεται και επανεκδίδεται. Ένα παράδειγμα αυτών των πρακτικών αποτελεί το πρόγραμμα ψηφιακής ένταξης προσφύγων, αιτούντων ασύλου και μεταναστών. Η διάρκεια υλοποίησης του αφορούσε την περίοδο από Σεπτέμβριο του 2016 μέχρι και τον Οκτώβριο του 2018. Συνεργάτες ως προς την υλοποίηση του αποτελούν πολλοί οργανισμοί, ινστιτούτα και πανεπιστήμια από διαφορετικές ευρωπαϊκές χώρες όπως η Κύπρος, η Ισπανία, η Βουλγαρία, η Ελλάδα και η Γερμανία.

Η αρχική ομάδα – στόχος είναι οι νεοαφιχθέντες μετανάστες, πρόσφυγες και οι αιτούντες άσυλο. Η δεύτερη ομάδα – στόχος είναι οι επαγγελματίες σε τομείς που σχετίζονται με την κοινωνική εργασία, σύμβουλοι καριέρας και οι εκπαιδευτές ενηλίκων. Το πρόγραμμα προωθεί την επιτυχημένη ένταξη της πρώτης ομάδας – στόχου στην αγορά εργασίας ενισχύοντας τις βασικές τους δεξιότητες, κάτι που θα βοηθήσει στην ενσωμάτωση τους στην κοινωνία. Μέσω του προγράμματος επίσης,

380 <https://ec.europa.eu/migrant-integration/intpract/community-project-mareena>.

ενδυναμώνονται και ενισχύονται οι σχέσεις μεταξύ των διάφορων οργανισμών ώστε να εφαρμόζονται καινοτόμες πρακτικές εκπαίδευσης ενηλίκων με τη χρήση καινοτόμων ψηφιακών εργαλείων. Το δίκτυο το οποίο δημιουργήθηκε μεταξύ των εκπαιδευτών επιτρέπει την ανταλλαγή γνώσεων και καλών πρακτικών εκπαίδευσης.³⁸¹

Στο πλαίσιο του εγχειριδίου - οδηγού παρουσιάζεται και το πρόγραμμα «Blend – In - Γλώσσα, Πολιτισμός και Κοινωνικός Προσανατολισμός για Νέους Πρόσφυγες». Το πρόγραμμα είχε διάρκεια 2 έτη (Νοέμβριος 2016 – Νοέμβριος 2018) και υλοποιήθηκε από 7 ευρωπαϊκούς οργανισμούς από 5 χώρες, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα.

Αφορούσε τους νεαρούς σε ηλικία πρόσφυγες και μετανάστες και την ενσωμάτωση τους στη χώρα υποδοχής, έχοντας σαν αποτέλεσμα την αποφυγή του κοινωνικού αποκλεισμού τους. Αναπτύχθηκε έτσι μια «εργαλειοθήκη» σαν εφαρμογή στο κινητό και τα «εργαλεία» προσέφεραν γνώση και προσανατολισμό αναφορικά με τα πρότυπα και τις συνθήκες που επικρατούν στην κοινωνία υποδοχής. Επίσης δημιουργήθηκε ένα εγχειρίδιο για τους χειριστές του προγράμματος με τα σημεία που βοηθούν ώστε η ενσωμάτωση των νεαρών προσφύγων και μεταναστών να είναι επιτυχημένη.³⁸²

Στην 4η έκδοση του Εγχειριδίου Καλών Πρακτικών του Mediterranean Migration Network, αναφέρεται το πρόγραμμα «YOYO» το οποίο αφορά την υποστήριξη και την ενίσχυση της ψυχικής υγείας των παιδιών προσφύγων αλλά και άλλων μικρών μαθητών με θέματα διαχείρισης άγχους και κινδύνου πρόωρης εγκατάλειψης του εκπαιδευτικού συστήματος, μέσω των εφαρμογών της yoga. Η αξιολόγηση του προγράμματος έδειξε πως οι δραστηριότητες στις οποίες επιδόθηκαν οι μικροί συμμετέχοντες βοήθησαν στην μείωση του άγχους και στην καλύτερη διαχείριση των συναισθημάτων τους. Βελτιώθηκε σημαντικά η συναισθηματική τους νοημοσύνη, έχοντας σαν αποτέλεσμα την ενίσχυση των κοινωνικών τους δεξιοτήτων. Επίσης, μείωσε σημαντικά το μετατραυματικό στρες που βίωναν οι μικροί πρόσφυγες από την εμπειρία του πολέμου.

381 Policy and Practice in Migration and Integration: A Collection of Case Studies, Testimonials and Collaborative Programs, (2017), 3rd Handbook of Good Practices, Mediterranean Migration Network.

382 Policy and Practice in Migration and Integration: A Collection of Case Studies, Testimonials and Collaborative Programs, (2017), όπ. αν.

Το πρόγραμμα διήρκεσε από τον Οκτώβριο του 2017 έως τον Οκτώβριο του 2018. Οι Συνεργάτες υλοποίησης του προγράμματος ήταν το 1ο και 4ο δημοτικό σχολείο Ραφήνας, καθώς και σχολεία από την Τουρκία, την Μάλτα και την Κροατία.³⁸³

383 Policy and Practice in Migration and Integration: A Collection of Case Studies, Testimonials and Collaborative Programs, (2018), 4th Handbook of Good Practices, Mediterranean Migration Network.

Κεφ. 9: Περιπτώσεις χωρών

Στο κεφάλαιο αυτό αναφέρονται ενδεικτικά, περιπτώσεις χωρών που στο αντικείμενο της κοινωνικής ενσωμάτωσης είτε έχουν μεγάλη εμπειρία αλλά διαφορετικές προσεγγίσεις, είτε αντιλαμβάνονται στον παρόντα χρόνο την κρισιμότητα του σχεδιασμού πολιτικών ενσωμάτωσης. Ουσιαστικά κάθε μοντέλο ενσωμάτωσης φανερώνει τον τρόπο που το κάθε κράτος επιθυμεί για τον μεταναστευτικό πληθυσμό που κατοικεί στα γεωγραφικά του όρια, να γίνει μέρος της κοινωνίας του. Επίσης, αντικατοπτρίζει τον τρόπο που ένα έθνος αυτοπροσδιορίζεται και πως μέσω του αυτοπροσδιορισμού καθορίζονται κοινωνικές και πολιτικές τακτικές.³⁸⁴

Η Αγγλία, αποτελεί μία χώρα με μεγάλη εμπειρία σχετικά με την ενσωμάτωση, υιοθετεί τον όρο της ένταξης και θεωρεί πως αυτή επιτυγχάνεται μόνο μέσω της συμμετοχής στην αγορά εργασίας.

Εν αντιθέσει, η Γαλλία, υιοθετεί τον όρο κοινωνική ενσωμάτωση και τροποποιεί το δίκαιο ιθαγένειας της προς την κατεύθυνση της "ανοιχτής" και "εύκολης" ιθαγένειας. Ακολουθεί ωστόσο, αυστηρές αφομοιωτικές τακτικές ενσωμάτωσης. Αποτελεί επίσης, ένα παράδειγμα με μακρόχρονη εμπειρία σχετικά με την ενσωμάτωση μεταναστών, λόγω αποικιών.

Η κοινωνιολογική παράδοση της Αμερικής, με τη Σχολή του Σικάγο, αν και κληροδοτεί τον όρο κοινωνική ενσωμάτωση στους Γάλλους, χρησιμοποιεί πλέον εναλλακτικά τους όρους αφομοίωση και ενσωμάτωση, εννοώντας στην ουσία, το ίδιο πράγμα. Πρόκειται για κοινωνία πολυπολιτισμική με μία σχετική ανεκτικότητα στους μειονοτικούς πληθυσμούς, με εξαίρεση τους μετανάστες αφρικανικής και λατινικής καταγωγής. Η γνώση της γλώσσας, η συμμετοχή των μεταναστών στην αγορά εργασίας και στην εκπαίδευση, θεωρούνται οι κύριοι θεσμοί μέσω των οποίων επιτυγχάνεται η ενσωμάτωση. Επίσης σε αρκετές έρευνες, υπάρχει ο συσχετισμός της κοινωνικής κινητικότητας με το βαθμό ενσωμάτωσης τους στην κοινωνία. Όσο πιο καλά ενσωματωμένοι τόσο πιο ανοδική κοινωνική κινητικότητα επιτυγχάνουν.

Η Σουηδία αποτελεί μία περίπτωση χώρας που αντιπροσωπεύει το Σκανδιναβικό μοντέλο ενσωμάτωσης. Είναι ένα κράτος πρόνοιας με ισχυρό σύστημα προστασίας των πολιτών, η οποία εκτός από τη συμμετοχή στην αγορά εργασίας, δίνει

384 Bertossi C. & Duyvendak J. W., (2012), *National Models of Immigrant Integration: The Costs For Comparative Research*, Comparative European Politics 10, 237-247.

βάση και στην πρόσβαση στην ιθαγένεια της χώρας υποδοχής αλλά και στην πολιτική συμμετοχή των μεταναστών στις εκλογές, είτε σαν ψηφοφόροι είτε σαν εκλογικοί υποψήφιοι.

Η Γερμανία αποτελεί αντιπρόσωπο της κεντρικής Ευρώπης, δίνοντας και αυτή βάση στην αγορά εργασίας, όπως επίσης και στη γλώσσα και στην εκπαίδευση. Η πρόσβαση στην γερμανική ιθαγένεια είναι εξαιρετικά δύσκολη και καθορίζεται από το αντίστοιχο δίκαιο. Πρόκειται για ένα κράτος με εθνοκεντρικές καταβολές.

Η Ελλάδα αποτελεί αντιπρόσωπο των χωρών της νότιας Μεσογείου. Δεν αποτελεί χώρα με παράδοση και εμπειρία στην υποδοχή μεταναστών, γεγονός που καθιστά δύσκολη την ενσωμάτωσή τους. Η επικρατούσα αντίληψη για την ενσωμάτωση σχετίζεται με την συμμετοχή στην αγορά εργασίας, ωστόσο «τα μεγαλύτερα προβλήματα των μεταναστών εντοπίζονται στη διαδικασία νομιμοποίησης και όχι στη συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας» (Παπαδοπούλου Δ., 2006:310).

Κεφ. 9.1: Η περίπτωση της Αγγλίας

Ανάλογα με την κοινωνία και το επιστημονικό υπόβαθρο που ερευνώνται οι όροι ένταξη και ενσωμάτωση, λαμβάνουν και διαφορετικό περιεχόμενο. Για παράδειγμα, στην Αγγλία, οι όροι αυτοί αφορούν την συμμετοχή στην αγορά εργασίας. Η χρησιμοποίηση τους άπτεται του ίδιου θέματος, δηλαδή τη συμμετοχή στο εργασιακό πεδίο. Αναφέροντας τον όρο ένταξη (inclusion) αποδίδεται το ίδιο νόημα όπως όταν αναφέρεται ο όρος ενσωμάτωση (integration). Οι πολιτικές λοιπόν, που ασκούνται κατά της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού έχουν ένα έντονο προσανατολισμό, αυτόν της ενδυνάμωσης της συμμετοχής στον εργασιακό χώρο.³⁸⁵

Ξεκινώντας από τα κείμενα της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Πολιτικής, μέχρι την ασκούμενη εσωτερική κοινωνική πολιτική της χώρας, ο προσανατολισμός παραμένει ο ίδιος. Ποιο είναι το μέσο με το οποίο οι άνθρωποι ενσωματώνονται στην κοινωνία; Η εργασία, και μάλιστα η μισθωτή εργασία. «Η μακροχρόνια ανεργία είναι βασικό χαρακτηριστικό και πρωταρχικός οικονομικός παράγοντας του κοινωνικού αποκλεισμού και σαν συνέπεια οι πολιτικές μείωσης του εργασιακού αποκλεισμού από την αγορά εργασίας είναι κρίσιμες ως προς την δημιουργία μιας πιο ενταγμένης

385 Παπαδοπούλου Δ.,(2006), *Μορφές Κοινωνικής Ένταξης και Κοινωνικής Ενσωμάτωσης των Μεταναστών, το Παράδειγμα της Περιφέρειας Αττικής*, (σ. 304-306), στο Μπάγκαβος Χρ. & Παπαδοπούλου Δ., (επιμ.), *Μετανάστευση και Ένταξη των Μεταναστών στην Ελληνική Κοινωνία*, Αθήνα: Gutenberg.

κοινωνίας» (Cambell M., 2000:22). Όμως, αν η ενσωμάτωση μπορεί να επιτευχθεί μέσω της μισθωτής εργασίας τι συμβαίνει με όσους απέχουν από αυτή; Αγνοούνται για παράδειγμα, όσοι προσφέρουν εργασία και υπηρεσίες φροντίδας στο σπίτι, δηλαδή οι γυναίκες ή τα Άτομα με Αναπηρίες. Ο κοινωνικός αποκλεισμός και η περιθωριοποίηση αποτελούν άμεση συνέπεια του αποκλεισμού από τον εργασιακό χώρο και ο αποκλεισμός από τον εργασιακό χώρο με τη σειρά του, συνίσταται στην έλλειψη βασικών δεξιοτήτων λόγω ελλιπούς εκπαίδευσης.³⁸⁶

Σύμφωνα λοιπόν με τη θεώρηση αυτή, στην οποία η κοινωνική συνοχή διατηρείται μέσω της μισθωτής εργασίας η πιθανότητα να αναδυθεί κάποιος άλλος θεσμός ενσωμάτωσης είναι εξαιρετικά περιορισμένη. Η κοινωνία πολιτών, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Ruth Levitas (1996)³⁸⁷, έχει «καταρρεύσει» στην αγορά. Θέματα που σχετίζονται με τις ανισότητες θεωρούνται προβλήματα μόνο όταν είναι διασπαστικά της εύρυθμης λειτουργίας της αγοράς είτε όταν έχουν φτάσει σε ακραίο σημείο. Τέτοιου είδους θέματα δεν αντιμετωπίζονται σαν αναπόσπαστο χαρακτηριστικό της καπιταλιστικής οικονομίας. Σύμφωνα με την ίδια, η κριτική που ασκείται σε αυτή την αντίληψη-πραγματικότητα σχετίζεται με τους όρους εργασίας. Κάποιος ο οποίος εργάζεται πάρα πολλές ώρες είναι δύσκολο να έχει προσωπική ζωή. Επίσης, τα ευέλικτα ωράρια εργασίας αποτελούν τροχοπέδη στην ανάπτυξη προσωπικών σχέσεων. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα η κοινωνική ενσωμάτωση να μην είναι αποτέλεσμα της συμμετοχής στην μισθωτή εργασία.

Από μία άλλη οπτική γωνία σύμφωνα με τη μαρξιστική προσέγγιση, ο αποκλεισμός μπορεί να είναι μία μορφή ενσωμάτωσης. Στο κείμενο της η Levitas σημειώνει πως όπως οι μαρξιστές αναφέρονται στην διατήρηση εφεδρικού στρατού εργασίας έτσι και οι άνεργοι χρησιμοποιούνται για την μείωση των μισθών. Ο αποκλεισμός των γυναικών από τη μισθωτή εργασία είναι η ενσωμάτωση τους σαν μη αμειβόμενους εργάτες. Ο αποκλεισμός των μεταναστών εργατών από τα δικαιώματά τους είναι η ενσωμάτωσή τους σε ένα ευέλικτο χώρο από χαμηλόμισθους εργάτες.

Αν και το συγκεκριμένο κείμενο δεν εστιάζει στον κοινωνικό αποκλεισμό, αναφέρονται οι προσεγγίσεις καταπολέμησης του, ως τρόποι ενσωμάτωσης ή ένταξης.

386 Levitas R., (1996), *The Concept of Social Exclusion and the New Durkheimian Hegemony*, Critical Social Policy 16, 5-20, doi: 10.1177/026101839601604601, <http://csp.sagepub.com/cgi/content/abstract/16/46/5>.

387 Levitas R., (1996), όπ. αν.

Σχετικά με τον κοινωνικό αποκλεισμό λοιπόν, η Levitas (2004)³⁸⁸, αναφέρει την εξής κατηγοριοποίηση των προσεγγίσεων καταπολέμησης του:

1) **RED** (Η αναδιανεμητική προσέγγιση, η οποία θεωρεί τον κοινωνικό αποκλεισμό άμεση συνέπεια της έλλειψης πόρων, οι οποίοι πόροι δεν σχετίζονται αποκλειστικά με χρήματα αλλά και με την συμμετοχή σε διάφορους θεσμούς και δραστηριότητες. Ως αντιστάθμισμα αυτής της κατάστασης, δηλαδή της έλλειψης πόρων, προτείνεται η αύξησης της παροχής επιδομάτων. 2) **SID** (Η προσέγγιση της κοινωνικής ενσωμάτωσης εστιάζοντας στην έλλειψη συμμετοχής στην αγορά εργασίας. Σε αντίθεση με την RED, δεν προτείνεται στην προσέγγιση αυτή, η πολιτική των επιδομάτων και παραβλέπεται το γεγονός πως οι χαμηλόμισθοι εργαζόμενοι μπορεί να είναι εν δυνάμει κοινωνικά αποκλεισμένοι ή ότι οι συνθήκες εργασίας πχ εργασία άνω των επιτρεπόμενων ορίων μπορεί να οδηγήσει στη μη συμμετοχή των εργαζομένων σε άλλους θεσμούς και δραστηριότητες.) 3) **MUD** (Η προσέγγιση των κατώτερων κοινωνικών τάξεων από μια ηθική σκοπιά, αυτό σημαίνει ότι δίνεται έμφαση στα στους πολιτισμικούς και ηθικούς παράγοντες που οδήγησαν στη φτώχεια. Εστιάζεται περισσότερο στα νοικοκυριά όπου δεν εργάζεται κανένα μέλος τους αλλά και γενικότερα στον κίνδυνο από την έλλειψη «ηθικής» που αντιμετωπίζουν οι ευπαθείς κοινωνικά ομάδες. Για παράδειγμα, ενώ έχει εντοπιστεί πως φταίει η φτώχεια για την σύλληψη βρεφών κατά την εφηβεία, η προσέγγιση αυτή εστιάζεται στην αλλαγή της αντιμετώπισης της σεξουαλικής ζωής μέσω της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης αλλά προτείνονται και μέτρα καταναγκαστικού χαρακτήρα, για τις νεαρές έφηβες μητέρες, που οδηγούν σε αυτό που η Levitas αναφέρει ως βαθύ αποκλεισμό.)

Η κυβερνητική πολιτική αποτελεί ένα συνδυασμό της πρώτης και της δεύτερης προσέγγισης, με περισσότερη έμφαση στη δεύτερη προσέγγιση, δηλαδή όπως προαναφέρθηκε, στην μη συμμετοχή στην αγορά εργασίας. Είναι πάρα πολύ ενδιαφέρον πως το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Ένταξη για το 2006-8 σύμφωνα με την Ανοιχτή Μέθοδο Συντονισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης βασίστηκε σε μία διαδικασία με τον τίτλο «Get Heard». Η διαδικασία αυτή στην ουσία, ήταν μία προσπάθεια ώστε άνθρωποι που είχαν βιώσει τον κοινωνικό αποκλεισμό να

388 Levitas R., (2004), *Τι είναι ο Κοινωνικός Αποκλεισμός*; (σ. 228-234), στο Πετμεζίδου Μ. – Παπαθεοδώρου Χρ. (επιμ.), “Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός”, Αθήνα: Εξάντας.

συνδιαμορφώσουν το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Ένταξη.³⁸⁹

Η μελέτη περίπτωσης πραγματοποιήθηκε στο Merseyside. Η τοποθεσία δεν επιλέχθηκε τυχαία αφού αποτελεί μία από τις πιο υποανάπτυκτες οικονομικά περιοχές της Αγγλίας. Ήταν επομένως μία περιοχή που είχε καταγιστεί από πολιτικές ενάντια της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Οι ερωτηθέντες πολλές φορές δεν γνώριζαν κάποιες συγκεκριμένες πολιτικές για την κοινωνική ένταξη καθώς και τους αρμόδιους οργανισμούς που εφάρμοζαν τις πολιτικές αυτές, και εδώ συνίστατο η δυσκολία της έρευνας, εν τούτοις τα αποτελέσματα έδωσαν αρκετά ικανοποιητικά στοιχεία. Αnéφεραν δυσκολίες και εμπόδια στην κατακόρυφη ενσωμάτωση, δηλαδή μεταξύ των εθνικών υποστηρικτικών υπηρεσιών και των τοπικών υποστηρικτικών υπηρεσιών. Όσον αφορά την οριζόντια ενσωμάτωση, οι υπηρεσίες σε τοπικό και εθνικό επίπεδο οφείλουν να διασφαλίσουν την πρόσβαση στην εκπαίδευση, για άτομα που ανήκουν σε ευπαθείς κοινωνικά ομάδες, αλλά κυρίως να βοηθήσουν προς την κατεύθυνση της πρόσβασης στην αγορά εργασίας. Ένα ακόμα σημείο που αναφέρθηκε ότι πρέπει να βελτιωθεί είναι η έλλειψη τεχνογνωσίας και πρακτικής εμπειρίας των υπαλλήλων των αρμόδιων οργανισμών καθώς και η εξεύρεση και εξασφάλιση επαρκούς και αδιάκοπης χρηματοδότησης.³⁹⁰

Κεφ. 9.2: Η περίπτωση της Γαλλίας

Η Γαλλία μαζί με την Αγγλία αποτελούσαν τις δύο μεγαλύτερες αποικιοκρατικές δυνάμεις. Για την περίπτωση της Γαλλίας, μετά τον πόλεμο της Αλγερίας το 1961, όπου η Γαλλία έχασε, οι εγκατεστημένοι πληθυσμοί στις αποικίες επέστρεφαν σταδιακά στη Γαλλία. Αυτοί οι επαναπατριζόμενοι Γάλλοι είναι περισσότερο γνωστοί σαν *rieds noirs* και μετά από αυτούς ακολούθησαν ακόμα δύο μεταναστευτικά κύματα. Το πρώτο αποτελούνταν από μετανάστες από την νότια Ευρώπη (Πορτογάλοι, Ισπανοί και Ιταλοί), το 1965-1975 και το δεύτερο από τις μουσουλμανικές χώρες της βόρειας Αφρικής (Αλγερία, Τυνησία κλπ), το 1970 -1985.

389 Pemberton S., (2008), *Social Inclusion and the 'Get Heard' Process: Implications for the Horizontal and Vertical Integration of Governance and Policy in the UK*, 23(2), 127-143, doi:10.1177/0952076707086251, <http://ppa.sagepub.com/cgi/content/abstract/23/2/127>.

390 Pemberton S., (2008), όπ. αν.

Και τα δύο τελευταία κύματα είχαν χαρακτήρα προσωρινό, εργατικό και αποτελούνταν κυρίως από άντρες.³⁹¹

Μετά το 1976, ψηφίζεται το διάταγμα περί οικογενειακής επανένωσης και δίνει το δικαίωμα στη σύζυγο και τα παιδιά να τους δοθεί άδεια παραμονής σε γαλλικό έδαφος. Τα δεδομένα αρχίζουν να αλλάζουν, όμως μόνο μετά 1986 αναθεωρήθηκε ο γαλλικός κώδικας ιθαγένειας κάτω από την πίεση της ανεργίας και της φτώχειας, εφόσον είχαν κλείσει τα μεγάλα εργοστάσια στο βορρά. Πλέον η γαλλική ιθαγένεια δίνεται με αυτόματες διαδικασίες στα παιδιά των μεταναστών άσχετα αν το επιθυμούν ή όχι.³⁹²

«Για την περίπτωση της Γαλλίας η εύκολη μετάδοση της ιθαγένειας αποτέλεσε τη βασικότερη παράμετρο των πολιτικών ενσωμάτωσης για τους μετανάστες και τα παιδιά δεύτερης γενιάς μεταναστών. Χρησιμοποιώντας το *jus soli*, δηλαδή τη διαμονή σε γαλλικό έδαφος, ουσιαστικά κατασκεύαζαν δύο κοινωνικές κατηγορίες με άνισες ευκαιρίες (των γάλλο-γάλλων και των γάλλο-μαγκρεπίνων) αλλά και μία επίσημη κατηγορία, την εθνική, προς την οποία το γαλλικό κοινωνικό κράτος είχε τις ίδιες ακριβώς υποχρεώσεις για όλους και άρα υπήρχε ισότητα απόλαυσης δικαιωμάτων για όλους τους πολίτες» (Μπάγκαβος – Παπαδοπούλου, 2003:68).

Το γαλλικό μοντέλο ενσωμάτωσης, από τους υποστηρικτές του, έχει χαρακτηριστεί σαν «η ενσάρκωση της εθνικής ταυτότητας». Αυτό σημαίνει πως το συγκεκριμένο μοντέλο ενσωμάτωσης, ακολουθεί αυστηρές πρακτικές, αφομοιωτικού χαρακτήρα και αυτό φαίνεται από την μη ευελιξία, για παράδειγμα, στο θέμα της μουσουλμανικής μαντίλας³⁹³. Φαίνεται πως το μοντέλο αυτό δυσφορεί και αποδοκιμάζει την ύπαρξη των ταυτοτήτων των μειονοτήτων και των πρακτικών που συνδέονται με τις ταυτότητες αυτές, τουλάχιστον όσον αφορά τη δημόσια σφαίρα³⁹⁴. Επίσης, δεν ασχολείται, τουλάχιστον στην πρώιμη φάση του, με το περιεχόμενο των μελετών και ερευνών πάνω σε εθνικά και φυλετικά θέματα.³⁹⁵

391 Μπάγκαβος Χρ. & Παπαδοπούλου Δ., (2003), *Μεταναστευτικές Τάσεις και Ευρωπαϊκή Μεταναστευτική Πολιτική*, (σ.65), Σειρά: Μελέτες (15), Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ.

392 Μπάγκαβος Χρ. & Παπαδοπούλου Δ., (2003), *όπ. αν.* (σ. 66).

393 Alba R. & Foner N., (2017), *How Successful is Immigrant Group Integration in the United States and Western Europe? A Comparative Review and Analysis*, *Geografie*, 122 (4), 409-428.

394 Alba R. & Foner N., (2017), *όπ. αν.*

395 Amiraux V. and Simon P., (2006), *There are no minorities here: Cultures of Scholarship and Public Debate on Immigrants and Integration*, *International Journal of Comparative Sociology* 47(3-4), 191-215, doi: 10.1177/0020715206066164, <http://cos.sagepub.com/cgi/content/abstract/47/34/191>

Όπως εξηγεί η De Rudder (1990)³⁹⁶, οι Γάλλοι κοινωνικοί επιστήμονες ανακάλυψαν εκ νέου την δουλειά της Σχολής του Σικάγο, σε μια προσπάθεια να βρουν νέα εργαλεία έρευνας, νέους ορισμούς, ένα νέο θεωρητικό υπόβαθρο, ώστε να εξηγήσουν και να αποσαφηνίσουν κοινωνικά γεγονότα που είχαν σχέση με μετανάστες και που μέχρι τότε προβάλλονταν πολύ έντονα στην δημόσια κοινή γνώμη, αλλά που έννοιες όπως «φυλή» και «εθνικότητα» είχαν στιγματιστεί με έντονη πολιτική χροιά λόγω του αποικιοκρατικού παρελθόντος της χώρας.

Οι όροι κοινωνική ενσωμάτωση, κοινωνική ένταξη, ρατσισμός κλπ άρχισαν να μελετώνται στη Γαλλία το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1980 από κοινωνικούς και πολιτικούς επιστήμονες. Ο λόγος ήταν πως νεαροί μετανάστες αναζητούσαν εθνική ταυτότητα και διεκδικούσαν την ισότητα και την αναγνώριση καθώς επίσης και οι πληθυσμιακές κατηγορίες που χαρακτηρίζονταν ως μετανάστες είχαν αρχίσει να διαφοροποιούνται. Δηλαδή, πλέον γίνεται λόγος για πολλαπλούς αποκλεισμούς και λόγω εθνικότητας αλλά και φύλου. Από τότε και στο εξής έγινε κατανοητό το γεγονός πως οι μετανάστες ήρθαν και θα μείνουν και πως η γαλλική κοινωνία είναι πολυεθνική.³⁹⁷

Όσον αφορά τη δεύτερη γενιά μεταναστών, το γαλλικό μοντέλο, σε αντιδιαστολή με αυτό των Η.Π.Α., τείνει να είναι λιγότερο ανεκτικό στις πολλαπλές ταυτότητες, με το επιχείρημα πως η πολλαπλή ταυτότητα αποδυναμώνει την κοινωνική συνοχή, εφόσον αλλοιώνει την απάντηση στην ερώτηση του τι σημαίνει να είναι κανείς Γάλλος.³⁹⁸

Αποτελέσματα Ποιοτικών Ερευνών: Η στατιστική έρευνα MGIS που διενεργήθηκε στη Γαλλία και ανέλυε τις διάφορες διαστάσεις της κοινωνικής ενσωμάτωσης κατέδειξε πως «η διαδικασία ενσωμάτωσης της πλειονότητας των παιδιών των μεταναστών παίρνει διαφορετικές μορφές ανάλογα με την εθνική τους καταγωγή» (Schnapper D., 2008:153). Για παράδειγμα, μεταξύ των μεταναστών με καταγωγή από μουσουλμανικές χώρες, περίπου μία στις δύο γυναίκες παντρεύτηκε τον άντρα που ήταν επιλογή της πατρικής της οικογένειας. Για τα παιδιά που γεννήθηκαν

396 De Rudder V., (1990), *La Cohabitation Pluriethnique et ses Enjeux*, *Migrants Formation* 80, 68-90.

397 Amiraux V. and Simon P., (2006), *There are no minorities here: Cultures of Scholarship and Public Debate on Immigrants and Integration*, *International Journal of Comparative Sociology* 47(3-4), 191-215, doi: 10.1177/0020715206066164, <http://cos.sagepub.com/cgi/content/abstract/47/34/191>

398 Simon P., (2012), *French National Identity and Integration: Who Belongs to the National Community?* Washington DC: Migration Policy Institute.

όμως σε γαλλικό έδαφος, η επιλογή αυτή ίσχυε σε πολύ μικρότερο ποσοστό. Ειδικά για τους νέους αλγερινής καταγωγής, που γεννήθηκαν στη Γαλλία, το ποσοστό αυτό κυμαίνονταν κάτω του 5%.

Όσον αφορά την εγκατάσταση στη χώρα καταγωγής, ελάχιστα παιδιά μεταναστών, που γεννήθηκαν στη Γαλλία, θέλουν κάτι τέτοιο στη ζωή τους. Το ενδιαφέρον τους για την πολιτική ήταν μειωμένο, με εξαίρεση τα παιδιά που γεννήθηκαν σε γαλλο-ισπανικές οικογένειες που το ποσοστό εγγραφής τους σε εκλογικούς καταλόγους ήταν κοντά στον εθνικό μέσο όρο.³⁹⁹

Η γλώσσα ομιλίας στο σπίτι είναι όλο και πιο πολύ τα γαλλικά. Και στους νέους ισπανικής και πορτογαλικής καταγωγής που έχουν γεννηθεί στη Γαλλία από την έρευνα υποδεικνύεται η έντονη ύπαρξη διγλωσσίας. Περισσότεροι από το 90% καταλαβαίνουν τη γλώσσα καταγωγής τους αλλά η ομιλία σε αυτή τη γλώσσα ώστε να γίνεται εξάσκηση, πραγματοποιείται όλο και πιο σπάνια. Μετά από δύο γενιές η γλώσσα της χώρας καταγωγής εγκαταλείπονταν. Εξαίρεση σε αυτό αποτελούν οι Τούρκοι μετανάστες. Η ανάγνωση του Τύπου της χώρας καταγωγής ήταν κάτι που γινόταν συχνά και χρησιμοποιούσαν βίντεο για να δουν ταινίες στη γλώσσα της χώρας καταγωγής.⁴⁰⁰

Σχετικά με τα θρησκευτικά τους καθήκοντα μόνο οι Αλγερινοί (μουσουλμάνοι) τα ασκούσαν με ευλάβεια, γεγονός που δείχνει πίστη στη θρησκεία και τις ρίζες των προγόνων τους. Ωστόσο όταν οι νέοι απομακρύνονταν από την οικογενειακή εστία παρατηρήθηκε μία αποδυνάμωση στην άσκηση τους και εντάσσοντας τη διάσταση του φύλου παρατηρήθηκε πως τα κορίτσια ήταν πιο πιστές στις θρησκευτικές τους πρακτικές από ότι τα αγόρια. Επίσης, άλλη μία εξαίρεση αποτελούσαν τα παιδιά που έχουν γεννηθεί από Πορτογάλους γονείς και διατηρούσαν υψηλά ποσοστά στην άσκηση των θρησκευτικών τους καθηκόντων.⁴⁰¹

Ο Jean – Luc Richard (2004)⁴⁰², μετά από επεξεργασία στοιχείων της γαλλικής Στατιστικής Υπηρεσίας INSEE, από το 1975 έως το 1990, διακρίνει τρεις διαστάσεις της ενσωμάτωσης: την δημογραφική, την κοινωνική και την πολιτική. Όσον αφορά,

399 Schnapper D., (2008), *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση – μια σύγχρονη προσέγγιση*, Παπαδοπούλου Δ. (πρόλ.-επιμ.), (σ.153-160), Αθήνα: Κριτική.

400 Schnapper D., (2008), όπ. αν.

401 Schnapper D., (2008), όπ. αν.

402 Richard Jean – Luc, (2004), *Partir ou Rester? Destinees des Jeunes Issus de l'Immigration*, Paris: PUF στο Schnapper D., (2008), *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση – μια σύγχρονη προσέγγιση*, Παπαδοπούλου Δ., (επιμ.), (σ.162-165), Αθήνα: Κριτική.

την δημογραφική ενσωμάτωση συγκρίνοντας τα ποσοστά γονιμότητας των παιδιών των μεταναστών παρατηρεί πως ταυτίζονται με τα ποσοστά των αυτοχθόνων και θεωρεί πως από δημογραφικής άποψης η ενσωμάτωση έχει πραγματοποιηθεί.

Η κοινωνική ή δομική ενσωμάτωση (η συμμετοχή στο σύνολο των θεσμών μιας κοινωνίας) δεν ακολουθεί την πολιτισμική ενσωμάτωση (σύμπτωση των κανόνων μιας κουλτούρας). Η ανεργία είναι διπλάσια για τον αλλοδαπό πληθυσμό και διαφέρει ανάλογα με την καταγωγή. Οι Αλγερινοί για παράδειγμα έχουν αρκετά υψηλότερο δείκτη ανεργίας από τους Πορτογάλους.

Η πολιτική ενσωμάτωση χαρακτηρίζεται ως επιτυχής, αν και τα ποσοστά εγγραφής στους εκλογικούς καταλόγους είναι μικρά, ωστόσο το ποσοστό ψήφου ταυτίζεται με αυτό των Γάλλων πολιτών. Και οι ίδιοι αναφέρουν σε υψηλό ποσοστό πως η δημοκρατία λειτουργεί ικανοποιητικά.

Κεφ. 9.3: Η περίπτωση της Σουηδίας

Ανάλογα με τον τύπο του κοινωνικού καθεστώτος, ο Esping-Andersen (1991)⁴⁰³, κατατάσσει τη Σουηδία στον τύπο των « κοινωνικο-δημοκρατικών » κρατών. Ο ίδιος, προέβη σε αυτή τη διάκριση των κρατών σε κοινωνικά καθεστώτα, σύμφωνα με τα κριτήρια της «έκτασης και του επιπέδου αποεμπορευματοποίησης βασικών αγαθών για την κάλυψη θεμελιακών, αναγνωρισμένων αναγκών ..., της σχέσης ταξικής δομής και της ιδιότητας του πολίτη» (Στασινοπούλου Ό., 1999:35-36). Στον τύπο αυτό των «κοινωνικο-δημοκρατικών» κρατών, η αποεμπορευματοποίηση των βασικών αγαθών, διευρύνεται και στα μεσαία στρώματα και έτσι οι μεσαίες και κατώτερες κοινωνικές τάξεις έχουν πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες που απολαμβάνουν οι πιο εύπορες τάξεις. Όσον αφορά την αγορά εργασίας, η ένταξη είναι ο κύριος στόχος, με την ταυτόχρονη διασφάλιση ενός βιοτικού επιπέδου, πάνω από το επίπεδο του βασικού, για όλους.⁴⁰⁴

Σχετικά με την ενσωμάτωση των μεταναστών, ένα κράτος το οποίο κατατάσσεται σε αυτόν τον τύπο των κοινωνικών καθεστώτων, θα περίμενε κανείς πως

403 Esping – Andersen G., (1990), *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

404 Στασινοπούλου Ό., (1999), *Ζητήματα Σύγχρονης Κοινωνικής Πολιτικής, Από το Κράτος Πρόνοιας στο « Νέο » Προνοιακό Πλουραλισμό, Φροντίδα και Γήρανση – η Σύγχρονη Πλουραλιστική Πρόκληση*, (σ. 35-36), Αθήνα: Gutenberg.

η ενσωμάτωση των μεταναστών θα ήταν ως ένα βαθμό επιτυχής. Και όμως πολλοί συγγραφείς και μελετητές υποστηρίζουν πως η Σουηδία απέτυχε σε αυτό το θέμα.

Σύμφωνα με τον Faist (1996)⁴⁰⁵, ο οποίος έφερε στο προσκήνιο τη σχέση μεταξύ ασκούμενων πολιτικών των κρατών πρόνοιας και πολιτικών ενσωμάτωσης, παρατήρησε πως το επίπεδο και ο βαθμός ελαστικότητας ή αυστηρότητας της εργατικής νομοθεσίας, είναι πολύ σημαντικός για το πώς θα εξελιχθεί η διαδικασία της κοινωνικής ενσωμάτωσης, ειδικά για τους νεοεισερχόμενους μετανάστες. «Σε χώρες με λίγους ή ελαστικούς νόμους για την αγορά εργασίας, τα προβλήματα που σχετίζονται με την ενσωμάτωση αφορούν αυξημένο κίνδυνο οικονομικής δυσπραγίας όπου οι νεοεισερχόμενοι καταλήγουν στις πιο χαμηλόμισθες εργασίες. Αντίθετα, σε χώρες που η εργατική νομοθεσία είναι εκτενής, όπως η Σουηδία, τα αποτελέσματα θα είναι διαφορετικά. Ο κίνδυνος για τους νεοεισερχόμενους να διολισθήσουν σε οικονομικό μαρασμό είναι μικρότερος, αλλά ο κίνδυνος να μην έχουν πρόσβαση στην αγορά εργασίας θα είναι εμφανής» (Hjerm M.,2004:740).

Τα κράτη πρόνοιας με ανεπτυγμένο σύστημα προστασίας το οποίο έχει εξασφαλίσει την υποστήριξη των πολιτών, προστατεύουν τους μετανάστες μέσω της αναδιανομής του εισοδήματος, αλλά η πρόσβαση στην αγορά εργασίας είναι κάτι το οποίο επιτυγχάνεται με δυσκολία.⁴⁰⁶

Αρχικός στόχος δεν ήταν η ενσωμάτωση των μεταναστών, αφού οι εκτιμήσεις ήταν πως οι μετανάστες θα επιστρέψουν τελικά στην πατρίδα τους. Πώς όμως συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού είναι δυνατόν να μην περιληφθούν σε ένα τόσο ισχυρό κράτος πρόνοιας; Για παράδειγμα, για την απόκτηση της ιθαγένειας απαιτείται να περάσει ένα σύντομο χρονικό διάστημα, σε αντίθεση με ότι συμβαίνει σε άλλα κράτη, όπως πχ στην Γερμανία. Η τακτική αυτή, της ένταξης δηλαδή των μεταναστών στο κράτος πρόνοιας, δεν ήταν μία σχεδιασμένη πολιτική, ήταν ο τρόπος λειτουργίας και οργάνωσης του κράτους και η Σουηδία απέδειξε πως ο τρόπος σχεδιασμού του κράτους πρόνοιας της, μπορεί να αντέξει και να εξυπηρετήσει με επιτυχία τις απαιτήσεις του μεταναστευτικού πληθυσμού.⁴⁰⁷

405 Faist T., (1996), *Immigration, Integration and the Welfare State*, in *The Challenge of Diversity Integration and Pluralism in Societies of Immigration*, Rainer Bauböck, Agnes Heller and Aristide R. Zolberg (eds.), Avebury, Aldershot.

406 Hjerm M., (2004), *Immigrant Entrepreneurship in the Swedish Welfare State*, 38(4), 739-756, doi:10.1177/0038038504045862, <http://soc.sagepub.com/cgi/content/abstract/38/4/739>

407 Hjerm M., (2004), όπ. αν.

Για ποιο λόγο σε ένα κράτος με τόσο ισχυρό κοινωνικό σύστημα προστασίας, η κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών, σύμφωνα με την γνώμη κάποιων ερευνητών, θεωρείται αποτυχημένη; Η απάντηση σχετίζεται με τα ποσοστά συμμετοχής τους στην αγορά εργασίας. Τα μειωμένα ποσοστά συμμετοχής στην αγορά εργασίας, σε σχέση με τον γηγενή πληθυσμό, δημιουργούν την αίσθηση της αποτυχίας, αναφορικά με την ενσωμάτωση τους. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '50 και του '60 τα ποσοστά συμμετοχής των μεταναστών στην αγορά εργασίας ήταν υψηλότερα από αυτά των μη μεταναστών, αλλά αυτό άλλαξε από τη δεκαετία του '70 και τη δεκαετία του '90 κλιμακώθηκε.⁴⁰⁸

Μελετώντας το ιστορικό υπόβαθρο της μετανάστευσης στη Σουηδία, από το 1970 και μετά, παρατηρείται μία αλλαγή στο χαρακτήρα αυτής, από εισροές εργατών σε εισροές προσφύγων. Παρ' όλα αυτά και κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80, η σουηδική πολιτική δεν άλλαξε τακτική και εξακολούθησε να ασκεί πολιτικές βάσει μίας πολύ συγκεκριμένης προσέγγισης, πως οι ανάγκες δηλαδή, των μεταναστών πρέπει να εκπληρώνονται μέσω ενός γενικού πλαισίου και όχι μέσω ειδικών μέτρων.⁴⁰⁹

Στις αρχές της δεκαετίας του '90, η ανεργία στη Σουηδία έφτασε στο 10% και η χώρα αντιμετώπισε πρόβλημα οικονομικής ύφεσης. Το 1991, κέρδισε τις εκλογές η δεξιά, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν νέες νομοθετικές ρυθμίσεις για την μετανάστευση, οι οποίες εν συντομία, μείωναν την παροχή ασύλου σε συγκεκριμένες κατηγορίες προσφύγων, στη χώρα. Το 1994, η Κοινωνική Δημοκρατική κυβέρνηση κέρδισε τις εκλογές αλλά αντιμετώπισε έντονη κριτική για τους χειρισμούς της στα θέματα των μεταναστών και προσφύγων, όπου θεωρήθηκε από πολλούς, πως υιοθετούσε πολιτικές της δεξιάς.⁴¹⁰

Το 1996, ο νέος προσανατολισμός στις πολιτικές ενσωμάτωσης, εστίαζε στο γεγονός πως η Σουηδική κοινωνία είναι μία πολυεθνική κοινωνία, όπου πρέπει να χαρακτηρίζεται από τις αρχές της ισότητας και της συμμετοχής για όλους τους πολίτες, ανεξάρτητα με την καταγωγή τους. Επιπλέον, αναδείχτηκε η συμμετοχή στην αγορά εργασίας ως προτεραιότητα, η οποία συνοδεύτηκε με τη θέσπιση εθνικής νομοθεσίας (1999: 30), όπου ελήφθησαν μέτρα κατά των εθνικών διακρίσεων στην αγορά

408 Hjern M., (2004), όπ. αν.

409 Dingu – Kyrklund E., (2007), *Citizenship, Migration and Social Integration in Sweden: A Model for Europe?* (p. 5-9), Working Paper, No 52, Toronto: CERIS - Joint Center of Excellence for Research on Immigration and Settlement.

410 Dingu – Kyrklund E., (2007), όπ. αν.

εργασίας. Ο κεντρικός άξονας αφορούσε τους εργοδότες κατά κύριο λόγο, οι οποίοι θα έπρεπε να αναπτύξουν μία πολυπολιτισμική αγορά εργασίας.⁴¹¹

Όπως έχει προαναφερθεί, η σουηδική πολιτική ενσωμάτωσης έριξε το βάρος στην αγορά εργασίας, ωστόσο τονίστηκε το γεγονός πως μία επιτυχημένη πολιτική ενσωμάτωσης αφορά και την απόκτηση της ιθαγένειας της χώρας υποδοχής, αλλά και την πολιτική συμμετοχή των μεταναστών στις εκλογές είτε σαν ψηφοφόροι είτε σαν εκλογικοί υποψήφιοι.

Όσον αφορά την απόκτηση ιθαγένειας, το 1997, οι διαδικασίες απόκτησης της διευκολύνθηκαν, με το σκεπτικό πως ευνοεί στην διαδικασία της κοινωνικής ενσωμάτωσης. Κεντρική υπόθεση για την πράξη αυτή αποτελεί πως τα παιδιά που γεννιούνται και μεγαλώνουν στη Σουηδία, έχοντας την σουηδική ιθαγένεια, νιώθουν ότι πραγματικά ανήκουν στην σουηδική κοινωνία και μειώνεται ο κίνδυνος να διολισθήσουν στον φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού. Για την απόκτηση της πλέον δεν απαιτούνται η άριστη γνώση της γλώσσας, η γνώση για την ιστορία της χώρας ή η γνώση γύρω από τους πολιτικούς θεσμούς. Ο μόνος λόγος για να μην γίνει δεκτή η αίτηση είναι σε περιπτώσεις που οι αιτούντες έχουν καταδικαστεί για διάφορα αδικήματα. Για να ενθαρρυνθεί η πολιτογράφηση των μεγαλύτερων σε ηλικία μεταναστών, που έχουν ζήσει για μεγάλες χρονικές περιόδους στη Σουηδία αλλά ακόμα είναι απρόθυμοι να πάρουν τη υπηκοότητα, από το 1999 μπορούν να έχουν και τις δύο υπηκοότητες. Αυτό σημαίνει μία η σουηδική και μία της χώρας προέλευσης.⁴¹²

Όσον αφορά τη συμμετοχή στα κοινά, η Σουηδία είναι η μόνη χώρα που έχει επεκτείνει το δικαίωμα ψήφου, στους μετανάστες, στις δημοτικές και περιφερειακές εκλογές, ήδη από το 1976. Το σκεπτικό πίσω από την κίνηση αυτή, της προώθησης δηλαδή της πολιτικής τους συμμετοχής ήταν θα βοηθούσε την ενσωμάτωσή τους στην κοινωνία, με να αισθανθούν αυτοεκτίμηση και πως έχουν ένα λόγο στην κοινωνία την οποία ζουν. Το επιχείρημα της ισότητας και της ίσης συμμετοχής για όλους τους κατοίκους της χώρας, θεμέλιος λίθος του σουηδικού κράτους, επικράτησε και έτσι δόθηκε αυτή η προωθημένη ενέργεια.

Τα αποτελέσματα των εκλογών δείχνουν όμως πως οι μετανάστες δεν ασκούν αυτό το δικαίωμα όσο οι γηγενείς. Τα ποσοστά συμμετοχής είναι σαφώς μικρότερα, στις δημοτικές εκλογές του 2014, το 85,9% είχε την σουηδική ιθαγένεια, ένα 46,1 %

411 Dingu – Kyrklund E., (2007), όπ. αν.

412 Dingu – Kyrklund E., (2007), όπ. αν. (σ. 9-10).

κατείχε ιθαγένεια από χώρα της Αφρικής και μόλις το 29,1% από χώρα της Ασίας. Το ίδιο ισχύει και για τους εκλεγμένους αντιπροσώπους τους. Διαπιστώνεται μία υποεκροσώπηση στην τοπική αυτοδιοίκηση και αν περάσουμε σε εθνικό επίπεδο, αυτό γίνεται ακόμα πιο έντονο. Από το 2004, μπορούν να ψηφίζουν και οι πρόσφυγες, αρκεί να έχουν τρία χρόνια διαμονής στη χώρα. Έρευνες έχουν δείξει πως η μη πολιτική συμμετοχή, συμβαίνει κυρίως λόγω έλλειψης πολιτικής συμμετοχής και κουλτούρας στις χώρες καταγωγής των μεταναστών και όσον αφορά τους πρόσφυγες, η πολιτική συμμετοχή μπορεί να έχει ταυτιστεί με πολιτικούς διωγμούς.⁴¹³

Κεφ. 9.4: Η περίπτωση των Η.Π.Α.

Στην αμερικάνικη βιβλιογραφία μπορεί να βρει κανείς να χρησιμοποιούνται με εναλλαγή οι όροι *ενσωμάτωση* και *αφομοίωση* και στην ουσία να πρόκειται για το ίδιο ακριβώς πράγμα. Οι Brown & Bean (2006)⁴¹⁴, αναφέρουν πως η ενσωμάτωση μπορεί να αναφέρεται ως αφομοίωση, στην ουσία όμως και οι δύο όροι αφορούν την διαδικασία κατά την οποία τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των μεταναστών προσομοιάζουν με αυτά των μελών της κυρίαρχης ομάδας στην κοινωνία υποδοχής.

Η εμπειρία από τη μετανάστευση ευρωπαϊκών ομάδων στην Αμερική, στις αρχές του 20ου αιώνα, έδειξε πως η πλήρης αφομοίωση γενικά επιτυγχάνεται σε τρεις ή τέσσερις γενιές, δεν υπάρχει όμως κάποιο συγκεκριμένο χρονικό πλαίσιο για τη διαδικασία αυτή και μάλιστα, οι ομάδες των μεταναστών μπορεί να διαφέρουν ως προς το επίπεδο αφομοίωσης για πολλούς διαφορετικούς λόγους. Αυτοί οι λόγοι μπορεί να αφορούν το επίπεδο του ανθρώπινου κεφαλαίου που κουβαλούν οι άνθρωποι μαζί τους καθώς και την κοινωνική και οικονομική δομή της κοινωνίας που εισέρχονται.⁴¹⁵

Πως αντιλαμβάνονται όμως οι Η.Π.Α., την έννοια της ενσωμάτωσης; Πριν δοθεί απάντηση σε αυτό το ερώτημα πρέπει να γίνει κατανοητό ποια είναι η φύση του δεσμού που κρατάει ενωμένη την κοινωνία. Ο Habermas (1996)⁴¹⁶, σε μία προσπάθεια να εξηγήσει τι είναι αυτό που κρατάει ενωμένους τους ανθρώπους σε μία κοινωνία

413 Bekaj Armend, Antara Lina et al., (2018), *Political Participation of Refugees: Bridging the Gaps*, (p. 35-38), Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA).

414 Brown S. & Bean Fr., (2006), *Assimilation Models, Old and New: Explaining a Long-Term Process*, Los Angeles: Migration Policy Institute.

415 Brown S. & Bean Fr., (2006), *όπ. αν.*

416 Habermas J., (1996), *Citizenship and National Identity*, in *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, (p. 492-500), Trans. William Rehg, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

τύπου Δημοκρατικής Ομοσπονδίας της Γερμανίας, μετά τον 2ο Παγκόσμιο Πόλεμο, διατύπωσε την θεωρία του "συνταγματικού πατριωτισμού" (Verfassungspatriotismus). Βάσει της θεωρίας αυτής, αυτό που συνδέει τους ανθρώπους, στα φιλελεύθερα δημοκρατικά κράτη, και τους κρατάει ενωμένους, δεν είναι η κοινή τους καταγωγή, η κοινή θρησκεία ή η γλώσσα όπως συμβαίνει σε κράτη με εθνικό προσανατολισμό, αλλά η πίστη σε πανανθρώπινα ιδανικά, όπως η ελευθερία και η ισότητα. Σε αυτά τα ιδανικά βασίζονται οι κοινωνίες και δημιουργούν μία πολιτική κουλτούρα, την οποία και ενστερνίζονται τα μέλη της. Παράδειγμα τέτοιου πολιτικού έθνους αποτελούν οι Η.Π.Α.

Για το λόγο αυτό, η λήψη της ιθαγένειας, γίνεται σχετικά πιο εύκολα από χώρες της Ευρώπης. Ενδεικτικά, απαιτεί την απόδειξη νόμιμης διαμονής, δηλαδή "Πράσινη Κάρτα", για τουλάχιστον πέντε χρόνια, έντιμο πρότερο βίο, την γνώση βασικών απαιτήσεων στη χρήση της γλώσσας και τη γνώση ιστορίας⁴¹⁷. Η πολυπολιτισμική βάση της κοινωνίας των Η.Π.Α., σε συσχετισμό με την σχετική ανεκτικότητα στα διαφορετικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά, δημιούργησε ένα μοντέλο ενσωμάτωσης πολιτισμικού πλουραλισμού. Ωστόσο, δεν ίσχυε πάντα κάτι τέτοιο. Η "αμερικανοποίηση", ήταν η συνήθης τακτική, κατά ένα μεγάλο μέρος του 20ου αιώνα, η οποία όμως απέτυχε και πραγματοποιήθηκε μια στροφή σε πιο ανοιχτές και ανεκτικές πολιτικές ενσωμάτωσης από τη δεκαετία του '60 και μετά⁴¹⁸.

Από την οπτική της κατασκευής της ταυτότητας, ή πιο απλά, τι σημαίνει να είναι κάποιος Αμερικανός πολίτης, η νοηματοδότηση της ταυτότητας λοιπόν, συνδέεται με τη φύση του δεσμού που συνδέει τα μέλη της αμερικάνικης κοινωνίας, η οποία και αποδέχεται με πιο μεγάλη ευκολία τις πολλαπλές ταυτότητες και τα διαφορετικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά, σε σχέση με χώρες από την Ευρωπαϊκή Ήπειρο, εφόσον όμως αυτά δεν έρχονται σε άμεση αντίθεση με τα χαρακτηριστικά και τις πρακτικές της κυρίαρχης ομάδας.⁴¹⁹

Στη διάκριση μεταξύ πολιτικού έθνους και εθνικού, ο Smith (1986)⁴²⁰ αλλά και ο Taylor (1994)⁴²¹, συμφωνούν πως ακόμα και τα πολιτικά έθνη έχουν ένα πυρήνα, μία

417 <https://www.uscis.gov/citizenship/educators/naturalization-information>.

418 Foner N., (2013), *Immigration Past and Present*, Dedalus: The Journal of the American Academy of Arts and Sciences, 143 (3), 1-10.

419 Alba R. & Foner N., (2017), *How Successful is Immigrant Group Integration in the United States and Western Europe? A Comparative Review and Analysis*, Geografie, 122 (4), 409-428.

420 Smith A., (1986), *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford: Blackwell.

421 Taylor C., (1994), *The Politics of Recognition*, in Gutmann Amy (ed.), *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*, Princeton: Princeton University Press.

κυρίαρχη ομάδα, βάσει των πολιτισμικών χαρακτηριστικών της οποίας, συστήνεται το έθνος. Για την περίπτωση των Η.Π.Α., η αγγλική γλώσσα, είναι ένα χαρακτηριστικό της κυρίαρχης ομάδας, βάσει του οποίου "συμμορφώνονται" οι ομάδες που αποτελούν μειονότητες, διατηρώντας ταυτόχρονα την γλώσσα καταγωγής τους. Ακόμα, η χρήση εθνικών συμβόλων, ή η γλώσσα που θα χρησιμοποιείται σε εθνικούς οργανισμούς, είναι για τους συγγραφείς αυτούς ένας τρόπος να επιβληθεί, από πλευράς κράτους, η υπεροχή μιας ομάδας έναντι των άλλων.

Συνοπτικά λοιπόν, η έννοια της ενσωμάτωσης στις Η.Π.Α., αφορά την κατάκτηση της γλώσσας, ως μέσου επικοινωνίας για την επίτευξη της συμμετοχής στην δημόσια ζωή (εργασία, εκπαίδευση κλπ), όπως επίσης και την επίτευξη κάποιων διαστάσεων της κοινωνικο-οικονομικής ζωής. Για παράδειγμα, η επίτευξη παρόμοιων επιπέδων εργασίας, οικονομικού status και εκπαίδευσης με τους γηγενείς είναι κάτι το θεμιτό, χωρίς αυτό να σημαίνει πως ασκούνται σκληρές αφομοιωτικές τακτικές. Υπό την έννοια αυτή, δεν απαιτείται, για παράδειγμα, η ανάπτυξη μίας ταυτότητας αυστηρά προσδιορισμένης στην αμερικάνικη κοινωνία, με έντονο το συναίσθημα του ανήκειν σε αυτήν, ούτε η επίτευξη της λεγόμενης δομικής ενσωμάτωσης του Gordon, με την συμμετοχή των μεταναστών σε θεσμούς, οργανισμούς και δίκτυα που σχετίζονται με την κυρίαρχη εθνοτική ομάδα.⁴²²

Ακόμα όμως και σε αυτή την σχετικά ανεκτική κοινωνία, υπάρχουν εθνοτικές ή φυλετικές ομάδες που αντιμετωπίζουν περισσότερες διακρίσεις και αποκλεισμούς, σε σχέση με άλλες ομάδες. Για παράδειγμα, τα άτομα αφρικανικής καταγωγής ή λατινικής, αντιμετωπίζουν μεγαλύτερες διακρίσεις και εμπόδια κατά την ενσωμάτωση τους σε σχέση με τα άτομα κινεζικής ή ρωσικής καταγωγής⁴²³. Το ίδιο ισχύει για τη δεύτερη γενιά Αφρικανών ή λατίνων, που από πολλούς γίνεται αντιληπτή, ως φυλετική μειονότητα και αντιμετωπίζει περισσότερες προκλήσεις και εμπόδια, σε σχέση με την δεύτερη γενιά κινεζικής ή ρωσικής καταγωγής όπου επιδεικνύει εξαιρετικά επιτυχημένη ανοδική κοινωνική κινητικότητα⁴²⁴.

Το Λος Άντζελες μετατράπηκε σε ένα πολυεθνικό μωσαϊκό, με το 55% των παιδιών της πόλης να είναι μετανάστες δεύτερης γενιάς, αφού αποτελεί την πόλη που

422 Brubaker R., (2001), *The Return of Assimilation? Changing Perspectives on Immigration and its Sequels in France, Germany, and the United States*, Ethnic and Racial Studies 24 (4), 531-548.

423 Alba R. & Foner N., (2017), *How Successful is Immigrant Group Integration in the United States and Western Europe? A Comparative Review and Analysis*, Geografie, 122 (4), 409-428.

424 Kazinitz P., Mollenkopf J. Waters M., Holdaway J., (2008), *Inheriting the City, The Children of Immigrants Come of Age*, (p. 342-345), New York: Russell Sage Foundation.

υποδέχεται εκατομμύρια νέους μετανάστες. Η επιλογή της πόλης αυτής σε αυτή τη διατριβή δεν είναι τυχαία λοιπόν, το Λος Άντζελες είναι η πόλη με το μεγαλύτερο ποσοστό μεταναστών στις Η.Π.Α. Πάνω από το ένα τρίτο, από τα περίπου 10 εκατομμύρια κατοίκους της πόλης, είναι μετανάστες. Ο μισός σχεδόν μεταναστευτικός πληθυσμός αποτελείται από μετανάστες μεξικάνικης καταγωγής, πρώην κατοίκους του Ελ Σαλβαδόρ και της Γουατεμάλας και ακολουθούν μετανάστες κινέζικης καταγωγής και Φιλιππινέζοι, κατά πολύ όμως μικρότερο ποσοστό.⁴²⁵

Μέχρι πριν μια δεκαετία περίπου, ένα από τα χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας ήταν η υπερσυγκέντρωση μεταναστών σε επαγγέλματα υψηλής εξειδίκευσης (ένας γιατρός στους πέντε ήταν μετανάστης), αλλά κυρίως σε επαγγέλματα που δεν απαιτούν κάποια εξειδίκευση, αφού το 50% περίπου δεν έχει αποφοιτήσει από το λύκειο και άρα δεν έχει τα κατάλληλα προσόντα και δεξιότητες για να βρει μία καλύτερη θέση εργασίας. Επίσης, ο εγκλωβισμός σε χαμηλού κύρους επαγγέλματα, είναι ένα άλλο χαρακτηριστικό, αφού το 40% περίπου των μεταναστών από την Λατινική Αμερική, που είχαν περάσει τα σύνορα στην περιοχή της Καλιφόρνια, ήταν άνω των 25 ετών και ήταν κάτοχοι πτυχίου, δέκα χρόνια μετά, συνέχιζαν να εργάζονται σε τέτοιου είδους επαγγέλματα.⁴²⁶

Ένας σημαντικός παράγοντας ο οποίος συντελεί στην κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών, αποτελεί η διαδικασία της πολιτογράφησης. Μετά τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου του 2001, το νόημα της πολιτογράφησης για την αμερικανική κοινωνία άλλαξε. Η σημαντικότητα του θεσμού αυτού εξυψώθηκε. Μέσω αυτής επιτυγχάνεται η συμμετοχή στο κοινωνικό κράτος πρόνοιας και διασφαλίζεται, ως ένα βαθμό, η κρατική ασφάλεια.⁴²⁷

Ένα ελπιδοφόρο σχέδιο σχετικά με την ενσωμάτωση των μεταναστών, αποτελεί το Building the New American Community (BNAC)⁴²⁸. Αντιπροσωπεύει ένα πειραματικό σχέδιο σχετικά με πολιτικές ενσωμάτωσης σε τρεις πόλεις με αυξανόμενο και ποικίλους μεταναστευτικούς πληθυσμούς.

Μετά το πέρας του σχεδίου τα αποτελέσματα έδειξαν τα εξής συμπεράσματα:

425 Fix M., McHugh M., Terrazas A., Laglagaron L., (2008), *Los Angeles on the Leading Edge, Immigrant Integration and their Policy Implications*, (p. 1-12 & 18-21), Los Angeles: Migration Policy Institute.

426 Fix M., McHugh M., Terrazas A., Laglagaron L., (2008), *όπ. αν.* (σ. 30-35).

427 Fix M., Papademetriou D., Cooper B., (2005), *Leaving too much to Chance: A Roundtable on Immigrant Integration Policy*, Los Angeles: Migration Policy Institute.

428 Fix M., Papademetriou D., Cooper B., (2005), *όπ. αν.*

- «Η ενσωμάτωση πρέπει να επεκταθεί εκτός από τους συνηθισμένους θεσμούς σε όλο το σύνολο των θεσμών μιας κοινωνίας διότι η μετανάστευση και η ενσωμάτωση αφορά κάθε θεσμό από τα μέσα μαζικής μεταφοράς ως την αστυνομία.
- Η μεταναστευτική κοινότητα πρέπει να δείξει το δρόμο. Όχι μόνο η τοπική κοινότητα πρέπει να υποστηρίξει την ενσωμάτωση αλλά πρέπει να ενθαρρύνει την ηγεσία από τους ίδιους τους μετανάστες.
- Η συμμετοχή στη δημόσια ζωή δεν είναι μόνο η ψήφος. Ενώ οι εκλογικές διαδικασίες και η εκπαίδευση είναι σίγουροι τρόποι ενθάρρυνσης της συμμετοχής των μεταναστών στη δημόσια ζωή, υπάρχουν και άλλοι τρόποι, όπως η συμμετοχή στη νομοθεσία, η αλληλεπίδραση με τους σχεδιαστές πολιτικών κλπ.» (Fix M. et al, 2005:22).

Κεφ. 9.5: Η περίπτωση της Γερμανίας

Η ένταξη των μεταναστών στην αγορά εργασίας αποτελεί ένα θέμα μείζονος σημασίας για την ολική ενσωμάτωση τους σε μία κοινωνία. Για τους Γερμανούς, η αύξηση των ποσοστών απασχόλησης αποτελεί ένα πολύ κρίσιμο ζήτημα και γίνονται προσπάθειες επίτευξης του στόχου αυτού, εφόσον η γερμανική κοινωνία αποτελεί ξεκάθαρα μία μοντέρνα κοινωνία, έντονα προσανατολισμένη στην εργασία. Σημαντικός παράγοντας εργασιακής ένταξης αποτελεί το εκπαιδευτικό επίπεδο καθώς και η επαγγελματική εκπαίδευση. Ενδεικτικά για το 2007, η ανεργία των μεταναστών που δεν είχαν αποκτήσει την γερμανική ιθαγένεια, ανερχόταν σχεδόν στο διπλάσιο από αυτή του γηγενή πληθυσμού. Ανεξαρτήτως γερμανικής ιθαγένειας ή όχι σημείωναν κατά μέσο όρο, χαμηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης από τον γηγενή πληθυσμό.⁴²⁹

Η εργασιακή ένταξη είναι τόσο σημαντική ώστε το 2007, καταρτίστηκε ένα κυβερνητικό "Εθνικό Σχέδιο Ενσωμάτωσης" με έμφαση στην συμμετοχή των μεταναστών στην αγορά εργασίας και την βελτίωση των ευκαιριών που αυτοί πρέπει να έχουν ώστε να διευκολυνθεί η εργασιακή τους ένταξη. Για τον σχεδιασμό του συμμετείχαν παράγοντες από την πολιτική και την κοινωνία καθώς και τις τοπικές αρχές, επιστημονικά ινστιτούτα, οργανώσεις, θρησκευτικές ομάδες και

429 Schneider J., Fischer M., Kovacheva V., (2008), *Migrants in the job Center, Qualitative Findings on Migrants' Experiences with Public Employment Support Services in Germany*, (p.1-3), Hamburg: Institute of International Economics (HWWI).

προσωπικότητες από τον μεταναστευτικό χώρο. Εκτός από την εργασιακή ένταξη, σαν άξονες πολιτικής, τέθηκαν η ανάπτυξη των γλωσσικών ικανοτήτων των μεταναστών στη γερμανική γλώσσα, η διευκόλυνση της πρόσβασης στην εκπαίδευση, η διάσταση του φύλου, η συμμετοχή στον αθλητισμό, η συμμετοχή στην κουλτούρα γενικότερα, στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, στις επιστήμες και στη δημόσια ζωή.⁴³⁰

Το μεταναστευτικό παρελθόν της χώρας, μετά τον 2ο Παγκόσμιο Πόλεμο και ιδιαίτερα από το 1950 και μετά, αφορά την μεταφορά ξένων εργατών στο εσωτερικό της, σαν "επισκέπτες εργάτες" (guest-workers), αρχικά από την Ιταλία και έπειτα από ολόκληρη την περιοχή της Μεσογείου. Οι εργάτες αυτοί απασχολήθηκαν σε βαριές και ανειδίκευτες εργασίες, όπως εργάτες στα ορυχεία ή στα εργοστάσια παραγωγής ατσαλιού. Οι Γερμανοί θεωρούσαν τις εργασίες αυτές κατώτερες και δεν τις προτιμούσαν. Με τον καιρό οι εργάτες αυτοί άρχισαν να εγκαθίστανται πιο μόνιμα στη χώρα και να δημιουργούν οικογένειες και απογόνους.⁴³¹

Με την πετρελαϊκή κρίση του 1973, πολλοί γύρισαν στις χώρες καταγωγής τους αλλά αρκετοί παρέμειναν στη Γερμανία με τις οικογένειες τους. Ανάμεσα στο 1955 και το 1973, οι εργάτες που ήρθαν στη Γερμανία είχαν περιορισμένο ρόλο στο να γεμίσουν τα κενά στην γερμανική αγορά εργασίας με το να απασχολούνται σε ανειδίκευτες, συχνά βλαβερές για την υγεία τους και κακοπληρωμένες δουλειές, εργασίες που οι Γερμανοί δεν τις προτιμούσαν.⁴³²

Η Γερμανία εκτός από τους μετανάστες δέχτηκε και αυξημένο αριθμό προσφύγων. Από τα μέσα της δεκαετίας του '80 μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '90, οι πρόσφυγες στη Γερμανία ανέρχονταν σε 1,1 εκατομμύρια. Ο ρόλος που διαδραμάτισαν στην αγορά εργασίας δεν είναι ξεκάθαρος. Το καθεστώς του πρόσφυγα, δεν επέτρεπε την εργασία τους αλλά τους επέτρεπε την πρόσβαση σε ένα ελάχιστο επίπεδο παροχών, έτσι από πολλούς θεωρήθηκαν σαν μία ομάδα ανθρώπων που ωφελούνται των παροχών του γερμανικού κοινωνικού συστήματος, χωρίς να προσφέρουν κάτι σε αντάλλαγμα, οπότε χαρακτηρίστηκαν από μία μερίδα του πληθυσμού ως ανεπιθύμητοι.⁴³³

430 Schneider J., Fischer M., Kovacheva V., (2008), όπ. αν. (p. 3-4).

431 Bruggemann B. & Riehle R., (2003), *Integration of Ethnic Minorities in Germany and the Influence of the European Employment Strategy*, Transfer: European Review of Labor and Research 3/03, 525-532, <http://trs.sagepub.com>

432 Bruggemann B. & Riehle R., (2003), όπ. αν.

433 Bruggemann B. & Riehle R., (2003), όπ. αν.

Ένας παράγοντας καθοριστικός για την ενσωμάτωση των μεταναστών, στην περίπτωση της Γερμανίας, αποτελεί το δίκαιο ιθαγένειας της. «Εδώ ο έθνος είναι το "Volk" δηλαδή η γερμανική κοινότητα, ο γερμανικός λαός με συγκεκριμένα, ομογενή και ξεκάθαρα εθνικά στοιχεία, ακόμη και αν κάποιο μέλος της κοινότητας ζει στην άλλη άκρη της γης» (Μπάγκαβος – Παπαδοπούλου, 2003:72). Άρα το συγκεκριμένο δίκαιο, το οποίο θα μπορούσε κατά μία έννοια να χαρακτηριστεί ως πολιτική κατασκευής έθνους, δεν αναγνωρίζει εύκολα κάποιον που δεν ανήκει εκ γενετής στην κυρίαρχη εθνική ομάδα, από τη στιγμή που η ιδιότητα του πολίτη δίνεται στα άτομα ή μάλλον καλύτερα, κληρονομείται, τη στιγμή της γέννησης τους (*jus sanguinis*). Είναι πολύ δύσκολο λοιπόν, για έναν αλλοεθνή να αποκτήσει την γερμανική ιθαγένεια. Η γερμανική κοινωνία αντιλαμβάνεται και σέβεται την ύπαρξη και οργάνωση των εθνικών ομάδων με διαφορετικά χαρακτηριστικά από τα δικά της και δέχεται την λειτουργία σχολείων με εθνικά στοιχεία, όπου διδάσκονται οι γλώσσες των μειονοτήτων, ως ένα τρόπο διατήρησης των ιδιαίτερων πολιτισμικών τους χαρακτηριστικών.⁴³⁴

Επίσης, οι επί μακρόν διαμένοντες μετανάστες στη χώρα, απολάμβαναν ίδιων δικαιωμάτων με αυτά των Γερμανών πολιτών, εκτός των πολιτικών δικαιωμάτων. Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990, δεν υπήρχε κάποιο πλάνο να αντιστραφεί η κατάσταση αυτή και ούτε κάποιον ενδιαφέρον από πλευράς κράτους. Αυτό που δόθηκε ως μία κάποια λύση ήταν η επέκταση των πολιτικών δικαιωμάτων στις τοπικές εκλογές.⁴³⁵

Σε γενικές γραμμές, οι μετανάστες στη Γερμανία, απολαμβάνουν ίσα δικαιώματα με τους Γερμανούς πολίτες, με εξαίρεση των πολιτικών δικαιωμάτων. Ως κράτος, διαθέτει μηχανισμούς που λειτουργούν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο για όλους τους πολίτες και λειτούργησαν κατ' αυτόν τον τρόπο και για τους μετανάστες. Οι Γερμανοί αντιλήφθηκαν σύντομα ότι οι πολιτικές περί "συμβάσεων εργασίας" ήταν αδιέξοδες επί του πρακτέου, γιατί οι ξένοι έχουν διαμείνει στη χώρα αρκετά χρόνια, ώστε να γίνεται λόγος πλέον για δεύτερη και τρίτη γενιά, διατηρούν ένα ιδιαίτερα υψηλό επίπεδο ζωής και έχουν ενσωματωθεί στη γερμανική κοινωνία.⁴³⁶

434 Μπάγκαβος Χρ. & Παπαδοπούλου Δ., (2003), *Μεταναστευτικές Τάσεις και Ευρωπαϊκή Μεταναστευτική Πολιτική*, (σ. 72-73), Σειρά Μελέτες (15), Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ.

435 Brubaker R., (2001), *The Return of Assimilation? Changing Perspectives on Immigration and its Sequels in France, Germany, and the United States*, *Ethnic and Racial Studies* 24 (4), 531-548.

436 Μπάγκαβος Χρ. & Παπαδοπούλου Δ., (2003), *Μεταναστευτικές Τάσεις και Ευρωπαϊκή Μεταναστευτική Πολιτική*, (σ. 76-78), Σειρά Μελέτες (15), Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ –

Κεφ. 9.6: Η περίπτωση της Ελλάδας

Η Ελλάδα αποτελεί αντιπρόσωπο του λεγόμενου «μεσογειακού» μοντέλου κράτους πρόνοιας. Το συγκεκριμένο μοντέλο χαρακτηρίζεται από ισχυρούς οικογενειακούς δεσμούς γιατί πολύ απλά δεν υπάρχει άλλο οργανωμένο και αποτελεσματικό πλαίσιο προστασίας. Η φροντίδα παρέχεται κυρίως από την οικογένεια και μάλιστα, τα γυναικεία μέλη της.⁴³⁷ Τα άτυπα δίκτυα επίσης, έχουν αρκετή σημασία για την παροχή ενός πλαισίου προστασίας και φροντίδας, πέρα από αυτό που προσφέρει η οικογένεια.⁴³⁸

Για την περίπτωση της Ελλάδας συγκεκριμένα, ο θεσμός της οικογένειας είναι εκείνος ο θεσμός που έχει πολύ μεγάλη σπουδαιότητα ως παράγοντας ενσωμάτωσης, που φροντίζει να περιθάλπει και να προστατεύει τα μέλη του.⁴³⁹ Να διευκρινιστεί πως η έννοια της κοινωνικής ενσωμάτωσης, εισάχθηκε στην ελληνική πραγματικότητα από την δεκαετία του '90 και μετά και πως αναφέρεται σε όλα τα μέλη μιας κοινωνίας και όχι αποκλειστικά στους μετανάστες.⁴⁴⁰

Όσον αφορά το φαινόμενο της μετανάστευσης, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90 σημειώθηκε μαζική είσοδος μεταναστών από γειτονικές χώρες και η Ελλάδα ήταν απροετοίμαστη για κάτι τέτοιο, αφού όπως έχει προαναφερθεί, παρ' όλη την ύπαρξη μεταναστευτικών εισροών καθ' όλη σχεδόν τη διάρκεια ζωής του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, αυτό που έχει αποτυπωθεί κυρίως είναι ο ρόλος της χώρας, ως χώρα αποστολής μεταναστών. Όταν λοιπόν, τη δεκαετία του '90 άρχισε η αθρόα και μαζική είσοδος μεταναστών δόθηκε η εντύπωση πως μετατράπηκε αστραπιαία σε χώρα υποδοχής μεταναστών.

Η μετάβαση και η προσαρμογή ήταν εξαιρετικά δύσκολες τόσο για το κράτος, όσο και για την κοινωνία. Το δε κράτος, μην έχοντας αντιμετωπίσει ξανά τόσο μεγάλο αριθμό μεταναστών, φάνηκε ανέτοιμο, από άποψης εμπειρίας, τεχνογνωσίας και υποδομών και η μεν κοινωνία αντέδρασε φοβικά, αντίδραση αναμενόμενη ως ένα

ΑΔΕΔΥ.

437 Παπαδοπούλου Δ., (2012), *Κοινωνιολογία του Αποκλεισμού στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης*, (σ.162-163), Αθήνα: Τόπος.

438 Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ενσωμάτωση 2003-2005, σ. 5.

439 Παπαδοπούλου Δ., (2012), *Κοινωνιολογία του Αποκλεισμού στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης*, (σ.162-163), Αθήνα: Τόπος.

440 Παπαδοπούλου Δ., (2011), *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση των Μεταναστών στην Ελλάδα: Θεωρητικές Προσεγγίσεις & Εμπειρικές Διαπιστώσεις*, (σ. 32-33 & 43), στο Μουσιδής Α. – Παπαδοπούλου Δ. (επιμ.) *“Η Κοινωνική Ενσωμάτωση των Μεταναστών στην Ελλάδα, Εργασία, Εκπαίδευση, Ταυτότητες”*, Αθήνα: Κριτική.

σημείο, γιατί έπρεπε να συμβιώσει εύκολα και γρήγορα με πληθυσμούς που διέθεταν χαρακτηριστικά διαφορετικά από τα δικά της.⁴⁴¹

Την πρώτη περίπου δεκαετία, ακολουθείται μία αφομοιωτική τακτική ενσωμάτωσης, όπου οι μετανάστες «ελληνοποιούνται». Μέσω της απόκτησης ελληνικών ονομάτων και αποδεχόμενοι τη χριστιανική πίστη, οι μετανάστες γίνονται με αυτό τον τρόπο πιο αποδεκτοί από την ελληνική κοινωνία. Με τον καιρό, η εξοικείωση με την παρουσία τους, οδήγησε στην μεγαλύτερη ανοχή των διαφορετικών πολιτισμικών χαρακτηριστικών τους, από την πλευρά της ελληνικής κοινωνίας.⁴⁴²

Για τις σύγχρονες κοινωνίες της Ευρώπης, όπως έχει προαναφερθεί, η ένταξη περνάει μέσα από την απασχόληση. «Αυτή είναι μία διαπίστωση που προωθούν τα επίσημα όργανα εθνικά και ευρωπαϊκά και που χαίρει αποδοχής από το σύνολο των ευρωπαϊκών κοινωνιών. Ωστόσο, η πραγματικότητα της ελληνικής κοινωνίας αποδεικνύεται διαφορετική, αφού τα μεγαλύτερα προβλήματα των μεταναστών, εντοπίζονται στη διαδικασία νομιμοποίησης και όχι στη συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας» (Παπαδοπούλου Δ., 2006:310).

Συγκεκριμένα, η έρευνα για τις μορφές κοινωνικής ένταξης των οικονομικών μεταναστών στην περιφέρεια Αττικής⁴⁴³, στην οποία και παρουσιάζεται σχετική «υπερ-συγκέντρωση» αλλοδαπών αναφορικά με το ποσοστό τους σε εθνικό επίπεδο, υπέδειξε πως διαμένουν για μεγάλο χρονικό διάστημα στον ίδιο τόπο και στην ίδια οικία και αυτό αντικατοπτρίζει μία σταθερότητα ως προς την διαμονή τους. Αυτό που δημιουργεί δυσκολίες ως προς την ομαλή διεξαγωγή του βίου τους είναι τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν σχετικά με την απόκτηση της άδειας διαμονής και την ανανέωση αυτής. Η γραφειοκρατία, οι αναβολές, οι καθυστερήσεις και το διόλου ευκαταφρόνητο ποσό των παράβολων είναι μερικά από τα προβλήματα αυτά.

Αυτό δεν σημαίνει πως η ένταξη στην αγορά εργασίας είναι επιτυχημένη, νόμιμοι ή παράτυποι σε αρκετά υψηλό ποσοστό εργάζονται σε καθεστώς αδήλωτης

441 Μπάγκαβος Χρ., Παπαδοπούλου Δ., Συμεωνάκη Μ. (επιμ.), (2008), *Μετανάστευση και Παροχή Υπηρεσιών σε Μετανάστες στην Ελλάδα*, (σ. 165-169), Σειρά: Μελέτες (29), Αθήνα: Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ, Πάντειο Πανεπιστήμιο – ΚΕΚΜΟΚΟΠ.

442 Παπαδοπούλου Δέσποινα, (2011), *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση των Μεταναστών στην Ελλάδα: Θεωρητικές Προσεγγίσεις & Εμπειρικές Διαπιστώσεις*, (σ.32), στο Μωυσίδης Α. – Παπαδοπούλου Δ. (επιμ.) “*Η Κοινωνική Ενσωμάτωση των Μεταναστών στην Ελλάδα, Εργασία, Εκπαίδευση, Ταυτότητες*”, Αθήνα: Κριτική.

443 Δημουλάς Κ. & Παπαδοπούλου Δ. (επιστ. υπεύθ.), (2004), *Έρευνα για τις Μορφές Κοινωνικής Ένταξης των Οικονομικών Μεταναστών στην Περιφέρεια Αττικής, 2003-2004*, Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας της ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ – Περιφέρεια Αττικής.

εργασίας και όταν αυτό δηλώνεται αφορά μερική απασχόληση, άσχετα αν δεν είναι μερική απασχόληση επί του πρακτέου.⁴⁴⁴

Επίσης, η νομιμοποίηση σχετίζεται άμεσα με την φοίτηση των παιδιών των μεταναστών στο εκπαιδευτικό σύστημα και άρα ευνοεί την κοινωνική τους ενσωμάτωση. Όσον αφορά την απασχολησιμότητα των μεταναστών και την νομιμοποίησή τους, φαίνεται πως η τελευταία δεν βοηθά τόσο στο να ενταχθούν στην αγορά εργασίας, όσο στο να διατηρήσουν την ήδη υπάρχουσα εργασία τους.⁴⁴⁵

Αναφορικά με την ενσωμάτωση τους, η παρουσία τους διασφαλίζει την κοινωνική συνοχή, αφού η πόλωση των Ελλήνων, υπέρ ή κατά της ένταξης των μεταναστών, αλλά και του τρόπου και των διαδικασιών που αυτή θα επιτευχθεί, δημιουργεί τις προϋποθέσεις και θέτει τους κατάλληλους παράγοντες ανασύστασης της ελληνικής κοινωνίας και κατ' επέκταση της εθνικής ταυτότητας. Οι διαδικασίες ενσωμάτωσης δεν είναι σταθερές και δεδομένες, εξαρτώνται από την κοινωνία αλλά και από τον τρόπο πρόσληψης τους και εσωτερίκευσής τους από τους ίδιους τους μετανάστες. Ως συνέπεια, γίνεται λόγος για μη γραμμικές διαδικασίες που ενέχουν συγκρούσεις και άρα παρουσιάζουν έλλειψη ομαλότητας. Οι παράγοντες ή δείκτες κοινωνικής ενσωμάτωσης, οι οποίοι ταυτίζονται με τους κοινωνικούς θεσμούς, δεν έχουν όλοι προτεραιότητα ή την ίδια σημασία και σπουδαιότητα για την διαδικασία ενσωμάτωσης.⁴⁴⁶

Από πλευράς κράτους, η πιο πρόσφατη Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη εκδόθηκε από το Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής, τον Ιούνιο του 2018. Το εν λόγω Υπουργείο καταργήθηκε στις 8 Ιουλίου 2019 και στις 15 Ιανουαρίου 2020 επανασυστάθηκε, ως Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου.

Εν συντομία, οι Άξονες πολιτικής που εμπεριέχονται στην Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη⁴⁴⁷, αφορούν: Συνεργασία με την Αυτοδιοίκηση για την προώθηση της ένταξης σε τοπικό επίπεδο, πρόσβαση σε βασικά αγαθά και υπηρεσίες, προώθηση της ένταξης στην εκπαίδευση, προώθηση της ένταξης στην αγορά εργασίας, διαπολιτισμικότητα, συμμετοχή στα κοινά, καταπολέμηση του ρατσισμού και της

444 Καψάλης Α, (2011), Αδήλωτη Εργασία και Μετανάστευση, (σ. 81-85), στο “Η Κοινωνική Ενσωμάτωση των Μεταναστών στην Ελλάδα, Εργασία, Εκπαίδευση, Ταυτότητες”, Μωυσίδης Α. – Παπαδοπούλου Δ. (επιμ.), Αθήνα: Κριτική.

445 Παπαδοπούλου Δ., (2011), *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση των Μεταναστών στην Ελλάδα: Θεωρητικές Προσεγγίσεις & Εμπειρικές Διαπιστώσεις*, (σ. 37-39), στο Μωυσίδης Α. – Παπαδοπούλου Δ. (επιμ.) “Η Κοινωνική Ενσωμάτωση των Μεταναστών στην Ελλάδα, Εργασία, Εκπαίδευση, Ταυτότητες”, Αθήνα: Κριτική.

446 Παπαδοπούλου Δ., (2011), *όπ. αν.* (σ.33).

447 Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη, (Ιούνιος 2018), (σ. 44-78).

ξενοφοβίας, στοχευμένες πολιτικές για ευάλωτες κοινωνικές ομάδες μεταναστών, μεταναστριών και δικαιούχων διεθνούς προστασίας, στοχευμένες πολιτικές για μετανάστες και μετανάστριες δεύτερης γενιάς.

Σε κάθε Άξονα εμπεριέχονται τα αντίστοιχα Μέτρα Πολιτικής. Για παράδειγμα, για τις στοχευμένες πολιτικές για μετανάστες και μετανάστριες δεύτερης γενιάς τα μέτρα πολιτικής αφορούν: «Μέτρο Πολιτικής 9.1: Διευκόλυνση της ένταξης των «δεύτερης γενιάς» μεταναστών και μεταναστριών» (Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη, 2018:77), το οποίο με τη σειρά του εξειδικεύεται στο «9.1.1 Διευκόλυνση στην ένταξη σε Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας μεταναστών και μεταναστριών «δεύτερης γενιάς» που διέκοψαν την εκπαίδευσή τους σε πρώιμο στάδιο (drop outs) σε συνεργασία με μεταναστευτικές οργανώσεις» (Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη, 2018:77) και στο «9.1.2 Ενημέρωση και κατάρτιση με στόχο την προώθηση μεταναστριών «δεύτερης γενιάς» σε θέσεις ευθύνης» (Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη, 2018:78).

ΜΕΡΟΣ Β: Η ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ

Κεφ. 10: Εισαγωγή εμπειρικού μέρους

Μετά την ανάπτυξη του θεωρητικού μέρους, το δεύτερο μέρος της διατριβής είναι αφιερωμένο στην έρευνα πεδίου και στα ευρήματα που προκύπτουν από τις υποθέσεις εργασίας και τα ερευνητικά ερωτήματα. Από το σημείο αυτό ξεκινάει η ερευνητική διαδικασία, η οποία πολλές φορές αν και είχε διάφορα εμπόδια, η επικοινωνία και η δια ζώσης επαφή με τα παιδιά των μεταναστών, που δέχτηκαν να δώσουν συνεντεύξεις, αποδείχτηκαν η κινητήριος δύναμη για τη συνέχιση της. Αυτή η μεγάλη πια, πληθυσμιακή ομάδα που αποτελεί συστατικό στοιχείο της ελληνικής κοινωνίας, κυκλοφορεί όπως οι υπόλοιποι πολίτες της χώρας, χωρίς να γνωρίζουμε τι σκέφτονται, πως νιώθουν και πως βιώνουν το ότι είναι παιδιά μεταναστών.

Υπάρχουν πολλοί διαφορετικοί ορισμοί, για τα παιδιά των μεταναστών, ανάλογα με την επιστημονική προσέγγιση και την οπτική γωνία που αναλύονται. Για τις ανάγκες της έρευνας, ο κοινωνιολογικός ορισμός ο οποίος λήφθηκε υπόψη είναι **πως: Παιδιά μεταναστών ορίζονται τα παιδιά που έχουν γονείς μετανάστες ή πρόσφυγες και που είτε έχουν γεννηθεί στη χώρα υποδοχής είτε έχουν κοινωνικοποιηθεί στη χώρα υποδοχής.** Ως παιδιά μεταναστών λοιπόν, για το συγκεκριμένο διδακτορικό, νοούνται τα παιδιά που έχουν γεννηθεί από γονείς μετανάστες ή πρόσφυγες και ανεξάρτητα από τον τόπο γέννησης έχουν κοινωνικοποιηθεί στην ελληνική κοινωνία. Με τον όρο κοινωνικοποίηση εδώ νοείται η συμμετοχή τους στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, είτε στην πρωτοβάθμια, είτε στη δευτεροβάθμια, είτε και στις δυο βαθμίδες.

Η ενσωμάτωση των παιδιών αυτών στην κοινωνία, πραγματοποιείται κυρίως μέσω της συμμετοχής τους στο εκπαιδευτικό σύστημα, της χώρας εγκατάστασης. Οι γονείς των παιδιών αυτών δεν έχουν συμμετάσχει στο προαναφερθέν σύστημα. Από μόνο του αυτό αποτελεί μια βασική διαφορά, μεταξύ πρώτης και δεύτερης γενιάς. Το εκπαιδευτικό σύστημα λειτουργεί σαν ένα μηχανισμός ενσωμάτωσης, όπου τα παιδιά στην ουσία υιοθετούν αξίες, στάσεις και αντιλήψεις της κοινωνίας εγκατάστασης κάτι που δεν έχει συμβεί με τους γονείς τους.

Εκτός από το εκπαιδευτικό σύστημα, τα παιδιά συμμετέχουν και σε άλλους θεσμούς, οι οποίοι διαδραματίζουν επίσης ένα σπουδαίο ρόλο κατά τη διαδικασία της ενσωμάτωσης τους. Το ποιοι είναι αυτοί και σε τι βαθμό επηρεάζουν την ενσωμάτωσή τους, θα φανεί στα αποτελέσματα της έρευνας. Επίσης, λόγω ακριβώς αυτής της συμμετοχής αναπτύσσονται και διάφορες σχέσεις, οι οποίες αποτελούν ένα ακόμα πολύ

βασικό κλειδί στην κατανόηση των διαδικασιών ενσωμάτωσής τους.

Κεφ. 11: Υποθέσεις εργασίας και η προβληματική της έρευνας

Όπως έγινε κατανοητό από την ανάπτυξη του θεωρητικού μέρους, ο όρος της ενσωμάτωσης περιγράφει τις διαδικασίες και το βαθμό της συμμετοχής του ατόμου σε ένα κοινωνικό σύστημα. Για την περίπτωση αυτή, πώς τα παιδιά των μεταναστών ενσωματώνονται στην ελληνική κοινωνία, μέσα από ποιες διαδικασίες και τι θεωρούν τα ίδια ότι σημαίνει ο όρος ενσωμάτωση;

Η βασική λοιπόν υπόθεση εργασίας αποτελείται από δύο άξονες. Ο πρώτος άξονας ερευνά μέσα από ποιες διαδρομές ή διαδικασίες τα παιδιά των μεταναστών ενσωματώνονται στην ελληνική κοινωνία μέσα από το φάσμα της ενεργής συμμετοχής στο σύνολο των θεσμών, καθώς και ποιες είναι αυτές οι μορφές ενσωμάτωσης και συμμετοχής. Ο βαθμός συμμετοχής αλλά και ο τρόπος που τα παιδιά συμμετέχουν στους θεσμούς προσφέρει μια ευκρινή εικόνα σχετικά με την διαδικασία ενσωμάτωσης τους στην ελληνική κοινωνία, γιατί ακριβώς μελετά όλο το φάσμα της ζωής των παιδιών. Η προσέγγιση αυτή προσφέρει πλούσιο υλικό για ανάλυση και εξαγωγή συμπερασμάτων καθώς αφορά τομείς από την συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας και την εκπαίδευση μέχρι και τις σχέσεις τους με τους γονείς τους και την θρησκεία. Επιτρέπεται έτσι η καλύτερη κατανόηση των ενδεχόμενων μηχανισμών ενσωμάτωσης που προσφέρει η ελληνική κοινωνία.

Ο δεύτερος άξονας διερευνά το πώς τα ίδια τα παιδιά νοηματοδοτούν την ενσωμάτωσή τους και προσφέρει πλούσιο υλικό για περαιτέρω διερεύνηση και μελέτη των διαδικασιών εσωτερίκευσης αυτής της συμμετοχής. Επίσης, αναδεικνύονται οι σχέσεις που δημιουργούνται καθώς και η ποιότητα αυτών, κατά τη συμμετοχή τους στην ελληνική κοινωνία. Το σημαντικό είναι να ακουστεί η «φωνή» των ίδιων, μέσα από την επεξεργασία των απαντήσεων τους, δηλαδή να αναδειχθούν αξίες, στάσεις και αντιλήψεις που αφορούν τόσο τη συμμετοχή τους στην ιδιωτική σφαίρα της ζωής όσο και στην δημόσια. Η διάκριση αυτή μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου βίου είναι σημαντική γιατί ενδεχομένως να υπάρχουν διαφορές μεταξύ των δύο που να επηρεάζουν την ενσωμάτωσή τους.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να πραγματοποιηθεί ένας διαχωρισμός σχετικά με

το ποιοι θεσμοί άπτονται του « δημόσιου » βίου και ποιοι του « ιδιωτικού ». Ο διαχωρισμός των δύο αυτών εννοιών αποτελεί ένα από τα σύγχρονα ζητήματα της κοινωνικής πολιτικής. Η ρευστότητα και η πολυπλοκότητα όμως των εννοιών αυτών με βάση τα αντιληπτικά και πολιτισμικά σχήματα που κυριαρχούν σε κάθε κοινωνία δεν επιτρέπει να δοθεί μία λύση αποδεκτή από όλη την επιστημονική σκέψη, αλλά έχουν αναπτυχθεί διάφορες οπτικές και μοντέλα που καθορίζουν και οριοθετούν το συγκεκριμένο δίπολο⁴⁴⁸.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση ελήφθησαν οι θεσμοί της κατοικίας, της γλώσσας και της απασχόλησης ως οι θεσμοί που άπτονται του δημόσιου βίου των μεταναστών και οι θεσμοί της οικογένειας, της θρησκείας, των κοινωνικών σχέσεων ως οι θεσμοί που ανήκουν στην ιδιωτική σφαίρα της ζωής των μεταναστών. Ο θεσμός της εκπαίδευσης, ερευνήθηκε με διακριτές ερωτήσεις και στην δημόσια και ιδιωτική σφαίρα των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Άρα, βάσει των ανωτέρω, έχουν διερευνηθεί τα παρακάτω ερωτήματα:

- A) Διερευνώνται οι παράγοντες που προσφέρουν ενσωμάτωση σε όλους τους πληθυσμούς π.χ. ικανοποιητική εργασία, κατοικία, συμμετοχή στην εκπαιδευτική διαδικασία κλπ.
- B) Διερευνώνται οι αξίες, στάσεις και αντιλήψεις των παιδιών που μεγαλώνουν στην Ελλάδα ώστε να αναδειχθεί πως θεωρούν τα ίδια και άρα πως νοηματοδοτούν την ενσωμάτωσή τους.

Η κοινωνική ενσωμάτωση, όπως προαναφέρθηκε, επιτυγχάνεται μέσω της συμμετοχής στο σύνολο των θεσμών. Για να εκτιμηθεί αυτή η συμμετοχή και να οδηγηθούμε στην αποδοχή ή απόρριψη της υπόθεσης εργασίας, έχουν οριστεί σαν παράμετροι κάποιοι βασικοί θεσμοί σχετικά με τη ζωή τους. Οι παράμετροι αυτοί αποτελούνται από τις προσωπικές και οικογενειακές σχέσεις, από την συμμετοχή στην εκπαιδευτική διαδικασία, τις φιλικές σχέσεις, την συμμετοχή στην αγορά εργασίας, την κατοικία, τη θρησκεία, τη συμμετοχή στα κοινά και σε συλλόγους, και τις κοινωνικές αξίες που ενστερνίζονται.

Επίσης, θέτονται και άλλοι παράμετροι που διερευνούν τα βασικά χαρακτηριστικά των παιδιών των μεταναστών από τα οποία θα δοθούν οι συνεντεύξεις. Τέτοια χαρακτηριστικά αποτελούν το φύλο, η ηλικία, η οικογενειακή κατάσταση, ο

448 Στασινοπούλου Ό., (1999), *Ζητήματα Σύγχρονης Κοινωνικής Πολιτικής, Από το Κράτος Πρόνοιας στο « Νέο » Προνοιακό Πλουραλισμό, Φροντίδα και Γήρανση – η Σύγχρονη Πλουραλιστική Πρόκληση*, Αθήνα: Gutenberg.

αριθμός και η ηλικία των παιδιών αν έχουν, η καταγωγή και η εθνικότητα, το ιστορικό διαμονής στην Ελλάδα, αν είναι νόμιμοι ή όχι.

Οι παράμετροι χωρίζονται σε αυτούς που αφορούν την αντικειμενική διάσταση της ενσωμάτωσης και σε αυτούς που αφορούν την υποκειμενική διάστασή της. Η αντικειμενική διάσταση αφορά το πλαίσιο της ζωής τους που δεν σχετίζεται καθόλου με τις αντιλήψεις τους, τις απόψεις τους, τις σχέσεις και τις δυναμικές που αναπτύσσονται αλλά αφορά ευρύτερα δεδομένα της κοινωνικο-οικονομικής τους κατάστασης και του νομιμοποιητικού τους status. Τέτοιοι παράμετροι αποτελούν: 1) Το αν είναι νόμιμα στη χώρα και αν ναι με ποια διαδικασία νομιμοποιήθηκαν, 2) Το επίπεδο εκπαίδευσης που έχουν λάβει και η γνώση της ελληνικής και μητρικής γλώσσας, 3) Η απασχόληση στην Ελλάδα, 4) Αν έχουν κατοικία και η σταθερότητα στην κατοικία.

Η υποκειμενική διάσταση αφορά τις στάσεις, τις αντιλήψεις, τις ιδέες και τις απόψεις που αποκτούν κατά την διαδικασία της κοινωνικοποίησης τους. Αποτελεί μία βαθύτερη και εσωτερική διάσταση. Ως παράμετροι ή δείκτες λοιπόν, της υποκειμενικής διάστασης αποτελούν οι: 5) Προσωπικές σχέσεις και δημιουργία οικογένειας, 6) Σχέσεις με γονείς, 7) Σχέσεις με φίλους, 8) Γλώσσα επικοινωνίας εντός της οικείας, 9) Η θρησκεία και τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά που φέρουν από τη χώρα προέλευσης, 10) Σχέση με την εκπαίδευση, 11) Βαθύτερες αντιλήψεις σε σχέση με την κατοικία, 12) Βαθύτερες αντιλήψεις και συναισθήματα σε σχέση με την εργασία, 13) Χώροι ανάπτυξης κοινωνικών σχέσεων και χώροι διασκέδασης, 14) Συμμετοχή σε συλλόγους, 15) Συμμετοχή στα κοινά, 16) Σχέσεις με το δημόσιο τομέα, 17) Η σχέση με τους Έλληνες και την ελληνική κοινωνία, προβλήματα που αντιμετωπίζουν ή έχουν αντιμετωπίσει κατά το παρελθόν και 18) Η νοηματοδότηση που δίνουν τα ίδια τα παιδιά στην ενσωμάτωση και η σχέση τους με τη χώρα αποστολής.

Συγκεκριμένα για τη νοηματοδότηση της ενσωμάτωσης, λαμβάνονται υπόψη όλες οι παράμετροι της υποκειμενικής διάστασης της ενσωμάτωσης, αφού σε αυτή την ενότητα διερευνώνται βαθύτερα στοιχεία όπως οι αντιλήψεις, οι στάσεις και οι αξίες τους.

Επίσης, δεν έχουν όλες οι παράμετροι την ίδια βαρύτητα για την επίτευξη της ενσωμάτωσης. Το ποιες έχουν βαρύνουσα σημασία θα φανεί στα αποτελέσματα της διατριβής.

Στην πραγματικότητα η έννοια της ενσωμάτωσης είναι μία πολύπλευρη και μακροχρόνια διαδικασία. Από την έρευνα ίσως να τεθούν και άλλοι παράμετροι που

να καθορίζουν αυτή τη διαδικασία ή να προσδιοριστούν άτυπες σχέσεις που να επηρεάζουν την πορεία της.

Κεφ. 11.1: Επιμέρους ερευνητικά ερωτήματα

Τις υποθέσεις εργασίας θα τις διερευνήσουμε με το εργαλείο των παρακάτω ερευνητικών ερωτημάτων:

Κατά την αντικειμενική διάσταση, διατυπώνονται τα εξής επιμέρους ερευνητικά ερωτήματα:

- Η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από τη νομιμοποίηση τους.
- Η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από το εκπαιδευτικό τους επίπεδο και τη γνώση της ελληνικής και μητρικής γλώσσας.
- Η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από τη συμμετοχή στην αγορά εργασίας.
- Η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από την ύπαρξη μόνιμης κατοικίας.

Κατά την υποκειμενική διάσταση της ενσωμάτωσης, διατυπώνονται τα εξής επιμέρους ερευνητικά ερωτήματα:

- Η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από τη δημιουργία προσωπικών σχέσεων και οικογένειας.
- Η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από τις σχέσεις τους με τους γονείς τους.
- Η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από τις σχέσεις τους με τους φίλους τους.
- Η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από τη συνήθη γλώσσα επικοινωνίας εντός της οικείας και τη γνώση και χρήση της μητρικής γλώσσας.
- Η κοινή θρησκεία στην Ελλάδα βοηθά την πιο εύκολη ενσωμάτωση τους.
- Η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από τη συμμετοχή στο εκπαιδευτικό σύστημα και τη σχέση τους με αυτό.
- Η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από τις βαθύτερες αντιλήψεις τους σε σχέση με την κατοικία.
- Η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από τις βαθύτερες

αντιλήψεις και συναισθήματα σχετικά με το θεσμό της εργασίας.

- Η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από τους χώρους ανάπτυξης κοινωνικών σχέσεων και χώρων διασκέδασης.
- Η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από τις σχέσεις τους με συλλόγους.
- Η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από τη συμμετοχή στα κοινά.
- Η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από τις σχέσεις τους με τον ευρύτερο δημόσιο τομέα.
- Ο ισχυρός κοινωνικός δεσμός στην Ελλάδα βοηθά στην ενσωμάτωση τους.
- Η γνώμη τους για το νόημα του όρου ενσωμάτωση.

Κατά την επεξεργασία των συνεντεύξεων προκύπτουν συμπληρωματικά ερευνητικά ερωτήματα που αφορούν όμως συσχετισμούς μεταξύ των ερευνητικών ερωτημάτων που έχουν ήδη τεθεί. Οι συσχετισμοί αυτοί αφορούν:

- Η αναφορά της χώρας καταγωγής τους στο σχολικό χώρο εξαρτάται από τις σχέσεις και τους οικογενειακούς δεσμούς με την χώρα καταγωγής.
- Η γνώση της μητρικής γλώσσας καθώς και ο βαθμός γνώσης αυτής εξαρτάται από τη σχέση των παιδιών με τη χώρα καταγωγής και το αίσθημα του ανήκειν στη χώρα αυτή.
- Η γνώση της μητρικής γλώσσας εξαρτάται από την ηλικία που τα παιδιά εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα (για όσα παιδιά δεν γεννήθηκαν εδώ).
- Η ένταξη τους στην αγορά εργασίας εξαρτάται από τη νομιμοποίηση τους.
- Οι φιλικές σχέσεις τους εξαρτώνται από τον τόπο κατοικίας.
- Η επιλογή συζύγου αναφορικά με την εθνικότητα του εξαρτάται από το αίσθημα του ανήκειν σε μία κοινωνία.
- Η επιλογή συζύγου αναφορικά με την εθνικότητα του εξαρτάται από την ηλικία που τα παιδιά εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα.
- Η επιλογή συζύγου αναφορικά με την εθνικότητα του εξαρτάται από την θρησκεία.
- Η αντιμετώπιση και διαχείριση καταστάσεων που σχετίζονται με τον δημόσιο τομέα και δη με την αστυνομία, εξαρτάται από το αίσθημα του ανήκειν στην ελληνική κοινωνία.
- Η αντιμετώπιση και διαχείριση καταστάσεων που σχετίζονται με τον δημόσιο

τομέα και δη με την αστυνομία, εξαρτάται από τη γνώση της ελληνικής γλώσσας.

- Η συμμετοχή σε συλλόγους εξαρτάται από τις σχέσεις των παιδιών με τη χώρα καταγωγής.

Κεφ. 12: Γενική μεθοδολογία έρευνας πεδίου

Η επιλογή του ερωτώμενου πληθυσμού και η συναφή μεθοδολογία, αποτελεί ένα ακόμα σημαντικό στοιχείο της έρευνας. Στο κεφάλαιο αυτό γίνεται αναφορά στη μεθοδολογία της έρευνας, δηλαδή τον τρόπο που πραγματοποιήθηκε η εμπειρική έρευνα, τον τύπο της εμπειρικής έρευνας, τον λόγο επιλέχτηκε ο συγκεκριμένος τύπος, τα χαρακτηριστικά του ερωτώμενου πληθυσμού και τέλος παρουσιάζεται μία σύντομη περιγραφή του οδηγού συνέντευξης.

Τι είναι όμως η μεθοδολογία; Μεθοδολογία είναι ο τρόπος, η πορεία ή η διαδικασία που ακολουθούμε για να φτάσουμε κάπου⁴⁴⁹. Το «κάπου» αφορά στην απάντηση των ερωτημάτων που έχουν τεθεί και στην απόρριψη ή μη, των υποθέσεων εργασίας που έχουν τεθεί.

Η μεθοδολογία που ακολουθείται λοιπόν κατά την εκπόνηση μιας έρευνας σε κάθε επιστήμη, έτσι και στις κοινωνικές επιστήμες, αποτελεί των ακρογωνιαίο λίθο της έρευνας. Ο ερευνητής καλείται να επιλέξει το θέμα της έρευνας, την κατάλληλη τεχνική που θα χρησιμοποιήσει, να διατυπώσει τις υποθέσεις εργασίας του, να μελετήσει τη συναφή βιβλιογραφία, να επιλέξει τη μεθοδολογία που θα οδηγηθεί στο κατάλληλο δείγμα βάσει διάφορων χαρακτηριστικών, τον κατάλληλο τρόπο ανίχνευσης των στοιχείων που θέλει να ερευνήσει και τέλος να συγγράψει τα ευρήματα.

Ο κοινωνικός ερευνητής σίγουρα φέρει την δική του κοσμοθεωρία σαν άνθρωπος, την οποία αναγνωρίζει και συνειδητοποιεί. Παρά την ερμηνεία του κόσμου που δίνει ο ίδιος στην κοινωνική πραγματικότητα του, προσπαθεί να διερευνήσει και εν τέλει να κατανοήσει την κοινωνική πραγματικότητα του ερωτώμενου πληθυσμού της έρευνας. Ο ερωτώμενος πληθυσμός είναι αυτός που προσδίδει νόημα στη δράση του και στις πράξεις του, βάσει του δικού του βιώματος⁴⁵⁰.

449 Λαμπίρη-Δημάκη Ι., (1990), *Η Κοινωνιολογία και η Μεθοδολογία της*, 6^η έκδοση, σ. 25, Αθήνα: Σάκκουλας.

450 Λυδάκη Α., (2001), *Ποιοτικές Μέθοδοι της Κοινωνικής Έρευνας*, σ. 21-22, Αθήνα: Καστανιώτης.

Ο Weber χρησιμοποιεί την λέξη «κατανόηση» (Verstehen), εννοώντας «μία ειδική μέθοδο, με τη χρήση της οποίας, είναι δυνατόν να εξηγηθεί κατ' αποκλειστικότητα η ανθρώπινη συμπεριφορά» (Λαμπίρη – Δημάκη, 1990:182). Άρα, δεν γίνεται λόγος για την κατανόηση των φαινομένων που μελετώνται, που έτσι και αλλιώς αποτελεί στόχο της κοινωνικής έρευνας, αλλά για την ύπαρξη ενός εργαλείου που ερμηνεύει την ανθρώπινη συμπεριφορά. Το εργαλείο αυτό είναι μία κατασκευή του ερευνητή απαλλαγμένη από στοιχεία μη λογικής συμπεριφοράς πχ συναισθήματα και άρα είναι μία κατασκευή που βασίζεται ξεκάθαρα στη λογική. Ο ιδεότυπος αυτός στη συνέχεια συγκρίνεται με την ανθρώπινη συμπεριφορά και δράση που διαδραματίστηκε στην πραγματικότητα και έτσι ο ερευνητής, βρίσκεται σε θέση να εκτιμήσει τα αίτια που βρίσκονται πίσω από αυτή την συμπεριφορά⁴⁵¹.

Για την εκπόνηση της έρευνας της συγκεκριμένης διατριβής, επιλέχθηκε η ποιοτική έρευνα και οι συνεντεύξεις σε βάθος. Ο ερευνητής εφαρμόζει την μέθοδο που κρίνει ως πιο την πιο κατάλληλη για να έχει απαντήσεις στα θέματα που άπτονται των ενδιαφερόντων της έρευνας⁴⁵². Έτσι, μία ποσοτική έρευνα ή μία έρευνα βάσει κλειστού ερωτηματολογίου, αυστηρά δομημένου, δεν επιτρέπει την ανάλυση και την κατανόηση αξιών, στάσεων και βαθύτερων αντιλήψεων των συμμετεχόντων σε αυτήν.

Η ποιοτική έρευνα επιτρέπει να παραχθούν ερμηνείες σε σχέση με τις διαδικασίες, την κατανόηση και την νοηματοδότηση του κοινωνικού κόσμου, σχετιζόμενη πάντα, με το βίωμα των συμμετεχόντων. Ως εκ τούτου, οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή των δεδομένων, σε τέτοιου τύπου έρευνες, είναι πιο εύκαμπτες και προσαρμόσιμες σε σχέση με τις αυστηρές και ανελαστικές μεθόδους ενός φυσικού πειράματος. Επίσης, η ανάλυση των αποτελεσμάτων της προϋποθέτει μία βαθύτατη κατανόηση των πολύπλοκων σχέσεων και δομών που συναντώνται στον πληθυσμό της έρευνας. Αυτό απαιτεί την ανάλυση των αποτελεσμάτων και τελικά την ερμηνεία αυτών, από τον ερευνητή, σε πολλαπλά επίπεδα και όχι απλά την κατηγοριοποίηση ή μόνο την ανάδειξη τάσεων και ρευμάτων⁴⁵³.

Η ελαστικότητα και η προσαρμοστικότητα της δεν σημαίνει πως διεξάγεται με χαλαρό και αποσπασματικό τρόπο, λαμβάνει υπόψη της το ευρύτερο κοινωνικό-οικονομικό πλαίσιο στο οποίο διενεργείται και εμπεριέχει συγκεκριμένη

451 Λαμπίρη-Δημάκη Ι., (1990), *Η Κοινωνιολογία και η Μεθοδολογία της*, 6^η έκδοση, σ. 190 – 191, Αθήνα: Σάκκουλας.

452 Όπ. αν, σ. 29.

453 Mason J., (2003), *Η Διεξαγωγή της Ποιοτικής Έρευνας*, μετφρ. Δημητριάδου Ε., επιμ. Κυριαζή Ν., σ. 20-21, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

δεοντολογία⁴⁵⁴.

Οι συνεντεύξεις σε βάθος, οι οποίες εντάσσονται στα πλαίσια των ποιοτικών ερευνών, κρίνονται κατάλληλες για την διερεύνηση βιωμάτων και εμπειριών ζωής. Επιτρέπουν την ανάδυση της κοσμοθεωρίας των συμμετεχόντων και τελικά το νόημα που δίνουν οι ίδιοι στις εμπειρίες τους. Για παράδειγμα, οι συνεντεύξεις σε βάθος μπορούν να ερμηνεύσουν το γιατί ο τρόπος δράσης τους ή μη δράσης, σε συγκεκριμένα ερεθίσματα που αφορούν πτυχές της ζωής τους, ήταν κάποιος συγκεκριμένος τρόπος και δεν ήταν κάποιος άλλος. Άρα, είναι η ενδεδειγμένη μέθοδος που επιτρέπει στον ερευνητή να έχει πρόσβαση στο πως οι ίδιοι οι συμμετέχοντες νοηματοδοτούν τον κόσμο γύρω τους και γιατί⁴⁵⁵.

Κεφ. 12.1 Ειδική μεθοδολογία έρευνας πεδίου

Η παρούσα διατριβή ερευνά τις *Διαδικασίες Κοινωνικής Ενσωμάτωσης και τη Νοηματοδότησή της από τα Παιδιά των Μεταναστών*. Η έρευνα πεδίου πραγματοποιήθηκε 2013 – 2014. Εφόσον γίνεται λόγος για διαδικασίες, η ποιοτική έρευνα είναι η πιο ενδεδειγμένη για την εξαγωγή τέτοιου είδους αποτελεσμάτων. Αυτό ισχύει διότι η ποιοτική έρευνα μπορεί να φωτίσει συμπεριφορές και αντιλήψεις των ατόμων που απαρτίζουν τον πληθυσμό της έρευνας. Έχει δηλαδή, ένα χαρακτήρα ερμηνευτικό και προσπαθεί να εξηγήσει σύνθετα στοιχεία μιας κοινωνικής πραγματικότητας, που πολλές φορές δεν αφορούν ένα μόνο επίπεδο ή διάσταση. Ακόμα, η συνέντευξη σε τέτοιου είδους έρευνες, ως μέσο παραγωγής δεδομένων, δεν έχει έναν τυποποιημένο χαρακτήρα και επιτρέπει τη διείσδυση σε βάθος για την εξαγωγή συμπερασμάτων που σχετίζονται με μία κοινωνική πραγματικότητα⁴⁵⁶.

Για τη συγκεκριμένη έρευνα επιλέχθηκαν συνεντεύξεις σε βάθος βασιζόμενοι σε άξονες και παραμέτρους. Η έρευνα των συνολικών πτυχών της ζωής του ερωτώμενου πληθυσμού, λόγω ακριβώς της μεγάλης έκτασης της γιατί ερευνώνται συνολικά όλες οι πτυχές, δεν επέτρεπε την παρέκκλιση από τον οδηγό συνέντευξης. Ειδικά, οι συνεντεύξεις θα καταλάμβαναν τεράστιο μέγεθος και θα δυσκόλευαν την

454 Όπ. αν. σ. 24-25.

455 Marshall C. & Rossman B. Gr, (1989), *Designing Qualitative Research*, 3rd ed, p. 60-61, London, New Delhi: Sage Publications.

456 Mason J., (2003), *Η Διεξαγωγή της Ποιοτικής Έρευνας*, μετφρ. Δημητριάδου Ε., επιμ. Κυριαζή Ν., Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

επεξεργασία και την ανάλυση των αποτελεσμάτων. Θεωρήθηκε λοιπόν ορθότερο οι συνεντεύξεις να είναι εις βάθος, ειδικά σε σημεία που αφορούν την νοσηματοδότηση, τις στάσεις και τις αξίες, πάντα όμως σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο αξόνων και θεματικών ενοτήτων που σχετίζονται με τις παραμέτρους που έχουν προαναφερθεί.

Σαν τρόπος εύρεσης των επαφών για τις συνεντεύξεις επιλέχτηκε η μέθοδος της “ χιονοστιβάδας” (snowball sampling). Ο Miller (2000)⁴⁵⁷, αναφέρει πως η τεχνική αυτή απαιτεί ένα δίκτυο επαφών. Ο πρώτος συνεντευξιαζόμενος θα οδηγήσει τον ερευνητή στον δεύτερο, ο δεύτερος στον τρίτο και ούτω καθ’ εξής. Αυτό συνέβη και στα πλαίσια της έρευνας αυτής. Ο κάθε συνεντευξιαζόμενος οδήγησε στον επόμενο.

Στις περιπτώσεις που αυτό δεν κατέστη δυνατό, να οδηγήσει δηλαδή ένας συνεντευξιαζόμενος σε κάποια άλλη επαφή, το κοινωνικό περιβάλλον της Ελλάδας και δη της Αθήνας, που παρατηρείται υπερσυγκέντρωση μεταναστών, αποτέλεσε την κατάλληλη «δεξαμενή» για την εύρεση συνεντευξιαζόμενων και η σειρά ξεκινούσε από την αρχή. Από τον πρώτο, στον δεύτερο και ούτω καθ’ εξής.

Κεφ.12.2: Ο ερωτώμενος πληθυσμός

Συνολικά ολοκληρώθηκαν 40 συνεντεύξεις με παιδιά μεταναστών. Ως παιδιά μεταναστών, για το συγκεκριμένο διδακτορικό, νοούνται τα παιδιά που έχουν γεννηθεί από γονείς μετανάστες ή πρόσφυγες και ανεξάρτητα από τον τόπο γέννησης έχουν κοινωνικοποιηθεί στην ελληνική κοινωνία. Με τον όρο κοινωνικοποίηση εδώ νοείται η συμμετοχή τους στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, είτε στην πρωτοβάθμια, είτε στη δευτεροβάθμια, είτε και στις δυο βαθμίδες.

Έτσι, εξ’ ορισμού δίνεται μια πρώτη άποψη σχετικά με τα χαρακτηριστικά που πρέπει να φέρουν τα άτομα του πληθυσμού της έρευνας. Πρόκειται για παιδιά μεταναστών που είτε έχουν γεννηθεί στην Ελλάδα, είτε έχουν εγκατασταθεί στη χώρα, με τους γονείς τους, σε μικρή ηλικία.

Να σημειωθεί πως βάσει του διευρυμένου ορισμού αυτού, τα άτομα που έχουν γεννηθεί σε περιοχές της πρώην Σοβιετικής Ένωσης με ποντιακή καταγωγή, ή Έλληνες ομογενείς, ενώ τυπικά δεν θεωρούνται μετανάστες, από κοινωνιολογικής άποψης θεωρούνται. Ο επαναπατρισμός των γονέων τους, τους οδήγησε να κοινωνικοποιηθούν στην χώρα που θεωρούν πατρίδα τους. Άρα, ενώ δεν πρόκειται τυπικά για μετανάστες,

457 Miller L. R., (2000), *Researching Life Stories and Family Histories*, London: Sage Publications.

από κοινωνιολογική οπτική όμως, έχουν βιώσει παρόμοιο μοτίβο κοινωνικοποίησης με τους μετανάστες.

Ο αριθμός των σαράντα συνεντεύξεων δεν είναι τυχαίος. Προσφέρει μία ασφαλή εικόνα των διαδικασιών ενσωμάτωσης και όπως φάνηκε και από τις συνεντεύξεις, πρότυπα συμπεριφοράς, αντιλήψεις, στάσεις και αξίες, άρχισαν να επαναλαμβάνονται. Πρόκειται δηλαδή, για ένα σημείο κορεσμού των αποτελεσμάτων.

Κεφ.12.3: Ο οδηγός συνέντευξης

Ο οδηγός συνέντευξης περιλαμβάνει ερωτήματα σχετικά με όλες τις διαστάσεις της καθημερινής ζωής των παιδιών και είχε σχεδιαστεί ειδικά για τις ανάγκες της έρευνας. Από τη στιγμή που η έννοια της ενσωμάτωσης αφορά διαδικασίες και ενεργή συμμετοχή στο σύνολο των θεσμών, έπρεπε να σχεδιαστεί ένας Οδηγός που να βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με όλες αυτές τις διαστάσεις της καθημερινής ζωής, όπως αναφέρονται αναλυτικά και στις υποθέσεις εργασίας. Ο Οδηγός αποτελείται από τα εξής κεφάλαια:

- Κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά.
- Νομιμοποίηση.
- Εκπαιδευτικό επίπεδο και η γνώση της μητρικής γλώσσας.
- Απασχόληση στην Ελλάδα.
- Κατοικία.
- Συμμετοχή στην εκπαίδευση και χρήση της μητρικής γλώσσας.
- Προσωπικές σχέσεις και δημιουργία οικογένειας.
- Χώροι ανάπτυξης κοινωνικών σχέσεων.
- Δημόσιος Τομέας.
- Συμμετοχή σε συλλόγους.
- Συμμετοχή στα Κοινά.
- Σχέσεις με γονείς.
- Σχέσεις με φίλους.
- Θρησκεία.
- Η νοηματοδότηση που δίνουν τα ίδια τα παιδιά στην ενσωμάτωση και η σχέση τους με τη χώρα αποστολής.
- Η σχέση με τους Έλληνες και την ελληνική κοινωνία.

- Κλείσιμο συνεντεύξεων.
- Μηνύματα – Σκέψεις – Απόψεις.

Οι ερωτήσεις ως επί το πλείστον, ήταν ανοιχτού τύπου έτσι ώστε ο ερωτώμενος να μπορεί να εκθέσει τις απόψεις του, τις εμπειρίες του και τα βιώματα του. Απαντήσεις του τύπου «Ναι» ή «Όχι» δεν εξυπηρετούν τους σκοπούς της παρούσας έρευνας. Οι ανοιχτού τύπου ερωτήσεις θεωρούνται κατάλληλες για την διερεύνηση βιωμάτων και εμπειριών ζωής. Επιτρέπουν την ανάδυση της κοσμοθεωρίας των συμμετεχόντων και τελικά το νόημα που δίνουν οι ίδιοι στις εμπειρίες τους, τις δράσεις και τις πράξεις τους.

Με την κατάλληλη ανάλυση των αποτελεσμάτων επιτρέπουν να αναδειχθούν οι διαδικασίες συμμετοχής τους στο σύνολο των θεσμών, το πως εσωτερικεύουν αυτές τις διαδικασίες μέσω της εσωτερίκευσης συγκεκριμένων πεποιθήσεων και κοινωνικών αναπαραστάσεων, καθώς και οι σχέσεις και η ποιότητα αυτών, που δημιουργούνται κατά τη συμμετοχή τους στην ελληνική κοινωνία.

Κεφ. 13: Ανάλυση αποτελεσμάτων: Κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά

Σε αυτήν την ενότητα του εμπειρικού μέρους της παρούσας διατριβής, αναφέρονται τα κοινωνικό - δημογραφικά χαρακτηριστικά των συνεντευξιαζόμενων και το ιστορικό καταγωγής και εθνικότητας αυτών. Αποτελεί στην ουσία, μία πρώτη γνωριμία με τον πληθυσμό της έρευνας, όσον αφορά την ιχνηλάτηση τέτοιου είδους χαρακτηριστικών.

Πιο συγκεκριμένα, οι συνεντευξιαζόμενοι, σχετικά με την ενότητα των δημογραφικών χαρακτηριστικών, απαντούν σε ερωτήσεις αναφορικά με το φύλο τους, του πότε έχουν γεννηθεί, αν έχουν αδέρφια, αν είναι παντρεμένοι ή άγαμοι, αν έχουν παιδιά και αν μένουν με τους γονείς τους ή όχι.

Οι 40 απομαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις, σε αυτό το πρώτο εισαγωγικό μέρος του οδηγού συνέντευξης, αποτελούνται από τα εξής στοιχεία: Βάσει του φύλου τους, οι συνεντευξιαζόμενοι χωρίζονται σε 12 άρρενες και 28 θήλεις. Οι ηλικίες τους, στην πλειονότητα τους, κυμαίνονται από 17 – 54 ετών. Όσον αφορά την διαμονή τους και την οικογενειακή τους κατάσταση, με μια πρώτη ματιά, στην πλειονότητα τους, μένουν με τους γονείς τους και είναι άγαμοι, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων (7 άτομα παντρεμένα, 1 μένει μόνο του και 1 συζεί με τον σύντροφο του).

Στην πλειονότητα του λοιπόν, ο ερωτώμενος πληθυσμός, αποτελείται κυρίως από κορίτσια, 18- 34 ετών, δεν έχουν συνάψει γάμο και διαμένουν με τους γονείς τους.

Κεφ. 13.1: Ιστορικό καταγωγής και εθνικότητας

Το ιστορικό καταγωγής και εθνικότητας, πέρα από την αναγκαιότητα του στην διαδικασία περιγραφής των ατόμων που συμμετέχουν στην έρευνα, δίνει πολύ χρήσιμα στοιχεία για την περαιτέρω ανάλυση και κατανόηση των αποτελεσμάτων της έρευνας. Στην δεύτερη αυτή υποενότητα του οδηγού συνέντευξης, τα παιδιά απαντούν στο ποια είναι η χώρα γέννησης τους καθώς της μητέρας και του πατέρα επίσης, αν μεγάλωσαν σε πόλη ή σε χωριό και ποια είναι η ιθαγένεια τους.

Η πλειονότητα των συνεντευξιαζόμενων είναι αλβανικής καταγωγής και αυτό είναι λογικό λόγω της εισροής μεγάλου όγκου μεταναστών, από τη γείτονα χώρα, κατά την δεκαετία του '90. Δεκατρία άτομα εξ αυτών, έχουν γεννηθεί στην Αλβανία.

Όσον αφορά τον ερωτώμενο πληθυσμό και τη χώρα γέννησης, 9 άτομα έχουν γεννηθεί στην Ελλάδα, 5 άτομα στη Μολδαβία, 3 άτομα στο Καζακστάν, 3 άτομα στην

Ουκρανία, 1 άτομο στη Ρωσία, 1 άτομο στη Λιβύη, 1 άτομο στην Αρμενία, 1 άτομο στο Κονγκό, 1 άτομο στο Πακιστάν, 1 άτομο στην Πολωνία, 1 άτομο στην Ρουμανία και 1 άτομο στο Αφγανιστάν.

Πίνακας 9: Χώρα γέννησης του ερωτώμενου πληθυσμού

ΧΩΡΑ ΓΕΝΝΗΣΗΣ	ΑΤΟΜΑ
Αλβανία	13
Ελλάδα	9
Μολδαβία	5
Καζακστάν	3
Ουκρανία	3
Ρωσία	1
Λιβύη	1
Αρμενία	1
Κονγκό	1
Πολωνία	1
Ρουμανία	1
Αφγανιστάν	1
ΣΥΝΟΛΟ	40

Η χώρα γέννησης του πατέρα και της μητέρας, στην πλειονότητα του πληθυσμού της έρευνας, είναι η Αλβανία, γεγονός απόλυτα λογικό αφού η πλειονότητα των ερωτώμενων αποτελείται από άτομα αλβανικής καταγωγής.

Αναφορικά με την περιοχή που έχουν μεγαλώσει, 18 ανέφεραν την Αθήνα, 9 άτομα αναφέρθηκαν σε γύρω πόλεις και 13 άτομα σε κωμοπόλεις. Να σημειωθεί εδώ πως η έρευνα αυτή επικεντρώθηκε σε άτομα που ζουν στο νομό Αττικής, με το σκεπτικό της υπερσυγκέντρωσης μεταναστευτικών πληθυσμών στην πρωτεύουσα και γενικότερα στην Περιφέρεια Αττικής.

Σχετικά με την εθνικότητα και την ιθαγένεια τους, διαπιστώνεται για μία ακόμη φορά, πως η πλειονότητα του των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα διαθέτει αλβανική ιθαγένεια. Όπως προαναφέρθηκε, τα άτομα αλβανικής καταγωγής συνιστούν το μεγαλύτερο ποσοστό του μεταναστευτικού πληθυσμού της χώρας. Πιο

συγκεκριμένα: Τα άτομα αλβανικής καταγωγής ανέρχονται σε 17, στο σύνολο του πληθυσμού της έρευνας, εκ των οποίων 4 άτομα έχουν λάβει την ελληνική ιθαγένεια και τα υπόλοιπα στην συντριπτική τους πλειονότητα έχουν ξεκινήσει τις απαραίτητες διαδικασίες για να την λάβουν.

Η επόμενη εθνικότητα σε πληθυσμό, για τους ερωτώμενους, είναι η молδαβική, με 5 άτομα. Στην πλειονότητα τους δεν ενδιαφέρονται για την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας αφού έχουν λάβει την ρουμάνικη.

Πέντε άτομα διαθέτουν την ελληνική ιθαγένεια και στην πλειονότητά τους έχουν γεννηθεί σε περιοχές της πρώην Σοβιετικής Ένωσης (ποντιακή καταγωγή).

Η ουκρανική ιθαγένεια ακολουθεί με τρία άτομα. Μόνο ένα εκ των τριών έχει ξεκινήσει τις διαδικασίες για την λήψη της ιθαγένειας. Τα υπόλοιπα δύο έδειξαν προθυμία αλλά μέχρι τη στιγμή της έρευνας δεν είχαν ξεκινήσει τις διαδικασίες.

Τα υπόλοιπα άτομα διαμοιράζονται στις εξής εθνικότητες: 2 άτομα με χώρα προέλευσης την Ρουμανία, το ένα εκ των οποίων διαθέτει την ελληνική ιθαγένεια, 2 άτομα με χώρα προέλευσης την Τουρκία αλλά με ελληνική ιθαγένεια, 1 άτομο με ιθαγένεια ινδική (τόπος γέννησης Λιβύη), 1 άτομο με ιθαγένεια αρμένικη, 1 άτομο με πακιστανική, 1 άτομο με ιθαγένεια Αφγανιστάν, 1 άτομο με ιθαγένεια Κονγκό και 1 άτομο με χώρα προέλευσης την Πολωνία αλλά με ελληνική ιθαγένεια.

Συμπεράσματα

Άρα η πλειονότητα των ερωτώμενων έχει αλβανική καταγωγή και γεννήθηκαν στη γείτονα χώρα. Τέσσερα άτομα εξ' αυτών διαθέτουν την ελληνική ιθαγένεια και τα υπόλοιπα βρίσκονται σε διαδικασίες για να την λάβουν. Αντίθετα, τα πέντε άτομα молδαβικής καταγωγής δεν ενδιαφέρονται για την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας γιατί διαθέτουν την ρουμάνικη. Τα άτομα ποντιακής καταγωγής φυσικά διαθέτουν την ελληνική ιθαγένεια και τα άτομα ουκρανικής καταγωγής, εκτός από ένα που ήδη την διαθέτει, ενδιαφέρονται για τη λήψη της χωρίς ωστόσο να έχουν κάνει κάποιες ενέργειες να την αποκτήσουν.

Κεφ. 14: Ανάλυση αποτελεσμάτων: Α) Αντικειμενική διάσταση της ενσωμάτωσης

Η αντικειμενική διάσταση της ενσωμάτωσης αφορά την αντικειμενική πραγματικότητα της ζωής των συνεντευξιαζόμενων που ερμηνεύεται μέσα από υλικούς όρους συμμετοχής και τα κοινωνικά χαρακτηριστικά που είναι ταξικά προσδιορισμένα. Δεν έχει να κάνει δηλαδή με τόσο βαθιές εσωτερικεύσεις. Περιγράφει περισσότερο, τις διαστάσεις της ζωής τους που αφορούν τις συνθήκες διαβίωσης τους. Αυτό δεν σημαίνει πως η ανάλυση των στοιχείων έχει περιγραφικό χαρακτήρα. Ενδεχομένως κατά την μελέτη και ανάλυση των στοιχείων να βρεθούν στοιχεία που να φανερώνουν βαθύτερες αξίες και αντιλήψεις. Συνδέεται δε περισσότερο με το δημόσιο βίο και προφίλ των παιδιών.

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται λοιπόν, οι παράμετροι ή οι δείκτες που αφορούν την αντικειμενική διάσταση της ενσωμάτωσης. Τέτοιοι παράμετροι ή δείκτες αποτελούν: 1) Το αν είναι νόμιμα στη χώρα και αν ναι με ποια διαδικασία νομιμοποιήθηκαν, 2) Το επίπεδο εκπαίδευσης που έχουν λάβει και η γλώσσα ομιλίας που χρησιμοποιούν, 3) Η απασχόληση στην Ελλάδα, 4) Αν έχουν κατοικία και η σταθερότητα στην κατοικία.

Κεφ. 14.1: Νομιμοποίηση

Σε αυτή την υποενότητα του οδηγού συνέντευξης, οι ερωτώμενοι απαντούν σε ερωτήσεις που έχουν να κάνουν με την νομιμοποίησή τους. Πιο συγκεκριμένα, αν διαθέτουν άδεια παραμονής, αν βρίσκονται σε διαδικασία έκδοσης αυτής, ποια διαδικασία ακολούθησαν και ποιος τους ενημέρωσε σχετικά με την έκδοση της.

Σε περιπτώσεις πολιτογράφησης απαντούν και στο για ποιο λόγο θέλησαν να αποκτήσουν την ελληνική ιθαγένεια, αν θεωρούν πως η ζωή τους θα ήταν διαφορετική και σε ποιους τομείς θα άλλαζε η ζωή τους χωρίς τον τίτλο αυτό. Ποια διαδικασία ακολούθησαν αυτοί ή οικογένειες τους και βρέθηκαν στην Ελλάδα, αν ήρθαν με φίλους, με συγγενείς και αν υπήρχε κάποιος που να τους πληροφόρησε για τις συνθήκες που επικρατούσαν και ήρθαν εδώ.

Από τους ερωτώμενους, 22 άτομα διαθέτουν άδεια παραμονής, εκ των οποίων μόνο τρεις απευθύνθηκαν σε δικηγόρο για την έκδοσή της. Ένα άτομο διαθέτει κάρτα

Ευρωπαίου πολίτη⁴⁵⁸, τρία άτομα ταυτότητα ομογενούς⁴⁵⁹ και όλα τα υπόλοιπα διαθέτουν την ελληνική ιθαγένεια.

Όπως ανέφεραν οι ίδιοι, οι γονείς τους ήταν εκείνοι οι οποίοι τους πληροφόρησαν για την έκδοσή της και δύο ανέφεραν τα οργανωμένα γραφεία αλλοδαπών στους δήμους τους.

«Συνεντεύκτρια: Απευθυνθήκατε σε δικηγόρο;
Συνεντευξιαζόμενη: Όχι, απλώς, ο δήμος μας είναι οργανωμένος και έχουν κάποιον για τους αλλοδαπούς, κάποιο τμήμα και εκεί πηγαίνουμε και ενημερωνόμαστε. »
«Συνεντεύκτρια: Ποιος σας πληροφόρησε για την άδεια;
Για να βγάλετε άδεια;
Συνεντευξιαζόμενη: Τις περισσότερες πληροφορίες από το τμήμα Αλλοδαπών, απ' το Δήμο Ελευσίνας, που ανήκω. »
(Φιλιώ, 23 ετών, αρ. Συνέντευξης 10)

Ένας από τους συνεντευξιαζόμενους διαθέτει Κάρτα Ευρωπαίου Πολίτη:

«Συνεντευξιαζόμενη: Η κάρτα Ευρωπαίου Πολίτη ουσιαστικά, ναι, αντικαθιστά την άδεια παραμονής και μου δίνει το δικαίωμα να ζω και να εργάζομαι στην Ελλάδα.»
(Αντζελα, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 18)

Στο ερώτημα του αν θέλουν να αποκτήσουν την ελληνική ιθαγένεια στην πλειονότητα τους αποκρίθηκαν θετικά εκτός από 6 άτομα από τη Μολδαβία και τη Ρουμανία. Μία εκ των συνεντευξιαζόμενων από τη Μολδαβία δεν θεωρεί πως πρέπει να έχει την ελληνική ιθαγένεια γιατί όπως δήλωσε, οι γονείς της είναι από αλλού και νιώθει ξένη εδώ, γεγονός που πιθανώς σχετίζεται με το ότι ήρθε σε σχετικά μεγάλη ηλικία στην Ελλάδα. (14 ετών), όπως η ίδια δήλωσε:

«Συνεντεύκτρια: Οπότε έχεις μπει στη διαδικασία να βγάλεις ελληνική ή όχι;
Συνεντευξιαζόμενη: Όχι, αγαπάω τη Ρουμανία, νιώθω Ρουμάνια, γιατί είμαστε Ρουμάνοι οι Μολδαβοί, πριν λίγα χρόνια. Δεν ξέρω εγώ νιώθω το αίμα μου ρουμάνικο. Νιώθω ξένη, νιώθω πάρα πολύ καλά στην Ελλάδα, αλλά νιώθω ξένη. Ίσως επειδή γεννήθηκα αλλού, και ήρθα δεκατεσσάρων ετών και καταλάβαινα ότι δεν είναι η χώρα μου και έχω έρθει εδώ ως μετανάστρια...» (Ιρένε, 22 ετών, αρ. Συνέντευξης 14)

458 Πληρούνται οι προϋποθέσεις της Οδηγίας 2004/38/EK, οι οποίες έχουν ενσωματωθεί στο ελληνικό δίκαιο μέσω του Π.Δ. 106/2007.

459 Κ.Υ.Α.4000/3/10-πβ - ΦΕΚ Β-3043/15-11-2012.

Η κοπέλα από τη Ρουμανία δήλωσε:

Συνεντευξιαζόμενη: Ε, όχι.... Όχι δεν ήθελα. Είμαι Ρουμάνια και μεγάλωσα εδώ στην Ελλάδα αλλά δεν έχει καμία σημασία αυτό.» (Ντάρια, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 17)

Όπως δήλωσαν τα άτομα με καταγωγή από τη Μολδαβία, η έκδοση ρουμάνικης ιθαγένειας γίνεται πιο εύκολα και πιο γρήγορα απ' ότι η ελληνική και αφού η Ρουμανία ανήκει στη Ευρωπαϊκή Ένωση, μπορούν αποκτώντας την ιθαγένεια αυτή, να ταξιδεύουν άνετα, μόνο με την ταυτότητα τους, στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και να γλιτώσουν την ελληνική γραφειοκρατία. Πιο συγκεκριμένα:

«Συνεντευξιαζόμενη: Όχι, γιατί μέχρι δύο υπηκοότητες μπορούμε να βγάλουμε και προτίμησα να πάρω τη ρουμάνικη, γιατί είναι πιο εύκολο, οι διαδικασίες είναι πιο εύκολες.» (Ιρένε, 22 ετών, αρ. Συνέντευξης 14)

«Συνεντευξιαζόμενος: Ουμ, να σου πω την αλήθεια με τη γραφειοκρατία που υπάρχει, δε θα το ήθελα ... Καθαρά είναι βασικά η όλη γραφειοκρατία που επικρατεί στην Ελλάδα και το γεγονός ότι δεν είσαι σίγουρος ότι θα την αποκτήσεις κιόλας. Δηλαδή, πληρώνεις τα λεφτά και ούτε καν απάντηση.... δεν το σκέφτομαι...γιατί ήδη έχω αποκτήσει και την ρουμάνικη υπηκοότητα.» (Σέρτζιου, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 6)

Παρατηρείται επίσης, μία δυσκολία στην έκδοση της άδειας διαμονής που έχει να κάνει με τα αποδεικτικά και τα δικαιολογητικά που απαιτούνται, δηλαδή τα ένσημα, σε περίπτωση που το παιδί τελειώσει το σχολείο ή τις σπουδές του. Η δηλωμένη εργασία φαντάζει τότε ως ο μόνος δρόμος νομιμοποίησης, για όσα παιδιά δεν έχουν την ιθαγένεια, αλλιώς παγιδεύονται σε ένα καθεστώς παρανομίας στην χώρα που μεγάλωσαν και πήγαν σχολείο.

Αυτό συνεπακόλουθα δημιουργεί μία αίσθηση αντιπαλότητας μεταξύ νόμιμων και παράτυπων μεταναστών. Τα παιδιά αυτά έχουν ζήσει για χρόνια στη χώρα, έχουν συμμετάσχει στο εκπαιδευτικό της σύστημα, σε αρκετούς θεσμούς της δημόσιας ζωής, έχουν τους φίλους τους, τις παρέες τους και θεωρούν πως με τη δυσκολία αυτή, δηλαδή την μη εύκολη πρόσβαση σε ένα καθεστώς νομιμοποίησης, καταπατούνται τα δικαιώματά τους, με αποτέλεσμα να αισθάνονται πως θα τύχουν της ίδιας αντιμετώπισης με κάποιον παράτυπο

μετανάστη. Έτσι καλλιεργείται μία συνεχής αίσθηση αγωνίας, άγχους και πάλης για την εξεύρεση νόμιμης και δηλωμένης εργασίας ώστε να αποκτήσουν την πολυπόθητη νομιμοποίησή τους.

Συνεντευξιαζόμενη: Αν εγώ τελειώσω τώρα τη σχολή και δε βρω δουλειά μέσα σ' ένα χρόνο, παρόλο που ζω σ' αυτή τη χώρα 14 χρόνια, μένω παράνομη. Είμαι μια παράνομη όπως ένας κύριος που μπήκε τώρα μέσα απ' τα σύνορα. Έχουν την ίδια αντιμετώπιση. » (Αντζελα, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 18)

Συνεντευξιαζόμενη: Είσαι παράνομος, ή πρέπει να πας να πληρώσεις, ας πούμε, στο ΙΚΑ θα πρέπει τα ένσημα, που είναι αρκετά, είναι αρκετά. Τώρα η υπηκοότητα καθυστερεί πάρα – πάρα πολύ. Εκτός από παράβολο, το μεγάλο των 800€ και πάρα πολλά δικαιολογητικά, καθυστερεί χρόνια... Χρόνια. » (Αλίνα, 30 ετών, αρ. Συνέντευξης 15)

Αναφέρθηκε επίσης πως το ελληνικό κράτος ακολουθεί μία γενικότερη πολιτική στο να αναχαιτίζει και να ανακόψει την έκδοση ιθαγένειας σε πολλά άτομα και λειτουργεί ακόμα και με την σκόπιμη παραπληροφόρηση γύρω από τα θέματα αυτά. Φυσικά αυτό είναι μια εκτίμηση και μια οπτική από την πλευρά κάποιων ερωτώμενων. Το σημαντικό είναι πως την παραπληροφόρηση εσκεμμένη ή μη, λήφθηκε από μερίδα των παιδιά ως γενικότερη πολιτική, κάτι που δείχνει μη εμπιστοσύνη στους θεσμούς και τον τρόπο που λειτουργούν συγκεκριμένα τα γραφεία στους Δήμους, που ασχολούνται με την έκδοση ιθαγένειας.

«Συνεντευξιαζόμενη: Στο Δήμο Παλλήνης, ρώτησα αν ισχύει το ότι αν πάρω εγώ την ελληνική θα πρέπει να απαρνηθώ την молδαβική, ότι δηλαδή, η Ελλάδα δεν επιτρέπει ένας Έλληνας να έχει δύο υπηκοότητες. Και μου 'πε «ναι, θα πρέπει να την απαρνηθείς». Και εντάξει, εφόσον μου το 'πε, εγώ την πίστεψα, το 'ψαξα, λίγο ρώτησα, κατάλαβα ότι δεν ισχύει αυτό και πάλι η κυρία μου είχε πει ψέματα. Ήτανε γραμμή. Απλά προσπαθούνε, όπου μπορούνε, να σαμποτάρουνε, ας πούμε, αυτά τα θέματα. (Αντζελα, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 18)

Τα υπόλοιπα άτομα, ειδικά τα παιδιά από την Αλβανία, λόγω των διακρίσεων που δέχονται με βάση την καταγωγή τους, επιθυμούν διακαώς να αποκτήσουν την ελληνική ιθαγένεια και οι λόγοι ποικίλουν. Οι βασικότεροι λόγοι συνίστανται στο να έχουν τα ίδια δικαιώματα και αντιμετώπιση με τους Έλληνες

πολίτες, αφού έχουν μεγαλώσει στη χώρα αυτή και μάλιστα πολλά από τα παιδιά έχουν γεννηθεί στη χώρα αυτή, στο να διευκολυνθούν σε θέματα γραφειοκρατίας, στο να διευκολυνθούν στην πρόσβασή τους στην αγορά εργασίας και στο να μπορέσουν να ασκήσουν το δικαίωμα τους να ψηφίζουν.

Στην πλειονότητα τους τα παιδιά αλβανικής καταγωγής, έχουν ξεκινήσει τις διαδικασίες για την έκδοση της ελληνικής ιθαγένειας, σε αντίθεση με τα παιδιά με καταγωγή από άλλες χώρες που είτε δεν έχουν μπει σε διαδικασία, είτε έχουν μπει αλλά θεωρούν πως η απόκτηση της δεν θα αλλάξει κάτι στην καθημερινότητα τους. **Για τα παιδιά όμως αλβανικής καταγωγής, η απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας αποτελεί ένα όχημα καθολικής αποδοχής τους από την ελληνική κοινωνία. Φαίνεται λοιπόν, πως η απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας εκτός από τα πρακτικά προβλήματα τα οποία λύνει, λαμβάνει από τα παιδιά αυτά και κάποιες άλλες πιο βαθιές διαστάσεις και σχετίζεται άμεσα με το αίσθημα του ανήκειν στη χώρα που μεγάλωσαν. Θεωρούν πως είναι η επίσημη ένταξη τους στην κοινωνία αυτή και πως η αποδοχή τους από την κοινωνία εξαρτάται από το αν έχουν την ιθαγένεια ή όχι.**

«Συνεντεύκτρια: Για ποιους λόγους θέλεις την ελληνική ιθαγένεια;

Συνεντευξιαζόμενος: Να σου πω..., γίνεσαι κοινωνικά πιο αποδεκτός. Δηλαδή, δε μου αρέσει πολύ να βγαίνω έξω και να λέω είμαι Αλβανός. Γιατί ειδικά το Αλβανός και το Πακιστανός στην Ελλάδα το έχουν πολύ έτσι..., δεν τους πολυαρέσει.» (Βασίλης, 18 ετών, αρ. Συνέντευξης 7)

Αντίθετα, τα παιδιά με καταγωγή από την Ρουμανία, την Μολδαβία ή την Ουκρανία δεν έχουν νιώσει τόσο πολύ το συναίσθημα της αποξένωσης και του στιγματισμού, όπως θα διαπιστωθεί και στη συνέχεια της έρευνας, όσο τα παιδιά από την Αλβανία λόγω ακριβώς του γενικότερου στιγματισμού της χώρας καταγωγής τους. Πάλι διαπιστώνεται μη εμπιστοσύνη στους κρατικούς θεσμούς και στις πολιτικές που εκπορεύονται από αυτό.

Ίσως αδυνατούν ή δεν θέλουν να παραδεχτούν, ακριβώς γιατί μεγάλωσαν στην Ελλάδα αλλά έχουν καταγωγή από άλλη χώρα και άρα το αίσθημα του ανήκειν σε κάποια χώρα πιθανόν να είναι συγκεχυμένο, πως η κοινωνία είναι αυτή που αποκλείει και όχι το κράτος αυτό καθ' αυτό.

«Συνεντευξιαζόμενος: Βλέπεις ότι έχουνε περάσει είκοσι χρόνια, είκοσι ένα χρόνια και η αντίληψη είναι ίδια. Αυτό είναι κάτι που ενίσχυσε το κράτος περισσότερο, όχι οι άνθρωποι. Αυτή την πολιτική και αυτή την ιδέα την ενίσχυσε το κράτος. Δεν είναι αποτέλεσμα των πράξεων που κάνανε οι Αλβανοί στο να 'χουν οι άνθρωποι, τέτοια αντιπάθεια για τους Αλβανούς, ένας μέρος αυτών τουλάχιστον. Γιατί υπάρχουν άλλες εθνικότητες που έχουν κάνει πολλά, πολύ χειρότερα. Παρόλα αυτά δεν τους έχει βγει το όνομα.» (Χρήστος, 29 ετών, αρ. Συνέντευξης 4)

Όσον αφορά το σύνολο του πληθυσμού της έρευνας, σχετικά με τους λόγους απόκτησης της ελληνικής ιθαγένειας, αναφέρεται πολύ συχνά η γραφειοκρατία και η ταλαιπωρία η οποία υπάρχει στην ανανέωση της άδειας παραμονής, το άγχος για το τι μέλλον τους ξημερώνει το οποίο καλλιεργεί ένα κλίμα έντονης ανασφάλειας, τα χρόνια παραμονής στην Ελλάδα και η κοινωνικοποίηση που έχουν λάβει στη χώρα αυτή, η δυνατότητα μετακινήσεων στο εξωτερικό ειδικά στις χώρες της Ε.Ε., όπως επίσης και το ότι θέλουν να επηρεάσουν τις εξελίξεις της χώρας στην οποία ζουν, με την ψήφο τους. Οι λόγοι που αναφέρθηκαν είναι πολύ λογικοί αν σκεφτεί κανείς πως μεγάλωσαν σε μία χώρα υπό ένα καθεστώς ιδιότυπης ομηρίας.

«Συνεντευξιαζόμενος: Οι λόγοι είναι ότι θέλω να 'χω πλήρη δικαιώματα όπως είναι οι Έλληνες πολίτες μετά από μακροχρόνια παραμονή στην Ελλάδα... Επηρεάζω τις εξελίξεις της χώρας, λέγεται... με τους ψήφους.» (Παναγιώτης, 30 ετών, αρ. Συνέντευξης 3)

«Συνεντευξιαζόμενος: Κοίταξε, ο κύριος λόγος είναι η ταλαιπωρία γενικότερα που γλιτώνεις, δηλαδή, εγώ προσωπικά, δεν έχω σκοπό να ξαναγυρίσω πάνω, να πάω να ζήσω δηλαδή εκεί πέρα και η διαδικασία του να ανανεώνεις άδειες, το να μαζεύεις ας πούμε έγγραφα, είναι αρκετά μεγάλη ταλαιπωρία. » (Δημήτρης, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 1)

«Συνεντευξιαζόμενη: Για να διευκολυνθώ σε πολλά πράγματα...Σε μετακινήσεις στο εξωτερικό, εδώ εντός Ελλάδας, αιτήσεις για εργασία και αυτά...» (Άντα, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 8)

«Συνεντευξιαζόμενη: Γιατί είναι σαν να έχω γεννηθεί εδώ. Έχω έρθει από πέντε χρονών, τεσσερισήμισι, δεν έχω γνωρίσει, την αλβανική γλώσσα την ξέρω, αλλά δεν τη χειρίζομαι έτσι όπως τα ελληνικά, έχω κάνει νηπιαγωγείο,

δημοτικό, τα πάντα εδώ..» (Φιλιώ, 23 ετών, αρ. Συνέντευξης 10)

«Συνεντευξιαζόμενος: Ναι, είμαι με ημερομηνία λήξης. Δηλαδή πρέπει να σταματήσουμε να ανησυχούμε για το σε ποιο μέρος θα ξυπνήσουμε αύριο. » (Αντώνης, 28 ετών, αρ. Συνέντευξης 23)

Ωστόσο τα παιδιά που έχουν ήδη την ελληνική ιθαγένεια δηλώνουν ότι:

«Συνεντευξιαζόμενος: Για την ακρίβεια πίστευα ότι θα ‘τανε κάπως πιο εύκολα τα πράγματα στο να διασχίσω για κάποια δουλειά, αλλά τώρα, όπως το ξανασκέφτομαι, δε θα ‘χα κάποιο θέμα αν είχα την αλβανική ή την ελληνική.... πιστεύω ότι δεν παίζει ρόλο πλέον στο από που είσαι για να κάνεις κάτι.» (Νίκος, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 2)

«Συνεντεύκτρια: Αν δεν είχες τον τίτλο, θεωρείς πως η ζωή σου θα ήταν διαφορετική;
Συνεντευξιαζόμενη: Όχι, καθόλου..., το μόνο που πιστεύω ότι με διευκολύνει είναι σε γραφειοκρατικά θέματα...Στις εφορίες, σε όλα, δε ζητάνε παραπάνω πράγματα, το δείχνω και τελειώσε... τώρα πρόσφατα πήγαμε και γυρίσαμε Αλβανία και στα σύνορα ήταν πολύ πιο εύκολο, το βλέπανε, βλέπανε την ταυτότητα και μια χαρά...» (Μέγκυ, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 22)

Αν και η νομιμοποίηση ανήκει στην αντικειμενική διάσταση της ενσωμάτωσης, κατά την ανάλυση των στοιχείων στο εν λόγω πεδίο, βρέθηκαν κάποια στοιχεία που αφορούν βαθύτερες στάσεις και αντιλήψεις αναφορικά με το νόημα που έχει δώσει για την κτήση της ιθαγένειας μια μερίδα παιδιών.

Παρατηρείται λοιπόν για τα παιδιά που δεν έχουν την ελληνική ιθαγένεια, ιδιαίτερα για τα παιδιά αλβανικής καταγωγής, ένας διακαής πόθος να την αποκτήσουν και για αυτά που την έχουν ήδη αποκτήσει, μία απαξίωση της. Ναι μεν βοήθησε, όπως ανέφεραν σε θέματα γραφειοκρατίας, δηλαδή σε πρακτικά θέματα, αλλά δεν βίωσαν κάποια άλλη αλλαγή που να οφείλεται στην απόκτηση της. Διαπίστωσαν στην πράξη και στην καθημερινότητα τους πως η απόκτηση της δεν έχει τελικά τις βαθύτερες διαστάσεις που θεωρούσαν ότι έχει και ούτε αποτελεί όχημα αποδοχής από την ελληνική κοινωνία.

Σημαντικό στοιχείο αποτελεί πως η απαξίωσης της ελληνικής ιθαγένειας προήλθε από άτομα αλβανικής καταγωγής, που βιώνουν τις περισσότερες διακρίσεις και στιγματισμό βάσει της καταγωγής τους. Ενδεχομένως λοιπόν, να σχετίζεται με την εσωτερικευμένη απαξίωση που έχουν βιώσει και τα ίδια μέσα

στην πορεία των χρόνων, όντας παιδιά με αλβανική καταγωγή που ζουν στην Ελλάδα. Επίσης, η μη βελτίωση της ζωής τους στην καθημερινότητα τους, ενδεχομένως να οδήγησε στην απαξίωση αυτή. Μέσα από την απόκτηση της, αντιλήφθηκαν πως η ιθαγένεια δεν επηρεάζει την αντίληψη της κοινωνίας αναφορικά με τον τρόπο θέασης τους και πως η κοινωνία συνεχίζει να αντιλαμβάνεται τα πράγματα με τον τρόπο που αυτή θέλει, μάλιστα συνεχίζει να εκφράζει τις αξίες και το ιδεολογικό υπόβαθρο στο οποίο έχει συσταθεί, ανεξάρτητα από την νομιμοποίηση ή μη, των παιδιών αυτών.

Τρόπος εισόδου στη χώρα και ο ρόλος των συγγενικών και φιλικών δικτύων

Για τον τρόπο που τα παιδιά ήρθαν εδώ, ακολουθούν στην πλειονότητα τους συγκεκριμένο μοτίβο μετανάστευσης. Έχουν κάποιο συγγενή ή φίλο που τους πληροφορεί για τις συνθήκες που επικρατούν στην Ελλάδα, έρχεται έπειτα πρώτα ο πατέρας, βρίσκει εργασία, σπίτι και μετά από κάποιους μήνες ακολουθεί και η υπόλοιπη οικογένεια. Το μοτίβο αυτό ακολούθησαν κυρίως οι γονείς των παιδιών αλβανικής καταγωγής. Αν οι γονείς έχουν χωρίσει, κάτι το οποίο εντοπίστηκε κυρίως στα παιδιά με молδαβική και ουκρανική καταγωγή, το οποίο ενδεχομένως να δείχνει και την διαφορετικότητα μεταξύ των τύπων της κοινωνίας αναφορικά με τις οικογενειακές σχέσεις, σε σχέση με τους Αλβανούς, έρχεται πρώτα η μητέρα και βρίσκει εργασία και σπίτι. Έπειτα, ακολουθούν τα παιδιά ή εναλλακτικά έρχεται με τα παιδιά της και τη βοηθούν συγγενείς της που ήδη βρίσκονται στην Ελλάδα, να ορθοποδήσει.

«Συνεντευξιαζόμενος: Ήρθε ο πατέρας μου, όπως όλοι πιστεύω για ένα καλύτερο αύριο έπιασε μία δουλειά και αργότερα όταν βρήκε να μείνει σε κάποιο σπίτι έτσι ώστε να έχει τα απαραίτητα για να μείνουνε μία οικογένεια, ήρθε η μάνα μου με την αδελφή μου. Και μετά από δύο χρόνια γεννήθηκα εγώ.» (Νίκος, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 2)

«Συνεντευξιαζόμενος: Ε, μ' έχει φέρει η μητέρα μου γιατί δούλευε στην Ελλάδα και έφυγε κάποια χρόνια και μετά αποφάσισε να πάρει και εμάς και τον αδελφό μου. Πριν, έχει έρθει η θεία μου στην Ελλάδα για δουλειά και μετά από 1 ½ χρόνο ήρθε και η μητέρα μου αποφάσισε να έρθει, λόγω οικονομικής κατάστασης στη Μολδαβία.» (Κωνσταντίνος, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 5)

Τα παιδιά με ποντιακή καταγωγή αναφέρουν πως ήρθαν «με όλο το σόι μαζί», αυτό είναι ένα άλλο μοτίβο μετανάστευσης, που σχετίζεται με το ότι τότε δόθηκε η άδεια να εισρεύσει μαζικά αυτός ο ελληνικής καταγωγής πληθυσμός στην Ελλάδα, λόγω της διάλυσης της Σοβιετικής Ένωσης. Επίσης, αν και τα παιδιά αυτά είχαν γεννηθεί στη Ρωσία, δεν ένιωθαν Ρώσοι. Η ποντιακή κουλτούρα είναι πάρα πολύ ισχυρή και μεταδίδεται από γενιά σε γενιά ακόμα και αν έχουν περάσει πολλά χρόνια εγκατάστασης και διαμονής σε ξένη χώρα.

«Συνεντευξιαζόμενη: Είχαν έρθει κάποια κύματα πιο πριν και ένα μεγάλο κύμα ήρθε το '90,ε... είχαν έρθει κάποιοι συγγενείς λίγο πιο πριν αλλά οι περισσότεροι ήρθαμε το '90 από το σόι μου. Γιατί έπρεπε να έρθουμε στη χώρα μας, γιατί εντάξει η Ρωσία δεν ήταν η χώρα μας, με τις Συνθήκες και αυτά μεταφερθήκαμε εκεί αναγκαστικά, θέλανε οι γονείς μου να γυρίσουνε για να παντρευτούμε..., να φτιάξουμε τη ζωή μας σωστά... με Έλληνες κλπ.» (Μαρία, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 21)

«Συνεντεύτρια: Και γιατί διαλέξατε Ελλάδα;
Συνεντευξιαζόμενη: Ε, γιατί ήτανε Έλληνες πάντα οι.. Φύγανε απ' τον Πόντο τότε, που τους έλεγε η μαμά του, του παππού μου, μιλούσανε για την Ελλάδα, εντάξει, απίστευτα, αυτοί πάντα ήθελαν να 'ρθουν εδώ πέρα. Αυτοί 'νιώθαν.., στη Ρωσία, για παράδειγμα, δεν τους 'βλέπαν Ρώσους, ενώ γεννήθηκαν όλοι εκεί, τους βλέπαν ξένους. Και φαντάσου και εδώ που ήρθανε επειδή πλέον μιλάνε σπαστά, πάλι δεν τους βλέπουν Έλληνες. » (Αλεξάνδρα, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 19)

Ο λόγος για τον οποίο ήρθαν στην Ελλάδα και όχι σε κάποια άλλη χώρα έγκειται ακριβώς στο γεγονός πως κάποιος γνωστός, συγγενής ή φίλος πληροφόρησε τους γονείς των παιδιών για τις καλές οικονομικές συνθήκες που επικρατούσαν τότε στην Ελλάδα.

Σαν αιτίες που οδήγησαν τους γονείς τους να αφήσουν τις πατρίδες τους, τα παιδιά αναφέρουν, στην συντριπτική τους πλειονότητα, την οικονομική και πολιτική αστάθεια. Για παράδειγμα, η Αλβανία με την κατάρρευση του κομμουνισμού και η Σοβιετική Ένωση με την διάλυση της, αποτέλεσαν σοβαρές εστίες διαρροής μεταναστών. Ίσως το ζήτημα αυτό να το έχουν σαν βίωμα, αν ήρθαν σε πιο μεγάλη ηλικία εδώ, ίσως να το έχουν συζητήσει με τους γονείς τους,

ίσως να έμαθαν πολύ αργότερα από τον κοινωνικό και φιλικό περίγυρο για την κατάσταση που βρισκόταν η χώρα καταγωγής τους, κατά την περίοδο μετανάστευσης τους.

Ορισμένα από τα παιδιά που ήρθαν στην Ελλάδα σε μικρή ηλικία, δεν θυμούνται ή δεν γνωρίζουν για ποιο λόγο ακριβώς μετανάστευσαν οι γονείς τους. Ενδεχομένως οι λόγοι της μετανάστευσης να μην έχουν συζητηθεί εκτενώς μέσα στην οικογένεια γιατί είναι ένα θέμα που μπορεί να «πονάει» και τους γονείς και τα παιδιά για τους δικούς τους λόγους.

«Συνεντευξιαζόμενος: Ε, καλά ήμουν και πολύ μικρός, αλλά απ' ότι ξέρω ήτανε οικονομική κρίση και πολιτική δηλαδή που έγινε η αλλαγή, από σοσιαλιστικό σε δημοκρατικό, καπιταλιστικό - δημοκρατικό και δεν υπήρχε δουλειά, ξέρω γω. » (Παναγιώτης, 30 ετών, αρ. Συνέντευξης 3)

«Συνεντεύκτρια: Μου είπες λίγο για ποιους λόγους... δεν ξέρεις ακριβώς, ήταν άσχημα τα πράγματα εκεί πέρα;
Συνεντευξιαζόμενη: Μάλλον, λόγω πολιτικού. Ήτανε μόλις διαλυόταν η Ρωσία.... Ε και γινότανε ένα μπάχαλο και...» (Αλεξάνδρα, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 19)

Μόνο μία περίπτωση ανέφερε πως βρεθήκανε τυχαία εδώ, χωρίς κάποιο γνωστό:

«Συνεντευξιαζόμενος: Δεν είχανε κάτι σίγουρο εδώ πέρα, ούτε είχανε κάποιο γνωστό εδώ, που ήρθαν. Τυχαία, δηλαδή, βρεθήκαμε εδώ πέρα. » (Δημήτρης, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 1)

Συμπεράσματα

Εν κατακλείδι, τα στοιχεία έδειξαν πως 23 άτομα διαθέτουν άδεια παραμονής, 2 άτομα ταυτότητες ομογενούς, 1 άτομο κάρτα ευρωπαϊού πολίτη και 14 άτομα διαθέτουν την ελληνική ιθαγένεια.

Στους λόγους απόκτησης της ελληνικής ιθαγένειας αναφέρθηκαν η γραφειοκρατία και η ταλαιπωρία η οποία υπάρχει στην ανανέωση της άδειας παραμονής, το άγχος για το τι μέλλον τους ξημερώνει το οποίο καλλιεργεί ένα κλίμα έντονης ανασφάλειας, τα χρόνια παραμονής στην Ελλάδα και η κοινωνικοποίηση που έχουν λάβει στη χώρα αυτή, η δυνατότητα μετακινήσεων στο εξωτερικό ειδικά στις χώρες της Ε.Ε., όπως επίσης και το ότι θέλουν να επηρεάσουν τις εξελίξεις της χώρας στην οποία ζουν, με την ψήφο τους. Λόγω

των δικαιολογητικών που απαιτούνται για την ανανέωση της άδειας παραμονής (πχ ένσημα), παρατηρήθηκε πως αναπτύσσεται μια αντιπαλότητα μεταξύ νόμιμων και παράτυπων μεταναστών. Σε περίπτωση μη ανανέωσής της, εφόσον δεν υπάρχουν τα απαραίτητα ένσημα που απαιτείται από τον νόμο, τα παιδιά θα βρεθούν σε καθεστώς παρατυπίας και ενώ έχουν γεννηθεί ή μεγαλώσει εδώ θεωρούν πως θα έχουν την ίδια αντιμετώπιση, εκ μέρους του κράτους, με τους νεοεισερχόμενους παράτυπους μετανάστες.

Ειδικά τα παιδιά αλβανικής καταγωγής επιθυμούν διακαώς την απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας θεωρώντας πως με την νομιμοποίησή τους θα γίνουν αποδεκτά μέλη από την ελληνική κοινωνία. Είναι η μεταναστευτική ομάδα που έχει δεχτεί τις περισσότερες διακρίσεις και στιγματισμό και θεωρούν πως η ιθαγένεια είναι το μέσο εκείνο το οποίο θα τους καταστήσει καθολικά αποδεκτούς από την ελληνική κοινωνία.

Ωστόσο, όταν τελικά την λαμβάνουν παρατηρείται μία απαξίωση αυτής, ενδεχομένως λόγω της απαξίωσης που ήδη έχουν δεχτεί τα παιδιά αυτά ζώντας στην χώρα εδώ και κάποια χρόνια. Επίσης ίσως αντιλήφθηκαν πως στην ουσία, η ιθαγένεια δεν τους βοήθησε σε κάτι όσον αφορά την καθημερινή τους ζωή, εκτός ίσως από το ότι δεν έχουν το άγχος για το που θα βρεθούν την επόμενη μέρα αλλά και της ταλαιπωρίας που γλίτωσαν, σε σχέση με το καθεστώς της άδειας παραμονής, που για την ανανέωση της χρειάζεται παράβολα, ένσημα και χρόνο να τρέχουν σε δημόσιες υπηρεσίες.

Αντίθετα, τα παιδιά με καταγωγή από Μολδαβία και Ρουμανία δεν ενδιαφέρονται για την απόκτησή της γιατί διαθέτουν την ρουμάνικη. Όπως κατέθεσαν είναι πιο εύκολη στην έκδοση της και από τη στιγμή που η Ρουμανία είναι μέλος της Ε.Ε. μπορούν από τη στιγμή που την διαθέτουν, να κινούνται άνετα μέσα στα γεωγραφικά πλαίσια της Ε.Ε. Επίσης, οι πληθυσμιακές αυτές μειονότητες δεν δέχτηκαν τόσο τον στιγματισμό όσο οι Αλβανοί, οπότε δεν θεωρούν πως η ιθαγένεια είναι το μέσο που θα τους κάνει αποδεκτούς στην κοινωνία.

Αναφορικά με τα πρότυπα μετανάστευσης, ανιχνεύτηκαν σε γενικές γραμμές δύο πρότυπα: α) Το πρότυπο που χρησιμοποιεί τα δίκτυα (φιλικά ή συγγενικά) και β) το πρότυπο που κατέληξε τυχαία στην Ελλάδα, χωρίς την ύπαρξη κάποιου δικτύου. Κατά κόρον όμως ο τρόπος εισόδου βασίστηκε στα συγγενικά και φιλικά δίκτυα.

Κεφ. 14.2: Εκπαιδευτικό επίπεδο και γνώση της ελληνικής και μητρικής γλώσσας

Το κεφάλαιο αυτό αφορά μία εισαγωγική περιγραφή του εκπαιδευτικού επιπέδου των ερωτηθέντων καθώς και μια πρώτη επαφή αναφορικά με την γνώση τους γύρω από την ελληνική και τη μητρική τους γλώσσα. Το κυρίως κεφάλαιο, το οποίο αφορά τη σχέση του ερωτώμενου πληθυσμού με τον θεσμό της εκπαίδευσης και το επίπεδο χρήσης των δύο γλωσσών, αφορούν την υποκειμενική διάσταση και θα αναλυθεί στο Μέρος της Υποκειμενικής Διάστασης του διδακτορικού. Εκεί δίνονται στοιχεία που αφορούν σε μια πιο εις βάθος ανάλυση της σχέσης τους με τον θεσμό αυτό. Κάποια λοιπόν, γενικά και πιο περιγραφικά στοιχεία αναφέρονται στην αντικειμενική διάσταση, αλλά η πιο βαθιά ανάλυση αναγράφεται στην ενότητα της Υποκειμενικής Διάστασης.

Από τα 40 συνολικά άτομα, 24 έχουν σπουδάσει σε ΑΕΙ και ΤΕΙ, 7 έχουν σπουδάσει σε δημόσια και ιδιωτικά ΙΕΚ ή άλλες σχολές μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, 6 είναι μαθητές της τρίτης λυκείου ή μόλις έχουν τελειώσει το λύκειο και 3 έχουν τελειώσει τεχνικό λύκειο ή κάποια τεχνική σχολή μετά το γυμνάσιο.

Διαπιστώνεται ένα υψηλό μορφωτικό επίπεδο, αλλά δεν θα μπορούσε εκ της έρευνας αυτής να γίνει αναγωγή στο σύνολο του πληθυσμού των παιδιών των μεταναστών, στην Ελλάδα. Αναδεικνύεται ωστόσο, μία τάση που δείχνει ότι τα παιδιά των μεταναστών προφανώς συνδέουν την κοινωνική και οικονομική επιτυχία με το υψηλό μορφωτικό επίπεδο, το οποίο και επιτυγχάνουν. Είναι ένας τρόπος να δείξουν πως τα έχουν καταφέρει στη νέα τους πατρίδα και ότι οι κόποι των γονιών τους που δούλευαν για να σπουδάσουν δεν πήγαν χαμένοι.

Να σημειωθεί πως κατά τη διάρκεια της έρευνας έγινε πρόταση και σε άλλα άτομα να συμμετέχουν σε αυτήν, τα οποία είχαν παρατήσει νωρίς το σχολείο (απόφοιτοι δημοτικού ή γυμνασίου). Η απάντηση ήταν αρνητική και δεν δέχτηκαν να απαντήσουν στις ερωτήσεις. Δεν καταλάβαιναν για ποιο λόγο πραγματοποιείται η έρευνα αυτή και ήταν δύσπιστοι. Μάλιστα ακούστηκαν εκφράσεις του τύπου: *«για ποιο λόγο ασχολείσαι μαζί μας; δεν είμαστε και κάτι με το οποίο αξίζει να ασχοληθείς»*. Οι απαντήσεις αυτές δόθηκαν κυρίως από άτομα αλβανικής καταγωγής, γεγονός που φανερώνει την έντονη εσωτερίκευση αρνητικών πεποιθήσεων που σχετίζονται με την καταγωγή τους αλλά και το ότι δεν ολοκλήρωσαν τη φοίτηση τους στο σχολικό σύστημα. Επίσης, μία άλλη παράμετρος που διαφαίνεται είναι πως ίσως να λειτούργησε ο φόβος τους ως προς κάτι το άγνωστο και να τους κράτησε πίσω.

Σχετικά με την γνώση της ελληνικής γλώσσας τα παιδιά αξιολόγησαν τους εαυτούς τους από μέτρια ως άριστα. Αυτό το εύρημα συνδέεται με το υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης που διαπιστώθηκε στο σύνολο των ατόμων.

Σχετικά με τη μητρική γλώσσα τα παιδιά που γεννήθηκαν εδώ ή ήρθαν εδώ σε μικρή ηλικία (μέχρι 7-8 ετών) γνωρίζουν τη μητρική τους γλώσσα από ελάχιστα ως καλά, δηλαδή τα καταφέρνουν καλύτερα στον προφορικό λόγο απ' ότι στο γραπτό και στην ανάγνωση, χωρίς ωστόσο την σωστή προφορά. Όσα από τα παιδιά ήρθαν μεγαλύτερα στη χώρα (12-14 ετών), θυμούνται καλύτερα τη γλώσσα της χώρας καταγωγής τους λόγω του σχολείου που είχαν μαθητεύσει, στις χώρες που γεννήθηκαν πριν τη μετανάστευση.

Το συμπέρασμα αυτό είναι λογικό. Από την ανάλυση των αποτελεσμάτων διαπιστώθηκε επίσης μεγάλος συσχετισμός με την γλώσσα ομιλίας στο σπίτι. Πολλά από τα παιδιά που ήρθαν πριν το δημοτικό στην Ελλάδα, ναι μεν δεν έμαθαν τη μητρική τους γλώσσα στη χώρα καταγωγής αλλά στο σπίτι όπου είτε την μιλούσαν οι γονείς, είτε τα δίδαξαν οι ίδιοι. Αυτό δείχνει πως πολλά από τα παιδιά κατέκτησαν ένα επίπεδο γνώσης της που αρκεί για την επικοινωνία στην καθημερινή ζωή.

Επίσης, η χρήση των social media ευνόησε την γνώση της μητρικής γλώσσας, τουλάχιστον σε ένα επίπεδο απλής επικοινωνίας.

«Τα έμαθα μέσω υπολογιστή, face book, καθημερινότητα, ε, απ' τα αγγλικά επειδή είναι σχεδόν ίδια έτσι όπως τα μιλάμε έτσι τα γράφουμε, έτσι έμαθα να γράφω.» (Μαρία, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 12)

Επίσης το αίσθημα του ανήκειν των γονιών μπορεί να επηρεάσει τη γνώση της μητρικής γλώσσας. Για παράδειγμα, μία ερωτώμενη με χώρα προέλευσης την Αλβανία και πατέρα Έλληνα Ομογενή, ανέφερε πως:

«Ο μπαμπάς μου, ας πούμε, δεν μου 'χει μιλήσει ποτέ αλβανικά και οι αδελφές μου. Δηλαδή, είχαν την πλήρη ευθύνη, ας πούμε, που δεν έμαθε κι εγώ. Γιατί πάντα μιλάγανε ελληνικά και οι θείοι μου και όλοι απ' την πλευρά του μπαμπά μου.» (Σεβαστή, 21 ετών, αρ. Συνέντευξης 27)

Αντίστοιχα, μια άλλη περίπτωση που οι γονείς χρησιμοποιούν εκτεταμένα τη μητρική τους γλώσσα για την καθημερινή επικοινωνία και αισθάνονται πως οφείλουν και τα παιδιά τους να την γνωρίζουν.

«Από το σχολείο θυμόμουν τα γράμματα και όλα αλλά... γενικά δεν την ξέχασα ποτέ γιατί εδώ οι γονείς μιλάνε πιο πολύ αλβανικά... όταν είχαμε έρθει πήρε η μαμά τα βιβλία του δημοτικού για να μην τα ξεχάσουμε. Πιο πολύ η μικρή η αδερφή που δεν είχε κάνει ..., μια τάξη έκανε. Πιο πολύ για κείνη, αλλά μαζί με κείνη και εμείς.» (Μέγκυ, 23 ετών, αρ. Συνέντευξης 22)

Ο βαθμός λοιπόν, που οι γονείς αισθάνονται ότι ανήκουν στην κοινωνία καταγωγής, συνδέεται με το επίπεδο γνώσης της μητρικής γλώσσας των παιδιών τους. Καθορίζει στο αν θα χρησιμοποιείται ή όχι στα πλαίσια της οικίας, δηλαδή στον πρώτο και πιο στενό πυρήνα της κοινωνικοποίησης των παιδιών.

Μετά τα ελληνικά και τη μητρική γλώσσα, ακολουθεί, για την πλειονότητα των ατόμων που ερωτήθηκαν, η γνώση της αγγλικής γλώσσας. Αυτό είναι κάτι το αναμενόμενο αφού αποτελεί διεθνής γλώσσα επικοινωνίας.

Συμπεράσματα

Στην πλειονότητα τους, τα άτομα που απαρτίζουν τον πληθυσμό της έρευνας, κατέχουν ένα υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο και υπάρχουν κάποιες πρώτες ενδείξεις πως το εκπαιδευτικό σύστημα θεωρούν πως λειτουργεί ως το μέσο εκείνο που συνδέεται με την επίτευξη της ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας.

Τα άτομα που δεν δέχτηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνα, κατείχαν ένα χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο δημοτικού ή γυμνασίου (early drop outs) και ήταν κυρίως άτομα αλβανικής καταγωγής. Το γεγονός αυτό ενδεχομένως να συνδέεται με τον έντονο στιγματισμό και τις διακρίσεις που έχουν δεχτεί βάσει της καταγωγής τους, τα οποία και έχουν εσωτερικεύσει.

Η ηλικία που ήρθαν στην Ελλάδα επηρεάζει την γνώση της μητρικής γλώσσας και το γεγονός αυτό συνδέεται επίσης με τη γλώσσα ομιλίας στο σπίτι. Σε κάποιες περιπτώσεις που τα παιδιά γεννήθηκαν στην Ελλάδα ή ήρθαν σε μικρή ηλικία, λόγω του ότι η μητρική γλώσσα ήταν η βασική γλώσσα επικοινωνίας στο σπίτι, τουλάχιστον τα πρώτα χρόνια εγκατάστασης τους, την κατέκτησαν σε ένα επίπεδο απλής επικοινωνίας, με δυσκολία στην γραφή, ανάγνωση και την προφορά. Επίσης, η χρήση των social media ευνοεί την γνώση γύρω από την μητρική γλώσσα.

Ακόμα φαίνεται πως το αίσθημα του ανήκειν σε μία κοινωνία, από την πλευρά των γονιών, επηρεάζει τη γνώση της μητρικής γλώσσας, αφού καθορίζει ποια θα είναι

η γλώσσα επικοινωνίας εντός της οικίας, του στενού δηλαδή πυρήνα της κοινωνικοποίησης των παιδιών.

Κεφ. 14.3: Απασχόληση στην Ελλάδα

Στο κεφάλαιο αυτό τα παιδιά καλούνται να απαντήσουν σε ερωτήσεις που αφορούν την εργασία τους. Αρχικά επιχειρείται μία σκιαγράφηση του επαγγελματικού προφίλ των ερωτώμενων, δηλαδή αν εργάζονται ή όχι, σε τι εργασία και αν είναι ασφαλισμένοι ή όχι.

Τα άτομα τα οποία εργάζονται, καλούνται να απαντήσουν, στη συνέχεια, σε πιο διευκρινιστικές ερωτήσεις σχετικά την επαγγελματική τους κατάσταση και με τη φύση της εργασίας τους. Καλούνται δηλαδή, να απαντήσουν στο αν νιώθουν ικανοποιημένα από την εργασία τους ή όχι και αν είναι αυτό που θέλουν να απασχοληθούν, πιο είναι το γενικό κλίμα που επικρατεί στο χώρο εργασίας τους και αν η απόκτηση ή μη της ιθαγένειας διαδραματίζει κάποιο ρόλο σε σχέση με την επαγγελματική τους ζωή. Επίσης, αναφέρονται κάποια περιστατικά που έχουν ζήσει στους χώρους εργασίας τους και τέλος το πιο δύσκολο ή ευχάριστο κομμάτι στην εργασία τους.

Κεφ. 14.3.1: Περιγραφή επαγγελματικής κατάστασης

Τη στιγμή που πραγματοποιήθηκε η έρευνα, τα παιδιά στην πλειονότητα τους (32 άτομα) δεν εργάζονταν είτε γιατί ήταν μαθητές, είτε φοιτητές, είτε απλά άνεργοι. Για να βγάλουν το χαρτζιλίκι τους, κάποια από αυτά, εργαζόντουσαν περιστασιακά, κυρίως ως σερβιτόροι σε καφετέριες και εστιατόρια, είτε έκαναν ιδιαίτερα μαθήματα σε παιδάκια. Από αυτά που εργάζονται ένα άτομο απασχολείται σαν εγκαταστάτης ηλεκτρολόγος, ένα σαν υδραυλικός, ένα σαν πωλητής σε super market με σύμβαση μερικής απασχόλησης, μία σαν καθηγήτρια βιολιού, μία σαν καθηγήτρια πιάνου, μία σαν μέλος συνεργείου συσκευασίας φαρμακευτικών προϊόντων, μία σαν κοινωνική ανθρωπολόγος με πεντάμηνη σύμβαση ορισμένου χρόνου και μία σαν μεταφράστρια σε μεσιτικό γραφείο.

Δεκαπέντε άτομα είναι ανασφάλιστα και τέσσερα από αυτά έχουν ιδιωτική ασφάλιση. Τα υπόλοιπα, είτε εργάζονται και έχουν ασφάλιση, είτε είναι ασφαλισμένα μέσω των γονιών τους, είτε μέσω της φοίτησης σε πανεπιστήμιο, είτε μέσω των ενσήμων που είχαν από παρελθοντικές εργασίες διατηρούν την ασφαλιστική τους

ικανότητα μέχρι να λήξει.

Κεφ. 14.3.2: Συνθήκες εργασίας (Για αυτούς που εργάζονται ή έχουν εργαστεί έστω και μία φορά στη ζωή τους)

Τα παιδιά που εργάζονται, στην πλειονότητα τους, δεν είναι ικανοποιημένα από την εργασία τους, όχι τόσο σε επίπεδο ωραρίου, τις συνθήκες εργασίας όσο με την αμοιβή τους. Αυτό είναι λογικό αν αναλογιστεί κανείς πως η έρευνα πραγματοποιήθηκε τέλη του 2013 και το 2014, χρονική περίοδος κατά την οποία η Ελλάδα βρισκόταν και βρίσκεται σε οικονομική κρίση.

«Συνεντευξιαζόμενος: Ε, για τη δουλειά που κάνουμε όχι, καθόλου. Είναι δυόμισι φορές κάτω από.., εάν δουλεύαμε έξω. Και είναι πολύ βαριά δουλειά δεν αξίζει για τα χρήματα.»
(Χρήστος, 29 ετών, αρ. Συνέντευξης 4)

«Συνεντευξιαζόμενη: Ε, ναι, ας πούμε.... Ε, από τη δουλειά που κάνω, σαφέστατα, αλλά αν σκεφτούμε ότι κάπου πληρώνομαι, κάπου δεν πληρώνομαι, μόνο αυτό λιγάκι, και τα τελευταία χρόνια αυτό συμβαίνει.» (Πριμαβέρα, 28 ετών, αρ. Συνέντευξης 11)

Όσον αφορά το αν αυτή η δουλειά στην οποία βρίσκονται είναι αυτό που ονειρεύονται να κάνουν μόνο ένας απάντησε καταφατικά.

«Συνεντεύκτρια: Εσύ ήθελες να γίνεις υδραυλικός λοιπόν, έγινες υδραυλικός, έτσι; Είναι αυτό που ονειρευόσουν να κάνεις;
Συνεντευξιαζόμενος: Ναι.» (Θωμάς, 53 ετών, αρ. Συνέντευξης 34)

Η ηλικία του συγκεκριμένου συνεντευξιαζόμενου ενδεχομένως να δικαιολογεί μία τέτοια απάντηση γιατί όλα τα υπόλοιπα παιδιά είναι νεότερα, πολλά από αυτά ακόμα σπουδάζουν και δεν έχει προσδιοριστεί ακόμα η επαγγελματική τους πορεία μέσα στο χρόνο.

Αυτό που εκφράστηκε από τα περισσότερα παιδιά, σχετικά με τις συνθήκες εργασίας και το επαγγελματικό τους όνειρο, δεν είναι τόσο το ίδιο το όνειρο που έχει σημασία για την παρούσα έρευνα, όσο κάποιες φράσεις που εκφράζουν την αγωνία τους για το αύριο, λόγω της οικονομικής κατάστασης στην οποία βρίσκεται η χώρα.

«Συνεντεύκτρια: Είναι το όνειρό σου; Μου πες ότι θες να κάνεις

κάτι με την καριέρα σου περισσότερο.
Συνεντευξιαζόμενη: Εεε, τώρα με ρωτάς.. και είμαι σε τόσο κακή διάθεση, που πραγματικά δεν μπορώ να σου απαντήσω σ' αυτό. Ειδικά, δηλαδή, τώρα, για καριέρα, τώρα λέμε αν θα χουμε να φάμε ή όχι.» (Μάνια, 31ετών, αρ. Συνέντευξης 33)

«Συνεντευξιαζόμενος: Δε ξέρω. Έχω σταματήσει να έχω κάποιο συγκεκριμένο σχέδιο για το τι θέλω ακριβώς να κάνω. Γιατί είναι οι συνθήκες τέτοιες....λόγω κρίσης. Πλέον πας ότι καλύτερο βγει.» (Χρήστος, 29 ετών, αρ. Συνέντευξης 4)

Αναφορικά με το πως κυλάει η μέρα στη δουλειά, τα παιδιά που εργάζονται, είπαν πως στην ουσία είναι μία ρουτίνα, γεγονός που συνδέεται άμεσα με το αν τους αρέσει η δουλειά που κάνουν, τις συνθήκες εργασίας και τις σχέσεις μεταξύ εργοδοτών και συναδέρφων. Οι σχέσεις που διαμορφώνονται στο εργασιακό χώρο, είτε με συναδέρφους είτε με εργοδότες, επειδή αποτελούν μέρος της υποκειμενικής διάστασης, θα αναφερθούν σε άλλο κεφάλαιο, στην ενότητα της υποκειμενικής διάστασης.

Συνεντευξιαζόμενος: Πας επτά η ώρα το πρωί, ε, ξεφορτώνεις τα εργαλεία, αρχίζεις δουλειά, σε διακόπτουν κά' να - δύο φορές, τρεις φορές, τουλάχιστον, ε..., πάει η ώρα τρεις και τέταρτο, φεύγεις σπίτι. Αυτό. Και την άλλη μέρα πάλι το ίδιο. » (Χρήστος, 29 ετών, αρ. Συνέντευξης 4)

«Συνεντευξιαζόμενος: Ναι, στο εστιατόριο ας πούμε, εξαρτάται από τις εποχές. Δηλαδή το χειμώνα μπορείς να πας στο μαγαζί και να είσαι με ένα καφέ όλη μέρα και το καλοκαίρι να πιάσεις δουλειά εννιά η ώρα το πρωί και να φύγεις εφτά το βράδυ, και να μην έχεις κάνει ούτε τσιγάρο. Ε, από κει και πέρα, τα ιδιαίτερα είναι κάτι πιο ευχάριστο. Είναι πάρα πολύ ωραία η διαδικασία, η επαφή αυτή με τα νέα παιδιά.» (Δημήτρης, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 1)

Στην πλειονότητα τους, τα παιδιά αναζητούν άλλη εργασία γιατί αποζητούν περισσότερη σταθερότητα, καλύτερο μισθό και καλύτερες συνθήκες εργασίας. Το γεγονός αυτό είναι αναμενόμενο αν αναλογιστεί κανείς την εποχή που πραγματοποιήθηκαν οι συνεντεύξεις. Το 2013 με 2014 η Ελλάδα βρισκόταν εν τω μέσω βαθύτατης οικονομικής κρίσης με ευρύτερες κοινωνικές προεκτάσεις, καθρέφτης των οποίων αποτελούν και τα ευρήματα αυτής της διατριβής εφόσον και τα παιδιά των μεταναστών αποτελούν κομμάτι της κοινωνίας.

«Συνεντεύκτρια: Αναζητάς άλλη δουλειά;
Συνεντευξιαζόμενη: Εννοείται, για την ασφάλιση και μία δουλειά να 'ναι σταθερή. Και για να μην τρέχω, αυτό, μία μέρα από δω, μία μέρα από κει, είναι και αυτό κάποια στιγμή σε φρικάρει. » (Αναστασία, 28 ετών, αρ. Συνέντευξης 25)

Σαν περιστατικό είτε θετικό είτε αρνητικό από το χώρο εργασίας τους, τα παιδιά κατέθεσαν ενδιαφέροντα συμβάντα, με τη συμμετοχή είτε των συναδέρφων είτε των πελατών:

«Συνεντευξιαζόμενη: Τέλος πάντων είναι άλλος ένας εκεί πέρα που κάποια στιγμή οργανώσαμε, κάναμε ένα event. Λέει αυτή η manager μου ότι θέλει να πάει για μπόουλινγκ και λέει αυτός : «Είχες και μπόουλινγκ στην Αφρική; Εδώ είσαι στα μαύρα ticket».
Συνεντεύκτρια: Μαύρα ticket;
Συνεντευξιαζόμενη: Τα κεφάλια των μαύρων. Έβαζες – ξέρω γω - τα δάχτυλα στα μάτια, Α! τα δύο δάχτυλα στα μάτια και το μεγάλο δάχτυλο στο στόμα και έπαιζες μπόουλινγκ με τα κεφάλια των μαύρων!» (Μάνια , 31 ετών, αρ. Συνέντευξης 33)

«Συνεντευξιαζόμενη: Με τους πελάτες. Έτσι και με ρωτούσαν από πού είμαι και η απάντηση ήταν πάντοτε απ' την Αλβανία, μέχρι και..., έχουν και αφήσει τα γλυκά που έχουν αγοράσει επειδή δεν τους άρεσε που τους εξυπηρέτησε μία κοπέλα απ' την Αλβανία.» (Αλεξάνδρα, 20 ετών, αρ. Συνέντευξης 31)

Τα περιστατικά στην πλειονότητα τους είναι αρνητικά και αφορούν σχολιασμούς ή διακρίσεις με βάση την καταγωγή, ιδιαίτερα στα παιδιά αλβανικής καταγωγής και πάλι.

Το δύσκολο κομμάτι στη δουλειά των παιδιών εξαρτάται από το είδος και τη φύση της εργασίας. Οι απαντήσεις τους σε αυτή την ερώτηση ποικίλλουν και σχετίζονται από θέματα υγιεινής και ασφάλειας στην εργασία μέχρι το ότι το πιο δύσκολο κομμάτι στην εργασία να είναι το να βαριούνται. Και πάλι όμως πέρα από τις αντικειμενικές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν, ορισμένα από τα παιδιά αυτά στην εργασία τους, οι απαντήσεις αντανakλούν ένα συνονθύλευμα του κατά πόσο τους αρέσει η δουλειά τους, πόσο είναι ικανοποιημένα από το μισθό τους, τις συνθήκες εργασίας και τις σχέσεις μεταξύ συναδέρφων, πελατών και εργοδοτών.

Για παράδειγμα, αν σε κάποιο παιδί του αρέσει η δουλειά που κάνει οι δυσκολίες που ενδεχομένως αντιμετωπίζει του φαίνονται πιο απλές και μπορεί να ανταπεξέλθει πιο εύκολα, σε σχέση με κάποιο παιδί που δεν του αρέσει η δουλειά του, οπότε και βρίσκει στα πάντα δυσκολίες και εμπόδια από το μισθό, τις σχέσεις με συναδέρφους, μέχρι τις συνθήκες εργασίας και το ωράριο.

«Συνεντευξιαζόμενος: Στους γερανούς δεν υπάρχει κανένα

μέτρο ασφαλείας.. Στα δεκαπέντε μέτρα. Και δεν υπάρχει απολύτως κανένα μέτρο ασφαλείας. Ούτε προστατευτικές μπάρες, ούτε τίποτα.

Συνεντεύκτρια: Άμα πέσει κανείς;

Συνεντευξιαζόμενος: Πέθανε.» (Χρήστος, 29 ετών, αρ.

Συνέντευξης 4)

«Συνεντεύκτρια: Ε, το πιο δύσκολο κομμάτι στη δουλειά ποιο είναι;

Συνεντευξιαζόμενη: Εντάξει, το πρωί είναι πολύ βαρετό.

Αυτή η μία ώρα μέχρι να καθαρίσω. Να βγάλω τασάκια, αυτά, να σκουπίσω τραπέζια, να σκουπίσω τα κάτω, αλλά και πάλι είμαι ολομόναχη τουλάχιστον, βάζω μουσική και τα κάνω. Αυτό είναι πολύ βαρετό. » (Αλεξάνδρα, 24 ετών, αρ.

Συνέντευξης 19)

Το ευχάριστο κομμάτι στην δουλειά τους εξαρτάται πάλι, εκτός από τη φύση και το είδος της εργασίας, αλλά και από το αν τους αρέσει η εργασία τους αλλά και ποιες οι σχέσεις τους με συναδέλφους, εργοδότες, τις συνθήκες εργασίας κλπ.

Διαπιστώνεται πως είτε δύσκολο κομμάτι εργασίας, είτε ευχάριστο, μία σύνδεση σχετικά με τις αντιλήψεις που έχουν τα παιδιά για την εργασία, το πως βλέπουν και αξιολογούν τον εαυτό τους και τι προσδοκίες και όνειρα έχουν στη ζωή τους. Παιδιά που τους αρέσει η εργασία τους βιώνουν πιο ανάλαφρα τα εμπόδια και τις δυσκολίες, από τα παιδιά που δεν τους αρέσει. Τα παιδιά στην πλειονότητα τους, απάντησαν σαν το πιο ευχάριστο κομμάτι στην δουλειά, ένα χαμόγελο και ευχαριστίες από ικανοποιημένους πελάτες τους.

«Συνεντεύκτρια: Πιο είναι το πιο ευχάριστο κομμάτι;

Συνεντευξιαζόμενος: Το ευχάριστο κομμάτι είναι ότι όταν φτιάχνουμε κάποια laptop σε ανθρώπους που είναι ευχαριστημένοι και περνάνε με χαμόγελο και μας λένε ευχαριστώ. »(Σαράμπ, 29 ετών, αρ. Συνέντευξης 35)

Και εναλλακτικά υπάρχουν και αυτές οι απόψεις οι οποίες αντανακλούν ακριβώς αυτή την αγανάκτηση στην εργασία τους:

«Συνεντεύκτρια: Το πιο ευχάριστο κομμάτι στη δουλειά;

Συνεντευξιαζόμενη: Το διάλειμμα (γελάει)» (Μέγκυ, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 22)

«Συνεντεύκτρια: Και το πιο ευχάριστο κομμάτι;

Συνεντευξιαζόμενη: Η μέρα της πληρωμής. (γέλια) Που πληρωνόμαστε στη δουλειά και μετά να βγούμε με τις φίλες έξω.» (Αλίνα, 30 ετών, αρ. Συνέντευξης 15)

Διαφαίνεται έτσι πως ο θεσμός της εργασίας δεν αποτελεί ανάλυση μόνο του είδους και της φύσης της εργασίας που πραγματοποιούν, αλλά συνδέεται άμεσα με την οικονομική κατάσταση που επικρατεί, το κλίμα στο χώρο εργασίας και τον σεβασμό ή την έλλειψή του, που μπορεί να απολαμβάνουν σαν εργαζόμενοι.

Συμπεράσματα

Τη στιγμή που πραγματοποιήθηκε η έρευνα, τα παιδιά στην πλειονότητα τους (32 άτομα) δεν εργάζονταν είτε γιατί ήταν μαθητές, είτε φοιτητές, είτε απλά άνεργοι.

Δεκαπέντε άτομα είναι ανασφάλιστα και τέσσερα από αυτά έχουν ιδιωτική ασφάλιση. Τα υπόλοιπα, είτε εργάζονται και έχουν ασφάλιση, είτε είναι ασφαλισμένα μέσω των γονιών τους, είτε μέσω της φοίτησης σε πανεπιστήμιο, είτε μέσω των ενσήμων που είχαν από παρελθοντικές εργασίες διατηρούν την ασφαλιστική τους ικανότητα μέχρι να λήξει.

Τα παιδιά που εργάζονται, στην πλειονότητα τους, δεν είναι ικανοποιημένα από την εργασία τους, όχι τόσο σε επίπεδο ωραρίου, τις συνθήκες εργασίας όσο με την αμοιβή τους. Θεωρούν πως ο μισθός τους δεν ανταποκρίνεται στην εργασία που προσφέρουν, αρκετές φορές δεν τηρούνται καν τα στοιχειώδη μέτρα για την υγιεινή και ασφάλεια στο χώρο της εργασίας, ιδιαίτερα αν είναι επαγγέλματα σε σχέση με τον κατασκευαστικό κλάδο ή συνεργεία. **Στην πλειονότητα τους ψάχνουν για άλλη δουλειά δεν βλέπουν όμως προοπτικές βελτίωσης του οικονομικού σκηνικού της Ελλάδας και αυτό τους προξενεί αρκετή απογοήτευση.**

Διακρίσεις με βάση την καταγωγή ή περαστικά που τα έφεραν σε αμηχανία δέχτηκαν κυρίως τα παιδιά αλβανικής καταγωγής.

Κεφ. 14.4: Κατοικία

Στο κεφάλαιο αυτό διερευνώνται ο τύπος κατοικίας των παιδιών, οι συνθήκες κατοικίας, το αν δυσκολεύτηκαν ή όχι να βρουν σπίτι, το καθεστώς σύμφωνα με το οποίο κατοικούν στο σπίτι (ενοίκιο, ιδιοκατοίκηση, φιλοξενία κλπ).

Η κατοικία αποτελεί εκτός από έναν πολύ σημαντικό θεσμό στη ζωή του ατόμου, έναν δείκτη με βάση τον οποίο μπορεί να εκτιμηθεί το επίπεδο διαβίωσης των ατόμων αλλά και σε ένα βαθύτερο επίπεδο να εντοπιστούν διαμορφωμένες αντιλήψεις σχετικά με τη «βάση» και την «ασφάλεια» των ατόμων αυτών, έννοιες με τις οποίες είναι απόλυτα συνυφασμένος ο θεσμός της κατοικίας. Οι βαθύτερες σχέσεις και

αντιλήψεις σχετικά με τον θεσμό της κατοικίας ανήκουν στην υποκειμενική διάσταση όπου και θα αναλυθούν στην κατάλληλη ενότητα.

Κεφ. 14.4.1: Περιοχή διαμονής και συνθήκες διαβίωσης

Τα παιδιά που συμμετείχαν στην έρευνα διαμένουν στην ευρύτερη περιοχή της Αττικής. Πιο συγκεκριμένα, στις περιοχές της Νέας Περάμου, των Μεγάρων, του Ασπρόπυργου, της Ελευσίνας, Αργυρούπολης, Ηλιούπολης, Αμαρουσίου, Κορωπίου, Αιγάλεω, Περισσού, Νέας Ιωνίας, Καρέα, Πλατεία Βικτωρίας, Μαγούλα, Μάνδρα, Άγιο Νικόλαο, Πολύγωνο, Παλλήνη, Αγία Παρασκευή, Παγκράτι, Γκύζη, Θησείου και Ζωγράφου.

Πίνακας 10: Περιοχές διαμονής ερωτώμενου πληθυσμού

Περιοχές Διαμονής	Ερωτώμενος Πληθυσμός (Άτομα)
Νέα Πέραμος	10
Μέγαρα	4
Ασπρόπυργος	2
Ελευσίνα	5
Αργυρούπολη	1
Ηλιούπολη	1
Μαρούσι	1
Κορωπί	1
Αιγάλεω	1
Περισσός	1
Νέα Ιωνία	1
Καρέας	1
Πλατεία Βικτωρίας	1
Μαγούλα	1
Μάνδρα	1
Άγιος Νικόλαος	1
Πολύγωνο	1

Παλλήνη	1
Αγία Παρασκευή	1
Παγκράτι	1
Γκύζη	1
Θησείο	1
Ζωγράφου	1
ΣΥΝΟΛΟ	40

Η ποικιλία των περιοχών στις οποίες πραγματοποιήθηκε η έρευνα, χαρίζει ενδεχομένως μία διαφορετική αντίληψη και στάση που έχουν τα παιδιά στο θέμα της κατοικίας, ανάλογα με την περιοχή διαμονής τους. Παιδιά που διαμένουν σε πιο εύρωστες οικονομικά περιοχές από άλλα, τείνουν να βλέπουν με διαφορετικό μάτι το θέμα της κατοικίας και αυτό δεν έχει να κάνει μόνο με την περιοχή διαμονής όσο με το πόσο πολύ προσπάθησαν οι γονείς τους να ανελιχθούν κοινωνικά και οικονομικά.

Τα περισσότερα από τα παιδιά διαμένουν με τους γονείς τους. Το γεγονός αυτό δικαιολογείται από το νεαρό της ηλικίας των περισσότερων παιδιών που αποτελούν τον ερωτώμενο πληθυσμό αλλά και από το ότι στην πλειονότητα τους δεν εργάζονται, είτε εργάζονται σε θέσεις εργασίας χαμηλού κύρους, πχ. σερβιτόρος, στις οποίες ο μισθός είναι χαμηλός και προφανώς να μην δικαιολογεί την διαμονή τους σε κάποιο άλλο σπίτι, μακριά από τους γονείς τους.

Περίπου τα μισά παιδιά (19) μένουν με ιδιοκατοίκηση, τα περισσότερα στο σπίτι των γονιών τους και τα υπόλοιπα (21) μένουν στο ενοίκιο, τα οποία και αυτά στην πλειονότητα τους φιλοξενούνται στο σπίτι που νοικιάζουν οι γονείς τους.

Παρατηρείται μία υιοθέτηση του καθεστώτος κατοικίας από την πρώτη γενιά μεταναστών που συνάδει με το ιδεώδες της ιδιοκατοίκησης της ελληνικής κοινωνίας και μάλιστα τα περισσότερα σπίτια που αγοράστηκαν από τους γονείς των παιδιών με δάνειο κάτι που συγκλίνει στη διαπίστωση αυτή. **Επίσης, φανερώνει την πρόθεση για σταθερότητα στην κατοικία εκ μέρους των γονιών τους, γεγονός που σημαίνει πως έχουν επιλέξει να μείνουν πλέον μόνιμα στην Ελλάδα και να βάλουν τη ζωή τους σε μια πορεία εντός της ελληνικής κοινωνίας.**

«Συνεντευξιαζόμενος: Ναι. Έχουμε πουλήσει ένα διαμέρισμα στη Μολδαβία και αποφασίσαμε να αγοράσουμε εδώ πέρα, για να μην πληρώσουμε για το ενοίκιο, συνέχεια. Στην ουσία θα έκανες το ίδιο, αντί να

πληρώσεις το ενοίκιο, πληρώνεις το δάνειο. Κι αν σκοπεύεις να ζήσεις περισσότερα χρόνια σε μια χώρα, είναι το καλύτερο που μπορείς να κάνεις.» (Κωνσταντίνος, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 5)

Όσα άτομα μένουν στο ενοίκιο ανέφεραν πως βρήκαν τα σπίτια τους μέσω αγγελιών, είτε μέσω του συγγενικού, φιλικού και επαγγελματικού περιβάλλοντος των γονιών τους. Άρα παρατηρείται επίσης μία διευκόλυνση για τη δεύτερη γενιά (είτε μέσω αγοράς, είτε μέσω ενοικίου) στο θέμα της κατοικίας, ως κάτι «έτοιμο» που τους το πρόσφεραν οι γονείς τους, γεγονός φυσιολογικό αφού η πρώτη γενιά (γονείς) είναι εκείνη που είναι υπεύθυνη για την εξεύρεση κατοικίας, εργασίας κλπ. Είναι η γενιά εκείνη που διαμορφώνει τις συνθήκες διαβίωσης, ώστε τα παιδιά τους να έχουν ένα καλύτερο μέλλον.

«Συνεντευξιαζόμενη: Α, πώς βρήκαμε το σπίτι ; Η μαμά μου το ‘χει πάρει. Έχει πάρει δάνειο και το αγόρασε. Τότε ήρθα στο σπίτι. » (Κατερίνα, 21 ετών, αρ. Συνέντευξης 16)

Η δεύτερη γενιά φαίνεται να συνδράμει περισσότερο στην αλλαγή της πρώτης ή δεύτερης κατοικίας και δρα συνεπικουρικά με την πρώτη, αφού τα παιδιά έχουν δηλαδή μεγαλώσει λίγο και μπορούν να τους βοηθήσουν στο ψάξιμο για την εξεύρεση άλλης κατοικίας.

«Συνεντευξιαζόμενη: Ε, λοιπόν, ψάχναμε δύο χρόνια να αγοράσουμε σπίτι. Είχαμε κάποια λεφτά, η μαμά μου βασικά, ελάχιστα, μη φανταστείς και καταλήξαμε, κατά λάθος, στον Περισσό από μία αγγελία και της λέω: «Εντάξει, πάμε να το δούμε!». Και το ερωτεύτηκαμε και το πήραμε. Κάπως έτσι. » (Αναστασία, 28 ετών , αρ. Συνέντευξης 25)

Όπως αποκρίθηκαν στην ερώτηση σχετικά με το αν αντιμετώπισαν προβλήματα στην εξεύρεση κατοικίας, διαπιστώνεται πως οι γονείς των παιδιών στην πλειονότητα τους, δεν αντιμετώπισαν προβλήματα. Όσοι αντιμετώπισαν προβλήματα ωστόσο, αυτά εστιάζονται κυρίως την αλλοδαπή καταγωγή τους.

«Συνεντευξιαζόμενη: Πριν βρούμε το πρώτο σπίτι στο Παγκράτι, βασικά μετά, όταν ψάχναμε για σπίτι, το πρώτο πράγμα που ρωτάγανε ήταν από ποια χώρα είστε. Λέγαμε Αλβανία, τους χάλανε πάρα πολύ, αλλά όταν λέγαμε ότι είμαστε οικογένεια με τρία παιδιά, έλεγαν οι

δικοί μου αυτό, λίγο ηρεμούσαν στο ότι είναι οικογένεια και δεν είναι νέα παιδιά από την Αλβανία. Γιατί αγχώνονται σ' όλο αυτό. Αλλά πολλές φορές μας έχουνε πει όχι, ευχαριστούμε, δεν ενδιαφερόμαστε. » (Ελένη, 20 ετών, αρ. Συνέντευξης 29)

Αν και γενικά δεν αντιμετώπισαν προβλήματα στο να βρουν σπίτι, περισσότερες δυσκολίες φαίνεται να αντιμετώπισαν όσοι ήθελαν να κατοικήσουν σε ένα μεγάλο αστικό κέντρο, στη συγκεκριμένη περίπτωση στην Αθήνα, απ' όσους έμειναν σε περιοχές γύρω από αυτό. Το ότι οι κάτοικοι είναι πιο λίγοι και γνωρίζουν ο ένας τον άλλο, φαίνεται να βοήθησε και να λειτούργησε θετικά για τους μετανάστες να βρουν κατοικία.

«Συνεντεύτρια: Αντιμετώπισες κάποιο πρόβλημα στην εύρεση κατοικίας; Μου 'πες όχι, το βρήκατε πολύ εύκολα.
Συνεντευξιαζόμενος: Όχι, πολύ εύκολα, γιατί μας γνωρίζουν και τους γνωρίζουμε.»(Χρήστος, 29 ετών, αρ. Συνέντευξης 4)

Οι λόγοι για τους οποίους τα παιδιά άλλαξαν κατοικία (όσα από τα παιδιά άλλαξαν) ποικίλλουν, με εκείνους του «*να βρούμε καλύτερο και φτηνότερο σπίτι*» να κρατούν τα πρωτεία. Άλλοι λόγοι σχετίζονται με την ιδιοκατοίκηση, την εγκληματικότητα, την ανάγκη μετάβασης σε πιο κεντρική περιοχή για να διευκολύνονται οι μεταφορές τους ή ακόμα και λόγω γάμου.

Ανάλογα με την οικονομική επιφάνεια της οικογένειας, η κατοικία συχνά αλλάζει, συνήθως όμως στην ίδια περιοχή, εκτός αν υπάρχουν άλλοι λόγοι, όπως η εγκληματικότητα. **Συνήθως η πορεία των συνθηκών κατοικίας είναι ανοδική και αυτό είναι λογικό γιατί μετά την εδραίωση της πρώτης γενιάς στον εργασιακό χώρο ακολουθεί και η καλυτέρευση των συνθηκών διαβίωσης των οικογενειών τους.**

«Συνεντευξιαζόμενη: Είχαμε αλλάξει δύο σπίτια στον Άγιο Παντελεήμονα, τα σπίτια τα αλλάζαμε καθαρά γιατί πηγαίναμε από κάτι πιο μικρό σε κάτι καλύτερο... Απλά όταν τελείωσα το Λύκειο, επειδή στο κέντρο άρχισαν ήδη να μαζεύονται πάρα πολύ ξένοι και γω είμαι ξένη, αλλά είχε αυξηθεί η εγκληματικότητα. Ήταν πια επικίνδυνα και θέλαμε να φύγουμε, να πάμε σε μια περιοχή πιο ήσυχη. Μόλις τελείωσα λοιπόν, το σχολείο, έδωσα πανελλήνιες πέρασα στη σχολή που πέρασα, μετακομίσαμε Παλλήνη, στην άλλη άκρη...»(Αντζελα, 25 ετών,

αρ. Συνέντευξης 18)

Τα παιδιά γενικά είναι ευχαριστημένα με τις συνθήκες κατοικίας τους πλέον και στις περιγραφές τους φαίνεται ξεκάθαρα η ανοδική πορεία των συνθηκών κατοικίας. Επίσης, αναγνωρίζεται η συνεισφορά της πρώτης γενιάς στο θέμα της κατοικίας, της εργασίας και της οικονομικής ασφάλειας.

«Συνεντευξιαζόμενη: Ε, ναι γιατί εντάξει δεν, η μητέρα μου δεν ήθελε να έχουμε κάποιο πρόβλημα και δούλεψε γι' αυτό και είμαι ευχαριστημένη, έτσι όπως είναι τα πράγματα στην οικογένεια. »(Ντάρια, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 17)

Η αγορά καινούριων επίπλων είναι ένας ακόμα έμμεσος δείκτης που δείχνει την ανοδική πορεία των συνθηκών κατοικίας.

«Συνεντευξιαζόμενος: Όταν είχαμε πρωτοέρθει στην Ελλάδα, κάποιοι Έλληνες που δεν χρειαζόντουσαν τα έπιπλα τους μας τα είχαν δώσει..., τραπέζια..., καρέκλες..., το ένα το άλλο..., η σπιτονοικοκυρά μας είχε βοηθήσει στην αρχή..., αλλά αυτά τα καινούρια τ' αγοράσαμε...»(Λεβόν, 21 ετών, αρ. Συνέντευξης 20)

Συμπεράσματα

Άρα, Τα παιδιά που συμμετείχαν στην έρευνα διαμένουν στην ευρύτερη περιοχή της Αττικής. Τα περισσότερα από τα παιδιά διαμένουν με τους γονείς τους. Το γεγονός αυτό δικαιολογείται από το νεαρό της ηλικίας των περισσότερων παιδιών που αποτελούν τον ερωτώμενο πληθυσμό αλλά και από το ότι στην πλειονότητα τους δεν εργάζονται, είτε εργάζονται σε θέσεις εργασίας χαμηλού κύρους.

Περίπου τα μισά παιδιά (19) μένουν με ιδιοκατοίκηση, τα περισσότερα στο σπίτι των γονιών τους και τα υπόλοιπα (21) μένουν στο ενοίκιο, τα οποία και αυτά στην πλειονότητα τους φιλοξενούνται στο σπίτι που νοικιάζουν οι γονείς τους. Η αγορά σπιτιού φανερώνει την πρόθεση για σταθερότητα στην κατοικία εκ μέρους των γονιών τους, γεγονός που σημαίνει πως έχουν επιλέξει να μείνουν πλέον μόνιμα στην Ελλάδα και να βάλουν τη ζωή τους σε μια πορεία εντός της ελληνικής κοινωνίας.

Τα δίκτυα για μία ακόμα φορά λειτούργησαν και στην εύρεση κατοικίας. Αν και γενικά δεν αντιμετώπισαν προβλήματα στο να βρουν σπίτι, περισσότερες δυσκολίες φαίνεται να αντιμετώπισαν όσοι ήθελαν να κατοικήσουν σε ένα μεγάλο αστικό κέντρο, στη συγκεκριμένη περίπτωση στην Αθήνα, απ' όσους

έμειναν σε περιοχές γύρω από αυτό. Οι γνωριμίες με τους κατοίκους των περιοχών που δεν ανήκουν σε αστικά περιβάλλοντα φαίνεται να ευνόησε στην εύρεση κατοικίας.

Τα παιδιά γενικά είναι ευχαριστημένα με τις συνθήκες κατοικίας τους πλέον και στις περιγραφές τους φαίνεται ξεκάθαρα η ανοδική πορεία των συνθηκών κατοικίας.

Κεφ. 15: Ανάλυση αποτελεσμάτων: Β) Υποκειμενική διάσταση της ενσωμάτωσης

Σε αυτό το μέρος της έρευνας, παρουσιάζονται παράμετροι που άπτονται της Υποκειμενικής Διάστασης της ενσωμάτωσης. Όπως έχει προαναφερθεί, η υποκειμενική διάσταση σχετίζεται με βαθύτερες αντιλήψεις, στάσεις, αξίες και εσωτερικεύσεις. Στην υποκειμενική διάσταση εντάσσονται και μελετώνται οι σχέσεις του ερωτώμενου πληθυσμού με τους θεσμούς, με άλλα άτομα, με την ίδια την κοινωνία, τα στερεότυπα, αξιακοί κώδικες συμπεριφορές κλπ. Στην ενότητα αυτή αυτό που αναδεικνύεται είναι η αντίληψη που έχουν διαμορφώσει για τον ίδιο τους τον εαυτό, για τους ανθρώπους γύρω τους, για την ίδια την κοινωνία, για το που αισθάνονται ότι ανήκουν. Είναι το κομμάτι εκείνο που συνδέεται περισσότερο με την ιδιωτική πλευρά της ζωής τους και του τρόπου συμπεριφοράς τους.

Ως τέτοιοι παράμετροι παρουσιάζονται οι προσωπικές σχέσεις τους και η δημιουργία οικογένειας, οι σχέσεις τους με τους γονείς τους, οι σχέσεις τους με φίλους, η σχέση τους με τη θρησκεία, η σχέση με την εκπαίδευση που καταλήγει σε συμμετοχή ή μη συμμετοχή, οι βαθύτερες αντιλήψεις σε σχέση με την κατοικία, οι βαθύτερες αντιλήψεις και συναισθήματα σε σχέση με την εργασία, οι χώροι ανάπτυξης κοινωνικών σχέσεων, η συμμετοχή τους σε συλλόγους, η συμμετοχή τους στα κοινά η οι σχέσεις τους με τον κρατικό μηχανισμό, η σχέση τους με τους Έλληνες και την ελληνική κοινωνία και τέλος η νοηματοδότηση που δίνουν στην ενσωμάτωση.

Κεφ. 15.1: Προσωπικές σχέσεις και δημιουργία οικογένειας

Το υποκεφάλαιο αυτό διερευνά τις προθέσεις και τις βαθύτερες σκέψεις των ερωτώμενων για τις προσωπικές σχέσεις και τη δημιουργία οικογένειας. Οι ερωτήσεις σχετικά με το θέμα αυτό, δημιουργούν ένα πεδίο άντλησης πληροφοριών, οι οποίες υποδεικνύουν διάφορες τάσεις και στάσεις γύρω από το θεσμό της οικογένειας.

Οι ερωτήσεις ενδεικτικά αφορούν το αν είναι παντρεμένοι ή όχι, τι εθνικότητας θα ήθελαν να είναι ο/η σύζυγος, αν έχουν κάνει σχέση με Έλληνα/ίδα, αν έλεγε στον περίγυρο του/της τη χώρα καταγωγής τους κλπ. Οι άγαμοι καλούνται να απαντήσουν και σε ερωτήσεις που αφορούν τη χώρα που θα ήθελαν να αποκτήσουν οικογένεια και αν σκέφτονται την δημιουργία οικογένειας στην Ελλάδα.

Κεφ. 15.1.1: Συνθήκες οικογενειακής ζωής και αντιλήψεις γύρω από το θεσμό του γάμου

Στο κεφάλαιο αυτό ερευνώνται οι συνθήκες της οικογενειακής ζωής των παιδιών, δηλαδή αν είναι παντρεμένα ή άγαμα και ποιες αντιλήψεις ή απόψεις φέρουν σχετικά με το θεσμό αυτό. Από τα σαράντα (40) άτομα που ρωτήθηκαν τα επτά (7) είναι παντρεμένα και οι σύζυγοι τους είναι όλοι Έλληνες.

Όσον αφορά τα ήδη παντρεμένα άτομα, στην ερώτηση αν θα παντρευόντουσαν άτομα άλλης εθνικότητας από αυτά που έχουν παντρευτεί, φαίνεται μία σχετική άνεση στις εθνικότητες αλλά όχι και στις θρησκείες. Δήλωσαν πως δεν θα ήθελαν να παντρευτούν μουσουλμάνο γιατί δεν θα ήθελαν να αλλάξουν θρήσκευμα και πως η σχέση μαζί του θα ήταν δύσκολη. Η κοινωνικοποίηση που έχουν γνωρίσει στην ελληνική κοινωνία δεν ευνοεί την εύκολη συνύπαρξη με άτομο άλλης θρησκείας, κυρίως μουσουλμάνο, λόγω των διαφορετικών πρακτικών που ορίζουν οι δύο θρησκείες. Ιδιαίτερα για τις γυναίκες τονίστηκε η διαφορετικότητα της γυναικείας θέσης και ρόλου που υπάρχει στις δύο θρησκείες. Σημειώνεται πως η ερώτηση αυτή πραγματοποιήθηκε μόνο σε επτά άτομα, τα οποία είναι παντρεμένα και σε καμία περίπτωση δεν ανάγονται τα αποτελέσματα στο σύνολο του πληθυσμού.

«Συνεντεύτρια: Θα παντρευόσουν α άτομο άλλης εθνικότητας;
Συνεντευξιαζόμενη: Πιστεύω, ναι.
Συνεντεύτρια: Αν ήταν μουσουλμάνος;
Συνεντευξιαζόμενη: Εκεί, δε ξέρω. Λόγω ότι είναι εντελώς διαφορετικές θρησκείες, δε θα.. δε θα άλλαζα τη θρησκεία. Ποτέ και για τίποτα. .. δε θα επέβαλα, όμως, στον άλλον άνθρωπο να αλλάξει, αν δε θα ήθελε. Οπότε δε ξέρω αν είναι εύκολο αυτό.»
(Βιλένα, 40 ετών, αρ. Συνέντευξης 39)

Στο κομμάτι των σχέσεων με Έλληνες/ίδες, ανεξαρτήτως αν τα κάποια από τα παιδιά είναι παντρεμένα ή όχι διαπιστώθηκε μία περίεργη διάσταση. **Τα κορίτσια γενικά που έτυχε να κάνουν σχέσεις με Έλληνες δεν είχαν κάποιο ιδιαίτερο θέμα με τους συντρόφους τους όσον αφορά την καταγωγή τους ή στο αν έλεγαν οι σύντροφοι τους στον κοινωνικό τους περίγυρο την χώρα προέλευσης των κοριτσιών αυτών, αλλά τα αγόρια αντιμετώπισαν**

περισσότερες δυσκολίες στο κομμάτι αυτό.

Πιο συγκεκριμένα τα κορίτσια συνήθως απαντούσαν:

«Συνεντεύκτρια: Έχεις κάνει σχέση με Έλληνα;
Συνεντευξιαζόμενη: Ναι, έχω κάνει.
Συνεντεύκτρια: Έλεγε στον περίγυρο του τη χώρα καταγωγής σου;
Συνεντευξιαζόμενη: Ναι, δεν είχε θέμα με αυτό.» (Μέγκυ,
24 ετών, αρ. Συνέντευξης 22)

Ενώ τα αγόρια απάντησαν:

«Συνεντεύκτρια: Έχεις κάνει σχέση με Ελληνίδα ;
Συνεντευξιαζόμενος: Όχι, δεν είχα ποτέ, σχέση με
Ελληνίδα.
Συνεντεύκτρια: Γιατί ;
Συνεντευξιαζόμενος: Βρήκα κάποιες δύσκολες. Ήτανε
περισσότερο δύσκολες να τις καταλάβεις... Είναι ότι
θέλουνε περισσότερο χρόνο να είσαι μαζί της, ας πούμε
και δεν σου δίνει τόση ελευθερία, όπως οι άλλες.»
(Κωνσταντίνος, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 5)

Οι απαντήσεις αυτές δεν αφορούν σαφώς όλα τα αγόρια ή όλα τα κορίτσια στο σύνολο τους, αποτελούν όμως μία διαπίστωση, η οποία πιθανόν να σχετίζεται με προσωπικά βιώματα στο θέμα αυτό, αλλά και τη γενικότερη αίσθηση του ανήκειν σε μία κοινωνία. Το ένα επίπεδο σχετίζεται σαφώς με το πως τους αντιμετωπίζουν ή αντιμετώπιζαν οι σύντροφοι τους. Ενδεχομένως, απορρίψεις λόγω καταγωγής μπορεί να οδήγησαν στο να μην θέλουν να συνάψουν σχέσεις ή να παντρευτούν Ελληνίδες. Η βιωματική εμπειρία μπορεί να είναι πολύ έντονη και ανάλογα με τον χαρακτήρα κάθε παιδιού να οδήγησε και σε ανάλογες εσωτερικεύσεις.

Το άλλο επίπεδο σχετίζεται με το θέμα του προσδιορισμού του εαυτού τους, δηλαδή σε ποια κοινωνία προσδιορίζουν τον εαυτό τους ότι λειτουργεί καλύτερα, με άλλα λόγια σε ποια κοινωνία νιώθουν ότι ανήκουν. Είναι λογικό να θέτουν ως επιθυμία, τα άτομα με τα οποία θα μοιραστούν τη ζωή τους, να έχουν παρόμοιους κώδικες επικοινωνίας και αυτό είναι κάτι που ενδεχομένως να προσφέρει η παρόμοια κοινωνικοποίηση και το αίσθημα του ανήκειν στην ίδια κοινωνία.

Φαίνεται πως η ηλικία εγκατάστασης στην Ελλάδα διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο για το που νιώθουν ότι ανήκουν, αλλά δεν εξαντλείται το θέμα αυτό μόνο στην ηλικία. Περιπλέκονται διάφοροι παράγοντες, όπως οικογενειακές

σχέσεις, προσωπικές εμπειρίες, το επίπεδο και το είδος των σχέσεων με τη χώρα καταγωγής κλπ.

Η διάσταση όμως του φύλου που εμφανίζεται ως εύρημα, πιθανόν να δηλώνει και κάτι άλλο, την αναπαραγωγή του στερεότυπου του άντρα αρχηγού της οικογένειας. Αν ένα οποιοδήποτε αγόρι, σε οποιαδήποτε κοινωνία γαλουχηθεί στην ιδέα του αρχηγού και του προστάτη της οικογένειας, η πιθανή απόρριψη του από το θηλυκό, βάσει της καταγωγής του και μόνο, θα μπορούσε να επιφέρει πολλαπλό τραύμα τον αντρικό εγωισμό του. Οπότε σαν αμυντικός μηχανισμός και προστασία του εαυτού, ενεργοποιείται εκ των προτέρων η λογική του το ότι τα θηλυκά και δη της κυρίαρχης πληθυσμιακής ομάδας, έχουν κάποια χαρακτηριστικά και συμπεριφορές που δεν ταιριάζουν με τις δικές του και άρα δεν θέλει να συνάψει σχέσεις μαζί τους.

Κεφ. 15.1.2: Βαθύτερες αξίες και απόψεις σχετικά με την οικογένεια

Στην ερώτηση «αν δεν είστε παντρεμένος/η σκέφτεστε τη δημιουργία οικογένειας στην Ελλάδα» τα παιδιά στην πλειονότητα τους αποκρίθηκαν θετικά, διευκρίνισαν ωστόσο πως με τις παρούσες οικονομικές συνθήκες ένα τέτοιο εγχείρημα να είναι δύσκολο και μέρος αυτών εξέφρασε την πρόθεση του να φύγει στο εξωτερικό. Ενώ το αίσθημα του ανήκειν στην ελληνική κοινωνία μπορεί να είναι δυνατό, ο οικονομικός παράγοντας είναι ένας πολύ σημαντικός παράγοντας που φαίνεται πως μπορεί να καθορίσει την επιλογή του τόπου για την τελική εγκατάσταση και τη δημιουργία οικογένειας.

Από τη στιγμή όμως που οι απαντήσεις δηλώνουν προθέσεις και δεν αντικατοπτρίζουν την αντικειμενική πραγματικότητα της ζωής τους, δεν είναι γνωστό σε πιο βαθμό μπορεί να επηρεάσει ο συγκεκριμένος παράγοντας και τα παιδιά όντως να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό.

«Συνεντεύκτρια: Σκέφτεσαι τη δημιουργία οικογένειας στην Ελλάδα;

Συνεντευξιαζόμενη: Ναι. Εννοείται πως ναι. Θα 'θελα να κάνω οικογένεια

και ιδανικά θα 'θελα να μπορούσα να ζήσω στην Ελλάδα. Αλλά λόγω της ηλικίας μου και λόγω της κατάστασης τώρα, πιστεύω ότι θα μπορούσα να έχω ένα καλύτερο επίπεδο ζωής έξω.... Δηλαδή, δηλαδή,

αυτό το.. Α! κυρίως, ναι, ναι, κυρίως αισθάνομαι ότι ανήκω, ανήκω εδώ στο .. στην Ελλάδα, στην Αθήνα, αυτό. Εδώ αισθάνομαι άνετα. Επάνω δεν αισθάνομαι άνετα.» (Σοφία, 22 ετών, αρ. Συνέντευξης 40)

Οι λόγοι που θέλουν να μείνουν στη χώρα και να δημιουργήσουν οικογένεια, έχουν να κάνουν με το ότι έχουν μεγαλώσει εδώ, έχουν οικειοποιηθεί την νοοτροπία, έχουν μάθει τη γλώσσα και αρέσκονται στις κλιματολογικές συνθήκες. Επίσης, ένα μέρος των παιδιών δήλωσε ότι δεν επιθυμούν να βιώσουν ότι βίωσαν οι γονείς τους μέχρι να προσαρμοστούν με τον ερχομό τους στη χώρα και άρα δεν επιθυμούν να μεταναστεύσουν σε κάποια άλλη χώρα.

Αυτό με μία πρώτη ματιά έρχεται σε αντίθεση με ότι προαναφέρθηκε, αλλά όπως τόνισαν τα παιδιά που ήθελαν να φύγουν, το βλέπουν σαν λύση λόγω της οικονομικής κατάστασης που επικρατεί στη χώρα και πως αν ήταν αλλιώς τα πράγματα δεν θα είχαν κάποιο λόγο να μεταναστεύσουν. Φαίνεται πως η βιωματική εμπειρία των γονιών τους και των ιδίων φυσικά, για όσους ήρθαν μαζί με τους γονείς τους και δεν γεννήθηκαν εδώ, όσον αφορά τη μετανάστευση τους στην Ελλάδα, πως λειτουργεί ανασταλτικά σε μια νέα μετανάστευση.

«Συνεντευξιαζόμενη: Έχω πάει σε αρκετές χώρες, σαν τουρίστρια βασικά και θεωρώ ότι είναι παράδεισος, πραγματικά. Εκτός απ' τα τοπία, είναι και ο καιρός, ο οποίος είναι απίστευτος, απίστευτος. Ο τρόπος ζωής, τον οποίο εγώ πλέον.. δεν καταλαβαίνω κάποιον άλλον, δεν μπορώ να το.. έχω συνηθίσει πάρα πολύ και μ' αρέσει. Το θεωρώ σπιτάκι μου αυτό.» (Αναστασία, 28 ετών, αρ. Συνέντευξης 25)

«Συνεντευξιαζόμενη: Αλλά, επειδή όπως σου είπα, έχω μάθει την ιστορία, έχω μάθει να ζω εδώ, έχω μάθει τη γλώσσα, μου φαίνεται μεγάλο κατόρθωμα να πάω αλλού να ξεκινήσω πάλι απ' την αρχή. Αυτό. Επειδή έμαθα απ' τους γονείς μου, όπως μου του λέγανε ότι μέχρι να.. να προσαρμοστούν στην Ελλάδα τους πήρε χρόνο και ήτανε δύσκολα, δε θα 'θελα, ας πούμε, να το βιώσω. »(Σεβαστή, 21 ετών, αρ. Συνέντευξης 27)

Όσοι θέλουν να αποκτήσουν οικογένεια σε άλλη χώρα, προβάλλουν κυρίως επαγγελματικούς και οικονομικούς λόγους και δηλώνουν την πρόθεση τους να επιλέξουν ανεπτυγμένα κυρίως κράτη όπως ο Καναδάς, η Αυστραλία και οι ΗΠΑ.

«Συνεντευκτρια: Σκέφτεσαι τη δημιουργία οικογένειας εδώ στην Ελλάδα;

Συνεντευξιαζόμενος: Ε, εντάξει, το σκέφτηκα, αλλά δεν, δεν ήμουν σίγουρος αν θα το κάνω ή όχι. Δηλαδή, δεν ... δεν ... μπορώ να πω ότι βλέπω ακόμα το μέλλον μου εδώ πέρα στην Ελλάδα. Λόγω κρίσης, ίσως. Λόγω κρίσης και όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και γενικά στην Ευρώπη.

Συνεντευκτρια: Δηλαδή, που θα 'θελες να πας;

Συνεντευξιαζόμενος: Ε, θα το σκεφτόμουνα προς ίσως Καναδά και Ηνωμένες Πολιτείες, ή Αυστραλία.»
(Κωνσταντίνος, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 5)

Η εθνικότητα της/του συζύγου που θα ήθελαν να έχουν τα παιδιά που δεν έχουν παντρευτεί, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το πως νιώθουν για την Ελλάδα, πως προσδιορίζουν τους εαυτούς τους (δηλαδή αν νιώθουν ξένοι), την κουλτούρα που λειτουργούν καλύτερα, τα ήθη και τις αξίες που έχουν λάβει από την οικογένεια τους και γενικά από το που αισθάνονται καλύτερα.

Η επεξεργασία της ερώτησης αυτής σε συνδυασμό με ερωτήσεις από το κεφάλαιο της νοηματοδότησης, δίνει πολλές διευκρινιστικές απαντήσεις όταν τα παιδιά απαντούν για παράδειγμα: «θα παντρευόμουν μόνο Έλληνα» ή «δε θέλω Ελληνίδα».

Γενικά ο βαθμός που νιώθουν ότι ανήκουν σε μία κοινωνία επηρεάζει και την αντίληψη τους για το τι εθνικότητας άτομα θέλουν να παντρευτούν. Ενώ θα περίμενε κανείς η ηλικία κατά την οποία τα παιδιά έχουν έρθει στην Ελλάδα να αποτελεί από μόνη της καθοριστικό παράγοντα για το αίσθημα του ανήκειν, από τις απαντήσεις τους, ο παράγοντας του πως αισθάνονται στην Ελλάδα ή για την Ελλάδα, αποτελεί πιο καθοριστικό παράγοντα.

«Συνεντευξιαζόμενη: Όχι, αν θα παντρευόμουν Έλληνα ; Δεν ξέρω. Δεν νομίζω.

Συνεντευκτρια: Γιατί;

Συνεντευξιαζόμενη: Είναι πιο πολύ με τη μαμά τους σχεδόν όλοι. Δεν ξέρω, θέλω έναν άντρα που να έχει τα έθνη μου, να μιλάει τη γλώσσα μου, τα παιδιά μου να μάθουν τη γλώσσα μου, τη μητρική μου γλώσσα... νιώθω ότι θέλω έναν άντρα που να είναι αυτό, να έχει τα ήθη μου, να με καταλαβαίνει, να σκέφτεται στην ίδια γλώσσα μαζί μου.» (Ιρένε, 22 ετών, αρ. Συνέντευξης 14)

«Συνεντευξιαζόμενη: (γελάει) Γιατί Έλληνας άντρας; Είναι, σε γενικές γραμμές, είναι καλοί χαρακτήρες. Είναι ανοι., είναι, είναι καλόκαρδοι, είναι φιλόξενοι, ξέρουν να μοιράζονται, ξέρουν να διασκεδάζουν, αγαπάνε την οικογένεια, αυτό είναι σημαντικότερο, δηλαδή αυτό το δεσμό την οικογένειας που υπάρχει στην Ελλάδα, είναι δύσκολο να το βρεις σε άλλες

χώρες, κατά τη γνώμη μου.

Συνεντεύκτρια: Άρα θα παντρευόσασταν Έλληνας;

Συνεντευξιαζόμενη: Οπωσδήποτε. Μόνο Έλληνα.» (Αλίνα, 30 ετών, αρ. Συνέντευξης 15)

Και τα δύο κορίτσια έχουν έρθει σχετικά μεγάλα στην Ελλάδα κι όμως έχουν πολύ διαφορετικές αντιλήψεις για το θέμα αυτό. Αν ανατρέξουμε στις συνεντεύξεις των κοριτσιών αυτών στην ενότητα του οδηγού συνέντευξης σχετικά με τη νοηματοδότηση της ενσωμάτωσης, η μία αισθάνεται ξένη στην Ελλάδα και η άλλη αισθάνεται στην Ελλάδα σαν στο σπίτι της. Ακόμα ένα παράδειγμα παιδιών που έχουν έρθει πολύ μικρά στη χώρα:

«Συνεντευξιαζόμενος: Θα ‘θελα να ‘ναι Ελληνίδα. Ναι. Απλά, θα ήθελα, ας πούμε, να έχει την.., όχι ότι θα το έβλεπα διαφορετικά, θα ‘θελα να έχει την παιδεία που έχω και εγώ. Καθαρά από αυτή την άποψη δηλαδή. Δεν θα με πείραζε...» (Δημήτρης, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 1)

«Συνεντευξιαζόμενος: Αλλά, δε θα ήθελα να είναι Ελληνίδα.
Συνεντεύκτρια: Για ποιους λόγους;
Συνεντευξιαζόμενος: Γιατί όσες έχω γνωρίσει καλά, όχι μόνο να πούμε ένα γεια.. .όσες έχω γνωρίσει καλά, δε μου ‘χει αρέσει το.. είναι αρκετά κυριαρχικές, προσπαθούν να είναι.. προσπαθούν να επιβληθούν πάρα πολύ στον σύντροφό τους με λάθος τρόπο, με φωνές κυρίως, συνήθως, και δε μου αρέσει αυτό. Λόγω το ότι είμαι και λίγο αντιδραστικός, δε νομίζω ότι θα το άντεχα αυτό. » (Χρήστος, 29 ετών, αρ. Συνέντευξης 4)

Και τα δύο παιδιά έχουν έρθει εδώ από μικρά και πάλι ο τρόπος που βλέπουν και που αισθάνονται για την Ελλάδα διαφέρει. Αυτό έχει σαν συνέπεια να δίνουν τόσο διαφορετικές απαντήσεις, γιατί πολύ απλά αισθάνονται διαφορετικά μέσα σε μία κοινωνία στην οποία έχουν έρθει εδώ μικρά, αν και μοιράζονται την ίδια καταγωγή.

Η οικογένεια παίζει επίσης πολύ σπουδαίο ρόλο στην επιλογή συντρόφου αφού επηρεάζει τις αντιλήψεις και τις απόψεις των παιδιών περί εθνικότητας της/του συζύγου και αυτό γιατί μέσω ηθών, εθίμων και αξιών διαμορφώνονται οι πρώτες αντιλήψεις σχετικά με τον εαυτό. Με τον τρόπο που το άτομο αυτοπροσδιορίζεται στην κοινωνία. Η οικογένεια είναι ο κατεξοχήν θεσμός πρώτης κοινωνικοποίησης των ατόμων και ο κύριος θεσμός που σχηματίζει τις πυρηνικές πεποιθήσεις των ανθρώπων.

«Συνεντευξιαζόμενος: Αυτό τώρα; Δε ξέρω, απ' το σπίτι έχω συνηθίσει ότι θέλουνε Αλβανίδα. Γιατί η μάνα μου συνέχεια λέει ότι: «τη νύφη τι θέλω Αλβανίδα». Αλλά δεν είναι κάτι το οποίο νομίζω μπορείς να το προκαθορίσεις.» (Χρήστος, 29 ετών, αρ. Συνέντευξης 4)

Ένα άλλο σημείο άξιο σχολιασμού, αποτελούν οι απαντήσεις πολλών παιδιών κατά τις οποίες δεν υπάρχει θέμα εθνικότητας αλλά θρησκείας.

«Συνεντεύκτρια: Θα 'θελες να παντρευτείς Έλληνα;
Συνεντευξιαζόμενη: Δε νομίζω.
Συνεντεύκτρια: Γιατί;
Συνεντευξιαζόμενη: Ναι. Λόγω θρησκείας κιόλας. Γιατί εδώ άλλη θρησκεία εκεί άλλη θρησκεία... Νιώθω .. μισή – μισή. Λειτουργώ μισό – μισό. Γιατί μισό πάει στην ινδική και μισό στην ελληνική.»(Γιασμίν, 18 ετών, αρ. Συνέντευξης 13)

Ειδικά για μουσουλμάνους οι απαντήσεις ήταν αρκετές:

«Συνεντευξιαζόμενος: Δηλαδή στην Αγγλία, στη Σουηδία, στη Νορβηγία, δε τους..., βλέπεις πολλές μίξεις. Αλλά στη θρησκεία δεν μπορούσα να το χωρέσω. Αυτό. Δε ξέρω. Μόνο αυτό δε μπορούσα και μου κάνει λίγο εντύπωση... Εγώ καλύτερα τελικά αποδίδω στην.. ναι, ελληνική τελικά.» (Παναγιώτης, 30 ετών, αρ. Συνέντευξης 3)

«Συνεντευξιαζόμενη: Κοίτα. Μουσουλμάνο, ας πούμε, δεν θα ήθελαν, δεν θα ήθελε ούτε η μητέρα μου, είναι πιο δύσκολο. Όχι, γιατί είσαι Χριστιανός και πας κάθε Κυριακή στην Εκκλησία, αλλά έχουν τα δικά τους έθιμα και αυτά όταν προσεύχονται.. δεν ξέρω αν θα μπορώ να το στηρίξω.» (Μάνια 31 ετών, αρ. Συνέντευξης 33)

Και πάλι υπεισέρχεται το σε ποια χώρα έχουν μεγαλώσει και πως νιώθουν μέσα σε αυτήν. **Ο βαθμός που θεωρούν τον εαυτό τους ως μέλος μιας κοινωνίας, καθορίζει και τις περαιτέρω αντιλήψεις γύρω από σημαντικούς θεσμούς της ζωής του ανθρώπου.**

Μία ακόμα διαπίστωση σχετικά με την εθνικότητα του/της συζύγου συνίσταται στο γεγονός πως πολλά κορίτσια αλβανικής καταγωγής δεν θέλουν να παντρευτούν Αλβανούς ή αγόρια αλβανικής καταγωγής. Αυτό έχει να κάνει με το ότι θεωρούν τους ομοεθνείς τους συντηρητικούς, στενόμυαλους και οπισθοδρομικούς.

Σε συνδυασμό με απαντήσεις από το κεφάλαιο της νοσηματοδότησης και πάλι διαφαίνεται ο βαθμός επίδρασης του να μεγαλώσει κάποιο άτομο σε μία

άλλη κοινωνία από αυτήν της χώρας καταγωγής του, να ενστερνιστεί νοοτροπίες και αντιλήψεις από αυτή, να μάθει τη γλώσσα και να παρακολουθήσει το εκπαιδευτικό σύστημα και τέλος το να νιώθει ότι ανήκει σε μία κοινωνία.

Όπως είπαν τα περισσότερα παιδιά νιώθουν ότι ανήκουν κάπου στο ενδιαμέσο των δύο κοινωνιών, ωστόσο οι επιρροές της χώρας υποδοχής φαίνονται να είναι εντονότερες από αυτές της χώρας καταγωγής, σε συνδυασμό πάντα με τις αντιλήψεις που απορρέουν από την οικογένεια τους, το βαθμό ρατσισμού που έχουν δεχτεί αλλά και το χαρακτήρα τους και τις προσωπικές βαθύτερες εγγραφές σε ψυχολογικό επίπεδο.

«Συνεντευξιαζόμενη: Γιατί, ... (γελάει)... γιατί οι Αλβανοί μπορεί να είναι πολύ καλά παιδιά, αλλά, πολλές φορές έχουνε τα μυαλά εκεί, και εκεί είναι λίγο πιο παλαιών αρχών... Εγώ θα προτιμούσα να παντρευτώ κάποιον άνθρωπο από άλλη χώρα παρά από Αλβανία. ...δεν θα παντρευόμουν ποτέ Αλβανό ο οποίος έχει μεγαλώσει στην Αλβανία και έχει έρθει τώρα εδώ. ε...., υπάρχουν πολλοί άνδρες οι οποίοι θεωρούν ότι η γυναίκα είναι λίγο πιο χαμηλά απ' τον άνδρα.» (Χριστίνα, 17 ετών, αρ. Συνέντευξης 9)

«Συνεντευξιαζόμενη: Καλώς ή κακώς, η Αλβανία είναι η χώρα μου καταγωγής μου, έχει εξαιρετικά.. πολλά καλά πράγματα και έχει κρατημένους ισχυρούς πολλούς θεσμούς, όπως ο θεσμός της οικογένειας. Αλλά καλώς ή κακώς είναι μία χώρα στην οποία η γυναίκα και ο άντρας δεν είναι ισότιμοι. Και ούσα μία κοπέλα η οποία έχω μεγαλώσει σε μία ευρωπαϊκή χώρα, πιστεύω ότι δεν θα μπορούσα να συνυπάρξω με έναν άνθρωπο ο οποίος θα ήτανε καταπιεστικός, δεν το 'χω δοκιμάσει να έχω υπάρξει με Αλβανό, ούτε το 'χω επιδιώξει να σου πω την αλήθεια. » (Σοφία, 22 ετών, αρ. Συνέντευξης 40)

Δημιουργία οικογένειας στην Ελλάδα ή στη χώρα καταγωγής είναι η τελευταία ερώτηση για αυτό το υποκεφάλαιο. Στην πλειονότητα τους, τα παιδιά απάντησαν στην Ελλάδα και εδώ δεν υπεισέρχονται μόνο οι λόγοι του πως αισθάνονται και που ανήκουν ή σε ποια κουλτούρα λειτουργούν καλύτερα, αλλά και άλλοι λόγοι όπως το περιβάλλον, το κλίμα και η κουλτούρα της Ελλάδας.

«Συνεντευξιαζόμενος: Και γυναίκα στην Αλβανία να έβρισκα θα της έλεγα να ερχόμασταν Ελλάδα γιατί εδώ πέρα είμαι πιο σίγουρος και με τη γλώσσα κιόλας, την κατέχω πιο πολύ απ' όλες τις άλλες γλώσσες και νιώθω και μεγαλύτερη ασφάλεια εδώ απ' ότι στην Αλβανία ή σε κάποια άλλη χώρα...

Συνεντεύκτρια: Γιατί...

Συνεντευξιαζόμενος: Γιατί εδώ πέρα μεγάλωσα, εδώ πέρα ... ότι και αν πέρασα εδώ πέρα το πέρασα. Μόνο η Ελλάδα μ' έχει βοηθήσει...» (Βασίλης, 18 ετών, αρ. Συνέντευξης 7)

«Συνεντευξιαζόμενος: Γιατί θα ήθελα τα παιδιά μου να μεγαλώσουν σε αυτό το περιβάλλον εδώ πέρα. Στο κοινωνικό και στο φυσικό περιβάλλον εδώ πέρα. » (Δημήτρης, 24 ετών αρ. Συνέντευξης 1)

Κυρίως όμως αφού η ερώτηση αφορά στην ουσία μία σύγκριση μεταξύ των δύο χωρών (χώρα προέλευσης και χώρα εγκατάστασης), στις απαντήσεις εμπεριέχονται πιο λογικά κριτήρια όπως αυτό των συνθηκών διαβίωσης, της επικινδυνότητας και της οικονομικής ανάπτυξης. Ακόμα αν και η Ελλάδα βρίσκεται σε οικονομική ύφεση, τα παιδιά τόνισαν στις περισσότερες των περιπτώσεων, πως είναι πολύ καλύτερα απ' ότι οι χώρες καταγωγής τους. Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν το 2013 με 2014 και αποτυπώνουν τη γενικότερη αίσθηση εκείνης της χρονικής περιόδου.

«Συνεντευξιαζόμενη: Εντάξει, στο μυαλό μου η Ελλάδα είναι ένα σκαλί πιο πάνω απ' την Αλβανία το να πάω εγώ από ένα μέρος το οποίο είναι έστω και ένα σκαλί πιο πάνω σε ένα μέρος που είναι ένα σκαλί πιο κάτω, όχι. Θα προτιμήσω να πάω λίγο πιο πάνω» (Μάνια, 31 ετών, αρ. Συνέντευξης 33)

«Συνεντευξιαζόμενη: Ας πούμε ο ... μπαμπάς μου εδώ μ' αφήνει να βγαίνω και αυτά κανονικά, ε... εκεί ήταν λίγο πιο περιοριστικά τα πράγματα γιατί φοβότανε, γιατί γίνονται διάφορα παντού αλλά εκεί λίγο πιο έντονα, ε... και αυτό. » (Άντα, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 8)

Ιδιαίτερα για την τελευταία αναφορά, της Άντας, πέρα από τον προφανή λόγο που έδωσε για περιορισμό των εξόδων της στη χώρα καταγωγής, είναι ένα ακόμα σημείο που φαίνεται η διαρρηγμένη ταυτότητα των γονιών των παιδιών. Οι απαντήσεις πολλών από των παιδιών έδιναν ακριβώς τη ίδια εικόνα. Μία άλλου είδους συμπεριφορά από τους γονείς τους, όταν βρίσκονται εδώ στην Ελλάδα και άλλου είδους συμπεριφορά όταν βρίσκονται στις χώρες καταγωγής τους.

Φαίνεται ότι η ανάγκη για αποδοχή από τους ομοεθνείς τους, για την πρώτη γενιά μεταναστών, να αλλάζει την γενικότερη συμπεριφορά τους ως προς τα παιδιά τους. Στη χώρα καταγωγής θέλουν να ανταποκρίνονται στο ιδεατό οικογενειακό πρότυπο που κυριαρχεί στην κοινωνία, ενώ στην Ελλάδα έχουν

ενσωματώσει άλλες τακτικές διαπαιδαγώγησης και συμπεριφοράς που εναρμονίζονται περισσότερο με την ελληνική κοινωνία.

Το αίσθημα των παιδιών ότι λειτουργούν και αισθάνονται καλύτερα στην ελληνική κουλτούρα παραμένει ένας καθοριστικός παράγοντας αναφορικά με την πρόθεση τους για την δημιουργία οικογένειας στην Ελλάδα ή στη χώρα καταγωγής τους.

«Συνεντευξιαζόμενη: Γιατί στην Αλβανία περνάς σε μία άλλη φάση, εκτός αν μείνεις στην πρωτεύουσα ή σε κάποια καλύτερη πόλη αλλά όπως και να 'χει εγώ έχω έρθει πολύ μικρή εδώ και έχω συνηθίσει με τις συνθήκες εδώ, έχουμε έρθει εδώ μικρά, έχουμε μεγαλώσει, έχουμε συνηθίσει εδώ, δηλαδή την Ελλάδα δεν την θεωρούμε μία χώρα που σηκωθήκαμε και ήρθαμε από την πατρίδα μας, απλά για να γίνει πατρίδα μας. Μιλάμε ελληνικά, ζούμε εδώ. »(Χριστίνα, 17 ετών, αρ. Συνέντευξης 9)

Συμπεράσματα κεφαλαίου «Προσωπικές σχέσεις και δημιουργία οικογένειας»

Συνοπτικά, από τα άτομα της έρευνας, τα 7 είναι παντρεμένα. Τα άτομα αυτά δήλωσαν πως δεν θα είχαν πρόβλημα να παντρευτούν άτομο άλλης εθνικότητας αλλά είχαν θέμα με τη διαφορετική θρησκεία. Η κοινωνικοποίηση που έχουν γνωρίσει στην ελληνική κοινωνία δεν ευνοεί την εύκολη συνύπαρξη με άτομο άλλης θρησκείας, κυρίως μουσουλμάνο, λόγω των διαφορετικών πρακτικών που ορίζουν οι δύο θρησκείες. Ιδιαίτερα για τις γυναίκες τονίστηκε η διαφορετικότητα της γυναικείας θέσης και ρόλου που υπάρχει στις δύο θρησκείες.

Όσον αφορά τα άγαμα άτομα του πληθυσμού της έρευνας, στο κομμάτι των προσωπικών σχέσεων, τα μεν κορίτσια έχουν κάνει σχέση με Έλληνες και δεν αντιμετώπισαν κάποιο θέμα με βάση την καταγωγή τους, τα μεν αγόρια όμως δήλωσαν πως δεν ήθελαν να συνάψουν σχέσεις με Ελληνίδες. Φαίνεται πως η συμπεριφορά και οι προτιμήσεις των αγοριών ακολουθούν ένα πρότυπο απόρριψης των θηλυκών που ανήκουν στην κυρίαρχη πολιτισμικά ομάδα, που ενδεχομένως να πηγάζει από το φόβο της πιθανής δικής τους απόρριψης, βάσει καταγωγής. Απορρίπτουν δηλαδή εκείνοι πρώτοι, πριν βιώσουν ενδεχόμενη απόρριψη.

Γενικότερα, το θέμα της επιλογής συντρόφου ανεξάρτητα από το φύλο, φαίνεται να συνδέεται στενά με τα προσωπικά βιώματα και το αίσθημα του

ανήκειν σε μία κοινωνία.

Η χώρα που θέλουν να δημιουργήσουν οικογένεια είναι στη συντριπτική τους πλειονότητα, η Ελλάδα. Ο οικονομικός παράγοντας υπεισέρχεται στις απαντήσεις και κάποια από τα παιδιά δηλώνουν την πρόθεση τους να μεταναστεύσουν λόγω επαγγελματικών και οικονομικών συνθηκών σε οικονομικά ανεπτυγμένα κράτη. Οι παράγοντες που ευνοούν την δημιουργία οικογένειας στην Ελλάδα είναι η κοινωνικοποίηση που έχουν λάβει στη χώρα, η γνώση της γλώσσας, οι κλιματολογικές συνθήκες, όπως επίσης ότι δεν θα ήθελαν να βιώσουν την μεταναστευτική διαδικασία οι ίδιοι, όπως την βίωσαν οι γονείς τους. Από συνδυαστικές απαντήσεις όμως φαίνεται πως ο παράγοντας εκείνος που λειτουργεί περισσότερο στην απόφαση εγκατάστασης σε μία κοινωνία και τη δημιουργία οικογένειας είναι το που αισθάνονται ότι ανήκουν και λειτουργούν καλύτερα. Σε ποια κοινωνία δηλαδή ανήκουν.

Η εθνικότητα του μελλοντικού συζύγου βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με τις πατρικές οικογενειακές αξίες, με το πως νιώθουν για την Ελλάδα και κυρίως με το σε ποια κοινωνία αισθάνονται ότι ανήκουν και λειτουργούν καλύτερα.

Γενικότερα, ο βαθμός που νιώθουν ότι ανήκουν σε μία κοινωνία, φαίνεται να επηρεάζει σημαντικές πλευρές της ζωής των παιδιών, όπως η επιλογή συντρόφου και η δημιουργία οικογένειας.

Ακόμα φάνηκε ένα χαρακτηριστικό της δεύτερης γενιάς, αυτό του ότι νιώθουν ότι ανήκουν κάπου στο ενδιάμεσο των δύο πολιτισμών (της χώρας καταγωγής και της χώρας εγκατάστασης). Οι επιρροές της χώρας εγκατάστασης φαίνεται να είναι εντονότερες από αυτές της χώρας καταγωγής, σε σχέση με την επιλογή συντρόφου, με εξαίρεση τα άτομα που είχαν διαφορετική θρησκεία, τα οποία δέχονται έντονες επιρροές και από την χώρα καταγωγής. Και πάλι όμως το στοιχείο αυτό δεν έχει να κάνει με την διαφορετική θρησκεία αυτή καθ' αυτή, σχετίζεται με το γεγονός του που νιώθουν ότι ανήκουν και λειτουργούν καλύτερα.

Κεφ. 15.2: Σχέσεις με γονείς

Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται να έρθει στο φως η σχέση των παιδιών με τους γονείς τους, δηλαδή την πρώτη γενιά μεταναστών. Ο θεσμός της πατρικής οικογένειας

αφορά την πρώτη κοινωνικοποίηση των παιδιών και για το λόγο αυτό η μελέτη του, κρίνεται ως ιδιαίτερος σημαντική. Επίσης, επιχειρείται να έρθει στο φως η σχέση που έχει διαμορφωθεί μετά την έλευση στη χώρα υποδοχής και αν αυτή έχει αλλάξει σε σχέση με το παρελθόν.

Οι ερωτήσεις αρχικά αφορούν αν ζουν οι γονείς τους, αν ζουν μαζί στην Ελλάδα ή αν έχουν χωρίσει. Έπονται ερωτήσεις πιο προσωπικές σχετικά με τη σχέση αυτή, όπως με ποιόν αισθάνονται πιο κοντά από τους δύο γονείς, αν διαφωνούν μαζί τους, αν τους βλέπουν συχνά στο σπίτι ή αν οι γονείς τους δουλεύουν πολλές ώρες, αν αισθάνονται διαφορετικοί από τους γονείς τους, αν ήταν αυστηροί μαζί τους, αν τους πίεζαν στο θέμα του σχολείου κλπ.

Κεφ. 15.2.1: Υποκειμενική διάσταση της γονεϊκής σχέσης

Οι γονείς των παιδιών στην πλειονότητα τους ζουν και οι δύο μαζί στην Ελλάδα, δεν έχουν χωρίσει δηλαδή, και οι σχέσεις μεταξύ αυτών και των παιδιών τους είναι πάρα πολύ καλές. Η πρώτη γενιά με τη δεύτερη γενιά διατηρεί σε γενικό επίπεδο, πολύ στενούς οικογενειακούς δεσμούς.

«Συνεντεύκτρια: Ζουν και οι δύο οι γονείς σας έτσι;

Συνεντευξιαζόμενη: Ναι.

Συνεντεύκτρια: Ζουν μαζί στην Ελλάδα.

Συνεντευξιαζόμενη: Ναι.

Συνεντεύκτρια: Ποια είναι η σχέση σου μαζί τους;

Συνεντευξιαζόμενη: Πολύ καλή.» (Πριμαβέρα, 28 ετών, αρ.
Συνέντευξης 11)

Δύο εξ αυτών έχουν χάσει τον πατέρα τους και ένα παιδί και τους δύο. Και τα έξι παιδιά των οποίων οι γονείς έχουν χωρίσει, προέρχονται από χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και τα 4 εξ αυτών δεν έχουν επαφές με τον πατέρα τους.

Παρατηρείται δηλαδή, μία διάσπαση των σχέσεων με τον πατέρα, κάτι που δεν παρατηρείται για παράδειγμα στα παιδιά αλβανικής καταγωγής, τα οποία πήραν μέρος στην έρευνα, λόγω των πιο στενών οικογενειακών σχέσεων και του πιο πατριαρχικού μοντέλου οικογένειας που υφίσταται στη χώρα αυτή καθώς και του μοντέλου που είθισται να έχουν ακολουθήσει για να εγκατασταθούν στην Ελλάδα. Αυτό σημαίνει πως πρώτα ο πατέρας έρχεται στην Ελλάδα για εργασία και αφού τακτοποιηθεί οικονομικά, εργασιακά και βρει και σπίτι, ακολουθεί η υπόλοιπη οικογένεια.

Το μοντέλο εγκατάστασης που φάνηκε να ακολουθούν οι μετανάστες από τις

χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, όσον αφορά τους ερωτώμενους, είναι πως μετά το χωρισμό των γονιών, η μητέρα έρχεται στην Ελλάδα να βρει δουλειά, χωρίς τα παιδιά της, τα οποία μένουν πίσω σε συγγενικά πρόσωπα και ακολουθούν τη μητέρα στην Ελλάδα, μετά από κάποια χρόνια. Τα ευρήματα αυτά δεν ανάγονται φυσικά στο σύνολο του μεταναστευτικού πληθυσμού από χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης.

«Συνεντευκτρια: Ποια είναι η σχέση σου μαζί τους; Καλή;
Συνεντευξιαζόμενη: Ναι. Με τον μπαμπά δεν έχω σχέση.
Συνεντευκτρια: Καμία;
Συνεντευξιαζόμενη: Καμία.
Συνεντευκτρια: Δε μιλάτε;
Συνεντευξιαζόμενη: Τσου. Έφυγε ο άνθρωπος, εντάξει, δεν. Τι να σου πω; Άντρες.
Συνεντευκτρια: Καλά, ναι, εγώ μαζί σου. Δεν πήρε ένα τηλέφωνο να πει: «ρε παιδιά καλά είστε; - ξέρω γω- τι κάνετε;».
Συνεντευξιαζόμενη: Ε, πήρε μετά από δύο χρόνια..» (Νίκη, 34 ετών, αρ. Συνέντευξης 24)

Στην πλειονότητα τους τα παιδιά νιώθουν να είναι πιο κοντά με τη μητέρα τους, για διάφορους λόγους, κυρίως όμως εκφράστηκε το γεγονός πως οι μητέρες τους, τους καταλαβαίνουν καλύτερα και έχουν προσαρμοστεί πιο εύκολα στην ελληνική νοοτροπία.

«Συνεντευξιαζόμενη: Με τη μαμά γιατί είναι γυναίκα, καταλαβαίνει..., γενικά η μαμά έχει μπει πιο πολύ στη νοοτροπία την ελληνική. Ο μπαμπάς μου κάποια πράγματα, πρέπει να του τα εξηγήσεις πιο έτσι για να τα καταλάβει.» (Μέγκυ, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 22)

«Συνεντευξιαζόμενη: Εντάξει, ο μπαμπάς μου είναι.. έχουμε μεγάλη διαφορά ηλικίας, είναι και σα χαρακτήρας πιο κλειστός ενώ η μαμά μου που είναι.. έχουμε μία εικοσαετία και κάτι, ας πούμε, διαφορά, έχουμε έρθει πιο κοντά. Μιλάμε πιο άνετα. Βέβαια, τώρα τον έχω φέρει τον μπαμπά στα νερά μου, αλλά είναι άλλης νοοτροπίας. Έχει μάθει αλλιώς και εντάξει οι μεγαλύτεροι δεν αλλάζουν...Έχει μάθει, άσχετα που μίλαγε ελληνικά, έχει μάθει σε μία νοοτροπία για το τι θα πει ο κόσμος και δεν του αρέσει που η κοπέλα θα γυρίσει 3 η ώρα σπίτι, 5 η ώρα σπίτι. Ενώ η μαμά μου, ας πούμε, συμβιβάστηκε και λέει: «Κοίταξε να δεις, είμαστε Ελλάδα, δεν είμαστε εκεί πάνω, που είναι πιο κλειστά τα πράγματα! Βγαίνει με παιδιά από δω, λογικό είναι να ακολουθήσει και εκείνη αυτό, δηλαδή να γυρίσει και κείνη αργά σπίτι, εδώ πέρα μεγάλωσε, εδώ πέρα ζει!». (Σεβαστή, 21 ετών, αρ. Συνέντευξης 27)

Οι γονείς λόγω της μετανάστευσης σε μία άλλη κοινωνία καλούνται να

αφήσουν πίσω τους μέρος των αντιλήψεων που δεν εξυπηρετούν τόσο τη νέα πραγματικότητα που βιώνουν και να υιοθετήσουν νέες που είναι πιο κοντά στις αντιλήψεις της κοινωνίας της χώρας υποδοχής. Η γονεϊκή συμπεριφορά λοιπόν, αλλάζει ανάλογα με την κοινωνία που βρίσκεται κάθε φορά ο γονιός. Είναι σύνηθες φαινόμενο, ιδιαίτερα για τα κορίτσια, όταν επισκέπτονται με τους γονείς τους την χώρα καταγωγής, κυρίως την Αλβανία, οι πατέρες των παιδιών να επιβάλλουν πιο πολλές απαγορεύσεις απ' ότι όταν βρίσκονται στην Ελλάδα.

Η πατριαρχική δομή οικογένειας που επικρατεί στην εκεί κοινωνία επιτάσσει κάποιους κανόνες ρύθμισης της συμπεριφοράς και οι γονείς έχοντας εσωτερικεύσει αυτόν τον κώδικα μέσω της κοινωνικοποίησης τους στην κοινωνία καταγωγής τους, όταν βρίσκονται εκεί, λειτουργούν και συμπεριφέρονται ανάλογα. Όταν επιστρέφουν στην Ελλάδα φαίνεται να αφήνουν πίσω αυτούς τους τρόπους συμπεριφοράς γιατί δεν τους εξυπηρετούν στη σχέση τους με τα παιδιά τους, που έχουν βιώσει μια διαφορετική κοινωνικοποίηση στην ελληνική κοινωνία και έχουν ενστερνιστεί άλλη νοοτροπία και αντιλήψεις.

«Συνεντευκτρια: Για πες μου λίγο, αυτό που ανέφερες πριν. Εκεί του μπαμπά του επανήλθε το συντηρητικό;

Συνεντευξιαζόμενη: Ναι! (γελάει) πολύ! Αφού ήταν λες και είναι άλλος άνθρωπος εκεί! Και καλά τι θα πουν οι άλλοι ή γενικά εκεί είναι έτσι, τα κορίτσια είναι πιο προστατευόμενα.»
(Μέγκυ, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 22)

Στην ερώτηση αν διαφωνούν τα παιδιά με τους γονείς τους η απάντηση ήταν ναι, κυρίως για θέματα σχολείου, βαθμών και νυχτερινών εξόδων. **Τα παιδιά αποδίδουν αυτή τη διάσταση απόψεων στο ότι οι γονείς τους ανήκουν σε άλλη γενιά αλλά κυρίως πως έχουν μεγαλώσει σε μία άλλη κουλτούρα, μίας άλλης χώρας και σε άλλη εποχή.** Το θέμα της άλλης νοοτροπίας συναντήθηκε περισσότερο στα παιδιά αλβανικής καταγωγής, τα οποία μίλησαν για αυστηρότητα, σαφώς κατώτερη θέση της γυναίκας και γενικά ένα πατριαρχικό μοντέλο οικογένειας.

«Συνεντευξιαζόμενη: Γιατί εκείνοι μεγαλώσαν αλλιώς, δεν τους άφηναν να βγουν, ήτανε..., δεν είναι βέβαια της νοοτροπίας του να μην πας σχολείο που έχουν κάποιοι άλλοι από Αλβανία, δηλαδή, που ξέρω ανθρώπους που είναι της νοοτροπίας ότι:

«Όχι, θα τελειώσει και το Λύκειο, θα παντρευτεί και θα μείνει σπίτι!». Όχι, εμένα ο μπαμπάς μου δεν είναι αυτής της νοοτροπίας, θα σπουδάσεις ναι, αλλά θα ‘χεις τα όριά σου, στο να βγεις έξω, τι θα βάλεις. Σε όλα τα υπόλοιπα.» (Σεβαστή, 21 ετών, αρ. Συνέντευξης 27)

«Συνεντευξιαζόμενος: Αυτό δεν υπάρχει, δηλαδή, η Αλβανία ακόμα είναι πολύ πίσω σ’ αυτό. Δηλαδή υπάρχει ρήξη σε όλες τις οικογένειες, δηλαδή υπάρχει αυτό, βλέπεις στα παιδιά με τους Αλβανούς γονείς... οπισθοδρομικοί είναι όχι ως προς εμάς παιδιά πλέον, γιατί εμείς διεκδικήσαμε, κοίτα πως το λέω, το διεκδικήσαμε ανεξαρτησία η αδελφή μου και εγώ...» (Παναγιώτης, 30 ετών, αρ. Συνέντευξης 3)

Και τα παιδιά ποντιακής καταγωγής αντιμετώπιζαν το ίδιο θέμα με τους γονείς τους και εκεί τα πράγματα ήταν σαφώς αυστηρότερα. Υποστήριξαν πως οι γονείς είχαν λόγο ακόμα και όταν αποφάσιζαν να χωρίσουν από το σύντροφο τους και γενικότερα δεν υπήρχαν διαφωνίες γιατί όπως αναφέρει μία συνεντευξιαζόμενη:

« Α..., λοιπόν το περίεργο είναι ότι ποτέ δεν ήθελα και εγώ αλλά άμα τυχόν και ήθελα θα γινότανε χαμός στο σπίτι..., δε θα το έκανα με τίποτα, θα με είχε σκοτώσει ο μπαμπάς... (γελάει), αλλά ευτυχώς δεν ξέρω... μάλλον με μάθανε να μην θέλω κάτι τέτοιο, κάτι εξτρίμ..., τατουάζ, μύτη...(γελάει)» (Μαρία, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 21).

Όταν πια, μετά το πανεπιστήμιο, ήρθα και τους εξέφραζα ανοιχτά αυτά που δεν μου άρεσαν, μου είπαν: «Τι σε στείλαμε να σπουδάσεις; Για να μας τη λες;». Κοίταξε, είχαμε πολύ συχνά.. εγώ επειδή είμαι, ξέρω γω, πιο χαμηλών τόνων, δεν είχα πολλούς καβγάδες. Ας πούμε, η αδελφή μου που είναι πιο επαναστάτρια, καβγάδιζε άγρια. Για το αν θα βγαίνει, για το αν θα χωρίσει, για το τι θα κάνει, δηλαδή, είχαμε, ναι, με την αδελφή μου άγριους καβγάδες. » (Δέσποινα, 36 ετών, αρ. Συνέντευξης 30)

Από τις απαντήσεις τους διαπιστώθηκε πως το κάθε παιδί με τον τρόπο του, προσπαθούσε να δηλώσει στους γονείς του πως εδώ είναι μία άλλη χώρα, με άλλες συνήθειες και νοοτροπίες και αυτό φαίνεται πως άρχισαν να το αποδέχονται αργά, με το πέρασμα των χρόνων. Η υιοθέτηση νέων αντιλήψεων φαίνεται σε πολλά σημεία μέσα στις συνεντεύξεις. Η διαφορετικότητα των αντιλήψεων, έστω και αν οι γονείς τους έχουν υιοθετήσει κάποιες νέες με την έλευση τους στην Ελλάδα, καθιστά τα παιδιά διαφορετικά από τους γονείς τους.

Η διαφορετική κοινωνικοποίηση που έχουν λάβει τα παιδιά τους, ευνοεί την αναπαραγωγή μέρος μόνο των γονεϊκών αντιλήψεων γιατί δεν υπάρχει, με την έλευση σε μία νέα χώρα, ένα κοινωνικό περιβάλλον που θα υποστηρίξει την ολοκληρωτική αναπαραγωγή τους. Μοιραία λοιπόν, οι γονείς με τον καιρό, ενσωματώνουν κάποιες νέες αντιλήψεις που συνάδουν περισσότερο με αυτές που κυριαρχούν στην νέα κοινωνία την οποία ζουν.

«Συνεντευξιαζόμενη: Διαφορετική.. Σε μερικά πράγματα, ναι. Δηλαδή στον τρόπο που σκέφτομαι. Εκείνοι ακόμα σκέφτονται, παρόλο που έχουν έρθει εδώ, σκέφτονται πιο οπισθοδρομικά από μένα, γιατί έχουν μεγαλώσει και έχουν την κουλτούρα απ' την Αλβανία.. έχουν ενταχθεί πάρα πολύ σε σχέση με το πως ήταν στην αρχή. Στην αρχή ήτανε εντελώς διαφορετικοί....Δεν μπορούσαν να ενταχθούνε ούτε στον τρόπο διαβίωσης εδώ, ούτε.., Ενώ εδώ, ας πούμε, επειδή σε κοιτούσε το άλλο αγοράκι που ήταν δίπλα, στην παραλία, εε, κάπως φαινόταν στους γονείς μου. Δεν μπορούσαν να ενταχθούνε σ' αυτό κατευθείαν. Σου 'λεγε: «Α! σε κοιτάει αυτός! Σκεπάσου!» ή κάτι παρόμοιο, ναι. Αρχικά. Αλλά, τώρα, όχι πλέον. Είναι καλύτερα τα πράγματα.» (Αλεξάνδρα, 20 ετών, αρ. Συνέντευξης 31)

Επίσης, αναφέρθηκε η επιθυμία ελάχιστων γονιών να επιστρέψουν πίσω στη χώρα καταγωγής τους.

«Συνεντευξιαζόμενη: Σκέφτεται το να πάμε πάλι πάνω. Οπότε θα είναι πολύ δύσκολο το να βρω κάποιον Έλληνα και θα χαλάσει πολλά σχέδια.» (Ελένη, 20 ετών, αρ. Συνέντευξης 29)

Επίσης, εκτός από τους ίδιους επιθυμούν και τα παιδιά τους να τους ακολουθήσουν, κάτι που δεν άρεσε καθόλου στα ίδια, γιατί θεωρούν πως θα κάνουν πάλι μια καινούρια αρχή. Έχουν κοινωνικοποιηθεί στη χώρα και άρα έχουν ενστερνιστεί σε πολύ μεγάλο βαθμό την νοοτροπία και των αντιλήψεις της, έχουν συνηθίσει μία καθημερινότητα με συγκεκριμένο πρόγραμμα, έχουν αναπτύξει ένα ισχυρό δίκτυο φιλικών επαφών και σχέσεων και δεν θα είναι εύκολο να αποκοινωνικοποιηθούν και να επανακοινωνικοποιηθούν σε μία χώρα, έστω και αν αυτή είναι η χώρα καταγωγής τους. Διαπιστώνεται έτσι ρήξη των κοινωνικών σχέσεων και δεσμών για μία ακόμα φορά με την χώρα καταγωγής τους.

«Συνεντευξιαζόμενη: Αυτοί πιστεύουν ότι η καλύτερη λύση για

μένα είναι να γυρίσω πίσω, να προσπαθήσω να δουλέψω σε κάποιο.. το Υπουργείο Εξωτερικών της Μολδαβίας. Εμένα, δε ξέρω, με τρομάζει λίγο η ιδέα... φαίνεται και πάλι... το να γυρνάω πίσω είναι μια καινούργια αρχή. Έχω, έχω να πάω χρόνια και όποτε πήγαινα, πήγαινα για 10 μέρες. Δεν... δεν την έχω ζήσει τη χώρα. Έχουν αλλάξει πάρα πολύ τα πράγματα και... δε ξέρω, δεν μ' αρέσει και τόσο πολύ η ιδέα να πάω.»(Αντζελα, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 18)

Επίσης, γίνεται έντονη αναφορά πως οι γονείς τους λόγω δικών τους βιωματικών ρατσιστικών εμπειριών, δε βλέπουν με καλό μάτι την επιθυμία των παιδιών να ζήσουν στο εξωτερικό, σε άλλη χώρα πλην αυτής της χώρας καταγωγής.

«Συνεντευξιαζόμενη: Αρχίζουν αυτοί τα δικά τους : «εσύ παιδί μου δεν ξέρεις πως είναι να δουλεύεις σ ' ένα περιβάλλον και να είσαι ο αλλοδαπός και να σε κοιτάνε» ... και το ένα και το άλλο, ...»και δεν θες να μας ακούσεις...» και όλα τα σχετικά.
»(Αντζελα, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 18)

Το πρώτο παιδί συνήθως, στη σειρά γέννησης, δέχεται περισσότερη πίεση στο θέμα του σχολείου, των βαθμών και στις εξόδους κάτι που ισχύει γενικά σε όλες τις οικογένειες μεταναστών και μη, λόγω της αγωνίας να μεγαλώσουν σωστά το παιδί τους, να είναι καλοί γονείς και των προσδοκιών των γονιών από το παιδί τους, ώστε να μην θεωρήσουν πως απέτυχαν σαν γονείς. Στην περίπτωση των παιδιών αυτών, επιδρά και ο παράγοντας της διαφορετικής κοινωνικοποίησης των γονιών τους, στις χώρες καταγωγής τους και ενδεχομένως τα επόμενα στη σειρά γέννησης παιδιά, να μην βιώσουν τόση πίεση λόγω του ότι με το πέρασμα των χρόνων οι γονείς υιοθετούν αντιλήψεις «που είναι πιο κοντά» με αυτές της χώρας υποδοχής.

«Συνεντευξιαζόμενη: Ε, ναι παλιά γι' αυτό, γιατί δεν έκανες δουλειές ή κυρίως γιατί άργησες, γιατί δεν διάβασες. Αν και μεμένα δεν είχε θέμα, πιο πολύ είχε με τον αδελφό μου που δεν διάβαζε και με την αδελφή μου που έκανε κοπάνες. Εγώ δεν είχα και..
Συνεντεύτρια: Ήσουν το μεγαλύτερο παιδί;
Συνεντευξιαζόμενη: Ναι. » (Μάνια, 31 ετών, αρ. Συνέντευξης 33)

«Συνεντευξιαζόμενη: Ε πιο πολύ να μη βγαίνουμε, αυτό ήταν το θέμα τους όταν είχαμε πρωτοέρθει για το τι θα πει ο κόσμος που βγαίνει η κόρη μου έξω, αυτή ήταν η σκέψη του μπαμπά αλλά

εντάξει με τον καιρό κατάλαβε, οπότε εντάξει.
Συνεντευκτρια: Η μικρή δεν έχει τέτοιο θέμα...
Συνεντευξιαζόμενη: Όχι, δεν έχει. Δεν ρωτάει, βγαίνει μόνη της. Εμείς τα περάσαμε αυτά, οι μεγάλοι. (γελάει)» (Μέγκυ, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 22)

Στην περιγραφή ενός καυγά που να θυμούνται με τους γονείς τους, οι απαντήσεις ήταν ποικίλες και αφορούσαν ένα φάσμα απαντήσεων από το «δεν θυμάμαι» ως «έφαγα χαστούκι». Οι λόγοι συνδέονται άμεσα με την προηγούμενη ερώτηση και είχαν να κάνουν με την αργοπορία τους να επιστρέψουν στο σπίτι μετά από νυχτερινή έξοδο, τους βαθμούς στο σχολείο και το αν έχουν προσωπική σχέση με κάποιον.

Αυτός ο λόγος των καυγάδων αφορά κυρίως τα κορίτσια αλβανικής και ποντιακής καταγωγής, πιθανόν ως απόρροια της πατριαρχικής δομής της οικογένειας στις κοινωνίες αυτές. Αντίθετα, τα κορίτσια που έχουν καταγωγή από χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης καυγαδίζουν για πιο απλά θέματα, όπως τις δουλειές του σπιτιού.

«Συνεντευξιαζόμενη: Και επειδή, λοιπόν, ξεκίνησα να βγαίνω, όταν θυμάμαι την πρώτη φορά που άργησα, είχα πει βέβαια ότι θα πάω σε party του σχολείου, σε κλαμπ, και είχα γυρίσει δύο η ώρα, το χαστουκάκι το ‘φαγα. Το ‘φαγα η αλήθεια είναι αυτή. Βέβαια στην αρχή είχαμε πολλά, μέχρι που προσαρμόστηκαν και είδαν ότι δε γίνεται. Δε γίνεται γιατί όταν έχω μεγαλώσει εδώ, έχω μάθει εδώ.» (Σεβαστή, 21 ετών, αρ. Συνέντευξης 27)

«Συνεντευξιαζόμενη: Γιατί δε μαζεύω τα ρούχα μου, τα πετάω όπου να ‘ναι, βασικά θέματα.» (Σβιέτα, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 26)

Στην ερώτηση αν βλέπουν συχνά τους γονείς τους ή αν δουλεύουν πολύ και δεν τους βλέπουν, αναφέρθηκε αρκετά το θέμα της οικονομικής κρίσης και πως πλέον τους βλέπουν συχνά, λόγω ακριβώς του ότι τώρα δεν εργάζονται τόσες ώρες όσο πριν, ή ο ένας γονιός δεν εργάζεται όσο πριν, ή είναι άνεργος.

Στην προκειμένη περίπτωση οι γυναίκες - μητέρες είναι αυτές που σηκώνουν το οικονομικό βάρος της οικογένειας, αφού οι άντρες τους και πατεράδες των παιδιών είναι άνεργοι. Η κατακόρυφη μείωση της απασχόλησης στα επαγγέλματα που σχετίζονται με τον οικοδομικό και κατασκευαστικό κλάδο της οικονομίας, όπου και εργάζονταν μέχρι πριν λίγα χρόνια, οδήγησε μεγάλο μέρος του αντρικού πληθυσμού που ανήκει στην πρώτη γενιά, στην

ανεργία.

«Συνεντεύκτρια: Τους βλέπεις συχνά ή δουλεύουν πολύ; Ο πατέρας σου δουλεύει;

Συνεντευξιαζόμενος: Δόξα τω Θεώ, ναι, έχει αρχίσει. Η μαμά μου κάθε φορά, γιατί άμα σταματήσει και η μαμά να δουλεύει, τελειώσαμε.» (Παναγιώτης, 30 ετών, αρ. Συνέντευξης 3)

«Συνεντευξιαζόμενος: Η μάνα μου δουλεύει πάρα πολύ. Δουλεύει δέκα τέσσερις ώρες, στο εστιατόριο, κουζίνα και το πρωί και σέρβις. Ο πατέρας μου είναι στην Μάνδρα, στις αποθήκες της ... και δουλεύει μέχρι τις τρεις η ώρα και όταν γυρνάω από το σχολείο τον βλέπω κανονικά δηλαδή, το θέμα είναι με τη μάνα μου και εντάξει όσο μπορώ έρχομαι και τη βλέπω στη δουλειά της» (Βασίλης, 18 ετών, αρ. Συνέντευξης 7)

«Συνεντευξιαζόμενος: Η μητέρα μου έχει.. δούλεψε παλαιότερα ως καθαρίστρια, αλλά αποφάσισε και πήγε σε ένα ΙΕΚ κομμωτικής και τώρα πηγαίνει σε σπίτια και κουρεύει, περιποιείται κάποιες κυρίες είτε κυρίους.

Συνεντεύκτρια: Ωραία! Ο πατέρας σου με τι ασχολείται;

Συνεντευξιαζόμενος: Ο πατέρας μου οικοδομή. Η οικοδομή έχει ψοφήσει, άρα..» (Αντώνης, 18 ετών, αρ. Συνέντευξης 23)

Επίσης, η συχνότητα των επαφών εξαρτάται και από τη φύση της δουλειάς που κάνουν οι γονείς αλλά και το επάγγελμα ή τις διάφορες ασχολίες που κάνουν τα παιδιά, όπως π.χ οι σπουδές τους.

«Συνεντεύκτρια: Ναι. Τους βλέπεις συχνά ή δουλεύουν πολύ;

Συνεντευξιαζόμενη: Δεν τους έβλεπα συχνά γιατί έλειπα όλη τη μέρα στην Αθήνα, στο πανεπιστήμιο, τα τελευταία δηλαδή τέσσερα χρόνια έφευγα το πρωί και γύρναγα το βράδυ.» (Μαρίνα, 22 ετών, αρ. Συνέντευξης 38)

Μία ακόμα ερώτηση που διερευνά τη σχέση μεταξύ των παιδιών κι των γονέων τους, καθώς και τη συχνότητα επαφών τους, είναι το «αν τρώνε μαζί τους». Στην πλειονότητα τους τα παιδιά απάντησαν πως τρώνε όλοι μαζί, εκτός αν έχουν διαφορετικά ωράρια. Ελάχιστες απαντήσεις υπήρξαν προς την αντίθετη πλευρά, δηλαδή πως δεν τρώμε όλοι μαζί γιατί «δεν θέλω» ή γιατί «δεν το είχαμε αυτό ποτέ στο σπίτι». Παρατηρούνται λοιπόν στενές οικογενειακές σχέσεις, εξαιρετικά δεμένες, που ο ένας υπολογίζει και βοηθά τον άλλο.

«Συνεντεύκτρια : Τρως μαζί τους;

Συνεντευξιαζόμενος: Ναι.

Συνεντεύκτρια: Καθημερινά;
Συνεντευξιαζόμενος: Ναι» (Χρήστος, 29 ετών, αρ. Συνέντευξης 4)

«Συνεντευξιαζόμενη: Οικογενειακά και όλα αυτά; Όταν τυχαίνει να ‘μαστε όλοι μαζί σπίτι, ναι.» (Σβιέτα, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 26)

Η γνώση των ελληνικών αποκτήθηκε πιο εύκολα από τα παιδιά σε σχέση με τους γονείς τους, όπως ανέφεραν τα ίδια, λόγω σχολείου αλλά και ηλικίας.

«Συνεντευξιαζόμενη: Λόγω σχολείου. Και λόγω της ηλικίας βασικά.» (Αναστασία, 28 ετών, αρ. Συνέντευξης 25)

«Συνεντεύκτρια: Τα ελληνικά τα έμαθες πιο εύκολα από τους γονείς σου;
Συνεντευξιαζόμενη: Ναι. Γιατί ήρθα μικρή, πήγα σχολείο...» (Νίκη, 34 ετών, αρ. Συνέντευξης 24)

Το πως αισθάνονται σε σχέση με αυτό, αποτυπώνεται στις απαντήσεις της επόμενης ερώτησης. Η πρώτη γενιά ενδιαφέρεται να μάθει τη γλώσσα απλά για να μπορεί να συνεννοείται. Η δεύτερη λόγω σχολείου και κοινωνικοποίησης εμβαθύνει περισσότερο στη γνώση της γλώσσας της χώρας εγκατάστασης. Έτσι αποδεικνύεται πως τα παιδιά λειτουργούν σαν βασικός μοχλός κοινωνικοποίησης των γονιών τους στην ελληνική κοινωνία.

«Συνεντευξιαζόμενη: Προσπαθούσα ανέκαθεν να τους μάθω, να τους διορθώνω, ε, δε τους άρεσε και πολύ, δηλαδή πάντα μου λέγανε : «έλα, έλα εντάξει, τώρα, φτάνει που εμείς μπορούμε να συνεννοηθούμε, δε θα κάτσουμε να τα μάθουμε όλα!». Βέβαια ακόμα και τώρα πιστεύω ότι είναι πολύ μεγάλο λάθος και το θεωρώ απαράδεκτο αυτό, το να ζεις σε μια χώρα 15-20 χρόνια και να μην μπορείς να μιλάς καλά. Αυτό. » (Αντζελα, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 18)

«Συνεντευξιαζόμενη: Εντάξει, συναναστρεφόμουν με παιδιά της ηλικίας μου, πήγαινα σε σχολείο, μιλάγανε συνέχεια ελληνικά, οι γονείς μου στις πρώτες δουλειές τους είχαν και Αλβανούς οπότε δεν πολυδυσκολεύτηκαν για να τη μάθουν, ούτε ζορίστηκαν.» (Μέγκυ, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 22)

Λόγω της καλύτερης γνώσης και χρήσης της ελληνικής γλώσσας από τα παιδιά τους, αναφέρθηκε μία τακτική που ίσως εκ πρώτης όψεως δεν φαίνεται τόσο σημαντική για να αναφερθεί στην έρευνα, όμως με μία βαθύτερη ανάλυση μπορεί να δώσει στοιχεία αναφορικά με τις σχέσεις που επικρατούν στην

οικογένεια. Οι γονείς λοιπόν, στην πλειονότητα τους, έπαιρναν στις δημόσιες υπηρεσίες μαζί τα παιδιά τους, για να τους μεταφράσουν διάφορα έγγραφα. Τα περισσότερα παιδιά ανέφεραν πως το έκαναν με χαρά γιατί ένιωθαν ότι βοηθούσαν την οικογένεια τους, ενώ άλλα ανέφεραν πως αντιμετώπισαν αυξημένα επίπεδα άγχους. Πέρα από το άγχος, η τακτική αυτή να μεν εξυπηρετεί τους γονείς για να διεκπεραιώσουν τις γραφειοκρατικές υποχρεώσεις που τυχόν έχουν, διασαλεύει όμως το ρόλο του παιδιού μέσα στην οικογένεια.

Αρμοδιότητες που δεν αντιστοιχούν στην παιδική ηλικία, μπορούν να επιφέρουν ρήξη στις οικογενειακές σχέσεις. Ο λόγος είναι απλός, το παιδί ενώ επωμίζεται τέτοιου είδους δυσκολίες και τα καταφέρνει και νιώθει καλά για τον εαυτό του, όταν ο γονιός θα το επιπλήξει πχ για την αργοπορία σε μία νυχτερινή έξοδο, το παιδί θα μπερδευτεί και θα αντιλαμβάνεται με δυσκολία πλέον το ρόλο του μέσα στην οικογένεια. Δεν αναφέρθηκε κάποιο τέτοιου είδους περιστατικό από τα παιδιά της έρευνας, γεγονός που ενδεχομένως να σημαίνει πως υπάρχουν ισχυρές οικογενειακές σχέσεις με διακριτούς ρόλους.

«Συνεντεύκτρια: Σου ζητούσαν να τους μεταφράσεις κάποια έγγραφα; Χαρτιά; Σε 'παίρναν μαζί τους σε υπηρεσίες;
Συνεντευξιαζόμενη: Ναι, εγώ τα 'φτιαχνα έτσι και αλλιώς γιατί για μένα ήτανε πιο εύκολα, τα συμπλήρωνα και τέτοια.» (Νίκη, 34 ετών, αρ. Συνέντευξης 24)

«Συνεντευξιαζόμενη: Με άγχωνε γιατί δεν ήξερα..., ο μπαμπάς μου ακόμα και τώρα θέλει μεταφραστή μαζί του... στις υπηρεσίες επειδή βαριούνται, ζητάνε παραπάνω πράγματα να λύσουν το θέμα, δεν ήξερα εγώ αν τα έχουμε μαζί μας, ή ... τι ν' απαντήσω εκείνη την ώρα.» (Μέγκυ, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 22)

Αναφορικά με το αν οι γονείς τους ήταν πολύ αυστηροί ή όχι, οι απαντήσεις μοιράζονται στο «ναι» και στο «όχι». Για όσα παιδιά απάντησαν «ναι» η αυστηρότητα σχετιζόταν περισσότερο με τους βαθμούς στο σχολείο και την περίπτωση αργοπορίας στις εξόδους. Πλην ελαχίστων περιπτώσεων που η αυστηρότητα σχετιζόταν γενικά με τις διαστάσεις της ζωής των παιδιών, για παράδειγμα το ποιους θα κάνουν παρέα, αν θα μακιγιαριστούν ή όχι τα κορίτσια, το τι θα φορέσουν σε μία έξοδο κλπ, δεν διαπιστώθηκε μεγάλος βαθμός αυστηρότητας.

«Συνεντεύκτρια: Ήτανε αυστηροί οι γονείς σου μαζί σου;

Συνεντευξιαζόμενος: Ήταν. Ήταν, αλλά με μέτρο. Δηλαδή..

Συνεντεύκτρια: Ένα παράδειγμα, σ' άφηναν έξω μέχρι μια συγκεκριμένη ώρα;

Συνεντευξιαζόμενος: Ε, πιο μικρό, ναι. Από κάποια περίοδο και μετά, δηλαδή και μάλιστα σε πολύ μικρότερη, ας πούμε, ηλικία, επειδή, εντάξει, πάντα με εμπιστευόντουσαν και δεν, δεν τους είχα αφήσει, ας πούμε, δεν τους είχα δώσει δικαίωμα να μην με εμπιστεύονται..., δε νομίζω ότι ήτανε αυστηροί πάρα πολύ ώστε να μου δημιουργούν πρόβλημα. Η αυστηρότητά τους ήτανε στο σχολείο. ...βέβαια και στα πράγματα που δεν ήθελαν να κάνω, όσο ήμουν μικρός. Δηλαδή, εντάξει, το να είμαι 13 χρονών, ξέρω γω και να με πιάσουν να αλητεύω, ας πούμε, ξέρω γω, με παιδιά τα οποία δε θεωρούσαν ότι ήτανε σωστά, εντάξει και κει, ας πούμε, μου τη λέγανε.

Συνεντεύκτρια: Σε έβαζαν τιμωρία;

Συνεντευξιαζόμενος: Όχι. Όχι, όχι. Επίπληξη, ας πούμε, ουσιαστικά. Αλλά, στο σχολείο, ναι, ήταν αυστηροί. Όσον αφορά τους βαθμούς, δηλαδή και την απόδοσή μου, ήτανε αυστηροί. » (Δημήτρης, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 1)

Η αυστηρότητα στους βαθμούς του σχολείου σχετίζεται με την επόμενη ερώτηση, δηλαδή «*το αν ένιωθαν ότι τους πίεζαν σε κάτι*». Φαίνεται λοιπόν πως οι γονείς τους θεωρούσαν πως η κοινωνική καταξίωση και η επαγγελματική επιτυχία πραγματοποιείται μέσω του σχολικού θεσμού και άρα τα παιδιά τους πρέπει να επιτύχουν πρώτα εκεί. Επίσης, συνδέεται και με την ερώτηση, «*ήθελαν οι γονείς σας να σπουδάσετε;*» Στην πλειονότητα των απαντήσεων η απάντηση ήταν «*ναι, ότι ήθελα εγώ αρκεί να σπουδάσω.*» Ελάχιστοι γονείς προέτρεψαν τα παιδιά τους να πραγματοποιήσουν σπουδές σε επαγγέλματα που θεωρητικά απολαμβάνουν μεγάλο κύρος πχ γιατρός ή δικηγόρος.

Οι συμβουλές τους σχετικά με επαγγελματικό τους μέλλον, περιορίζονταν στο «*σπούδασε*» και μάλιστα στο σπούδασε για να έχεις καλύτερη ζωή από μένα. Από την επιθυμία αυτή των γονέων επαληθεύεται η διαπίστωση πως η πρώτη γενιά στρώνει το δρόμο ώστε η δεύτερη να επιτύχει καλύτερη επαγγελματική πορεία και κοινωνική καταξίωση. Οι εμπειρίες περιστατικών διακρίσεων, που πιθανόν να έχουν βιώσει οι γονείς τους, λόγω καταγωγής, αλλά και η απασχόληση τους σε χαμηλού κύρους επαγγέλματα πιθανόν να έχει οδηγήσει στην πρώτη γενιά να λειτουργεί με τον τρόπο αυτό.

«Συνεντεύκτρια: Σε πίεσαν στο θέμα του σχολείου να διαβάξεις ;
Συνεντευξιαζόμενη: Πάρα πολύ ! Σου είπα και πριν οι γονείς μου δίνουν πάρα πολύ μεγάλη βάση στην εκπαίδευση. Αυτοί πρώτα μάθανε για το σχολείο και μετά κάνανε τα... τα χαρτιά μου για να 'ρθω.» (Ιρένε, 22 ετών, αρ. Συνέντευξης 14)

Συνεντεύκτρια: Ήθελαν να σπουδάσετε;
Συνεντευξιαζόμενη: Ναι, ήθελαν, ήθελαν να σπουδάσω να πάω Πανεπιστήμιο, να πάω κάποια σχολή να βγάλω. Δεν έχει σημασία, ότι μου άρεσε, αρκεί να είχα το πτυχίο, ανώτερο πτυχίο. (Αλίνα, 30 ετών αρ. Συνέντευξης 15)

Συνεντευξιαζόμενος: Όχι ιδιαίτερα γιατί μ' άρεσε και μένα, ξέρω γω, να διαβάζω αλλά, όταν με έβλεπαν να τα ψιλοπαράταω, με εμψύχωναν και μου έλεγαν ότι, δηλαδή, : «πρέπει να το κάνεις! Αλλιώς, σε περιμένει η τσάπα!» (Αντώνης, 18 ετών, αρ. Συνέντευξης 23)

Όσον αφορά το φιλικό περίγυρο των παιδιών, στην πλειονότητα τους, οι γονείς δεν είχαν θέμα με την εθνικότητα των φίλων τους, όσο το να είναι «καλά παιδιά».

Συνεντευξιαζόμενη: Όχι, αρκεί να ήταν καλά παιδιά... από καλή οικογένεια..., μη φανεί αυτό που λέω σαν καλή οικογένεια με λεφτά, να μην είναι ναρκομανείς, κλέφτες, ξέρεις μπλεγμένοι πουθενά, αυτό. (Μαρία, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 21)

Υπήρξαν και κάποιες απαντήσεις που ενώ απαντούν για το αν οι γονείς τους είχαν κάποιο θέμα με εθνικότητα των φίλων τους, με μια βαθύτερη ανάλυση υποδεικνύεται ξεκάθαρα πως τα παιδιά δεν νιώθουν πως ανήκουν στην ελληνική κοινωνία.

«Συνεντεύκτρια: Είχε σημασία γι' αυτούς οι εθνικότητά τους, από πού θα είναι ;
Συνεντευξιαζόμενη: Ούτε καν ! Δεν μπορείς να έχεις σχέση με την εθνικότητα κάποιου απ' τη στιγμή που είσαι εσύ ξένος σε άλλη χώρα.» (Ιρένε, 22 ετών, αρ. Συνέντευξης 14)

Οι απαντήσεις σχετικά με τους γονείς που είχαν θέμα με την εθνικότητα των φίλων των παιδιών τους, είναι μόνο δύο και σχετίζονται με τις εθνικότητες των Αλβανών και των Αφγανών. Οι Αλβανοί σαν εθνικότητα έχουν στιγματιστεί με έντονη αρνητική χροιά από την ελληνική κοινωνία και όπως φαίνεται έχουν αρχίσει να παίρνουν σειρά και άλλες εθνικότητες. Η αποτυχημένη διαχείριση του μεταναστευτικού ζητήματος και των παρελκόμενων θεμάτων που αυτή δημιουργεί, οδηγεί την κοινωνία και μέσα σε αυτή εντάσσεται και η πρώτη γενιά μεταναστών, να αναπτύσσει διακρίσεις βάσει εθνικότητας.

«Συνεντευξιαζόμενος: Ε, εντάξει, εντάξει υπήρχε κάπως, γιατί το βλέπει και κάπως διαφορετικό γιατί, μήπως δεν έχει, ας πούμε, με τους Αφγανούς, εγώ έχω και φίλους από το Αφγανιστάν....τους είχα γνωρίσει μια φορά σε μια καφετέρια και έχουμε βγει κάποιες φορές, όχι τόσο συχνά βέβαια, αλλά και μου έλεγε η μητέρα μου : «πρόσεξε, με αυτούς δε ξέρεις πότε θα σε σφάζουνε!». Αλλά είναι από καλή οικογένεια, απ' ότι κατάλαβα, γιατί έχει μεγαλώσει σε πολύ καλή οικογένεια και όλοι οι αδελφοί του είναι στο εξωτερικό, σπουδάζουνε. » (Κωνσταντίνος, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 5)

Συνεντευξιαζόμενη: Ε, όχι, αλλά είναι ρατσιστές, όσον αφορά τους Αλβανούς, ε, μόνο αυτό.... Και όμως, έχω. Δηλαδή, ένας πολύ καλός μου φίλος είναι Αλβανός. Και είναι πολύ καλό παιδί. έχει μπει μες στο σπίτι και τους λέω, ας πούμε: «θα 'ρθει ο τάδε». Εντάξει, ο πατέρας μου πιο πολύ έχει ένα θέμα. Εντάξει... (Αλεξάνδρα, 24 ετών αρ. Συνέντευξης 19)

Στην πλειονότητα τους, τα παιδιά εμπιστεύονται την κρίση των γονέων τους και τους συμβουλευονται σε αρκετά θέματα που αφορούν τη ζωή τους. Από φιλικές σχέσεις μέχρι προσωπικές, από προβλήματα στη δουλειά τους ή στις σπουδές τους, οι γονείς είναι εκεί και βοηθούν τα παιδιά τους. Οι γονείς παρέχουν δηλαδή, ψυχολογική στήριξη, οικονομική και ότι άλλο χρειαστούν τα παιδιά τους, στη ζωή τους. Το γεγονός αυτό φανερώνει στενές οικογενειακές σχέσεις και αρκετά δεμένες οικογένειες. Να σημειωθεί πως ενώ και οι δύο γονείς είναι κοντά στα παιδιά τους, οι μητέρες είναι λίγο παραπάνω, ιδιαίτερα σε ότι αφορά προσωπικές σχέσεις.

«Συνεντεύκτρια: Σε βοηθούν στη ζωή σου;
Συνεντευξιαζόμενος: Βέβαια όταν έχω ανάγκη είτε ψυχολογική, είτε κυρίως οικονομική πάντα εκεί είναι... (γελάει)» (Λεβόν, 21 ετών, αρ. Συνέντευξης 20)

«Συνεντευξιαζόμενη: Ναι, ναι. Η μαμά. Εντάξει, όσο να 'ναι είμαι η μεγάλη της κόρη σε αυτήν θα πάω να πω και να μου πει τα ιδιαίτερα πράγματα. Με τον μπαμπά, εντάξει, δε θα του πω κάτι προσωπικό μου ή κάτι.., με τη μαμά θα πω το παραμικρό, το παραμικρό. Τι θα φορέσω σήμερα, μπορεί να της πω : «σ' αρέσει αυτό με αυτό, ταιριάζει;», τα πάντα και τα προσωπικά μου θα της πω. » (Αλεξάνδρα, 24 ετών , αρ. Συνέντευξης 19)

Συμπεράσματα

Σε γενικές γραμμές, από τις απαντήσεις στο κεφάλαιο αυτό διαπιστώνεται πως

η δεύτερη γενιά διατηρεί στενές οικογενειακές σχέσεις με την πρώτη γενιά, δηλαδή τους γονείς τους. Τρώνε αρκετά συχνά μαζί τους, ανάλογα βέβαια με το πρόγραμμα των παιδιών και των γονιών, αν και όπως αναφέρθηκε λόγω κρίσης, οι περισσότεροι γονείς και ειδικά οι άντρες είναι άνεργοι, οπότε τους βλέπουν συχνότερα σε σχέση με πριν που εργάζονταν αρκετές ώρες.

Ιδιαίτερα, τα παιδιά αλβανικής και ποντιακής καταγωγής, αν και η πατριαρχική δομή οικογένειας που οι γονείς φέρουν σαν αντίληψη από τη χώρα καταγωγής, μπορεί να δημιουργεί κάποιες διενέξεις, ωστόσο οι διενέξεις αυτές περιορίζονται στα θέματα των βαθμών του σχολείου και στις νυχτερινές εξόδους.

Αντίθετα, στα παιδιά με καταγωγή από χώρες της πρώην Σοβιετική Ένωσης παρατηρείται μια διάσταση στις σχέσεις με τον πατέρα, αφού όλα τα παιδιά του δείγματος με καταγωγή από εκεί, οι γονείς τους είναι χωρισμένοι και μένουν στην Ελλάδα με τις μητέρες τους, πολλά δε από αυτά δεν έχουν στενές ή και καθόλου επαφές με τον βιολογικό τους πατέρα.

Οι σχέσεις με τις μητέρες τους είναι πιο στενές γιατί τις νιώθουν πιο κοντά τους και θεωρούν σε γενικές γραμμές πως είναι πιο ευπροσάρμοστες στην ελληνική κοινωνία. Ο πολύ σπουδαίος ρόλος της γυναίκας – μητέρας φαίνεται και από άλλα σημεία της έρευνας, όπως το ότι είναι αυτές που σηκώνουν το οικονομικό βάρος της οικογένειας μέσα στην κρίση, αφού οι άντρες τους που εργάζονταν σε κλάδους της οικονομίας, οι οποίοι σχετίζονταν με τις κατασκευές, έχουν δεχτεί τεράστιο πλήγμα, με συνέπεια πολλοί από αυτούς να έχουν μείνει άνεργοι. Επίσης, είναι αυτές που κυρίως συμβουλεύουν τα παιδιά τους σχετικά με διάφορα θέματα, όπως τις φιλικές και προσωπικές τους σχέσεις.

Πολλοί γονείς αλλάζουν τη συμπεριφορά τους, ως προς τα παιδιά τους, ανάλογα με την κοινωνία που θα βρεθούν. Όταν επισκέπτονται την χώρα καταγωγής φαίνεται πως λειτουργούν περισσότερο με τα αντιληπτικά πρότυπα που συνάδουν με την εκεί κοινωνία, ενώ όταν βρίσκονται στην χώρα υποδοχής, λειτουργούν με αντιληπτικά πρότυπα που είναι πιο κοντά στην κοινωνία εγκατάστασης.

Ιδιαίτερα στην περίπτωση των κοριτσιών, η αλλαγή του τρόπου συμπεριφοράς στην κοινωνία καταγωγής είναι περισσότερο έκδηλη. Αυτό ισχύει κυρίως για τα παιδιά αλβανικής καταγωγής, γεγονός που δικαιολογεί τη διαπίστωση περί πατριαρχικών δομών οικογένειας στην κοινωνία καταγωγής.

Γενικότερα, η διάσταση των απόψεων και των αντιλήψεων μεταξύ

πρώτης και δεύτερης γενιάς συνίσταται τόσο στο γεγονός της διαφορετικής γενιάς, δηλαδή διαφορετικές ηλικίες, κάτι που συμβαίνει σε όλες τις κοινωνίες, όσο για την περίπτωση αυτή και στην διαφορετική κοινωνικοποίηση που έχουν βιώσει στη χώρα καταγωγής. Είναι λογικό λοιπόν, οι γονείς να φέρουν τα αντιληπτικά σχήματα που έχουν γνωρίσει κατά την κοινωνικοποίηση τους εκεί. Αργά, με το πέρασμα των χρόνων, βέβαια, φαίνεται μια αλλαγή, με την υιοθέτηση καινούριων αντιλήψεων που είναι πιο κοντά στα αντιληπτικά πρότυπα της χώρας εγκατάστασης.

Ελάχιστα παιδιά δήλωσαν πως οι γονείς τους έχουν εκφράσει την επιθυμία να γυρίσουν πίσω στη χώρα καταγωγής και πως επιθυμούν τα παιδιά να επιστρέψουν μαζί τους κάτι που δεν είναι καθόλου εύκολο για τα παιδιά λόγω της διαφορετικής κοινωνικοποίησης που έχουν βιώσει στη χώρα που γεννήθηκαν, είτε ήρθαν σε μικρή ηλικία. Από αυτό το σημείο φαίνονται για μία ακόμα φορά οι στενές οικογενειακές σχέσεις που διατηρούν, αφού οι γονείς δεν εξέφρασαν μία επιθυμία να φύγουν μόνοι τους, αλλά οικογενειακώς, μαζί με τα παιδιά τους.

Όσον αφορά τη γνώση της γλώσσας της κοινωνίας υποδοχής, η πρώτη γενιά φαίνεται πως τη μαθαίνει απλά να εξυπηρετείται στην καθημερινή επικοινωνία, ενώ τα παιδιά τους λόγω σχολείου εμβαθύνουν περισσότερο στη γνώση της και μάλιστα διορθώνουν τους γονείς τους σε λάθη που μπορεί να κάνουν κατά την ομιλία της. Λειτουργούν έτσι, σαν μοχλός κοινωνικοποίησης για την πρώτη γενιά.

Η πίεση που δέχτηκαν τα παιδιά από τους γονείς τους, αφορούσε κυρίως το διάβασμα στο σχολείο και τους βαθμούς τους. Η επαγγελματική επιτυχία και η κοινωνική καταξίωση των παιδιών τους φαίνεται πως για αυτούς περνάει πρώτα από το θεσμό της εκπαίδευσης. Οι διακρίσεις με βάση την καταγωγή τους που πιθανόν έχουν βιώσει οι γονείς τους και η απασχόληση σε χαμηλού κύρους επαγγέλματα, ενδεχομένως να οδηγεί στην τακτική αυτή, δηλαδή της πίεσης για την επιτυχία στο σχολείο. Ενδεικτική, της διαπίστωσης αυτής, είναι η απάντηση των παιδιών στο αν ήθελαν οι γονείς τους για τα ίδια, να σπουδάσουν. Η συνήθης απάντηση ήταν «ναι, *ότι θέλω εγώ αρκεί να σπουδάσω.*»

Η εθνικότητα των φίλων των παιδιών, δεν παίζει ρόλο για τους γονείς τους, αρκεί να είναι άτομα εμπιστοσύνης και να μην εμφανίζουν παραβατικές συμπεριφορές. Σε δύο περιπτώσεις μόνο αναφέρθηκε το θέμα της εθνικότητας και σχετιζόταν με την αλβανική και αφγανική εθνικότητα. Παρόλα αυτά, τα παιδιά είχαν φίλους από τις εθνικότητες αυτές, χωρίς να έχουν διαπιστώσει κάποιο πρόβλημα. Ο στιγματισμός της

αλβανικής εθνικότητας από την ελληνική κοινωνία, κοινωνία που συμμετέχουν και οι γονείς των παιδιών και άρα υιοθετούν κάποιες αντιλήψεις της, είναι γνωστός και φαίνεται και από άλλα σημεία της έρευνας. Φαίνεται όμως πως έχουν στιγματιστεί αρνητικά και άλλες εθνικότητες.

Κεφ. 15.3: Σχέσεις με φίλους

Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται αρχικά μία σκιαγράφηση αναφορικά με τη διάσταση των φιλικών σχέσεων. Η διάσταση αυτή είναι πολύ σημαντική γιατί αναδεικνύει την ύπαρξη ισχυρού ή μη κοινωνικού δικτύου γύρω από τα παιδιά. Τα κοινωνικά δίκτυα είναι το μέσο εκείνο που στηρίζει και συνδέει το ένα άτομο με το άλλο και κατά συνέπεια λειτουργεί υποστηρικτικά ως προς την συνοχή της κοινωνίας.

Έτσι τα παιδιά καλούνται να απαντήσεις που αφορούν την αντικειμενική πλευρά της διάστασης αυτής, δηλαδή το αν έχουν φίλους, την ηλικία τους, το εκπαιδευτικό τους επίπεδο, την εθνικότητα τους, τη συχνότητα των επαφών τους, που τους γνώρισαν κλπ.

Όμως στα κοινωνικά δίκτυα, πέρα από την απλή αναφορά για την ύπαρξη τους, η ποιότητα των σχέσεων είναι αυτή που καθορίζει ακόμα περισσότερο το υποστηρικτικό πλαίσιο γύρω από τα άτομα που ανήκουν σε αυτά. Η εμβάθυνση στις σχέσεις αυτές λοιπόν, κρίνεται ως απαραίτητη και εξετάζεται ταυτόχρονα και με άλλες διαστάσεις της ζωής των παιδιών, όπως οι σχέσεις με γονείς, σχέσεις με συμμαθητές, το που νιώθουν ότι ανήκουν και ποια η σχέση τους με τη χώρα καταγωγής.

Κεφ. 15.3.1: Φιλικό πλαίσιο

Η έρευνα του φιλικού πλαισίου των ερωτώμενων είναι πολύ σημαντική γιατί δείχνει την ύπαρξη ή την έλλειψη ενός κοινωνικού δικτύου γύρω τους, που βασίζεται σε σχέσεις κατανόησης και εμπιστοσύνης.

Στην συντριπτική τους πλειονότητα τα παιδιά απάντησαν θετικά στην ερώτηση αν έχουν φίλους. Εξάιρεση αποτελεί μόνο μία κοπέλα με καταγωγή από το Καζακστάν, που απάντησε αρνητικά. Οι υπόλοιποι, έχουν φίλους συνήθως συνομήλικους, που τους γνώρισαν είτε στο σχολείο, είτε στις σχολές τους μετά το λύκειο, είτε στις διάφορες εργασίες τους, είτε είναι συγγενικά πρόσωπα με τα οποία κάνουν παρέα.

Το σχολείο, γενικότερα ο θεσμός της εκπαίδευσης, αναδεικνύεται σημαντικός

φορέας κοινωνικοποίησης για μία ακόμα φορά αφού πάρα πολλά παιδιά που φοιτούν εκεί, δημιουργούν φιλικές σχέσεις με συμμαθητές ή συμφοιτητές τους.

«Συνεντευξιαζόμενος: Οι ηλικίες είναι η ηλικία μου. Όπως σου είπα, οι περισσότεροι μου φίλοι είναι απ' το σχολείο, στην ηλικία μου.» (Δημήτρης, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 1)

Παρατηρήθηκε πως σε μικρότερες ηλικίες, η διάσταση του φύλου στα κοινωνικά δίκτυα, είναι πιο αυστηρά καθορισμένη, δηλαδή τα αγόρια κάνουν παρέα πιο πολύ με αγόρια και τα κορίτσια με κορίτσια, πράγμα που είναι λογικό αφού νιώθουν ότι μοιράζονται πιο κοινά ενδιαφέροντα.

Αντίθετα, σε πιο μεγάλες ηλικίες αναφέρθηκαν τόσο φίλοι κορίτσια όσο και αγόρια, πράγμα επίσης λογικό, αφού η ένταξη σε ένα εργασιακό περιβάλλον που υπάρχουν εργαζόμενοι και των δύο φύλων ή η παρέα ζευγαριών μεταξύ τους, φέρνει τα δύο φύλα πιο κοντά. Ανάλογα με το περιβάλλον που θα βρεθούν, τις προτεραιότητες, την οικογενειακή κατάσταση και την ηλικία, τα παιδιά επιλέγουν και με ποια άτομα θα κάνουν παρέα.

«Συνεντευξιαζόμενη: Ε, ναι, είναι ένα ζευγάρι, και ένας φίλος μου, ο οποίος είναι μόνος του και αυτός μουσικός είναι. Είναι από 27 μέχρι 35 ετών.» (Πριμαβέρα, 28 ετών, αρ. Συνέντευξης 11)

Σε σχέση με τις εθνικότητες των φίλων τους, τα παιδιά ανέφεραν ένα μωσαϊκό εθνικοτήτων, το οποίο εξαρτάται και αυτό από το περιβάλλον που βρίσκονται (σχολείο, εργασία κλπ). Η ελληνική εθνικότητα αναφέρθηκε επίσης πάρα πολλές φορές.

«Συνεντευξιαζόμενη: Οι φίλοι μου είναι διάφορων εθνικοτήτων. Υπάρχουν και Ελληνίδες φίλες και Ρωσίδες και Ρουμάνες φίλες, έχουμε. Από πολλές.. Σέρβες! και Ρώσους και Μολδαβούς και Σέρβους και Αλβανούς.» (Αλίνα, 30 ετών, αρ. Συνέντευξης 15)

Η συχνότητα των επαφών τους εξαρτάται από το προσωπικό πρόγραμμα και την οικογενειακή κατάσταση του κάθε παιδιού. Αν σπουδάζει δηλαδή, αν φοιτά στο σχολείο, αν έχει οικογένεια ή αν εργάζεται πολλές ώρες. Οι συνήθειες απαντήσεις ήταν 2-3 φορές την εβδομάδα ή 1-2 φορές, κυρίως τα Σαββατοκύριακα, που υπάρχει πιο ελεύθερος χρόνος και σαν πιο συχνόι τύποι συνάντησης αναφέρονται οι καφετέριες και τα σπίτια. Τα παιδιά ανέφεραν

επίσης, πως κατά ένα μεγάλο ποσοστό γνωρίζουν την οικογένεια των φίλων τους και αυτοί τη δική τους, γεγονός που δείχνει σχέσεις πιο στενές, στις οποίες έχουν αναπτυχθεί δεσμοί.

«Συνεντευξιαζόμενη: Ε, κοίταξε να δεις, τώρα λίγο έχουμε χαθεί, απ' την άποψη ότι κάποιες δουλεύουνε, κάποιες... αλλά μιλάμε συχνά. Ξέρω γω, κάθε βδομάδα, αναλόγως, καμιά ώρα, πάμε για κανένα καφέ.

Συνεντεύκτρια: Πού συναντιέστε συνήθως ;

Συνεντευξιαζόμενη: Σε κάποια καφετέρια ή μπορεί να τις φωνάξω σπίτι μου ή να πάω εγώ σπίτι τους.» (Άντζελα, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 18)

«Συνεντεύκτρια: Γνωρίζετε την οικογένειά τους;

Συνεντευξιαζόμενη: Ναι, ναι.

Συνεντεύκτρια: Αυτοί τη δική σας;

Συνεντευξιαζόμενη: Ναι. Πηγαίνουμε στα σπίτια, ναι, δεν έχουμε με τις οικογένειες κοντινές σχέσεις, αλλά γνωρίζουμε τους.., γνωρίζονται και οι γονείς μεταξύ τους.» (Αλίνα, 30 ετών, αρ. Συνέντευξης 15)

Κεφ. 15.3.2: Ποιότητα φιλικών σχέσεων

Η ύπαρξη ενός φιλικού πλαισίου γύρω από τα παιδιά είναι πολύ σημαντική, δε φτάνει όμως μόνο αυτό. Η εμβάθυνση της έρευνας στην ποιότητα των φιλικών σχέσεων είναι αυτή που δείχνει τελικά, αν υπάρχει επαρκές υποστηρικτικό δίκτυο γύρω τους.

Στην ερώτηση αν στις δυσκολίες απευθύνονται στους φίλους τους, παρατηρήθηκε, σε συνάρτηση με τις απαντήσεις στο κεφάλαιο «Σχέσεις με γονείς», πως τα άτομα που δεν διατηρούν στενές σχέσεις με τους γονείς τους, τα οποία στο δείγμα φάνηκε πως είναι λιγότερα από τα άτομα που διατηρούν, τείνουν να υποκαθιστούν τη σχέση αυτή δημιουργώντας ισχυρές υποστηρικτικές φιλίες και άρα πλαισιώνονται από ένα φιλικό δίκτυο αρκετά ισχυρό, ενώ τα άτομα με ισχυρές οικογενειακές σχέσεις, στις δυσκολίες τους, τείνουν να εμπιστεύονται κυρίως άτομα της στενής οικογένειας τους.

Είναι λογικό, όταν η οικογένεια δεν προσφέρει την απαραίτητη υποστήριξη και ασφάλεια, τα άτομα να επιζητούν να την νιώσουν σε άλλα σχήματα, κυρίως φιλικά, στα οποία βρίσκουν αυτό που έχουν ανάγκη. Επίσης, τα άτομα αυτά

ανέφεραν την υψηλότερη συχνότητα επαφών με τους φίλους τους, πράγμα επίσης λογικό, αφού η οικογένεια δεν ήταν το πλαίσιο αυτό στο οποίο θα έβρισκαν την ψυχολογική υποστήριξη που χρειάζονταν.

«Συνεντεύτρια: Όταν έχεις δυσκολίες απευθύνεσαι σ' αυτούς;
Συνεντευξιαζόμενη: Δυσκολίες; Ναι. Σε φίλο μου θα πάω πρώτα.... Θυμάμαι πάρα πολλούς καβγάδες. Γενικά, δεν ήμασταν αρμονική οικογένεια, από μικρή. Επειδή ο πατέρας μου έπινε. Οπότε, εντάξει....

Συνεντεύτρια: Πόσες ώρες περνάς μαζί τους;

Συνεντευξιαζόμενη: Ε, εντάξει, ότι τύχει. Μπορεί να μου πει σήμερα μία φίλη μου να πάω σπίτι της και να κάτσω σπίτι της μέχρι το βράδυ. Εντάξει, αρκετές.... Είναι, όντως, πολύ σημαντικοί για μένα οι φίλοι μου.» (Αλεξάνδρα, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 19)

«Συνεντεύτρια: Όταν έχεις δυσκολίες απευθύνεσαι σ' αυτούς;

Συνεντευξιαζόμενη: Μμμ ναι, όχι όμως σε όλα τα θέματα. Προτιμώ την οικογένειά μου, σε κάποιο πιο σοβαρό προτιμώ την οικογένεια μου..., κάποια άλλα ναι..

Συνεντεύτρια: Πόσο κοντά νιώθεις στους γονείς σου;

Συνεντευξιαζόμενη: Πάρα πολύ, πάρα πολύ!!!

Συνεντεύτρια: Τους βλέπεις συχνά τους φίλους σου;

Συνεντευξιαζόμενη: Τον τελευταίο χρόνο όχι, λόγω δουλειάς...Ε..., μια φορά στις δεκαπέντε μέρες, κάνα τρίωρο, τετράωρο..., έτσι...» (Μαρία, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 21)

Αυτό δεν σημαίνει πως οι στενές οικογενειακές σχέσεις δεν επιτρέπουν παράλληλα την ύπαρξη ενός ισχυρού φιλικού δικτύου. Απλά στις δυσκολίες που τα παιδιά θεωρούν πιο σημαντικές στρέφονται πιο πολύ στην οικογένεια τους, ενώ αντίθετα τα παιδιά με όχι τόσο στενές οικογενειακές σχέσεις, που προέρχονται ιδιαίτερα από περιβάλλοντα με πολλαπλά κοινωνικά μειονεκτήματα, στρέφονται στους φίλους τους και για αυτό δίνουν και άλλη ερμηνεία και αξία στην ποιότητα των φιλικών τους σχέσεων.

Τα παιδιά που ήρθαν στην Ελλάδα σε προσχολική ηλικία ή γεννήθηκαν εδώ, τείνουν να κάνουν περισσότερο παρέα με συμμαθητές τους Έλληνες από το σχολείο, ακόμα και αν έχουν αποφοιτήσει από αυτό, σε αντίθεση με τα παιδιά που ήρθαν σε μεγαλύτερη ηλικία στη χώρα και κλήθηκαν να ενταχθούν σε ένα καινούριο σχολικό περιβάλλον, χωρίς μάλιστα να γνωρίζουν την ελληνική γλώσσα. Η διαπίστωση αυτή σχετίζεται επίσης άμεσα με το σε ποια κουλτούρα νιώθουν ότι λειτουργούν καλύτερα, σε αυτή της χώρας καταγωγής ή της χώρας εγκατάστασης.

«Συνεντεύκτρια: Ωραία, όλες Ελληνίδες έτσι;
Συνεντευξιαζόμενη: Ναι
Συνεντεύκτρια: Αυτές ήταν από το σχολείο;
Συνεντευξιαζόμενη: Ναι, από το σχολείο..... Ναι περισσότερο στην ελληνική κουλτούρα...αλλά θα έλεγα...κάπου στο ενδιάμεσο... (γελάει), εντάξει ε..., απλά τηρούμε και τα έθιμα τα δικά μας, ας πούμε εμείς δεν έχουμε Πάσχα αλλά το γιορτάζουμε εδώ πέρα γιατί είμαστε βαπτισμένοι εμείς..» (Άντα, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 8)

«Συνεντεύκτρια: Κάνεις παρέα με Έλληνες ;
Συνεντευξιαζόμενη: Με ρώτησες πριν αν έχω κάνει. Τώρα δεν κάνω παρέα με τους Έλληνες.
Συνεντεύκτρια: Γιατί μου το λες έτσι: «τώρα, όχι»;
Συνεντευξιαζόμενη: Γιατί, εντάξει, πριν είχα πολλούς φίλους, οι οποίοι νόμιζα ότι είναι φίλοι μου, εντάξει, κάποιο καιρό, βλέπεις ότι αυτούς πρέπει να τους αφήσω.. εντάξει, να πάνε κάπου αλλού....
Συνεντεύκτρια: Για ποιο λόγο τους άφησες, ρε παιδί μου,
Συνεντευξιαζόμενη: Δεν ταίριαζαν τα γούστα, ε..., εντάξει, διάφορα συμβαίνουν. Αυτά.
Συνεντεύκτρια: Ξέρεις τι ; μου έκανε εντύπωση που μου λες : «δική σας χώρα είναι», δηλαδή δε τη νιώθεις και δική σου χώρα;
Συνεντευξιαζόμενη: Δεν την νιώθω ακόμα.» (Κατερίνα, 21 ετών, αρ. Συνέντευξης 16)

Επίσης, το άγχος που βίωσαν για να ενταχθούν στο καινούριο σχολικό περιβάλλον και το ότι αρχικά δεν ήξεραν ελληνικά, ενδεχομένως να λειτούργησαν ανασταλτικά στη δημιουργία στενών φιλικών σχέσεων με τους Έλληνες συμμαθητές τους. Ακόμα μια πιθανή αρνητική βιωματική εμπειρία λόγω καταγωγής, επίσης μπορεί να λειτουργήσει ανασταλτικά στη σύναψη φιλικών σχέσεων με τους Έλληνες συμμαθητές.

«Συνεντεύκτρια: Πώς και δεν κράτησες παρέα με Έλληνες απ' το σχολείο;
Συνεντευξιαζόμενος: Γιατί, εντάξει, δεν ...δε δεθήκαμε έτσι πιο πολύ. Ήταν έτσι απλή φιλία.
Συνεντεύκτρια: Ένωσες άγχος όταν πήγες σχολείο;
Συνεντευξιαζόμενος: Την πρώτη χρονιά βασικά. Την πρώτη χρονιά που ήρθαμε. Μετά, εντάξει, δεν είχα πρόβλημα γιατί είσαι σε μία νέα χώρα, δε ξέρεις πως θα σε δεχτούν, πως θα σε κοιτάζουν, ακόμα δεν καταλαβαίνεις και καλά ελληνικά..» (Σέρτζιου, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 6)

«Συνεντευξιαζόμενη: Ναι, υπήρξε. Στα πρώτα μου χρόνια στο σχολείο υπήρξε και ρατσισμός, έχω νοιώσει, αλλά εντάξει, μετά το ξεπέρασα με τα χρόνια.

Συνεντεύκτρια: Θέλεις να μου πεις λίγο τι ακριβώς;
Συνεντευξιαζόμενη: Ε, στην αρχή δεν πολυέκανα παρέες, δεν με κάνανε παρέα τα άλλα παιδιά λόγω ρατσισμού, μετά με τα χρόνια ..
Συνεντεύκτρια: Δηλαδή στο δημοτικό δε σε κάνανε παρέα;
Συνεντευξιαζόμενη: Όχι, αναγκάστηκα να αλλάξω σχολείο, πήγα σε σχολείο που υπήρχανε και άλλοι.. και άλλα παιδιά από ξένη χώρα.»
(Μαρία, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 12)

Όσον αφορά, τη γλώσσα που χρησιμοποιούν όταν βρίσκονται με τους φίλους τους, η απάντηση ήταν «κυρίως ελληνικά για να καταλαβαίνουν όλοι». Σε περιπτώσεις που γνωρίζουν και χρησιμοποιούν τη γλώσσα καταγωγής με τους φίλους τους, διακρίνονται δύο περιπτώσεις. Αυτοί που το κάνουν γιατί ο φιλικός τους περίγυρος απαρτίζεται από άτομα που μοιράζονται την ίδια καταγωγή και ενδεχομένως η χρήση της μητρικής να βγαίνει πιο εύκολα και αυτοί που το κάνουν για να διατηρήσουν τη γλώσσα τους.

Οι δύο κατηγορίες συνδέονται στενά με το που νιώθουν ότι ανήκουν τα παιδιά αυτά. Μπορεί και οι δύο κατηγορίες να τους συνδέει η χρήση της μητρικής γλώσσας αλλά είναι τελειώς διαφορετικοί οι λόγοι για τους οποίους συμβαίνει κάτι τέτοιο. Η μεν πρώτη κατηγορία, νιώθει καλά στην Ελλάδα, νιώθει ότι λειτουργεί καλά στην ελληνική κουλτούρα, η μεν δεύτερη δεν νιώθει το ίδιο καλά.

«Συνεντεύκτρια: Τι εθνικότητας είναι οι φίλοι σου;
Συνεντευξιαζόμενος: Κυρίως Έλληνες. Αλλά είναι και Αλβανοί, δεν έχω...
Συνεντεύκτρια: Όταν βγαίνεις μαζί τους σε ποια γλώσσα μιλάς;
Συνεντευξιαζόμενος: Ελληνικά κατά βάση, αλλά στο σχολείο επειδή είναι... είμαστε πιο πολύ Αλβανοί, μιλάμε αλβανικά.
Συνεντεύκτρια: Πού λειτουργείς εσύ όμως καλύτερα; Σε ποια απ' τις δύο;
Συνεντευξιαζόμενος: Δεν έχω κάποιο θέμα. Μου φαίνεται το ίδιο πλέον.
Συνεντεύκτρια: Ποια προτιμάς;
Συνεντευξιαζόμενος: Και οι δυο. Δεν ... 50 – 50. Οποιαδήποτε.»
(Νίκος, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 2)

«Συνεντευξιαζόμενη: Κοίταξε, μεγαλώνοντας εκεί, σίγουρα θα έχεις αυτά τα στοιχεία, ε, δεν μιλάμε για σπρώξιμο, μιλάμε για καλλιέργεια της κουλτούρας έτσι; Επειδή έφυγα και σε μια ηλικία, κάποια στίγματα έχουνε μείνει από κει. Από κει και πέρα, εντάξει, αυτό που έχω μέσα μου και αυτό που παροτρύνεται απ' την οικογένεια που έχω εκεί, είναι να μη ξεχνάω τις ρίζες.... Ελληνικά, γιατί για να καταλάβει όλη η παρέα, ας πούμε. Άμα είμαι μόνο με κάποια φίλη που είναι είτε Ρουμάνα είτε Ρωσίδα σίγουρα θα μιλάμε σε αυτές τις γλώσσες. Αλλά όταν στην παρέα βρίσκονται, είναι μεγάλη παρέα και βρίσκονται και Έλληνες, παιδιά, σίγουρα Ελληνικά.» (Αλίνα,

30ετών, αρ. Συνέντευξης 15)

Στην ερώτηση αν χρησιμοποιούν κάποιο κώδικα επικοινωνίας μεταξύ τους, οι απαντήσεις στην πλειονότητα τους ήταν καταφατικές και πως μπορούν να συνεννοηθούν με νοήματα, λέξεις ή φράσεις της παρέας, που οι άλλοι δεν καταλαβαίνουν. Αυτό δηλώνει σχέσεις στενές αφού η επικοινωνία δεν περιορίζεται σε λεκτικό επίπεδο και απαιτείται κάποιος χρόνος που να έχουν περάσει μαζί κάνοντας παρέα, ώστε να επιτευχθεί μία επικοινωνία με κώδικες που μόνο οι ίδιοι τους κατανοούν και που κάποιος άλλος εκτός παρέας δεν θα κατανοούσε.

Η μη λεκτική επικοινωνία μπορεί να είναι το ίδιο δυνατή με τη λεκτική, προϋποθέτει όμως κάποιο χρονικό διάστημα και το κατάλληλο δέσιμο για να επιτευχθεί. Στις απαντήσεις που δεν υποστηρίχτηκε κάτι τέτοιο, δηλαδή να υπάρχει κάποιος κώδικας, οι απαντήσεις στην ουσία παρέπεμπαν στο ίδιο πράγμα, άσχετα αν τα παιδιά δεν το έχουν αντιληφθεί. Οι απαντήσεις του τύπου «είμαστε στο ίδιο στυλ» ή «ανταλλάσσουμε ρούχα» παραπέμπει ακριβώς σε μη λεκτική επικοινωνία, η οποία είναι αποδεκτή στα πλαίσια της παρέας και των φίλων και μάλιστα των στενών φίλων.

«Συνεντεύκτρια: Έχετε κάποιο κώδικα επικοινωνίας, δηλαδή, μεταξύ σας; Κάποια συνθηματικά;

Συνεντευξιαζόμενος: Όχι, όχι. Μόνο όταν είναι οι κοπελιές μπροστά και θέλουμε να δείξουμε καμιά γυναίκα.

Συνεντεύκτρια: Δεν τρώγεστε! Γιατί οι κοπέλες σας είναι Ελληνίδες;

Συνεντευξιαζόμενος: Όχι, Αλβανίδες είναι.

Συνεντεύκτρια: Ε, δεν καταλαβαίνουν;

Συνεντευξιαζόμενος: Όχι, γιατί δεν λέμε κάτι, μπορούμε να πούμε, ας πούμε: «εννιά η ώρα» και ο άλλος σκέφτεται έφερε το δείκτη που είναι της ώρας και γυρνάει. Τέτοια πράγματα.» (Χρήστος, 29 ετών, αρ. Συνέντευξης 4)

«Συνεντεύκτρια: Έχετε αναπτύξει κάποιου είδους κώδικα μεταξύ σας;

Συνεντευξιαζόμενη: Ναι, αυτό... όχι... απλά έχουμε σχεδόν τον ίδιο τρόπο ντυσίματος, δηλαδή εκεί ανταλλάσσουμε ρούχα η μία με την άλλη, αυτό.» (Ντάρια, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 17)

Αναφέρθηκε επίσης, η δημιουργία λεκτικού κώδικα με λέξεις δανειζόμενες από τη χώρα καταγωγής και τη γλώσσα της χώρας υποδοχής. Γεγονός που επίσης υποδηλώνει την ύπαρξη στενών δεσμών και σχέσεων με το φιλικό τους περίγυρο.

«Συνεντευξιαζόμενη: Άμα σου πω, θα με ρωτήσεις και τις φράσεις;

Συνεντεύκτρια: Όχι.

Συνεντευξιαζόμενη: Ναι έχουμε κώδικα. Υπάρχει ένα mixγλωσσών, ας πούμε,... Περίεργο, αλλά είναι ωραίο. Πάνω στην πλάκα...» (Ελένη, 20 ετών, αρ. Συνέντευξης 29)

Συμπεράσματα

Τα παιδιά έχουν ένα υποστηρικτικό φιλικό δίκτυο, στο οποίο αναπτύσσονται ισχυροί δεσμοί. Η ηλικία των φίλων τους, το φύλο τους, το εκπαιδευτικό τους επίπεδο και η εθνικότητα τους εξαρτάται από το περιβάλλον που βρίσκονται τα παιδιά. Ο θεσμός της εκπαίδευσης, της εργασίας και το συγγενικό πλαίσιο, αποτελούν «δεξαμενές» εύρεσης φιλικού δικτύου. Διαπιστώνεται πως τα άτομα που δεν διατηρούν στενές σχέσεις με τους γονείς τους, τείνουν να υποκαθιστούν τη σχέση αυτή με ισχυρές υποστηρικτικές φιλίες, ενώ τα άτομα με ισχυρές οικογενειακές σχέσεις, τείνουν να εμπιστεύονται κυρίως άτομα της στενής οικογένειας τους.

Επίσης, τα παιδιά που ήρθαν στην Ελλάδα σε προσχολική ηλικία ή γεννήθηκαν εδώ, τείνουν να κάνουν περισσότερο παρέα με συμμαθητές τους Έλληνες από το σχολείο, σε αντίθεση με τα παιδιά που ήρθαν σε μεγαλύτερη ηλικία στη χώρα και κλήθηκαν να ενταχθούν σε ένα καινούριο σχολικό περιβάλλον, χωρίς μάλιστα να γνωρίζουν την ελληνική γλώσσα. Η διαπίστωση αυτή σχετίζεται επίσης άμεσα με το σε ποια κουλτούρα νιώθουν ότι λειτουργούν καλύτερα, σε αυτή της χώρας καταγωγής ή της χώρας υποδοχής. Το άγχος που βίωσαν για να ενταχθούν στο καινούριο σχολικό περιβάλλον, η έλλειψη γνώσης της γλώσσας και μια πιθανή αρνητική βιωματική εμπειρία λόγω καταγωγής, ενδεχομένως να λειτούργησαν ανασταλτικά στη δημιουργία στενών φιλικών σχέσεων με τους Έλληνες συμμαθητές τους.

Η συνήθης γλώσσα επικοινωνίας όταν βρίσκονται με τους φίλους τους, είναι τα ελληνικά. Σε περιπτώσεις που γνωρίζουν και χρησιμοποιούν τη γλώσσα καταγωγής με τους φίλους τους, διακρίνονται δύο περιπτώσεις. Αυτοί που το κάνουν γιατί ο φιλικός τους περίγυρος απαρτίζεται από άτομα που μοιράζονται την ίδια καταγωγή και ενδεχομένως η χρήση της μητρικής να βγαίνει πιο εύκολα και αυτοί που το κάνουν συνειδητά για να διατηρήσουν τη μητρική τους γλώσσα. Οι δύο κατηγορίες συνδέονται στενά με το που νιώθουν ότι ανήκουν τα παιδιά αυτά. Σε ποια κουλτούρα από τις δύο λειτουργούν καλύτερα.

Η μη λεκτική επικοινωνία μεταξύ των φίλων είναι εξίσου σημαντική με τη λεκτική. Σχεδόν όλα τα άτομα ανέφεραν τρόπους λεκτικής μη λεκτικής επικοινωνίας, γεγονός που δείχνει τους ισχυρούς δεσμούς που έχουν αναπτυχθεί μεταξύ αυτών και των φίλων τους.

Κεφ. 15.4: Γνώση της μητρικής γλώσσας

Η γνώση της γλώσσας της χώρας προέλευσης είναι ένας σημαντικός δείκτης ενσωμάτωσης από τη μελέτη και ανάλυση του οποίου εξακριβώνεται πως τα παιδιά πιθανόν να εσωτερικεύουν τη διαρρηγμένη ταυτότητα των γονιών τους.

Όταν οι ίδιοι οι γονείς έχοντας βιώσει μια αποκοινωνικοποίηση, βιώνουν μία επανακοινωνικοποίηση στην κοινωνία που καλούνται πλέον να ζήσουν και αφήνουν πίσω κάποια πρότυπα και συμπεριφορές που έχουν μάθει κατά την κοινωνικοποίηση τους, στην χώρα καταγωγής τους. Αυτό δεν σημαίνει πως αλλάζουν εξ' ολοκλήρου πεποιθήσεις, αντιλήψεις και πρακτικές, απλά κρατούν τα μέρη της ταυτότητας που θέλουν και τους εξυπηρετούν και υιοθετούν νέα που προέρχονται από τη χώρα εγκατάστασης.

Τα παιδιά σε πάρα πολλές περιπτώσεις ενσωματώνουν αυτή την διαρρηγμένη ταυτότητα. Στην περίπτωση αυτή, από τη μία πλευρά μιλάνε αρκετά καλά τη γλώσσα της χώρας καταγωγής, αλλά απαντώντας στις ερωτήσεις της ενότητας για την νοηματοδότηση της ενσωμάτωσης, όταν επισκέπτονται τη χώρα προέλευσης τους θέλουν να φύγουν για να έρθουν πίσω στην Ελλάδα.

Οι παράγοντες που αναφέρθηκαν ότι τους οδηγούν σε αυτή τη συμπεριφορά είναι πως είτε δεν τους αρέσει εκεί, είτε νιώθουν πως δεν μπορούν να ζήσουν εκεί γιατί είναι διαφορετική η κοινωνία και τους αντιμετωπίζουν με διαφορετικό τρόπο. Σαφώς και η διαφορετική κοινωνικοποίηση τους σε σχέση με τους πολίτες της χώρας προέλευσης, τους καθιστά διαφορετικούς παρ' όλο που μοιράζονται κοινή καταγωγή και ενδεχομένως να έχουν και συγγενικές σχέσεις, με μια όμως πιο βαθιά ανάλυση και συνδυασμό των απαντήσεων φαίνεται πως έχουν εσωτερικεύσει την διαρρηγμένη ταυτότητα των γονιών τους.

«Συνεντευξιαζόμενος: Να μιλάω, να γράφω, να ακούω, δεν έχω κανένα απολύτως θέμα. Σαν τα ελληνικά.

Συνεντεύκτρια: Πού τα 'μαθες;

Συνεντευξιαζόμενος: Στο σπίτι βασικά. Να ακούω και να μιλάω

έμαθα στο σπίτι. Το να γράφω, πιο πολύ από τα αγγλικά, επειδή έχει λατινικούς χαρακτήρες έγραφα, για πρώτη φορά έγραφα στην Δευτέρα με Τρίτη Γυμνασίου. Ε, μετά άρχισα να τα διαβάζω σιγά – σιγά, μέχρι που πλέον πιστεύω ότι τα ‘χω εύκολα.

Συνεντευκτρια: Όταν φεύγεις από πάνω πώς νιώθεις;

Συνεντευξιαζόμενος: Δε νιώθω τίποτα. Βασικά χαίρομαι που γυρίζω πάλι σπίτι μου...» (Νίκος, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 2)

Για τα άτομα που δεν γνωρίζουν καλά τη γλώσσα της χώρας καταγωγής βρέθηκε μεγάλος συσχετισμός με τις σχέσεις που έχουν και τις αντιλήψεις που έχουν σχηματίσει σχετικά με τη χώρα καταγωγής. Γενικά τα παιδιά που δεν αισθάνονται πως ανήκουν στην κουλτούρα της χώρας καταγωγής τείνουν στο να μαθαίνουν τη γλώσσα απλά για να συνεννοούνται:

«Συνεντευκτρια : Τη γλώσσα της χώρας καταγωγής, την ξέρεις καλά;
Συνεντευξιαζόμενη: Ε, όσο να συνεννοούμαι, ναι. Δηλαδή, καταλαβαίνω πολύ περισσότερα, απλά δυσκολεύομαι στο να μιλήσω...

Συνεντευκτρια: Εσύ σε ποια κουλτούρα λειτουργείς καλύτερα;

Συνεντευξιαζόμενη: Στην ελληνική.» (Φιλώ, 23 ετών αρ. Συνέντευξης 10)

Σε κάθε περίπτωση το αίσθημα του ανήκειν σε μία κοινωνία σχετίζεται με την γνώση της γλώσσας της χώρας καταγωγής. Τα παιδιά που αισθάνονται ότι ανήκουν περισσότερο σε μία άλλη κουλτούρα από αυτή της χώρας προέλευσης, ενδεχομένως να μην ενδιαφέρονται να μάθουν καλά τη γλώσσα της χώρας καταγωγής τους, γιατί ακριβώς δεν αισθάνονται μέλη της κοινωνίας αυτής αλλά ούτε και μέλη της κοινωνίας της χώρας εγκατάστασης.

Όπως αναφέρθηκε αισθάνονται κάπου στο ενδιάμεσο των δύο πολιτισμών. Το βασικό αυτό χαρακτηριστικό των παιδιών των μεταναστών διαφαίνεται ξεκάθαρα στο κεφάλαιο της τυπολογίας της ενσωμάτωσης και σχετίζεται άμεσα με τη γνώση ή μη γνώση της μητρικής γλώσσας.

«Συνεντευξιαζόμενος: Εμ, να συνεννοούμαι, να μπορώ να μιλάω με τον άλλον.»

Συνεντευκτρια: Πού λειτουργείς εσύ όμως καλύτερα; Σε ποια απ’ τις δύο κουλτούρες;

Συνεντευξιαζόμενος: Δεν έχω κάποιο θέμα. Μου φαίνεται το ίδιο πλέον.

Συνεντευκτρια: Ποια προτιμάς;

Συνεντευξιαζόμενος: Και οι δυο. Δεν ... 50 – 50. (Χρήστος, 29 ετών, αρ. Συνέντευξης 4)

«Συνεντεύκτρια: Ε πόσο καλά την ξέρεις, ρε παιδί μου, πόσο καλά τα ξέρεις τα ρουμάνικα ;
Συνεντευξιαζόμενη: Ε, τα ξέρω πολύ καλά, είναι... εντάξει, σαν τα ελληνικά όχι, αν και έχω μια δυσκολία να μιλάω γρήγορα στα ρουμάνικα, τα ξέρω, δηλαδή καταλαβαίνω και μπορώ να συνεννοηθώ.» (Ντάρια, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 17)

Η γνώση της γλώσσας της χώρας καταγωγής εξαρτάται και από την ηλικία που τα παιδιά ήρθαν στην χώρα υποδοχής και αν και αισθάνονται πως ανήκουν σε δύο ή ακόμα και τρεις κουλτούρες, εν τούτοις η ηλικία που ήρθαν στη χώρα εγκατάστασης κρίνεται ως σημαντικός παράγοντας σχετικά με τη γνώση της μητρικής γλώσσας.

«Συνεντεύκτρια: Γνωρίζετε καλά τη γλώσσα της χώρας καταγωγής;
Συνεντευξιαζόμενη: Ναι, πολύ καλά.
Συνεντεύκτρια: Και πώς τα μάθατε;
Συνεντευξιαζόμενη: Επειδή ήρθα σε αρκετά μεγάλη ηλικία, δέκα χρονών που δε ξεχνιέται και βέβαια και εκεί πήγα στο σχολείο που και τα γράμματα και τα πάντα υπήρχανε στα ρουμάνικα.» (Αλίνα, 30 ετών , αρ. Συνέντευξης 15)

Συμπεράσματα

Το αίσθημα του ανήκειν σε μία κοινωνία σχετίζεται άμεσα με την γνώση της γλώσσας της χώρας καταγωγής. Αυτό σημαίνει πως δυνατές σχέσεις και δεσμοί με τη χώρα προέλευσης ευνοούν την γνώση της γλώσσας της χώρας καταγωγής. Αντίθετα, αδύναμες σχέσεις και δεσμοί δεν ευνοούν την εκμάθηση της μητρικής τους γλώσσας. Άλλος ένας παράγοντας που παίζει ρόλο στην γνώση της μητρικής τους γλώσσας είναι η ηλικία εγκατάστασης στην Ελλάδα.

Κεφ. 15.4.1: Η συνήθης γλώσσα επικοινωνίας εντός της οικίας και η γνώση και χρήση της μητρικής γλώσσας

Η γνώση της γλώσσας σχετίζεται επίσης άμεσα με την επόμενη ερώτηση του οδηγού συνέντευξης αναφορικά με το τι γλώσσα μιλάνε στο σπίτι. Η καλή γνώση της μητρικής γλώσσας θα περίμενε κανείς να σχετίζεται μόνο με το τι γλώσσα μιλάνε συνήθως στο σπίτι, κι όμως αυτό που διαπιστώνεται σχετίζεται πολύ έντονα με το αίσθημα του ανήκειν, τις αναμνήσεις και τις σχέσεις που έχουν με τη χώρα προέλευσης. Και πάλι η συσχέτιση της συγκεκριμένης ερώτησης με τις απαντήσεις στην ενότητα για τη νοσηματοδότηση και τις σχέσεις με τη χώρα προέλευσης ήταν αναπόφευκτη.

Για παράδειγμα, πολύ καλές αναμνήσεις, πολύ καλές σχέσεις με συγγενείς και

φίλους, ακόμα και αν τα άτομα αυτά αισθάνονται πως ανήκουν σε μία μίξη δύο ή και τριών πολιτισμών, αποδεικνύεται πως αποτελούν πολύ βασικούς παράγοντες εκμάθησης της γλώσσας της χώρας καταγωγής, ακόμα και αν στο σπίτι η γλώσσα που χρησιμοποιείται συνήθως είναι τα ελληνικά.

Αντίθετα, ισχυροί δεσμοί με τη χώρα καταγωγής και κακές αναμνήσεις δείχνουν πως τα παιδιά δεν μπαίνουν στη διαδικασία να μάθουν καλύτερα τη γλώσσα της χώρας καταγωγής πέρα από το να συνεννοούνται, ακόμα και αν στο σπίτι η γλώσσα που χρησιμοποιείται συνήθως να είναι αυτή της χώρας καταγωγής.

«Συνεντεύκτρια: Καλά, θα επανέλθουμε. Γνωρίζεις καλά τη χώρα, τη γλώσσα της χώρας καταγωγής;

Συνεντευξιαζόμενος: Εμ, να συνεννοούμαι, να μπορώ να μιλάω με τον άλλον, άμα με βάλεις να ακούσω πολιτική συζήτηση θα δυσκολευτώ. Πόσο μάλλον επιστημονική συζήτηση.

Συνεντεύκτρια: Θα 'θελες να τα μάθεις καλύτερα;

Συνεντευξιαζόμενος: Ναι. Αλλά δεν έχω διάθεση.

Συνεντεύκτρια: Στο σπίτι ποια γλώσσα μιλάτε;

Συνεντευξιαζόμενος: Αλβανικά.

.....

Συνεντεύκτρια: Άρα νιώθεις καλά όταν πας;

Συνεντευξιαζόμενος: Ναι.

Συνεντεύκτρια: Μόνο για το τοπίο;

Συνεντευξιαζόμενος: Ναι.

Συνεντεύκτρια: Για τους συγγενείς δε σε νοιάζει;

Συνεντευξιαζόμενος: Έρχονται αυτοί εδώ, πάω και γω εκεί, εντάξει.

Συνεντεύκτρια: Όταν φεύγεις πώς νιώθεις;

Συνεντευξιαζόμενος: Δε νιώθω τίποτα. Βασικά χαίρομαι που γυρίζω πάλι σπίτι μου, αν και αυτό το τοπίο που έχει εδώ η Αττική είναι πολύ εκνευριστικό. (Χρήστος, 29 ετών, αρ. Συνέντευξης 4)

«Συνεντεύκτρια: Στο σπίτι ποια γλώσσα μιλάτε συνήθως ;

Συνεντευξιαζόμενη: Ρουμάνικα. Ο πατέρας μου έχει τρέλα. Δεν μπορεί να μας

.....

Συνεντευξιαζόμενη: Είμαι ξένη ! Δεν ξέρω... δε...

Συνεντεύκτρια: Μα εδώ συνέχισες το σχολείο ;

Συνεντευξιαζόμενη: Ναι, συνέχισα το σχολείο εδώ το σχολείο αλλά δεν μπορώ να νιώθω Ελληνίδα... γιατί ότι κάνω... οι γονείς είναι από αλλού...

.....

Συνεντεύκτρια: Όταν πήγες, πώς ένιωσες ;

Συνεντευξιαζόμενη: Μεγάλη χαρά. Ειδικά όταν είδα τη γιαγιά μου, η γιαγιά μου με μεγάλωσε στην ουσία γιατί αυτή κάθε καλοκαίρι, κάθε Πάσχα, κάθε Χριστούγεννα όταν είχα διακοπές σ' αυτήν έμενα....(Ιρένε, 22 ετών αρ. Συνέντευξης 14)

Σχετικά με το ποια γλώσσα μιλάνε στο σπίτι η συνήθης απάντηση είναι μία μίξη της γλώσσας της χώρας προέλευσης και της γλώσσας της χώρας εγκατάστασης αν και η γλώσσα της χώρας εγκατάστασης όπως αναφέρθηκε τους «βγαίνει ευκολότερα» λόγω του σχολείου αλλά και το ότι έχουν κοινωνικοποιηθεί στην κουλτούρα αυτής.

«Συνεντεύτρια: Στο σπίτι ποια γλώσσα μιλάτε;
Συνεντευξιαζόμενη: Με τον μπαμπά πιο πολύ αλβανικά, με τη μαμά και εμείς οι υπόλοιπες Ελληνικά πιο πολύ... ή ελληνοαλβανικά, όπως τα greeglis! Τις αρχίζουμε με τη μία και τις τελειώνουμε με την άλλη!» (Μέγκυ, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 22)

«Συνεντεύτρια: Ε... στο σπίτι ποια γλώσσα μιλάτε συνήθως ;
Συνεντευξιαζόμενη: Οι γονείς μου μιλάνε στα ρουμάνικα αλλά εγώ τους απαντάω στα ελληνικά γιατί μου βγαίνουν πιο γρήγορα αλλά και μερικές φορές μιλάμε στα ρουμάνικα μεταξύ μας.» (Ντάρια, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 17)

Ακόμα και για τα παιδιά που γνωρίζουν τη γλώσσα της χώρας καταγωγής τους πάρα πολύ καλά και έχουν πολύ καλές σχέσεις με τους συγγενείς τους, όταν την επισκέπτονται για μεγάλο χρονικό διάστημα, θέλουν να γυρίσουν πίσω στην Ελλάδα. Φαίνεται πως η κοινωνικοποίηση στη χώρα υποδοχής κερδίζει έδαφος, γεγονός που χαρακτηρίζεται ως λογικό γιατί η κοινωνία που θα κοινωνικοποιηθεί κάποιος είναι και το οικείο του κομμάτι.

Σχετικά με τη γνώση και χρήση της μητρικής γλώσσας, η γλώσσα ομιλίας εντός της οικίας καθορίζει το επίπεδο γνώσης και χρήσης αλλά δεν σχετίζεται μόνο με αυτόν τον παράγοντα. Το αίσθημα του ανήκειν σε μία κοινωνία καθορίζει επίσης, σε πολύ μεγάλο βαθμό και τη γνώση της και τη χρήση της, όπως και τα βιώματα και οι σχέσεις με συγγενείς και γενικότερα οι σχέσεις με τη χώρα καταγωγής.

Συμπεράσματα

Αυτό που αναφέρθηκε συχνότερα, ως απάντηση για το τι γλώσσα χρησιμοποιούν στο σπίτι, είναι πως στο σπίτι χρησιμοποιούν περισσότερο μία μίξη των δύο γλωσσών ή ότι οι γονείς μπορεί να τους απευθύνονται στη γλώσσα της χώρας καταγωγής, αλλά λόγω σχολείου είναι ευκολότερο να απαντάνε στα ελληνικά. Σχετικά με τη γνώση και χρήση της μητρικής γλώσσας, η γλώσσα ομιλίας εντός της οικίας καθορίζει το επίπεδο γνώσης και χρήσης αλλά δεν

σχετίζεται μόνο με αυτόν τον παράγοντα. Το αίσθημα του ανήκειν σε μία κοινωνία καθορίζει επίσης, σε πολύ μεγάλο βαθμό και τη γνώση της και τη χρήση της, όπως και τα βιώματα και οι σχέσεις με συγγενείς και γενικότερα οι σχέσεις με τη χώρα καταγωγής.

Κεφ. 15.5: Θρησκεία

Η έννοια της θρησκείας συνδέεται στενά με βαθύτερα υπαρξιακά ζητήματα και πιστεύω. Σαν θεσμός της κοινωνίας συνδέεται, με τη σειρά του, με αντιλήψεις και απόψεις, οι οποίες ερευνώνται στο κεφάλαιο αυτό. Η έρευνα και ανάλυση των στοιχείων δεν είναι μονοδιάστατη αλλά συνδέεται και με άλλες διαστάσεις της ζωής των ατόμων.

Το αν πιστεύουν στο Θεό, η θρησκεία στην οποία ανήκουν, τα ζητήματα που μπορεί να προκύψουν σε περίπτωση διαφορετικής θρησκείας από την κυρίαρχη θρησκεία στην Ελλάδα, η συχνότητα εκκλησιασμού, ο λόγος της βάφτισης, στην περίπτωση της αλλαγής θρησκείας, είναι μερικά από τα ερωτήματα που ερευνώνται στο παρόν κεφάλαιο.

Κεφ. 15.5.1: Πιστεύω σε μια Ανώτερη Δύναμη

Η έρευνα των θρησκευτικών πιστεύω των ατόμων εκτός από στάσεις, αντιλήψεις και αξίες μπορεί να αναδείξει και βαθύτερα ζητήματα που έχουν να κάνουν με την ποιότητα των σχέσεων μεταξύ των ατόμων αυτών και της κοινωνίας που ζουν αλλά και των σχέσεων που διαμορφώνονται μέσα στην οικογένεια.

Στην πλειονότητα τους, τα άτομα της έρευνας, πιστεύουν στην ύπαρξη του Θεού, ως Ανώτερης Δύναμης. Ανήκουν επίσης, στην Χριστιανική Ορθόδοξη θρησκεία. Τα στοιχεία λίγο πολύ, αρχικά θεωρούνταν αναμενόμενα. Αυτό που είχε εξαιρετικό ενδιαφέρον είναι η σύνδεση της πίστης με τις σχέσεις με τους γονείς τους.

Παρατηρήθηκε ότι τα άτομα που διατηρούν άσχημες σχέσεις με τους γονείς τους και που διαμένουν ή διέμεναν σε οικογένειες με πολλαπλά κοινωνικά μειονεκτήματα, αν και στην περίπτωση των παιδιών που συμμετείχαν στην

έρευνα, οι περιπτώσεις αυτές ήταν ελάχιστες, με το άκουσμα ακόμα της ερώτησης «Πιστεύεις στο Θεό;», αντέδρασαν με φόβο και αγανάκτηση. Οι καθημερινές προστριβές στην οικογένεια και η ύπαρξη ενός μη ευνοϊκού και ήρεμου περιβάλλοντος, ωθούν τα παιδιά να αποστρέφονται τις απόψεις και τις αντιλήψεις τους των γονέων τους, περί Θεού και πίστης. Λειτουργούν έτσι, τελείως αντιδραστικά σε αυτό που θεωρούν ότι πρεσβεύουν οι γονείς τους.

Άρα, οι σχέσεις γονιών και παιδιών έχουν και άλλες προεκτάσεις που επηρεάζουν τις ζωές των παιδιών τους, οι οποίες ενδεχομένως να μην είναι εμφανείς με την πρώτη ανάγνωση του οικογενειακού ιστορικού και των συνθηκών που επικρατούν σε κάθε οικογένεια.

«Συνεντευξιαζόμενη: Εμένα ίσως αυτό με κρατάει και λίγο πίσω. Δε θέλω. Γιατί είναι πιεστικός ο πατέρας μου. Δηλαδή, θα σου κάνει παρατηρήσεις: «Έβαψες τα νύχια σου; Έβαλες τα μίνι; Έκανες αυτό; Στην Εκκλησία πήγες; Εξομολογήθηκες;». Δηλαδή, εμένα όλο αυτό με απομακρύνει. Μου βγαίνει σαν αντίδραση. Δηλαδή, πιστεύω ότι, αν δε με πίεζε αυτός, από μόνη μου ίσως να ήμουν πιο καλή σαν Χριστιανή. Ίσως να ήμουν διαφορετική. Με απωθεί αυτό το γεγονός.... Άλλο αγκάθι! Είμαστε μια τυπική, συντηρητική οικογένεια, όπως ήταν οι οικογένειες του '60, με τον μπαμπά, αυταρχικό, συντηρητικό, η μαμά που δεν σηκώνει κεφάλι και αυτό. Είχαμε μια σιωπηλή ένταση στο σπίτι, ζήσαμε, κάπως έτσι.» (Δέσποινα, 36 ετών, αρ. Συνέντευξης 30)

«Συνεντεύκτρια: Πιστεύεις στο Θεό;

Συνεντευξιαζόμενη: Στο Θεό; Ε, μπορεί. Δε ξέρω. Δηλαδή, σε αυτό, ας πούμε, ξεχωρίζω πολύ στις αντιλήψεις των γονιών μου. Οι γονείς μου... Οι γονείς μου είναι πολύ θρήσκοι, εγώ όχι!!!

Συνεντεύκτρια: Γιατί;

Συνεντευξιαζόμενη: Δεν πιστεύω όλα αυτά που λέει για παράδειγμα η Αγία Γραφή. Δεν πιστεύω σ' αυτό. Αν υπάρχει Θεός, απλά, δεν το ξέρω. Αλλά δεν μπορώ να πιστέψω σε αυτά που μου λέει η Εκκλησία. ... Θυμάμαι πάρα πολλούς καβγάδες. Γενικά, δεν ήμασταν αρμονική οικογένεια, από μικρή. Επειδή ο πατέρας μου έπινε...» (Αλεξάνδρα, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 19)

Τα παιδιά που βαπτίστηκαν Χριστιανοί Ορθόδοξοι στην Ελλάδα, τα περισσότερα δεν ήταν σε νηπιακή ηλικία αλλά σε σχολική και θυμούνται το γεγονός αυτό. Ήθελαν να βαφτιστούν γιατί μέσω του σχολείου και του μαθήματος των θρησκευτικών, της πρωινής προσευχής, και των εθίμων που συνδέονται με τις γιορτές του Πάσχα και των Χριστουγέννων, ήθελαν να

συμμετέχουν και τα ίδια στο ίδιο περιβάλλον και κλίμα που βρίσκονταν οι Έλληνες συμμαθητές τους. Αναδεικνύεται ο ρόλος του σχολείου και στη διάσταση αυτή, ως σημαντικός φορέας κοινωνικοποίησης.

Φαίνεται έτσι η ανάγκη τους να συμμετέχουν στην σχολική κοινότητα και στην κοινωνία γενικότερα, ως ισότιμα μέλη της, μέσω της συμμετοχής στα θρησκευτικά μυστήρια και των εθιμοτυπικών πρακτικών που συνοδεύουν την θρησκεία. Η βάφτιση, για πολλά από τα παιδιά συμβολίζει τη νομιμοποίηση αυτών που ήδη πιστεύουν αφού ζουν, μεγαλώνουν και κοινωνικοποιούνται σε μία συγκεκριμένη κοινωνία και άρα έχουν ενστερνιστεί μέρος των αντιλήψεων της.

«Συνεντευξιαζόμενος: Ε, και βαπτίστηκα εννέα και ας πούμε, δηλαδή πώς ήμουν Χριστιανός; Περισσότερο από τα παιδικά και αυτό το παιδικό που βλέπαμε και την Ιστορία της Βίβλου και ότι όλοι στην τάξη μου ήταν Χριστιανοί και ότι κάθε μέρα έκανα τον Σταυρό μου, έτσι και αλλιώς στο σχολείο.... Υπήρχε αυτή η ομογενοποίηση οπότε, φαντάζομαι και εγώ έπρεπε να γίνω Ορθόδοξος. Και έγινα Ορθόδοξος.» (Παναγιώτης, 30 ετών, αρ. Συνέντευξης 3)

«Συνεντευξιαζόμενη: Ναι. Ήθελα, το ήθελα πάρα πολύ, ναι.
Συνεντεύτρια: Για ποιο λόγο;
Συνεντευξιαζόμενη: Δε ξέρω, εντάξει ήμουν και παιδάκι και το 'βλεπα λαμπάδα = Πάσχα, ξέρεις, Χριστούγεννα = δώρα. Το 'βλεπα έτσι. Μετά που 'μαθα για όλο.. την έννοια της θρησκείας, το 'θελα. Μ' άρεσε. Γι' αυτό έγινα και γω νονά.»
(Σεβαστή, 21 ετών, αρ. Συνέντευξης 27)

Στο αν θεωρούν πως αν ανήκαν σε άλλη θρησκεία στην Ελλάδα, θα είχαν και διαφορετική αντιμετώπιση, οι απαντήσεις στις πλειονότητα τους ήταν καταφατικές. **Αρκετοί παρομοίωσαν ως παράγοντες διακρίσεων στην Ελλάδα, τη διαφορετική καταγωγή με τη διαφορετική θρησκεία. Αυτό δείχνει τη σημαντικότητα του θεσμού, για την περίπτωση της Ελλάδας, ως δείκτη ενσωμάτωσης.** Από τη μεριά της κοινωνίας και του κράτους ακολουθούνταν μια εκτεταμένη τακτική ελληνοποίησης, μέσω των βαφτίσεων και από τη μεριά των μεταναστών φαντάζει ως ένα μέσο ένταξης στην ελληνική κοινωνία, έχοντας σαν συνέπεια την ευρύτερη αποδοχή τους στους κόλπους της.

«Συνεντευξιαζόμενος: Όπως σε βλέπουνε.. όπως σε βλέπουνε διαφορετικά λόγω υπηκοότητας, σε βλέπουν και διαφορετικά αν είσαι αλλόθρησκος. Είναι το ίδιο πράγμα, ουσιαστικά.»
(Δημήτρης, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 1)

«Συνεντευξιαζόμενος: Η θρησκεία είναι μέσα στο κράτος. Γι' αυτό υπάρχει αυτή η διαφορετική αντιμετώπιση για τους άλλους, για τους αλλόθρησκους. Γιατί η θρησκεία είναι μέσα στο κράτος. Έχει εξουσία στο κράτος...

Συνεντεύκτρια: Για ποιο λόγο θεωρείς ότι σε βαπτίσανε;

Συνεντευξιαζόμενος: Οι γονείς μου, επειδή τους λέγανε ότι όλοι βαπτίζονται εδώ. Δεν ήταν κάτι σημαντικό, δεν ήταν κάτι που ήθελαν και οι ίδιοι.» (Χρήστος, 29 ετών, αρ. Συνέντευξης 4)

Η συνήθης συχνότητα εκκλησιασμού τους ανέρχεται κυρίως σε δύο φορές το χρόνο, Πάσχα – Χριστούγεννα και κάποιες Κυριακές. Σε συνδυασμό με το ότι όλα σχεδόν τα παιδιά δήλωσαν ότι πιστεύουν στο Θεό, διαχωρίζεται η πίστη από την ακολουθία των εκκλησιαστικών τακτικών. Διαπιστώνεται δηλαδή ένας διαχωρισμός μεταξύ πίστης και θρησκείας. Η αντίληψη αυτή αντανακλάται από την κυρίαρχη πολιτισμικά ομάδα της κοινωνίας και φαίνεται ότι την έχουν ενστερνιστεί και τα παιδιά αυτά.

«Συνεντεύκτρια: Εκκλησιάζεσαι; Αν ναι, πόσο συχνά;

Συνεντευξιαζόμενη: Ναι, όχι πάρα πολύ συχνά, Χριστούγεννα Πάσχα.» (Μέγκυ, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 22)

Για όσα παιδιά ανήκουν σε διαφορετική θρησκεία, οι ερωτήσεις στράφηκαν στο αν έχουν βιώσει κάποια αρνητική εμπειρία βάσει θρησκείας. Ακραία περιστατικά δεν αναφέρθηκαν αλλά μια ενόχληση, ή κοιτάγματα ή κάποιες λεκτικές αντιπαραθέσεις όχι μεγάλης έντασης. Έστω και αυτά, αν και τα περισσότερα περιστατικά έχουν να κάνουν με τη διαφορετικότητα και άνθρωποι ρωτούν από ενδιαφέρον παρά για κριτική, δείχνουν τη στενή σύνδεση κοινωνίας και θρησκείας που υπάρχει στην Ελλάδα.

Επίσης, οι διαφορετικές πρακτικές και τα τελετουργικά που συνοδεύουν τις άλλες θρησκείες, δεδομένου ότι το μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού στην Ελλάδα, είναι Χριστιανοί Ορθόδοξοι, μπορεί να ξενίσουν και οι άνθρωποι να αντιδράσουν αυθόρμητα και να προβάλλουν τις δικές τους πεποιθήσεις που έχουν λάβει μέσω της κοινωνικοποίησής τους. Αντίθετα, σε μια κοινωνία που η θρησκεία δεν παίζει τόσο σημαντικό ρόλο, πιθανόν οι αντιδράσεις τους να διαφέρουν.

«Συνεντευξιαζόμενη: Πάνω στη πλάκα έχω ακούσει πολλά...

Δηλαδή, το να κάνω το σταυρό μου και μου λένε: «Είσαι μουσουλμάνη!».

Συνεντεύκτρια: Ε, και;

Συνεντευξιαζόμενη: Ναι. Το 'χω ακούσει πολλές φορές σε

σημείο που .. στην αρχή.. εντάξει, στην πλάκα, εντάξει έλεγα το σταυρό μου κάνω, αλλά το 'χω ακούσει και σε πολύ - πολύ σημαντικό, δηλαδή Πάσχα το να στέλνω Χριστός Ανέστη και να μου λένε: «Αφού είσαι μουσουλμάνα!». Εντάξει, εκεί έχω νευριάσει.» (Ελένη, 20 ετών, αρ. Συνέντευξης 29)

«Συνεντευξιαζόμενη: Είμαι Σιχ και δεν τρώω κρέας..Λέω, δε τρώω και μου λένε «Πώς ζεις; - Τι εννοείται πώς ζεις;», Όταν κάποιος καινούργιος συμμαθητής που με γνώρισαν : -«Πώς ζεις; -τι εννοείται ρε παιδιά; Δηλαδή χωρίς κρέας δε γίνεται να ζήσεις;». Αυτή την ερώτηση έχω βαρεθεί να την απαντάω.» (Γιασμίν, 17 ετών, αρ. Συνέντευξης 13)

«Συνεντευξιαζόμενος: Όταν θέλω να γνωρίσω, ας πούμε, τώρα μια κοπέλα. Η πρώτη ερώτηση είναι που με ρωτάει: «Είσαι μουσουλμάνος;». Και λέω ναι. Αλλάζει την συμπεριφορά. Και μου λέει και μετά : «Πίνεις;». Ή ρωτάει: «Τι τρως; Τι φαγητό; ή κάνεις ραμαζάνι;». Και αυτές οι ερωτήσεις καθόλου δεν μου αρέσουν. Επειδή αυτό είναι δικό μου, προσωπικό και δεν έχει ανάγκη ότι για να γνωρίσεις κάποιον πρέπει να τους εξηγήσεις τι τρως και τι κάνεις. Ε, εντάξει, για να με ρωτήσουν τι πιστεύω δεν έχω πρόβλημα. Αλλά μόλις τους λέω, αλλάζουν λίγο τη συμπεριφορά τους.» (Σαράμπ, 29 ετών, αρ. Συνέντευξης 35)

Ο φόβος της απόρριψης λόγω θρησκείας, ειδικά για τους μουσουλμάνους, είναι τόσο εμφανής που ορισμένα άτομα καταφεύγουν στην πρακτική του να μην λένε καν τη θρησκεία τους και να αποφεύγουν να επισκέπτονται τους χώρους λατρείας τους. Η μη αναφορά της θρησκείας στον κοινωνικό περίγυρο, ενδεχομένως να συνδέεται με το φόβο της απόρριψης βάσει καταγωγής, αφού για την Ελλάδα και η διαφορετική θρησκεία και η καταγωγή αποτελούν παράγοντες διάκρισης. Άτομα που ντρέποντουσαν να αναφέρουν την χώρα καταγωγής τους στο σχολείο, πιθανόν να μην αναφέρουν ούτε και τη θρησκεία τους στον περίγυρο τους, ακόμα και τώρα που έχουν αποφοιτήσει από αυτό.

«Συνεντευξιαζόμενος: Αλλά όπως σου 'πα και πριν, δεν είμαι των θρησκειών, είμαι του Θεού, φυσικά και είμαι του Θεού και πιστεύω στο Θεό, αλλά δεν είμαι των θρησκειών. Δηλαδή, δεν θα πω ότι είμαι μουσουλμάνος.. Όχι, δε, ποτέ, ποτέ, ποτέ. Δεν την έχω.. δεν την έχω και πασάρει ποτέ μου. Δεν την έχω βγάλει έξω τη θρησκεία κάπως και εγώ. Δεν έχω..
Συνεντεύτρια: .. έχεις πάει σε τζαμί, ας πούμε, έχεις νιώσει την ανάγκη;

Συνεντευξιαζόμενος: Όχι, όχι, όχι. Ποτέ, ποτέ, ποτέ....Πιο μικρός το ψιλοαπόφευγα να λέω τη χώρα καταγωγής γιατί έβλεπα ότι το Πακιστάν είναι μία απ' τις χώρες που θεωρούνται τριτοκοσμικές. Ασυναίσθητα, κιόλας, το απέφευγα. Αλλά σιγά – σιγά με τα χρόνια κατάλαβα ότι αυτός είμαι. Δεν αλλάζει

κάτι. Ακόμα και στις σχέσεις μου, ξέρω γω, αργότερα, ήτανε κάτι που το τόνιζα. Ξέρεις κάτι, ξεκινάει μια σχέση, να ξέρεις ότι η καταγωγή μου είναι απ' το Πακιστάν.

Συνεντεύκτρια: Ντρεπόσουν; Αισθανόσουν κάπως;

Συνεντευξιαζόμενος: Ντροπή όχι, απλά ήτανε.. ένιωθα κάπως διαφορετικά. Δεν ήθελα να νιώθω διαφορετικά. Ήθελα να είμαι μες στο σύνολο. Να είμαι μες στο σύνολο. » (Γιώργος, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 32)

Συμπεράσματα

Στην πλειονότητα τους λοιπόν, οι ερωτώμενοι, πιστεύουν στο Θεό και ανήκουν στη Χριστιανική Ορθόδοξη θρησκεία. Όσα δεν πιστεύουν, παρατηρείται άσχημη σχέση με γονείς, γεγονός που ενδεχομένως να εξηγείται σαν μια προσπάθεια να αποποιηθούν τις απόψεις και τις αντιλήψεις των γονέων τους για να δηλώσουν με τον τρόπο τους, ότι είμαστε διαφορετικοί. Οι καθημερινές προστριβές στην οικογένεια και η ύπαρξη ενός μη ευνοϊκού και ήρεμου περιβάλλοντος, ωθούν τα παιδιά να αποστρέφονται τις απόψεις και τις αντιλήψεις τους των γονέων τους, περί Θεού και πίστης. Λειτουργούν έτσι, τελειώς αντιδραστικά σε αυτό που θεωρούν ότι πρεσβεύουν οι γονείς τους.

Για την Ελλάδα, η διαφορετική καταγωγή και η διαφορετική θρησκεία αποτελούν παράγοντες διάκρισης. Αυτό δείχνει τη σημαντικότητα του θεσμού της θρησκείας, ως δείκτη ενσωμάτωσης.

Η αλλαγή θρησκείας μέσω της βάφτισης δείχνει την ανάγκη τους να συμμετέχουν στην σχολική κοινότητα και στην κοινωνία γενικότερα, ως ισότιμα μέλη της, μέσω της συμμετοχής στα θρησκευτικά μυστήρια και των εθιμοτυπικών πρακτικών που συνοδεύουν την θρησκεία. Η βάφτιση, για πολλά από τα παιδιά συμβολίζει τη νομιμοποίηση αυτών που ήδη πιστεύουν αφού ζουν, μεγαλώνουν και κοινωνικοποιούνται σε μία συγκεκριμένη κοινωνία.

Από τη μεριά της κοινωνίας και του κράτους ακολουθούνταν μια εκτεταμένη τακτική ελληνοποίησης, μέσω των βαφτίσεων και από τη μεριά των μεταναστών φαντάζει ως ένα μέσο ένταξης στην ελληνική κοινωνία, έχοντας σαν συνέπεια την ευρύτερη αποδοχή τους στους κόλπους της.

Ο φόβος της απόρριψης λόγω θρησκείας, ειδικά για τους μουσουλμάνους, είναι τόσο εμφανής που ορισμένα άτομα καταφεύγουν στην πρακτική του να μην λένε καν τη θρησκεία τους και να αποφεύγουν να επισκέπτονται τους χώρους λατρείας τους.

Κεφ. 15.6: Σχέση με την εκπαίδευση

«Συνεντευξιαζόμενος: Απλά.. να μην υπάρξει ο ρατσισμός. Δε θέλω να ξανανιώσω έτσι όπως ένιωσα τότε. Αυτό. Ξέρω ότι θα ξανανιώσω, αλλά, δεν μου άρεσε καθόλου εκείνα τα χρόνια δεν...» (Νίκος, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 2)

Το εκπαιδευτικό επίπεδο των παιδιών αναλύθηκε σε προγενέστερο κεφάλαιο που αφορούσε την Αντικειμενική Διάσταση της ενσωμάτωσης. Η βαθύτερη ανάλυση όμως των αποτελεσμάτων εμπίπτει στην Υποκειμενική Διάσταση. Αναλύονται δηλαδή, οι αξίες, στάσεις, αντιλήψεις και εσωτερικεύσεις των παιδιών αυτών σε σχέση με το θεσμό της εκπαίδευσης.

Πιο συγκεκριμένα, στο κεφάλαιο αυτό, τα παιδιά προχωρούν σε αξιολόγηση του θεσμού της εκπαίδευσης, μοιράζονται περιστατικά που έχουν βιώσει και σκιαγραφούν τις σχέσεις τους με τους συμμαθητές και τους καθηγητές τους.

Κεφ. 15.6.1: Αξιολόγηση του σχολικού θεσμού

Η κρίση των παιδιών αυτών ως προς το θεσμό του σχολείου, του πιο σημαντικού φορέα κοινωνικοποίησης μετά την οικογένεια, είναι πολύ σημαντική γιατί το σχολείο λειτουργώντας σαν μικρογραφία της κοινωνίας, δύναται να επηρεάσει την περαιτέρω πορεία της ζωής τους. Οι σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των συμμαθητών αλλά και των καθηγητών επηρεάζει σε πολύ μεγάλο βαθμό, εκτός από την μελλοντική επαγγελματική πορεία των παιδιών και τις σχέσεις με την κοινωνία γενικότερα.

Αναφορικά με το αν τους άρεσε ή όχι το σχολείο, στην πλειονότητα τους τα παιδιά αποκρίθηκαν θετικά, κυρίως γιατί είναι ο τόπος που συναντούσαν τους φίλους τους:

«Συνεντευξιαζόμενος: Κοίταξε, ήτανε, εγώ το σχολείο δεν το έβλεπα, ας πούμε, τόσο ταλαιπωρία, ξέρω γω. Διάβασμα και τέτοια. Μ' άρεσε πάρα πολύ η διαδικασία που πήγαινα και έβλεπα την παρέα μου κάθε μέρα, και ήμασταν αυτή η παρέα που ήμασταν έξω απ' το σχολείο, ας πούμε, ήμασταν και μέσα στο σχολείο, ουσιαστικά, και ναι, μ' άρεσε μπορώ να πω. » (Δημήτρης, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 1)

« Συνεντευξιαζόμενη: Ουμ, καλά πέρασα! (γέλια). Ωραία ήτανε, παρέα παιδιών, πρώτα απ' όλα βρίσκεις παρέα, φίλους. » (Αλίνα, 30 ετών, αρ. Συνέντευξης 15)

Υπήρξαν και απαντήσεις με τελείως αρνητική χροιά, οι οποίες δόθηκαν κυρίως από τα παιδιά αλβανικής καταγωγής, τα οποία ήρθαν αντιμέτωπα με ρατσιστικές συμπεριφορές εξαιτίας της καταγωγής τους. Αυτό είχε σαν συνέπεια το σχολείο να γίνει ένας χώρος μη αγαπημένος για αυτά.

« Συνεντεύκτρια: Να σε ρωτήσω σου άρεσε το σχολείο;
Συνεντευξιαζόμενος: Μέχρι την Πέμπτη - Έκτη Δημοτικού, όχι.
Συνεντεύκτρια: Γιατί ;
Συνεντευξιαζόμενος: Για το λόγο ότι είχα την κόντρα με τους Έλληνες... Έλληνες... με τα παιδιά που με είχαν σαν τον Αλβανό.

«Συνεντευξιαζόμενος: Κάποιοι μείνανε. Κάποιοι μείνανε. Κάποια πολύ καλά παιδιά μείνανε και στο Δημοτικό με .. ήτανε απ' τα άτομα που δεν με είχανε σαν τον Αλβανό της παρέας. Με είχανε έναν κανονικό Έλληνα. Δεν είχανε κάποιο θέμα. Και με αυτούς συνεχίζω ακόμα και σήμερα να κάνω παρέα, στο Γυμνάσιο γνώρισα παιδιά τα οποία έχω έρθει πολύ κοντά, κάνουμε σε καθημερινής βάσης παρέα και με αυτούς που με είχανε κάπως κόντρα αποφάσισα να απομακρυνθώ. » (Νίκος, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 2)

« Συνεντευξιαζόμενος: Και το να διαβάζω και γενικά το κλίμα δε μου άρεσε στο σχολείο. Ήτανε, υπήρχε, υπήρχε ένας ρατσισμός και τον ένιωθα, όχι δεν ήταν εκδηλωτικός βέβαια, αλλά υπήρχε. Το καταλάβαινα, δηλαδή.... έβλεπες ότι ε, όταν ήθελαν να αναφερθούν σε κάτι κακό, αναφερόντουσαν στο όνομα του έθνους σου.» (Χρήστος, 29 ετών, αρ. Συνέντευξης 4)

Το σχολείο σαν χώρος, δεν έχει τόση σημασία, όσο η ποιότητα των δεσμών και των σχέσεων που αναπτύσσονται σε αυτό. Αν λοιπόν τα παιδιά έχουν καλά βιώματα και αναμνήσεις από το σχολείο διαμορφώνεται μια καλή άποψη για αυτό, αν συμβεί το αντίθετο διαμορφώνεται μια αρνητική άποψη, κάτι που είναι απολύτως λογικό. Διαφαίνεται λοιπόν πως με βάση την εμπειρία και την ένταση της, σε συνδυασμό με τις εσωτερικές εγγραφές (πεποιθήσεις, αντιλήψεις, στάσεις, αξίες, ενδιαφέροντα) του κάθε ατόμου, ο θεσμός του σχολείου αξιολογείται και λαμβάνει θετικό ή αρνητικό πρόσημο.

Η βιωματική εμπειρία της συμμετοχής στο σχολικό θεσμό, ενός από τους σημαντικότερους θεσμούς κοινωνικοποίησης, αποτελεί πολύ σημαντικό παράγοντα μελέτης των αντιλήψεων που έχουν διαμορφώσει τα παιδιά σχετικά με αυτόν. Το σχολείο λειτουργεί σαν μικρογραφία της κοινωνίας, εμφανίζοντας παρόμοιες

διαφοροποιήσεις και σχηματισμούς με αυτή.

Κεφ. 15.6.2: Εκπαίδευση, παρουσία μεταναστών στις σχολικές αίθουσες και γεωγραφικός χώρος/ περιοχή

Όσον αφορά τον τομέα των φίλων στο σχολείο, η παρουσία άλλων μεταναστών στην τάξη παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην δικτύωση τους με άλλους συμμαθητές και στην ανάπτυξη περαιτέρω κοινωνικών σχέσεων. Αυτό συμβαίνει γιατί έτσι τα παιδιά δεν αισθάνονται μόνα, διαφορετικά ή απομονωμένα.

Όπως αναφέρουν:

«Συνεντευξιαζόμενος: Ναι. Αν και θα.. μάλλον στο Δημοτικό είχα πιο πολλούς εχθρούς απ' ότι φίλους. Μάλλον επειδή ήμουν μόνος μου με την έννοια ότι δεν είχα άλλους Αλβανούς στην τάξη, δε ξέρω για ποιο λόγο. » (Νίκος, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 2)

«Συνεντεύκτρια: Τι έγινε ακριβώς και άλλαξες σχολείο μετά την 1η δημοτικού;

Συνεντευξιαζόμενη: Δεν είχα παρέες, δεν με κάνανε παρέα, και αποφάσισα με την μαμά να αλλάξω σχολείο, για καλύτερο περιβάλλον, να αποκτήσω παρέες και να είμαι γενικά.. δεν είχα άλλους συμμαθητές από ξένη χώρα, γενικά, ήμουν η μόνη που ήμουν από Αλβανία, και ένιωθα ρατσισμό...δε με κάνανε παρέα. Πήγα στο 2ο Δημοτικό. Εκεί πέρα ήταν καλύτερα τα πράγματα. Είχε και άλλα παιδάκια από άλλες χώρες και γι' αυτό ήταν καλύτερα. Δεν αντιμετώπισα πρόβλημα ρατσισμού εκεί πέρα. » (Μαρία, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 12)

Αντίθετα, τα παιδιά που ζουν σε περιοχές με μεγάλη συγκέντρωση μεταναστών αναφέρουν:

«Συνεντευξιαζόμενη: Όχι, όχι. Καθόλου. Ίσως το ότι φταίει και το ότι ήμασταν στο κέντρο και οι μισοί ήμασταν ξένοι και έτσι...» (Άντζελα, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 18)

Ο γεωγραφικός χώρος λοιπόν, που τα παιδιά ζουν και φοιτούν στο σχολείο, με την έννοια της συγκέντρωσης ή όχι άλλων μεταναστών, έχει μεγάλη σημασία για την ανάπτυξη φιλικών και κοινωνικών σχέσεων αλλά και το αν έχουν ζήσει κάποια αρνητική εμπειρία στο σχολικό χώρο, που να σχετίζεται με την καταγωγή τους.

Κεφ. 15.6.3: Εκπαίδευση και Έλληνες συμμαθητές

Η ερώτηση σχετικά με το αν είχαν φίλους στο σχολείο συνδέεται άμεσα με την ερώτηση σχετικά με το πως τους αντιμετώπισαν οι Έλληνες συμμαθητές τους. Ακόμα και αν οι απαντήσεις στο θέμα των φίλων ήταν καταφατικές και αν ανέφεραν πως έχουν ακόμα Έλληνες φίλους από το σχολείο, πολλά παιδιά ανέφεραν σ' αυτή την ερώτηση πως στην αρχή αντιμετώπισαν κάποια θέματα με τους Έλληνες συμμαθητές τους, όπως αδιαφορία ή κάποια περίεργα κοιτάγματα αλλά τελικά έκαναν φιλίες. Σε πιο σπάνιες περιπτώσεις και κάποια περιστατικά ενδοσχολικής βίας. **Γεγονός που υποδεικνύει πως η διαφορετική καταγωγή για την ελληνική σχολική κοινότητα, παίζει τις περισσότερες φορές ρόλο στην αποδοχή αυτών των παιδιών ως ισάξια μέλη της.**

Κάποια παιδιά με το πέρασμα των χρόνων επέλεξαν να απαντούν στα ρατσιστικά σχόλια, άλλα επέλεξαν να τα θάψουν μέσα τους και να προσποιηθούν πως όλα είναι καλά, άλλα έκαναν παρέα αναγκαστικά με τους Έλληνες συμμαθητές τους από φόβο μην μείνουν μόνα τους και άλλα όντως δεν αντιμετώπισαν κάποιο πρόβλημα. Εξαρτάται από την προσωπική βιωματική εμπειρία του κάθε παιδιού και την οπτική που κάθε παιδί θα επιλέξει να «δει» τα πράγματα. Πρόκειται για μία πολύ ιδιαίτερη και προσωπική διεργασία.

«Συνεντεύκτρια: Παρόλα αυτά έκανες παρέα μαζί τους;

Συνεντευξιζόμενος: Ναι.

Συνεντεύκτρια: Αναγκαστικά.

Συνεντευξιζόμενος: Τι θα έκανα; Δεν μπορούσα να μείνω μόνος μου.» (Χρήστος, 29 ετών, αρ. Συνέντευξης 4)

«Συνεντευξιζόμενη: Ναι, γιατί ήτανε... , να πω στο Γυμνάσιο, ξέρω γω, ή στο Λύκειο, και αυτό τίποτε άλλο, ξέρεις, αυτό το βλέμμα ρε παιδί μου, είχανε και το θέμα ότι : «κοίταξε είσαι από άλλη χώρα, αλλά είσαι καλύτερη μαθήτρια από μένα», που στο κάτω – κάτω ήτανε και στο χέρι τους να διαβάσουν και εκείνοι. Αυτό ήτανε.» (Φιλίω, 23 ετών, αρ. Συνέντευξης 10)

«Συνεντεύκτρια: Οι Έλληνες συμμαθητές σου πώς σε αντιμετώπισαν;

Συνεντευξιζόμενη: Ε, το ίδιο, μια χαρά, δεν είχα κανένα πρόβλημα, όχι.» (Ντάρια, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 17)

«Συνεντευξιζόμενη: Λοιπόν, εγώ με τους Έλληνες ήμουν πιο πολύ στο πρώτο, τον πρώτο χρόνο έτσι; Καλά και τον τελευταίο, αλλά τον τελευταίο, ήμουν πολύ αντράκι, αντράκι με την έννοια δεν με ενδιέφερε τίποτα, ήξερα τα πάντα πλέον και αν με κορόϊδευε κάποιος θα 'τρώγε και το ξύλο του που λέει ο λόγος, ξέρεις απαντούσα, ξέρεις είχα τη δύναμη, όχι ότι...» (Αναστασία, 28 ετών, αρ. Συνέντευξης 25)

«Συνεντεύκτρια: Οι Έλληνες συμμαθητές;

Συνεντευξιαζόμενη: Και οι συμμαθητές, πολύ καλά. Δεν υπήρχε διαφορά μεταξύ μας.

Συνεντεύκτρια: Δεν είχες δεχτεί κάτι; Κάποιο ρατσιστικό σχόλιο; Κάτι λόγω της καταγωγής σου;

Συνεντευξιαζόμενη: Δεν επηρέασε κανέναν, ούτε εμένα, όλοι ήμασταν καλά μεταξύ μας.» (Σβιέτα, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 26)

«Εντάξει, ήταν μες στην τάξη δύο – τρία παιδιά που δεν ήθελαν να επικοινωνήσουν μαζί μου. Ήτανε που μου είχανε πει ξένοι, με είχανε πει Ταλιμπάν, μου είχανε πει ότι: «Τι κάνετε εδώ; Πήγαινε στη χώρα σου!». Μου είχανε πει αυτά, ναι.

Συνεντεύκτρια: Με φραστικά μόνο ή και με ξύλο, ας πούμε;

Συνεντευξιαζόμενος: Όχι, με ξύλο ... αλλά, εντάξει..» (Σαράμπ, 29 ετών, αρ. Συνέντευξης 35)

Περισσότερη δυσπιστία και μη αποδοχή δέχτηκαν τα άτομα αλβανικής καταγωγής, γεγονός που αντικατοπτρίζει το στιγματισμό ατόμων αλβανικής καταγωγής από την ελληνική κοινωνία περισσότερο από άτομα με άλλη καταγωγή, όπως διαπιστώνεται και από τις απαντήσεις τους σε άλλες ερωτήσεις.

«Συνεντευξιαζόμενος: Ε, δηλαδή, έβλεπες ότι ε, όταν ήθελαν να αναφερθούν σε κάτι κακό, αναφερόντουσαν στο όνομα του έθνους σου, ο Αλβανός και τέτοια....» (Χρήστος, 29 ετών, αρ. Συνέντευξης 4)

Η διαφορετική καταγωγή για την ελληνική σχολική κοινότητα, παίζει τις περισσότερες φορές ρόλο στην αποδοχή αυτών των παιδιών ως ισάξια μέλη της. Η διαφορετική καταγωγή φαίνεται πως διαδραματίζει ουσιαστικό ρόλο στη σύναψη σχέσεων μεταξύ των συμμαθητών. Τα ρατσιστικά σχόλια και η επιφυλακτικότητα στο σχολικό χώρο φαίνεται πως άγγιξαν περισσότερο τα παιδιά αλβανικής καταγωγής.

Ο τρόπος αντίδρασης όμως του κάθε παιδιού, στην συμπεριφορά των Ελλήνων συμμαθητών του, φαίνεται να διαφέρει. Σχετίζεται με τον χαρακτήρα του και με τον τρόπο που το ίδιο στοιχειοθετεί τον εαυτό του σε σχέση με τους συμμαθητές αυτούς.

Κεφ. 15.6.4: Εκπαίδευση και ελληνική γλώσσα

Και η γνώση της γλώσσας όμως παίζει πολύ σπουδαίο ρόλο στην δικτύωση των παιδιών στο σχολικό χώρο και ευνοεί την ανάπτυξη φιλικών σχέσεων, κάτι πολύ λογικό αφού έτσι υπάρχει επικοινωνία μεταξύ των μαθητών και τα παιδιά δε νιώθουν απομονωμένα. **Ο σπουδαίος ρόλος των διαπολιτισμικών σχολείων, αναδείχτηκε**

μέσα από τις απαντήσεις των παιδιών. Όσα παιδιά φοίτησαν εκεί, ανέφεραν πως έμαθαν τη γλώσσα πιο εύκολα, οι καθηγητές ήταν πολύ καλοί και γενικά δεν υπήρχε τόσο άγχος να ενσωματωθούν στη σχολική κοινότητα αφού όλα τα παιδιά που φοιτούσαν εκεί είχαν προέλευση από διαφορετικές χώρες.

«Συνεντευξιαζόμενη: Τον πρώτο χρόνο ήταν η φρίκη της ζωής μου. (γέλια) Εντάξει, λόγω του ότι δεν μίλαγα ελληνικά, είχαμε μία Ουκρανέζα βέβαια ή Ρωσίδα ήτανε ή Μολδαβέζα, κάτι τέτοιο απ' ότι θυμάμαι, τέλος πάντων, μ' αυτή έκανα πολύ λίγη παρέα. Βασικά, ξέρεις τι; Δε μίλαγα δύο χρόνια ελληνικά, δεν έλεγα, δεν έβγαζες λέξη από μένα. Τίποτα. Ούτε όχι. Καταλάβαινα τα πάντα πλέον. Μου 'χε δημιουργηθεί τεράστιο ψυχολογικό θέμα. Η μόνη χρονιά που βίωσα πολύ ρατσισμό απ' τα παιδάκια. Μεγάλος ρατσισμός! Όταν πήγα στο Ελληνικό, Διαπολιτισμικό, ναι έκανα παρέες. Και κει υπήρχουνε πολύ καλοί καθηγητές. Πολύ καλοί καθηγητές. Όλοι τους, εκτός απ' την διευθύντρια, όλοι οι υπόλοιποι ήτανε άγιοι άνθρωποι.» (Αναστασία, 28 ετών, αρ. Συνέντευξης 25)

Υπάρχει όμως και η άλλη πλευρά, αν και πιο σπάνια, που τα παιδιά αναφέρουν πως έτυχαν εύνοιας από τους συμμαθητές τους και έμαθαν έτσι πιο εύκολα τα ελληνικά:

«Συνεντευξιαζόμενη: Μεταξύ τους ήταν μία παρέα και με βάλανε και μένα. Με βοήθησαν πάρα πολύ. Δεν ξέρω γιατί. «Έλα θα σε μάθουμε Ελληνικά, και το ένα και το άλλο» και ερχόντουσαν και σπίτι μου και πήγαινα και εγώ στο δικό τους, χωρίς να πολυξέρω εκείνο το διάστημα και έτσι τα έμαθα. Γνώρισαν βέβαια την οικογένεια μου και είδαν πως δεν ήταν κάτι το τρομακτικό, άνθρωποι είμαστε και εμείς και θέλουμε τα ίδια πράγματα.» (Μέγκυ, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 22)

Φαίνεται στην περίπτωση αυτή, πως η σύναψη οικογενειακών σχέσεων να επηρέασε θετικά στην εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας. Η ανάπτυξη σχέσεων μεταξύ των Ελλήνων συμμαθητών και της οικογένειας της κοπέλας φαίνεται να λειτούργησε θετικά, εκτός από την κοινωνικοποίηση της σε ένα καινούριο περιβάλλον, αλλά και στο να μάθει την γλώσσα πιο εύκολα.

Ίσως μία τέτοια προσέγγιση, δηλαδή η σύναψη σχέσεων και δεσμών να αποτελεί το αντίδοτο στη μη αποδοχή στο σχολικό περιβάλλον αλλά και στην κοινωνία γενικότερα. Είναι όμως και η μοναδική μαρτυρία πως Έλληνες συμμαθητές βοήθησαν σε κάτι τέτοιο. Αν αυτό συνέβαινε και στα υπόλοιπα παιδιά ενδεχομένως να μην αντιμετώπιζαν θέματα ρατσισμού στο σχολείο αλλά και στο σύνολο της κοινωνίας.

Κεφ. 15.6.5: Η αξία του σχολείου και σχολικές αξίες

Όσον αφορά την αξία του σχολείου, δηλαδή αν το σχολείο είναι σημαντικό ή όχι, τα παιδιά απάντησαν θετικά γιατί όπως τα ίδια ανέφεραν, διαμορφώνει χαρακτήρα, καθορίζει το μέλλον, αφού χωρίς γνώσεις και γράμματα δεν έχεις πρόσβαση στην εργασία, αποτελεί χώρο εκμάθησης της γλώσσας και χώρο σύναψης φιλικών σχέσεων. Ακόμα διευρύνει τους ορίζοντες και αποτελεί χώρο απόκτησης εμπειριών αφού αποτελεί μικρογραφία της κοινωνίας.

Ακόμα και τα άτομα που είχαν δηλώσει πως το σχολείο δεν τους άρεσε, αναγνώρισαν το ρόλο του σαν βασικό μοχλό κοινωνικοποίησης. Η σύναψη φιλικών σχέσεων, η διεύρυνση του τρόπου σκέψης, η γνώση της γλώσσας της χώρας εγκατάστασης, η αποκόμιση εμπειριών στη διαμόρφωση σχέσεων και η αίσθηση της συμμετοχής σε ένα πλαίσιο που συμμετέχουν συνομήλικοι τους αναδεικνύουν τον ρόλο του εκπαιδευτικού θεσμού σαν βασικό μοχλό κοινωνικοποίησης στην κοινωνία.

Επίσης, αντικατοπτρίζεται ξεκάθαρα η αντίληψη πως το σχολείο και γενικότερα η μόρφωση, αποτελεί μέσο κοινωνικής καταξίωσης και επιτυχίας. Σε συνδυασμό με ερώτηση από το κεφάλαιο «Σχέσεις με γονείς», σχετικά με το αν οι γονείς τους ήθελαν να σπουδάσουν τα παιδιά τους ή όχι, διαφαίνεται μία επίδραση μεταξύ των «θέλω» και επιθυμιών των γονιών στην κατεύθυνση της δράσης των παιδιών τους σχετικά με την εκπαίδευση ή σε περίπτωση που δεν έχουν καταφέρει να σπουδάσουν, στο ιδεατό που έχουν στο μυαλό τους σχετικά με το ποιος είναι επιτυχημένος και καταξιωμένος στην κοινωνία και ποιος όχι. Πρόκειται σαφώς για μία αντίληψη των γονιών που έχει υιοθετηθεί από τα παιδιά τους. Αποτελεί ένα ξεκάθαρο δείγμα αναπαραγωγής κοινωνικών αναπαραστάσεων εκ μέρους των γονιών τους.

« Συνεντευξιαζόμενος: Είναι, νομίζω, απ' τους πιο σημαντικούς θεσμούς, έτσι, σήμερα, το οποίο ουσιαστικά σου διαμορφώνει το χαρακτήρα. Δηλαδή, μετά την οικογένειά σου, στο σχολείο διαμορφώνεται ο χαρακτήρας σου.» (Δημήτρης, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 1)

«Συνεντευξιαζόμενος: Γιατί αν είσαι αγράμματος μπορείς να κάνεις πολύ λίγα πράγματα, όπως σερβιτόρος, πράγματα τα οποία είναι ανούσια για μένα, δεν σου προσφέρουν κάτι.» (Νίκος, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 2)

«Συνεντευξιαζόμενη: Είναι ένας τρόπος ένταξης στην κοινωνία. Με βοήθησε πάρα πολύ.... πάρα πολύ και με την γλώσσα και να μην νιώθω άβολα στην τάξη.» (Πριμαβέρα, 28 ετών, αρ. Συνέντευξης 11)

«Συνεντευξιαζόμενη: Και βέβαια. Ε, καταρχάς πιστεύω ότι όταν πας να ζήσεις σε μια ξένη χώρα είναι πάρα πολύ σημαντικό να μιλάς σωστά τη γλώσσα. Γιατί οι άνθρωποι, καλώς ή κακώς, πιστεύω ότι είμαστε ρατσιστές από τη φύση μας... . Δηλαδή, έχουμε την τάση άμα μας μιλάει κάποιος που δε ξέρει καλά να μιλάει, νομίζουμε ότι είναι καθυστερημένος, ας πούμε. Λίγο τον θεωρούμε κατώτερο. Άρα είναι πολύ σημαντικό για να μπορέσεις να ενταχθείς σωστά, να μιλάς καλά. Και αυτό το αποκτάς μόνο απ' το σχολείο. Άσε που, δεύτερον, πηγαίνοντας σχολείο, κάνεις φίλους και νιώθεις ίσος με τους άλλους. Πιστεύω ότι είναι πάρα πολύ σημαντικό. »(Άντζελα, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 18)

Αναγνωρίζεται λοιπόν, ο ρόλος του σχολείου σαν βασικός μοχλός κοινωνικοποίησης, άσχετα με τα προσωπικά βιώματα του κάθε παιδιού. Η αξία που τα ίδια δίνουν στο σχολικό θεσμό αντικατοπτρίζεται στις απαντήσεις τους. Το σχολείο διαμορφώνει χαρακτήρα, καθορίζει το μέλλον, αφού χωρίς γνώσεις και γράμματα δεν έχεις πρόσβαση στην εργασία, αποτελεί χώρο εκμάθησης της γλώσσας και χώρο σύναψης φιλικών σχέσεων. Ακόμα διευρύνει τους ορίζοντες και αποτελεί χώρο απόκτησης εμπειριών αφού αποτελεί μικρογραφία της κοινωνίας.

Επίσης, αντικατοπτρίζεται ξεκάθαρα η αντίληψη πως το σχολείο και γενικότερα η μόρφωση, αποτελεί μέσο κοινωνικής καταξίωσης και επιτυχίας, αντίληψη η οποία έχει υιοθετηθεί από τους γονείς τους αφού ήθελαν τα παιδιά τους να σπουδάσουν και με όχημα αυτό να καταξιωθούν και να επιτύχουν στην ελληνική κοινωνία.

Κεφ. 15.6.6: Σχολείο και άγχος

Αναφορικά με το αν αγχώθηκαν κατά τη διάρκεια του σχολικού βίου τους προκύπτει μεγάλη συνάφεια με την ηλικία που ήρθαν στην Ελλάδα και την τάξη στην οποία εντάχθηκαν. Όπως αναφέρουν τα άτομα που γεννήθηκαν στη χώρα ή ήρθαν σε προσχολική ηλικία, δεν βίωσαν άγχος. Ιδιαίτερα το νηπιαγωγείο αποτελεί ένα ορόσημο γιατί αρχίζουν να μαθαίνουν τη γλώσσα και αποκτούν τις πρώτες φιλικές επαφές. Η μετάβαση στο δημοτικό γίνεται έτσι ευκολότερα.

Αντίθετα, τα παιδιά που εντάχθηκαν λόγω ηλικίας σε πιο μεγάλες τάξεις του δημοτικού ή του γυμνασίου βίωσαν άγχος κυρίως λόγω της γλώσσας και του

καινούριου περιβάλλοντος στο οποίο κλήθηκαν πλέον να προσαρμοστούν.

«Συνεντευξιαζόμενη: Ναι, βέβαια. Δε θυμάμαι και πολλά πράγματα όταν ήρθα γιατί ήμουν μικρή, αλλά έκανα πολύ γρήγορα φίλους απ' ότι θυμάμαι...» (Αντα, 18 ετών, αρ. Συνέντευξης 8)

«Συνεντευξιαζόμενη: Στην αρχή λίγο....ανάλογα με τους συμμαθητές που θα βρω, πως θα είναι ο χαρακτήρας τους, η συμπεριφορά τους, και προς τους καθηγητές, οι δάσκαλοι, ειδικά στο Δημοτικό, στην 3η Δημοτικού που είχα πάει για πρώτη φορά.. εκεί πέρα λίγο, δεν ήξερα κανέναν, δεν ήξερα ελληνικά και είχα λίγη δυσκολία, αλλά σιγά – σιγά τα ‘μαθα, εντάξει, δεν υπήρχε πρόβλημα. Με βοηθούσαν πάρα πολύ.» (Τζάσμιν, 18 ετών, αρ. Συνέντευξης 13)

«Συνεντευξιαζόμενη: Ναι, πάρα πολύ... γιατί καθόμουν σε μία γωνία και άκουγα μία άλλη γλώσσα (γελάει)...» (Μέγκυ, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 22)

Αναφέρθηκε ορισμένες φορές η λέξη «στεναχώρια» εναλλακτικά με αυτή του άγχους, ακριβώς γιατί άφησαν πίσω τους ένα ήδη δομημένο περιβάλλον και κοινωνική δικτύωση και κλήθηκαν να τα κάνουν όλα από την αρχή. Νέοι φίλοι, νέες παρέες, νέα γλώσσα, νέο σπίτι, νέο περιβάλλον, ήταν οι προκλήσεις που έπρεπε να αντιμετωπίσουν.

«Συνεντευξιαζόμενη: Όχι, το άγχος, δεν μπορώ να το πω άγχος, τι στεναχώρια που ένιωσα, γιατί στεναχώρια ήτανε, δεν ήταν άγχος, ήταν που άφησα πίσω στην Μολδαβία όλους τους φίλους μου, την οικογένειά μου, δεν είναι εύκολη υπόθεση για ένα παιδί να περάσει από μία χώρα σε άλλη, να περάσει από μία γλώσσα σε άλλη έτσι εύκολα.» (Ιρένε, 22 ετών, αρ. Συνέντευξης 14)

Η ερώτηση του αν βίωσαν άγχος ή όχι συνδυάζεται ορισμένες φορές με την αλλαγή του περιβάλλοντος αλλά και με το βίωμα μιας αρνητικής εμπειρίας διάκρισης λόγω καταγωγής.

«Συνεντευξιαζόμενη: Γιατί είχα πολλά περιστατικά με παιδιά τα οποία ήτανε από την Ελλάδα και ένιωθα πολύ μεγάλο ρατσισμό. Δηλαδή να σου πω το πιο κλασσικό παράδειγμα, δεν ήθελε κανένας Έλληνας να ‘ρθει να κάτσει δίπλα μου ή σε κάποιον, οποιοδήποτε άλλο Αλβανό μαθητή που ήτανε στην τάξη και είχαμε καταντήσει να καθόμαστε στο θρανίο δύο – δύο ή θα ‘μασταν δύο Αλβανοί ή δύο Έλληνες, ποτέ ένας Έλληνας και ένας Αλβανός μαζί. Ποτέ. » (Αλεξάνδρα, 20 ετών, αρ. Συνέντευξης 31)

«Συνεντευξιαζόμενη: Καταρχήν, πρώτα απ’ όλα δεν ήθελα να φύγω από κει, ένιωθα πολύ έντονα το άγχος ότι αφήνω κάτι και έπειτα εδώ

αντιμετώπισα
εμπαιγμούς, Ρωσοπόντιοι! Ρωσοπόντια! Έτσι με φώναζαν.»
(Δέσποινα, 36 ετών, αρ. Συνέντευξης 30)

Προκύπτει λοιπόν, μεγάλη συνάφεια με την ηλικία που ήρθαν στην Ελλάδα και την τάξη στην οποία εντάχθηκαν. Όπως αναφέρουν τα άτομα που γεννήθηκαν στη χώρα ή ήρθαν σε προσχολική ηλικία, δεν βίωσαν άγχος. Αντίθετα, τα παιδιά που εντάχθηκαν λόγω ηλικίας σε πιο μεγάλες τάξεις του δημοτικού ή του γυμνασίου βίωσαν άγχος κυρίως λόγω της γλώσσας και του καινούριου περιβάλλοντος στο οποίο κλήθηκαν πλέον να προσαρμοστούν.

Σε ορισμένες περιπτώσεις η λέξη άγχος χρησιμοποιήθηκε εναλλακτικά με τη λέξη στεναχώρια εξαιτίας αυτού που ένιωσαν όταν έπρεπε να αφήσουν πίσω τις σταθερές τους και τα δίκτυά τους και να τα ξαναχτίσουν από την αρχή στη νέα τους πατρίδα πλέον. Η μη γνώση της γλώσσας της χώρας εγκατάστασης πρόσθεσε πρόσθετο άγχος και χρειάστηκε να περάσει χρόνος ώστε να προσαρμοστούν στη νέα πραγματικότητα.

Κεφ. 15.6.7: Εκπαίδευση και σχέση με καθηγητές

Όσον αφορά στη συμπεριφορά των καθηγητών απέναντι στα παιδιά αυτά σαν μαθητές, στην πλειονότητα τους τα παιδιά απάντησαν πως δεν αντιμετώπισαν κάποιο πρόβλημα και πως τους συμπεριφέρονταν όπως στους άλλους μαθητές. Μάλιστα σε ορισμένες φορές τους υπερασπίστηκαν έναντι άλλων μαθητών ή ακόμα τους συμβούλευσαν ή τους βοήθησαν να μάθουν τη γλώσσα.

«Συνεντευξιαζόμενος: Ε..., βασικά μ' αυτούς δεν είχα κάποιο ιδιαίτερο πρόβλημα. Αντίθετα και σ' ένα σκηνικό που είχε γίνει στο δημοτικό, ένα σκηνικό έχει γίνει όλο κι όλο, με προστάτευσαν...Αυτά τ' αστεία που λένε περί Αλβανών και έτσι, είχα νευριάσει εγώ και με τα λόγια τσακωθήκαμε και μπήκαν στη μέση οι καθηγητές και στην ουσία προστάτεψαν εμένα και φώναζαν στο άλλο το παιδάκι γι' αυτό που είπε.» (Βασίλης, 18 ετών, αρ. Συνέντευξης 7)

«Συνεντευξιαζόμενη: Αρκετά καλά, δεν ήμουν και μόνο το παιδί, μόνη μου δηλαδή, που ήμουν ξένη στην τάξη, υπήρχανε αρκετά παιδιά, οπότε ήταν πολύ καλή η αντιμετώπιση, βοηθούσαν αρκετά. Ήτανε με καλή διάθεση να βοηθήσουν και τα ξένα παιδιά, να απαντήσουν στις ερωτήσεις, στις απορίες.» (Αλίνα, 30 ετών, αρ. Συνέντευξης 15)

Ωστόσο, υπάρχει και η άλλη όψη κατά την οποία σύμφωνα με κάποιους από τους συνεντευξιαζόμενους, οι καθηγητές είχαν μία ρατσιστική συμπεριφορά έναντι αυτών. Μιλάμε για κάποια περιστατικά μεμονωμένα, που σίγουρα δεν αγγίζουν το σύνολο των εκπαιδευτικών. Επειδή όμως και οι εκπαιδευτικοί ανήκουν στο κοινωνικό σύνολο, τέτοιες συμπεριφορές αντικατοπτρίζουν μία εδραιωμένη μεσοαστική αντίληψη περί ανωτερότητας των αυτοχθόνων Ελλήνων.

«Συνεντευξιαζόμενη: Από καθηγητή σε συγκεκριμένο μάθημα, που αναγκάστηκα να αλλάξω τμήμα για να μην αλλάξω και σχολείο ... ζήτησα ένα στυλό. Και επειδή ήτανε πολύ περίεργος, γυρνάει και μου λέει το ότι: «Ελένη, παιδί μου, ηρέμησε λιγάκι, γιατί δεν είμαστε Αλβανία εδώ». (Ελένη, 20 ετών, αρ. Συνέντευξης 29)

«Συνεντευξιαζόμενη: Στο Λύκειο, είχαμε έναν, ο οποίος έμπαινε μέσα και έλεγε: «οι Ρωσοπόντιες είναι πουτάνες, με την καλή έννοια, οι Ρωσοπόντιοι όλοι είναι γκάγκνστερ με την καλή έννοια!». Ποια είναι η καλή έννοια δεν κατάλαβα ποτέ! »(Δέσποινα, 36 ετών, αρ. Συνέντευξης 30)

Όπως γίνεται κατανοητό κάποια από τα παιδιά αυτά έγιναν αποδέκτες μιας πεποίθησης που αφορά στην ανωτερότητα της κυρίαρχης πληθυσμιακής ομάδας σε σχέση με τις άλλες πληθυσμιακές ομάδες που ζουν στην ελληνική κοινωνία. Ιδιαίτερα δε για την Ελλάδα, που η σύσταση της κοινωνίας βασίστηκε στην ύπαρξη ενός πολιτισμικού έθνους, δηλαδή ενός έθνους του οποίου οι κάτοικοι μοιράζονται κοινό αίμα, κοινή γλώσσα, κοινή θρησκεία, τέτοιου είδους συμπεριφορές και αντιδράσεις είναι κάτι το αναμενόμενο. Η διαφορετικότητα στην καταγωγή είναι πιο δύσκολο να γίνει αποδεκτή σε κράτη που η σύσταση της κοινωνία τους βασίστηκε σε κοινά πολιτισμικά χαρακτηριστικά γιατί ακριβώς μέσω του ετεροπροσδιορισμού (δηλαδή εμείς και οι άλλοι), η κοινωνία πήρε σάρκα και οστά και αυτοπροσδιορίστηκε.

Όπως ανέφεραν και τα ίδια τα παιδιά σε γενικές γραμμές, υπήρξαν μεμονωμένες αντιδράσεις τέτοιου είδους και σίγουρα δεν αφορούν το σύνολο των εκπαιδευτικών της χώρας, με τους οποίους οι σχέσεις των παιδιών ήταν πολύ καλές.

Κεφ. 15.6.8: Εμπειρίες στο σχολικό χώρο αναφορικά με την καταγωγή

Στο θέμα των εμπειριών με βάση την καταγωγή, τα παιδιά αναφέρουν

φραστικές επιθέσεις από συμμαθητές τους, κάποια περιστατικά ενδοσχολικής βίας, αλλά και παροτρύνσεις από γονείς να μην κάνουν τα παιδιά τους παρέα μαζί τους. **Δεν δέχθηκαν όλα τα παιδιά τέτοιου είδους ερεθίσματα, ωστόσο τα παιδιά αλβανικής καταγωγής λόγω ακριβώς του έντονου στιγματισμού τους από την ελληνική κοινωνία, ήταν περισσότερο αποδέκτες τέτοιου είδους περιστατικών, σε αντίθεση με παιδιά που έχουν καταγωγή από άλλες χώρες.**

«Συνεντευξιαζόμενη: Ναι, συνέχεια. Λέγανε συνέχεια: «Να το Αλβανάκι!», ή, ας πούμε, μας αφήνανε συνέχεια πέντε παιδιά από την Αλβανία, και υπόλοιποι είκοσι ήτανε από την Ελλάδα σε άλλη ομάδα, δεν παίζαμε μαζί ποδόσφαιρο, όπως παίζαμε μικρά ή βόλει.» (Αλεξάνδρα, 20 ετών, αρ. Συνέντευξης 31)

«Συνεντευξιαζόμενη: Περιστατικό, ξέρω ‘γω, μέσα στο σχολείο να παίζουμε και να μην με παίζουνε στο παιχνίδι, ή να θέλω να πω την άποψη μου και να μου λένε ρε παιδί μου εσένα δεν μετράει η άποψή σου, ή, με διάφορα συνθήματα, αλβανάκι ή κωλοαλβανάκι και τέτοια. Τότε τσακωνόμασταν λόγω αυτουνού, τώρα είμαστε πιο δεμένοι. »(Χριστίνα, 17 ετών, αρ. Συνέντευξης 9)

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο αφορά τη συμπεριφορά των γονιών των Ελλήνων συμμαθητών των παιδιών αυτών. Όπως ανέφεραν τα ίδια, πολλοί γονείς παρότρυναν τα παιδιά τους να μην κάνουν παρέα με αλλοδαπούς συμμαθητές τους. **Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις των γονιών των συμμαθητών των παιδιών αυτών, παίζουν σημαντικό ρόλο στην αναπαραγωγή αντιλήψεων ξενοφοβίας και ρατσισμού που ενδεχομένως να έχουν και τα παιδιά τους όταν μεγαλώσουν.**

«Συνεντευξιαζόμενη: Κοίταξε, υπήρχανε φορές, αφού είπες για Δημοτικό, η μαμά μιας κοπέλας... συνήθως οι γονείς είναι εκείνοι που βάζουν τα παιδιά, τα παιδιά από μόνα τους δεν ξέρουν, που λέγανε και καλά, εντάξει, είναι απ’ την Αλβανία μην κάνεις παρέα.» (Σεβαστή, 21 ετών, αρ. Συνέντευξης 27)

Στα περιστατικά ενδοσχολικής βίας αναφέρονται κυρίως Έλληνες με Αλβανούς αλλά και Αλβανοί με παιδιά από χώρες άλλης καταγωγής. Ο έντονος στιγματισμός των παιδιών αλβανικής καταγωγής οδηγεί σε κρούσματα ενδοσχολικής βίας. Οι διακρίσεις με βάση την καταγωγή και τα πειράγματα συσσωρεύουν πολύ θυμό και σε συνδυασμό με τις ρατσιστικές αντιλήψεις των Ελλήνων συμμαθητών, μπορούν πολύ εύκολα να πυροδοτήσουν αναταραχές στην σχολική κοινότητα.

«Συνεντευξιαζόμενη: Ε..., εντάξει ναι είχε, αλλά μεταξύ αγοριών πιο

πολύ, Αλβανοί με Έλληνες πιο πολύ...αγόρια και τους χώριζαν οι καθηγητές. Αγόρια που ήταν πιο οξύθυμα ... αυτό.»(Μέγκυ, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 22)

Επίσης, ο έντονος στιγματισμός μπορεί να οδηγήσει στο να εγκαταλείψουν τα παιδιά πιο εύκολα το σχολείο, απ' ότι οι γηγενείς συμμαθητές τους. Η βία, συναισθηματική ή και σωματική, ο θυμός, η εσωτερίκευση συναισθημάτων κατωτερότητας, σε συνδυασμό το χαρακτήρα των παιδιών αλλά και την αδυναμία τους να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις των μαθημάτων, μπορούν να αποτελέσουν ανασταλτικούς παράγοντες και να ανακόψουν την σχολική πορεία των παιδιών αυτών σε πρώιμο στάδιο.

«Συνεντευξιαζόμενος: Όχι, φαντάσου περισσότερες φορές έχω τσακωθεί με τους ξένους, μ' Αλβανούς κυρίως, παρά με τους Έλληνες.

Συνεντεύκτρια: Γιατί έχεις τσακωθεί;

Συνεντευξιαζόμενος: Δεν ξέρω, ερχόντουσαν και μας πειράζανε και μ' αυτούς τσακωνόμασταν περισσότερο... κυρίως με παιδιά που δεν πήγαιναν σχολείο, το είχαν παρατήσει στην πορεία, ενώ άμα είχαν πάει και αυτοί κανονικά σχολείο, θα είχαν ενταχθεί στην κοινωνία...»(Λεβόν, 21 ετών, αρ. Συνέντευξης 20)

Υπήρξε και η αναφορά ενός θετικού περιστατικού, γεγονός που ενδεχομένως να αποδεικνύει την επιλεκτική οπτική των παιδιών σε σχέση με το θεσμό του σχολείου. Εξαρτάται βεβαίως, όπως προαναφέρθηκε, από την εκάστοτε βιωματική εμπειρία και την ένταση της, καθώς και τον τρόπο εσωτερίκευσης της εγγραφής αυτής από τα παιδιά

«Συνεντευξιαζόμενη: Θυμάμαι χαρακτηριστικά, πρέπει να ήμουν πέμπτη Δημοτικού, δε μιλούσα καλά τη γλώσσα, ε.., ήμουν στο σχολείο, στη Μολδαβία τα μαθηματικά μας είναι πιο μπροστά από δω, τουλάχιστον στο Δημοτικό. Δηλαδή αυτά που κάναμε εμείς, εγώ τα ήξερα, ήδη, από κει και κάποια στιγμή σηκώθηκα στον πίνακα, ήμουν στους πρώτους μήνες που δεν ήξερα τη γλώσσα, για να λύσω μία άσκηση. Και όταν την έλυσα όλα τα παιδιά, ξέρω γω, άρχισαν να χειροκροτάνε. Άρα, πιστεύω ότι αυτό είναι ένα δείγμα ότι προσπαθούσανε να με βοηθήσουνε, ήτανε πάρα πολύ φιλικοί μαζί μου. Παιδάκια της ηλικίας μου από διάφορες χώρες και ελληνόπουλα τα περισσότερα. Πιστεύω ότι έχει πολύ μεγάλη σημασία. »(Αντζελα, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 18)

Εν κατακλείδι, στο θέμα των εμπειριών με βάση την καταγωγή, τα παιδιά αναφέρουν φραστικές επιθέσεις από συμμαθητές τους, κάποια περιστατικά ενδοσχολικής βίας, αλλά και παροτρύνσεις από γονείς να μην κάνουν τα παιδιά τους

παρέα μαζί τους. Τα παιδιά που δέχτηκαν κυρίως τέτοιου είδους συμπεριφορές είναι τα παιδιά αλβανικής καταγωγής λόγω του έντονου στιγματισμού τους από την ελληνική κοινωνία, σε αντίθεση με παιδιά που έχουν καταγωγή από άλλες χώρες.

Οι αρνητικές συμπεριφορές εκ μέρους της ελληνικής κοινωνίας, με αποδέκτες τα παιδιά με διαφορετική καταγωγή, εσωτερικεύουν θυμό και αισθήματα κατωτερότητας. Μπορούν λοιπόν, λόγω αυτών των αιτιών να προκαλέσουν την έξοδο των μαθητών από τη σχολική κοινότητα, σε στάδιο αρκετά πρώιμο και τα αισθήματα αυτά να ακολουθούν το παιδί έως και την ενήλικη ζωή του, βγάζοντας θυμό και άρνηση προς την ελληνική κοινωνία.

Κεφ. 15.6.9: Βιώνοντας την ντροπή στο σχολικό χώρο με βάση την καταγωγή

Αναφορικά με το αν ντρέπονταν ή όχι να πουν στο σχολείο τη χώρα καταγωγής τους, τα παιδιά στην πλειονότητα τους δήλωσαν πως δεν ντρέπονταν, παρ' όλο που μερικά από αυτά έχουν βιώσει διακρίσεις με βάση την καταγωγή τους. Αυτό πιθανόν να συνδέεται με ισχυρούς οικογενειακούς δεσμούς που έχουν αναπτύξει τα παιδιά με τις οικογένειες τους εδώ αλλά και με τους συγγενείς στη χώρα προέλευσης.

«Συνεντευκτρια: Ντρεπόσουν να πεις στο σχολείο τη χώρα προέλευσής σου;

Συνεντευξιαζόμενος: Δεν είχα κανένα απολύτως πρόβλημα. Το 'λεγα και ήμουν περήφανος.... Ναι. Νομίζω είναι αναπόφευκτο αυτό. Δεν μπορείς να μην υιοθετήσεις ήθη, έθιμα και αξίες που έχουν οι πιο στενοί άνθρωποι γύρω σου. Όταν έχεις ανθρώπους γύρω σου οι οποίοι τα υποστηρίζουν, θέλεις δε θέλεις θα τα υποστηρίξεις και εσύ. » (Νίκος, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 2)

«Συνεντευκτρια: Ντρεπόσουν να πεις στο σχολείο τη χώρα προέλευσής σου ;

Συνεντευξιαζόμενος: Όχι. Ποτέ.» (Κωνσταντίνος, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 5)

Τα παιδιά που ντρεπόντουσαν για τη χώρα καταγωγής δήλωσαν πως το έκαναν αυτό κυρίως για να μην τους κοροϊδέσουν και αυτούς τα άλλα παιδιά, για να μην στιγματιστούν ή γιατί ήθελαν να κάνουν φιλίες με βάση το χαρακτήρα τους και όχι με βάση τη χώρα προέλευσης. Τα παιδιά αυτά ενδεχομένως να βίωσαν διακρίσεις με βάση την καταγωγή ή από φόβο να μην βιώσουν τέτοιου είδους περιστατικά,

συμπεριφέρθηκαν με αυτόν τον τρόπο. Όπως και να έχει ο φόβος είναι αυτός που λειτούργησε πίσω από αυτή την περίπτωση. Και πάλι τα παιδιά αλβανικής καταγωγής κυρίως ήταν αυτά που βίωσαν κυρίως συναισθήματα ντροπής σχετικά με την χώρα προέλευσης τους.

Τα παιδιά αυτά, όπως αναφέρουν τα ίδια στις συνεντεύξεις, δεν έχουν ιδιαίτερες σχέσεις με τη χώρα προέλευσης ή με τους συγγενείς που βρίσκονται εκεί. Διαπιστώνεται έτσι χαλαρός οικογενειακός δεσμός, γεγονός που θα μπορούσε να έχει επηρεάσει τα παιδιά στο να δηλώσουν από που προέρχονται και να εκδηλώνουν συναισθήματα ντροπής.

«Συνεντεύκτρια: Ντρεπόσουν να πεις στο σχολείο τη χώρα προέλευσης;

Συνεντευξιαζόμενος: Σε μικρότερη ηλικία, ναι. Δε θεωρούσα ότι είναι κάτι σημαντικό και δε ήθελα να με στιγματίσει. Βέβαια, εντάξει, είμαστε κλειστή κοινωνία και ουσιαστικά όλοι το γνώριζαν, οπότε δεν υπήρχε και ιδιαίτερος λόγος να γίνει συζήτηση.» (Δημήτρης, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 1)

«Συνεντευξιαζόμενη: Αρχικά ναι..., ούτε εγώ ξέρω γιατί. Δεν ξέρω... ήταν το κλίμα εχθρικό προς γενικά στους Αλβανούς, οπότε ένιωθα λίγο κάπως.» (Μέγκυ, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 22)

«Συνεντευξιαζόμενη: Κάποιες στιγμές ναι, αλλά όχι για αυτό που είμαι αλλά για το πως θα με αντιμετώπιζαν.» (Δέσποινα, 36 ετών, αρ. Συνέντευξης 30)

Τα παιδιά σε γενικές γραμμές δεν ντρεπόντουσαν να αποκαλύψουν τη χώρα καταγωγής στο σχολικό χώρο. Όσοι το έκαναν εκδήλωσαν τη συμπεριφορά αυτή διότι αντιλήφθηκαν μία αρνητική συμπεριφορά, εκ μέρους της ελληνικής κοινωνίας, σε σχέση με την καταγωγή τους και θεώρησαν ορθότερη επιλογή να αποκρύψουν τελικά καταγωγή τους. Είναι μία αντίδραση στο τι έχουν βιώσει ήδη ή στο τι φοβούνται ότι θα βιώσουν αν κάνουν την αποκάλυψη αυτή.

Επίσης, οι σχέσεις και οι δεσμοί των παιδιών που συμμετείχαν στην έρευνα, με τη χώρα καταγωγής, αποτελεί παράγοντα καθορισμού για το αν τα παιδιά γνωστοποιούν ή όχι τη χώρα καταγωγής στο χώρο του σχολείου.

Κεφ. 15.6.10: Ο ρόλος των γονέων στην εκπαιδευτική και κοινωνική κινητικότητα

Για το αν ήθελαν να σπουδάσουν και τι, όλα τα παιδιά αναφέρουν πως θα ήθελαν να σπουδάσουν. Διαπιστώνεται μία στενή συσχέτιση από το κεφάλαιο «Σχέσεις με γονείς» κατά την οποία οι γονείς τους ήθελαν πολύ έντονα τα παιδιά τους να σπουδάσουν, συνήθως ανεξάρτητα από τίτλο σπουδών, αρκεί να σπουδάσουν. Ενδεχομένως όλη αυτή η επιθυμία των παιδιών ως προς τις σπουδές, να εκφράζει ακριβώς τις επιθυμίες και τις προσδοκίες των γονιών τους ως προς αυτά.

Η επιθυμία των γονιών να έχουν κοινωνική άνοδο και καταξίωση τα παιδιά τους θεωρούν πως επιτυγχάνεται μέσω του θεσμού της εκπαίδευσης, ο οποίος λειτουργεί συχνά σαν μοχλός κοινωνικής ανόδου, κυρίως από τη στιγμή που τα παιδιά τους θα σπουδάσουν κάτι που θα τους αποφέρει χρήματα και καταξίωση. Η έννοια της καταξίωσης αντικατοπτρίζει τις πεποιθήσεις των γονέων σχετικά με το τι είναι καταξιωμένο και επιτυχημένο και τι όχι. Πρόκειται καθαρά για μία έννοια με υποκειμενικό περιεχόμενο. Επίσης, αυτό αποτελεί ένδειξη για τη διαμόρφωση και διατήρηση ισχυρών οικογενειακών σχέσεων.

«Συνεντεύτρια: Έχεις τελειώσει; Τι ακριβώς;
Συνεντευξιαζόμενος: Μηχανικός ηλεκτρολόγος τεχνολογικής εκπαίδευσης. Συνεντεύτρια: Μήπως θέλεις να σπουδάσεις κάτι άλλο;
Συνεντευξιαζόμενος: Ναι, οικονομικά. Δεν μου άρεσε αυτή.. αυτός ο τομέας, απλά, το συζητήσαμε με τους γονείς μου κυρίως με τον πατέρα μου και ήταν ο .. ο τομέας που θα μπορούσε να μου εγγυηθεί πιο εύκολα δουλειά. » (Χρήστος, 29 ετών, αρ. Συνέντευξης 4)

«Συνεντεύτρια: Τι θα ήθελαν να σπουδάσεις;
Συνεντευξιαζόμενος: Κάτι που να έχει λεφτά σίγουρα και να είναι στην Αθήνα, δε θέλουν το έξτρα το σπίτι που θα έμενα αν πέραγα επαρχία. Μου λέει ο πατέρας μου «διάβαζε να μην καταλήξεις σαν και μένα με το φτυάρι και τέτοια.» (Βασίλης, 18 ετών, αρ. Συνέντευξης 7)

Οι γονείς φαίνεται πως επηρεάζουν την επαγγελματική προοπτική των παιδιών τους με βάση τις δικές τους αξίες και πεποιθήσεις. Θεωρούν πως μέσω του θεσμού της εκπαίδευσης, τα παιδιά τους, θα απασχοληθούν σε ένα επάγγελμα που θα έχει κύρος, καταξίωση και οικονομική ανεξαρτησία. Πως τελικά θα επιτύχουν κοινωνική αναγνώριση και θα σημειώσουν ανοδική κοινωνική κινητικότητα, γεγονός που μεταφράζεται σε ένα καλύτερο μέλλον από το δικό τους.

Διαπιστώνεται έτσι, για μία ακόμα φορά, πως τα παιδιά στην πλειονότητα τους, διατηρούν ισχυρούς δεσμούς και σχέσεις με τους γονείς τους.

Κεφ. 15.6.11: Σύνδεση εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας

Υπάρχει μία τάση προς τις σπουδές σχετικές με τα οικονομικά και τους υπολογιστές γιατί θεωρούν πως τέτοιου είδους επαγγέλματα έχουν καλύτερη εξασφάλιση στην αγορά εργασίας ή στα σώματα ασφαλείας για καθαρά βιοποριστικούς λόγους. Η τάση αυτή τεκμηριώνεται με μία από τις τελευταίες ερωτήσεις του οδηγού συνέντευξης σχετικά με το αν έχει αλλάξει κάτι στην καθημερινότητα τους τον τελευταίο καιρό όπου σχεδόν όλα τα παιδιά αναφέρουν την άσχημη οικονομική κατάσταση στην Ελλάδα, οπότε είναι λογικό να στρέφονται σε επαγγέλματα που θεωρητικά έχουν πιο εύκολη πρόσβαση στην αγορά εργασίας με σταθερή μισθοδοσία.

«Συνεντευξιαζόμενος: Ε, όχι δε θα ήθελα να σπουδάσω κάτι άλλο... Απλά, πλέον, καθαρά για βιοποριστικούς λόγους, εάν μου δινότανε η ευκαιρία να ξαναδώσω, ας πούμε, Πανελλήνιες και βέβαια είχα ελληνική υπηκοότητα, γιατί τότε δεν το έκανα γιατί δεν είχα, ίσως να έκλεινα περισσότερο προς τις στρατιωτικές σχολές. Δηλαδή, στρατιωτικές ή αστυνομίες και λοιπά. Καθαρά και μόνο για λόγους βιοποριστικούς ότι όσος και αν είναι ο μισθός, τον έχει σίγουρο κάθε μήνα. Ναι. Καθαρά δηλαδή. » (Δημήτρης, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 1)

«Συνεντευξιαζόμενη: Με τους υπολογιστές να ασχολούμουν, θα μου άρεσε αρκετά. Ένα επάγγελμα, ας πούμε, μοναδικό και καλό.
Συνεντεύτρια: Για ποιο λόγο;
Συνεντευξιαζόμενη: Και μ' αρέσει και πιστεύω ότι υπάρχει αγορά στην εργασία.» (Αλίνα, 30 ετών, αρ. Συνέντευξης 15)

«Συνεντευξιαζόμενη: Κοίτα, παρόλο που μπορεί να μην το 'χω, θα ήθελα πάρα πολύ, τα τελευταία χρόνια ήθελα να γίνω οικονομολόγος. Οτιδήποτε έχει σχέση με οικονομικά. Δε ξέρω. Έχω αυτό. Ναι, μ' αρέσει, ναι. Είναι και το ότι, ξέρεις, Δεν είναι μόνο ότι μ' αρέσει, είναι και ότι θα με βοηθούσε αυτό κάπως καλύτερα από την Πάντσιο να βρω δουλειά. Αυτό. » (Αναστασία, 28 ετών, αρ. Συνέντευξης 25)

«Συνεντευξιαζόμενη: Το σχέδιο.
Συνεντεύτρια: Δηλαδή για αρχιτέκτονα;
Συνεντευξιαζόμενη: Ναι. Ήτανε όνειρο, αλλά επειδή και λόγω οικογένειας οι περισσότεροι ασχολούνται με τα οικονομικά είπα και εγώ να ακολουθήσω και εγώ αυτό. Όχι ότι δε μ' αρέσει βέβαια.» (Ελένη, 20 ετών, αρ. Συνέντευξης 29)

Εκτός από τους γονείς τους που φαίνεται να επηρεάζουν τις επαγγελματικές

επιλογές των παιδιών τους, οι οικονομικές συνθήκες που επικρατούν στο κράτος, διαδραματίζουν επίσης σπουδαίο ρόλο στην επιλογή τους αυτή. Αυτό είναι λογικό γιατί το επάγγελμα και η οικονομική ανεξαρτησία που απορρέει από αυτό, αποτελεί βασικό μηχανισμό επιβίωσης. Άρα, τα παιδιά στρέφονται σε επαγγέλματα που έχουν ζήτηση ή αφορούν τομείς του δημοσίου όπου θα υπάρχει μία σταθερά αναφορικά με την πληρωμή τους.

Συμπεράσματα κεφαλαίου «Σχέση με την εκπαίδευση»

Από το κεφάλαιο αυτό που πραγματεύεται τις σχέσεις των παιδιών, που συμμετείχαν στην έρευνα, με την εκπαίδευση, γίνεται αντιληπτό ότι θεσμός της εκπαίδευσης αξιολογείται κυρίως θετικά, ως το μέρος εκείνο που συνάπτονται φιλίες και επαφές με συνομηλίκους τους. Τα βιώματα και οι εμπειρίες από την συμμετοχή τους στο θεσμό αυτό επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό την αξιολόγηση του. Από τα παιδιά που συμμετείχαν στην έρευνα, τα παιδιά αλβανικής καταγωγής, βίωσαν πιο έντονα διακρίσεις και ρατσιστικές συμπεριφορές λόγω του έντονου στιγματισμού τους από την ελληνική κοινωνία. Η διαφορετική καταγωγή συνδέεται λοιπόν, με την αποδοχή ή μη αποδοχή από την σχολική κοινότητα, ιδιαίτερα για παιδιά με καταγωγή από εθνοτικές ομάδες που έχουν στιγματιστεί.

Διαπιστώθηκε ακόμα, στενή σύνδεση του σχολικού θεσμού με τις έννοιες της καταξίωσης και της επιτυχίας. Αναγνωρίστηκε ως το μέσο εκείνο που μπορεί να τις προσφέρει. Η έντονη επιθυμία των γονιών τους να σπουδάσουν υποδεικνύει πως η αξία αυτή δόθηκε από τους γονείς. Άρα, γίνεται λόγος για αναπαραγωγή των κοινωνικών αναπαραστάσεων των γονιών τους, δηλαδή τα παιδιά υιοθετούν τις αξίες και τις αντιλήψεις των γονιών τους, όσον αφορά την αξία του θεσμού της εκπαίδευσης. Διαπιστώθηκε επίσης και κοινωνική αναπαραγωγή των αναπαραστάσεων εκ μέρους των γονιών των Ελλήνων συμμαθητών τους. Η παρότρυνση να μην κάνουν παρέα τα ελληνόπουλα μαζί τους λόγω της διαφορετικής καταγωγής τους, αποτυπώνει ξεκάθαρα αυτό το εύρημα.

Ο ρόλος των διαπολιτισμικών σχολείων ως φορέα ενσωμάτωσης στην κοινωνία υποδοχής, τονίστηκε από όλους τους μαθητές που φοίτησαν σε αυτά. Επίσης, ο ρόλος των καθηγητών, σε ελάχιστες περιπτώσεις, δεν ήταν αυτός που θα έπρεπε να έχουν. Στην πλειονότητα των απαντήσεων, σε καταστάσεις κρίσης αντέδρασαν πυροσβεστικά.

Όσον αφορά το άγχος που βίωσαν κατά τη φοίτηση τους στο ελληνικό σχολείο, διαπιστώθηκε έντονος συσχετισμός με την ηλικία ένταξης σε κάποια τάξη. Τα παιδιά που γεννήθηκαν εδώ ή ήρθαν κατά την προσχολική ηλικία δεν βίωσαν άγχος γιατί ξεκίνησαν την κοινωνικοποίηση τους μέσω αυτού του θεσμού, με κανονικούς ρυθμούς και δεν υπήρξε διατάραξη της ζωής τους. Έκαναν φίλους στο σχολείο και έμαθαν τη γλώσσα. Αντίθετα, τα παιδιά που ήρθαν σε ηλικία δημοτικού βίωσαν πολύ πιο έντονο άγχος αφού καλούνταν να συνάψουν καινούριες φιλίες και να μάθουν να επικοινωνούν σε μία καινούρια γλώσσα. Το αυξημένο άγχος συνδέεται επίσης με το βίωμα αρνητικής εμπειρίας βάσει καταγωγής.

Οι αναφορές σε κρούσματα ενδοσχολικής βίας σχετίζονταν κυρίως με παιδιά αλβανικής καταγωγής. Ο συσσωρευμένος θυμός λόγω στιγματισμού και διακρίσεων μπορεί να οδηγήσει σε τέτοιου είδους ξεσπάσματα, όπως επίσης και στο να εγκαταλείψουν νωρίς το σχολικό περιβάλλον.

Σε γενικές γραμμές, τα παιδιά δεν ντρέπονταν να πουν στο σχολείο τη χώρα καταγωγής τους. Ο συνδυασμός των απαντήσεων για τις οικογενειακές τους σχέσεις και τις σχέσεις με τη χώρα καταγωγής υποδεικνύουν πως ισχυρές σχέσεις οδηγούν τα παιδιά να μην ντρέπονται για την καταγωγή τους. Αντίθετα, λιγότερο ισχυρές σχέσεις, οδηγούν τα παιδιά να αποσιωπούν την χώρα καταγωγής τους. Επίσης, το βίωμα αρνητικών περιστατικών στο σχολικό χώρο με βάση την καταγωγή ή ο φόβος του να μην βιώσουν κάτι αρνητικό, από τους Έλληνες συμμαθητές τους, οδήγησε τα παιδιά αυτά στο να αποσιωπούν την χώρα καταγωγής τους.

Οι γονείς φαίνεται πως επηρεάζουν την επαγγελματική προοπτική των παιδιών τους με βάση τις δικές τους αξίες και πεποιθήσεις. Θεωρούν πως μέσω του θεσμού της εκπαίδευσης, τα παιδιά τους, θα απασχοληθούν σε ένα επάγγελμα που θα έχει κύρος, καταξίωση και οικονομική ανεξαρτησία. Πως τελικά θα επιτύχουν κοινωνική αναγνώριση και θα σημειώσουν ανοδική κοινωνική κινητικότητα, γεγονός που μεταφράζεται σε ένα καλύτερο μέλλον από το δικό τους.

Τέλος, δεν επηρεάζουν μόνο οι γονείς τις επαγγελματικές επιλογές τους, αλλά και η οικονομική κατάσταση της Ελλάδας την περίοδο που πραγματοποιήθηκαν οι συνεντεύξεις. Έτσι τα παιδιά τείνουν σε επαγγέλματα με περισσότερη ζήτηση και τα σώματα ασφαλείας ώστε να εξοικονομήσουν τα προς το ζην.

Κεφ. 15.7: Βαθύτερες αντιλήψεις σε σχέση με την κατοικία

Στην υποκειμενική διάσταση της κατοικίας που παρουσιάζεται στο κεφάλαιο αυτό, οι ερωτώμενοι αναδεικνύουν αποκρυσταλλωμένες αντιλήψεις και πεποιθήσεις γύρω από το θεσμό της κατοικίας και τη σχέση τους με το θεσμό αυτό, αλλά και πως η αλλαγή της ενδεχομένως να επηρεάζει το φιλικό τους πλαίσιο.

Σύμφωνα με τη γνώμη των παιδιών η υψηλή συχνότητα αλλαγής του τόπου κατοικίας αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα στο να κρατήσουν επαφές και σχέσεις με άλλους ανθρώπους. Αυτό δείχνει πως έχουν αναπτύξει ένα κοινωνικό περιβάλλον (κυρίως φιλικό) αρκετά ισχυρό, το οποίο εξαρτάται από τον ευρύτερο χώρο και την περιοχή διαμονής τους.

«Συνεντευξιαζόμενη: Βασικά και οι γονείς μου όταν σκεφτόντουσαν να αλλάξουνε σπίτι, σκεφτόντουσαν πρώτα το ότι άμα αλλάξουμε περιοχή ποιες θα είναι οι επιπτώσεις και σε εμάς, δηλαδή στα παιδιά, το ότι θα αλλάξω εγώ σχολείο, θα αλλάξω συνήθειες, παρέες και μένα προσωπικά, τους το 'χα πει, ότι δε μ' αρέσει. Το να είμαι στην ίδια περιοχή αλλά να αλλάξω σπίτι δε με ενοχλεί καθόλου. Θα 'ναι καλύτερο και για μένα και για τους δικούς μου.» (Ελένη, 20 ετών, αρ. Συνέντευξης 29)

Αντίθετα, κάποιοι άλλοι από τους ερωτώμενους αποκρίθηκαν πως δεν αποτελεί για αυτά πρόβλημα στο να κρατήσουν στις σχέσεις τους και τις επαφές τους με άλλα άτομα. Εξαρτάται ωστόσο και από το πόσο θα μείνουν σε μία περιοχή αλλά σε γενικές γραμμές οι επαφές διατηρούνται. Αυτό δείχνει πως επίσης έχουν αναπτύξει ένα κοινωνικό περιβάλλον (κυρίως φιλικό) αρκετά ισχυρό, το οποίο δεν εξαρτάται από την τοποθεσία διαμονής τους.

«Συνεντευξιαζόμενη: Όχι, δεν παίζει ρόλο ... ε, ναι δεν παίζει ρόλο το ότι μένω εκεί.

Συνεντεύκτρια: Δηλαδή θα μπορούσες να 'χεις και μία φίλη, ξέρω γω, και απ' τον Πειραιά και παρ' όλα αυτά να κράταγες τη σχέση σου μαζί της...

Συνεντευξιαζόμενη: Ναι»(Ντάρια, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 17)

Είτε οι κοινωνικές σχέσεις και επαφές εξαρτώνται από την γεωγραφική περιοχή είτε όχι, διαπιστώνεται υψηλή συνοχή στις κοινωνικές και φιλικές σχέσεις. **Και στις δύο περιπτώσεις οι επαφές με τους άλλους ανθρώπους είναι**

πολύ σημαντικές, τόσο σημαντικές που είτε δεν θέλουν να αλλάξουν περιοχή διαμονής, είτε θεωρούν πως αν αλλάξουν, οι επαφές θα διατηρηθούν γιατί είναι θέμα ανθρώπου.

Η συνήθης απάντηση στην ερώτηση «αν είναι εύκολο να βρεις σπίτι να νοικιάσεις» είναι «Ναι, είναι πολύ εύκολο. Λόγω κρίσης οι τιμές των ενοικίων έχουν πέσει». Τα παιδιά έχουν συντονιστεί πλήρως με τις οικονομικές συνθήκες της εποχής, ωστόσο μένοντας ακόμα προστατευμένα στα σπίτια των γονιών τους, ενδεχομένως να μην έχουν αναλάβει ακόμα τις ευθύνες που τους αναλογούν και οι απαντήσεις από κάποια άτομα που μένουν μόνα τους (αν και είναι ελάχιστα αυτά) ή έχουν δημιουργήσει δική τους οικογένεια, να διαφέρουν στο ότι «ναι να βρεις σπίτι είναι εύκολο, με τα έξοδα του σπιτιού είναι το δύσκολο.»

«Συνεντεύτρια: Πιστεύεις πως είναι εύκολο να βρεις σπίτι στην Ελλάδα ;
Συνεντευξιαζόμενος: Πλέον αυτή την στιγμή είναι πανεύκολο...
Συνεντεύτρια: Στην Αθήνα ;
Συνεντευξιαζόμενος: Ναι, πλέον είναι πανεύκολο να βρεις λόγω των οικονομικών συγκυριών.» (Λεβόν, 21 ετών, αρ. Συνέντευξης 20)

«Συνεντεύτρια: Θεωρείς ότι είναι εύκολο να βρεις σπίτι στην Ελλάδα;
Συνεντευξιαζόμενος: Σπίτια μπορώ να βρω εύκολα. Τα έξοδα του σπιτιού είναι δύσκολα, ενοίκιο, ρεύμα, ΔΕΗ.» (Σαράμπ, 29 ετών, αρ. Συνέντευξης 35)

Μια άλλη άποψη σχετίζεται καθαρά με το οικονομικό θέμα και συνοψίζεται στο «αν έχεις λεφτά κάνεις τα πάντα..»

«Συνεντευξιαζόμενος: Πάλι άμα έχεις λεφτά είναι εύκολο. Χρηματικό είναι το θέμα το να βρεις ένα σπίτι. Καθαρά χρηματικό. » (Δημήτρης, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 1)

Θεωρούν πως είναι πιο εύκολο το ενοίκιο από το να αγοράσει κανείς σπίτι. Και εξαρτάται και από την περιοχή που θα βρίσκεται η κατοικία.

«Συνεντευξιαζόμενη: Ακόμα πιο εύκολο, απλά, εξαρτάται μόνο απ' το budget, τι διαθέτεις και που θες να πας. Τώρα, αν θες να πας Κυψέλη, υπάρχουνε σπίτια όσα θες. Αν θες να πας Μαρούσι, είναι πολύ πιο..» (Μάνια, 31 ετών, αρ. Συνέντευξης 33)

Τέλος, μια άλλη άποψη σχετικά με τη ευκολία ή δυσκολία στην εξεύρεση κατοικίας αφορά την αλλοδαπή καταγωγή των γονιών.

«Συνεντευξιαζόμενη: Ήθελε κάποιο σπίτι η μαμά μου και δεν της το δώσανε λόγω ότι ήτανε Ουκρανία. Της είχε πει μάλιστα η κυρία ότι στην πολυκατοικία μένουνε μόνο οι Έλληνες και αποκλείεται, λέει, θα μας σκοτώσανε άμα πάμε, δεν μένουνε ξένοι εδώ, να νοικιάσουμε. Αυτό, αυτό θυμάμαι. »(Αναστασία, 28 ετών, αρ. Συνέντευξης 25)

Η πρώτη γενιά φαίνεται πως στηρίζει την διαβίωση της δεύτερης, ανοίγοντας το δρόμο ώστε τα παιδιά τους να έχουν θεωρητικά μία καλύτερη ζωή. Αυτό συνεπάγεται η δεύτερη γενιά να έχει διαφορετικές προτιμήσεις και «θέλω» από την πρώτη.

«Συνεντευξιαζόμενος: Η μαμά θα ζητήσει ένα μπάνιο, μια κουζίνα, ένα σαλόνι, δύο υπνοδωμάτια.
Συνεντεύκτρια: Εσύ τι θα ζητήσεις;
Συνεντευξιαζόμενος: Και γω το ίδιο θα ζητούσα, αλλά το θέμα είναι πως θα το διακοσμήσω.
Συνεντεύκτρια: Πώς θα το διακοσμούσες;
Συνεντευξιαζόμενος: Έχω πολλές ιδέες. Από κρυφό φωτισμό, αυτόματα πράγματα, το οτιδήποτε.» (Νίκος, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 2)

Συμπεράσματα

Διαπιστώθηκε η ύπαρξη ισχυρού φιλικού και ευρύτερου κοινωνικού δικτύου γύρω από τα παιδιά, που οδηγεί σε δύο διαμετρικά αντίθετες κατευθύνσεις αναφορικά με την πιθανή αλλαγή κατοικίας τους. Είτε είναι απρόθυμα στην αλλαγή αυτή γιατί θεωρούν ότι θα χάσουν τις επαφές με τους σημαντικούς ανθρώπους της ζωής τους, είτε δεν έχουν πρόβλημα στο να αλλάξουν, γιατί οι επαφές με τους σημαντικούς ανθρώπους της ζωής τους θα διατηρηθούν, ανεξάρτητα από την περιοχή κατοικίας.

Επίσης, αναδεικνύεται και η αντίληψη που έχουν για τα χρήματα, πως αν δηλαδή κάποιος τα διαθέτει μπορεί να κάνει τα πάντα και θεωρούν πως είναι πιο εύκολο να νοικιάσει κανείς σπίτι από το να αγοράσει. Η πιθανή δυσκολία στην εύρεση σπιτιού έγκειται στην αλλοδαπή καταγωγή των γονιών τους.

Η πρώτη γενιά φαίνεται πως στρώνει το δρόμο για την δεύτερη και στο θέμα της κατοικίας γεγονός που είναι απόλυτα λογικό αφού η κατοικία αποτελεί τη

βάση της οικογένειας. Ενώ η πρώτη γενιά εμφανίζεται ως ολιγαρκής σε σχέση με την κατοικία, η δεύτερη εμφανίζει διαφορετικά θέλω από την πρώτη σε σχέση με το θεσμό αυτό. Είναι βέβαια και θέμα ανθρώπου αλλά και θέμα διαφορετικής γενιάς, η οποία ζει και μεγαλώνει σε ένα διαφορετικό περιβάλλον από την πρώτη. Είναι λογικό λοιπόν, να θέλουν διαφορετικά πράγματα από τους γονείς τους και στο θέμα της κατοικίας.

Κεφ. 15.8: Διαμορφωμένες αντιλήψεις και συναισθήματα σχετικά με το θεσμό της εργασίας

Στο κεφάλαιο αυτό αναλύονται οι διαμορφωμένες σχέσεις, αντιλήψεις και συναισθήματα σχετικά με το θεσμό της εργασίας. Από τη στιγμή που γίνεται λόγος για αντιλήψεις και συναισθήματα εμπίπτει στην Υποκειμενική Διάσταση.

Οι προοπτικές βελτίωσης της απασχόλησης τους στην Ελλάδα ήταν μία ερώτηση στην οποία τα παιδιά, στην συντριπτική τους πλειονότητα, αποκρίθηκαν πως δεν βλέπουν καμία προοπτική βελτίωσης λόγω ακριβώς της οικονομικής κατάστασης που επικρατεί.

«Συνεντευκτρια: Μάλιστα. Βλέπεις προοπτικές βελτίωσης αυτής της απασχόλησής σου στην Ελλάδα;
Συνεντευξιαζόμενος: Ε, με την κατάσταση που είναι, όχι. »
(Χρήστος, 29 ετών, αρ. Συνέντευξης 4)

«Συνεντευξιαζόμενη: Δυσκολεύομαι. Δεν τις βλέπω. Υπάρχει ελπίδα, αλλά πολύ μικρή. Εντάξει, η ελπίδα πεθαίνει τελευταία, πάντα, γι' αυτό και είμαστε εδώ!» (Αλίνα, 30 ετών, αρ. Συνέντευξης 15)

Όσα από τα παιδιά εργάζονται, αποκρίθηκαν πως αισθάνονται τυχερά, ευτυχισμένα και ανεξάρτητα γιατί όπως ανέφεραν με την οικονομική κατάσταση και την ανεργία που επικρατεί θεωρούν πως βρίσκονται σε καλύτερη μοίρα από άλλους ανθρώπους. Για μία ακόμα φορά η οικονομική κατάσταση του κράτους, αποτελεί βασικό συντελεστή διαμόρφωσης αντιλήψεων, στάσεων και συναισθημάτων.

Επίσης, οι απαντήσεις σχετίζονται με την οικονομική κατάσταση της κάθε οικογένειας αλλά και αν τους αρέσει η εργασία τους ή όχι. Παιδιά με πενιχρή οικονομική κατάσταση στο σπίτι τους, νιώθουν τυχερά και ευτυχισμένα και τείνουν να

βλέπουν με πιο ευχάριστη οπτική την εργασία τους σε σχέση με άλλα τα οποία έχουν καλύτερη οικονομική κατάσταση στο σπίτι τους και δεν τους αρέσει καθόλου η εργασία τους.

«Συνεντευκτριά: Το ότι έχεις δουλειά, πώς σε κάνει να αισθάνεσαι;

Συνεντευξιαζόμενη: Ευτυχισμένος άνθρωπος. Πραγματικά. »
(Αναστασία, 28 ετών, αρ. Συνέντευξης 25)

«Συνεντευξιαζόμενος: Ε, από μία άποψη, γιατί είπα πριν ότι δεν με αρέσει και δε θα πήγαινα στη δουλειά που είμαι, αλλά από τη μία, αισθάνομαι σίγουρος ότι έχω δικά μου χρήματα, αλλά και να μην πήγαινα δε θα το είχα σαν πρόβλημα, λόγω το ότι, στην οικογένεια γενικά, δεν υπάρχει έλλειψη χρημάτων. Δεν είμαστε τσίμα – τσίμα, είμαστε αρκετά άνετα. Αυτό είναι μία ασφάλεια γι' αυτό μπορώ να πω κιόλας ότι δε θα πήγαινα στη δουλειά. » (Χρήστος, 29 ετών, αρ. Συνέντευξης 4)

Σχετικά με τη σχέση των παιδιών με τους εργοδότες τους, στην πλειονότητα τους αποκριθήκαν πως είναι καλές.

«Συνεντευξιαζόμενη: Εε, ναι. Απ' ότι λέει με θεωρεί παιδάκι του. Πόσους μπαμπάδες έχω μαζέψει; Έλεος! Είναι μεγάλος σε ηλικία, ναι. Και λέει: «Κοριτσάκι μου, παιδάκι μου, σ' έχω σαν κόρη μου!». Εντάξει, με τα παιδιά του, βέβαια, δεν μιλάει, αλλά τώρα με μένα...» (Αναστασία, 28 ετών, αρ. Συνέντευξης 25)

Από την ανάλυση των απαντήσεων προκύπτει μεγάλη συνάφεια μεταξύ της σχέσης αυτής και με τις συνθήκες εργασίας που επικρατούν, πράγμα πολύ λογικό γιατί οι συνθήκες εργασίας εξαρτώνται άμεσα από την διοίκηση που ασκούν οι εργοδότες αλλά και από τη συμπεριφορά αυτών ως προς τους εργαζόμενους. Για παράδειγμα:

«Συνεντευκτριά: Η σχέση σου με τους εργοδότες; Τυπική; Καλή;

Συνεντευξιαζόμενος: Άμα έχω κέφια τους λέω καλημέρα!»
(Χρήστος, 29 ετών, αρ. Συνέντευξης 4)

«Συνεντευξιαζόμενος: Καθόλου, γιατί το αφεντικό σου ζητάει να κάνει κάτι, σου ζητάει εσένα να κάνεις κάτι, χωρίς να λάβει υπόψιν του για το.. για το τι δουλειά έχω γω, τι πρόγραμμα έχω εγώ, εφόσον δεν είμαι μισθωτός εκεί πχ εσύ σήμερα έχεις να περάσεις καλώδια σε ένα σπίτι.... πας εκεί, είμαστε να το φτιάξουμε. Σου λέει: «όχι έλα εκεί να κοιτάξεις κάτι». Αφήνεις τα καλώδια, πας να κοιτάξεις κάτι. Για εκείνο που θα κοιτάξεις, μπορεί και να μην είναι τίποτα, αλλά δε θα πάρεις

τίποτα. Αφού είσαι με το έργο, ναι. » (Χρήστος, 29 ετών, αρ. Συνέντευξης 4)

Επίσης, οι σχέσεις με τους συναδέλφους τους έχει άμεση σχέση με τις συνθήκες εργασίας, το περιβάλλον εργασίας, τις σχέσεις με τους εργοδότες, τη σύμβαση εργασίας τους (δηλαδή αν είναι αορίστου, εποχιακοί, ορισμένου χρόνου κλπ) και το μισθό τους. Γενικά σε χαμηλού κύρους επαγγέλματα και πιο μικρές επιχειρήσεις διαπιστώνεται μεγαλύτερος ανταγωνισμός απ' ό,τι σε μεγαλύτερες επιχειρήσεις με καλύτερες συνθήκες εργασίας.

Ιδιαίτερα σε μικρές επιχειρήσεις στις οποίες παρατηρείται υψηλή συγκέντρωση μεταναστών, όπως είναι τα συνεργεία, το κλίμα μεταξύ των εργαζομένων είναι άκρως ανταγωνιστικό και ενδεχομένως να επιδέχονται διαφόρων χαρακτηρισμών, μετανάστες που ανήκουν σε διαφορετικές εθνοτικές ομάδες. Αυτό συμβαίνει διότι οι μετανάστες στηρίζουν σε αυτή την εργασία την οικονομική τους επιβίωση και πως χωρίς την ύπαρξη αυτής, η παραμονή τους στη χώρα θα ήταν εξαιρετικά αμφίβολη.

«Συνεντευκτρια: Δουλεύεις και με άλλες εθνικότητες ή είναι μόνο...;
Συνεντευξιαζόμενος: Είναι Πακιστανοί, Ινδοί και Έλληνες. Οι Πακιστανοί είναι πολύ τεμπέληδες. Πάρα πολύ τεμπέληδες. Αποφεύγουν όσο μπορούν τη δουλειά. »
(Χρήστος, 29 ετών, αρ. Συνέντευξης 4)

«Συνεντευξιαζόμενη: Πιο πολύ υπάρχει η έχθρα μεταξύ των γυναικών. Εκεί δουλεύουμε μόνο γυναίκες, είναι γυναικεία δουλειά, δεν είναι βαριά ούτε τίποτα... και είναι το κλίμα πολύ εχθρικό, να φάνε η μία την άλλη. Όταν δεν έχουν πολύ δουλειά παίρνουν λίγα άτομα οπότε για να είναι μέσα στα άτομα που θα προκύψουν στην περίπτωση αυτή, θέλουν να... ξέρεις να φανούν, να μειώσουν τον άλλο, αυτό είναι. Κυριαρχεί παντού αυτό βέβαια αλλά εδώ πιο έντονα, επειδή δεν είναι μόνιμος κανένας.» (Μέγκυ, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 22)

«Συνεντευξιαζόμενη: Ε, κοίτα έχουμε και Έλληνες και Ρώσους μέσα. Να σου πω ότι με τους Έλληνες τα πάω τέλεια, δεν υπάρχει καλύτερα. Έτσι; Η συνεργασία είναι τέλεια. Με τις Ρωσίδες, γιατί έχουμε Ρωσίδες... Αυτές, δε ξέρω, αλλά με αυτές δεν πάω καθόλου καλά. Και είναι δικιές μας, ε! Υπάρχει ζήλια.» (Αναστασία, 28 ετών, αρ. Συνέντευξης 25)

Το περιβάλλον των παιδιών που εργάζονται αντικατοπτρίζει ένα μέρος της κοινωνίας, το οποίο όπως αναφέρουν τα ίδια, για το θέμα της εργασίας, αυτό που

συνήθως τους εκφράζει είναι ένα «μπράβο» και είσαι «τυχερός/η». Αυτό υποδεικνύει πως και η ίδια η κοινωνία ενστερνίζεται την αντίληψη πως το να εργάζεται κάποιος/α είναι πλέον θέμα τύχης.

«Συνεντεύκτρια: Οι γύρω σου τι λένε που έχεις δουλειά;
Συνεντευξιαζόμενη: Δεν μου λένε τίποτα, αυτό που είπα ότι είμαι τυχερή, τέλος πάντων που έχω. » (Πριμαβέρα, 28 ετών, αρ. Συνέντευξης 11)

Αναφορικά με το θέμα της ιθαγένειας, η μη απόκτηση της ιθαγένειας αποτελεί σοβαρό προβληματισμό των παιδιών αυτών, σχετικά με το επαγγελματικό τους μέλλον και συνδέεται στενά με την αίσθηση της ασφάλειας:

«Συνεντευξιαζόμενος: Σίγουρα, σίγουρα, ναι, ψάχνω, άλλη εργασία, τώρα δεν έχω σχεδόν, με τα χαρτιά μου έχω.. διαδικασία, δεν έχω βρει αλλά ψάχνω.» (Σαράμπ, 29 ετών, αρ. Συνέντευξης 35)

Για το αν η απόκτηση της ιθαγένειας τους βοήθησε να βρουν εργασία (για όσα παιδιά διαθέτουν την ελληνική ιθαγένεια), οι απαντήσεις των παιδιών ήταν λιγοστές γιατί δυστυχώς δεν εργάζονται όλα τα παιδιά και απ' όσα εργάζονται, μόνο ελάχιστα από αυτά έχουν την ελληνική ιθαγένεια. Όσα λοιπόν έχουν αποκτήσει την ιθαγένεια και εργάζονται θεωρούν πως ο τίτλος νομιμοποίησης τους βοήθησε πάρα πολύ στο θέμα εργασίας.

«Συνεντευξιαζόμενη: Έχω στείλει βιογραφικό σε όλες τις εταιρίες γύρω γύρω και στα σούπερ μάρκετ. Και τώρα που πήρα και την υπηκοότητα την έχω γράψει και στο βιογραφικό, γιατί στα σούπερ μάρκετ δεν παίρνουν αν δεν έχεις ελληνική υπηκοότητα και περιμένω τηλέφωνο.» (Μέγκυ, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 22)

«Συνεντεύκτρια: Η ιθαγένεια σε βοήθησε στη δουλειά σου μου είπες; Για ξαναπές μου.
Συνεντευξιαζόμενος: Ε, σίγουρα. Σίγουρα με βοήθησε η ιθαγένεια, γιατί άλλο να έλεγες ότι έχω ξένη ιθαγένεια, ξένη υπηκοότητα, ξένα όλα και άλλο να λες ότι έχω τουρκική υπηκοότητα, αλλά τουλάχιστον έχω ελληνική ιθαγένεια.» (Θωμάς, 53 ετών, αρ. Συνέντευξης 34)

Στο κεφάλαιο της «Νομιμοποίησης» διαπιστώθηκε μία απαξίωση στην απόκτησης της ελληνικής ιθαγένειας, από τα παιδιά που την είχαν ήδη αποκτήσει. Ωστόσο, στο θέμα της εργασίας, ο συγκεκριμένος τίτλος φαίνεται να λειτουργεί

βοηθητικά.

Αν και δεν ανάγονται τα αποτελέσματα στο σύνολο του πληθυσμού, εκ πρώτης όψεως η απόκτηση της ιθαγένειας είναι το παν για κάποια από τα παιδιά, ειδικά γι' αυτά που η χώρα προέλευσης δεν ανήκει στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Όταν όμως την αποκτήσουν ενδεχομένως να διαπιστώσουν πως δεν τους βοήθησε όσο περίμεναν, πέρα από κάποια θέματα γραφειοκρατίας και εργασίας. Ωστόσο, η νομιμοποίηση του αισθήματος του ανήκειν σε μία κοινωνία, σε ένα κράτος, για ορισμένα από τα παιδιά αυτά, είναι κάτι το πολύ σημαντικό.

Όσα παιδιά δεν εργάζονται έχουν ενδιαφέροντα όνειρα, κυρίως όμως αυτό της απασχόλησης πάνω στον τομέα σπουδών τους, με αξιοπρεπείς συνθήκες εργασίας και μισθό. Υπάρχει μία δικαιολογημένη, λόγω της οικονομικής κατάστασης, διάχυτη απογοήτευση, όσον αφορά τον εργασιακό τομέα και η ερώτηση πάνω σε τι θα θέλατε να απασχοληθείτε και με τι μισθό συνοδεύεται από φράσεις του τύπου: *«τι όνειρα να κάνουμε τώρα»* κλπ

«Συνεντεύκτρια: Τι δουλειά θα ήθελες να βρεις; Ποιο είναι το όνειρό σου;
Συνεντευξιαζόμενος: Ε, φαντάζομαι πάνω στο αντικείμενό μου.
Τα όνειρα όλων τώρα... » (Παναγιώτης, 30 ετών, αρ.
Συνέντευξης 3)

Το περιβάλλον των παιδιών που δεν εργάζονται επίσης αποτελεί καθρέφτη των αντιλήψεων της κοινωνίας. Αναφέρουν πως πλέον η ανεργία δεν είναι και κάτι που κάνει εντύπωση. Αυτό αντικατοπτρίζει ένα μούδιασμα της κοινωνίας γενικότερα, σχετικά με το θέμα της ανεργίας και τελικά την αποδοχή της κατάστασης ως κάτι το φυσιολογικό.

«Συνεντεύκτρια: Οι γύρω σας τι λένε που δεν εργάζεσθε;
Συνεντευξιαζόμενη: Εντάξει, ο περισσότερος κόσμος είναι έτσι, η ανεργία είναι ένα φαινόμενο, πολύ αναπτυγμένο, να το πούμε έτσι, οπότε δεν κάνει εντύπωση σε κανέναν. » (Αλίνα, 30 ετών, αρ.
Συνέντευξης 15)

Τέλος, όλα τα παιδιά (ανεξαρτήτως αν εργάζονται ή όχι), κλήθηκαν να απαντήσουν τι σημαίνει «δουλειά» για αυτά. Μία ερώτηση η οποία αντικατοπτρίζει βαθύτερες αντιλήψεις σχετικά με το θεσμό αυτό. Στην συντριπτική πλειονότητα η απάντηση ήταν *«να κάνεις αυτό που σε ευχαριστεί, που σ' αρέσει»* και έπειτα

ακολουθούσε ο οικονομικός παράγοντας, ότι δηλαδή μέσω της εργασίας μπορεί κανείς να είναι ανεξάρτητος.

Η απάντηση αυτή υποδεικνύει μία στάση ζωής και ενδεχομένως να συνδέεται με το ότι η δεύτερη γενιά μεταναστών γνώρισε μία άλλη κοινωνικοποίηση σχετικά με την πρώτη γενιά μεταναστών. Αυτό είναι λογικό αν σκεφτεί κανείς πως γεννήθηκαν σε ένα τόπο ή ήρθαν σε ένα τόπο σε μικρή ηλικία, πήγαν αλλού σχολείο απ' ότι οι γονείς τους, έκαναν φίλους κλπ και δεν βίωσαν τις ίδιες δυσκολίες στο θέμα της επιβίωσης και της εργασίας που πιθανόν να βίωσαν οι γονείς τους, δηλαδή η πρώτη γενιά μεταναστών.

«Συνεντευξιαζόμενη: Δουλειά; Δουλειά σημαίνει να εργαστείς, να κάνεις κάτι που αγαπάς πραγματικά, να το κάνεις με όλη σου την καρδιά, όχι να το κάνεις για τα λεφτά και μόνο. Ναι, μεν να έχεις στο νου σου τα λεφτά γιατί πρέπει να επιζήσεις κάπως αλλά πρέπει ν' αγαπάς αυτό που κάνεις για να το κάνεις καλά. Πρέπει να βάλεις αγάπη σ' αυτό που κάνεις! » (Ιρένε, 22 ετών, αρ. Συνέντευξης 14)

«Συνεντευξιαζόμενος: Κοίταξε να δεις, η δουλειά είναι κάτι απαραίτητο να μπορείς να ζεις. Αυτό που δεν πρέπει να γίνεται, είναι φτάσεις στο σημείο να ζεις για να δουλεύεις. Και γι' αυτό το λόγο, επειδή είναι κάτι απαραίτητο, ας πούμε, δεν μπορείς να ασχολείσαι και με κάτι που δεν σε ευχαριστεί. Αλλιώς, εντάξει, θα ζεις μία μίζερη ζωή. Δηλαδή, δε, δεν αξίζει αυτό.» (Δημήτρης, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 1)

Και πάλι οι απαντήσεις τους συνδέονται με την οικονομική κατάσταση της οικογένειας τους, τα προσωπικά τους βιώματα στον εργασιακό χώρο (σχέσεις με συναδέλφους, εργοδότες, μισθό και συνθήκες εργασίας), το αν τους αρέσει η εργασία τους, για όσους εργάζονται, αλλά και την ηλικία τους.

Για παράδειγμα, αν η οικογένεια τους είναι άνετη οικονομικά οι απαντήσεις τους επικεντρώνονται κυρίως στην ευχαρίστηση μέσω της εργασίας, αν η οικονομική κατάσταση της οικογένειας δεν είναι τόσο άνετη, η αντίληψη σχετικά με το θεσμό αυτό αλλάζει και εμπλέκεται έντονα το θέμα των χρημάτων και της ανεξαρτησίας, που ορισμένες φορές η απάντηση ισοδυναμεί με «ζωή» :

«Συνεντευξιαζόμενη: Εμμ, βασικά ζωή!! Πραγματικά έτσι το βλέπουμε, πλέον, εκεί ζούμε. Όσο δουλεύω, ζω. Και θυμάμαι κάποιο καιρό που 'μουννα άνεργη, είχα πάθει κατάθλιψη. Πραγματικά.» (Αναστασία, 28 ετών, αρ. Συνέντευξης 25)

«Συνεντευξιαζόμενος: Τα πάντα. Όπως για τον κάθε άνθρωπο πιστεύω. Για τον κάθε άνθρωπο που θέλει να χτίσει το μέλλον του. Γιατί είναι κι άλλοι που τους τα προσφέρουν οι γονείς τους και δεν κοιτάνε το μέλλον όπως θα 'πρεπε να το κοιτάνε. Εμένα δεν μου τα προφέραν οι γονείς.» (Γιώργος, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 32)

Επίσης, ανάλογα και με το αν έχουν τις δικές τους οικογένειες και είναι υπεύθυνοι για τα παιδιά τους ή αν είναι μικρότεροι και μένουν με τους γονείς τους όντας σχετικά «ασφαλείς» και χωρίς μεγάλες ευθύνες στην πλάτη, το νόημα ενδέχεται πάλι να αλλάζει.

«Συνεντευξιαζόμενος: Τα πάντα. Σημαίνει να έχεις το προς το ζην, να μπορείς να βγάζεις τις υποχρεώσεις εκτός από τα προς το ζην, να μπορείς να πληρώσεις λογαριασμούς που έχεις, τις υποχρεώσεις και να ασχολείται και το μυαλό. Αυτό βασικότερα. Ασχολείται το μυαλό και ξεφεύγεις και απ' τα προβλήματα της.., τα γύρω προβλήματα, γιατί ασχολείσαι εκεί. Αυτό σημαίνει για μένα.» (Θωμάς, 53 ετών, αρ. Συνέντευξης 34)

Συμπεράσματα

Οι απαντήσεις των παιδιών υπέδειξαν κάποιες τάσεις σχετικά με τις αντιλήψεις γύρω από το θεσμό της εργασίας και οι παράγοντες που διαμορφώνουν αυτές τις αντιλήψεις είναι πολλοί. Ξεκινώντας από την οικογένεια, την οικονομική κατάσταση που επικρατεί στο σύνολο της χώρας, την οικονομική κατάσταση της οικογένειας και του νοικοκυριού, το πόσο τους αρέσει αυτό που κάνουν (για τα παιδιά που εργάζονται), οι σχέσεις με εργοδότες, συναδέλφους, συνθήκες εργασίας, μισθό, αλλά και τα όνειρα που έχει κάθε παιδί για τον εαυτό του διαμορφώνουν ένα μωσαϊκό από απαντήσεις σχετικά με το θεσμό αυτό.

Συνοπτικά, τη στιγμή που πραγματοποιήθηκε η έρευνα τα περισσότερα από τα άτομα που απαρτίζουν τον ερωτώμενο πληθυσμό δεν εργάζονται είτε λόγω σπουδών, είτε γιατί είναι άνεργα. Όσα εργάζονται δεν είναι ικανοποιημένα, κυρίως από το μισθό τους. **Υπάρχει μία διάχυτη τάση, είτε είναι εργαζόμενοι είτε όχι, απογοήτευσης στο εργασιακό κομμάτι λόγω της οικονομικής κατάστασης της χώρας. Δεν βλέπουν προοπτικές βελτίωσης της απασχόλησης στην Ελλάδα, τουλάχιστον σε σύντομο χρονικό διάστημα.**

Η μη απόκτηση της ιθαγένειας αποτελεί τροχοπέδη σε πολλά από τα επαγγελματικά τους σχέδια, αλλά όσα την απέκτησαν, παρ' όλη την πιθανή απαξίωση της που εντοπίστηκε στο κεφάλαιο «Νομιμοποίηση», φάνηκε πως λειτουργεί θετικά

στην συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας.

Οι σχέσεις με εργοδότες, σε γενικό επίπεδο, χαρακτηρίζονται ως καλές. Αυτά που τις διαμορφώνουν είναι κυρίως η συμπεριφορά των εργοδοτών απέναντί τους και οι συνθήκες εργασίας. Οι σχέσεις με συναδέλφους καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από τις συνθήκες εργασίας και τις σχέσεις με τους εργοδότες. Παρατηρήθηκε πως σε εργασίες με υπερσυγκέντρωση εργαζόμενων αλλοδαπής καταγωγής, υπάρχει αυξημένος ανταγωνισμός μεταξύ τους. Το γεγονός αυτό πιθανόν να συνδέεται με την πρόθεση τους για νόμιμη συνέχεια της παραμονής τους στην Ελλάδα, αφού για την ανανέωση των αδειών παραμονής απαιτείται αποδεδειγμένη εργασία, δηλαδή ένσημα. Η αναζήτηση άλλης εργασίας, που φάνηκε κατά κόρον ότι συμβαίνει, σχετίζεται με την έννοια της σταθερότητας, γεγονός που δείχνει την πρόθεση τους για συνέχιση της εγκατάστασης τους στην Ελλάδα, τον καλύτερο μισθό και τις καλύτερες συνθήκες εργασίας.

Η έννοια και το νόημα που δίνουν στο θεσμό της εργασίας, καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τις σχέσεις που διαμορφώνονται στον εργασιακό τους χώρο. Οι σχέσεις αυτές έχουν να κάνουν είτε με εργοδότες, είτε με συναδέλφους, είτε με πελάτες. Η πιο κοινή απάντηση που έδωσαν στο «*τι σημαίνει δουλειά για σας*», είναι «*να σου αρέσει αυτό που κάνεις*». Πράγματι, τα παιδιά που δήλωσαν ότι τους αρέσει η δουλειά τους, φαίνεται ότι ανταποκρίνονται πιο εύκολα στις δυσκολίες και στα εμπόδια που μπορεί να παρουσιαστούν. Επειδή αυτή η ερώτηση απευθύνθηκε στο σύνολο του ερωτώμενου πληθυσμού, ακόμα και τα παιδιά που δεν εργάζονται έδωσαν την ίδια απάντηση.

Ενδεχομένως η πρώτη γενιά μεταναστών, δηλαδή οι γονείς τους, να νοηματοδοτούσαν αλλιώς το θεσμό αυτό, αφού είναι η γενιά εκείνη που διαμορφώνει τις συνθήκες (οικονομική κατάσταση, κατοικία κλπ), για τη δεύτερη. Η δεύτερη απάντηση σε συχνότητα, αφορούσε το οικονομικό μέρος και την ανεξαρτησία που παρέχει. Αυτό που φάνηκε είναι πως η οικονομική κατάσταση του νοικοκυριού αποτελεί σημαντικό παράγοντα διαμόρφωσης της αντίληψης γύρω από την εργασία.

Οι αντιλήψεις και οι πεποιθήσεις αποτελούν τμήματα εσωτερικεύσεων εντελώς προσωπικού χαρακτήρα και οι εγγραφές που έχουν πραγματοποιηθεί είναι διαφορετικές για το κάθε παιδί ξεχωριστά. Μετά την ανάλυση των στοιχείων διαφαίνονται κάποιες τάσεις και διαδικασίες, αλλά στην ουσία η δημιουργία των αντιλήψεων παραμένει μία εξατομικευμένη διαδικασία, λόγω ακριβώς της διαφορετικής κοινωνικοποίησης του κάθε παιδιού.

Κεφ. 15.9: Χώροι ανάπτυξης κοινωνικών σχέσεων

Το κεφάλαιο αυτό εξετάζει την γεωγραφική διασπορά των χώρων ανάπτυξης κοινωνικών σχέσεων και διασκέδασης καθώς και τους λόγους που τα άτομα επιλέγουν τους χώρους και τις περιοχές αυτές. Η ανάλυση των στοιχείων αυτών δίνει χρήσιμα αποτελέσματα, τα οποία με έμμεσο τρόπο δείχνουν την ενδεχόμενη ύπαρξη φιλικού και κοινωνικού δικτύου.

Επίσης, αναδεικνύεται η αντίληψη σχετικά με την έννοια της διασκέδασης για το κάθε παιδί και περιγράφονται διάφορα μοτίβα αυτής. Το γεγονός αυτό είναι πολύ σημαντικό, αφού εξετάζεται εκτός από τις βαθύτερες αντιλήψεις για το θέμα αυτό και ο βαθμός συμμετοχής σε σημαντικές διαστάσεις της καθημερινής ζωής των παιδιών, στους οποίους περιλαμβάνεται και αυτός της διασκέδασης.

Στο κεφάλαιο αυτό τα παιδιά καλούνται να απαντήσουν αν έχουν φίλους και που συναντιούνται, πως διασκεδάζουν, σε ποιες περιοχές και γιατί πάνε σε αυτές τις περιοχές.

Κεφ. 15.9.1: Χώροι και διασκέδαση

Όλα τα παιδιά έχουν φίλους και ανέφεραν πως οι χώροι συνάντησης είναι κυρίως τα σπίτια και οι καφετέριες. Αυτό δείχνει ένα ανεπτυγμένο δίκτυο κοινωνικών σχέσεων και τρόπους διασκέδασης που συνάδουν με την διαβίωση στην ελληνική κοινωνία.

«Συνεντεύκτρια: Πού συναντιέστε;
Συνεντευξιαζόμενη: Ε, συνήθως έξω σε καφετέριες, έρχονται και στο σπίτι κάποιες φορές.»(Αλίνα, 30 ετών , αρ. Συνέντευξης 15)

Οι χώροι συνάντησης με τους φίλους τους αλλάζει ανάλογα με την ηλικία και την οικογενειακή κατάσταση των ερωτώμενων. Για παράδειγμα, οι παντρεμένοι με δικές τους οικογένειες, προτιμούν σπίτια με άλλα παιδάκια για να παίζουν τα παιδιά τους. Επίσης η ερώτηση αυτή βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με την επόμενη ερώτηση του πως διασκεδάζουν και τι σημαίνει διασκέδαση για αυτά, γιατί είναι πολύ φυσικό αυτό που θεωρούν σαν

διασκέδαση, να πηγαίνουν και σε ανάλογους χώρους.

«Συνεντευξιαζόμενη: Παντού. Παντού. Αν και τώρα στην προκειμένη, λόγω των δεδομένων, λιγάκι περισσότερο στο σπίτι λόγω του παιδιού. Θα πάω και σε φιλικά σπίτια που θα παίζει το παιδάκι μου με άλλα παιδάκια. Εντάξει, τώρα προτεραιότητα μας είναι λίγο το παιδί. Δεν μπορεί να είναι σε ένα χώρο που καπνίζουν όλοι. Αυτή τη στιγμή η επιλογή μας είναι αυτή. »
(Μαρία, 33 ετών, αρ. Συνέντευξης 28)

Ως διασκέδαση, ανέφεραν μία γκάμα δραστηριοτήτων από καφέ, κλαμπ, φαγητό, σινεμά μέχρι μπουζούκια και parties. Και πάλι το θέμα αυτό είναι προσωπικό και άπτεται των ενδιαφερόντων του κάθε παιδιού, του προσωπικού του προγράμματος, δηλαδή αν έχει διάβασμα ή όχι και την αντίληψη που έχει το καθένα για το τι σημαίνει διασκέδαση.

«Συνεντεύκτρια: Πως διασκεδάσετε;
Συνεντευξιαζόμενη: Αναλόγως τι θέλουμε να κάνουμε, αν είναι Σάββατο, βγαίνουμε σε κλαμπ, για καφέ, μαζευόμαστε σε κάποιο σπίτι, καθόμαστε, τρώμε, τέτοια πράγματα.
Συνεντεύκτρια: Μόνο Σάββατο δηλαδή βγαίνεις;
Συνεντευξιαζόμενη: Τώρα που διαβάζω Παρασκευοσάββατο. »
(Αντα, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 8)

Από την περαιτέρω επεξεργασία των συνεντεύξεων, αυτό που διαπιστώνεται είναι πως η υιοθέτηση του τρόπου διασκέδασης των Ελλήνων, σχετίζεται άμεσα με δύο άξονες. **Ο ένας άξονας αφορά τα παιδιά που γεννήθηκαν στη χώρα ή εγκαταστάθηκαν σε προσχολική ηλικία και έχουν εσωτερικεύσει τις αντιλήψεις και τους τρόπους των Ελλήνων γενικά, στις πρακτικές της καθημερινότητας τους, στις οποίες περιλαμβάνεται και η διασκέδαση. Ο άλλος άξονας αφορά τα παιδιά που εγκαταστάθηκαν στη χώρα σε πιο μεγάλη ηλικία του δημοτικού και για διάφορους λόγους, όπως για παράδειγμα, το ότι συνάντησαν έναν ισχυρό κοινωνικό δεσμό μεταξύ των Ελλήνων και άρα μια συμπαγή ομάδα, στην οποία δεν μπορούσαν εύκολα να εισχωρήσουν, ακολούθησαν διαφορετική μορφή ενσωμάτωσης. Διαπιστώνεται λοιπόν πως η υιοθέτηση του τρόπου διασκέδασης των Ελλήνων συνδέεται με την τυπολογία και τις μορφές ενσωμάτωσης και πολλά παιδιά τον υιοθέτησαν λόγω του φόβου της απόρριψης. Άρα, η επιλογή διασκέδασης, για τα άτομα αυτά, αποτελεί στρατηγική ενσωμάτωσης στην**

κοινωνία.

«Συνεντευξιαζόμενος: Να ταιριάξεις αλλά και να προσαρμοστείς στους κανόνες που υπάρχει σ' αυτή τη χώρα. Δηλαδή, αν ο Έλληνας βγαίνει στα μπουζούκια δεν μπορείς να πας κι εσύ να κάνεις να του πεις: «πάμε, ξέρω γω, σε άλλο κλαμπ, όχι στα μπουζούκια». Ε, θα πας εκεί στα μπουζούκια γιατί είναι...εκεί διασκεδάζει.» (Σέρτζιου, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 6)

Κάποια από τα παιδιά ανέφεραν το θέμα της οικονομικής κρίσης ως ανασταλτικό παράγοντα διασκέδασης λόγω έλλειψης χρημάτων.

«Συνεντευξιαζόμενος: Εντάξει, απλά πράγματα, ειδικά τώρα όπως είναι η οικονομική κρίση. Βλέπουμε καμία .. κανένα ποδόσφαιρο μαζί ή πάμε για καφέ έξω αντί για μπάνιο το καλοκαίρι και κα' να σινεμά, ξέρω γω. » (Σέρτζιου, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 6)

Οι περιοχές για διασκέδαση που προτιμώνται ποικίλλουν ανάλογα με την περιοχή κατοικίας του κάθε παιδιού, τις συνθήκες ζωής του κάθε παιδιού δηλαδή αν είναι παντρεμένο, αν σπουδάζει, αλλά όπως ανέφεραν το κέντρο της Αθήνας (Μοναστηράκι, Θησείο, Πλάκα) προτιμάται πολύ συχνά λόγω της γραφικότητας που προσφέρει, των ωραίων μαγαζιών διασκέδασης αλλά και λόγω του μοιράσματος της απόστασης μεταξύ αυτών και των φίλων τους, αν οι φίλοι τους διαμένουν σε άλλες περιοχές πολύ μακριά από αυτά.

«Συνεντευξιαζόμενη: Τώρα με τη σχολή... ο καθένας είναι από διαφορετική περιοχή, θα πάμε μία να δούμε την περιοχή που μένει το ένα παιδί, μετά σε άλλη, αλλά πολύ πιο πριν, μόνο στο Παγκράτι. Τώρα, πιο πολύ κέντρο γιατί μας βολεύει όλους και μας αρέσει πιο πολύ. Έχει κόσμο.. » (Ελένη, 20 ετών, αρ. Συνέντευξης 29)

Επίσης, άλλοι παράγοντες από τον οποίο εξαρτάται η γεωγραφική περιοχή συγκέντρωσης τους με τους φίλους τους έχουν να κάνουν με την ηλικία των παιδιών, την ύπαρξη επαρκούς συγκοινωνιακού δικτύου και την οικονομική τους κατάσταση.

«Συνεντευξιαζόμενος: Βασικό το αυτοκίνητο, ναι, και με το λεωφορείο πρέπει να κάνεις κάποια απόσταση για να πας στο

κέντρο, ή στο Μοναστηράκι ή οποιουδήποτε θες να πας. »
(Νίκος, 19 ετών , αρ. Συνέντευξης 2)

«Συνεντευξιαζόμενη: Εδώ στην περιοχή μας, λόγω
χρημάτων, έλλειψης χρημάτων. » (Άννα, 36 ετών, αρ.
Συνέντευξης 37)

Συμπεράσματα

Διαπιστώνεται λοιπόν, η ύπαρξη ενός ανεπτυγμένου δικτύου φιλικών σχέσεων και σαν χώροι συνάντησης αναφέρονται κυρίως οι καφετέριες και τα σπίτια. Φαίνεται πως τα παιδιά έχουν ενταχθεί πλήρως στους τρόπους διασκέδασης των Ελλήνων, χωρίς να υπάρχει κάποια διαφορά. Οι λόγοι που συνέβη αυτό, σχετίζονται είτε με το ότι μεγάλωσαν, από μικρή ηλικία, σε μία κοινωνία της οποίας ενστερνίστηκαν τις αντιλήψεις της, είτε αποτελεί απόρροια μορφής ενσωμάτωσης και άρα στρατηγική ενσωμάτωσης εκ μέρους των παιδιών.

Η οικογενειακή κατάσταση των ερωτηθέντων, κυρίως αν έχουν παιδιά και οι ίδιοι, το προσωπικό τους πρόγραμμα, η καθημερινότητα τους, οι υποχρεώσεις των σπουδών τους και ο οικονομικός παράγοντας καθορίζουν τις ημέρες και τον τρόπο διασκέδασης. Η οικονομική κρίση φαίνεται να έχει αλλάξει τις συνήθειες και τον τρόπο διασκέδασης των παιδιών αυτών που προτιμούν πλέον πιο απλούς και ανέξοδους τρόπους διασκέδασης.

Για τα παιδιά που μένουν στις γύρω περιοχές της Αθήνας, σαν χώρος γεωγραφικής συγκέντρωσης προτιμάται η περιοχή του ιστορικού Κέντρου λόγω της γραφικότητας, των μαγαζιών διασκέδασης και του μοιράσματος της απόστασης, σε περίπτωση που οι φίλοι μένουν σε άλλη περιοχή της Αθήνας. Για τα παιδιά που μένουν σε γύρω περιοχές από την πρωτεύουσα, λόγω έλλειψης χρημάτων, προτιμώνται οι συναντήσεις να πραγματοποιούνται στις περιοχές γύρω από την κατοικία διαμονής τους και να μην μεταβαίνουν συχνά στην πρωτεύουσα.

Κεφ. 15.10: Συμμετοχή σε συλλόγους

Η συμμετοχή των παιδιών σε συλλόγους των χωρών καταγωγής τους δεν είναι πολύ μεγάλη, οπότε και τα στοιχεία που αποκομίστηκαν από το κομμάτι του οδηγού συνέντευξης που αφορά τέτοιου είδους θέματα είναι ισχνά. Παρ' όλα αυτά θα γίνει μια προσπάθεια ανάδειξης των στοιχείων που αφορούν τη διάσταση αυτή.

Η συνήθης απάντηση στην ερώτηση αν συμμετέχετε σε κάποιο μεταναστευτικό

σύλλογο είναι «όχι, δεν με ενδιαφέρει, δεν ασχολούμαι, δεν έχει τύχει, δε θα μου προσέφερε κάτι, δε βρίσκω το λόγο.»

Για τα παιδιά που συμμετέχουν σε τέτοιου είδους συλλόγους, οι δραστηριότητες στις οποίες συμμετέχουν, περιορίζονται στην συμμετοχή τους σε κάποιες εκδηλώσεις, εκδρομές, ταξίδια και γιορτές, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων που στο χώρο του συλλόγου μαθαίνουν την γλώσσα της χώρας καταγωγής γιατί θέλουν να σπουδάσουν εκεί και σε περίπτωση έλλειψης πρεσβείας της χώρας τους στην Ελλάδα, αναλαμβάνουν την διασύνδεση κράτους και μεταναστών, μέσω της διερμηνείας και της ενημέρωσης για τους νόμους του ελληνικού κράτους.

«Συνεντευξιαζόμενος: Είμαι σ' ένα... έχω μπει σ' ένα Σύλλογο των Μολδαβών, «των Νέων Μολδαβών», στην Ελλάδα. Και εντάξει, είμαστε όλοι νέοι, όλοι φοιτητές είμαστε εκεί μέσα. Κατ' αρχήν έχουμε ένα group στο face book και μιλάμε και καμιά φορά βγαίνουμε, παίρνουμε και πηγαίνουμε ταξίδια μαζί, ε, κάνουμε κάποια party και τα λοιπά.

Στην ερώτηση σε ποιους τομείς σας φάνηκε χρήσιμος ο σύλλογος, η συνήθης απάντηση ήταν «το να μάθω καλύτερα τη γλώσσα της χώρας καταγωγής μου.»

Συνεντευξιαζόμενη: Να μάθω καλύτερα την γλώσσα, ε..., να πάρω και το πτυχίο που χρειάζεται για να πάω να σπουδάσω στη Ρουμανία και να μάθω καλύτερα, να μπορώ να μιλάω πιο εύκολα τα ρουμάνικα.» (Ντάρια, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 17)

Οι σύλλογοι δηλαδή εξυπηρετούν περισσότερο στην συναναστροφή με άτομα που τυγχάνουν της ίδιας καταγωγής και τη διατήρηση της γλώσσας, κάποιων εθίμων και παραδόσεων, ωστόσο κάποιες φορές αναλαμβάνουν πολύ βαρύτερο ρόλο, αυτό της διασύνδεσης και της πληροφόρησης. Η έλλειψη πρεσβείας της χώρας καταγωγής τους, στην Ελλάδα, δηλαδή κυβερνητικών θεσμών όπου θα μπορούσαν να απευθυνθούν για ενημέρωση, κάνει την πρόσβαση και την συμμετοχή των μεταναστών σε ελληνικούς θεσμούς, αρκετά δύσκολη και το ρόλο του διευκολυντή έχουν αναλάβει τέτοιου είδους οργανώσεις.

«Συνεντευξιαζόμενος: Για να βοηθήσω τους μετανάστες σαν διερμηνέας. Όταν έχουν προβλήματα που δεν ξέρουν την

γλώσσα. Επειδή, οι χώρες που έχουν πρόβλημα δεν έχουν πρεσβεία στην Ελλάδα. Οι μετανάστες χωρίς πρεσβεία δεν έχουν καθόλου επικοινωνία ούτε με την δική τους χώρα, ούτε με την Ελλάδα. Εμείς σαν Κοινότητα, βοηθάμε να συνδέσουμε τους μετανάστες με την κυβέρνηση της Ελλάδας. » (Σαράμπ, 29 ετώ, αρ. Συνέντευξης 35)

Σε ένα πρώτο επίπεδο αρκετά περιγραφικό, αυτή είναι η κατάσταση με τους συλλόγους όπως αναφέρθηκε από τα παιδιά. Σε ένα δεύτερο επίπεδο από την περαιτέρω ανάλυση των απαντήσεων τους, οι οποίες διαφέρουν σε ένταση, σε αντίληψη και σε άποψη, διαπιστώνονται τέσσερις συμπεριφορές.

1ον: Άτομα τα οποία δεν θέλουν να έχουν καμία επαφή με το πολιτιστικό περιβάλλον και την κουλτούρα της χώρας καταγωγής.

«Συνεντεύκτρια: Συμμετέχεις σε κάποιο μεταναστευτικό σύλλογο;
Συνεντευξιαζόμενος: Όχι, όχι. Δεν ασχολούμαι καθόλου, βασικά, με αυτά. Δεν έχει τύχει κιόλας, αλλά απ' την άλλη δεν.. δεν μου 'χει κάνει ποτέ αίσθηση να ασχοληθώ. Δε θα ήθελα. Όχι, όχι. Αποφεύγω, βασικά. Το αποφεύγω. » (Γιώργος, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 32)

2ον: Άτομα τα οποία δεν ασχολούνται με δραστηριότητες συλλόγων και δεν συμμετέχουν σε αυτούς, αλλά δεν είναι αρνητικά διακείμενα σε μία τέτοιου είδους προοπτική. Αν και με την ανάλυση των άλλων κεφαλαίων φαίνεται πως σε πολύ μεγάλο βαθμό έχουν ενταχθεί στην ελληνική κοινωνία, αντιμετωπίζουν καλύτερα το θέμα των σχέσεων και των επαφών τους με τον πολιτισμό της χώρας καταγωγής, σε σχέση με τα παιδιά της πρώτης συμπεριφοράς.

«Συνεντευξιαζόμενη: Θα 'τανε καλή εμπειρία.
Συνεντεύκτρια: Τι θα σου πρόσφερε;
Συνεντευξιαζόμενη: Γνώσεις, καινούργιες εμπειρίες, κάτι που δε το 'χεις ζήσει ποτέ, κάποιες καλές στιγμές, θα γνώριζες καινούργια άτομα, αυτά προς το παρόν.» (Γιασμίν, 17 ετών, αρ. Συνέντευξης 13)

3ον: Άτομα τα οποία συμμετέχουν με χαρά σε τέτοιου είδους θεσμών και επιδιώκουν την συναναστροφή με άτομα του ίδιου πολιτιστικού περιβάλλοντος.

«Συνεντευξιαζόμενη: Πιστεύω πώς είναι δύσκολο για ένα παιδί

που έχει ζήσει τα πρώτα, κατά μέσο όρο, χρόνια της ζωής του σε μία χώρα, τα οποία είναι πολύ βασικά, να αλλάξει ξαφνικά χώρα. Επιζητώ την επαφή με την Ρουμανία. Χαίρομαι κάθε φορά που είναι να πάω στην Ρουμανία..» (Μαρίνα, 22 ετών, αρ. Συνέντευξης 38)

4ον: Συμπεριφορά που εκφράζει τα παιδιά τα οποία ασχολήθηκαν με δραστηριότητες τέτοιων θεσμών αλλά στην πορεία έχασαν το ενδιαφέρον τους και κατάλαβαν πως κάτι τέτοιο δεν τους εξέφραζε τελικά.

«Συνεντευξιαζόμενη: Ε, είχα δοκιμάσει με κάτι φίλους μου, είχαν ξεκινήσει του τύπου «η νεολαία των Μολδαβών στην Ελλάδα»..., υπάρχει ακόμα ο σύλλογος, επειδή είμαστε κάτι παιδιά φοιτητές, έχουμε ο καθένας τα δικά του, εντάξει, δε το έχουμε δουλέψει και πάρα πολύ, ήτανε ο αρχικός ενθουσιασμός. Έχει μείνει εκεί.

Συνεντεκτήρια: Για ποιο λόγο συμμετείχε;

Συνεντευξιαζόμενη: Ε, καθαρά από παρέα, σαν χόμπι.» (Αντζελα, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 18)

Και οι τέσσερις συμπεριφορές συνδέονται άμεσα με την αίσθηση του ανήκειν σε κάποια από τις δύο κοινωνίες, την κοινωνία καταγωγής και την κοινωνία εγκατάστασης. Τα παιδιά που δεν αισθάνονται ότι ανήκουν πιο πολύ στην ελληνική κοινωνία, επιδιώκουν τη συμμετοχή τους σε τέτοιους συλλόγους, οι οποίοι εξυπηρετούν και κάποιους μελλοντικούς στόχους τους, όπως την εκμάθηση της γλώσσας της χώρας καταγωγής για την περίπτωση των σπουδών τους εκεί.

Αντίθετα, τα παιδιά που αισθάνονται ότι λειτουργούν καλύτερα στην ελληνική κοινωνία, δεν επιδιώκουν την επαφή με τέτοιους συλλόγους γιατί νιώθουν πως δεν τους εξυπηρετεί σε κάτι.

Τέλος, αναδεικνύεται μέσω των απαντήσεων τους ένα άλλο βασικό χαρακτηριστικό της δεύτερης γενιάς. **Οι αναφορές αφορούν την αίσθηση των παιδιών πως ανήκουν και στις δύο κουλτούρες. Αυτή της χώρας καταγωγής και αυτή της χώρας εγκατάστασης, με αποτέλεσμα όπως θα δούμε παρακάτω, την δημιουργία μίας τρίτης κουλτούρας με ανάμεικτα στοιχεία.**

«Συνεντευξιαζόμενη: Ε..., θα μπορούσα να πω και τα δύο πλέον, γιατί πέρασαν χρόνια αλλά την Αλβανία την έχω μέσα μου, είναι η πατρίδα μου, η πατρίδα των γονιών μου, όλα γιατί γεννήθηκα εκεί αλλά και εδώ έχω ζήσει πολύ καλά χρόνια.» (Μέγκυ, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 22)

«Συνεντευξιαζόμενη: Κοίτα για μένα και οι δύο χώρες αυτές, είναι κομμάτι δικό μου. Δε μπορώ, αυτό που λένε χώρα μου. Ναι,

η Ελλάδα είναι η χώρα μου, μεγάλωσα εδώ, γεννήθηκα εδώ, την αγαπώ πάρα πολύ, αλλά και η Τουρκία είναι ένα κομμάτι μου. Για μένα και οι δύο αυτοί πολιτισμοί είναι κομμάτι της ζωής μου.
» (Μαρία, 33 ετών, αρ. Συνέντευξης 28)

Συμπεράσματα

Η γενικότερη συμμετοχή των παιδιών του δείγματος σε συλλόγους των χωρών καταγωγής τους είναι ισχνή, καθώς ελάχιστα παιδιά συμμετέχουν σε αυτούς. Η μη συμμετοχή μπορεί να είναι δείκτης μεγάλου βαθμού κοινωνικής ενσωμάτωσης στην ελληνική κοινωνία. Ενδεχομένως το αίσθημα του ανήκειν στην ελληνική κοινωνία να είναι αρκετά ισχυρό και η συμμετοχή τους σε τέτοιους συλλόγους να μην εξυπηρετεί κάποιο σκοπό, οπότε επιλέγουν την μη συμμετοχή.

Διαφαίνονται τέσσερις συμπεριφορές ως προς την συμμετοχή τους σε συλλόγους: 1) της άρνησης συμμετοχής, 2) δεν συμμετέχουν αλλά δεν διακρίνεται αρνητικά σε ένα τέτοιου είδους ενδεχόμενο, 3) συμμετέχουν με χαρά και επιδιώκουν την επαφή με άτομα που φέρουν τα ίδια πολιτισμικά στοιχεία, 4) ασχολήθηκαν στο παρελθόν αλλά λόγω έλλειψης ενδιαφέροντος δεν ασχολήθηκαν ξανά. Και οι τέσσερις συμπεριφορές συνδέονται άμεσα με το αίσθημα του ανήκειν στην κοινωνία εγκατάστασης ή στην κοινωνία καταγωγής.

Τέλος, από τις απαντήσεις σε σχετικές ερωτήσεις του κεφαλαίου αυτού εμφανίστηκε ένα βασικό χαρακτηριστικό της δεύτερης γενιάς, το αίσθημα του να ανήκουν και στις δύο κουλτούρες και να νιώθουν ότι ανήκουν κάπου στο ενδιάμεσο των δύο κοινωνιών. Εμφανίζεται ξεκάθαρα να δημιουργείται μία τρίτη υβριδική κουλτούρα, με ανάμεικτα στοιχεία των δύο κοινωνιών.

Κεφ. 15.11: Συμμετοχή στα κοινά

Η συμμετοχή των παιδιών στις εκλογές και στις δημοκρατικές διαδικασίες επιλογής αντιπροσώπων, είναι άλλο ένα θέμα, το οποίο εξετάζει το παρόν κεφάλαιο. Όπως είναι ήδη γνωστό, η μη απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας στερεί τα παιδιά της δεύτερης γενιάς μεταναστών από την άσκηση του δικαιώματος αυτού.

Οι ερωτήσεις στις οποίες κλήθηκαν να απαντήσουν αφορούν το αν ψήφισαν στις τελευταίες δημοτικές εκλογές, αν όχι γιατί δεν ψήφισαν, πως ένιωσαν που ψήφισαν, ποια είναι η ιδεολογία στην οποία τείνουν, τι θα ήθελαν να κάνει ο αρμόδιος πολιτικός για τους μετανάστες και δη για τη δεύτερη γενιά και ποια η γνώμη τους για

την άνοδο της ακροδεξιάς.

Με το Νόμο 3838/2010 (ΦΕΚ 49 τ. Α/24-03-2010) περί «Διατάξεων για την Ελληνική Ιθαγένεια και την πολιτική συμμετοχή ομογενών και νομίμως διαμενόντων μεταναστών και άλλες ρυθμίσεις» αναγνωρίζεται θεσμικά για πρώτη φορά στην ελληνική επικράτεια το δικαίωμα του εκλέγειν (Άρ. 14) και το δικαίωμα του εκλέγεσθαι (Άρ. 17), για την ανάδειξη αιρετών οργάνων στην πρωτοβάθμια τοπική αυτοδιοίκηση. Όμως, με την Απόφαση 460/2013 του Συμβουλίου της Επικράτειας, καταργήθηκαν οι διατάξεις του 3838/2010 που αφορούν τα εκλογικά δικαιώματα των αλλοδαπών στις εκλογές της Τοπικής Αυτοδιοίκησης για την ανάδειξη των πρωτοβάθμιων οργάνων.

Άρα, τα παιδιά που δεν είχαν την ελληνική ιθαγένεια είχαν το δικαίωμα ψήφου στις δημοτικές εκλογές του 2010 και εκεί στηρίζεται η ερώτηση «αν ψηφίσατε στις τελευταίες δημοτικές εκλογές» που απευθύνθηκε στο σύνολο του πληθυσμού της έρευνας. Να σημειωθεί, πως οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν το 2013 – 2014 και άρα δικαιολογείται η ερώτηση αυτή σχετικά με την έκφραση «τελευταίες δημοτικές εκλογές».

Κεφ. 15.11.1: Πολιτικά δικαιώματα και άσκηση τους

Οι μετανάστες έχουν το δικαίωμα να ψηφίζουν στις δημοτικές εκλογές του 2010 κι όμως ελάχιστα από τα παιδιά άσκησαν το δικαίωμα αυτό. Οι λόγοι ποικίλουν, ωστόσο η έλλειψη ενημέρωσης για την δυνατότητα αυτή, όπως και η πλήρης απαξίωση της διαδικασίας αυτής, έρχονται σε πρώτη θέση.

«Συνεντευξιαζόμενη: Τουλάχιστον δεν έχουμε ενημερωθεί, ούτε πληροφορηθεί από κανέναν! Σε καμία εφημερίδα δεν έχουμε διαβάσει ότι έχουμε δικαιώματα. Ούτε από καμία οργάνωση ή σύλλογο έχουμε ενημερωθεί ότι μπορούμε να το κάνουμε, οπότε..» (Αλίνα, 30 ετών, αρ. Συνέντευξης 15)

Από τις απαντήσεις διαπιστώνεται πως η απογοήτευση για την οικονομική κατάσταση της χώρας οδηγεί μοιραία στην άρση της εμπιστοσύνης ως προς τους πολιτικούς και κατά συνέπεια στην μη συμμετοχή των παιδιών στην εκλογική διαδικασία, ακόμα και αν έχουν το δικαίωμα αυτό. **Διαπιστώνεται έτσι μία απαξίωση του εκλογικού δικαιώματος, η οποία επεκτείνεται και σε παιδιά**

που δεν έχουν λάβει την ελληνική ιθαγένεια.

«Συνεντευξιαζόμενη: Δεν πήρα καν τηλέφωνο. Τώρα γιατί; Πιο πολύ γιατί ίσως βαριόμουν ίσως αισθανόμουν ότι δεν είχε κανένα νόημα να πάω να ψηφίσω.

Συνεντεύκτρια: Γιατί;

Συνεντευξιαζόμενη: Να σου πω κάτι, δε ξέρω αν αλλάζει κάτι με έναν ψήφο. » (Μάνια, 31 ετών, αρ. Συνέντευξης 33)

Από τις απαντήσεις αναφορικά με το ζήτημα της ψήφου, πλανάται στον αέρα η απογοήτευση και η αντίληψη πως τα πράγματα και οι καταστάσεις δεν αλλάζουν με την ψήφο, οπότε μία μερίδα του πληθυσμού του δείγματος, δεν τους ενδιαφέρει το θέμα αυτό ιδιαίτερα και δεν θέλουν να ασχοληθούν. Το εύρημα αυτό δεν αποτελεί έκπληξη. Ανεξάρτητα με το που νιώθουν ότι ανήκουν περισσότερο, δηλαδή στην κοινωνία υποδοχής ή στην κοινωνία καταγωγής, έχουν ενστερνιστεί και εσωτερικεύσει την αντίληψη ότι δεν αλλάζει κάτι μέσω της ψήφου, άποψη που συμμερίζεται μεγάλο μέρος της ελληνικής κοινωνίας, άσχετα αν τελικά ασκεί το εκλογικό της δικαίωμα.

Φαίνεται λοιπόν πως η αντίληψη αυτή αναπαράγεται και στα παιδιά αυτά που συμμετέχουν σαν μέλη της, άσχετα με το αν νιώθουν σε μία από τις δύο κοινωνίες. Αυτό από μόνο του αποτελεί δείκτη μεγάλου βαθμού ενσωμάτωσης, γιατί δείχνει ακριβώς πως έχουν υιοθετήσει μία αντίληψη που κυριαρχεί στην ελληνική κοινωνία.

Ενδεχομένως όμως και να δείχνει πως τα παιδιά έχουν εσωτερικεύσει μία απαξίωση εκ μέρους της κοινωνίας, λόγω καταγωγής και τώρα με τη σειρά τους έρχονται να απαξιώσουν μία θεσμοθετημένη δημοκρατική διαδικασία, η οποία απευθύνεται στο σύνολο του ελληνικού πληθυσμού που έχει δικαίωμα ψήφου. Την απαξίωση που έχουν βιώσει την εκφράζουν με τον τρόπο αυτό, δηλαδή με αποχή και αδιαφορία και την επιστρέφουν πίσω στην κοινωνία που τους απαξίωσε.

«Συνεντευξιαζόμενη: Ε... εντάξει, έτσι όπως έχουν γίνει τα πράγματα... και να ψήφιζα δε θα ψήφιζα κάποιον. Δεν μ' αντιπροσωπεύει κάποιος.» (Άντα, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 8)

Υπάρχει και μία μερίδα του δείγματος που θα ήθελε να ψηφίζει και δίνουν

τους δικούς τους λόγους για την επιθυμία αυτή. Οι λόγοι σχετίζονται κυρίως με την αίσθηση του ανήκειν σε μία κοινωνία, ασκώντας πλήρως όλα τα δημοκρατικά δικαιώματα, όπως την ψήφο και την αίσθηση πως μπορούν μέσω αυτής, να διαδραματίσουν ενεργό ρόλο στα πολιτικο-κοινωνικο-οικονομικά δρώμενα της χώρας. Και η στάση αυτή δείχνει μεγάλο βαθμό ενσωμάτωσης, γιατί στην ουσία επιθυμούν μέσω της πρακτικής της ψήφου να συμμετέχουν στην ελληνική κοινωνία σαν ισότιμοι πολίτες.

Γενικότερα, και η επιθυμία για ψήφο και η απαξίωση της όλης διαδικασίας, λόγω της εσωτερίκευσης μιας αντίληψης που κυριαρχεί στην ελληνική κοινωνία, ότι δηλαδή δεν θα αλλάξει τίποτα με την ψήφο, δείχνουν μεγάλο βαθμό ενσωμάτωσης. Στην ουσία πρόκειται για τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος.

«Συνεντευκτρια: Θα ήθελες να ψηφίζεις;
Συνεντευξιαζόμενος: Πάρα πολύ! Δεν έχω ψηφίσει ποτέ. Δε ξέρω, αλλά μ' αρέσει να ψηφίζω. Κάτι που βλέπω όλους τους φίλους να κάνουν και εγώ δεν έχω δικαίωμα να κάνω. »
(Σαράμπ, 29 ετών, αρ. Συνέντευξης 35)

«Συνεντευξιαζόμενος: Ήθελα να ψηφίζω όχι, δεν είχα το δικαίωμα. Έκανα και αγώνες. Ήμουν ενεργό μέλος του ΚΚΕ, παρόλο που δεν ψήφιζα. Αισθανόμουν πάρα πολύ άσχημα. Γιατί εγώ δεν έχω δικαίωμα να ψηφίζω; Τι είμαι εγώ; » (Θωμάς, 53 ετών, αρ. Συνέντευξης 34)

Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων έγινε αναφορά πολλάκις στο θέμα της ιθαγένειας, το οποίο είναι πολύ σοβαρό θέμα για όσους δεν την έχουν αποκτήσει και αγχώνονται σχετικά με την νομιμοποίησή τους, αλλά υπάρχει και μία διάθεση απαξίωσης της από όσους την έχουν αποκτήσει, όπως διαπιστώθηκε και στο κεφάλαιο «Νομιμοποίηση».

«Συνεντευξιαζόμενος: Θα πρέπει, για το λόγο ότι έχουνε κάνει τα πράγματα στην Ελλάδα, έχουνε την κουλτούρα της Ελλάδας και πιστεύω ότι ένα χαρτί δεν κρίνει κάποιον. Απλά του δείχνει ότι είναι απ' αυτή τη χώρα. Το τι πιστεύει μέσα είναι αυτό...που μετράει. » (Νίκος, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 2)

Συμπεράσματα

Κατά την περίοδο που πραγματοποιήθηκαν οι συνεντεύξεις, οι ερωτώμενοι είχαν το δικαίωμα να ψηφίσουν στις δημοτικές εκλογές του 2010, ανεξαρτήτως

κτήσης ελληνικής ιθαγένειας. Στην πλειονότητά τους όμως, είτε δεν το γνώριζαν, είτε απαξίωσαν την εκλογική διαδικασία.

Η απαξίωση αυτή ενδεχομένως να συνδέεται με δύο λόγους: α) την απαξίωση που έχουν βιώσει τα ίδια λόγω καταγωγής την επέστρεψαν πίσω στην κοινωνία, είτε β) έχουν εσωτερικεύσει την αντίληψη ότι η κατάσταση της χώρας δεν αλλάζει με την ψήφο, αντίληψη που κυριαρχεί στην ελληνική κοινωνία, άσχετα αν τα μέλη της ασκούν το εκλογικό τους δικαίωμα.

Υπάρχει όμως και μία μερίδα του πληθυσμού της έρευνας, που νιώθει έντονα την επιθυμία να συμμετέχει στα κοινά, μέσω της διαδικασίας αυτής. Οι λόγοι συνδέονται με την ανάγκη τους να συμμετέχουν ενεργά στην κοινωνία την οποία ζουν, σαν ισότιμοι πολίτες με τους Έλληνες και το βλέπουν σαν ένα τρόπο ένταξης και αναγνώρισης τους από την κοινωνία.

Όταν η απαξίωση συνδέεται με τους λόγους της εσωτερίκευσης μιας αντίληψης που κυριαρχεί στην ελληνική κοινωνία περί απαξίωσης της εκλογικής διαδικασίας και εμφανίζεται ταυτόχρονα και η αντίρροπη τάση για επιθυμία συμμετοχής στην εκλογική διαδικασία, ενώ αυτές οι τάσεις εκ πρώτης όψεως φαίνονται αντίθετες, στη βάση τους δεν είναι. Λειτουργούν σαν δείκτης μεγάλου βαθμού ενσωμάτωσης στην ελληνική κοινωνία και εκφράζουν την ανάγκη να λειτουργούν και να συμμετέχουν σαν ισότιμα μέλη της.

Το θέμα του τρόπου κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας αναφέρθηκε πολλάκις, σαν ανησυχία, εκ μέρους των παιδιών, σχετικά με το μέλλον τους. Το γεγονός αυτό φανερώνει ξεκάθαρα την πρόθεση τους να μείνουν στη χώρα που μεγάλωσαν. Επίσης, για μία ακόμα φορά, από μερίδα των ερωτώμενων, φάνηκε η απαξίωση της, όπως διαπιστώθηκε και στο κεφάλαιο «Νομιμοποίηση», γεγονός που συνδέεται είτε με την εσωτερίκευση της απαξίωσης που έχουν βιώσει και τα ίδια από την ελληνική κοινωνία, είτε επειδή δεν την έχουν και αυτό είναι ένα θέμα που τους πονάει, μειώνουν την αξία της για να αισθάνονται καλύτερα και έτσι να μειώσουν και το άγχος για το μέλλον τους.

Κεφ. 15.11.2: Προσδοκίες και οπτικές για την πολιτική κατάσταση της χώρας

Οι προσδοκίες των παιδιών από τον αρμόδιο πολιτικό για το μεταναστευτικό, αφορούν κυρίως το θέμα της νομιμοποίησής τους και την απόκτηση της

ελληνικής ιθαγένειας.

«Συνεντευξιαζόμενη: Ε..., να ασχοληθούν κυρίως με το θέμα της ιθαγένειας, ήθελα. Δηλαδή, εγώ θα τελειώσω τη σχολή μου τον Σεπτέμβρη και αν δε βρω δουλειά, δεν έχω χαρτιά. Και... είναι λίγο άδικο, γιατί έχω κάνει απ' το Νηπιαγωγείο εδώ και Πανεπιστήμιο και να μην μου δώσουν έστω! κάποιο χαρτί του να μην έχω κάποιο θέμα. » (Φιλιώ, 23 ετών, αρ. Συνέντευξης 10)

Εκφράστηκε και η άποψη πως συμφέρει το κράτος να κρατάει στο καθεστώς αυτό με τις άδειες τους μετανάστες, λόγω των χρημάτων που συγκεντρώνονται από τα παράβολα για την ανανέωση τους. Αναφέρεται δηλαδή για μία ακόμα φορά η αντίληψη πως το κράτος με τις πολιτικές του δεν βοηθάει ως προς την ένταξη των μεταναστών.

«Συνεντευξιαζόμενη: Φύγε σου λέει, πολύ απλά. Ενώ παίρνει χρήματα από τους μετανάστες τις βίζες και τις άδειες . Δηλαδή, το συμφέρει να 'ναι εδώ για να πληρώνει, να παίρνει την άδεια. » (Φιλιώ, 23 ετών, αρ. Συνέντευξης 10)

Επίσης, για ακόμα μία φορά αναφέρθηκε το θέμα των παράτυπων μεταναστών, σαν μία προσπάθεια διαχωρισμού τους από τους «κακούς», τους «άλλους», τους παράτυπους μετανάστες. Η διάρρηξη των δεσμών με την χώρα καταγωγής είναι πέρα για πέρα εμφανής και υποφώσκει η ανάγκη του να ανήκουν σε μία κοινωνία που να τους φέρεται όπως σε όλους τους άλλους πολίτες, ώστε να μην νιώθουν πως είναι στο κενό. Δηλαδή ναι μεν νόμιμοι αλλά ταυτόχρονα και διαχωρισμένοι από τους άλλους πολίτες.

«Συνεντευξιαζόμενη: ... αυτό που 'χε γίνει τότε με τα σύνορα, που πήρε όλους η μπάλα, που άφησαν ανοιχτά τα σύνορα και ήρθαν.. αυτό που σου λέω για όσους δεν είναι νόμιμα και δε ξέρω γω τι, πήρε όλους η μπάλα, και μας που είμαστε νόμιμα εδώ πέρα και μεγαλώσαμε.... σου λέω ότι παίρνει η μπάλα και αυτούς που είναι νόμιμα και ακούνε και κείνοι, δηλαδή, τα εξ αμάξης που λένε. » (Σεβαστή, 21 ετών, αρ. Συνέντευξης 27)

Το θέμα της ισότιμης μεταχείρισης τέθηκε πολλές φορές σαν αίτημα γιατί όπως τονίστηκε ειδική μεταχείριση σημαίνει διαφορετικότητα.

«Συνεντευξιαζόμενος: Το να μην έχει μία ιδιαίτερη αντιμετώπιση για τους μετανάστες. Το να τους αντιμετωπίζει

σαν κανονικούς Έλληνες, σαν ανθρώπους με λίγα λόγια. »
(Βασίλης, 18 ετών, αρ. Συνέντευξης 7)

Σχετικά με τη διαχείριση του μεταναστευτικού ζητήματος γενικά, εκφράστηκαν ενδιαφέρουσες απόψεις που σχετίζονται με την από κοινού διαχείριση με άλλα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την άντληση κονδυλίων για την αντιμετώπιση του θέματος και την προώθηση των μεταναστών σε άλλες χώρες με ισχυρή βιομηχανία και άρα με πιο αυξημένη ζήτηση για εργατικό δυναμικό, από ότι η Ελλάδα.

«Συνεντευξιαζόμενη: Για τους μετανάστες.. Πιστεύω πως θα έπρεπε να εκμεταλλευτεί πάρα πολύ καλά ... το γεγονός ότι είμαστε στην ευρωπαϊκή ένωση. Έτσι; Το μεταναστευτικό είναι ένα ζήτημα που δε γνωρίζει σύνορα. Λοιπόν.. και μόνη της μία χώρα, δεν μπορεί να το αντιμετωπίσει. Μετέπειτα να αντληθούν, ας πούμε, κάποια κονδύλια της Ευρωπαϊκής Ένωσης προκειμένου να φτιάξουμε κέντρα υποδοχής, έτσι; Και διαλογής των μεταναστών και από κει και πέρα να προωθηθεί, ας πούμε, η .. η μετάβασή τους και σε άλλες χώρες. Η Ελλάδα ισχυρή βιομηχανία δεν έχει, θέσεις εργασίας δεν έχει, έχει πάρα πολύ υψηλή ανεργία, επομένως, δεν έχει τι να προσφέρει σε αυτούς τους ανθρώπους.» (Μαρίνα, 38 ετών, αρ. Συνέντευξης 38)

Αναφορικά με την πρόθεση ψήφου, υπάρχουν πολλές απόψεις, οι οποίες μοιράζονται σε τρεις, περίπου ισότοπες κατευθύνσεις. Στην κατεύθυνση του κεντροαριστερού χώρο και δη στο ΣΥΡΙΖΑ, στη Νέα Δημοκρατία και στο «τίποτα».

«Συνεντευξιαζόμενη: Να σου πω την αλήθεια, πάνω κάτω όλοι ίδιοι είναι, αλλά μέσα μου λίγο πάω προς το ΣΥΡΙΖΑ, η αλήθεια είναι. Με την έννοια ότι για τους μετανάστες έχουν μια πιο ήπια συμπεριφορά τέλος πάντων σε σχέση με τους υπόλοιπους.» (Ελπίδα, 28 ετών, αρ. Συνέντευξης 36)

«Συνεντευξιαζόμενος: Ε, μάλλον Νέα Δημοκρατία. Κάπως βλέπω καλύτερα αλλά δεν έχω ... δεν έχω ας πούμε προσδοκίες μεγάλες.» (Κωνσταντίνος, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 5)

«Συνεντευξιαζόμενος: Προς το παρόν πουθενά..., ύστερα απ' όλα αυτά που έχουν γίνει ... ελπίζω στο μέλλον να πάνε καλύτερα τα πράγματα...» (Λεβόν, 21 ετών, αρ. Συνέντευξης 20)

Συμπεράσματα

Το θέμα της νομιμοποίησης τους και η απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας τέθηκε για μία ακόμα φορά. Δεν φαίνεται να έχουν κάποια άλλη προσδοκία, ούτε ελπίδα, σχετικά με την πολιτική κατάσταση της χώρας. Για μία ακόμα μια φορά, αναφέρθηκε επίσης το θέμα των παράτυπων μεταναστών, σαν μια προσπάθεια διαχωρισμού τους από την κατηγορία αυτή του μεταναστευτικού πληθυσμού. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει την έντονη ανάγκη τους για αποδοχή από την ελληνική κοινωνία.

Οι προτάσεις τους αναφορικά με τη διαχείριση του μεταναστευτικού συγκεντρώνονται στους εξής τομείς: α) την από κοινού διαχείριση με της χώρες της Ε.Ε., β) άντληση κονδυλίων και γ) προώθηση μεταναστών σε χώρες με ισχυρές βιομηχανίες που είναι πιθανότερο να έχουν ζήτηση εργατικού δυναμικού.

Στην ερώτηση για την πρόθεση ψήφου, οι απαντήσεις μοιράζονται σε τρεις περίπου ισόποσες κατευθύνσεις: ΣΥΡΙΖΑ, Ν.Δ και «τίποτα».

Κεφ. 15.12: Δημόσιος τομέας

Το κεφάλαιο αυτό μελετά και αναλύει τις σχέσεις και τις αποκρυσταλλωμένες αντιλήψεις των παιδιών ως προς το δημόσιο τομέα. Οι εκάστοτε εμπειρίες που έχουν αποκτήσει τα παιδιά με το κομμάτι του δημοσίου, αλλά και οι γενικότερες απόψεις τους, έστω και αν δεν έχουν κάποια συγκεκριμένη εμπειρία σχετικά με το θέμα αυτό, υποδεικνύουν ένα βαθμό ενσωμάτωσης στην κοινωνία. Είναι πολύ ενδιαφέρουσα η άποψη τους για τον τομέα αυτό γιατί αντικατοπτρίζει οπτικές των ίδιων των παιδιών που είτε έχουν έρθει σε επαφή με το σύστημα αυτό είτε όχι.

Εν τέλει αντικατοπτρίζει, εκτός από τις αντιλήψεις των παιδιών και την ευρύτερη αντίληψη που έχει η ίδια η κοινωνία σχετικά με το θέμα των μεταναστών δεύτερης γενιάς και των μεταναστών γενικότερα, αφού ο δημόσιος τομέας απαρτίζεται ή συνδιαλέγεται με άτομα που ανήκουν στην ευρύτερη ελληνική κοινωνία και μέσα από τις διηγήσεις των παιδιών για διάφορα περιστατικά, εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς νόρμες συμπεριφορών και νοοτροπίες.

Οι διηγήσεις των παιδιών σχετικά με την επαφή τους με διάφορους δημόσιους φορείς, η γνώμη τους για τις κρατικές υπηρεσίες στην Ελλάδα, ως προς τους

μετανάστες και η γνώμη τους σχετικά με το πως ο ρόλος τους θα γινόταν πιο αποτελεσματικός είναι μερικές από τις καίριες ερωτήσεις που τίθενται στο κεφάλαιο αυτό.

Κεφ. 15.12.1: Επαφές και εμπειρίες με φορείς του δημόσιου τομέα

Στην συντριπτική τους πλειονότητα, όλα τα παιδιά έχουν έρθει σε επαφή έστω και με ένα δημόσιο φορέα. Οι φορείς που αναφέρθηκαν πιο πολύ είναι η αστυνομία, γραφεία αλλοδαπών στους δήμους, ΔΟΥ, ΙΚΑ και ΟΑΕΔ.

Οι εμπειρίες των παιδιών με την αστυνομία σε γενικές γραμμές, άλλοτε ήταν αρνητικές και άλλοτε θετικές. Οι επαφές αυτές σχετίζονταν με την εξακρίβωση στοιχείων ή με την έκδοση κάποιων χαρτιών και παραστατικών που ήθελαν τα παιδιά. Όπως ανέφεραν άλλοτε οι αστυνομικοί συμπεριφέρθηκαν με αλαζονεία και σκληρότητα και άλλοτε με ευγένεια. Ωστόσο, στο συγκεκριμένο δείγμα τα άσχημα περιστατικά είναι λιγότερα από τα θετικά.

«Συνεντευξιαζόμενη: Τους λέω : «Αυτός με χτύπησε και με παράτησε!». Στην αρχή ήτανε ΟΚ χαλαροί και αυτά, μου λέει : «Το δίπλωμά σου, την ασφάλειά σου και τα λοιπά». Και η ασφάλειά μου είχε λήξει για δύο μέρες Μαίρη. Κυριολεκτώ. Δύο μέρες. Και με βάζουνε μέσα στο τμήμα, με ένα παιδί, με μια πόρτα έτσι, να κλαίω, ο σύζυγός μου ήτανε δρομολόγιο, , δεν ήταν καν εδώ, για να 'ρθει. Τους λέω : «Τι να κάνω με το παιδί μου;». Λέει: «Πήγαινε το, άφησέ το κάπου και έλα εδώ». Γιατί; Γιατί είχα ασφάλεια, δηλαδή, δυο μέρες ληγμένοι. Πάω μέσα, «από πού είσαι; Απ' το Καζακστάν;», και άρχισαν τα περιπαίγματα και τα αυτά, εγώ να κλαίω και αυτοί να με κοροϊδεύουν και να λένε: «απ' το Καζακστάν;». Σταμάτησε ένας καλός άνθρωπος, με βοήθησε να κλείσει την πόρτα, έφερε ταινία, για να μπορώ να οδηγήσω, να αφήσω το παιδί μου στην μαμά μου, να πάω στο τμήμα που είχε λήξει η ασφάλειά μου. Εγώ πιστεύω πως αν ήτανε κάποια άλλη, ίσως, να μην της φερόντουσαν έτσι. Να βλέπεις τώρα, ένα παιδί μέσα στο αμάξι, εγώ να κλαίω, να μην έχω καμιά βοήθεια, γιατί; Και με κρατήσαν εκεί για να μου γράψουν το πρόστιμο.» (Δέσποινα, 36 ετών, αρ. Συνέντευξης 30)

«Συνεντευξιαζόμενος: Καλή εμπειρία σε αυτά τα πράγματα δεν έχω. Με έχουνε κρατήσει δύο φορές χωρίς να έχω κάνει τίποτα. Απλά να με ελέγξουνε επειδή έχω διαφορετικό χρώμα. Ήμουν με το.. με ένα.. με μία ομάδα τουρίστες από Ιράν που ήρθαν εδώ, ήμουν σαν... να τους δείξω το κέντρο της Αθήνας. Μπροστά σε όλους τους τουρίστες με έχουν κρατήσει, μου έχουν ελέγξει τις τσέπες μου, τα χαρτιά μου και με κοίταγαν

και γέλαγαν και ήταν πολύ δύσκολα για μένα.» (Σαράμπ, 29 ετών, αρ. Συνέντευξης 35)

Η αναφορά άλλων παιδιών σχετικά με τέτοιου είδους περιστατικά ήταν σαφώς καλύτερη:

«Συνεντευξιαζόμενος: Κανονικά μ' έχουν αντιμετωπίσει όπου και αν έχω πάει, μόνο σκηνικό είχε τύχει με την αστυνομία, δεν είχα ταυτότητα μαζί μου και λόγω ασφάλειας με πήγαν μέσα και ήρθαν και με βγάλανε οι γονείς μου μετά από μισή ώρα...

Συνεντεύτρια: Δε σου φέρθηκαν άσχημα...

Συνεντευξιαζόμενος: Όχι όχι, κανονικά, γιατί εντάξει καταλάβανε και αυτοί ότι δεν είμαι τίποτα παράνομος, απλά για σιγουριά και αυτοί.» (Βασίλης, 18 ετών, αρ. Συνέντευξης 7)

«Συνεντευξιαζόμενος: Με ρωτήσανε, για τα χαρτιά μου, τα οποία δεν τα είχα πάνω μου, αλλά εντάξει, επειδή είδαν ότι ήμουν και πιο μικρός ακόμα,μίλαγα αρκετά καλά τα ελληνικά, μου είπαν: «την άλλη φορά να 'χεις τα χαρτιά σου μαζί σου, γιατί εντάξει, μπορεί να σε πάμε μέσα» και τίποτα με αφήσανε.» (Σέρτζιου, 25 ετών, ρ. Συνέντευξης 6)

Κατά τη διήγηση των περιστατικών, αναφέρονται αντιλήψεις που έχουν να κάνουν με την κατανόηση της δουλειάς του άλλου, ιδιαίτερα των αστυνομικών και με το *«αν φερθείς με σεβασμό και με ευγένεια έτσι θα σε αντιμετωπίσουν και αυτοί.»* Η συμπεριφορά των αστυνομικών φαίνεται πως εξαρτάται από την προσωπικότητα και το χαρακτήρα του κάθε αστυνομικού, καθώς και τις αντιλήψεις σχετικά με τους μετανάστες.

Ο τρόπος που το κάθε παιδί που θα κληθεί να αντιμετωπίσει μια τέτοια κατάσταση από την άλλη μεριά, σχετίζεται άμεσα με το χαρακτήρα του αλλά και τον βαθμό που θεωρεί τον εαυτό του ισότιμο μέλος μιας κοινωνίας και από το κατά πόσο νιώθει πως ανήκει στην κοινωνία αυτή. Το αίσθημα του ανήκειν για άλλη μια φορά αποδεικνύεται πως λειτουργεί σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής των παιδιών.

Άρα, συνδυάζοντας και τις απαντήσεις από την ενότητα της νοσηματοδότησης, διαπιστώνεται πως τα παιδιά που νιώθουν πως ανήκουν στην Ελλάδα, έστω και με τη δημιουργία μιας κουλτούρας που δανείζεται στοιχεία από την χώρα καταγωγής, αντιμετωπίζουν καλύτερα τέτοιες καταστάσεις και κατανοούν περισσότερο τη θέση του άλλου, έστω και αν

αυτός ο άλλος είναι αστυνομικός.

«Συνεντευξιαζόμενη: Και μου λένε, ε, συγκεκριμένα στην Αστυνομία πήγα πριν ένα μήνα και τους δίνω τη..., και μου λέει: «τι θέλεις;», για μια υπεύθυνη δήλωση και του δίνω το διαβατήριό μου και με κοιτάει και είχε μείνει ο άνθρωπος και λέω : «κάτσε τώρα κάτι συμβαίνει, κάτι έχω πάνω μου», λέω : «έχω τίποτα περίεργο;» και μου λέει : «δεν θα το πίστευα» μου λέει: «μόνο που είδα το χαρτί», αυτό το μόνο. Ευγενέστατοι. Βασικά, πιστεύω, ότι άμα είσαι και συ σωστός απέναντί τους, δεν έχει να κάνει από που είσαι. Δηλαδή, αν πας ευγενικά, όπως ο καθένας, με σεβασμό και ζητήσεις το θέμα ή το πρόβλημα που έχεις, όπως και να 'τανε, δε θα σου έλεγε τίποτα. Αλλά αν πας τώρα, και πας : «να σου πω κάτι», τι θες να σου απαντήσει και ο άλλος που είναι απέναντι; Πώς να σου μιλήσει;... Ε.., δεν έτυχε. Δεν έχω πάει Αλβανία. Ήταν και το θέμα ότι δούλευαν οι γονείς μου, εκείνοι είχανε πάει, ε.., αλλά λόγω εξεταστικής εδώ, δεν ήθελα να αφήσω το μάθημα και να πάω εκεί, για ποιο λόγο; » (Φιλιώ, 23 ετών, αρ. Συνέντευξης 10)

Αναφορικά με τα Γραφεία Αλλοδαπών στους δήμους τα παιδιά ανέφεραν θετικά και αρνητικά περιστατικά:

«Συνεντευξιαζόμενη: Απλώς, στο Δήμο μας, ήτανε ένας υπάλληλος συγκεκριμένος που είχε κάνει και Πάντειο και αυτά, ε, και είχε δουλέψει με ξένους, είχε ασχοληθεί και γενικά ήτανε ευγενέστατος και ακόμα είναι. Δεν είχαμε κάποιο θέμα, δηλαδή, και όποια διευκρίνιση θέλαμε έλεγε : «όποτε θέλετε!» (Φιλιώ, 23 ετών, αρ. Συνέντευξης 10)

«Συνεντευξιαζόμενος: Και μετά έπρεπε να 'ρθει καινούργια πράσινη κάρτα και να σου 'ρθει ειδοποίηση να πας να την πάρεις. Και δεν στην δίνανε από δω, στην δίνανε στην Ελευσίνα, στο Αλλοδαπών. Σε κοιτάνε με μισό μάτι. Πήγαινες μέσα να κάνεις αίτηση, περίμενες στην ουρά σαν τον .. πώς να σου πω τώρα; Πώς είναι αυτοί οι λαθρομετανάστες, που τους έχουνε στο τέτοιο; Εκεί! Περίμενες ας πούμε, ώρες ολόκληρες στη σειρά, δεν μπορούσες να μιλήσεις, να του πεις : «Ε, ρε φίλε τι γίνεται εδώ πέρα; Θα με πάρετε απ' τη σειρά;». «Ναι, ναι, ναι, ναι» και σε είχανε, απ' έξω περίμενες και καμιά φορά σε φωνάζανε μέσα, «Ελα εδώ! Πήγαινε πάρε αυτό το χαρτί και αυτό το χαρτί και έλα εδώ!». Δηλαδή, ούτε τρόπος συμπεριφοράς, τίποτα, σε αντιμετώπιζανε σα ζώο. » (Θωμάς, 53 ετών, αρ. Συνέντευξης 34)

Η περιγραφή των γεγονότων αυτών έρχεται σε πρώτο επίπεδο, αλλά σε ένα δεύτερο επίπεδο ανάλυσης, διαπιστώνεται η αντίληψη πως η γνώση των ελληνικών και η καλή και ευγενική συμπεριφορά τους, τα βοήθησε ώστε οι υπάλληλοι να τα εξυπηρετήσουν και να μην δεχτούν κάποια άσχημη

συμπεριφορά ή φραστική επίθεση όπως άλλοι μετανάστες, οι οποίοι δεν ήξεραν ελληνικά.

Αναδεικνύεται έτσι η αντίληψη ότι η γνώση των ελληνικών βοηθάει στις επαφές με το δημόσιο τομέα και πως είναι και δική τους ευθύνη για το αν οι υπάλληλοι θα τους εξυπηρετήσουν, εφόσον σύμφωνα πάντα με τη γνώμη τους, η εξυπηρέτηση συνάδει με την ευγενική συμπεριφορά από μέρους τους.

«Συνεντευξιαζόμενη: Έχουν μία συγκεκριμένη νοοτροπία η οποία δεν έχει διαφορά αν είσαι ξένος ή Έλληνας. Βέβαια, αν είσαι ξένος και δεν ξέρεις και τη γλώσσα ταλαιπωρείσαι περισσότερο...»(Άννα, 36 ετών, αρ. Συνέντευξης 37)

«Συνεντευξιαζόμενος: Είχαμε πάει στο Αιγάλεω για τα χαρτιά της θείας μου και παρατήρησα ότι η συμπεριφορά, δηλαδή, ορισμένων που δούλευαν εκεί ήτανε επιεικώς απαράδεκτη. Δηλαδή, μιλάγανε πολύ άσχημα στους μετανάστες και τους μιλάγανε βασικά λες και ήταν σκουπίδια.

Συνεντεκτήρια: Τι λέγανε, ας πούμε, θυμάσαι;

Συνεντευξιαζόμενος: «Κάτσε εκεί», δηλαδή μιλάγανε με προστακτική καταρχήν, δηλαδή θεωρώ ότι δεν είναι σωστό. Αλλά αυτό που μου ‘κανε εντύπωση ήτανε ότι εγώ που τους μίλαγα πολύ ευγενικά, όπως και να μου μιλάγανε αυτοί, κατόρθωσα στο τέλος να με βοηθήσουνε. Να προηγηθώ δηλαδή πιο γρήγορα. Είτε στη σειρά...» (Αντώνης, 18 ετών, αρ. Συνέντευξης 23)

Και στις άλλες υπηρεσίες του δημόσιου τομέα τα στοιχεία έδειξαν πως ισχυρή αίσθηση του ανήκειν σε μία κοινωνία οδηγεί σε συμπεριφορές με πιο πολύ κατανόηση και περιστατικά με λιγότερη ένταση, σε σχέση με τα παιδιά που νιώθουν πως δεν ανήκουν ολοκληρωτικά στην ελληνική κοινωνία.

«Συνεντευξιαζόμενη: Όχι, ίσα-ίσα γιατί η μάνα μου κάθε φορά που πάει έρχεται σπίτι κλαίγοντας, εγώ δεν αφήνω... έχει πάει η μάνα μου στο Δημαρχείο και της φωνάζανε «ζώα!» και τα λοιπά, εγώ αν ήμουν εκεί δεν υπήρχε περίπτωση να με κάνει κάποιος, να με αποκαλέσει ζώο, και εγώ να μην αντιδράσω. Η μάνα μου έκλαιγε. Εντάξει, γι’ αυτό και γω προτιμώ εγώ να πάω να φτιάξουμε ότι έχουμε να φτιάξουμε παρά η μάνα μου, γιατί εγώ τσακώνομαι, δεν αφήνω κανέναν να με βρίσει. Δεν τους δίνει δικαίωμα επειδή είναι στη χώρα τους να βρίζουν τον άλλον.... Ναι, συνέχισα το σχολείο εδώ το σχολείο αλλά δεν μπορώ να νιώθω Ελληνίδα... γιατί ότι κάνω... οι γονείς είναι από αλλού....» (Ιρένε, 22 ετών, αρ. Συνέντευξης 14)

Η αντίληψη που έχουν για τον δημόσιο τομέα γενικά, αν και αυτό θα

διερευνηθεί εκτενέστερα παρακάτω είναι πως οι δημόσιοι υπάλληλοι βαριούνται, δεν θέλουν να βοηθήσουν, είναι αδιάφοροι, η οργάνωση είναι χάλια αλλά αυτό δεν αφορά μόνο τους μετανάστες, θεωρούν πως είναι γενικά η κατάσταση έτσι.

«Συνεντευξιαζόμενη: Είναι η νοοτροπία του δημόσιου υπαλλήλου. Συνήθως είναι αναιδείς, επικριτικοί, σου μιλάνε στον ενικό, που το θεωρώ απαράδεκτο. Σπάνια εξυπηρετούνε, αλλά.. πρόσφατα είχα μία εμπειρία στο ΙΚΑ, που η ίδια η υπάλληλος, μου πήρε τα ένσημα και μου είπε: «Εδώ έχει γίνει λάθος, θα προσπαθήσω να δω μήπως είναι παραπάνω», κάθισε και τα μέτρησε και μου ανακάλυψε εκατό ένσημα και την ευχαριστώ πολύ. Μου φάνηκε πολύ περίεργο που με εξυπηρέτησε... » (Άννα, 36 ετών, αρ. Συνέντευξης 37)

Την ίδια αντίληψη έχουν και τα άτομα τα οποία δεν έχουν αντιμετωπίσει κάποιο πρόβλημα τα ίδια, αναφορικά με τις υπηρεσίες του δημοσίου ή ακόμα και τα άτομα τα οποία δεν έχουν κάποια επαφή με τις υπηρεσίες αυτές. Ενστερνίζονται μία αντίληψη η οποία ανήκει κατά κόρον στην ελληνική κοινωνία και επεκτείνεται και στους μετανάστες δεύτερης γενιάς σαν μέλη της, οι οποίοι δεν είχαν οι ίδιοι κάποια άσχημη εμπειρία.

«Συνεντευξιαζόμενος: Έχω έρθει σε επαφή μόνο όταν έπρεπε να φτιάξω τα χαρτιά της πρακτικής μου. Αντιμετώπισα .. το κλασικό των δημοσίων υπαλλήλων ... είχε τύχει ένα περιστατικό, ας πούμε, είχε συγκεκριμένες ώρες υποδοχής κι είχαν περάσει δέκα λεπτά. Κι ο κύριος απλώς δεν ήθελε να με εξυπηρετήσει. Ήτανε πολύ χαρακτηριστικό, ας πούμε. Εντέλει με εξυπηρέτησε. Επέμενα και την πήρα την βεβαίωση. » (Μαρίνα, 22 ετών, αρ. Συνέντευξης 38)

Με τους φορείς της δημόσιας υγείας δεν υπήρχε κάποιο θέμα όσον αφορά την αντιμετώπιση των παιδιών ως ασθενείς. Δεν βίωσαν δηλαδή κάποια διάκριση με βάση την καταγωγή. Μάλιστα αναφέρθηκε πως η αντιμετώπιση είναι η ίδια είτε Έλληνας, είτε αλλοδαπός.

«Συνεντευξιαζόμενος: Δυστυχώς έχω κάτσει και τρεις εβδομάδες μέσα, είχα ένα ατύχημα στην πρώτη γυμνασίου, είχα πάει στο Παίδων, και ήταν άπογη η συμπεριφορά των γιατρών...» (Λεβόν, 21 ετών, αρ. Συνέντευξης 20)

Κεφ. 15.12.2: Ο ρόλος των δημόσιων υπηρεσιών ως προς την ένταξη των μεταναστών και η αποτελεσματικότητά τους

Η γνώμη τους για τις κρατικές υπηρεσίες, ως προς τους μετανάστες, χωρίζεται σε πέντε μεγάλες κατηγορίες. Αν και η ερώτηση στην ουσία ήταν μία κλίμακα με απαντήσεις που διατείνονταν από το πολύ κακή, κακή, μέτρια, καλή, πολύ καλή, ως το δεν έχω γνώμη, η ανάλυση των στοιχείων στην ερώτηση: *«γιατί έχετε αυτή την γνώμη»* που ακολούθησε, ανέδειξαν την γνώση και χρήση της ελληνικής γλώσσας, την έλλειψη οργάνωσης και της τεράστιας γραφειοκρατίας που υπάρχει, πως εξαρτάται από τον υπάλληλο, πως Έλληνες και μετανάστες έχουν την ίδια αντιμετώπιση και πως περισσότερο ρατσισμό δέχονται αυτοί ξεχωρίζουν λόγω φυσικών χαρακτηριστικών, όπως το χρώμα του δέρματος τους.

Η γνώση της γλώσσας αναφέρθηκε πολλές φορές γιατί θεωρούν πως βοηθάει στο πως θα τους αντιμετωπίσουν οι υπάλληλοι στις κρατικές υπηρεσίες και πως θα κατανοήσουν τι τους λένε και τι χαρτιά ζητάνε.

«Συνεντευξιαζόμενη: Εγώ νομίζω κακή. Δηλαδή, ίσως, κοίταξε να δεις. Εγώ σε αυτές τις υπηρεσίες έρχομαι και μιλώντας καλά ελληνικά και χωρίς.., να ξέρω περίπου τι πάω να κάνω, έτσι; Γι' αυτό με αντιμετώπιζαν νορμάλ. Αν όμως κάποιος δεν γνωρίζει ελληνικά ή δε ξέρει τι πρέπει να κάνει, τον αντιμετωπίζουν άσχημα. Το 'χω δει. Το 'χω δει. Αυτό το 'χω δει. Και ειρωνικά και με αδιαφορία και με..» (Δέσποινα, 36 ετών, αρ. Συνέντευξης 30)

«Συνεντευξιαζόμενη: Εντάξει, δεν είναι μόνο οι μετανάστες, παιδιά, άμα ο άλλος ξέρει να μιλήσει, είναι λογικός και έχει μάθει τη γλώσσα, εννοείται ότι δεν έχει πρόβλημα. Τώρα αν κάποιος δεν ξέρει και λέει άλλα ντ' άλλων και βέβαια είναι δικιά του ευθύνη να 'χει μάθει τη γλώσσα, αφού ζει τόσα χρόνια εδώ πέρα.» (Νίκη, 34 ετών, αρ. Συνέντευξης 24)

Η έλλειψη οργάνωσης και η τεράστια γραφειοκρατία ήταν ένα ακόμα σημείο στο οποίο στάθηκαν οι ερωτώμενοι:

«Συνεντευξιαζόμενη: Έχω γνώμη, δεν είναι πολύ καλή. Υπάρχουν ζητήματα γραφειοκρατικά, ναι και οι χρόνοι, οι προθεσμίες του χρόνου δηλαδή, καθυστερούνε πάρα πολύ. Αρκετά χαρτιά, ε.. και τα παράβολα, και το οικονομικό κόστος σε οποιαδήποτε διαδικασία είναι αρκετά υψηλό και η συμπεριφορά των υπαλλήλων των ιδίων, δηλαδή δεν

αντιμετωπίζουν τον άνθρωπο όπως πρέπει. » (Αλίνα, 30 ετών, αρ. Συνέντευξης 15)

Μία άλλη άποψη εναπόκειται περισσότερο στην προσωπική διάθεση και ευχέρεια του κάθε υπάλληλου. Η αντιμετώπιση των μεταναστών εξαρτάται άμεσα από τον χαρακτήρα του υπαλλήλου, άρα η εξυπηρέτηση και η αντιμετώπιση άπτονται στην προσωπικότητα του κάθε υπαλλήλου.

«Συνεντευξιαζόμενος: Το πώς αντιμετωπίζουν τους μετανάστες; Αυτό είναι.., ανεξάρτητα το.. βασικά είναι ανάλογα το άνθρωπο, έτσι; Μπορεί άλλος να φερθεί όμορφα, άλλος να φερθεί και άσχημα. Είναι το πώς βλέπει ο καθένας αυτόν που έχει απέναντί του.» (Γιώργος, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 32)

Άλλη μία άποψη ως προς την αντιμετώπιση των μεταναστών από τις κρατικές υπηρεσίες σχετίζεται με το αν ξεχωρίζει από το πλήθος ο μετανάστης ή όχι, λόγω χρώματος.

«Συνεντευξιαζόμενη: Κοίταξε! Είναι νομίζω διαφορετικά σε κάθε άνθρωπο, σε κάθε χώρα που ζει. Πλέον με τους Αλβανούς έχουνε συνηθίσει. Είμαστε πάρα πολλά χρόνια εδώ, είμαστε πολλοί, και νομίζω ότι έχει γίνει κάτι φυσιολογικό πλέον. Δεν το θεωρούνε πολύ παράλογο. Περισσότερο δέχονται οι Πακιστανοί, ή από άλλα μέρη περισσότερο ρατσισμό, πλέον.» (Χριστίνα, 17 ετών, αρ. Συνέντευξης 9)

Σχετικά με το αν οι κρατικές υπηρεσίες στην Ελλάδα βοηθούν τους μετανάστες να ενταχθούν και πως ο ρόλος τους σε αυτό θα γινόταν πιο αποτελεσματικός, οι απαντήσεις συγκεντρώνονται κυρίως στο «όχι δε βοηθάνε» ή «βοηθούν λίγο» λόγω της γραφειοκρατίας και της οργάνωσης των υπηρεσιών του κρατικού μηχανισμού, την άγνοια νόμων των υπαλλήλων και την έλλειψη ευαισθησίας και ενδιαφέροντος από μέρους τους.

«Συνεντευξιαζόμενη: Δε θα το έλεγα. Είναι αρκετά τυπικές υπηρεσίες που λαμβάνουν και σου δίνουν κάποια χαρτιά. Ενημέρωση ή κάτι άλλο δεν μπορείς να εισπράξεις απ' αυτές τις υπηρεσίες.

Συνεντεύκτρια: Με ποιον τρόπο ο ρόλος τους θα ήταν πιο αποτελεσματικός;

Συνεντευξιαζόμενη: Ακριβώς σε αυτό το κομμάτι. Να πληροφορήσουν με καλή διάθεση τον κόσμο. Ο κόσμος δε γνωρίζει. Και να σας πω και κάτι άλλο; Οι ίδιες οι υπηρεσίες δε γνωρίζουν τι πρέπει να κάνουνε. Οι ίδιες οι υπηρεσίες δε

γνωρίζουν τους νόμους, δυσκολεύονται δηλαδή, δε, δε ξέρω, μπορεί και οι νόμοι να αλλάζουν αρκετά συχνά και.., αλλά δεν γνωρίζουν τους νόμους οι ίδιοι υπάλληλοι του γραφείου. » (Αλίνα, 30 ετών, αρ. Συνέντευξης 15)

Οι προτάσεις των παιδιών ως προς την βελτιστοποίηση της αποτελεσματικότητας των υπηρεσιών συνοψίζονται σε 4 κατηγορίες. Την εκπαίδευση και ενημέρωση των υπαλλήλων σχετικά με θέματα μεταναστών, σεμινάρια ευαισθητοποίησης, άρση μονιμότητας στο δημόσιο και διερμηνείς στα συγκεκριμένα τμήματα του δημοσίου.

«Συνεντευξιαζόμενη: Καλύτερη ενημέρωση; εκπαίδευση ίσως σε συγκεκριμένα θέματα; Όχι, γενικά και έχεις τελειώσει κάποια σχολή και να σε βάλουν να ασχολείσαι με τους μετανάστες ; να ‘χεις κάποια θέματα απ’ πάνω στο μεταναστευτικό θέμα. Πιστεύω θα βοηθούσε αυτό. » (Φιλιώ, 23 ετών, αρ. Συνέντευξης 10)

«Συνεντευξιαζόμενη: Να τους αποκεφαλίσουν. Να φύγουν όλοι και να ‘ρθουν άνθρωποι που να ‘χουν όρεξη να δουλέψουν και να αποδώσουνε για να μπορέσει κάποια στιγμή αυτό το κράτος να δουλέψει. Γιατί αυτό που συμβαίνει τώρα στην Ελλάδα οφείλεται στο γεγονός ότι το κράτος δεν λειτουργεί. » (Άννα, 36 ετών, αρ. Συνέντευξης 37)

«Συνεντευξιαζόμενη: Αντί να πάρουν κάποιον που δε ξέρει, υπάρχουν επιλογές τώρα, μπορείς να βρεις και άτομα που γνωρίζουν και δυο – τρεις γλώσσες, να πάρεις κάποιον που ξέρει όλες τις γλώσσες. Δε ξέρω. Είναι κάποιες υπηρεσίες, ας πούμε, που όντως, ας πούμε, το υπουργείο μεταφράσεων, εξωτερικών, ξέρω έχουνε ξένους. Ή κάποια τμήματα, ας πούμε, περιφέρειες, διάφορες. » (Νίκη, 34 ετών, αρ. Συνέντευξης 24)

Όπως είχε αναφερθεί και στο κεφάλαιο «Νομιμοποίηση», έτσι και εδώ αναφέρθηκε η αντίληψη πως είναι γραμμή του κράτους η παρεμπόδιση σε θέματα έκδοσης ιθαγένειας και σκόπιμης παραπληροφόρησης σε τέτοιου είδους θέματα. Φανερώνεται έτσι μία έλλειψη εμπιστοσύνης εκ μέρους των παιδιών αυτών προς το

ελληνικό κράτος και άσχετα με το αν ισχύει ή όχι, φαίνεται να λειτουργεί ανασταλτικά ως προς την διαλεκτική μεταξύ κράτους και μεταναστών.

«Συνεντευξιαζόμενη: Ε, να προσπαθήσουν βασικά, περισσότερο, γιατί δεν νομίζω βασικά ότι προσπαθούν, και ούτε θέλουνε να εντάξουνε τους μετανάστες στην Ελλάδα. Είναι η γραμμή του κράτους. Πιστεύω.» (Ντάρια, 19 ετών, αρ.

Συμπεράσματα κεφαλαίου «Δημόσιος τομέας»

Στην συντριπτική τους πλειονότητα λοιπόν, τα παιδιά έχουν έρθει σε επαφή, έστω και μία φορά, με ένα φορέα του δημοσίου. Οι φορείς που αναφέρθηκαν περισσότερο είναι η αστυνομία, γραφεία αλλοδαπών στους δήμους, Δ.Ο.Υ., Ι.Κ.Α και Ο.Α.Ε.Δ.

Οι επαφές με την αστυνομία σχετίζονταν κυρίως με την εξακρίβωση στοιχείων και την έκδοση παραστατικών. Τα παιδιά ανέφεραν περισσότερο καλές εντυπώσεις από την επαφή τους αυτή. Ο βαθμός που νιώθουν ότι ανήκουν στην κοινωνία επηρεάζει το βαθμό έντασης των βιωματικών τους εμπειριών με το φορέα αυτό.

Με τα γραφεία αλλοδαπών φάνηκε πως τα παιδιά έχουν εσωτερικεύσει την αντίληψη πως η γνώση των ελληνικών βοηθάει στην επαφή τους με το φορέα αυτό και πως εξαρτάται από την συμπεριφορά τους προς τους υπαλλήλους για το αν θα εξυπηρετηθούν ή θα αντιμετωπίσουν δυσκολίες.

Με τους φορείς δημόσιας υγείας, για όσα από τα παιδιά ήρθαν σε επαφή, δεν αντιμετώπισαν κάποια διάκριση βάσει καταγωγής.

Γενικότερα, στις επαφές τους με τους φορείς του δημόσιου τομέα, αυτό που διαπιστώθηκε πως επιδρά είναι για ακόμη μία φορά ο βαθμός που νιώθουν ότι ανήκουν και συμμετέχουν στην κοινωνία. Οι αρνητικές εμπειρίες, για όσα παιδιά δεν αισθάνονται μέλη της κοινωνίας διογκώνονται, ενώ για όσα αισθάνονται μέλη της κοινωνίας η ένταση μιας αρνητικής βιωματικής εμπειρίας δεν είναι τόσο οξυμένη.

Όσον αφορά τους δημόσιους υπαλλήλους, στην πλειονότητα τους φάνηκε πως έχουν ενσωματώσει μια αντίληψη που επικρατεί γενικότερα στην ελληνική κοινωνία, πως δηλαδή βαριούνται, είναι αδιάφοροι και δεν θέλουν να βοηθήσουν, έστω και αν τα ίδια δεν έχουν αντιμετωπίσει κάποια εμπειρία με αρνητική χροιά. Η εσωτερίκευση τέτοιους είδους αντιλήψεων, εκ μέρους των παιδιών, δείχνει μεγάλο βαθμό ενσωμάτωσης στην ελληνική κοινωνία.

Οι σχετικοί φορείς που ασχολούνται με την ένταξη των μεταναστών θεωρούν πως δεν βοηθούν ως προς τον ρόλο που έχουν συσταθεί και οι λόγοι συνίστανται στην έλλειψη γνώσης της ελληνικής γλώσσας εκ μέρους των μεταναστών, στην έλλειψη οργάνωσης και στην τεράστια γραφειοκρατία που υπάρχει εκ μέρους των υπηρεσιών, στην άγνοια νόμων και στην έλλειψη ευαισθησίας εκ μέρους των υπαλλήλων, στο ότι εξαρτάται από την προσωπικότητα και τη διάθεση του κάθε υπαλλήλου ξεχωριστά αν

θα ασχοληθεί αλλά και στις αντιλήψεις του κάθε υπάλληλου, σε σχέση με τους μετανάστες.

Η βελτίωση της αποτελεσματικότητας των εν λόγω υπηρεσιών θεωρούν πως θα επιτευχθεί αν πραγματοποιηθούν οι εξής προτάσεις: συνεχής εκπαίδευση και ενημέρωση των υπαλλήλων, σεμινάρια ευαισθητοποίησης αυτών, άρση της μονιμότητας των δημοσίων υπαλλήλων και στη χρήση διερμηνέων στα σχετικά τμήματα του δημοσίου. Ιδιαίτερα, η άρση της μονιμότητας των υπαλλήλων, αντίληψη που ενστερνίζεται μεγάλο μέρος της ελληνικής κοινωνίας, δείχνει την εσωτερίκευση της αντίληψης αυτής και άρα μεγάλο βαθμό ενσωμάτωσης στην ελληνική κοινωνία.

Κεφ.16: Η σχέση με τους Έλληνες και την ελληνική κοινωνία

«Συνεντευξιαζόμενη: Ένα μικρό, ένα πολύ μικρό μήνυμα. Και δεν είναι μόνο..., είναι προς τους Έλληνες και προς τους μετανάστες. Να αγαπάμε την Ελλάδα. Παρόλο που δεν είναι κοινωνικό, τόσο κοινωνικό, μπορεί να ακουστεί πιο πολύ πατριωτικό το μήνυμα αυτό, αλλά να αγαπάνε την Ελλάδα γιατί μόνο αν την αγαπάνε, ας πούμε, θα καταλάβουν και την αξία. Είναι μία χώρα που της αξίζει να την αγαπάνε, να την εκτιμούνε και να την σέβονται. Απ' όλους. Και για να εκτιμηθεί από το Γερμανό ή από τον Ελβετό, πρέπει πρώτα απ' όλα ο Έλληνας να την εκτιμάει και να την αγαπάει.» (Αλίνα, 30 ετών, αρ. Συνέντευξης 15)

Τα παιδιά της δεύτερης γενιάς αποτελούν μέρος της ελληνικής κοινωνίας. Ζουν και μεγαλώνουν μέσα σε αυτή, διατηρούν σχέσεις, φιλίες, εργάζονται και διασκεδάζουν. Ποια είναι όμως η σχέση τους μαζί της; Όταν γίνεται λόγος για σχέσεις, ουσιαστικά γίνεται αναφορά σε αποτελέσματα αλληλεπίδρασης μεταξύ των ανθρώπων, γίνεται λόγος για συνεκτικούς δεσμούς, αλλιώς δεν υφίσταται σχέση. Ποιοι παράγοντες όμως διαδραμάτισαν ρόλο και σχηματίστηκε η αλληλεπίδραση αυτή ή αλλιώς το αποτέλεσμα; Η σχέση των παιδιών αυτών με την ελληνική κοινωνία, βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με όλες τις διαστάσεις που έχουν ήδη ερευνηθεί και αναλυθεί στα προηγούμενα κεφάλαια.

Ερωτήσεις που αφορούν το παρόν κεφάλαιο σχετίζονται με το αν τους αρέσει η διαμονή τους στην Ελλάδα, αν θέλουν να μείνουν μόνιμα στη χώρα, αν οι Έλληνες θέλουν τους μετανάστες στη χώρα τους, αν εφάρμοσαν κάποιες στρατηγικές για να γίνουν αποδεκτοί από την ελληνική κοινωνία, αν θεωρούν πως οι Έλληνες είναι ενωμένοι μεταξύ τους και αν δέχονται εύκολα τον ξένο στην κοινωνία.

Κεφ.16.1: Διαμονή στην Ελλάδα

Στην πλειονότητα τους, τα παιδιά απάντησαν πως τους αρέσει που ζουν στην Ελλάδα και πως θα ήθελαν να μείνουν μόνιμα στη χώρα. Ο μόνος ίσως λόγος που θα έφευγαν θα ήταν το θέμα της απασχόλησης τους και η εξεύρεση εργασίας. Στην πλειονότητα τους δεν θα επέστρεφαν στην χώρα καταγωγής για εργασία, αλλά θα επέλεγαν κάποια άλλη χώρα προηγμένη κοινωνικά και οικονομικά όπως οι Η.Π.Α., η Αυστραλία, η Γερμανία, ή ο Καναδάς.

«Συνεντευξιαζόμενος: Ε, δεν, εντάξει, επειδή μιλάνε στον Καναδά εκεί που μιλάνε αγγλικά, γιατί έχει ένα μέρος του Καναδά που μιλάνε μόνο γαλλικά, ξέρω. Τώρα γιατί; εντάξει γιατί είναι μία χώρα που έχει ανάπτυξη, ίσως η κουλτούρα τους σε σχέση με αυτή των ευρωπαίων είναι πάλι πιο μπροστά και οι ευκαιρίες πιστεύω πως είναι κι άλλες, καλύτερες απ' την Ευρώπη, ίσως.» (Σέρτζιου, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 5)

«Συνεντευξιαζόμενη: Ή στην Γερμανία ή στην Ελβετία.
Συνεντεύκτρια: Γιατί ;
Συνεντευξιαζόμενη: Μόνο για τη δουλειά μου μπορώ να πάω.
Εντάξει, γιατί υπάρχουν περισσότερες ευκαιρίες. Μόνο γι' αυτό το λόγο θα μπορούσα να πάω σε κάποια άλλη χώρα.»
(Πριμαβέρα, 28 ετών, αρ. Συνέντευξης 11)

Μόνο τα άτομα που νιώθουν άνετα με την ταυτότητα και το περιβάλλον της κοινωνίας καταγωγής, ίσως να επέστρεφαν στις χώρες καταγωγής τους για εργασία.

«Συνεντευξιαζόμενος: Επειδή δε ξέρω πως ήτανε η ζωή τους στην Αλβανία τότε, δεν μπορώ να κρίνω αν είναι καλύτερα εδώ ή καλύτερα εκεί πέρα και δεν έχω θέμα να ξαναγυρίσω, ε, αρκεί να μπορώ να συντηρηθώ, συντηρηθούμε. Αυτό.» (Νίκος, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 2)

Φαίνεται πως ο οικονομικός παράγοντας είναι αυτός που κινεί τις ζωές των παιδιών, κάτι πολύ λογικό αν αναλογιστεί κανείς πως οι γονείς τους μετανάστευσαν ακριβώς για το λόγο αυτό, δηλαδή για να έχουν ένα καλύτερο επίπεδο ζωής. Η ζωή στην Ελλάδα, εν γένει, τους αρέσει, σκέφτονται πολύ όμως το θέμα της εργασίας τους και των οικονομικών τους. Δεν εξέφρασαν αισιοδοξία σχετικά με ανάκαμψη της οικονομίας στην Ελλάδα.

Κεφ. 16.2: Άποψη των συνεντευξιαζόμενων σχετικά με το αν οι Έλληνες θέλουν τους μετανάστες στη χώρα τους

Στην ερώτηση αν οι Έλληνες θέλουν τους μετανάστες στη χώρα, συνήθως οι απαντήσεις ήταν από το «Όχι» ως το «παλιότερα ναι, τώρα με την οικονομική κρίση όχι». Φαίνεται λοιπόν, πως η οικονομική ύφεση της χώρας επηρέασε, εκτός από τους οικονομικούς δείκτες και την απασχόληση και τις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων. Η κοινωνική συνοχή που συνέδεε τα μέλη της κοινωνίας, διαταράχτηκε και αυτό ήταν κάτι που έγινε αντιληπτό και από τα παιδιά της δεύτερης γενιάς, αφού αποτελούν και αυτά μέλη της ελληνικής κοινωνίας.

«Συνεντευκτρια: Οι Έλληνες θέλουν τους μετανάστες στη χώρα τους;

Συνεντευξιαζόμενη: Όχι...Νιώθουνε ότι παίρνουμε τις δουλειές τους κατά κάποιο τρόπο.» (Μαρία, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 12)

«Συνεντευξιαζόμενη: Τώρα, πιστεύω όχι. Τώρα πιστεύω λόγω της κρίσης, όχι, επειδή, να πω γιατί; Πιστεύω ότι έχουν επηρεαστεί πάρα πολύ από.. από τηλεοράσεις και κανάλια και πιστεύουνε πολλοί ότι οφείλεται και η κρί... οφείλεται η έλλειψη εργασίας στην Ελλάδα, οφείλεται στους ξένους και πολλές άλλες παραχές και για να το.., εεε, δηλαδή, πιστεύανε οι ίδιοι αν θα διώξουνε, που έχουν φύγει και πολλοί Έλληνες απ' την Ελλάδα, ότι διώχνοντας ή φεύγοντας οι ξένοι από την Ελλάδα, θα υπάρχουν θέσεις εργασίας για να δουλέψει ο Έλληνας.» (Αλίνα, 30 ετών, αρ. Συνέντευξης 15)

«Συνεντευξιαζόμενη: Οι Έλληνες στην αρχή θέλανε, δηλαδή, εγώ όταν πρωτοήρθα δεν είχα πρόβλημα. Ήταν πολύ θετικοί. Αλλά μετά μαζεύτηκαν πάρα πολλοί και λογικό είναι, δεν μπορεί να τους χωρέσει όλους η Ελλάδα. Δηλαδή, στην αρχή που ήρθαμε εμείς από τους πρώτους, γιατί εμείς ήμασταν απ' τους πρώτους, το '90, ήτανε πάρα πολύ καλοί μαζί μας. Εγώ δεν αντιμετώπισα ούτε ρατσισμό, ούτε τίποτα στο σχολείο. Έχουν μαζευτεί πάρα πολλοί, γιατί υπάρχει κρίση, γιατί υπάρχει ανεργία. Δεν τους κατηγορώ, απλά, εντάξει, λογικό και εντάξει, ο άλλος επιλέγει να βρει κάποιον δικό του, να υποστηρίξει τη χώρα του, παρά κάποιον άλλον.» (Νίκη, 34 ετών, αρ. Συνέντευξης 24)

Η οικονομική κρίση και η φτωχοποίηση του πληθυσμού μιας χώρας, οδηγεί στον διαχωρισμό και στην αντιπαλότητα των ατόμων ανάλογα με το φυλή, το φύλο τους, την καταγωγή ή την θρησκεία τους. Η Ελλάδα δεν αποτέλεσε εξαίρεση στον κανόνα αυτό.

Κεφ.16.3: Θεωρούν τους Έλληνες ενωμένους;

Στο αν θεωρούν τους Έλληνες ενωμένους η συνήθης απάντηση ήταν *«μόνο σε εξωτερική απειλή»* ή *«όταν φεύγουν οι ίδιοι μετανάστες στο εξωτερικό, στο εσωτερικό τρώγονται»*. Φαίνεται λοιπόν πως η αντίληψη που έχουν τα άτομα αυτά για τους Έλληνες αντικατοπτρίζουν πλήρως την πραγματικότητα. Πολλά από τα παιδιά έχουν αντιμετωπίσει την απαξίωση της κοινωνίας ή έχουν βιώσει απόρριψη και εκεί οι απαντήσεις ήταν ακόμα πιο σκληρές. Ανάλογα με τα προσωπικά βιώματα, αλλάζει και ο τρόπος αντίληψης για την κοινωνία. Οι σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων βασίζονται στο δίπολο δράσης – αντίδρασης, ότι

εισέπραξαν, αυτό θα γυρίσουν πίσω στην κοινωνία.

«Συνεντεύκτρια: Θεωρείς πως οι Έλληνες είναι ενωμένοι μεταξύ τους;

Συνεντευξιαζόμενος: Θεωρώ ότι αντιδρούν όπως όλη η ανθρωπότητα. Σε έναν μεγάλο κίνδυνο συσπειρώνονται αλλά όταν όλα είναι μέλι – γάλα ο καθένας κοιτάει ν' αρπάξει περισσότερο...» (Αντώνης, 18 ετών, αρ. Συνέντευξης 23)

«Συνεντεύκτρια: Θεωρείς ότι οι Έλληνες είναι ενωμένοι μεταξύ τους;

Συνεντευξιαζόμενη : Ε, δε θα το 'λεγα.

Συνεντεύκτρια : Γιατί;

Συνεντευξιαζόμενη : Δεν θα το 'λεγα και αυτό νομίζω ότι είναι πολιτική τώρα. Δηλαδή ο καθένας κοιτάει λιγάκι το συμφέρον του, και μετά αν τον συμφέρει η ομαδικότητα.» (Πριμαβέρα, 28 ετών, αρ. Συνέντευξης 11)

Ελάχιστα άτομα απάντησαν πως οι Έλληνες είναι ενωμένοι μεταξύ τους και το γιατί ίσως οφείλεται στην εξής παρατήρηση. Τα άτομα που αποκρίθηκαν πως θεωρούν τους Έλληνες ενωμένους, δεν έχουν ιδιαίτερα ανεπτυγμένο το αίσθημα του ανήκειν για καμία από τις δύο κοινωνίες (κοινωνία καταγωγής και κοινωνία εγκατάστασης). Από τα λεγόμενα τους, σε συνάρτηση και με την ανάλυση των προηγούμενων κεφαλαίων, φαίνεται πως έχουν έρθει αντιμέτωπα με αρνητικές βιωματικές εμπειρίες. Άρα, ενδεχομένως κατά την προσπάθεια να ενταχθούν στο κοινωνικό σύνολο, πιθανόν να προσέκρουσαν σε αντίσταση, κάτι που εξέλαβαν πως πρόκειται για ενωμένη συμπαγή κοινωνία.

«Συνεντεύκτρια: Θεωρείς πως οι Έλληνες είναι ενωμένοι μεταξύ τους;

Συνεντευξιαζόμενος: Ε, ναι, αρκετά. Και περισσότερο θα έλεγα. Όχι όπως εμείς δεν έχουμε... δεν είμαστε τόσο ενωμένοι μεταξύ μας.

Συνεντεύκτρια: Από πού το συμπεραίνεις ότι είναι ενωμένοι;

Συνεντευξιαζόμενος: Είναι αυτό που νιώθεις... όχι που... πως να το πω; ε...

Συνεντεύκτρια: Με δικά σου λόγια!

Συνεντευξιαζόμενος: Με δικά μου λόγια... αυτό. Το ότι, ας πούμε, νιώθετε περήφανοι ότι είστε Έλληνες, που εμείς δεν το έχουμε, ας πούμε. Δεν μπορώ να πω ότι νιώθω περήφανος που είμαι Μολδαβός...Νομίζω ότι... βασικά δεν είναι και ιδιαίτερα καλά ούτε στον τομέα των σπορ, ούτε στην ιστορία δεν είμαστε τόσο γνωστοί εκεί και γενικά όταν λέω σε κάποιον ότι είμαι από τη Μολδαβία, δε γνωρίζει πολλά πράγματα, σχεδόν τίποτα, δηλαδή, ελάχιστοι την ξέρουν που βρίσκεται αυτή η χώρα... Ότι πρέπει να είσαι περήφανος για κάποιο πράγμα που κάνεις ήδη στη ζωή σου. Αυτό είναι πολύ σημαντικό... υπάρχει και καλύτερη συμπεριφορά και στον κόσμο και έξω από τη χώρα ας

πούμε.» (Κωνσταντίνος, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 5)

Γενικά, τα παιδιά δεν θεωρούν τους Έλληνες ενωμένους, παρά μόνο ίσως σε εξωτερική απειλή ή όταν οι ίδιοι μεταναστεύουν σε άλλες χώρες. Τα ελάχιστα άτομα που απάντησαν πως θεωρούν τους Έλληνες ως ενωμένους, ενδεχομένως να αντιμετώπισαν διάφορα θέματα κατά την προσπάθεια τους να ενσωματωθούν στην ελληνική κοινωνία, ιδιαίτερα στο χώρο του σχολείου. Αυτό ενδεχομένως να μεταφράστηκε ως αντίσταση της κοινωνίας να ενσωματωθούν και έτσι έχουν διαμορφώσει μια αντίληψη πως η ελληνική κοινωνία είναι συμπαγής και ενωμένη στο σύνολό της.

Κεφ.16.4: Θεωρούν πως έγιναν εύκολα αποδεκτοί από την ελληνική κοινωνία;

Στην ερώτηση αυτή οι απαντήσεις δεν περιορίστηκαν στο «Ναι» ή στο «Όχι», συνοδεύονται από την ερώτηση, αν «Όχι», αν εφάρμοσαν κάποιες στρατηγικές να τους δεχτούν. Η συνήθης απάντηση ήταν «Ναι». Ενδεχομένως επειδή πρόκειται για ασυναίσθητες εσωτερικές διεργασίες, κάποια παιδιά να μην είχαν αντιληφθεί καν ότι όντως εφάρμοζαν κάποια στρατηγική.

Όσα απάντησαν «Όχι», σε συνδυασμό με την ανάλυση των προηγούμενων απαντήσεων τους φάνηκε πως ήταν κυρίως άτομα τα οποία είχαν βιώσει αρνητικές εμπειρίες βάσει της καταγωγής τους. Ο φόβος της απόρριψης φάνηκε έκδηλος στις απαντήσεις τους. Κάποια παιδιά επέλεξαν λοιπόν, να αποσιωπήσουν την καταγωγή τους και κάποια άλλα να αναζητήσουν μία άλλη τρίτη κοινωνία (εκτός των κοινωνιών των χωρών εγκατάστασης και καταγωγής), στην οποία να νιώσουν ισάξια μέλη της. Κοινός παρονομαστής είναι ο φόβος της απόρριψης.

«Συνεντευξιαζόμενος: Ναι, πιστεύω πως υπάρχει κάτι το οποίο, πάντα όπου και να πας, θα πρέπει να το κάνεις αυτό. Να μην προσπαθήσεις εσύ να αλλάξεις, να βάλεις τους κανόνες σου που 'χεις στη χώρα σου, στη χώρα που έρχεσαι... Να ταιριάξεις αλλά και να προσαρμοστείς στους κανόνες που υπάρχει σ' αυτή τη χώρα. Δηλαδή, αν ο Έλληνας βγαίνει στα μπουζούκια δεν μπορείς να πας κι εσύ να κάνεις να του πεις: «πάμε, ξέρω γω, σε άλλο κλαμπ, όχι στα μπουζούκια». Ε, θα πας εκεί στα μπουζούκια γιατί είναι.. εκεί διασκεδάζει.» (Σέρτζιου, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 6)

«Συνεντευξιαζόμενη: Λοιπόν, αυτό ισχύει. Δηλαδή, ας πούμε

ότι, όπως είχα πει, εμένα οι αδελφές μου δε βγαίνανε, δεν τους άφηναν οι γονείς μου, μου 'λέγαν οι γονείς μου έχουν μάθει αλλιώς, εντάξει, προσοχή, δε θέλουμε εμείς να βγαίνουμε γενικά, δηλαδή, το τι θα φοράς και όλα αυτά... ασυναίσθητα και γω μπήκα στη μάζα, κλειστό ντύσιμο, ξέχασα αυτά.. όχι ξέχασα, παραμέρισα αυτά που μου 'παν οι γονείς μου, 'θέλαν να με προφυλάξουν βέβαια και εγώ ξεκίνησα και εγώ να ντύνομαι έτσι, να βγαίνω, να μένω ως αργά, ή το να πίνω, που υποτίθεται η γυναίκα δεν βγαίνει, δεν.. Παλιά. Τώρα έχει αλλάξει βέβαια και αυτό αλλά μιλάω για πιο..» (Σεβαστή, 21 ετών, αρ. Συνέντευξης 27)

Συμπεράσματα κεφαλαίου «Η σχέση τους με τους Έλληνες και την ελληνική κοινωνία»

Στην πλειονότητα τους λοιπόν, τα παιδιά απάντησαν πως τους αρέσει που ζουν στην Ελλάδα και πως θα ήθελαν να μείνουν μόνιμα στη χώρα. Ο μόνος ίσως λόγος που θα έφευγαν θα ήταν το θέμα της απασχόλησης τους και η εξεύρεση εργασίας. Τα παιδιά με καλές σχέσεις με την κοινωνία καταγωγής θα επέστρεφαν, αν υπήρχε εργασία, για να ζήσουν εκεί και όσα δεν έχουν καλές σχέσεις ή δεν νιώθουν καλά στη χώρα καταγωγής τους, δεν θα επέστρεφαν για εργασία, αλλά θα επέλεγαν κάποια άλλη χώρα προηγμένη κοινωνικά και οικονομικά όπως οι Η.Π.Α., η Αυστραλία, η Γερμανία, ή ο Καναδάς.

Θεωρούν πως οι Έλληνες δεν θέλουν τους μετανάστες στη χώρα, επωφελούνται όμως από αυτούς όταν τους χρησιμοποιούν σε εργασίες που οι ίδιοι δεν θα δέχονταν. Φαίνεται πως η οικονομική ύφεση της χώρας επηρέασε, εκτός από τους οικονομικούς δείκτες και την απασχόληση και τις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων. Η κοινωνική συνοχή που συνέδεε τα μέλη της κοινωνίας, διαταράχτηκε και αυτό ήταν κάτι που έγινε αντιληπτό και από τα παιδιά της δεύτερης γενιάς, αφού αποτελούν και αυτά μέλη της ελληνικής κοινωνίας.

Τα ελάχιστα παιδιά που αποκρίθηκαν θετικά στο ότι θεωρούν τους Έλληνες ενωμένους, ενδεχομένως να είχαν βιώσει αντίσταση κατά την προσπάθεια τους να ενσωματωθούν στην ελληνική κοινωνία και αυτό να μεταφράστηκε εκ μέρους τους, πως οι Έλληνες είναι ενωμένοι στο σύνολο τους, σαν κοινωνία και μάλιστα πως η ελληνική κοινωνία είναι εξαιρετικά συμπαγής.

Γενικά, θεωρούν ότι τους δέχτηκαν εύκολα στην ελληνική κοινωνία, όμως όσοι δεν θεωρούν κάτι τέτοιο, εφάρμοσαν στρατηγικές για να τους δεχτούν. Ο φόβος της απόρριψης λειτούργησε κυρίως για τα παιδιά που είχαν δεχτεί αρνητικές

βιωματικές εμπειρίες κατά το μέγλωμα τους στην Ελλάδα και αισθάνθηκαν πως η ελληνική κοινωνία είναι ενωμένη κι συμπαγή.

Κεφ. 17: Επιμέρους ερευνητικά ερωτήματα

Επιπρόσθετα, κατά την επεξεργασία των συνεντεύξεων προέκυψαν και άλλα ερευνητικά ερωτήματα που αφορούν όμως συσχετισμούς μεταξύ των ερευνητικών ερωτημάτων που έχουν ήδη τεθεί σε διαφορετικά κεφάλαια. Οι συσχετισμοί αυτοί αφορούν:

- Η αναφορά της χώρας καταγωγής τους στο σχολικό χώρο, εξαρτάται από τις σχέσεις και τους οικογενειακούς δεσμούς με την χώρα καταγωγής.

Η αναφορά της χώρας καταγωγής στο σχολικό χώρο συνδέεται άμεσα με τις οικογενειακές σχέσεις και τους δεσμούς με τη χώρα καταγωγής. Ισχυρές οικογενειακές σχέσεις και δεσμοί με τη χώρα καταγωγής σχετίζονται άμεσα με την αναφορά της καταγωγής στο χώρο του σχολείου. Αντίθετα, τα άτομα με όχι καλές οικογενειακές σχέσεις και ισχνές σχέσεις με τη χώρα καταγωγής οδηγούν στην αποσιώπηση της καταγωγής στο χώρο του σχολείου. Στην περίπτωση καλών οικογενειακών σχέσεων, δημιουργείται ένα υποστηρικτικό πλαίσιο, το οποίο επιπροσθέτως ενισχύεται μέσω της διατήρησης των δεσμών με συγγενείς και φίλους στη χώρα καταγωγής. Άρα, δημιουργείται ένα δίκτυ ασφαλείας γύρω τους, το οποίο οδηγεί τα παιδιά να μην ντρέπονται να εκφράσουν τη χώρα προέλευσης τους στο χώρο αυτό.

- Η γνώση της μητρικής γλώσσας καθώς και ο βαθμός γνώσης αυτής εξαρτάται από τη σχέση των παιδιών με τη χώρα καταγωγής και το αίσθημα του ανήκειν στη χώρα αυτή.

Όντως η γνώση της μητρικής γλώσσας και κυρίως η χρήση της συνδέεται άμεσα με τη σχέση των παιδιών με τη χώρα καταγωγή τους. Παιδιά με ισχνές σχέσεις με τη χώρα καταγωγής, δεν γνωρίζουν καλά τη μητρική τους γλώσσα. Επίσης, δεν εκφράζουν την πρόθεση να τη μάθουν. Είναι λογικό, όταν νιώθουν πως δεν ανήκουν στην κοινωνία καταγωγής τους, να μην θέλουν να γνωρίσουν τη γλώσσα της αφού νιώθουν πως δεν υπάρχει κάποιος δεσμός που να τους συνδέει με τη συγκεκριμένη κοινωνία.

- Η γνώση της μητρικής γλώσσας εξαρτάται από την ηλικία που τα παιδιά εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα (για όσα παιδιά δεν γεννήθηκαν εδώ).

Η ηλικία που τα παιδιά εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα, συνδέεται με την συμμετοχή τους στον εκπαιδευτικό θεσμό. Τα παιδιά προσχολικής ηλικίας βίωσαν όλη

τη διαδρομή χωρίς κάποιο ιδιαίτερο πρόβλημα αφού ακολούθησαν σταδιακά τις βαθμίδες του εκπαιδευτικού συστήματος. Αντίθετα, τα παιδιά που εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα, σε λίγο μεγαλύτερη ηλικία βίωσαν σχετικά μεγαλύτερα προβλήματα κατά την διαδικασία ενσωμάτωσής τους. Άλλαξαν σχολικό και κοινωνικό περιβάλλον και κλήθηκαν να συμμετέχουν σε ένα ήδη δομημένο πλαίσιο. Λογικό είναι αφού είχαν παρακολουθήσει κάποιες τάξεις του σχολείου στη χώρα προέλευσής τους, να θυμούνται περισσότερο τη μητρική τους γλώσσα. Άρα, η γνώση της μητρικής γλώσσας συνδέεται από την ηλικία εγκατάστασης στην κοινωνία υποδοχής. Δεν αποτελεί όμως το μοναδικό παράγοντα που σχετίζεται με τη γνώση της μητρικής γλώσσας.

- Η ένταξη τους στην αγορά εργασίας εξαρτάται από τη νομιμοποίησή τους.

Παρ' όλη την απαξίωση για την ελληνική ιθαγένεια, που εξέφρασαν τα παιδιά που την έχουν λάβει, φαίνεται πως η νομιμοποίησή τους λειτουργεί θετικά και βοηθητικά στην ένταξη τους στην αγορά εργασίας. Με τη λήψη της ιθαγένειας έχουν το δικαίωμα να εργαστούν σε κάποια δημόσια υπηρεσία και δεν κάποιο πρόβλημα με την πρόσληψή τους από τους εργοδότες του ιδιωτικού τομέα, που να σχετίζεται με την καταγωγή τους.

- Οι φιλικές σχέσεις τους εξαρτώνται από τον τόπο κατοικίας.

Οι φιλικές σχέσεις δεν εξαρτώνται τόσο από τον τόπο κατοικίας όσο από την σταθερότητα στην κατοικία. Η σταθερότητα στην κατοικία αποτελεί τον παράγοντα εκείνο που δημιουργεί τις βάσεις για τη σύναψη φιλικών σχέσεων. Η μόνιμη εγκατάσταση σε μία περιοχή δημιουργεί τις προϋποθέσεις για τη δημιουργία φιλικού δικτύου.

- Η επιλογή συζύγου αναφορικά με την εθνικότητα του εξαρτάται από το αίσθημα του ανήκειν σε μία κοινωνία.

Η επιλογή του συντρόφου σχετίζεται άμεσα με το αίσθημα του ανήκειν σε μία κοινωνία. Παρόμοιες αντιλήψεις σχετικά με την κοινωνία ευνοούν την σύναψη προσωπικών σχέσεων. Οι αντιλήψεις αυτές πηγάζουν από κάπου βαθύτερα, από το που αισθάνονται ότι ανήκουν. Σε ποια κοινωνία θεωρούν ότι είναι μέλη της.

- Η επιλογή συζύγου αναφορικά με την εθνικότητα του εξαρτάται από την ηλικία

που τα παιδιά εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα.

Η επιλογή συζύγου αναφορικά με την εθνικότητα, εκ πρώτης όψεως, φαίνεται να συνδέεται με την ηλικία εγκατάστασης των παιδιών στην Ελλάδα. Αυτό που διαπιστώνεται σε βαθύτερη ανάλυση είναι πως ο λόγος που συμβαίνει αυτό είναι γιατί τα παιδιά που ήρθαν στη χώρα σε προσχολική ηλικία, είναι πολύ πιο πιθανό να νιώθουν μέλη της κοινωνίας υποδοχής, σε σχέση με τα παιδιά που εγκαταστάθηκαν σε μεγαλύτερη ηλικία. Άρα, η επιλογή του συζύγου συνδέεται άμεσα με το αίσθημα του ανήκειν σε μία κοινωνία, όπως προαναφέρθηκε στο παραπάνω ερώτημα.

- Η επιλογή συζύγου αναφορικά με την εθνικότητα του εξαρτάται από την θρησκεία.

Η επιλογή συντρόφου εξαρτάται από τη θρησκεία. Η θρησκεία είναι ο θεσμός που προσφέρει τις αντιλήψεις για θέματα Θεού και πίστης. Εμπεριέχει όμως και τελετουργικά και πρακτικές που εκτός από την πνευματικότητα που προσφέρουν, επηρεάζουν την καθημερινή ζωή των ανθρώπων. Κάθε θρησκεία και κοινωνία είναι διαφορετικές και ο βαθμός που οι πρακτικές αυτές επηρεάζουν την ζωή των ανθρώπων διαφέρουν. Όμως, όταν η θρησκεία παρεισφρεί σε ιδιωτικές και καθαρά προσωπικές επιλογές, όπως η επιλογή συντρόφου με διαφορετικό θρήσκευμα, αποτελεί παράγοντα από τον οποίο εξαρτάται η επιλογή του συντρόφου και κατ' επέκταση του συζύγου αφού δεν επιτρέπει τη σύναψη γάμων μεταξύ κάποιων θρησκειών.

- Η αντιμετώπιση και διαχείριση καταστάσεων που σχετίζονται με τον δημόσιο τομέα και δη με την αστυνομία, εξαρτάται από το αίσθημα του ανήκειν στην ελληνική κοινωνία.

Ο βαθμός που νιώθουν ότι ανήκουν στην ελληνική κοινωνία επηρεάζει το βαθμό έντασης των βιωματικών τους εμπειριών σχετικά με τους δημόσιους φορείς και μάλιστα την αστυνομία. Όταν νιώθουν μέλη της κοινωνίας υποδοχής δείχνουν μεγαλύτερη κατανόηση και δικαιολογούν και κάποιες καταστάσεις γιατί ακριβώς αισθάνονται μέλη της κοινωνίας. Δεν αισθάνονται απόρριψη, οπότε θα ερμηνεύσουν με άλλο τρόπο τέτοιου είδους βιωματικές εμπειρίες. Όταν αντίθετα, δεν νιώθουν ισάξια μέλη της, διογκώνεται ο βαθμός έντασης των εμπειριών αυτών.

- Η αντιμετώπιση και διαχείριση καταστάσεων που σχετίζονται με τον δημόσιο

τομέα και δη με την αστυνομία, εξαρτάται από τη γνώση της ελληνικής γλώσσας.

Η γνώση της ελληνικής γλώσσας ευνοεί την ενσωμάτωσή τους σε όλα τα επίπεδα. Διαπιστώθηκε πως η αντιμετώπιση και διαχείριση καταστάσεων ήταν πολύ ευκολότερη, εξαιτίας της γνώσης αυτής.

- Η συμμετοχή σε συλλόγους εξαρτάται από τις σχέσεις των παιδιών με τη χώρα καταγωγής.

Η συμμετοχή σε συλλόγους εξαρτάται από τις σχέσεις των παιδιών με τη χώρα καταγωγής. Ισχυρές σχέσεις και δεσμοί με τη χώρα καταγωγής ευνοούν τη συμμετοχή σε συλλόγους. Αντίθετα, ισχνές σχέσεις δεν ευνοούν τη συμμετοχή σε συλλόγους, γιατί ακριβώς λείπει το στοιχείο εκείνο που θα κάνει τα παιδιά να ενδιαφερθούν για τη συμμετοχή τους. Δεν υπάρχουν δεσμοί.

Κεφ. 18: Γ) Η Κοινωνική Ενσωμάτωση των παιδιών της δεύτερης γενιάς: μία προσπάθεια τυπολογίας των διαδικασιών συμμετοχής στην ελληνική κοινωνία.

Η νοηματοδότηση της ενσωμάτωσης, από τα ίδια τα παιδιά, αναδεικνύει τις διαστάσεις που αυτή εμπεριέχει, καθώς και την έννοια που προσλαμβάνει. Η νοηματοδότηση από τα ίδια τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα, δίνει το στίγμα τους αφού επιτρέπει στα ίδια να έχουν φωνή και να εκθέσουν τις απόψεις τους. Όπως έχει προαναφερθεί, η ενσωμάτωση αφορά διαδικασίες, δίνεται λοιπόν η ευκαιρία να αναδειχτούν αυτές οι διαδικασίες και η αλληλεξάρτηση μεταξύ των διάφορων διαστάσεων.

Στο παρόν κεφάλαιο λοιπόν, το οποίο αποτελεί ένα από τα κεντρικά κεφάλαια για τη συγγραφή της παρούσας διατριβής, ερευνάται η έννοια που δίνουν τα παιδιά στην ενσωμάτωση και αποκαλύπτονται οι τυπολογίες αυτής.

Ερωτήσεις που αφορούν την συχνότητα των επαφών με την κοινωνία καταγωγής, το είδος των επαφών, οι ενδεχόμενες σχέσεις με την εκεί κοινωνία, η κοινωνία στην οποία νιώθουν ότι λειτουργούν καλύτερα, αν προτιμούν την κοινωνία υποδοχής και τι τους αρέσει από αυτή, το που αισθάνονται τελικά ότι ανήκουν και πως βλέπουν τους Έλληνες, είναι μερικές από τις ερωτήσεις που τα άτομα αυτά κλήθηκαν να απαντήσουν.

Κεφ. 18.1: Οι ιδεότυποι της ενσωμάτωσης

Η διαδικασία ενσωμάτωσης είναι μοναδική για κάθε άτομο, όμως από την επεξεργασία των στοιχείων εμφανίζονται κάποια στοιχεία που είναι κοινά στις διαδικασίες και αυτό επιτρέπει την ανάδειξη τύπων. Οι συγκλίνουσες αυτές τάσεις κατασκευάζουν λοιπόν επιστημονικούς τύπους, τον λεγόμενο ιδεότυπο, με την έννοια που ο Max Weber τον ανέλυσε και μας εισήγαγε επιστημονικά σε αυτόν.

Ο κάθε τύπος φυσικά δεν έχει στεγανά και πολύ αυστηρά πλαίσια γιατί ακριβώς πρόκειται για διαδικασίες και η κάθε διαδικασία είναι μοναδική. Άλλη διαδικασία κοινωνικοποίησης δηλαδή, έχει συμβεί σε κάθε άτομο ξεχωριστά, ακόμα και αν πρόκειται για άτομα της ίδιας οικογένειας. Τα κοινά χαρακτηριστικά όμως, που προκύπτουν από την ανάλυση των στοιχείων της έρευνας, επιτρέπουν την κατασκευή και την περιγραφή των τύπων αυτών. Τα

χαρακτηριστικά αυτά αφορούν τάσεις συμπεριφορών και βιωμένων διαδικασιών ενσωμάτωσης. Επίσης, ενδεχομένως να υπάρξουν περιπτώσεις που να εντάσσονται τα άτομα σε δύο τύπους ταυτόχρονα . Κατά συνέπεια, με βάση την κεντρική Υπόθεση Εργασίας που στηρίζεται πάνω στην διερεύνηση και την κατανόηση των διαδρομών ενσωμάτωσης, διακρίνονται τρεις βασικοί τύποι:

18.1.1) 1^{ος} τύπος: Ο “ενσωματωμένος”

Ο τύπος αυτός ξεκάθαρα λειτουργεί καλύτερα στην κοινωνία εγκατάστασης.

Μπορεί να έχει επισκεφτεί την χώρα καταγωγής του για διάφορους λόγους, κυρίως για την έκδοση διάφορων εγγράφων, για να δει συγγενείς ή να παραστεί σε κάποια οικογενειακή υποχρέωση όπως γάμο ή κηδεία αλλά δεν ένιωθε καθόλου άνετα και οικεία με το εκεί περιβάλλον και την κοινωνία καταγωγής. Το φιλικό περιβάλλον ήταν ανύπαρκτο ή αυστηρά περιορισμένο γιατί δεν έχει ιδιαίτερες σχέσεις με την εκεί κοινωνία. Ακόμα και αν διαπιστωθούν σχέσεις, αυτές δεν είναι τόσο δυνατές ώστε τα παιδιά να μην θέλουν να επιστρέψουν πίσω στη χώρα εγκατάστασης.

Όταν επιστρέφουν τα άτομα του τύπου αυτού, από την επίσκεψη αυτή, νιώθουν «*στο σπίτι τους*», χαρά και ευχαρίστηση. Γεγονός που επίσης δείχνει την στενότητα σχέσης τους με την κοινωνία εγκατάστασης.

«Συνεντευξιαζόμενος: Ε, κυρίως για λόγους, ας πούμε, έκδοσης εγγράφων και λοιπά, διαβατήρια και τέτοια και από κει και πέρα για οικογενειακές, ας πούμε, υποχρεώσεις, γάμους και λοιπά.

Συνεντεύκτρια: Πώς ένιωσες όταν την επισκέφτηκες;

Συνεντευξιαζόμενος: Καθόλου άνετα. Γιατί καθόλου άνετα; Γιατί δεν έχω καμία επαφή εκεί πέρα. Δηλαδή, ουσιαστικά όταν εγώ πάω, είναι σαν να σε πηγαίνουν, ας πούμε, εδώ πέρα σε ένα μέρος, να σε κλείνουνε σ’ ένα σπίτι με τη γιαγιά σου και να μην μπορείς να πας πουθενά, ας πούμε. Δεν είναι.. γιατί δεν έχω, ας πούμε, επαφές εκεί πέρα, δεν έχω τι να κάνω. Γι’ αυτό το λόγο δεν αισθάνομαι άνετα... Ευχαριστημένος. Ναι, σου είπα δεν έχω κάτι να κάνω πάνω, ουσιαστικά. Και.. ήθελα να γυρίσω, ας πούμε, γιατί, εντάξει, έχω.. δεν έχω μάθει, ας πούμε, επειδή και εδώ πέρα που είμαι τις περισσότερες ώρες της ημέρας λείπω απ’ το σπίτι, γυρίζω με φίλους, ας πούμε, δουλειά και πάει λέγοντας, δεν έχω μάθει να κάθομαι σπίτι. Πρώτον. Και δεύτερον, δεν έχω μάθει να κάθομαι σπίτι και να μην έχω και τι να κάνω, κιόλας από πάνω! Δηλαδή, εντάξει.» (Δημήτρης, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 1)

«Συνεντευξιαζόμενη: Α, χαρά, ευτυχία, party. Κάθε φορά που επιστρέφω.. Ειδικά την τελευταία ναι... ειδικά την τελευταία, ναι, γιατί ξέρεις τι; Ήταν χειμώνας, μείον 23 βαθμούς είχε, δεν έχει καμία σχέση το κρύο μας με το κρύο τους.» (Αναστασία, 28 ετών, αρ. Συνέντευξης 25)

Ο τύπος αυτός αντιμετώπισε πρόβλημα με την χρήση της μητρικής γλώσσας αφού ή δεν την γνώριζε σχεδόν καθόλου, είτε μίλαγε με λάθος προφορά κάτι που εμπόδιζε την επικοινωνία του με τον κόσμο εκτός του στενού συγγενικού περιβάλλοντος όπου κινήθηκε. Συνήθως, δέχτηκε σχόλια για την νοοτροπία του και τον τρόπο ομιλίας του, τα οποία δεν εξέλαβε ως αστείο, αφού οι σχέσεις του και οι επαφές του με το εκεί περιβάλλον είναι από ανύπαρκτες έως ελάχιστες και άρα θεώρησε πως το εκεί περιβάλλον ήταν ορισμένες φορές, αρνητικά διακεείμενο ως προς αυτό. Επίσης, η καλή γνώση της μητρικής γλώσσας, είναι κάτι που δεν ενδιαφέρει καθόλου αυτόν τον τύπο, αφού η ενσωμάτωση του στην κοινωνία εγκατάστασης είναι τόσο δυνατή και έχει εσωτερικεύσει τόσο έντονα τις αντιλήψεις της, που αυτό οδηγεί μοιραία στην απαξίωση της μητρικής γλώσσας.

«Συνεντευξιαζόμενος: Εντάξει ε..., επειδή και η προφορά μου στα Αλβανικά δεν είναι και πολύ καλή ευτυχώς είχα και τον αδερφό μου να μιλάμε ελληνικά. Μόνο με αυτόν έκανα παρέα. Έβλεπα τους άλλους εντάξει... απλά περίμενα να φύγουμε! (γελάει) Δε μου άρεσε πολύ εκεί πέρα.

Συνεντεύκτρια: Πως σε αντιμετώπισαν οι συγγενείς σου;

Συνεντευξιαζόμενος: Δεν μ' έχουν δει σχεδόν καθόλου, οπότε πως μπορούσαν να μ' αντιμετωπίσουν; Μιλούσα εγώ πολύ λίγο γιατί θα με κοροϊδεύανε...

Συνεντεύκτρια: Εσύ όμως καταλάβαινες κανονικά τι λέγανε...

Συνεντευξιαζόμενος: Ναι ναι κανονικά, όλα αλλά και δεν έχω την προφορά να μιλήσω και μερικές λέξεις... εντάξει τις συνηθισμένες λέξεις τις καταλαβαίνω όλες λόγω της γιαγιάς μου αλλά αν πουν καμιά περίεργη λέξη θα ρωτήσω αργότερα τη μάνα μου και τον πατέρα μου κρυφά (γελάει)....ο πατέρας μου νευριάζει που λέει να μάθεις Αλβανικά, είναι μια έξτρα γλώσσα, μόνο να βοηθήσει μπορεί αλλά δε το χω. Πιστεύω πως η αλβανική γλώσσα δεν είναι από τις γλώσσες που μπορούν να σε βοηθήσουν στον επαγγελματικό τομέα. Οπότε γι' αυτό δε δίνω πολύ βάση. » (Βασιλης, 18 ετών, αρ. Συνέντευξης 7)

«Συνεντευξιαζόμενη: Έχω αντιμετωπίσει ρατσισμό πάνω, παρά εδώ. Δηλαδή, *είσαι απ' την Ελλάδα* με ένα ύφος και ..., και δε ξέρεις τη γλώσσα και τα λοιπά.» (Σεβαστή, 21 ετών, αρ. Συνέντευξης 27)

Κατά την επίσκεψη τους αισθάνθηκαν ξένοι, γεγονός που μαρτυρά τις ελάχιστες έως ανύπαρκτες σχέσεις με την χώρα καταγωγής και την κοινωνία της. Η έλλειψη αναμνήσεων λόγω του ότι τα άτομα αυτά είτε γεννήθηκαν στην Ελλάδα, είτε εγκαταστάθηκαν σε πολύ μικρή ηλικία στη χώρα, κυρίως σε προσχολική ηλικία, επίσης ευνοεί την δημιουργία του τύπου αυτού.

«Συνεντευξιαζόμενος: Αισθάνεσαι ξένος σε ένα τέτοιο τόπο, ας πούμε, όταν δεν έχεις κάποια επαφή με ανθρώπους, όταν δεν έχεις κάποια επαφή γενικότερα με το περιβάλλον, δηλαδή να πηγαίνεις σ' ένα μέρος και να σου θυμίζει κάτι. Ε, σ' αυτό το μέρος δεν αισθάνεσαι ξένος;...Εγώ ήμουνά πάρα πολύ μικρός, όταν ήρθα εδώ πέρα ήμουνά δύο χρονών.» (Δημήτρης, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 1)

«Συνεντευξιαζόμενος: Στο Τεπελένι, το κλασσικό παρατσούκλι Γιώργο, δηλαδή το όνομα Γιώργος. Το πιο συνηθισμένο εδώ στην Ελλάδα, γενικεύεται και έτσι αποκαλούν οι Αλβανοί τους Αλβανούς οι οποίοι ζούνε στην Ελλάδα.
Συνεντεύκτρια: Δηλαδή ξένος;
Συνεντευξιαζόμενος: Όταν επιστρέφουνε πίσω, ναι.» (Αντώνης, 18 ετών, αρ. Συνέντευξης 23)

Δεν είναι όμως μόνο η ηλικία εγκατάστασης και η ύπαρξη αναμνήσεων παράγοντες που να ευνοούν την ανάπτυξη του τύπου αυτού. Οι σχέσεις των γονιών τους με την κοινωνία καταγωγής, επίσης διαδραματίζουν καταλυτικό ρόλο. Λιγοστές σχέσεις των γονιών τους, με την κοινωνία καταγωγής και υιοθέτηση της νοοτροπίας και μεγάλου μέρους των αντιλήψεων της κοινωνίας εγκατάστασης, δημιουργεί ένα οικογενειακό περιβάλλον που οι κοινωνικές αναπαραστάσεις των γονιών τους από την κοινωνία καταγωγής τους σταματούν αν όχι την ολική τουλάχιστον την μερική, αναπαραγωγή τους. Αυτό συνδέεται άμεσα με την αποκοινωνικοποίηση που έχουν βιώσει οι γονείς τους και την επανακοινωνικοποίηση στην κοινωνία υποδοχής.

«Συνεντευξιαζόμενος: Εννοείς ήθη και αξίες, ας πούμε, από πάνω; Κοίταξε να δεις, πλέον, ας πούμε, έχουμε φθάσει σε ένα σημείο, είμαστε εδώ πέρα 21 χρόνια, έτσι; Ακόμα και οι γονείς μου, εμ, έχουνε ενταχθεί, ας πούμε, τόσο πολύ σ' αυτό εδώ, που πλέον και οι ίδιοι δεν έχουνε τόσο άμεση επαφή με τα πάνω, με τα γίνεσθαι, ας πούμε, του.. της Αλβανίας.» (Δημήτρης, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 1)

«Συνεντευξιαζόμενη: Πλέον ακόμα και οι γονείς μου φαντάζουνε διαφορετικοί επάνω... θα δεις ότι αντιμετωπίζουνε διαφορετικά την έννοια του χρήματος, ότι.. εεε, θα κοιτάζουνε περισσότερο την άνεσή τους, θα κοιτάζουνε περισσότερο το φαγητό τους, δε θα.. δε θα πούνε : «Α!, δε θα πάμε να φάμε εδώ γιατί είναι ακριβά!». Λειτουργούν και αυτοί διαφορετικά. Γιατί, στην τελική, στο κάτω – κάτω της γραφής, γι' αυτό το λόγο μεταναστεύσανε οι άνθρωποι, ήρθαν εδώ για να έχουνε ένα καλύτερο επίπεδο ζωής. Οπότε, κάποια στιγμή, το 'χουνε κερδίσει..» (Σοφία, 22 ετών, αρ. Συνέντευξης 40)

Η ύπαρξη ισχυρού φιλικού δικτύου, στην χώρα που διαμένουν είναι ένας ακόμα παράγοντας που ευνοεί τον τύπο αυτό. Στενές σχέσεις και δεσμοί με το ευρύτερο περιβάλλον της κοινωνίας εγκατάστασης αλλά κυρίως στενοί φιλικοί δεσμοί με άτομα που ανήκουν στην κυρίαρχη πληθυσμιακή ομάδα, μαρτυρούν μεγάλο βαθμό ενσωμάτωσης και αποδοχής από την κοινωνία. Αυτό λειτουργεί σαν δίχτυ ασφαλείας και επίτευξης κοινωνικής συνοχής.

«Συνεντεύκτρια: Ποια η σχέση με τους φίλους σου;
Συνεντευξιαζόμενος: Πάρα πολύ καλή, άριστη.
Συνεντεύκτρια: Όταν έχεις δυσκολίες, δηλαδή για τα προσωπικά σου, μιλάς στους φίλους σου;
Συνεντευξιαζόμενος: Ε, ναι, βέβαια.
Συνεντεύκτρια: Τι εθνικότητας είναι οι φίλοι σου;
Συνεντευξιαζόμενος: Έλληνες είναι όλοι.... Ξέρουν την οικογένειά μου, ναι, έχουνε πάρα πολύ καλές σχέσεις, ειδικά οι κολλητοί μου, ας πούμε, έχουν δουλέψει πολλές φορές με τον πατέρα μου και λοιπά, ε, βοηθήσανε κιόλας όταν φτιάχναμε το σπίτι, ερχόντουσαν και δουλεύανε..» (Δημήτρης, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 1)

«Συνεντευξιαζόμενος: Δεν ξέρω, ανάλογα... το που είμαι. Αν είμαι έξω θα μιλήσω στους φίλους, αν είμαι μέσα θα μιλήσω στους γονείς. Αν εξαιρέσεις τους γονείς οι φίλοι είναι πάνω απ' όλα. Μ' έχουν βοηθήσει πάρα πολύ. Δηλαδή ήταν σαν να ήταν και αυτοί η οικογένεια μου, οι φίλοι που έχω επιλέξει, οι κολλητοί.
Συνεντεύκτρια: Έλληνες ε;
Συνεντευξιαζόμενος: Ναι» (Βασίλης, 18 ετών, αρ. Συνέντευξης 7)

Ο τύπος αυτός εμπεριέχει αρκετές διαστάσεις της ζωής των ατόμων, οι οποίες διαπλέκονται μεταξύ τους. Από τις ισχνές σχέσεις με τη χώρα καταγωγής, μέχρι την έλλειψη επαρκούς γνώσης της μητρικής γλώσσας, την σχέση των γονιών τους με τη χώρα καταγωγής και την ύπαρξη ισχυρού φιλικού δικτύου στην χώρα εγκατάστασης. Η φοίτηση όμως στο εκπαιδευτικό σύστημα είναι

επίσης ένας ακόμα εξαιρετικά σημαντικός παράγοντας που σχετίζεται άμεσα με την ύπαρξη του τύπου αυτού. Μέσω του σχολικού θεσμού επιτυγχάνεται η κοινωνικοποίηση στην κοινωνία, εσωτερικεύονται οι αντιλήψεις και οι αξίες της και επιτυγχάνεται η γνώση της γλώσσας της κυρίαρχης πληθυσμιακής ομάδας.

Όσα άτομα όμως δεν συμμετέχουν στο θεσμό αυτό, είναι σχεδόν αδύνατο να ενταχθούν στον τύπο αυτό. Περισσότερα στοιχεία δεν μπορούν να δοθούν για το τι τύπος θα μπορούσε να προκύψει για την περίπτωση των παιδιών που δεν συμμετείχαν στο εκπαιδευτικό σύστημα, ή το εγκατέλειψαν σε πρώιμη ηλικία, γιατί ακριβώς δεν υπήρξαν συνεντεύξεις με κάποια από τα άτομα αυτά λόγω της άρνησής τους να συμμετέχουν στην διαδικασία των συνεντεύξεων. Μπορούν να δοθούν μόνο πολύ λίγα και ισχνά στοιχεία για το πως «βλέπουν» και τι άποψη έχουν οι άλλοι τύποι για τα άτομα αυτά.

«Συνεντεύκτρια: Το ότι δεν κάνεις με άλλα άτομα Αλβανούς παρέα έτυχε;

Συνεντευξιαζόμενος: Ναι, σου είπα δεν έχω κάποιο θέμα λόγω εθνικότητα απλά δεν έχει τύχει,... φτιάχνουν μόνοι τους παρέες. Και οι περισσότεροι Αλβανοί που είναι εδώ στην περιοχή δεν είναι πολύ του σχολείου και εγώ είμαι του σχολείου οπότε δεν ταιριάζουμε. Μόνο με τα παιδιά που είναι από την Αλβανία αλλά που είναι στο σχολείο κάνω παρέα..... Οι περισσότεροι από αυτούς που σου λέω δεν έχουν πάει καν σχολείο. Ήρθαν εδώ απλά να βρουν μια δουλειά και έτσι και σε μικρή ηλικία που είναι ας πούμε, το παρατάνε...» (Βασίλης, 18 ετών, αρ. Συνέντευξης 7)

«Συνεντευξιαζόμενη: Ίσως είναι και τα.. τα χρόνια μπορεί να παίζουνε ρόλο. Είναι λιγότερα χρόνια στην Ελλάδα. Εμείς είμαστε είκοσι.., ο μπαμπάς μου είναι σχεδόν είκοσι δύο χρόνια στην Ελλάδα. Αυτοί είναι πολύ λιγότερα. Από κει και πέρα, οι περισσότεροι δεν έχουνε σπουδάσει κιόλας. Δεν έχουν κάνει κάτι, απλά ήρθαν στην Ελλάδα ως οικονομικοί μετανάστες και δούλεψαν, έτσι; Ο μπαμπάς μου έχει κάνει, ας πούμε, το διδακτορικό του στην Ελλάδα. Κι γενικότερα, πιστεύω, ότι αυτό παίζει ένα ρόλο. Η συναναστροφή τους, επίσης, είναι ακόμα – απ’ ότι έχω καταλάβει –, λίγο ο κύκλος τους κλειστός. Δεν κάνουν τόσο παρέα με Έλληνες. Ενώ εμείς είμαστε αποκλειστικά, δηλαδή κάνουμε παρέα με Έλληνες.» (Μαρίνα, 22 ετών, αρ. Συνέντευξης 38)

Αναδεικνύεται για μία ακόμα φορά ο ρόλος του σχολείου ως θεσμού που αποτελεί το πέρασμα από την απλή ένταξη στην ενσωμάτωση. Τα παιδιά

που έχουν παρακολουθήσει και συμμετάσχει στο εκπαιδευτικό σύστημα διαμορφώνουν μία άλλη αντίληψη για τον εαυτό τους, σε σχέση με αυτούς δεν έχουν. Πολλές φορές μάλιστα δημιουργείται μια αίσθηση αντιπαλότητας των μεν για τους δε. Μέσω του σχολείου έχουν υιοθετήσει μέρος των αντιλήψεων της κοινωνίας εγκατάστασης, αντίθετα οι νεοεισερχόμενοι μετανάστες που δεν έχουν μαθητεύσει στο σχολείο, φέρουν κυρίως τις αντιλήψεις της χώρας καταγωγής και υπάρχει μια διαφορά στις αντιλήψεις και τις απόψεις που δημιουργεί τη διάσταση αυτή.

«Συνεντευξιαζόμενος: Δηλαδή, να σου δώσω να καταλάβεις ότι σαν παρέα που είμαστε, τους Αλβανούς τους θεωρούμε λίγο ηλίθιους, Αλβανούς που έρχονται από πάνω, αυτό έχει να κάνει κυρίως και ότι το μεγαλύτερο ποσοστό είναι χαμηλού μορφωτικού επιπέδου και τους περισσότερους Έλληνες τους θεωρούμε ξενέρωτους.» (Χρήστος, 29 ετών, αρ. Συνέντευξης 4)

Συνεχίζοντας την ανάλυση για τον τύπο του «ενσωματωμένου», τα άτομα που ανήκουν στον τύπο αυτό, δεν θέλουν με τίποτα να μείνουν κάποια στιγμή στη ζωή τους, στην κοινωνία καταγωγής, γιατί ακριβώς δεν υπάρχει κάτι που να τους ελκύει στη συγκεκριμένη κοινωνία, ούτε έχουν στενούς δεσμούς, επαφές και σχέσεις. Νιώθουν πως ζουν εκεί σε ένα ξένο περιβάλλον, το οποίο δεν είναι το σπίτι τους. Δεν γνωρίζουν καν τη μητρική τους γλώσσα και εξέφρασαν απροθυμία να την μάθουν. Με λίγα λόγια, τα άτομα που ανήκουν στον τύπο αυτό, ξεκάθαρα δεν νιώθουν ότι ανήκουν στην κοινωνία καταγωγής αλλά στην κοινωνία που ζουν, δηλαδή στην κοινωνία εγκατάστασης.

«Συνεντεύκτρια: Εσύ σε ποια κουλτούρα λειτουργείς καλύτερα; Πού νιώθεις καλύτερα;
Συνεντευξιαζόμενος: Στην ελληνική, εντάξει, στην ελληνική.»
(Δημήτρης, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 1)

«Συνεντευξιαζόμενη: Δε ξέρω. Αυτό που σου λέω, ότι σε μια συζήτηση μου ξεφεύγει το *εμείς* στην Ελλάδα, ότι *εμείς* εδώ και νιώθω.., εντάξει, ίσως, επειδή το μεγαλύτερο ποσοστό δεν έχω δεχθεί ρατσισμό που σου είπα, εκτός από δυο – τρεις περιπτώσεις, με ‘χουνε.. δηλαδή, έχω ζήσει πολλά, έχω αγαπήσει την Ελλάδα, έχω αγαπήσει και τους Έλληνες και συμμαθήτριές μου ή φίλες μου και παιδιά που ‘χω γνωρίσει, γιατί έχω ζήσει εδώ. Εδώ έζησα. Σε εισαγωγικά τη θεωρώ πατρίδα μου. Βέβαια όταν πηγαίνω στο χωριό μου, για το καλοκαίρι και είμαι εκεί και βλέπω το κλίμα, μ’ αρέσει και κει

πέρα. Δε θα μπορούσα, όμως, να ζήσω εκεί. Δε θα μπορούσα. Όταν η μαμά μου, μου λέει ότι : «Αύριο, μεθαύριο, μάθε τη γλώσσα, γιατί δε ξέρεις, μπορεί να πας εκεί». Της λέω : «Δε μπορώ». Δε θα μπορούσα να ζήσω εκεί, το ξέρω. » (Σεβαστή, 21 ετών, αρ. Συνέντευξης 27)

«Συνεντεύκτρια: Εσύ σε ποια κουλτούρα λειτουργείς καλύτερα; Ποια είναι πιο κοντά στο χαρακτήρα σου;
Συνεντευξιαζόμενη: Εδώ, δε ξέρω, για κάποιο λόγο εδώ... Εγώ θεωρώ τον εαυτό μου Ελληνίδα, ασχέτως που δεν είμαι. Εδώ είναι το σπίτι μου.» (Αναστασία, 28 ετών, αρ. Συνέντευξης 28)

Τα άτομα που ανήκουν στον συγκεκριμένο τύπο, στην πλειονότητα τους, δεν γνωρίζουν έθιμα τη χώρας καταγωγής. Αυτό δείχνει το ότι έχουν κοινωνικοποιηθεί σε τέτοιο βαθμό στην κοινωνία εγκατάστασης που δεν τους αφορά η κουλτούρα της χώρας καταγωγής.

«Συνεντεύκτρια: Περιέγραψέ μου ένα έθιμο από τη χώρα καταγωγής σου, σε εκλιπαρώ όχι αυτό με τους πέντε και τους εφτά στο γάμο!
Συνεντευξιαζόμενη: Τι είναι αυτό δε ξέρω.
Συνεντεύκτρια: Α, δεν ξέρεις ούτε εσύ;
Συνεντευξιαζόμενη: Δεν έχω πάει σε γάμο!» (Φιλιώ, 23 ετών, αρ. Συνέντευξης 10)

«Συνεντεύκτρια: Ε..., θυμάσαι κανένα έθιμο από την Αλβανία;
Συνεντευξιαζόμενος: Κανένα! (γελάει)» (Βασίλης, 18 ετών, αρ. Συνέντευξης 7)

Η ύπαρξη και η συχνότητα των τηλεφωνικών επαφών, εξαρτάται από την ύπαρξη και το είδος των σχέσεων με τους συγγενείς και το φιλικό περίγυρο στη χώρα καταγωγής. Συνήθως όμως ο τύπος αυτός, δεν έχει ιδιαίτερες σχέσεις και επαφές με την κοινωνία καταγωγής του.

«Συνεντεύκτρια: Μιλάτε στο τηλέφωνο με συγγενείς; Μέσω internet;
Συνεντευξιαζόμενη: Στο τηλέφωνο, η μαμά μου πιο πολύ, εγώ άμα τύχει.» (Σεβαστή, 21 ετών, αρ. Συνέντευξης 27)

Στην ερώτηση του πως βλέπουν τους Έλληνες και τι θεωρούν για αυτούς, οι απαντήσεις περιστρέφονταν κυρίως γύρω από το θέμα της νοοτροπίας και της διασκέδασης, γεγονός που αποδεικνύει την υιοθέτηση των αντιλήψεων που κυριαρχούν στην ελληνική κοινωνία.

«Συνεντεύκτρια: Πώς βλέπεις τους Έλληνες; Ποια είναι η λέξη

που σου 'ρχεται;

Συνεντευξιαζόμενος: Ποια είναι η λέξη που μου 'ρχεται; Ωραίοι τύποι! Ωραίοι τύποι! Έξω καρδιά, έξω καρδιά. Έξω καρδιά και προβλήματα, ξέρεις, σε δεύτερη φάση.» (Δημήτρης, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 1)

«Συνεντεύκτρια: Πώς βλέπεις τους Έλληνες και τι θεωρείς γι' αυτούς;

Συνεντευξιαζόμενος: Όπως βλέπω τον εαυτό μου, γλεντζέ, γλεντζέ.» (Παναγιώτης, 30 ετών, αρ. Συνέντευξης 3)

«Συνεντευξιαζόμενη: Κοίταξε, είναι αυτό που σου είπα ότι όταν ακούω ότι είσαι από κάποια χώρα καταγωγής, δεν θα μου κάνει εντύπωση από ποια χώρα καταγωγής είσαι. Είναι απλά το τι βγάζεις σαν άνθρωπος. Όταν ακούω Έλληνας δεν μου βγάζει κάτι κακό. Δεν έχω πρόβλημα. Απλά, άλλοι είναι καλοί, άλλοι είναι κακοί. Όπως και.. σε όποια χώρα και να είσαι. Δηλαδή, δεν έχω... με τους Τούρκους έχω λίγο, ας πούμε, ακούω Τούρκο και μου 'ρχεται κάτι αρνητικό στο μυαλό. Ναι, με τον Έλληνα δεν μπορώ να κάνω κάποιο συνδυασμό, λόγω της ιστορίας όταν ακούω Τούρκο, αυτό που 'ρχεται στο μυαλό είναι ένα σπαθί, ξέρω γω. Παιδικά τραύματα! Όταν ήμουν μικρή διάβαζα πάρα πολύ ιστορία, ίσως γι' αυτό.» (Μάνια, 31 ετών, αρ. Συνέντευξης 33)

18.1.1.α) Ο “ενσωματωμένος” μέσω του φόβου, στην κοινωνία εγκατάστασης: Έκφραση του ενσωματωμένου τύπου αποτελεί ο “ενσωματωμένος” μέσω του φόβου.

Εδώ τα άτομα είναι ενσωματωμένα με μία διαφοροποίηση ως προς τον τρόπο ενσωμάτωσης τους στην κοινωνία, ο οποίος πραγματοποιήθηκε μέσω του φόβου της απόρριψης. Τα άτομα που εντάσσονται στον τύπο αυτό λειτουργούν και αυτά καλύτερα στην κοινωνία που ζουν την καθημερινότητα τους, απ' ότι στην κοινωνία καταγωγής, ο τρόπος όμως που επιτεύχθηκε αυτό έγινε είτε βίαια, είτε τα πολιτισμικά περιβάλλοντα (της κοινωνίας καταγωγής και της κοινωνίας εγκατάστασης) είναι πολύ διαφορετικά μεταξύ τους, με την εσωτερικευμένη αντίληψη πως η κουλτούρα της κοινωνίας εγκατάστασης είναι σαφώς ανώτερη της κοινωνίας καταγωγής, με αποτέλεσμα λόγω του φόβου της απόρριψης, να αποσιωπάται πλήρως το πολιτισμικό περιβάλλον της χώρας καταγωγής.

Για την πρώτη περίπτωση, η ψυχολογική βία που δέχτηκαν τα άτομα αυτά στο σχολικό περιβάλλον δημιούργησε ένα πρότυπο συμπεριφοράς που επαναλαμβάνεται ακόμη και κατά την ενηλικίωση τους, σε πολλές από τις διαστάσεις της ζωής τους. Το πρότυπο αυτό αφορά συμπεριφορές αποσιώπησης

της καταγωγής λόγω του φόβου της απόρριψης. Άρα, γίνεται λόγος για μία βίαιη και αναγκαστική ενσωμάτωση στην κοινωνία, ώστε να μην βιώσουν την απόρριψη και απομονωθούν, όπως έγινε στο σχολικό περιβάλλον. Ίσως η βίαιη αυτή ενσωμάτωση να εξηγεί επίσης, τους λόγους που τα άτομα αυτά όταν επισκέπτονται τη χώρα καταγωγής νιώθουν κάτι οικείο. Κατά τα άλλα, τα άτομα αυτά λειτουργούν όπως ακριβώς και αυτά που ανήκουν στον τύπο του “ενσωματωμένου” στην κοινωνία εγκατάστασης, για αυτό και δεν αποτελεί ξεχωριστό τύπο αλλά έκφραση του “ενσωματωμένου” τύπου.

«Συνεντευξιαζόμενη: Ε, στην αρχή δεν πολυέκανα παρέες, δεν με κάνανε παρέα τα άλλα παιδιά λόγω ρατσισμού, μετά με τα χρόνια ..αναγκάστηκα να αλλάξω σχολείο.

Συνεντεύκτρια: Τι έγινε ακριβώς και άλλαξες σχολείο στην 1η δημοτικού; Μετά την 1η δημοτικού;

Συνεντευξιαζόμενη: Δεν είχα παρέες, δεν με κάνανε παρέα, και αποφάσισα με την μαμά να αλλάξω σχολείο, για καλύτερο περιβάλλον, να αποκτήσω παρέες και να είμαι γενικά.. δεν είχα άλλους συμμαθητές από ξένη χώρα, γενικά, ήμουν η μόνη που ήμουν από Αλβανία, και ένιωθα ρατσισμό.

Συνεντεύκτρια: Τι; Σου ‘χαν κολλήσει τη ρετσινιά; Πώς σε φωνάζανε;

Συνεντευξιαζόμενη: Δεν με φωνάζανε κάπως, απλά δε με κάνανε παρέα.

Από την 2α Δημοτικού, από όταν άλλαξα σχολείο, ήτανε καλύτερα τα πράγματα επειδή εντάχθηκα σε παρέες, γενικά, στο σύνολο των παιδιών, τους συμμαθητές μου. Ναι, έκανα παρέες και ήμουν καλύτερα.

Συνεντεύκτρια: Ντρεπόσουν να πεις στο σχολείο τη χώρα προέλευσής σου;

Συνεντευξιαζόμενη: Ναι.

Συνεντεύκτρια: Γιατί;

Συνεντευξιαζόμενη: Ε, για να μην αντιμετωπίσω πάλι αυτά που αντιμετώπιζα στο παλιό μου σχολείο.» (Μαρία, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 12)

«Συνεντεύκτρια: Έχεις κάνει σχέση με Έλληνα;

Συνεντευξιαζόμενη: Ναι.

Συνεντεύκτρια: Έλεγες στον κοινωνικό περίγυρο τη χώρα καταγωγής σου;

Συνεντευξιαζόμενη: Όχι.

Συνεντεύκτρια: Γιατί;

Συνεντευξιαζόμενη: Δε χρειάστηκε, ούτε με είχανε ρωτήσει, ούτε..

Συνεντεύκτρια: Δεν είχε κάποιο πρόβλημα, αυτός με αυτό;

Συνεντευξιαζόμενη: Όχι, όχι. Το ήξερε απ’ την αρχή.» (Μαρία, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 12)

«Συνεντευξιαζόμενη: Νιώθω Ελληνίδα, αλλά όταν πάω πάνω,

νιώθω πιο οικείο το περιβάλλον εκεί πέρα. Δεν μπορώ να στο εξηγήσω, είναι πολύ μπερδεμένο.» (Μαρία, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 12)

Επίσης, τα άτομα αυτά, συνήθως αποσιωπούν την καταγωγή τους και τη θρησκεία τους στο σχολείο, όχι γιατί έχουν δεχτεί κάποια ενέργεια εναντίον τους, αλλά από φόβο μην δεχτούν. Το ίδιο μοντέλο συμπεριφοράς συνεχίζουν και μετά την ενηλικίωση τους. Ο φόβος της απόρριψης λειτουργεί ανασταλτικά στο να εκφράζουν το περιβάλλον τους, την καταγωγή τους και τη θρησκεία τους.

«Συνεντεύκτρια: Στο σχολείο ντρεπόσουν να πεις την χώρα καταγωγής σου;

Συνεντευξιαζόμενος: Πιο μικρός το ψιλοαπόφευγα γιατί έβλεπα ότι το Πακιστάν είναι μία απ' τις χώρες που θεωρούνται τριτοκοσμικές. Ασυναίσθητα, κιόλας, το απέφευγα. Αλλά σιγά – σιγά με τα χρόνια κατάλαβα ότι αυτός είμαι. Δεν αλλάζει κάτι. Ακόμα και στις σχέσεις μου, ξέρω γω, αργότερα, ήτανε κάτι που το τόνιζα. Ξέρεις κάτι, ξεκινάει μια σχέση, να ξέρεις ότι η καταγωγή μου είναι απ' το Πακιστάν. Δε θέλω, αύριο – μεθαύριο, ξέρω γω, να σε φέρω εσένα σε δύσκολη θέση. Να μάθεις κάτι, ξέρω γω, από κάποιον άλλον και να μου πεις γιατί δεν μου το είπες; Δηλαδή, παλαιότερα σε μία σχέση δε θα το 'λεγα. Γιατί, κι ας είναι όπως σου είπα πριν, λόγω..

Συνεντεύκτρια: Ντρεπόσουν; Αισθανόσουν κάπως;

Συνεντευξιαζόμενος: Ντροπή όχι, απλά ήτανε.. ένιωθα κάπως διαφορετικά. Δεν ήθελα να νιώθω διαφορετικά. Ήθελα να είμαι μες στο σύνολο. Να είμαι μες στο σύνολο.» (Γιώργος, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 32)

«Συνεντεύκτρια: Ναι σου πω, έχεις βαπτιστεί;

Συνεντευξιαζόμενος: Όχι, κι ούτε θα 'θελα ποτέ μου. Όχι ότι..

Συνεντεύκτρια: Το Γιώργος από πού βγήκε; Έτσι από μόνο του;

Συνεντευξιαζόμενος: Όχι, όχι. Έμενα παλιά κοντά σ' ένα μοναστήρι. Και πήγαινα μετά το σχολείο και μου 'κανε μαθήματα μια καλόγρια, πολύ καλός άνθρωπος, Θεός σχωρέσ' την, η οποία μου 'λεγε ότι μοιάζω με τον ανιψιό της το Γιώργο. Ε, και εγώ το κράτησα, μου άρεσε...» (Γιώργος, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 32)

18.1.2) 2^{ος} τύπος: Ο “εν δυνάμει ενσωματωμένος”

Στον τύπο αυτό ανήκουν τα άτομα που λειτουργούν το ίδιο καλά και στις δύο κοινωνίες (κοινωνία καταγωγής και κοινωνία εγκατάστασης), με βασικό χαρακτηριστικό την ταυτοτική διάρρηξη ως προς τη μία και μοναδική

εθνική ταυτότητα και τον παράγοντα του χρόνου να λειτουργεί υπέρ της ενσωμάτωσής τους.

Τα άτομα αυτά διατηρούν πολύ καλές σχέσεις με το κοινωνικό περιβάλλον της χώρας καταγωγής και νιώθουν το ίδιο άνετα να κινούνται και στις δύο κοινωνίες. Δεν αισθάνονται ξένα ή σε περιβάλλον μη οικείο όταν βρίσκονται στην χώρα καταγωγής τους.

«Συνεντευξιαζόμενος: Και για να δω τους συγγενείς αλλά και επειδή μ' αρέσει. Δεν έχω κάποιο θέμα, παράδειγμα, γιατί είμαι στην Αλβανία, πώς είναι έτσι εδώ πέρα; Έχω και την παρέα.
Συνεντεύκτρια: Α, έχεις φίλους πάνω;
Συνεντευξιαζόμενος: Ε, έχω φίλους, βγαίνω με τα παιδιά πάνω...»
(Νίκος, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 2)

Τα άτομα αυτά είχαν σχεδόν όλες τις προδιαγραφές να ενταχθούν στον ενσωματωμένο τύπο, ήρθαν σε μικρή ηλικία στην Ελλάδα, φοίτησαν στο ελληνικό σχολείο, έχουν φίλους, κοινωνική και προσωπική ζωή. Το διαφοροποιώ στοιχείο έγκειται στο γεγονός πως αντιμετώπισαν κάποιες δυσκολίες στην ένταξη τους στην κοινωνία της χώρας εγκατάστασης και πιθανόν να οδηγήθηκαν στο να δημιουργηθεί ο τύπος αυτός.

Οι δυσκολίες σχετίζονταν με την προσπάθεια τους να ενταχθούν σε ένα φιλικό πλαίσιο και ο τρόπος που τους έβλεπε η κοινωνία στην οποία έχουν εγκατασταθεί. Άρα, ο φιλικός περίγυρος, που στην περίπτωση αυτή δεν υπήρχε τουλάχιστον αρχικά, ώθησε τα άτομα αυτά να διατηρήσουν καλές σχέσεις και δεσμούς με τη χώρα καταγωγής και κυρίως να αισθάνονται άνετα στο εκεί περιβάλλον. Να σημειωθεί πως οι καλές σχέσεις προϋπήρχαν γιατί και οι γονείς των ατόμων του τύπου αυτού διαπιστώνεται πως έχουν κρατήσει καλές σχέσεις και επαφές με την κοινωνία καταγωγής.

«Συνεντεύκτρια: Όταν σκέφτεσαι την Αλβανία ποιο είναι το πρώτο πράγμα που σου έρχεται στο μυαλό;
Συνεντευξιαζόμενος: Οι συγγενείς μου. Γιατί εδώ δεν έχω κανέναν. Δυσκολεύτηκα να μπω στην παρέα, όπως έχουμε πει και όταν πήγαινα εκεί πέρα είμαι πολύ κοντά και μου φαινότανε κάπως παράξενο.
Συνεντεύκτρια: Που έχεις συγγενείς ας πούμε κοντά σου;
Συνεντευξιαζόμενος: Που είναι τόσο κοντά με μένα. Γιατί εκτός από την οικογένειά μου κάποτε, δεν είχα κάποιον κοντά σε μένα.» (Νίκος, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 2)

«Συνεντευξιαζόμενη: Εγώ για την Ελλάδα ήμουν πάντα Τουρκάλα, όπως και τον θείο μου, ας πούμε, που τον φωνάζουνε *Τουρκάκι!*» (Μαρία, 33 ετών, αρ. Συνέντευξης 28)

Πέρα από τους παράγοντες αυτούς, η ύπαρξη παιδικών ευτυχισμένων αναμνήσεων, ευνοεί την δημιουργία του τύπου αυτού. Αυτό είναι λογικό για τα παιδιά που ήρθαν σε μεγαλύτερη ηλικία από την προσχολική και έχουν ζήσει σε ένα άλλο περιβάλλον γνωρίζοντας μία άλλη κοινωνικοποίηση. Η ύπαρξη αναμνήσεων ευνοεί τις σχέσεις και τις επαφές με τη χώρα καταγωγής και άρα ωθεί το άτομο να ενταχθεί στον τύπο αυτό και να λειτουργεί στο ενδιαμέσο, το ίδιο καλά δηλαδή και στις δύο κοινωνίες.

«Συνεντεύκτρια: Έ, όταν την επισκέπτεσαι, τι νιώθεις ;
Συνεντευξιαζόμενη: Χαρά.
Συνεντεύκτρια: Σου αρέσει εκεί;
Συνεντευξιαζόμενη: Πολύ !!
Συνεντεύκτρια: Έχει ωραία φύση;
Συνεντευξιαζόμενη: Δεν είναι μόνο η φύση ... είναι οι συγγενείς μου εκεί, είναι οι παιδικές μου αναμνήσεις εκεί, είναι ένα κομμάτι μου εκεί.» (Χριστίνα , 17 ετών, αρ. Συνέντευξης 9)

Το να μείνουν κάποια στιγμή στην κοινωνία καταγωγής τους δεν αποτελεί πρόβλημα για τα παιδιά αυτά εφόσον κινούνται άνετα και στις δύο κοινωνίες. Θεωρούν πως ανήκουν και στις δύο κοινωνίες και μπορούν να λειτουργήσουν το ίδιο καλά.

«Συνεντευξιαζόμενος: Έχω και τις δύο κουλτούρες. Μισό – μισό θα μπορούσα να πω, αλλά επειδή είμαι στην Ελλάδα πάω στο μισό της Ελλάδας. Όταν είμαι στην Αλβανία είμαι στο μισό της Αλβανίας.
Συνεντεύκτρια: Πού λειτουργείς εσύ όμως καλύτερα; Σε ποια απ' τις δύο;
Συνεντευξιαζόμενος: Δεν έχω κάποιο θέμα. Μου φαίνεται το ίδιο πλέον.
Συνεντεύκτρια: Ποια προτιμάς;
Συνεντευξιαζόμενος: Και οι δυο. Δεν ... 50 – 50. Οποιαδήποτε...δεν μπορώ να κρίνω αν είναι καλύτερα εδώ ή καλύτερα εκεί πέρα και δεν έχω θέμα να ξαναγυρίσω, ε, αρκεί να μπορώ να συντηρηθώ, συντηρηθούμε. Αυτό.» (Νίκος, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 2)

«Συνεντευξιαζόμενη: Έχει μία τούρκικη σημαία, την έβλεπα, τα 'παιρνα λίγο στο κρανίο. Ήμουν και πιο μικρή. Αλλά είναι πολύ ωραία. Είναι πάρα πολύ ωραία. Το φαΐ τους.. Έχει.. Είναι πάρα πολύ ωραία. Μ' αρέσει. Σου 'πα θα μπορούσα να μείνω εκεί.» (Μαρία, 33 ετών, αρ. Συνέντευξης 28)

Η γνώση της μητρικής γλώσσας είναι περίπου στο ίδιο επίπεδο με τη γνώση της γλώσσας της χώρας εγκατάστασης, γεγονός που διευκολύνει την επικοινωνία τους με τα άτομα της κοινωνίας καταγωγής. Και πάλι επειδή η γνώση της γλώσσας καταγωγής συμβαίνει κατά κόρον στον ιδιωτικό χώρο του σπιτιού, σημαίνει πως οι γονείς τη χρησιμοποιούν και μεταλαμπάδευσαν τη γνώση τους αυτή στα παιδιά τους. Άρα, στην περίπτωση αυτή, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις των γονιών τους αναπαράγονται στα παιδιά τους. Αυτό δεν συμβαίνει μόνο με την γλώσσα αλλά και με άλλες αντιλήψεις, στάσεις και αξίες που συνδέονται με τον χώρο της οικίας και των προσωπικών σχέσεων.

«Συνεντευξιαζόμενος: Να μιλάω, να γράφω, να ακούω, δεν έχω κανένα απολύτως θέμα. Σαν τα ελληνικά.

Συνεντεύκτρια: Πού τα ‘μαθες;

Συνεντευξιαζόμενος: Στο σπίτι βασικά... Ε, μητέρα μου δε δουλεύει, δεν την άφηνε ο πατέρας μου και με τον πατέρα μου μιας και πάω και γω μαζί του, τους βλέπω συχνά, σχεδόν όχι κάθε μέρα, κάθε ώρα μαζί είμαστε.

Συνεντεύκτρια: Εσύ θα αφήνεις τη γυναίκα σου να δουλεύει;

Συνεντευξιαζόμενος: Όχι.

Συνεντεύκτρια: Γιατί;

Συνεντευξιαζόμενος: Γιατί, εντάξει, δεν είμαι της νοοτροπίας στο σπίτι, νοικοκυρά, πιάτα, σφουγγάρισμα και τέτοια. Λόγω ότι η γυναίκα είναι, πώς να στο πω, κάτι το οποίο δεν μπορείς να το υπερφορτώσεις να κάνει πράγματα. Είναι για απαλά πράγματα, πώς να στο πω.» (Νίκος, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 2)

Ο τρόπος που βλέπουν τους Έλληνες, δεν διαφοροποιείται ιδιαίτερα από αυτόν που βλέπουν για τους ανθρώπους της κοινωνίας καταγωγής τους. Η άνεση στη μετάβαση από την μία κουλτούρα στην άλλη είναι εμφανής και από το στοιχείο αυτό.

«Συνεντευξιαζόμενη: Μ’ αρέσει που είναι άνθρωποι, οι οποίοι δε θα.. που ‘ναι έξω καρδιά. Αλλά θα σου πω ότι έτσι είναι και οι Τούρκοι. Δεν έχει διαφορά για μένα. Εγώ αυτό.. τη μόνη μικρή διαφορά, που σου ‘πα, που βλέπω, είναι ο σεβασμός. Δε βλέπω καμία άλλη διαφορά. Έτσι είναι και αυτοί γλεντζέδες.. Γι’ αυτό σου λέω είναι νοοτροπία.... οι Έλληνες και οι Τούρκοι έχουνε την ίδια νοοτροπία.» (Μαρία, 33 ετών, αρ. Συνέντευξης 28)

Το άτομο που ανήκει στον τύπο αυτό, δεν επηρεάζεται από τα πειράγματα των ανθρώπων της κοινωνίας καταγωγής του και αντιλαμβάνεται πως απλά

αστειεύονται. Οι καλές σχέσεις και επαφές που έχει διατηρήσει με την κοινωνία καταγωγής αλλά και καλή γνώση της γλώσσας, επιτρέπει το ίδιο πείραγμα που θα γινόταν στον “ενσωματωμένο” τύπο, να μεταφραστεί ως αστείο και όχι να το εκλάβει ως εχθρική αντιμετώπιση.

«Συνεντεύτρια: Καλά δε μου είχες πει ότι σου πετάνε σπόντες;
Συνεντευξιαζόμενη: Ε ναι, καλά εντάξει για πλάκα αλλά εμένα μ' αντιμετωπίζουν καλά....Όταν μιλάω ελληνικά καμιά φορά επειδή ας πούμε μπορεί να το πω στη μαμά μου να το πει κάτι που δεν ξέρω, μια λέξη, ε...λένε ας πούμε μην μιλάς ελληνικά εδώ, για πλάκα βέβαια αλλά... αυτό.» (Άντα, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 8)

Επίσης, άλλο ένα σημαντικό χαρακτηριστικό που αναδύθηκε από την ανάλυση των στοιχείων της έρευνας, αφορά **την υιοθέτηση χαρακτηριστικών και πρακτικών και από τη μία κουλτούρα και από την άλλη, δημιουργώντας μία νέα τρίτη κουλτούρα. Ουσιαστικά πρόκειται για μίξη των στοιχείων των δύο πολιτισμών. Στον “εν δυνάμει ενσωματωμένο” και στις εκφάνσεις του, οι οποίες ακολουθούν στην ανάλυση, αυτό γίνεται εμφανές και ξεκάθαρο.**

Είναι λογικό το οικογενειακό περιβάλλον να αναπαράγει μέρος των αντιλήψεων που γνώρισε κατά την κοινωνικοποίηση του στη χώρα καταγωγής. Η επανακοινωνικοποίηση τους στη χώρα που τελικά εγκαταστάθηκαν, δεν σημαίνει ότι έσβησε όλες τις αντιλήψεις, σημαίνει απλά ότι η πρώτη γενιά άφησε πίσω της μέρος μόνο των αντιλήψεων που δεν την εξυπηρετούσαν πλέον στην καινούρια κοινωνία και δημιούργησε χώρο να υιοθετήσει νέες που την εξυπηρετούν καλύτερα. Τα παιδιά τους, με τη σειρά τους, που γνώρισαν την άμεση και πρώτη κοινωνικοποίηση στο χώρο του σπιτιού τους, έγιναν φορείς μέρους των αντιλήψεων των γονιών τους αλλά στο σχολείο, μέσω του οποίου κοινωνικοποιήθηκαν στο ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο, έγιναν φορείς των αντιλήψεων της κοινωνίας εγκατάστασης. Έτσι συνδυάζουν στοιχεία και από τις δύο κοινωνίες, δημιουργώντας μία τρίτη υβριδική.

«Συνεντεύτρια: Νιώθεις ότι ανήκεις σε κάποια άλλη κουλτούρα απ' αυτές τις δύο ;
Συνεντευξιαζόμενη: Όχι, βασικά είναι μείξη ανάμεσα σ' αυτήν και την ρουμάνικη.» (Ντάρια, 19 ετών, αρ. Συνέντευξης 17)

«Συνεντευξιαζόμενη: Ε..., δεν μπορώ να σου πω κάτι κάθετο, να σου πω την αλήθεια. Είναι αυτό το..., πάλι το ενδιάμεσο, κάποια

στοιχεία από δω κάποια από την άλλη κουλτούρα..., έχω φτιάξει δικιά μου κουλτούρα (γελάει).» (Μαρία, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 21)

18.1.2.α) Μία εναλλακτική μορφή του “εν δυνάμει ενσωματωμένου” είναι ο “εν δυνάμει ενσωματωμένος” με έντονα στοιχεία από τη χώρα εγκατάστασης: Τα άτομα εδώ μπορούν να λειτουργούν εξίσου καλά και στις δύο κοινωνίες αλλά έχουν υπερισχύσει κάποια στοιχεία της κοινωνίας όπου τα άτομα ζουν την καθημερινότητά τους, που σχετίζονται με τη διάσταση του φύλου και τη θέση της γυναίκας. Στον τύπο αυτό εντάσσονται λοιπόν κατά κόρον κορίτσια, στων οποίων τη χώρα καταγωγής, η θέση της γυναίκας είναι υποβαθμισμένη και θεωρούνται παραδοσιακά πιο πατριαρχικές κοινωνίες.

Ενώ έχουν πολύ στενές επαφές και σχέσεις με την κοινωνία καταγωγής, γνωρίζουν αρκετά καλά τη μητρική τους γλώσσα, μπορούν να λειτουργούν εξίσου καλά και στην εκεί κοινωνία, λόγω της θέσης της γυναίκας, που μειονεκτεί σημαντικά σε σχέση με τον ρόλο των αντρών, δεν θέλουν να επιστρέψουν και να μείνουν στην χώρα καταγωγής τους. Έτσι δημιουργείται μέσα τους μία σύγκρουση. Μία σύγκρουση ανάμεσα στα θέλω τους και στα θέλω της οικογένειάς τους.

«Συνεντεύκτρια: Θα σου άρεσε δηλαδή να γυρίσεις;

Συνεντευξιαζόμενη: Α να γυρίσω..., μόνιμα; Δεν ξέρω. Ειδικά την τελευταία φορά που πήγαμε δε μου πολυάρεσε χειμώνας ήταν. Συνήθως πηγαίναμε καλοκαίρι και είναι πιο ωραία, μαζεύει κόσμο εκεί πέρα και άλλοι συγγενείς που έρχονται απ' έξω, αλλά το χειμώνα είναι πολύ καταθλιπτικά εκεί.

Συνεντεύκτρια: Έχει ζωή;

Συνεντευξιαζόμενη: Όχι, καθόλου. Ειδικά εκεί για τα κορίτσια...» (Μέγκυ, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης 22)

«Συνεντευξιαζόμενη: ...Αλλά περισσότερο στην ελληνική, να σου πω την αλήθεια. ... και απ' τα δύο. Και από κει έχω, πράγματα παίρνω και από δω, απλά λίγο περισσότερο από δω....ρε παιδί μου, μας αντιμετωπίζουμε πολλές φορές όταν πάμε στο χωριό, επειδή περισσότερο τα κορίτσια ντυνόμαστε πιο, προσέχουμε τον εαυτό μας, βαφόμαστε, κάνουμε, ράνουμε, τα μαλλιά μας, τα αξεσουάρ που φοράμε, και όλα αυτά, τα θεωρούνε λίγο πολυτέλεια ξέρεις κάτι, στην Αλβανία θα θεωρήσουνε, όχι σε όλα τα μέρη, βέβαια, θα θεωρήσουνε ότι μία κοπέλα με ένα αγόρι δεν κολλάει εύκολα σε παρέα... Να κάνουνε δηλαδή παρέα ένα αγόρι με ένα κορίτσι σε κάποια μέρη. Ε, στην Ελλάδα το 'χουμε κάτι φυσιολογικό, απόλυτα φυσιολογικό, δηλαδή πολλά κορίτσια πιο πολύ παρέα

κάνουν με αγόρια ή κάποιο αγόρι με κορίτσια... Δηλαδή, δεν θα μπορούσα να μείνω εκεί για πολύ, απλά δεν θέλω... δηλαδή θέλω να πάω, να μείνω, να τη χορτάσω, να κάνω όσα θέλω να κάνω και μετά να φύγω, αλλά να μείνω εκεί, με τίποτα!» (Χριστίνα, 17 ετών, αρ. Συνέντευξης 9)

«Συνεντεύκτρια: Μου ‘λεγες για την αλβανική νοοτροπία ότι...; Συνεντευξιαζόμενη: Γενικά και οι δικοί μου, επειδή το ‘χω συζητήσει με την μητέρα μου προσωπικά, δεν είναι ότι της αρέσει και πάρα πολύ το να δημιουργήσω μία οικογένεια εδώ...το ‘χουμε συζητήσει και οικογενειακώς, το να φύγουμε, να πάμε στην Αλβανία. Το μόνο εμπόδιο απ’ όλη την οικογένεια είμαι εγώ! Δεν μπορώ, γιατί ναι, ωραία, ξέρω να μιλάω, ξέρω να γράφω, να διαβάζω τα πάντα, αλλά το να φύγω από δω και να πάω πανω.. δε θέλω.» (Ελένη, 20 ετών, αρ. Συνέντευξης 29)

Η διάρρηξη της ταυτότητας είναι περισσότερο από εμφανής, στην περίπτωση αυτή. Σε ένα βαθύ και εσωτερικό επίπεδο δεν ξέρουν τι θα πρέπει να διαλέξουν. Οι επιταγές της οικογένειάς τους έρχονται σε σύγκρουση με τα δικά τους θέλω και όνειρα. Έχουν κοινωνικοποιηθεί και κατά συνέπεια ενστερνιστεί αντιλήψεις, τρόπο ζωής, στάσεις, αξίες και πεποιθήσεις της κοινωνίας που ζουν την καθημερινότητά τους και δεν είναι εύκολο να συμβιβαστούν με πρότυπα διαφορετικά από αυτά. Έτσι η εσωτερική σύγκρουση που βιώνουν, μεταξύ δύο πολιτισμικών προτύπων, είναι αρκετά ισχυρή.

18.1.2.β) Άλλη μία εναλλακτική μορφή του “εν δυνάμει ενσωματωμένου” είναι ο “αναζητητής”: Τα άτομα λειτουργούν εξίσου καλά και στις δύο κοινωνίες, αλλά δεν έχουν ιδιαίτερα ανεπτυγμένο το αίσθημα του ανήκειν για καμία από τις δύο κοινωνίες. Αρνητικές βιωματικές εμπειρίες είτε στη χώρα καταγωγής είτε στη χώρα εγκατάστασης, πιθανόν να ώθησε τα άτομα αυτά να αναζητούν μία τρίτη κοινωνία, της οποίας θέλουν να γίνουν μέλη. Τα άτομα αυτά δεν είναι πολύ δεκτικά στο να αναμείξουν τις δύο κουλτούρες, φαινομενικά βέβαια παρουσιάζονται ότι τις αναμειγνύουν αλλά η βαθύτερη ανάλυση έδειξε πως τις απορρίπτουν. Ενδεχομένως, να θεωρούν ασυναίσθητα πως η τοποθέτηση τους εαυτού τους σε μία τρίτη κοινωνία, πιθανόν να απαλύνει τον πόνο που νιώθουν από τις εμπειρίες αυτές.

«Συνεντεύκτρια: Όταν έφυγες πώς ένιωσες;
Συνεντευξιαζόμενος: Χμ, καλά.
Συνεντεύκτρια: Ναι;
Συνεντευξιαζόμενος: Γιατί ήθελα να ‘ρθω.
Συνεντεύκτρια: Γιατί;

Συνεντευξιαζόμενος: Δε ξέρω, ήθελα να αλλάξω περιβάλλον, ήθελα να γνωρίσω καινούργιο κόσμο, εντάξει και η μάνα μου ήτανε εδώ... Τελευταία φορά ανέβηκα για να δω τα αδέρφια μου, τον πατέρα μου, κι άλλους συγγενείς εντάξει, που είναι εκεί.

Συνεντεύκτρια: Όταν σκέφτεσαι τη χώρα καταγωγής ποιο είναι το πρώτο πράγμα που σου έρχεται στο μυαλό; Το πρώτο πράγμα; Να είσαι εκεί;

Συνεντευξιαζόμενος: Όχι, το αντίστροφο θα σου έλεγα. Να μην είσαι εκεί!... Να μην είσαι εκεί. Δηλαδή, εντάξει, δεν είναι κάτι θετικό που θα σκεφτώ το πρώτο πράγμα για τη χώρα μου. Είναι κάτι αρνητικό... Σαν εικόνα θα σου πω, μελαγχολία, στεναχώρια.

Συνεντεύκτρια: Να σε ρωτήσω νιώθεις ότι ανήκεις σε κάποια άλλη κουλτούρα από αυτές τις δύο;

Συνεντευξιαζόμενος: Ε, ναι.

Συνεντεύκτρια: Σε ποια;

Συνεντευξιαζόμενος: Και να..., αυτό είναι το δύσκολο, ότι δε ξέρω αυτή ποια είναι ακριβώς... Δεν είμαι σίγουρος ότι αυτό είναι π.χ. στην Αγγλία, αυτή η κουλτούρα που μου ταιριάζει πιο πολύ. Ε, και σκέφτομαι ότι ποια έτσι μου ταιριάζει πιο πολύ; Η αγγλική κουλτούρα, αλλά να το πούμε 100 τα 100 σιγουριά, δεν μπορώ να το πω αυτό... Ξέρω γω, απ' όσο έχω ακούσει βέβαια και από όσα μπορεί και να 'χω δει λίγο και στην τηλεόραση, είναι η οργάνωση, και ήδη ελπίζω, θέλω να μάθω τα αγγλικά επειδή είναι μία διεθνής γλώσσα την οποία μιλάνε πάρα πολλοί άνθρωποι και θέλω να μπω γιατί νιώθω και εγώ σ' αυτήν την ομάδα που ξέρουν αυτή τη γλώσσα...» (Σέρτζιου, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 6)

«Συνεντεύκτρια: Όταν πας πάνω, πώς σε αντιμετωπίζουν οι συγγενείς και φίλοι;

Συνεντευξιαζόμενος: Ωχ, εκεί νιώθω ξένος πάλι, να σου πω την αλήθεια.

Συνεντεύκτρια: Γιατί ;

Συνεντευξιαζόμενος: Ε, γιατί; Είναι... πάλι δε ξέρεις πώς θα συμπεριφέρεσαι. , εδώ πέρα είσαι πιο ανοιχτός, εκεί πέρα είναι πολύ κλειστοί οι άνθρωποι. Δεν είναι... όχι ότι είναι κλειστοί, ας πούμε, αλλά, άμα σε βλέπουν πρώτη φορά, εντάξει, δε θα σου μιλήσουν και πολύ, πάρα πολύ καλά, δηλαδή, πολύ ευγενικά....Ε, δεν ήθελα να πάω..

Συνεντεύκτρια: Και τον λες :«σα ξένος», δηλαδή ήτανε επιφυλακτικοί μαζί σου στην αρχή ; Σε βλέπανε...;

Συνεντευξιαζόμενος: Οι φίλοι ήτανε πολύ καλοί, ας πούμε, συμπεριφορά είχανε πολύ καλή συμπεριφορά, αλλά, εντάξει, με τους άλλους μετά, μέχρι να γνωρίσεις τα άλλα άτομα, ε, θέλει μια μέρα – δύο μέρες να δουν τις Στην αρχή, βέβαια, εντάξει, απάθεια, αδιαφορία, όπως και εδώ πέρα ήτανε στην αρχή, ειδικά στο σχολείο.

Συνεντεύκτρια: Νιώθεις ότι ανήκεις και σε κάποια άλλη κουλτούρα από αυτές τις δύο ;

Συνεντευξιαζόμενος: Εκτός από αυτές τις δύο ; Ε, εντάξει, αυτό, στην αμερικάνικη, γιατί ακούω πολύ ξένη μουσική. Δεν ακούω πολύ ελληνική μουσική, ας πούμε. Κι αν ακούω ελληνική, ακούω κυρίως αυτά που παίζουνε στο MTV και στα ραδιόφωνα, ας πούμε. Αλλά η λαϊκή δε μ' αρέσει. Ούτε η ελληνική. Είναι

γούστα.» (Κωνσταντίνος, 25 ετών, αρ. Συνέντευξης 5)

18.1.2.γ) Ακόμα μια μορφή του “εν δυνάμει ενσωματωμένου” είναι τα άτομα του «αέρα». Τα άτομα νιώθουν κυριολεκτικά ότι ανήκουν στον “αέρα” ή αλλιώς, πως δεν ανήκουν πουθενά. Διαπιστώνονται ισχυροί δεσμοί και επαφές με την κοινωνία της χώρας καταγωγής αλλά και αυτής στη χώρα εγκατάστασης. Φαίνεται επιφανειακά πως λειτουργούν και νιώθουν καλά στην κοινωνία που διαμένουν και ζουν τη ζωή τους, αλλά η ανάλυση των στοιχείων έδειξε πως νιώθουν ότι ανήκουν στο πουθενά. Δεν επιλέγουν την τακτική του να φτιάξουν μία τρίτη δική τους κουλτούρα, απορρίπτουν και τις δύο κοινωνίες γιατί δεν νιώθουν ότι ανήκουν σε αυτές. Επίσης, δεν εξέφρασαν την επιθυμία να ενταχθούν σε μία τρίτη κοινωνία, όπως ο “αναζητητής”. Αυτοπροσδιορίζονται βάσει των αντιλήψεων που σχηματίζει η κοινωνία για αυτούς και υιοθετούν την ανάλογη ταυτότητα.

«Συνεντεύκτρια: Ξέρεις τι ; μου έκανε εντύπωση που μου λες : «δική σας χώρα είναι», δηλαδή δε τη νιώθεις και δική σου χώρα; Συνεντευξιαζόμενη: Δεν την νιώθω ακόμα... Κοίτα δεν έχω ούτε εκεί ότι είναι η χώρα μου ούτε εδώ ότι είναι η χώρα μου. Είναι κάπως παράξενο. Αλλά δεν έχω ούτε κει ούτε εδώ.» (Κατερίνα, 21 ετών, αρ. Συνέντευξης 16)

«Συνεντευξιαζόμενη: Μα στο είπα και πριν. Είναι η δεύτερη φορά που στο αναφέρω. Δεν ανήκω πουθενά. Δεν ανήκω. Δεν μπορώ να πω ότι ταυτίζομαι πλήρως με τη δικιά μου, ούτε με την άλλη. Ούτε με την ποντιακή κουλτούρα πλήρως ούτε με την άλλη πλήρως... Ανήκω σε μένα. Δεν ανήκω πουθενά. Όχι. Το νιώθω πολύ. Μ’ αρέσει ο τρόπος ζωής των ντόπιων, που είναι πιο ελεύθεροι, πιο ανοιχτοί ορίζοντες. Αλλά σ’ αυτούς είμαι μια Ρωσοπόντια, στους δικούς μου είμαι μια περίεργη, με τους οποίους δεν μπορώ να συνεννοηθώ. Κατάλαβες; Οπότε εγώ δεν ανήκω ούτε εκεί, ούτε εκεί. Είμαι μόνη μου μια, ξέρω γω, μια απροσάρμοστη, μια απροσάρμοστη ή πως το λένε..» (Δέσποινα, 36 ετών, αρ. Συνέντευξης 30)

18.1.2.δ) Ίσως η πιο ενδιαφέρουσα εναλλακτική μορφή του “εν δυνάμει ενσωματωμένου” είναι αυτή του κατά φαντασίαν “ξένου”: Τα άτομα εδώ δεν θεωρούν τους εαυτούς τους μέλη της κοινωνίας εγκατάστασης, αλλά της κοινωνίας καταγωγής, ωστόσο δεν γνωρίζουν τη μητρική τους γλώσσα παρά μόνο προφορικά και δεν γνωρίζουν σχεδόν τίποτα για τη χώρα καταγωγής τους, ούτε την έχουν επισκεφτεί ποτέ. Η θρησκεία των ατόμων, η οποία

επεκτείνεται σε εκφάνσεις και διαστάσεις της καθημερινής ζωής τους, καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο ζωής τους και προσανατολίζει σε μία κοινωνικοποίηση βάσει της χώρας καταγωγής και στο αίσθημα του ανήκειν σε αυτήν. Μόνο όμως στη φαντασία των ατόμων αυτών υπάρχει κοινωνικοποίηση βασισμένη στη χώρα καταγωγής. Αυτό που διαπιστώνεται είναι κοινωνικοποίηση βάσει θρησκείας.

Αν δεν υπήρχε η διάσταση της θρησκείας, η οποία καθορίζει ρητά εκφάνσεις και διαστάσεις της ζωής τους που επεκτείνονται πέρα από το επίπεδο της απλής πίστης και πνευματικότητας, τα άτομα αυτά θα εντασσόταν άνετα στον “ενσωματωμένο” τύπο. Οι αυστηρές πρακτικές της όμως, που αγγίζουν την ιδιωτική ζωή των ατόμων, λειτουργούν σαν φορέας συσπείρωσης και κοινωνικής συνοχής για τους πιστούς. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα της υιοθέτηση μιας ταυτότητας προερχόμενης από τη χώρα καταγωγής, που όμως δεν ανταποκρίνεται στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων που την φέρουν.

Για παράδειγμα, στην περίπτωση αυτή, η θρησκεία καθορίζει από το τι θα φάνε τα άτομα που την ασπάζονται, έως τι εθνικότητας και θρησκείας θα είναι ο σύζυγος τους. Η θρησκεία, σαν θρησκεία από μόνη της εμπεριέχει τα τελετουργικά της και της πρακτικές της, εναπόκειται όμως στη διακριτική ευχέρεια των ανθρώπων μέχρι που θα υιοθετήσουν τις πρακτικές αυτές και αυτό βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με τις σχέσεις με τους γονείς και τις αναπαραστάσεις που αναπαράγονται στο οικογενειακό περιβάλλον.

«Συνεντεύτρια: Δηλαδή σκέφτεστε να φύγετε;

Συνεντευξιαζόμενη: Ε, λόγω κρίσης και ανεργίας, υπήρχε.. περίπτωση τέτοια. Αλλά, επειδή έχω και το σχολείο εγώ... Τώρα είναι κρίμα να αφήσω το σχολείο και να πάω ξανά στην Ινδία και δε ξέρω και τίποτα από την Ινδία.... Δεν την έχω επισκεφθεί ποτέ την Ινδία...

Συνεντεύτρια: Μου είπες τα ινδικά τα γνωρίζεις να μιλάς;

Συνεντευξιαζόμενη: Ναι.

Συνεντεύτρια: Όχι να γράψεις και να διαβάζεις;

Συνεντευξιαζόμενη: Τσου, τσου, τσου, Δε.. δε μου έβγαιναν τα ινδικά. Δηλαδή, αυτή η πρόταση που θέλω να πω στα ινδικά, θα το κάνω δύο λεπτά να το επεξε..., να το πω. Πώς θα το πω; Ενώ στα ελληνικά την έλεγα κατευθείαν.... ήρθα πέντε – έξι χρονών εδώ... Στο σχολείο απλώς, ενδιαφέρονταν για τη χώρα μου, συνέχεια, ας πούμε σε διάφορα μαθήματα ‘κάναν με project για την Ινδία, ας πούμε, για.. για τι κουλτούρα είχε εκεί πέρα, τι ήθη και έθιμα είχε, και δεν.. δεν είχε τύχει ποτέ κάτι σαν ρατσιστική συμπεριφορά, ας πούμε στα εισαγωγικά.

Συνεντεύτρια: Θα ‘θελες να παντρευτείς Έλληνα;

Συνεντευξιαζόμενη: Δε νομίζω.

Συνεντεύκτρια: Γιατί;

Συνεντευξιαζόμενη: Δε ξέρω. Να ‘ναι απ’ τη χώρα μου; Ε, τι άλλο; Να εργάζεται και αυτός, να δουλεύει, απλώς για Έλληνα συγκεκριμένα δε το ξέρω και δε νομίζω κιόλας... Λόγω θρησκείας κιόλας. Γιατί εδώ άλλη θρησκεία εκεί άλλη θρησκεία.

Συνεντεύκτρια: Τι θρησκεία είναι εκεί;

Συνεντευξιαζόμενη: Εγώ είμαι Σιχ, προσωπικά και εδώ είναι Χριστιανισμός, οπότε καμία σχέση. Πιστεύεις σε δέκα θεούς, ωραία, σα δέκα εντολές που είναι εδώ πέρα στην Ελλάδα, κάπως παρόμοια είναι, δε τρώς κρέας, δε παίρνεις ναρκωτικά, δεν πίνεις, εννοείται... αλλά ας πούμε, εμένα προσωπικά μου αρέσει να στολίζω το δέντρο, να στολίζω το σπίτι μου, για να σεβαστώ την Χριστιανική θρησκεία.... Τρώμε κάθε απόγευμα μαζί, μαζί. Δεν .. δηλαδή, αν ο μπαμπάς αργήσει, λογικό πράγμα να τον περιμένουμε για να ‘ρθει να φάμε μαζί. Πολύ σπάνια τυχαίνει να φάμε εμείς και να φάει εκείνος μόνος του. Μαζί τρώμε συνήθως.

Συνεντεύκτρια: Εσύ σε ποια κουλτούρα λειτουργείς καλύτερα; Που νιώθεις, ρε παιδί μου, ότι είναι πιο κοντά στον χαρακτήρα σου;

Συνεντευξιαζόμενη: Στην Ινδική. Ανάλογα με την σκέψη, με χαρακτήρα, πώς είναι, εδώ πέρα είναι πολύ ανοιχτά τα πράγματα, για τους νέους μιλάω έτσι; «Να τους πας, πας Εκκλησία; - Μια φορά το χρόνο». Εγώ που πάω κάθε Σάββατο τι να πω, με περνάνε για τρελή, έτσι; » (Γιασμίν, 17 ετών, αρ. Συνέντευξης 13)

18.1.3) 3^{ος} τύπος: Ο “ξένος”

Ο τύπος αυτός κρατάει πιστά τα εθνικά χαρακτηριστικά της χώρας καταγωγής και αντιστέκεται σθεναρά στα εθνικά χαρακτηριστικά της χώρας εγκατάστασης. Επικεντρώνεται περισσότερο στα αρνητικά της χώρας υποδοχής και στα θετικά της χώρας καταγωγής σε ένα επίπεδο φαντασιακό, που σε πολλές των περιπτώσεων μετατρέπεται σε πραγματικό.

Το μοναδικό κοινό στοιχείο με τον “ενσωματωμένο” είναι πως λόγω του χρονικού διαστήματος που έχει εγκατασταθεί στην κοινωνία υποδοχής, έχει συνηθίσει μία καθημερινότητα και λειτουργεί το ίδιο καλά στην κοινωνία υποδοχής. Μοιάζει επίσης, με τον “εν δυνάμει ενσωματωμένο” στο ότι κινείται με άνεση και στις δύο κοινωνίες αλλά διαφοροποιείται στο που νιώθει ότι ανήκει και ξεκάθαρα δεν νιώθει ότι ανήκει στην κοινωνία υποδοχής αλλά σε αυτή της χώρας καταγωγής. Ο τύπος αυτός συνδέεται με την ηλικία εγκατάστασης στη χώρα υποδοχής.

«Συνεντεύκτρια: Πριν πόσο καιρό η τελευταία φορά ;

Συνεντευξιαζόμενη: Πριν δύο χρόνια δυστυχώς.

Συνεντεύκτρια: Και πόσο καιρό έκασες ;

Συνεντευξιαζόμενη: Ένα μήνα.

Συνεντεύκτρια: Για ποιους λόγους πήγες ;

Συνεντευξιαζόμενη: Για να δω την οικογένειά μου. Όλη η οικογένειά μου είναι εκεί και εντάξει, όταν είσαι σε μία χώρα μπορεί να σ' αρέσει τόσο πολύ εκεί, αλλά... αλλά καμιά φορά σε πιάνει τόση μεγάλη μελαγχολία και σου λείπει τόσο πολύ, και έχεις μία λαχτάρα τόσο μεγάλη να δεις τη χώρα σου, εκεί που γεννήθηκες, στην οδό σου, το σπίτι σου, που, εντάξει, δεν αντέχεται, δεν υποφέρεται καμιά φορά αυτός...Νιώθω ξένη, νιώθω πάρα πολύ καλά στην Ελλάδα, αλλά νιώθω ξένη.

Συνεντεύκτρια: Για ποιο λόγο, δηλαδή τι σε κάνει να νιώθεις ξένη ; Πως το βλέπεις ; Τι...;

Συνεντευξιαζόμενη: Ίσως επειδή γεννήθηκα αλλού, και ήρθα δεκατεσσάρων ετών και καταλάβαινα ότι δεν είναι η χώρα και έχω έρθει εδώ ως μετανάστρια ;

Συνεντεύκτρια: Εσύ σε ποια κουλτούρα λειτουργείς καλύτερα;

Συνεντευξιαζόμενη: Στην δικιά μας, πιστεύω.

Συνεντεύκτρια: Στη молδαβική.

Συνεντευξιαζόμενη: Ρουμάνικη.

Συνεντεύκτρια: Έχεις μείνει καθόλου στη Ρουμανία ;

Συνεντευξιαζόμενη: Όχι, έχω πάει διακοπές, έχω συγγενείς, έχω φίλους, πάρα πολλούς.

Συνεντεύκτρια: Και αφού δεν έχεις ζήσει αυτή τη ζωή θεωρείς ότι θα σου άρεσε να μείνεις εκεί ; Άσε το οικονομικό στην άκρη. Πες ότι έβρισκες μια δουλειά με πολύ καλά λεφτά.

Συνεντευξιαζόμενη: Γιατί όχι, αφού είναι η γλώσσα μου. Θα μπορούσα να συνεννοηθώ με οποιοδήποτε, έχουμε τα ίδια έθιμα, είμαστε το ίδιο έθνος.» (Ιρένε, 22 ετών, αρ. Συνέντευξης 14)

Η ηλικία εγκατάστασης δεν είναι όμως ο μοναδικός παράγοντας που επιδρά στη δημιουργία του τύπου αυτού. Βασικός παράγοντας και πάλι αποτελεί το αίσθημα του ανήκειν σε μία κοινωνία. Εκεί που το άτομο αισθάνεται πιο οικεία και ασφαλές. Τα άτομα τείνουν να εξιδανικεύουν τη ζωή στη χώρα καταγωγής, σε ένα φαντασιακό επίπεδο και να επικεντρώνονται στα θετικά στοιχεία της χώρας καταγωγής.

Κεφ. 18.2 : Χαρακτηριστικά δεύτερης γενιάς μεταναστών

Πέρα από την τυπολογία και τις εκφάνσεις ή εναλλακτικές μορφές αυτών, στο προηγούμενο κεφάλαιο φάνηκαν ξεκάθαρα κάποια χαρακτηριστικά που συνδέονται με την δεύτερη γενιά μεταναστών. **Η υιοθέτηση στοιχείων και από την κουλτούρα της κοινωνίας εγκατάστασης και από αυτήν της κοινωνίας καταγωγής οδηγεί στη δημιουργία μίας νέας τρίτης κουλτούρας. Στην ουσία πρόκειται δηλαδή, για μίξη των στοιχείων των δύο πολιτισμών.**

Το οικογενειακό περιβάλλον, δηλαδή οι γονείς, αναπαράγουν μέρος των

αντιλήψεων που γνώρισαν κατά την κοινωνικοποίηση του στη χώρα καταγωγής. Η επανακοινωνικοποίηση τους στη χώρα υποδοχής δεν σημαίνει ότι έσβησε όλες τις αντιλήψεις, σημαίνει απλά ότι η πρώτη γενιά άφησε πίσω της μέρος μόνο των αντιλήψεων που δεν την εξυπηρετούσαν πλέον στην καινούρια κοινωνία και υιοθέτησε νέες που την εξυπηρετούν καλύτερα. Τα παιδιά τους, με τη σειρά τους, που γνώρισαν την άμεση και πρώτη κοινωνικοποίηση στο χώρο της οικείας τους, δηλαδή σε ένα αυστηρά ιδιωτικό χώρο, έγιναν φορείς μέρους των αντιλήψεων των γονιών τους, τις κληρονόμησαν δηλαδή, αλλά στο σχολείο, μέσω του οποίου κοινωνικοποιήθηκαν στο ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο, έγιναν φορείς των αντιλήψεων της κοινωνίας εγκατάστασης. Έτσι, συνδυάζοντας στοιχεία και από τις δύο κουλτούρες, δημιούργησαν μία τρίτη υβριδική.

Η έννοια “υβριδική” είναι δανεισμένη από την βιολογία και προσαρμόστηκε στις κοινωνικές επιστήμες ως το αποτέλεσμα της ανάμιξης δύο ή και περισσότερων ανόμοιων στοιχείων, με την δημιουργία ενός τρίτου, που στην ουσία αποτελεί μίξη των αρχικών ανόμοιων στοιχείων.

Από την περιγραφή των τυπολογιών, ένα ακόμα χαρακτηριστικό που αναδύεται είναι η «διάρρηξη» που βιώνουν τα παιδιά στην ταυτότητα τους. Τα παιδιά καλούνται να κάνουν μία επιλογή. Να προσαρμοστούν στην κυρίαρχη κουλτούρα ή για λόγους σεβασμού προς τις οικογενειακές αξίες, να προσαρμοστούν στις πολιτισμικές επιταγές της οικογένειάς τους και του οικογενειακού τους περιβάλλοντος; Το φαινόμενο αυτό, της διάρρηξης δηλαδή, της ταυτότητας (*déchirement identitaire*), αποτελεί ένα βασικό χαρακτηριστικό της δεύτερης γενιάς μεταναστών. Διάρρηξη ταυτότητας βιώνει και η πρώτη γενιά μεταναστών λόγω της αποκοινωνικοποίησης και της επανακοινωνικοποίησης στη νέα κοινωνία, όπου αποβάλλουν μέρος πρακτικών, των αξιών, στάσεων και αντιλήψεων που γνώρισαν κατά την κοινωνικοποίηση τους στη χώρα καταγωγής τους και υιοθετούν μέρος των αξιών και των κανονιστικών προτύπων που συναντούν στην νέα κοινωνία υποδοχής και εγκατάστασης.

Για τη δεύτερη γενιά πρόκειται όμως για μία πολύ βαθύτερη διεργασία αφού δύο πολιτισμοί έρχονται σε σύγκρουση σε ένα πολύ βαθύ επίπεδο. Η πρώτη γενιά απορρίπτει και υιοθετεί αξίες, στάσεις και αντιλήψεις λόγω των προαναφερθέντων διαδικασιών, η δεύτερη όμως βιώνει μία πολιτισμική σύγκρουση σε ένα πολύ εσωτερικό επίπεδο και αυτό έχει αντίκτυπο στο σχηματισμό μίας και μοναδικής εθνικής ταυτότητας. Βιώνουν δηλαδή, μία

ταυτοτική διάρρηξη ως προς τη μία και μοναδική εθνική ταυτότητα.

Το χαρακτηριστικό αυτό αφορά, για την περίπτωση μας, τους “εν δυνάμει ενσωματωμένους”, οι οποίοι αν και λειτουργούν εξίσου καλά στις δύο κουλτούρες, διαπιστώνεται μία κρίση ταυτότητας.

Η διάρρηξη της ταυτότητας, θα λέγαμε πως αποτελεί μία από τις κύριες αιτίες δημιουργίας της τυπολογίας της ενσωμάτωσης. Το κάθε παιδί ανάλογα με τις οικογενειακές σχέσεις, τα σχολικά του βιώματα, το που νιώθει ότι ανήκει κλπ, καλείται να κάνει μία επιλογή, σε ένα επίπεδο πολύ εσωτερικό και μη συνειδητό. Το τι θα επιλέξει τελικά και με ποια διαδικασία θα αποφασίσει να ενσωματωθεί δημιουργεί τους τύπους.

Οι θεσμοί της οικογένειας και του σχολείου καθώς και οι σχέσεις και οι δεσμοί που αναπτύσσονται μέσα σε αυτούς, φαίνεται να παίζουν καθοριστικό ρόλο σχετικά με τον τρόπο προσαρμογής τους και την επιλογή της ταυτότητας που θα υιοθετήσουν τελικά.

Συμπεράσματα κεφαλαίου « Η Κοινωνική Ενσωμάτωση των παιδιών της δεύτερης γενιάς: μια προσπάθεια τυπολογίας των διαδικασιών συμμετοχής στην ελληνική κοινωνία»

Συνοψίζοντας, στο κεφάλαιο αυτό αναλύθηκαν οι τύποι ή ιδεότυποι ενσωμάτωσης.

1) Ο “ενσωματωμένος” τύπος: Ο τύπος αυτός ξεκάθαρα λειτουργεί καλύτερα στην κοινωνία εγκατάστασης. Έχει ως βασικό χαρακτηριστικό την κατασκευή μιας ταυτότητας που στηρίζεται στα κατεξοχήν ελληνικά χαρακτηριστικά.

1β) Εναλλακτική μορφή του “ενσωματωμένου” τύπου είναι ο “ενσωματωμένος” μέσω του φόβου, στην κοινωνία εγκατάστασης. Τα άτομα εδώ διαφοροποιούνται μόνο ως προς τον τρόπο ενσωμάτωσης τους στην κοινωνία, ο οποίος πραγματοποιήθηκε μέσω του φόβου της απόρριψης.

2) Ο “εν δυνάμει ενσωματωμένος” τύπος: Στον τύπο αυτό ανήκουν τα άτομα που λειτουργούν το ίδιο καλά και στις δύο κοινωνίες (κοινωνία καταγωγής και κοινωνία εγκατάστασης) και έχουν σαν βασικό χαρακτηριστικό την ταυτοτική διάρρηξη ως προς τη μία και μοναδική εθνική ταυτότητα.

2β) Έκφραση του “εν δυνάμει ενσωματωμένου” αποτελεί ο “εν δυνάμει ενσωματωμένος” με έντονα στοιχεία από την κοινωνία της χώρας εγκατάστασης:

Τα άτομα εδώ μπορούν να λειτουργούν εξίσου καλά και στις δύο κοινωνίες αλλά έχουν υπερισχύσει κάποια στοιχεία της κοινωνίας εγκατάστασης, που σχετίζονται με τη διάσταση του φύλου και τη θέση της γυναίκας. Δημιουργείται έτσι μια σύγκρουση μεταξύ των «θέλω» τους και των «θέλω» της οικογένειας τους.

2γ) Άλλη μια εναλλακτική μορφή του “εν δυνάμει ενσωματωμένου” είναι ο “αναζητητής”: Τα άτομα λειτουργούν εξίσου καλά και στις δύο κοινωνίες, αλλά δεν έχουν ιδιαίτερα ανεπτυγμένο το αίσθημα του ανήκειν για καμία από τις δύο κοινωνίες. Αρνητικές βιωματικές εμπειρίες είτε στη χώρα καταγωγής είτε στη χώρα εγκατάστασης, πιθανόν να ώθησε τα άτομα αυτά να αναζητούν μία τρίτη κοινωνία, της οποίας θέλουν να γίνουν μέλη.

2δ) Ακόμα μια μορφή του “εν δυνάμει ενσωματωμένου” είναι τα άτομα του “αέρα”: Εδώ τα άτομα νιώθουν κυριολεκτικά ότι ανήκουν στον “αέρα” ή αλλιώς, πως δεν ανήκουν πουθενά.

2ε) Τέλος, άλλη μια έκφανση είναι αυτή του κατά φαντασίαν “ξένου”: Εδώ τα άτομα που δεν θεωρούν τους εαυτούς τους μέλη της κοινωνίας της χώρας εγκατάστασης, αλλά της κοινωνίας καταγωγής, ωστόσο δεν γνωρίζουν τη μητρική τους γλώσσα παρά μόνο προφορικά και δεν γνωρίζουν σχεδόν τίποτα για τη χώρα καταγωγής τους, ούτε την έχουν επισκεφτεί ποτέ. Η θρησκεία των ατόμων αυτού του τύπου, η οποία επεκτείνεται σε εκφάνσεις και διαστάσεις της καθημερινής ζωής τους, καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο ζωής τους και προσανατολίζει σε μία κοινωνικοποίηση βάσει της χώρας καταγωγής και στο αίσθημα του ανήκειν σε αυτήν. Μόνο όμως στη φαντασία των ατόμων αυτών υπάρχει κοινωνικοποίηση βασισμένη στη χώρα καταγωγής. Αυτό που διαπιστώνεται είναι κοινωνικοποίηση βάσει θρησκείας.

3) Ο τύπος του “ξένου”: Τα παιδιά που ανήκουν στον τύπο αυτό κρατούν πιστά τα εθνικά χαρακτηριστικά της χώρας καταγωγής και αντιστέκονται σθεναρά στα εθνικά χαρακτηριστικά της χώρας εγκατάστασης. Επικεντρώνονται δε περισσότερο στα αρνητικά της χώρας υποδοχής και στα θετικά της χώρας καταγωγής.

Το μοναδικό κοινό στοιχείο με τον “ενσωματωμένο” είναι πως λόγω του χρονικού διαστήματος που έχει εγκατασταθεί στην κοινωνία υποδοχής, έχει συνηθίσει μία καθημερινότητα και λειτουργεί το ίδιο καλά στην κοινωνία υποδοχής. Μοιάζει επίσης, με τον “εν δυνάμει ενσωματωμένο” στο σημείο του

ότι κινείται με άνεση και στις δύο κοινωνίες αλλά διαφοροποιείται έντονα στο που νιώθει ότι ανήκει και ξεκάθαρα δεν νιώθει ότι ανήκει στην κοινωνία της χώρας εγκατάστασης αλλά σε αυτή της χώρας καταγωγής.

Τα χαρακτηριστικά που συνδέονται με την δεύτερη γενιά μεταναστών είναι η υιοθέτηση στοιχείων και από την κουλτούρα της κοινωνίας εγκατάστασης και από αυτήν της κοινωνίας καταγωγής με αποτέλεσμα τη δημιουργία μίας νέας τρίτης κουλτούρας. Στην ουσία πρόκειται δηλαδή, για μίξη των στοιχείων των δύο πολιτισμών.

Επίσης, ένα ακόμα χαρακτηριστικό που αναδύεται είναι η «διάρρηξη» που βιώνουν τα παιδιά αυτά στην ταυτότητα τους. Το χαρακτηριστικό αυτό αφορά τον τύπο του “εν δυνάμει ενσωματωμένου”. Τα παιδιά καλούνται να κάνουν μία επιλογή. Να προσαρμοστούν στην κυρίαρχη κουλτούρα ή για λόγους σεβασμού προς τις οικογενειακές αξίες, να προσαρμοστούν στις πολιτισμικές επιταγές της οικογένειάς τους και του οικογενειακού τους περιβάλλοντος;

Η επαφή με δύο κοινωνίες, οι σχέσεις που θα αναπτυχθούν με αυτές, μέσω των ανθρώπων που τις απαρτίζουν και που αποτελούν τον κοινωνικό περίγυρο των παιδιών αυτών, καθορίζουν και το που νιώθουν ότι ανήκουν τα παιδιά αυτά. Το να νιώθουν ότι ανήκουν σε μία μίξη των δύο πολιτισμών ή το να καλούνται να κάνουν μία επιλογή ως προς το ποιο πολιτισμικό πρότυπο θα ακολουθήσουν, αποτελούν χαρακτηριστικά που απαντώνται σε όλες τις έρευνες γύρω από τη δεύτερη γενιά μεταναστών.

Συμπεράσματα

Το κεφάλαιο αυτό αποτελεί μία επισκόπηση των κυριότερων σημείων της έρευνας πεδίου. Μέσω της ανάλυσης των απαντήσεων των παιδιών προκύπτουν αποτελέσματα που οδηγούν στην αποδοχή ή στην κατά περίπτωση απόρριψη των υποθέσεων εργασίας και στην απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων που έχουν τεθεί. Ποιες είναι δηλαδή, οι διαδικασίες με τις οποίες τα παιδιά των μεταναστών ενσωματώνονται στην ελληνική κοινωνία και πως τα ίδια τα παιδιά νοηματοδοτούν την ενσωμάτωσή τους.

Οι διαδικασίες αφορούν τη συμμετοχή τους στο σύνολο των θεσμών της κοινωνίας. Θεσμοί όπως η απασχόληση, η εκπαίδευση, η οικογένεια, η θρησκεία, η συμμετοχή τους στα κοινά, είναι μόνο λίγες από τις πτυχές της καθημερινής τους ζωής που ερευνήθηκαν. Ο βαθμός συμμετοχής διαφέρει και δεν έχουν όλοι οι δείκτες την ίδια βαρύτητα στην ενσωμάτωσή τους.

Η φοίτηση στο εκπαιδευτικό σύστημα αποδείχτηκε μείζονος σημασίας θεσμός, για την ενσωμάτωση τους στην ελληνική κοινωνία. Είναι ο βασικός θεσμός εκείνος που αναπαράγει τις αντιλήψεις της κυρίαρχης ομάδας, της κοινωνίας εγκατάστασης, στα παιδιά των μεταναστών. Ταυτόχρονα, αποτελεί το θεσμό εκείνο, που οι ενδεχόμενες αρνητικές βιωματικές εμπειρίες μπορούν να στιγματίσουν την ψυχοσύνθεση των παιδιών αυτών, καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους και να τα οδηγήσουν σε διαφορετικές μορφές ενσωμάτωσης. Ενώ για την πρώτη γενιά, ο θεσμός της εργασίας αποτελεί τον μέγα «ενσωματοποιητή» στην κοινωνία, για την δεύτερη γενιά, το σχολείο αναλαμβάνει το ρόλο αυτό. Αποτελεί το μέσο εκείνο που επιτυγχάνεται η μετάβαση από την ένταξη στην ενσωμάτωση.

Ο ρόλος της οικογένειας καταγωγής, ως τον θεσμό που είναι αρμόδιος για την πρωτογενή τους κοινωνικοποίηση, δεν υποβαθμίζεται φυσικά, αποδεικνύεται όμως, πως το σχολείο είναι ο θεσμός εκείνος, που είναι αρμόδιος για την δευτερογενή τους κοινωνικοποίηση στην κοινωνία που έχουν εγκατασταθεί.

Οι μορφές ενσωμάτωσης σχετίζονται άμεσα με την τυπολογία της ενσωμάτωσης και τους ιδεοτύπους που προκύπτουν από την ανάλυση των αποτελεσμάτων. Επίσης, η νοηματοδότηση, ο τρόπος δηλαδή, που τα ίδια τα παιδιά έχουν ερμηνεύσει και εσωτερικεύσει την ενσωμάτωση τους στην κοινωνία

υποδοχής, εκπορεύεται από τις μορφές της ενσωμάτωσης και τους τύπους που έχουν εντοπιστεί. Για κάποιους λόγους δηλαδή, τα παιδιά ακολούθησαν άλλη διαδρομή ενσωμάτωσης, σε σχέση με άλλα και έτσι έδωσαν διαφορετικό περιεχόμενο την έννοια του όρου αυτού.

Οι λόγοι που διαφοροποίησαν την διαδικασία και δεν είναι κοινή για όλα τα παιδιά, σχετίζονται κυρίως με τις σχέσεις και τις δυναμικές που επικρατούν στην οικογένεια καταγωγής και στο σχολείο. Μέρος των αντιλήψεων που φέρει η πρώτη γενιά, λόγω της δικής της κοινωνικοποίησης στη χώρα καταγωγής, έρχεται να αντικατασταθεί από άλλες που κυριαρχούν στην κοινωνία υποδοχής.

Η δεύτερη γενιά διαβιώνει στην ίδια οικογένεια ως απόγονος πλέον, της πρώτης. Έτσι, το οικογενειακό σχεσιακό πλαίσιο διανθίζεται από αντιλήψεις που επικρατούν και στις δύο κοινωνίες. Σε ποιο βαθμό και πως θα επηρεάσει την ενσωμάτωση των παιδιών τους στην κοινωνία υποδοχής εξαρτάται από πολλούς παράγοντες όπως τις γονεϊκές σχέσεις, το χαρακτήρα των παιδιών, την κοινωνικοποίηση τους στο χώρο του σχολείου κλπ.

Όσον αφορά τα ερευνητικά ερωτήματα, χωρίζονται σε ερωτήματα που αφορούν την αντικειμενική και την υποκειμενική διάσταση της ενσωμάτωσης. Η αντικειμενική διάσταση αφορά το πλαίσιο της ζωής τους που σχετίζεται με παραμέτρους ή δείκτες της κοινωνικο-οικονομικής τους κατάστασης και του νομιμοποιητικού τους status. Τέτοιοι παράμετροι αποτελούν: 1) Το αν είναι νόμιμα στη χώρα και αν ναι με ποια διαδικασία νομιμοποιήθηκαν, 2) Το επίπεδο εκπαίδευσης που έχουν λάβει και η γνώση της ελληνικής και μητρικής γλώσσας, 3) Η απασχόληση στην Ελλάδα, 4) Αν έχουν κατοικία και η σταθερότητα στην κατοικία.

Η υποκειμενική διάσταση αφορά τις στάσεις, τις αντιλήψεις, τις ιδέες και τις απόψεις που αποκτούν κατά την διαδικασία της κοινωνικοποίησης τους. Αποτελεί μία βαθύτερη και εσωτερική διάσταση. Ως παράμετροι ή δείκτες λοιπόν, της υποκειμενικής διάστασης αποτελούν οι: 5) Προσωπικές σχέσεις και δημιουργία οικογένειας, 6) Σχέσεις με γονείς, 7) Σχέσεις με φίλους, 8) Γλώσσα επικοινωνίας εντός της οικείας, 9) Η θρησκεία και τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά που φέρουν από τη χώρα προέλευσης, 10) Σχέση με την εκπαίδευση, 11) Βαθύτερες αντιλήψεις σε σχέση με την κατοικία, 12) Βαθύτερες αντιλήψεις και συναισθήματα σε σχέση με την εργασία, 13) Χώροι ανάπτυξης κοινωνικών σχέσεων και χώροι διασκέδασης, 14) Συμμετοχή σε συλλόγους, 15) Συμμετοχή στα κοινά, 16) Σχέσεις με το δημόσιο τομέα, 17) Η σχέση με τους Έλληνες και την ελληνική κοινωνία, προβλήματα που αντιμετωπίζουν ή έχουν

αντιμετωπίσει κατά το παρελθόν και 18) Η νοηματοδότηση που δίνουν τα ίδια τα παιδιά στην ενσωμάτωση και η σχέση τους με τη χώρα αποστολής.

Με βάση την αντικειμενική διάσταση έχουν διατυπωθεί τα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

- Συμπέρασμα ως προς το αν η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από τη νομιμοποίησή τους.

Για το σύνολο του πληθυσμού της έρευνας, τα στοιχεία έδειξαν πως 23 άτομα διαθέτουν άδεια παραμονής, 2 άτομα ταυτότητες ομογενούς, 1 άτομο κάρτα ευρωπαίου πολίτη και 14 άτομα διαθέτουν την ελληνική ιθαγένεια.

Στους λόγους απόκτησης της ελληνικής ιθαγένειας αναφέρθηκαν η γραφειοκρατία και η ταλαιπωρία η οποία υπάρχει στην ανανέωση της άδειας παραμονής, το άγχος για το τι μέλλον τους ξημερώνει το οποίο καλλιεργεί ένα κλίμα έντονης ανασφάλειας, τα χρόνια παραμονής στην Ελλάδα και η κοινωνικοποίηση που έχουν λάβει στη χώρα αυτή, η δυνατότητα μετακινήσεων στο εξωτερικό ειδικά στις χώρες της Ε.Ε., όπως επίσης και το ότι θέλουν να επηρεάσουν τις εξελίξεις της χώρας στην οποία ζουν, με την ψήφο τους. Σε περίπτωση μη ανανέωσής της, εφόσον δεν υπάρχουν τα απαραίτητα ένσημα που απαιτείται από τον νόμο, τα παιδιά θα βρεθούν σε καθεστώς παρατυπίας και ενώ έχουν γεννηθεί ή μεγαλώσει εδώ θεωρούν πως θα έχουν την ίδια αντιμετώπιση, εκ μέρους του κράτους, με τους νεοεισερχόμενους παράτυπους μετανάστες.

Ειδικά τα παιδιά αλβανικής καταγωγής επιθυμούν διακαώς την απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας θεωρώντας πως με την νομιμοποίησή τους θα γίνουν αποδεκτά μέλη από την ελληνική κοινωνία. Είναι η μεταναστευτική ομάδα που έχει δεχτεί τις περισσότερες διακρίσεις και στιγματισμό και θεωρούν πως η ιθαγένεια είναι το μέσο εκείνο το οποίο θα τους καταστήσει καθολικά αποδεκτούς από την ελληνική κοινωνία.

Ωστόσο, όταν τελικά την λαμβάνουν παρατηρείται μία απαξίωση αυτής, ενδεχομένως λόγω της απαξίωσης που ήδη έχουν δεχτεί τα παιδιά αυτά, από την κοινωνία, ζώντας στην χώρα εδώ και κάποια χρόνια. Επίσης, ίσως αντιλήφθηκαν πως στην ουσία, η ιθαγένεια δεν τους βοήθησε σε κάτι όσον αφορά την καθημερινή τους ζωή, εκτός ίσως από το ότι δεν έχουν το άγχος για το που θα βρεθούν την επόμενη μέρα αλλά και της ταλαιπωρίας που γλίτωσαν, σε σχέση με το καθεστώς της άδειας παραμονής, που για την ανανέωση της

χρειάζεται παράβολα, ένσημα και χρόνο να τρέχουν σε δημόσιες υπηρεσίες.

Αντίθετα, τα παιδιά με καταγωγή από Μολδαβία και Ρουμανία δεν ενδιαφέρονται για την απόκτησή της γιατί διαθέτουν την ρουμάνικη. Όπως κατέθεσαν είναι πιο εύκολη στην έκδοση της και από τη στιγμή που η Ρουμανία είναι μέλος της Ε.Ε. μπορούν από τη στιγμή που την διαθέτουν, να κινούνται άνετα μέσα στα γεωγραφικά πλαίσια της Ε.Ε. Επίσης, οι πληθυσμιακές αυτές μειονότητες δεν δέχτηκαν τόσο τον στιγματισμό όσο οι Αλβανοί, οπότε δεν θεωρούν πως η ιθαγένεια είναι το μέσο που θα τους κάνει αποδεκτούς στην κοινωνία.

Άρα, η ενσωμάτωση τους εξαρτάται από τη νομιμοποίηση τους, κυρίως για την περίπτωση των παιδιών αλβανικής καταγωγής. Η πλήρης αποδοχή από την κοινωνία υποδοχής θεωρούν πως επιτυγχάνεται μέσω της απόκτησης της ιθαγένειας. Τα παιδιά με την καταγωγή αυτή έχουν δεχτεί τον περισσότερο στιγματισμό από άλλες εθνοτικές ομάδες και θεωρούν την ιθαγένεια ως το μέσο εκείνο που θα επιτύχουν την αποδοχή ως ισάξια μέλη της κοινωνίας στην οποία ζουν. Ωστόσο, όταν τελικά την λαμβάνουν παρατηρείται μία απαξίωση αυτής, ενδεχομένως λόγω της απαξίωσης που ήδη έχουν δεχτεί τα παιδιά αυτά, από την κοινωνία, ζώντας και μεγαλώνοντας στην χώρα εδώ και κάποια χρόνια.

- Συμπέρασμα ως προς το αν η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από το εκπαιδευτικό τους επίπεδο και τη γνώση της ελληνικής και μητρικής γλώσσας.

Ο βαθμός που οι γονείς αισθάνονται ότι ανήκουν στην κοινωνία καταγωγής, συνδέεται με το επίπεδο γνώσης της μητρικής γλώσσας των παιδιών τους. Καθορίζει στο αν θα χρησιμοποιείται ή όχι στα πλαίσια της οικίας, δηλαδή στον πρώτο και πιο στενό πυρήνα της κοινωνικοποίησης των παιδιών.

Μετά τα ελληνικά και τη μητρική γλώσσα, ακολουθεί, για την πλειονότητα των ατόμων που ερωτήθηκαν, η γνώση της αγγλικής γλώσσας. Αυτό είναι κάτι το αναμενόμενο αφού αποτελεί διεθνής γλώσσα επικοινωνίας.

Η τάση που κυριαρχεί, δείχνει ότι τα παιδιά των μεταναστών προφανώς συνδέουν την κοινωνική και οικονομική επιτυχία με το υψηλό μορφωτικό επίπεδο, το οποίο και επιτυγχάνουν. Ίσως είναι ένας τρόπος να δείξουν πως τα έχουν καταφέρει στη νέα τους πατρίδα και ότι οι κόποι των γονιών τους που δούλευαν για να σπουδάσουν δεν πήγαν χαμένοι. Άρα, η συμμετοχή στο εκπαιδευτικό σύστημα,

συνδέεται με την ανοδική κοινωνική κινητικότητα τους.

Τα άτομα που δεν δέχτηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνα, κατείχαν ένα χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο δημοτικού ή γυμνασίου (early drop outs) και ήταν κυρίως άτομα αλβανικής καταγωγής. Το γεγονός αυτό ενδεχομένως να συνδέεται με τον έντονο στιγματισμό και τις διακρίσεις που έχουν δεχτεί βάσει της καταγωγής τους, τα οποία και έχουν εσωτερικεύσει.

Η ηλικία που ήρθαν στην Ελλάδα επηρεάζει την γνώση της μητρικής γλώσσας και το γεγονός αυτό συνδέεται επίσης με τη γλώσσα ομιλίας στο σπίτι. Σε κάποιες περιπτώσεις που τα παιδιά γεννήθηκαν στην Ελλάδα ή ήρθαν σε μικρή ηλικία, λόγω του ότι η μητρική γλώσσα ήταν η βασική γλώσσα επικοινωνίας στο σπίτι, τουλάχιστον τα πρώτα χρόνια εγκατάστασης τους, την κατέκτησαν σε ένα επίπεδο απλής επικοινωνίας, με δυσκολία στην γραφή, ανάγνωση και την προφορά. Επίσης, η χρήση των social media ευνοεί την γνώση γύρω από την μητρική γλώσσα.

Η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται λοιπόν, από το εκπαιδευτικό τους επίπεδο, αφού μέσω του θεσμού της εκπαίδευσης θεωρούν πως επιτυγχάνεται η κοινωνική και οικονομική τους επιτυχία και άρα η ανοδική κοινωνική κινητικότητα. Η συμμετοχή στο εκπαιδευτικό σύστημα, πέρα από το μέσο επίτευξης της επιτυχίας, συνδέεται άμεσα με την γνώση της ελληνικής γλώσσας, από την οποία και εξαρτάται η ενσωμάτωση τους. Η γνώση της μητρικής γλώσσας συνδέεται με το βαθμό που οι γονείς τους αισθάνονται πως ανήκουν στην κοινωνία καταγωγής τους, αλλά και την ηλικία εγκατάστασης τους στην Ελλάδα.

- Συμπέρασμα ως προς το αν η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από τη συμμετοχή στην αγορά εργασίας.

Τη στιγμή που πραγματοποιήθηκε η έρευνα, τα περισσότερα από τα άτομα που συμμετείχαν δεν εργάζονταν είτε λόγω σπουδών, είτε γιατί ήταν άνεργα. Όσα εργάζονται δεν είναι ικανοποιημένα, κυρίως από το μισθό τους. Υπάρχει μία διάχυτη τάση, είτε είναι εργαζόμενοι είτε όχι, απογοήτευσης στο εργασιακό κομμάτι λόγω της οικονομικής κατάστασης της χώρας. Δεν βλέπουν προοπτικές βελτίωσης της απασχόλησης στην Ελλάδα, τουλάχιστον σε σύντομο χρονικό διάστημα.

Η μη απόκτηση της ιθαγένειας αποτελεί τροχοπέδη σε πολλά από τα επαγγελματικά τους σχέδια, αλλά όσα την απέκτησαν, παρ' όλη την πιθανή απαξίωση της που εντοπίστηκε στο Κεφάλαιο «Νομιμοποίηση», φάνηκε πως λειτουργεί θετικά

στην συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας.

Τα παιδιά που εργάζονται, στην πλειονότητα τους, δεν είναι ικανοποιημένα από την εργασία τους, όχι τόσο σε επίπεδο ωραρίου, τις συνθήκες εργασίας όσο με την αμοιβή τους. Θεωρούν πως ο μισθός τους δεν ανταποκρίνεται στην εργασία που προσφέρουν, αρκετές φορές δεν τηρούνται καν τα στοιχειώδη μέτρα για την υγιεινή και ασφάλεια στο χώρο της εργασίας, ιδιαίτερα αν είναι επαγγέλματα σε σχέση με τον κατασκευαστικό κλάδο ή συνεργεία.

Η αναζήτηση άλλης εργασίας, που φάνηκε κατά κόρον ότι συμβαίνει, σχετίζεται με την έννοια της σταθερότητας, γεγονός που δείχνει την πρόθεση πολλών από των παιδιών για συνέχιση της εγκατάστασης τους στην Ελλάδα, τον καλύτερο μισθό και τις καλύτερες συνθήκες εργασίας.

Άρα, ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από την συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας. Η απασχόληση είναι το μέσο που προσφέρει οικονομική επιβίωση και εξασφαλίζει τα νομιμοποιητικά δικαιολογητικά που χρειάζονται για τη νόμιμη συνέχιση της ζωής τους στη χώρα. Οι σκέψεις τους για αλλαγή εργασίας δείχνει την πρόθεση τους για σταθερότητα και τη θέληση τους να συνεχίσουν να διαμένουν στην Ελλάδα.

- Συμπέρασμα ως προς το αν η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από την ύπαρξη μόνιμης κατοικίας.

Τα παιδιά διαμένουν στην πρωτεύουσα και στην ευρύτερη περιοχή της Αττικής. Περίπου οι μισοί διαμένουν σε καθεστώς ιδιοκατοίκησης. Κάποιοι από τους γονείς των παιδιών έχουν πάρει δάνειο ώστε να φτιάξουν το δικό τους σπίτι, γεγονός που φανερώνει την πρόθεση τους για μονιμότητα και σταθερότητα της εγκατάστασής τους στην Ελλάδα.

Από το ιστορικό εγκατάστασης της πρώτης γενιάς φάνηκε πως γενικότερα, δεν αντιμετώπισαν πρόβλημα στην εύρεση κατοικίας. Όσοι αντιμετώπισαν, οφειλόταν στην αλλοδαπή καταγωγή τους. Επίσης, σε περιοχές γύρω από την πρωτεύουσα η εύρεση κατοικίας ήταν πιο εύκολη υπόθεση, απ' ότι στο να βρουν στην πρωτεύουσα. Φαίνεται ακόμα, για όσα παιδιά άλλαξαν σπίτι, μία ανοδική πορεία ως προς τις συνθήκες και τις προδιαγραφές της κατοικίας. Επίσης, ένας ακόμα λόγος για την αλλαγή της κατοικίας οφείλεται στην αύξηση της εγκληματικότητας σε κεντρικές περιοχές της Αθήνας.

Άρα, η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από την

ύπαρξη μόνιμης κατοικίας ως το χώρο εκείνο που αποτελεί τη βάση τους και εδραιώνει την παρουσία τους στην ελληνική κοινωνία. Η ύπαρξη μόνιμης κατοικίας συνδέεται με την σταθερότητα της παραμονής τους στη χώρα.

Με βάση την υποκειμενική διάσταση της ενσωμάτωσης έχουν διατυπωθεί τα εξής
ερευνητικά ερωτήματα:

- Συμπέρασμα ως προς το αν η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από τη δημιουργία προσωπικών σχέσεων και οικογένειας.

Τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα ήταν κυρίως άγαμα, με μόνο τα 7 να είναι παντρεμένα. Τα άτομα αυτά δήλωσαν πως δεν θα είχαν πρόβλημα να παντρευτούν άτομο άλλης εθνικότητας αλλά είχαν θέμα με τη διαφορετική θρησκεία. Η κοινωνικοποίηση που έχουν γνωρίσει στην ελληνική κοινωνία δεν ευνοεί την εύκολη συνύπαρξη με άτομο άλλης θρησκείας, κυρίως μουσουλμάνο, λόγω των διαφορετικών πρακτικών που ορίζουν οι δύο θρησκείες. Ιδιαίτερα για τις γυναίκες, τονίστηκε η διαφορετικότητα της γυναικείας θέσης και ρόλου που υπάρχει στις δύο θρησκείες.

Όσον αφορά τα άγαμα άτομα του πληθυσμού της έρευνας, στο κομμάτι των προσωπικών σχέσεων, τα μεν κορίτσια έχουν κάνει σχέση με Έλληνες και δεν αντιμετώπισαν κάποιο θέμα με βάση την καταγωγή τους, τα μεν αγόρια όμως δήλωσαν πως δεν ήθελαν να συνάψουν σχέσεις με Ελληνίδες. Φαίνεται πως η συμπεριφορά και οι προτιμήσεις των αγοριών ακολουθούν ένα πρότυπο απόρριψης των θηλυκών που ανήκουν στην κυρίαρχη πληθυσμιακά ομάδα που ενδεχομένως να πηγάζει από το φόβο της πιθανής δικής τους απόρριψης, βάσει καταγωγής. Απορρίπτουν δηλαδή εκείνοι πρώτοι, πριν βιώσουν ενδεχόμενη απόρριψη. Γενικότερα, το θέμα της επιλογής συντρόφου ανεξάρτητα από το φύλο, φαίνεται να συνδέεται στενά με τα προσωπικά βιώματα και το αίσθημα του ανήκειν σε μία κοινωνία.

Η χώρα που θέλουν να δημιουργήσουν οικογένεια είναι στη συντριπτική τους πλειονότητα, η Ελλάδα. Ο οικονομικός παράγοντας υπεισέρχεται στις απαντήσεις και κάποια από τα παιδιά, τα οποία ήταν σχετικά λίγα σε αριθμό, δηλώνουν την πρόθεση τους να μεταναστεύσουν λόγω επαγγελματικών και οικονομικών συνθηκών σε οικονομικά ανεπτυγμένα κράτη. Οι παράγοντες που ευνοούν την δημιουργία οικογένειας στην Ελλάδα είναι η κοινωνικοποίηση που

έχουν λάβει στη χώρα, η γνώση της γλώσσας, οι κλιματολογικές συνθήκες, όπως επίσης ότι δεν θα ήθελαν να βιώσουν την μεταναστευτική διαδικασία οι ίδιοι, όπως την βίωσαν οι γονείς τους. Από συνδυαστικές απαντήσεις όμως φαίνεται πως ο παράγοντας εκείνος που λειτουργεί περισσότερο στην απόφαση εγκατάστασης σε μία κοινωνία και τη δημιουργία οικογένειας είναι το που αισθάνονται ότι ανήκουν και λειτουργούν καλύτερα. Σε ποια κοινωνία δηλαδή ανήκουν.

Η εθνικότητα του μελλοντικού συζύγου βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με τις πατρικές οικογενειακές αξίες, με το πως νιώθουν για την Ελλάδα και κυρίως με το σε ποια κοινωνία αισθάνονται ότι ανήκουν και λειτουργούν καλύτερα.

Γενικότερα, ο βαθμός που νιώθουν ότι ανήκουν σε μία κοινωνία, φαίνεται να επηρεάζει σημαντικές πλευρές της ζωής των παιδιών, όπως η επιλογή συντρόφου και η δημιουργία οικογένειας.

Ακόμα φάνηκε ένα χαρακτηριστικό της δεύτερης γενιάς, αυτό του ότι νιώθουν ότι ανήκουν κάπου στο ενδιαμέσο των δύο πολιτισμών (της χώρας καταγωγής και της χώρας υποδοχής). Οι επιρροές της χώρας υποδοχής φαίνεται να είναι εντονότερες από αυτές της χώρας καταγωγής, σε σχέση με την επιλογή συντρόφου, με εξαίρεση τα άτομα που είχαν διαφορετική θρησκεία, τα οποία δέχονται έντονες επιρροές και από την χώρα καταγωγής. Και πάλι όμως το στοιχείο αυτό δεν έχει να κάνει τόσο με την διαφορετική θρησκεία αυτή καθ' αυτή, όσο σχετίζεται με το γεγονός του που νιώθουν ότι ανήκουν.

Άρα, ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από τη δημιουργία προσωπικών σχέσεων και οικογένειας. Η επιλογή συντρόφου και η απόφαση δημιουργίας οικογένειας συνδέονται άμεσα με το αίσθημα του ανήκειν σε μία κοινωνία. Είναι λογικό να αποζητούν σύντροφο με ανάλογες αντιλήψεις και αξίες με τις δικές τους.

- Συμπέρασμα ως προς το αν η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από τις σχέσεις τους με τους γονείς τους.

Σε γενικές γραμμές, διαπιστώνεται πως η δεύτερη γενιά διατηρεί στενές οικογενειακές σχέσεις με την πρώτη γενιά, δηλαδή τους γονείς τους. Τρώνε αρκετά συχνά μαζί τους, ανάλογα βέβαια με το πρόγραμμα των παιδιών και των γονιών, αν και όπως αναφέρθηκε λόγω κρίσης, οι περισσότεροι γονείς και ειδικά

οι άντρες είναι άνεργοι, οπότε τους βλέπουν συχνότερα σε σχέση με πριν που εργάζονταν αρκετές ώρες. Ιδιαίτερα, τα παιδιά αλβανικής και ποντιακής καταγωγής, αν και η πατριαρχική δομή οικογένειας που οι γονείς φέρουν σαν αντίληψη από τη χώρα καταγωγής, μπορεί να δημιουργεί κάποιες διενέξεις, ωστόσο οι διενέξεις αυτές περιορίζονται στα θέματα των βαθμών του σχολείου και στις νυχτερινές εξόδους. Αντίθετα, στα παιδιά με καταγωγή από χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης παρατηρείται μια διάσταση στις σχέσεις με τον πατέρα, αφού όλα τα παιδιά του πληθυσμού της έρευνας με καταγωγή από εκεί, οι γονείς τους είναι χωρισμένοι και μένουν στην Ελλάδα με τις μητέρες τους, πολλά δε από αυτά δεν έχουν στενές ή και καθόλου επαφές με τον βιολογικό τους πατέρα.

Οι σχέσεις με τις μητέρες τους είναι πιο στενές γιατί τις νιώθουν πιο κοντά τους και θεωρούν σε γενικές γραμμές πως είναι πιο ευπροσάρμοστες στην ελληνική κοινωνία. Ο πολύ σπουδαίος ρόλος της γυναίκας – μητέρας φαίνεται και από άλλα σημεία της έρευνας, όπως το ότι είναι αυτές που σηκώνουν το οικονομικό βάρος της οικογένειας μέσα στην κρίση, αφού οι άντρες τους που εργάζονταν σε κλάδους της οικονομίας, οι οποίοι σχετίζονταν με τις κατασκευές, έχουν δεχτεί τεράστιο πλήγμα, με συνέπεια πολλοί από αυτούς να έχουν μείνει άνεργοι. Επίσης, είναι αυτές που κυρίως συμβουλεύουν τα παιδιά τους σχετικά με διάφορα θέματα, όπως τις φιλικές και προσωπικές τους σχέσεις.

Πολλοί από τους γονείς αλλάζουν τη συμπεριφορά τους ως προς τα παιδιά τους, ανάλογα με την κοινωνία που θα βρεθούν. Όταν επισκέπτονται την χώρα καταγωγής φαίνεται πως λειτουργούν περισσότερο με τα αντιληπτικά πρότυπα που συνάδουν με την εκεί κοινωνία, ενώ όταν βρίσκονται στην χώρα υποδοχής, λειτουργούν με αντιληπτικά πρότυπα που είναι πιο κοντά στην κοινωνία υποδοχής. Ιδιαίτερα στην περίπτωση των κοριτσιών, η αλλαγή του τρόπου συμπεριφοράς στην κοινωνία καταγωγής είναι περισσότερο έκδηλη. Αυτό ισχύει κυρίως για τα παιδιά αλβανικής καταγωγής, γεγονός που δικαιολογεί τη διαπίστωση περί πατριαρχικών δομών οικογένειας στην κοινωνία καταγωγής.

Γενικότερα, η διάσταση των απόψεων και των αντιλήψεων μεταξύ πρώτης και δεύτερης γενιάς συνίσταται τόσο στο γεγονός της διαφορετικής γενιάς, δηλαδή διαφορετικές ηλικίες, κάτι που συμβαίνει σε όλες τις κοινωνίες, όσο για την περίπτωση αυτή και στην διαφορετική κοινωνικοποίηση που έχουν βιώσει στη χώρα καταγωγής. Είναι λογικό λοιπόν, οι γονείς να φέρουν τα

αντιληπτικά σχήματα που έχουν γνωρίσει κατά την κοινωνικοποίηση τους εκεί. Αργά, με το πέρασμα των χρόνων, βέβαια, φαίνεται μια αλλαγή, με την υιοθέτηση καινούριων αντιλήψεων που είναι πιο κοντά στα αντιληπτικά πρότυπα της χώρας υποδοχής.

Ελάχιστα παιδιά δήλωσαν πως οι γονείς τους έχουν εκφράσει την επιθυμία να γυρίσουν πίσω στη χώρα καταγωγής και πως επιθυμούν τα παιδιά να επιστρέψουν μαζί τους κάτι που δεν είναι καθόλου εύκολο για τα παιδιά λόγω της διαφορετικής κοινωνικοποίησης που έχουν βιώσει στη χώρα που γεννήθηκαν, είτε ήρθαν σε μικρή ηλικία. Από αυτό το σημείο φαίνονται για μία ακόμα φορά οι στενές οικογενειακές σχέσεις που διατηρούν, αφού οι γονείς δεν εξέφρασαν μία επιθυμία να φύγουν μόνοι τους, αλλά οικογενειακώς, μαζί με τα παιδιά τους.

Όσον αφορά τη γνώση της γλώσσας της κοινωνίας υποδοχής, η πρώτη γενιά φαίνεται πως τη μαθαίνει απλά να εξυπηρετείται στην καθημερινή επικοινωνία, ενώ τα παιδιά τους λόγω σχολείου εμβαθύνουν περισσότερο στη γνώση της και μάλιστα διορθώνουν τους γονείς τους σε λάθη που μπορεί να κάνουν κατά την ομιλία της. Λειτουργούν έτσι, σαν μοχλός κοινωνικοποίησης για την πρώτη γενιά.

Η πίεση που δέχτηκαν τα παιδιά από τους γονείς τους, αφορούσε κυρίως το διάβασμα στο σχολείο και τους βαθμούς τους. Η επαγγελματική επιτυχία και η κοινωνική καταξίωση των παιδιών τους φαίνεται πως για αυτούς περνάει πρώτα από το θεσμό της εκπαίδευσης. Οι διακρίσεις με βάση την καταγωγή τους που πιθανόν έχουν βιώσει οι γονείς τους και η απασχόληση σε χαμηλού κύρους επαγγέλματα, ενδεχομένως να οδηγεί στην τακτική αυτή, δηλαδή της πίεσης για την επιτυχία στο σχολείο. Ενδεικτική, της διαπίστωσης αυτής, είναι η απάντηση των παιδιών στο αν ήθελαν οι γονείς τους για τα ίδια, να σπουδάσουν. Η συνήθης απάντηση ήταν *«ναι, ότι θέλω εγώ αρκεί να σπουδάσω.»*

Η εθνικότητα των φίλων των παιδιών, δεν παίζει ρόλο για τους γονείς τους, αρκεί να είναι άτομα εμπιστοσύνης και να μην εμφανίζουν παραβατικές συμπεριφορές. Σε δύο περιπτώσεις μόνο αναφέρθηκε το θέμα της εθνικότητας και σχετιζόταν με την αλβανική και αφγανική εθνικότητα. Παρόλα αυτά, τα παιδιά είχαν φίλους από τις εθνικότητες αυτές, χωρίς να έχουν διαπιστώσει κάποιο πρόβλημα. Ο στιγματισμός της αλβανικής εθνικότητας από την ελληνική κοινωνία, κοινωνία που συμμετέχουν και οι γονείς των παιδιών και άρα υιοθετούν κάποιες αντιλήψεις της, είναι γνωστός και φαίνεται και από άλλα σημεία της έρευνας. Φαίνεται όμως πως έχουν στιγματιστεί αρνητικά και άλλες εθνικότητες.

Η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται λοιπόν, από τις σχέσεις τους με τους γονείς τους. Η πρώτη κοινωνικοποίηση του ατόμου συμβαίνει στο στενό οικογενειακό χώρο και οι σχέσεις που αναπτύσσονται επηρεάζουν τον τρόπο που τα παιδιά θα επιλέξουν να γίνουν μέλη της κοινωνίας υποδοχής, χωρίς αυτό να σημαίνει πως αποτελούν το μοναδικό παράγοντα. Η σχέση των γονιών με τη χώρα καταγωγής επηρεάζει τον τρόπο αντίληψης των παιδιών και τη διαδρομή που θα ακολουθήσουν κατά την ενσωμάτωσή τους. Επίσης οι σχέσεις με τους γονείς, επηρεάζουν και τη γνώση της μητρικής γλώσσας.

- Συμπέρασμα ως προς το αν η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από τις σχέσεις τους με τους φίλους τους.

Τα παιδιά έχουν ένα υποστηρικτικό φιλικό δίκτυο, στο οποίο αναπτύσσονται ισχυροί δεσμοί. Η ηλικία των φίλων τους, το φύλο τους, το εκπαιδευτικό τους επίπεδο και η εθνικότητα τους εξαρτάται από το περιβάλλον που βρίσκονται τα παιδιά. Ο θεσμός της εκπαίδευσης, της εργασίας και το συγγενικό πλαίσιο, αποτελούν «δεξαμενές» εύρεσης φιλικού δικτύου. Διαπιστώνεται πως τα άτομα που δεν διατηρούν στενές σχέσεις με τους γονείς τους, τείνουν να υποκαθιστούν τη σχέση αυτή με ισχυρές υποστηρικτικές φιλίες, ενώ τα άτομα με ισχυρές οικογενειακές σχέσεις, τείνουν να εμπιστεύονται κυρίως άτομα της στενής οικογένειάς τους.

Επίσης, τα παιδιά που ήρθαν στην Ελλάδα σε προσχολική ηλικία ή γεννήθηκαν εδώ, τείνουν να κάνουν περισσότερο παρέα με συμμαθητές τους Έλληνες από το σχολείο, σε αντίθεση με τα παιδιά που ήρθαν σε μεγαλύτερη ηλικία στη χώρα και κλήθηκαν να ενταχθούν σε ένα καινούριο σχολικό περιβάλλον, χωρίς μάλιστα να γνωρίζουν την ελληνική γλώσσα. Η διαπίστωση αυτή σχετίζεται επίσης άμεσα με το σε ποια κουλτούρα νιώθουν ότι λειτουργούν καλύτερα, σε αυτή της χώρας καταγωγής ή της χώρας υποδοχής. Το άγχος που βίωσαν για να ενταχθούν στο καινούριο σχολικό περιβάλλον, η έλλειψη γνώσης της γλώσσας και μια πιθανή αρνητική βιωματική εμπειρία λόγω καταγωγής, ενδεχομένως να λειτούργησαν ανασταλτικά στη δημιουργία στενών φιλικών σχέσεων με τους Έλληνες συμμαθητές τους.

Η συνήθης γλώσσα επικοινωνίας όταν βρίσκονται με τους φίλους τους, είναι τα ελληνικά. Σε περιπτώσεις που γνωρίζουν και χρησιμοποιούν τη γλώσσα καταγωγής με τους φίλους τους, διακρίνονται δύο περιπτώσεις. Αυτοί που το

κάνουν γιατί ο φιλικός τους περίγυρος απαρτίζεται από άτομα που μοιράζονται την ίδια καταγωγή και ενδεχομένως η χρήση της μητρικής να βγαίνει πιο εύκολα και αυτοί που το κάνουν συνειδητά για να διατηρήσουν τη μητρική τους γλώσσα. Οι δύο κατηγορίες συνδέονται στενά με το που νιώθουν ότι ανήκουν τα παιδιά αυτά. Σε ποια κουλτούρα από τις δύο λειτουργούν καλύτερα.

Η μη λεκτική επικοινωνία μεταξύ των φίλων είναι εξίσου σημαντική με τη λεκτική. Σχεδόν όλα τα άτομα ανέφεραν τρόπους λεκτικής μη λεκτικής επικοινωνίας, γεγονός που δείχνει τους ισχυρούς δεσμούς που έχουν αναπτυχθεί μεταξύ αυτών και των φίλων τους.

Η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις σχέσεις τους με τους φίλους τους. Στις περιπτώσεις που τα παιδιά δεν έχουν καλές οικογενειακές σχέσεις, λειτουργούν ως δικλείδα ασφαλείας και υποστήριξης. Υποκαθιστούν δηλαδή, τις οικογενειακές σχέσεις. Η ηλικία εγκατάστασης στη χώρα υποδοχής διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο στη σύναψη φιλικών σχέσεων. Τα παιδιά που γεννήθηκαν στη χώρα ή ήρθαν σε προσχολική ηλικία τείνουν να κάνουν παρέα με Έλληνες, σε αντίθεση με τα παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας που δυσκολεύονται περισσότερο. Το εύρημα αυτό σχετίζεται άμεσα με την συμμετοχή στο εκπαιδευτικό σύστημα και την ηλικία συμμετοχής. Το σχολείο είναι ο κατεξοχήν χώρος δημιουργίας φίλων για ένα παιδί. Όσο πιο νωρίς συμμετάσχει σε αυτό, τόσο μεγαλύτερες πιθανότητες έχει να δημιουργήσει φιλίες και παρέες.

- Συμπέρασμα ως προς το αν η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από τη συνήθη γλώσσα επικοινωνίας εντός της οικίας και τη γνώση και χρήση της μητρικής γλώσσας.

Σχετικά με τη γνώση και χρήση της μητρικής γλώσσας, η γλώσσα ομιλίας εντός της οικίας καθορίζει το επίπεδο γνώσης και χρήσης αλλά δεν σχετίζεται μόνο με αυτόν τον παράγοντα. Το αίσθημα του ανήκειν σε μία κοινωνία καθορίζει επίσης, σε πολύ μεγάλο βαθμό και τη γνώση της και τη χρήση της, όπως και τα βιώματα και οι σχέσεις με συγγενείς και γενικότερα οι σχέσεις με τη χώρα καταγωγής.

Αυτό που αναφέρθηκε συχνότερα, ως απάντηση για το τι γλώσσα χρησιμοποιούν στο σπίτι, είναι πως στο σπίτι χρησιμοποιούν περισσότερο μία

μίξη των δύο γλωσσών ή ότι οι γονείς μπορεί να τους απευθύνονται στη γλώσσα της χώρας καταγωγής, αλλά λόγω σχολείου είναι ευκολότερο να απαντάνε στα ελληνικά. Σχετικά με τη γνώση και χρήση της μητρικής γλώσσας, η γλώσσα ομιλίας εντός της οικίας καθορίζει το επίπεδο γνώσης και χρήσης αλλά δεν σχετίζεται μόνο με αυτόν τον παράγοντα. Το αίσθημα του ανήκειν σε μία κοινωνία καθορίζει επίσης, σε πολύ μεγάλο βαθμό και τη γνώση της και τη χρήση της, όπως και τα βιώματα και οι σχέσεις με συγγενείς και γενικότερα οι σχέσεις με τη χώρα καταγωγής.

Άρα, η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από τη συνήθη γλώσσα επικοινωνίας εντός της οικίας ως δείκτης για το που νιώθουν ότι ανήκουν και τις σχέσεις τους με τη χώρα καταγωγής τους. Καλή γνώση και χρήση της μητρικής γλώσσας δείχνει ισχυρούς δεσμούς με τη χώρα καταγωγής, αντίθετα ισχνή γνώση και χρήση της, δείχνει αδύναμους δεσμούς.

- Συμπέρασμα ως προς το αν η κοινή θρησκεία στην Ελλάδα βοηθά την πιο εύκολη ενσωμάτωση τους.

Στην πλειονότητα τους άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα, πιστεύουν στο Θεό και ανήκουν στη Χριστιανική Ορθόδοξη θρησκεία. Όσα δεν πιστεύουν, παρατηρείται άσχημη σχέση με γονείς, γεγονός που ενδεχομένως να εξηγείται σαν μια προσπάθεια να αποποιηθούν τις απόψεις και τις αντιλήψεις των γονέων τους για να δηλώσουν με τον τρόπο τους, ότι είμαστε διαφορετικοί. Οι καθημερινές προστριβές στην οικογένεια και η ύπαρξη ενός μη ευνοϊκού και ήρεμου περιβάλλοντος, ωθούν τα παιδιά να αποστρέφονται τις απόψεις και τις αντιλήψεις τους των γονέων τους, περί Θεού και πίστης. Λειτουργούν έτσι, τελείως αντιδραστικά σε αυτό που θεωρούν ότι πρεσβεύουν οι γονείς τους.

Για την Ελλάδα, η διαφορετική καταγωγή και η διαφορετική θρησκεία αποτελούν παράγοντες διάκρισης. Αυτό δείχνει τη σημαντικότητα του θεσμού της θρησκείας, ως δείκτη ενσωμάτωσης.

Η αλλαγή θρησκείας μέσω της βάφτισης δείχνει την ανάγκη τους να συμμετέχουν στην σχολική κοινότητα και στην κοινωνία γενικότερα, ως ισότιμα μέλη της, μέσω της συμμετοχής στα θρησκευτικά μυστήρια και των εθιμοτυπικών πρακτικών που συνοδεύουν την θρησκεία. Η βάφτιση, για πολλά από τα παιδιά συμβολίζει τη νομιμοποίηση αυτών που ήδη πιστεύουν αφού ζουν, μεγαλώνουν και κοινωνικοποιούνται σε μία συγκεκριμένη κοινωνία.

Από τη μεριά της κοινωνίας και του κράτους ακολουθούνταν μια εκτεταμένη τακτική ελληνοποίησης, μέσω των βαφτίσεων και από τη μεριά των μεταναστών φαντάζει ως ένα μέσο ένταξης στην ελληνική κοινωνία, έχοντας σαν συνέπεια την ευρύτερη αποδοχή τους στους κόλπους της.

Ο φόβος της απόρριψης λόγω θρησκείας, ειδικά για τους μουσουλμάνους, είναι τόσο εμφανής που ορισμένα άτομα καταφεύγουν στην πρακτική του να μην λένε καν τη θρησκεία τους και να αποφεύγουν να επισκέπτονται τους χώρους λατρείας τους.

Άρα, η κοινή θρησκεία στην Ελλάδα δεν βοηθά στην εύκολη ενσωμάτωση των παιδιών, όταν αυτά ανήκουν σε διαφορετική θρησκεία και μάλιστα στη θρησκεία του Ισλάμ. Για την Ελλάδα, η διαφορετική καταγωγή και η διαφορετική θρησκεία αποτελούν παράγοντες διάκρισης. Η αλλαγή θρησκείας μέσω της βάφτισης δείχνει την ανάγκη τους να συμμετέχουν στην κοινωνία γενικότερα, ως ισότιμα μέλη της, μέσω της συμμετοχής στα θρησκευτικά μυστήρια και των εθιμοτυπικών πρακτικών που συνοδεύουν την θρησκεία. Επίσης, αποτελεί, εκ μέρους των μεταναστών, μία στρατηγική ενσωμάτωσης στην κοινωνία υποδοχής.

- Συμπέρασμα ως προς το αν η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από τη συμμετοχή στο εκπαιδευτικό σύστημα και τη σχέση τους με αυτό.

Ο θεσμός της εκπαίδευσης αξιολογείται κυρίως θετικά από τα παιδιά, ως το μέρος εκείνο που συνάπτονται φιλίες και επαφές με συνομηλίκους τους. Τα βιώματα και οι εμπειρίες από την συμμετοχή τους στο θεσμό αυτό επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό την αξιολόγηση του. Από τα παιδιά που συμμετείχαν στην έρευνα, τα παιδιά αλβανικής καταγωγής, βίωσαν πιο έντονα διακρίσεις και ρατσιστικές συμπεριφορές λόγω του έντονου στιγματισμού τους από την ελληνική κοινωνία. Η διαφορετική καταγωγή συνδέεται λοιπόν, με την αποδοχή ή μη αποδοχή από την σχολική κοινότητα, ιδιαίτερα για παιδιά με καταγωγή από εθνοτικές ομάδες που έχουν στιγματιστεί.

Διαπιστώθηκε στενή σύνδεση του σχολικού θεσμού με τις έννοιες της καταξίωσης και της επιτυχίας. Αναγνωρίστηκε ως το μέσο εκείνο που μπορεί να τις προσφέρει. Η έντονη επιθυμία των γονιών τους να σπουδάσουν υποδεικνύει πως η αξία αυτή δόθηκε από τους γονείς. Άρα, γίνεται λόγος για αναπαραγωγή

των κοινωνικών αναπαραστάσεων των γονιών τους, δηλαδή τα παιδιά υιοθετούν τις αξίες και τις αντιλήψεις των γονιών τους, όσον αφορά την αξία του θεσμού της εκπαίδευσης. Διαπιστώθηκε επίσης και κοινωνική αναπαραγωγή των αναπαραστάσεων εκ μέρους των γονιών των Ελλήνων συμμαθητών τους. Η παρότρυνση να μην κάνουν παρέα τα ελληνόπουλα μαζί τους λόγω της διαφορετικής καταγωγής τους, αποτυπώνει ξεκάθαρα αυτό το εύρημα.

Ο ρόλος των διαπολιτισμικών σχολείων ως φορέα ενσωμάτωσης στην κοινωνία υποδοχής, τονίστηκε από όλους τους μαθητές που φοίτησαν σε αυτά. Επίσης, ο ρόλος των καθηγητών σε ελάχιστες περιπτώσεις δεν ήταν αυτός που θα έπρεπε να έχουν. Στην πλειονότητα των απαντήσεων, σε καταστάσεις κρίσης αντέδρασαν πυροσβεστικά.

Όσον αφορά το άγχος που βίωσαν κατά τη φοίτηση τους στο ελληνικό σχολείο, διαπιστώθηκε έντονος συσχετισμός με την ηλικία ένταξης σε κάποια τάξη. Τα παιδιά που γεννήθηκαν εδώ ή ήρθαν κατά την προσχολική ηλικία δεν βίωσαν άγχος γιατί ξεκίνησαν την κοινωνικοποίηση τους μέσω αυτού του θεσμού, με κανονικούς ρυθμούς και δεν υπήρξε διατάραξη της ζωής τους. Έκαναν φίλους στο σχολείο και έμαθαν τη γλώσσα. Αντίθετα, τα παιδιά που ήρθαν σε ηλικία δημοτικού βίωσαν πολύ πιο έντονο άγχος αφού καλούνταν να συνάψουν καινούριες φιλίες και να μάθουν να επικοινωνούν σε μία καινούρια γλώσσα. Το αυξημένο άγχος συνδέεται επίσης με το βίωμα αρνητικής εμπειρίας βάσει καταγωγής.

Οι αναφορές σε κρούσματα ενδοσχολικής βίας σχετίζονταν κυρίως με παιδιά αλβανικής καταγωγής. Ο συσσωρευμένος θυμός λόγω στιγματισμού και διακρίσεων μπορεί να οδηγήσει σε τέτοιου είδους ξεσπάσματα, όπως επίσης και στο να εγκαταλείψουν νωρίς το σχολικό περιβάλλον.

Σε γενικές γραμμές, τα παιδιά δεν ντρέπονταν να πουν στο σχολείο τη χώρα καταγωγής τους. Ο συνδυασμός των απαντήσεων για τις οικογενειακές τους σχέσεις και τις σχέσεις με τη χώρα καταγωγής υποδεικνύουν πως ισχυρές σχέσεις οδηγούν τα παιδιά να μην ντρέπονται για την καταγωγή τους. Αντίθετα, λιγότερο ισχυρές σχέσεις, οδηγούν τα παιδιά να αποσιωπούν την χώρα καταγωγής τους.

Σχετικά με τη γνώση και χρήση της μητρικής γλώσσας, η γλώσσα ομιλίας εντός της οικίας καθορίζει το επίπεδο γνώσης και χρήσης αλλά δεν σχετίζεται μόνο με αυτόν τον παράγοντα. Το αίσθημα του ανήκειν σε μία κοινωνία καθορίζει επίσης, σε πολύ μεγάλο βαθμό και τη γνώση της και τη χρήση της, όπως και τα

βιώματα και οι σχέσεις με συγγενείς και γενικότερα οι σχέσεις με τη χώρα καταγωγής.

Αυτό που αναφέρθηκε συχνότερα, ως απάντηση για το τι γλώσσα χρησιμοποιούν στο σπίτι, είναι πως στο σπίτι χρησιμοποιούν περισσότερο μία μίξη των δύο γλωσσών ή ότι οι γονείς μπορεί να τους απευθύνονται στη γλώσσα της χώρας καταγωγής, αλλά λόγω σχολείου είναι ευκολότερο να απαντάνε στα ελληνικά.

Όπως έχει προαναφερθεί, για τα παιδιά των μεταναστών, ο θεσμός της εκπαίδευσης είναι ο βασικός θεσμός ενσωμάτωσης στην κοινωνία υποδοχής. Άρα, η ενσωμάτωσή τους εξαρτάται από τη συμμετοχή τους στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας υποδοχής. Είναι ο μηχανισμός εκείνος, μέσω του οποίου τα παιδιά θα έρθουν σε επαφή με την ελληνική κοινωνία και θα υιοθετήσουν μέρος των αντιλήψεων της. Η ηλικία συμμετοχής στο εκπαιδευτικό σύστημα, οι σχέσεις με τους Έλληνες συμμαθητές, οι αρνητικές εμπειρίες που μπορεί να βιώσουν στο χώρο αυτό, οι σχέσεις με τους γονείς τους και τις γενικότερες σχέσεις με τη χώρα καταγωγής, αποτελούν παράγοντες που επιδρούν στη σχέση τους με το εκπαιδευτικό σύστημα και την κοινωνία γενικότερα.

Όσον αφορά τη χρήση της μητρικής γλώσσας, η γλώσσα ομιλίας εντός της οικίας καθορίζει το επίπεδο γνώσης και χρήσης της αλλά δεν επηρεάζει την ενσωμάτωση τους στον ίδιο βαθμό που επηρεάζει η γνώση της γλώσσας της κοινωνίας υποδοχής. Για όσα παιδιά έχουν φοιτήσει στο εκπαιδευτικό σύστημα όμως, η γνώση της γλώσσας της κοινωνίας υποδοχής, επηρεάζει την γλώσσα ομιλίας εντός στους χώρους της οικίας.

- Συμπέρασμα ως προς το αν η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από τις βαθύτερες αντιλήψεις τους σε σχέση με την κατοικία.

Διαπιστώθηκε η ύπαρξη ισχυρού φιλικού και ευρύτερου κοινωνικού δικτύου γύρω από τα παιδιά, που οδηγεί σε δύο διαμετρικά αντίθετες κατευθύνσεις αναφορικά με την πιθανή αλλαγή κατοικίας τους. Είτε είναι απρόθυμα στην αλλαγή αυτή γιατί θεωρούν ότι θα χάσουν τις επαφές με τους σημαντικούς ανθρώπους της ζωής τους, είτε δεν έχουν πρόβλημα στο να αλλάξουν, γιατί οι επαφές με τους σημαντικούς ανθρώπους της ζωής τους θα διατηρηθούν, ανεξάρτητα από την περιοχή κατοικίας.

Επίσης, αναδεικνύεται και η αντίληψη που έχουν για τα χρήματα, πως αν

δηλαδή κάποιος τα διαθέτει μπορεί να κάνει τα πάντα και θεωρούν πως είναι πιο εύκολο να νοικιάσει κανείς σπίτι από το να αγοράσει. Η πιθανή δυσκολία στην εύρεση σπιτιού έγκειται στην αλλοδαπή καταγωγή των γονιών τους.

Η πρώτη γενιά φαίνεται πως στρώνει το δρόμο για την δεύτερη και στο θέμα της κατοικίας γεγονός που είναι απόλυτα λογικό αφού η κατοικία αποτελεί τη βάση της οικογένειας. Ενώ η πρώτη γενιά εμφανίζεται ως ολιγαρκής σε σχέση με την κατοικία, η δεύτερη εμφανίζει διαφορετικά θέλω από την πρώτη σε σχέση με το θεσμό αυτό. Είναι βέβαια και θέμα ανθρώπου αλλά και θέμα διαφορετικής γενιάς, η οποία ζει και μεγαλώνει σε ένα διαφορετικό περιβάλλον από την πρώτη. Είναι λογικό λοιπόν, να θέλουν διαφορετικά πράγματα από τους γονείς τους και στο θέμα της κατοικίας.

Άρα, οι βαθύτερες αντιλήψεις σε σχέση με την κατοικία δεν επηρεάζουν την ενσωμάτωση τους αλλά εμφανίζονται ως δείκτης της ενσωμάτωσης τους. Η πρώτη γενιά δεν ενδιαφέρεται, τουλάχιστον αρχικά, για πολυτέλειες στην κατοικία αλλά για το αν η κατοικία θα εξυπηρετεί τις βασικές ανάγκες της. Η δεύτερη ασχολείται περισσότερο από την πρώτη με θέματα διακόσμησης και αισθητικής. Οι βαθύτερες αντιλήψεις τους, σε σχέση με την κατοικία, αντικατοπτρίζουν την ενσωμάτωση τους στην ελληνική κοινωνία.

- Συμπέρασμα ως προς το αν η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από τις βαθύτερες αντιλήψεις και συναισθήματα σχετικά με το θεσμό της εργασίας.

Οι απαντήσεις των παιδιών υπέδειξαν κάποιες τάσεις σχετικά με τις αντιλήψεις γύρω από το θεσμό της εργασίας και οι παράγοντες που διαμορφώνουν αυτές τις αντιλήψεις είναι πολλοί. Ξεκινώντας από την οικογένεια, την οικονομική κατάσταση που επικρατεί στο σύνολο της χώρας, την οικονομική κατάσταση της οικογένειας και του νοικοκυριού, το πόσο τους αρέσει αυτό που κάνουν (για τα παιδιά που εργάζονται), οι σχέσεις με εργοδότες, συναδέλφους, συνθήκες εργασίας, μισθό, αλλά και τα όνειρα που έχει κάθε παιδί για τον εαυτό του διαμορφώνουν ένα μωσαϊκό από απαντήσεις σχετικά με το θεσμό αυτό.

Οι σχέσεις με εργοδότες, σε γενικό επίπεδο, χαρακτηρίζονται ως καλές. Αυτά που τις διαμορφώνουν είναι κυρίως η συμπεριφορά των εργοδοτών απέναντί τους και οι συνθήκες εργασίας. Οι σχέσεις με συναδέλφους καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από τις συνθήκες εργασίας και τις σχέσεις με τους εργοδότες. Παρατηρήθηκε πως σε

εργασίες με υπερσυγκέντρωση εργαζόμενων αλλοδαπής καταγωγής, υπάρχει αυξημένος ανταγωνισμός μεταξύ τους. Το γεγονός αυτό πιθανόν να συνδέεται με την πρόθεση τους για νόμιμη συνέχεια της παραμονής τους στην Ελλάδα, αφού για την ανανέωση των αδειών παραμονής απαιτείται αποδεδειγμένη εργασία, δηλαδή ένσημα.

Η έννοια και το νόημα που δίνουν στο θεσμό της εργασίας, καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τις σχέσεις που διαμορφώνονται στον εργασιακό τους χώρο. Οι σχέσεις αυτές έχουν να κάνουν είτε με εργοδότες, είτε με συναδέλφους, είτε με πελάτες. Η πιο κοινή απάντηση που έδωσαν στο «*τι σημαίνει δουλειά για σας*», **είναι να σου αρέσει αυτό που κάνεις**. Πράγματι, τα παιδιά που δήλωσαν ότι τους αρέσει η δουλειά τους, φαίνεται ότι ανταποκρίνονται πιο εύκολα στις δυσκολίες και στα εμπόδια που μπορεί να παρουσιαστούν. Επειδή αυτή η ερώτηση απευθύνθηκε στο σύνολο του ερωτώμενου πληθυσμού, ακόμα και τα παιδιά που δεν εργάζονται έδωσαν την ίδια απάντηση.

Ενδεχομένως η πρώτη γενιά μεταναστών, δηλαδή οι γονείς τους, να νοηματοδοτούσαν αλλιώς το θεσμό αυτό, αφού είναι η γενιά εκείνη που διαμορφώνει τις συνθήκες (οικονομική κατάσταση, κατοικία κλπ), για τη δεύτερη. Η δεύτερη απάντηση σε συχνότητα, αφορούσε το οικονομικό μέρος και την ανεξαρτησία που παρέχει. Αυτό που φάνηκε είναι πως η οικονομική κατάσταση του νοικοκυριού αποτελεί σημαντικό παράγοντα διαμόρφωσης της αντίληψης γύρω από την εργασία.

Οι αντιλήψεις και οι πεποιθήσεις αποτελούν τμήματα εσωτερικεύσεων εντελώς προσωπικού χαρακτήρα και οι εγγραφές που έχουν πραγματοποιηθεί είναι διαφορετικές για το κάθε παιδί ξεχωριστά. Μετά την ανάλυση των στοιχείων διαφαίνονται κάποιες τάσεις και διαδικασίες, αλλά στην ουσία η δημιουργία των αντιλήψεων παραμένει μία εξατομικευμένη διαδικασία, λόγω ακριβώς της διαφορετικής κοινωνικοποίησης του κάθε παιδιού.

Άρα, η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών δεν εξαρτάται από τις βαθύτερες αντιλήψεις και συναισθήματα σχετικά με το θεσμό της εργασίας, αλλά αποτελούν δείκτη της ενσωμάτωσης τους. Η εργασία στην αντικειμενική της διάσταση σαφώς και επηρεάζει την ενσωμάτωση τους, σε ένα βαθύτερο επίπεδο, που ανήκει στην υποκειμενική διάσταση φαίνεται πως οι αντιλήψεις που έχουν διαμορφωθεί σε σχέση με το θεσμό της εργασίας αντικατοπτρίζουν την ενσωμάτωση τους στην κοινωνία. Η απάντηση «να κάνεις ότι σου αρέσει» δείχνει ακριβώς αυτό.

- Συμπέρασμα ως προς το αν η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών

εξαρτάται από τους χώρους ανάπτυξης κοινωνικών σχέσεων.

Από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, διαπιστώνεται η ύπαρξη ενός ανεπτυγμένου δικτύου φιλικών σχέσεων και σαν χώροι συνάντησης αναφέρονται κυρίως οι καφετέριες και τα σπίτια. Φαίνεται πως τα παιδιά έχουν ενταχθεί πλήρως στους τρόπους διασκέδασης των Ελλήνων, χωρίς να υπάρχει κάποια διαφορά. Οι λόγοι που συνέβη αυτό, σχετίζονται είτε με το ότι μεγάλωσαν, από μικρή ηλικία, σε μία κοινωνία της οποίας ενστερνίστηκαν τις αντιλήψεις της, είτε αποτελεί απόρροια μορφής και «τύπου» ενσωμάτωσης και άρα στρατηγική ενσωμάτωσης εκ μέρους των παιδιών.

Η οικογενειακή κατάσταση των ερωτηθέντων, κυρίως αν έχουν παιδιά και οι ίδιοι, το προσωπικό τους πρόγραμμα, η καθημερινότητα τους, οι υποχρεώσεις των σπουδών τους και ο οικονομικός παράγοντας καθορίζουν τις ημέρες και τον τρόπο διασκέδασης. Η οικονομική κρίση φαίνεται να έχει αλλάξει τις συνήθειες και τον τρόπο διασκέδασης των παιδιών αυτών που προτιμούν πλέον πιο απλούς και ανέξοδους τρόπους διασκέδασης.

Για τα παιδιά που μένουν στις γύρω περιοχές της Αθήνας, σαν χώρος γεωγραφικής συγκέντρωσης προτιμάται η περιοχή του ιστορικού Κέντρου λόγω της γραφικότητας, των μαγαζιών διασκέδασης και του μοιράσματος της απόστασης, σε περίπτωση που οι φίλοι μένουν σε άλλη περιοχή της Αθήνας. Για τα παιδιά που μένουν σε γύρω περιοχές από την πρωτεύουσα, λόγω έλλειψης χρημάτων, προτιμώνται οι συναντήσεις να πραγματοποιούνται στις περιοχές γύρω από την κατοικία διαμονής τους και να μην μεταβαίνουν συχνά στην πρωτεύουσα.

Άρα, η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από τους χώρους ανάπτυξης κοινωνικών σχέσεων, όχι όμως για τους χώρους αυτούς καθ' αυτούς. Οι χώροι αυτοί συνδέονται με την υιοθέτηση αντιλήψεων της κοινωνίας υποδοχής, περί διασκέδασης. Η υιοθέτηση αυτή αποτελεί απόρροια της μορφής και του τρόπου ενσωμάτωσης. Είτε τα παιδιά υιοθέτησαν τον τρόπο διασκέδασης των Ελλήνων γιατί έχουν κοινωνικοποιηθεί στη χώρα από μικρή ηλικία και άρα έχουν εσωτερικεύσει μεγάλο μέρος των αντιλήψεων της, είτε αποτελούσε στρατηγική για να γίνουν τα άτομα αυτά αποδεκτά από την κοινωνία και να μην βιώσουν απόρριψη.

- Συμπέρασμα ως προς το αν η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από τις σχέσεις τους με συλλόγους.

Η γενικότερη συμμετοχή των παιδιών σε συλλόγους των χωρών καταγωγής τους είναι ισχνή, καθώς ελάχιστα παιδιά συμμετέχουν σε αυτούς. Η μη συμμετοχή μπορεί να είναι δείκτης μεγάλου βαθμού κοινωνικής ενσωμάτωσης στην ελληνική κοινωνία. Ενδεχομένως το αίσθημα του ανήκειν στην ελληνική κοινωνία να είναι αρκετά ισχυρό και η συμμετοχή τους σε τέτοιους συλλόγους να μην εξυπηρετεί κάποιο σκοπό, οπότε επιλέγουν την μη συμμετοχή

Αυτό που επίσης εμφανίστηκε στην επεξεργασία των απαντήσεων του κεφαλαίου αυτού, είναι ένα βασικό χαρακτηριστικό της δεύτερης γενιάς. Το αίσθημα του να ανήκουν και στις δύο κουλτούρες και να νιώθουν ότι ανήκουν κάπου στο ενδιάμεσο των δύο κοινωνιών. Εμφανίζεται ξεκάθαρα να δημιουργείται μία τρίτη υβριδική κουλτούρα, με ανάμεικτα στοιχεία των δύο κοινωνιών.

Η ενσωμάτωση λοιπόν των παιδιών των μεταναστών δεν εξαρτάται από τις σχέσεις τους με τους συλλόγους. Αντίθετα, το αίσθημα του ανήκειν στην κοινωνία υποδοχής ή στην κοινωνία καταγωγής καθορίζει τη δημιουργία των συλλόγων και την συμμετοχή ή μη συμμετοχή των παιδιών αυτών.

- Συμπέρασμα ως προς το αν η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από τη συμμετοχή στα κοινά.

Κατά την περίοδο που πραγματοποιήθηκαν οι συνεντεύξεις, οι ερωτώμενοι είχαν το δικαίωμα να ψηφίσουν στις δημοτικές εκλογές του 2010, ανεξαρτήτως κτήσης ελληνικής ιθαγένειας ή μη. Στην πλειονότητά τους όμως, είτε δεν το γνώριζαν, είτε απαξίωσαν την εκλογική διαδικασία.

Η απαξίωση αυτή ενδεχομένως να συνδέεται με δύο λόγους: α) την απαξίωση που έχουν βιώσει τα ίδια λόγω καταγωγής την επέστρεψαν πίσω στην κοινωνία, είτε β) έχουν εσωτερικεύσει την αντίληψη ότι η κατάσταση της χώρας δεν αλλάζει με την ψήφο, αντίληψη που κυριαρχεί στην ελληνική κοινωνία, άσχετα αν τα μέλη της ασκούν το εκλογικό τους δικαίωμα.

Υπάρχει όμως και μία μερίδα του πληθυσμού που συμμετείχε στην έρευνα, που νιώθει έντονα την επιθυμία να συμμετέχει στα κοινά, μέσω της διαδικασίας αυτής. Οι λόγοι συνδέονται με την ανάγκη τους να συμμετέχουν ενεργά στην κοινωνία την οποία ζουν, σαν ισότιμοι πολίτες με τους Έλληνες και το βλέπουν σαν ένα τρόπο ένταξης και αναγνώρισης τους από την κοινωνία.

Όταν η απαξίωση συνδέεται με τους λόγους της εσωτερίκευσης μιας αντίληψης που κυριαρχεί στην ελληνική κοινωνία περί απαξίωσης της εκλογικής

διαδικασίας και εμφανίζεται ταυτόχρονα και η αντίρροπη τάση για επιθυμία συμμετοχής στην εκλογική διαδικασία, ενώ αυτές οι τάσεις εκ πρώτης όψεως φαίνονται αντίθετες, στη βάση τους δεν είναι. Λειτουργούν σαν δείκτης μεγάλου βαθμού ενσωμάτωσης στην ελληνική κοινωνία και εκφράζουν την ανάγκη να λειτουργούν και να συμμετέχουν σαν ισότιμα μέλη της.

Το θέμα του τρόπου κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας αναφέρθηκε πολλάκις, σαν ανησυχία, εκ μέρους των παιδιών, σχετικά με το μέλλον τους. Το γεγονός αυτό φανερώνει ξεκάθαρα την πρόθεση τους να μείνουν στη χώρα που μεγάλωσαν. Επίσης, για μία ακόμα φορά, από μερίδα των ερωτώμενων, φάνηκε η απαξίωση της, όπως διαπιστώθηκε και στο κεφάλαιο «Νομιμοποίηση», γεγονός που συνδέεται είτε με την εσωτερίκευση της απαξίωσης που έχουν βιώσει και τα ίδια από την ελληνική κοινωνία, είτε επειδή δεν την έχουν και αυτό είναι ένα θέμα που τους πονάει, μειώνουν την αξία της για να αισθάνονται καλύτερα και έτσι να μειώσουν και το άγχος για το μέλλον τους.

Για μία ακόμα μια φορά, αναφέρθηκε επίσης το θέμα των παράτυπων μεταναστών, σαν μια προσπάθεια διαχωρισμού τους από την κατηγορία αυτή του μεταναστευτικού πληθυσμού. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει την έντονη ανάγκη τους για αποδοχή από την ελληνική κοινωνία.

Οι προτάσεις τους αναφορικά με τη διαχείριση του μεταναστευτικού συγκεντρώνονται στους εξής τομείς: α) την από κοινού διαχείριση με της χώρες της Ε.Ε., β) άντληση κονδυλίων και γ) προώθηση μεταναστών σε χώρες με ισχυρές βιομηχανίες που είναι πιθανότερο να έχουν ζήτηση εργατικού δυναμικού.

Στην ερώτηση για την πρόθεση ψήφου, οι απαντήσεις μοιράζονται σε τρεις περίπου ισόποσες κατευθύνσεις: ΣΥΡΙΖΑ, Ν.Δ και «τίποτα».

Άρα, η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών δεν εξαρτάται από τη συμμετοχή στα κοινά. Από την ανάλυση των αποτελεσμάτων διαπιστώθηκε μία απαξίωση της εκλογικής διαδικασίας, η οποία ενδεχομένως να συνδέεται με δύο λόγους: α) την απαξίωση που έχουν βιώσει τα ίδια λόγω καταγωγής την επέστρεψαν πίσω στην κοινωνία διαλέγοντας τον τρόπο αυτό, δηλαδή της μη συμμετοχής και β) έχουν εσωτερικεύσει την αντίληψη ότι η κατάσταση της χώρας δεν αλλάζει με την ψήφο, αντίληψη που κυριαρχεί στην ελληνική κοινωνία, άσχετα αν τα μέλη της ασκούν το εκλογικό τους δικαίωμα.

- Συμπέρασμα ως προς το αν η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών

εξαρτάται από τις σχέσεις τους με τον ευρύτερο δημόσιο τομέα.

Στην συντριπτική τους πλειονότητα, τα παιδιά έχουν έρθει σε επαφή, έστω και μία φορά, με ένα φορέα του δημοσίου. Οι φορείς που αναφέρθηκαν περισσότερο είναι η αστυνομία, γραφεία αλλοδαπών στους δήμους, Δ.Ο.Υ., Ι.Κ.Α και Ο.Α.Ε.Δ.

Οι επαφές με την αστυνομία σχετίζονταν κυρίως με την εξακρίβωση στοιχείων και την έκδοση παραστατικών. Τα παιδιά ανέφεραν περισσότερο καλές εντυπώσεις από την επαφή τους αυτή. Ο βαθμός που νιώθουν ότι ανήκουν στην κοινωνία επηρεάζει το βαθμό έντασης των βιωματικών τους εμπειριών με το φορέα αυτό.

Με τα γραφεία αλλοδαπών φάνηκε πως τα παιδιά έχουν εσωτερικεύσει την αντίληψη πως η γνώση των ελληνικών βοηθάει στην επαφή τους με το φορέα αυτό και πως εξαρτάται από την συμπεριφορά τους προς τους υπαλλήλους για το αν θα εξυπηρετηθούν ή θα αντιμετωπίσουν δυσκολίες.

Με τους φορείς δημόσιας υγείας, για όσα από τα παιδιά ήρθαν σε επαφή, δεν αντιμετώπισαν κάποια διάκριση βάσει καταγωγής.

Γενικότερα, στις επαφές τους με τους φορείς του δημόσιου τομέα, αυτό που διαπιστώθηκε πως επιδρά είναι για ακόμη μία φορά ο βαθμός που νιώθουν ότι ανήκουν και συμμετέχουν στην κοινωνία. Οι αρνητικές εμπειρίες, για όσα παιδιά δεν αισθάνονται μέλη της κοινωνίας διογκώνονται, ενώ για όσα αισθάνονται μέλη της κοινωνίας η ένταση μιας αρνητικής βιωματικής εμπειρίας δεν είναι τόσο οξυμένη.

Όσον αφορά τους δημόσιους υπαλλήλους, στην πλειονότητα τους, φάνηκε πως έχουν ενσωματώσει μια αντίληψη που επικρατεί γενικότερα στην ελληνική κοινωνία, πως δηλαδή βαριούνται, είναι αδιάφοροι και δεν θέλουν να βοηθήσουν, έστω και αν τα ίδια δεν έχουν αντιμετωπίσει κάποια εμπειρία με αρνητική χροιά. Η εσωτερίκευση τέτοιους είδους αντιλήψεων, εκ μέρους των παιδιών, δείχνει μεγάλο βαθμό ενσωμάτωσης στην ελληνική κοινωνία.

Οι σχετικοί φορείς που ασχολούνται με την ένταξη των μεταναστών θεωρούν πως δεν βοηθούν ως προς τον ρόλο που έχουν συσταθεί και οι λόγοι συνίστανται στην έλλειψη γνώσης της ελληνικής γλώσσας εκ μέρους των μεταναστών, στην έλλειψη οργάνωσης και στην τεράστια γραφειοκρατία που υπάρχει εκ μέρους των υπηρεσιών, στην άγνοια νόμων και στην έλλειψη ευαισθησίας εκ μέρους των υπαλλήλων, στο ότι εξαρτάται από την προσωπικότητα και τη διάθεση του κάθε υπαλλήλου ξεχωριστά αν θα ασχοληθεί αλλά και στις αντιλήψεις του κάθε υπάλληλου, σε σχέση με τους μετανάστες.

Η βελτίωση της αποτελεσματικότητας των εν λόγω υπηρεσιών θεωρούν

πως θα επιτευχθεί αν πραγματοποιηθούν οι εξής προτάσεις: συνεχής εκπαίδευση και ενημέρωση των υπαλλήλων, σεμινάρια ευαισθητοποίησης αυτών, άρση της μονιμότητας των δημοσίων υπαλλήλων και στη χρήση διερμηνέων στα σχετικά τμήματα του δημοσίου. Ιδιαίτερα, η άρση της μονιμότητας των υπαλλήλων, αντίληψη που ενστερνίζεται μεγάλο μέρος της ελληνικής κοινωνίας, δείχνει την εσωτερίκευση της αντίληψης αυτής και άρα μεγάλο βαθμό ενσωμάτωσης στην ελληνική κοινωνία.

Άρα, η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από τις σχέσεις τους με τον ευρύτερο δημόσιο τομέα. Γενικότερα, αυτό που διαπιστώθηκε πως επιδρά είναι για ακόμη μία φορά ο βαθμός που νιώθουν ότι ανήκουν και συμμετέχουν στην κοινωνία.

- Συμπέρασμα ως προς το αν ο ισχυρός κοινωνικός δεσμός στην Ελλάδα βοηθά στην ενσωμάτωση τους.

Στην πλειονότητα τους, τα παιδιά απάντησαν πως τους αρέσει που ζουν στην Ελλάδα και πως θα ήθελαν να μείνουν μόνιμα στη χώρα. Ο μόνος ίσως λόγος που θα έφευγαν θα ήταν το θέμα της απασχόλησης τους και η εξεύρεση εργασίας. Επίσης, δεν θα επέστρεφαν στην χώρα καταγωγής για εργασία, αλλά θα επέλεγαν κάποια άλλη χώρα προηγμένη κοινωνικά και οικονομικά όπως οι Η.Π.Α., η Αυστραλία, η Γερμανία, ή ο Καναδάς.

Θεωρούν πως οι Έλληνες δεν θέλουν τους μετανάστες στη χώρα, επωφελούνται όμως από αυτούς όταν τους χρησιμοποιούν σε εργασίες που οι ίδιοι δεν θα δέχονταν. Φαίνεται πως η οικονομική ύφεση της χώρας επηρέασε, εκτός από τους οικονομικούς δείκτες και την απασχόληση και τις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων. Η κοινωνική συνοχή που συνέδεε τα μέλη της κοινωνίας, διαταράχθηκε και αυτό ήταν κάτι που έγινε αντιληπτό και από τα παιδιά της δεύτερης γενιάς, αφού αποτελούν και αυτά μέλη της ελληνικής κοινωνίας.

Τα άτομα που απάντησαν ότι θεωρούν τους Έλληνες ενωμένους είχαν δεχτεί αντίσταση κατά την διαδικασία της ενσωμάτωσής τους στην ελληνική κοινωνία. Αυτό ενδεχομένως να έχει ως αποτέλεσμα την αποκρυστάλλωση μιας αντίληψης ότι η ελληνική κοινωνία είναι ενωμένη και συμπαγής.

Γενικά, θεωρούν ότι τους δέχτηκαν εύκολα στην ελληνική κοινωνία, όμως όσοι δεν θεωρούν κάτι τέτοιο, εφάρμοσαν στρατηγικές για να τους δεχτούν. Και πάλι οι στρατηγικές αφορούσαν τα παιδιά που είχαν δεχτεί αντίσταση. Ο φόβος

της απόρριψης οδήγησε κάποια από αυτά τα παιδιά να αποσιωπούν την καταγωγή τους ή να αναζητούν μία άλλη κοινωνία στην οποία θα νιώσουν ισάξια μέλη της.

Άρα, ο ισχυρός κοινωνικός δεσμός που επικρατεί στην Ελλάδα, δεν ευνόησε την ενσωμάτωσή τους. Η αντίσταση που δέχτηκαν κατά την διαδικασία της ενσωμάτωσης τους, από την ελληνική κοινωνία ερμηνεύτηκε πως πρόκειται για μια συμπαγή κοινωνία με ισχυρό κοινωνικό δεσμό.

- Συμπέρασμα ως προς το ποια η γνώμη τους για το νόημα του όρου ενσωμάτωση.

Μεθοδολογικά δεν μπορούσε να τεθεί απευθείας το ερώτημα «*τι θεωρείτε ως ενσωμάτωση*», οπότε από επιμέρους ερωτήσεις προκύπτει μία τυπολογία, η οποία αφορά τις διαφορετικές μορφές ή διαδρομές ενσωμάτωσης που ακολούθησαν τα παιδιά κατά την διαδικασία ενσωμάτωσης τους. Κάθε διαδικασία είναι μοναδική, αφού κάθε άτομο είναι διαφορετικό και έχει γνωρίσει διαφορετική κοινωνικοποίηση ακόμα και αν είναι μέλος της ίδιας οικογένειας.

Διαπιστώθηκαν όμως, κάποια κοινά χαρακτηριστικά στις διαδρομές αυτές, τα οποία εκφράζονται μέσα από τάσεις ομοιότητας βιωμένων διαδικασιών ενσωμάτωσης. Οι συγκλίνουσες αυτές τάσεις κατασκευάζουν επιστημονικούς τύπους, τους λεγόμενους ιδεότυπους, με την έννοια που ο Max Weber τους ανέπτυξε και μας εισήγαγε επιστημονικά σε αυτούς. Όσον αφορά λοιπόν την βεμπεριανή μεθοδολογία και τον «ιδεατό τύπο», ο ίδιος ο Weber, αποζήτησε την κατανόηση των κοινωνικών πράξεων μέσω της ερμηνείας και εξήγησης. Ο «ιδεατός τύπος» είναι ένα μεθοδολογικό εργαλείο που η κατασκευή του βοηθά τον κοινωνικό επιστήμονα, προς αυτή την κατεύθυνση, δηλαδή της εξήγησης⁴⁶⁰.

Η κατασκευή του εξυπηρετεί στο να αναδειχθεί με όσο το δυνατόν καλύτερο τρόπο, η περιπτωσιολογία του φαινομένου που μελετάται. Ο κάθε τύπος μεμονωμένα αντιπροσωπεύει και νοηματοδοτεί την κάθε περίπτωση. Για τους λόγους αυτούς οφείλει να είναι περιεκτικός και όσο το δυνατόν πιο πλήρης σε νόημα. Αυτό διευκολύνει τη σύγκριση τους με την πραγματική ανθρώπινη συμπεριφορά και πράξη, ώστε να μπορεί να δοθεί όσο το δυνατόν καλύτερη εξήγηση των αιτιών που οδήγησαν

460 Weber M., (1997), Βασικές Έννοιες Κοινωνιολογίας, μεταφρ. Κυπραίος Μιχ. εισαγωγικό δοκίμιο: Weber Marianne, (σ. 65- 66), Αθήνα: Κένταυρος.

στη συμπεριφορά αυτή. Είναι γεγονός πως τα πραγματικά φαινόμενα φέρουν στοιχεία, τα οποία δεν μπορούν να ενταχθούν στην ολότητα τους σε αυτή την κατασκευή⁴⁶¹. Στον ιδεατό τύπο εντάσσονται μόνο τα πιο σημαντικά στοιχεία του εμπειρικού φαινομένου.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να διευκρινιστεί πως για την περίπτωση του διδακτορικού αυτού οι ιδεότυποι που έχουν κατασκευαστεί, δεν αποτελούν επίσημες κατηγορίες είτε του κράτους, είτε κάποιου άλλου επίσημου φορέα. Επίσης, δεν είναι κατηγορίες που θα αντιστοιχούσαν σε άλλα ερευνητικά ευρήματα, εκτός του συγκεκριμένου διδακτορικού. Ούτε είναι προς χρήση δεδομένων αποτελέσματος άλλης ερευνητικής δουλειάς που μπορεί να εφαρμοστεί σε κάθε περίπτωση.

Μάλιστα για τη συγκεκριμένη περίπτωση του διδακτορικού αυτού, ο ιδεατός τύπος έχει διττή χρήση. Αφενός είναι εργαλείο ανάλυσης, αφετέρου αποτέλεσμα ευρημάτων ανάλυσης λόγου και ερμηνείας βιωμάτων.

Να τονιστεί πως η τυπολογία δεν έχει αυστηρά στεγανά, αφού ένα άτομο μπορεί να ανήκει σε δύο τύπους ταυτόχρονα και εκφράζει τάσεις και κατευθύνσεις συμπεριφοράς και βιωμάτων.

Μετά τις παραπάνω διευκρινίσεις, μέσα από τα πορίσματα της συγκεκριμένης έρευνας και με βάση την κεντρική υπόθεση εργασίας διαμορφώνονται οι παρακάτω ιδεότυποι:

1) Ο “ενσωματωμένος” τύπος: Ο τύπος αυτός ξεκάθαρα λειτουργεί καλύτερα στην κοινωνία εγκατάστασης. Έχει ως βασικό χαρακτηριστικό την κατασκευή μιας ταυτότητας που στηρίζεται στα κατεξοχήν ελληνικά χαρακτηριστικά.

1β) Εναλλακτική μορφή του “ενσωματωμένου” τύπου είναι ο “ενσωματωμένος” μέσω του φόβου, στην κοινωνία εγκατάστασης. Τα άτομα εδώ διαφοροποιούνται μόνο ως προς τον τρόπο ενσωμάτωσης τους στην κοινωνία, ο οποίος πραγματοποιήθηκε μέσω του φόβου της απόρριψης.

2) Ο “εν δυνάμει ενσωματωμένος” τύπος: Στον τύπο αυτό ανήκουν τα άτομα που λειτουργούν το ίδιο καλά και στις δύο κοινωνίες (κοινωνία καταγωγής και κοινωνία υποδοχής) και έχουν σαν βασικό χαρακτηριστικό την ταυτοτική διάρρηξη ως προς τη μία και μοναδική εθνική ταυτότητα.

2β) Έκφανση του “εν δυνάμει ενσωματωμένου” αποτελεί ο “εν δυνάμει

461 Weber M., (1997), όπ. αν. (σ. 66-70).

ενσωματωμένος” με έντονα στοιχεία από τη χώρα εγκατάστασης: Τα άτομα εδώ μπορούν να λειτουργούν εξίσου καλά και στις δύο κοινωνίες αλλά έχουν υπερισχύσει κάποια στοιχεία της κοινωνίας της χώρας εγκατάστασης, που σχετίζονται με τη διάσταση του φύλου και τη θέση της γυναίκας. Δημιουργείται έτσι μια σύγκρουση μεταξύ των «θέλω» τους και των «θέλω» της οικογένειας τους.

2γ) Άλλη μια εναλλακτική μορφή του “εν δυνάμει ενσωματωμένου” είναι ο “αναζητητής”: Τα άτομα λειτουργούν εξίσου καλά και στις δύο κοινωνίες, αλλά δεν έχουν ιδιαίτερα ανεπτυγμένο το αίσθημα του ανήκειν για καμία από τις δύο κοινωνίες. Αρνητικές βιωματικές εμπειρίες είτε στη χώρα καταγωγής είτε στη χώρα υποδοχής, πιθανόν να ώθησε τα άτομα αυτά να αναζητούν μία τρίτη κοινωνία, της οποίας θέλουν να γίνουν μέλη.

2δ) Ακόμα μια μορφή του “εν δυνάμει ενσωματωμένου” είναι τα άτομα του “αέρα”: Εδώ τα άτομα νιώθουν κυριολεκτικά ότι ανήκουν στον “αέρα” ή αλλιώς, πως δεν ανήκουν πουθενά.

2ε) Τέλος, άλλη μια έκφανση είναι αυτή του κατά φαντασίαν “ξένου”: Εδώ τα άτομα που δεν θεωρούν τους εαυτούς τους μέλη της κοινωνίας εγκατάστασης, αλλά της κοινωνίας καταγωγής, ωστόσο δεν γνωρίζουν τη μητρική τους γλώσσα παρά μόνο προφορικά και δεν γνωρίζουν σχεδόν τίποτα για τη χώρα καταγωγής τους, ούτε την έχουν επισκεφτεί ποτέ. Η θρησκεία των ατόμων αυτού του τύπου, η οποία επεκτείνεται σε εκφάνσεις και διαστάσεις της καθημερινής ζωής τους, καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο ζωής τους και προσανατολίζει σε μία κοινωνικοποίηση βάσει της χώρας καταγωγής και στο αίσθημα του ανήκειν σε αυτήν. Μόνο όμως στη φαντασία των ατόμων αυτών υπάρχει κοινωνικοποίηση βασισμένη στη χώρα καταγωγής. Αυτό που διαπιστώνεται είναι κοινωνικοποίηση βάσει θρησκείας.

3) Ο τύπος του “ξένου”: Τα παιδιά που ανήκουν στον τύπο αυτό κρατούν πιστά τα εθνικά χαρακτηριστικά της χώρας καταγωγής και αντιστέκονται σθεναρά στα εθνικά χαρακτηριστικά της χώρας υποδοχής. Επικεντρώνονται δε περισσότερο στα αρνητικά της χώρας υποδοχής και στα θετικά της χώρας καταγωγής.

Πέρα από την τυπολογία αναδύθηκαν κάποια βασικά χαρακτηριστικά που συνδέονται με την δεύτερη γενιά μεταναστών. Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι η υιοθέτηση στοιχείων και από την κουλτούρα της κοινωνίας της χώρας εγκατάστασης και από αυτήν της κοινωνίας καταγωγής με αποτέλεσμα τη

δημιουργία μίας νέας τρίτης κουλτούρας. Στην ουσία πρόκειται δηλαδή, για μίξη των στοιχείων των δύο πολιτισμών. Επίσης, ένα ακόμα χαρακτηριστικό που αναδύεται είναι η «διάρρηξη» που βιώνουν τα παιδιά αυτά στην ταυτότητα τους. Τα παιδιά καλούνται να κάνουν μία επιλογή. Να προσαρμοστούν στην κυρίαρχη κουλτούρα ή για λόγους σεβασμού προς τις οικογενειακές αξίες, να προσαρμοστούν στις πολιτισμικές επιταγές της οικογένειάς τους και του οικογενειακού τους περιβάλλοντος;

Επίλογος

Όπως αποδείχτηκε από τα συμπεράσματα της έρευνας πεδίου, το αίσθημα του ανήκειν σε μία κοινωνία διαδραματίζει βασικό ρόλο στις περισσότερες εκ των διαστάσεων της ζωής, των παιδιών αυτών. Από την επιλογή συντρόφου, μία αυστηρά προσωπική διαδικασία, μέχρι τις σχέσεις μεταξύ αυτών και κράτους, το αίσθημα του να νιώθουν αποδεκτά μέλη μιας κοινωνίας φαίνεται να είναι το ακανθώδες αίτημα.

Η απόρριψη, σαν πράξη, γεμίζει με φόβο και θυμό τους αποδέκτες της, πόσο μάλλον όταν απορρίπτει η κοινωνία, το πλαίσιο δηλαδή, στο οποίο διαμένουν, κινούνται και συναλλάσσονται καθημερινά τα παιδιά αυτά. Ο ισχυρός κοινωνικός δεσμός σε μια κοινωνία λειτουργεί σαν το συνεκτικό εκείνο στοιχείο που κρατάει τα μέλη της ενωμένα. Όταν όμως προστίθενται καινούρια μέλη, ο ισχυρός εκείνος κοινωνικός δεσμός λειτουργεί σαν ανάχωμα στις όποιες προσπάθειες ενσωμάτωσης των καινούριων μελών και τότε σταδιακά κάνουν την εμφάνιση τους διάφορες μορφές κοινωνικής παθογένειας.

Σαν αντίδοτο στην κατάσταση αυτή, φαίνεται ότι λειτουργεί η ενδυνάμωση των σχέσεων με τα καινούρια μέλη. Στη θεωρία φαίνεται απλό, όμως στην πράξη μόνο απλό δεν είναι. Η κοινωνική πραγματικότητα είναι πολυσύνθετη και πολυεπίπεδη δημιουργώντας ένα πλέγμα σύνθετων σχέσεων. Το κάθε μέλος της κοινωνίας, ταυτόχρονα φέρει το δικό του αντιληπτικό και αξιακό πλαίσιο το οποίο ενδέχεται να συγκρούεται με αυτό του διπλανού του. Η κοινωνική συνοχή τότε διαταράσσεται. Παρ' όλες τις δυσκολίες αυτές, οι έρευνες και η εμπειρία σε τέτοιου είδους καταστάσεις, έχουν δείξει πως μόνο η σύναψη ισχυρών σχέσεων και δικτύων, μεταξύ των μελών μιας κοινωνίας, μπορεί να λειτουργήσει προς την αντίθετη κατεύθυνση, δηλαδή της αύξησης της κοινωνικής συνοχής.

Ένα ακόμα κρίσιμο σημείο αφορά την νομιμοποίηση του πληθυσμού αυτού. Τα παιδιά των μεταναστών είτε έχουν γεννηθεί και μεγαλώσει, είτε έχουν κοινωνικοποιηθεί στην χώρα. Μετά το πέρας του σχολείου ή των σπουδών τους πρέπει να βρουν εργασία για να συμπληρώσουν τα απαραίτητα δικαιολογητικά που απαιτούνται για την ανανέωση της κάρτας διαμονής τους. Αν δεν ανανεώσουν την κάρτα κινδυνεύουν να θεωρηθούν παράτυποι στη χώρα που έχουν μεγαλώσει και που πολλά από αυτά τα άτομα την θεωρούν πατρίδα τους. Κινδυνεύουν με

απέλαση στη χώρα καταγωγής τους, την στιγμή που ένα μεγάλο μέρος τους δεν γνωρίζει τη μητρική του γλώσσα, δεν έχει κάποιο συγγενή ή γνωστό στη χώρα και δεν νιώθει ότι ανήκει εκεί.

Κατά την ανάλυση της Υποκειμενικής διάστασης της έρευνας πεδίου, αναφέρθηκαν συγκρίσεις με την προηγούμενη γενιά, δηλαδή την πρώτη γενιά. Η διαδικασία αυτή ήταν αναπόφευκτη, καθώς μόνο μέσω της σύγκρισης φαίνονται οι όποιες ομοιότητες και μεταβολές. Αυτό που αναδείχτηκε επίσης, ήταν η νοηματοδότηση των όποιων μεταβολών. Η αλλαγή, όταν επισημαίνεται σαν αποτέλεσμα, έχει προστιθέμενη αξία όταν συνοδεύεται από τη σημασία και το νόημα που αποδίδουν τα ίδια τα άτομα στην αλλαγή αυτή.

Το ελληνικό δίκαιο ιθαγένειας σαφώς και οφείλει να τροποποιηθεί. Η ελληνική κοινωνία με το να εθελοτυφλεί και να μην αναγνωρίζει, βάσει θεσμικού πλαισίου, βασικά δικαιώματα σε ένα αρκετά μεγάλο μέρος του πληθυσμού της, δεν λύνει το πρόβλημα, αντίθετα το οξύνει. Τα παιδιά των μεταναστών μεγαλώνουν στην ελληνική κοινωνία, αν η κοινωνία επιλέγει να τα απαξιώνει, η απαξίωση αυτή θα γυρίσει πίσω στην κοινωνία με διάφορες μορφές.

Τα βασικά χαρακτηριστικά που φέρει η δεύτερη γενιά, αναδείχθηκαν στα πλαίσια της έρευνας πεδίου. Η υιοθέτηση στοιχείων από την κουλτούρα της κοινωνίας υποδοχής και από αυτήν της κοινωνίας καταγωγής, οδηγεί στη δημιουργία μίας νέας τρίτης κουλτούρας. Στην ουσία πρόκειται δηλαδή, για μίξη των στοιχείων των δύο πολιτισμών.

Επίσης, τα παιδιά βιώνουν μία «διάρρηξη» στην ταυτότητα τους. Υποσυνείδητα καλούνται να επιλέξουν, να προσαρμοστούν στην κυρίαρχη κουλτούρα ή για λόγους σεβασμού προς τις οικογενειακές αξίες, να προσαρμοστούν στις πολιτισμικές επιταγές της οικογένειάς τους και του οικογενειακού τους περιβάλλοντος; Το φαινόμενο αυτό, της διάρρηξης δηλαδή, της ταυτότητας (*déchirement identitaire*), αποτελεί ένα βασικό χαρακτηριστικό της δεύτερης γενιάς μεταναστών. Η διάρρηξη ταυτότητας είναι από τις βασικότερες αιτίες δημιουργίας της τυπολογίας της ενσωμάτωσης.

Μεθοδολογικά δεν μπορούσε να τεθεί απευθείας το ερώτημα «*τι θεωρείτε ως ενσωμάτωση*». Με βάση την κεντρική Υπόθεση Εργασίας που στηρίζεται πάνω στην διερεύνηση και την κατανόηση των διαδρομών ενσωμάτωσης, διακρίνονται τρεις βασικοί τύποι ενσωμάτωσης:

1) Ο “**ενσωματωμένος**” τύπος: Ο τύπος αυτός ξεκάθαρα λειτουργεί

καλύτερα στην κοινωνία εγκατάστασης. Έχει ως βασικό χαρακτηριστικό την κατασκευή μιας ταυτότητας που στηρίζεται στα κατεξοχήν ελληνικά χαρακτηριστικά.

2) Ο “εν δυνάμει ενσωματωμένος” τύπος: Στον τύπο αυτό ανήκουν τα άτομα που λειτουργούν το ίδιο καλά και στις δύο κοινωνίες (κοινωνία καταγωγής και κοινωνία υποδοχής), έχοντας σαν βασικό χαρακτηριστικό την ταυτοτική διάρρηξη ως προς τη μία και μοναδική εθνική ταυτότητα.

3) Ο τύπος του “ξένου”: Τα παιδιά που ανήκουν στον τύπο αυτό κρατούν πιστά τα εθνικά χαρακτηριστικά της χώρας καταγωγής και αντιστέκονται σθεναρά στα εθνικά χαρακτηριστικά της χώρας υποδοχής. Επικεντρώνονται δε περισσότερο στα αρνητικά της χώρας υποδοχής και στα θετικά της χώρας καταγωγής.

Η αξία των ευρημάτων για την Κοινωνική Πολιτική επιδρά προσθετικά στην ήδη υπάρχουσα γνώση, αποσκοπώντας στην βελτιστοποίηση των εκπορευόμενων πολιτικών. Οι κοινωνίες καθορίζονται από διαφόρων ειδών σχέσεων, οι οποίες δεν παραμένουν σταθερές στο χρόνο, αλλά συνεχώς εξελίσσονται λόγω διαφόρων παραγόντων που επιδρούν προς διάφορες κατευθύνσεις.

Για τη συγκεκριμένη περίπτωση, διαπιστώθηκε πως οι σχέσεις μπορούν να καθορίσουν το αίσθημα του ανήκειν σε μία κοινωνία. Όσο πιο δυνατή η σχέση, τόσο πιο δυνατό και το αίσθημα. Η κοινωνική πολιτική λαμβάνοντας υπόψη την εξέλιξη των σχέσεων αυτών και την φωνή των ίδιων των παιδιών για την νοηματοδότηση του όρου «ενσωμάτωση», μπορεί να σχεδιάσει και να εφαρμόσει πολιτικές που να ανταποκρίνονται και να εξυπηρετούν καλύτερα τα παιδιά αυτά αλλά και γενικότερα το κοινωνικό σύνολο, επιτυγχάνοντας την συνοχή της κοινωνίας.

Το να αφουγκράζονται, μέσω ερευνών και μελετών, τα κέντρα σχεδιασμού των πολιτικών, τις αλλαγές που επιτελούνται στην κοινωνία και να αναπροσαρμόζουν κατάλληλα τις δράσεις τους και τις πολιτικές τους, μόνο κέρδος μπορεί να επιφέρει και για τους ιθύνοντες της άσκησης κοινωνικής πολιτικής και για την ίδια την κοινωνία.

Σε ότι αφορά τα παιδιά της δεύτερης γενιάς αυτά βρίσκονται στο επίκεντρο όλων αυτών των μετασχηματισμών. Τα παιδιά της δεύτερης γενιάς ενσωματώνουν τη σύγκρουση μεταξύ μετα-νεωτερικού πολιτισμού του 21ου αιώνα και του αποτελέσματος των συγκρούσεων του 20ου αιώνα όπως αυτά διατυπώθηκαν στις μεγάλες μεταναστεύσεις. Η ενσωμάτωση ή μη ενσωμάτωσή τους στα εθνικά συστήματα εκφράζει τη δυνατότητα και την αδυναμία των

σύγχρονων συστημάτων να συμπεριλάβουν τους πληθυσμούς σε κίνηση μέσα από τα κυρίαρχα συστήματα ενσωμάτωσης που προωθούνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η επιτυχία αυτών των διαδικασιών κρίνεται καθημερινά εκ του αποτελέσματος μέσα από τις ίδιες τις κοινωνίες αλλά και από τις ελλειμματικές κρατικές μεταναστευτικές πολιτικές. Καθώς το δίδυμο κράτος-κοινωνία βρίσκεται τις τελευταίες δεκαετίες σε συνεχή κρίση, και οι διαδικασίες ενσωμάτωσης του συνόλου των πληθυσμών τους βρίσκονται σε μόνιμη κρίση. Κατά συνέπεια, το βασικό διακύβευμα του 21ου αιώνα είναι η επανάκτηση της λειτουργίας κοινωνικής ενσωμάτωσης για τους πληθυσμούς και τις κοινωνίες τους.

Όσον αφορά το μεταναστευτικό φαινόμενο γενικά, πολλές θεωρίες και προσεγγίσεις έχουν αναπτυχθεί στα πλαίσια της συζήτησης του γιατί υπάρχει μετανάστευση. Πέρα από τους προφανείς λόγους όπως ένας πόλεμος ή μία φυσική καταστροφή, το καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής, φέρει τεράστια ευθύνη. Είναι αυτό που κρύβεται πίσω από τους περισσότερους πολέμους, την ανεργία και την εξαθλίωση πολλών λαών. Η μελέτη της ιστορικότητας του συγκεκριμένου συστήματος αποδεικνύει του λόγου το αληθές. Από την περίοδο των αποικιών μέχρι την σύγχρονη ιστορία, το μοτίβο επαναλαμβάνεται. Τα διάφορα συστήματα παραγωγής αποσκοπούν στη συσσώρευση πλούτου για τους λίγους, αυτούς που κατέχουν τα μέσα παραγωγής.

Τέλος, αναφέρονται ενδεικτικά, κάποια μηνύματα ή σκέψεις των παιδιών αυτών, αναφορικά με τους προβληματισμούς τους, με καταστάσεις που ενδεχομένως να τους στοιχειώνουν μέχρι σήμερα, με το πως αντιλαμβάνονται την κοινωνία γύρω τους και τι θέλουν, στην ουσία, να επικοινωνήσουν στον υπόλοιπο κόσμο γύρω τους.

«Συνεντευξιαζόμενος: Ε, θα ήθελα ρε παιδί μου, να προσπαθήσουμε, ας πούμε, τουλάχιστον λίγο να μην δεχόμαστε ότι μας πλασάρουνε πάρα πολύ εύκολα. Δηλαδή, τι εννοώ μ' αυτό; Ακόμα και στο.. στο πολιτικό, ας πούμε, σκηνικό σε αυτή τη φάση, δεν μπορώ να δεχτώ, ας πούμε, ότι σε αυτή τη φάση που είμαστε τώρα, υπάρχουνε στην Ελλάδα τετρακόσιες σαράντα χιλιάδες φασίστες, ας πούμε. Κατάλαβες τι θέλω να σου πω; Αυτό το πράγμα δεν μπορώ να το δεχτώ ξέροντας πως λειτουργεί αυτή η κοινωνία. Πιστεύω ότι θα πρέπει λίγο έως πολύ, ο καθένας και σε προσωπικό επίπεδο, να μπορεί να κρίνει πέντε πράγματα παραπάνω. Και να σκέφτεται λίγο παραπάνω..το να ψηφίσεις αυτό το πράγμα από αντίδραση, έρχεται σε αυτό που σου είπα ότι δε σκέφτεται. Κατάλαβες; Ότι δεν σκέφτεται. Και δεν μπορώ να το δεχτώ αυτό από έναν λαό ο οποίος πέρασε ότι πέρασε, όχι πριν από εκατό χρόνια, αλλά πριν από τριάντα.» (Δημήτρης, 24 ετών, αρ. Συνέντευξης Ι)

«Συνεντευζιαζόμενη: Σε μικρές, κλειστές κοινωνίες, θα έπρεπε οι γονείς να αφήνουν τα παιδιά λίγο πιο ελεύθερα, λίγο πιο ελεύθερο μυαλό, όπως είχα ξαναπεί και να μην βγάζουνε γρήγορα ταμπέλες και ονόματα. Δηλαδή, επειδή ένας.. ας πούμε, αυτό που γίνεται στις ειδήσεις, Αλβανός ληστής ή αλλοδαπός ή.. Τι ταμπέλα είναι αυτή; Θέλω να πω ότι, επειδή δε ξέρεις ποτέ τι θα γίνει, δηλαδή, όπως τώρα τα ξένα μέσα, όχι βρίζουν, αλλά κατακρίνουν την Ελλάδα, έτσι λοιπόν και η Ελλάδα έπρεπε.., όχι η Ελλάδα, οι άνθρωποι γενικά, να μην κρίνουν και να μην βάζουν όλους στην ίδια μπάλα. Αν κάποιος κάνει κάτι, αλλοδαπός, δε χρειάζεται να παίρνει όλους η μπάλα. Αυτό μόνο. Δηλαδή, πραγματικά είναι κρίμα, με τέτοια παιδεία και τέτοια μόρφωση και τόσο...» (Σεβαστή, 21 ετών, αρ. Συνέντευξης 27)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αντωνοπούλου Μ., (1991), *Θεωρία και Ιδεολογία στη Σκέψη των Κλασικών της Κοινωνιολογίας*, Β' Έκδοση Αναθεωρημένη, Αθήνα: Παπαζήσης.

Αχείμαστος Μ., (1998), *Μορφές Νοηματοδότησης του Κοινωνικού Πράττειν: Ιδεολογία, Κουλτούρα, Φαντασία*, Αθήνα: Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών (95).

Γάγγας Σπ., (2009), *Κοινωνία και Ηθική, Αξίες και Νεωτερικότητα στην Κοινωνιολογία και τη Φιλοσοφία του E. Durkheim*, Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα.

Γκότοβος Αθ., (2003), *Εκπαίδευση και Ετερότητα, Ζητήματα Διαπολιτισμικής Παιδαγωγικής*, Αθήνα: Μεταίχμιο.

Δαμανάκης Μ., (1997), *Η Εκπαίδευση των Παλιννοστώντων και Αλλοδαπών Μαθητών στην Ελλάδα*, Αθήνα: Gutenberg.

Δαμανάκης Μ., (1987), *Μετανάστευση και Εκπαίδευση*, Αθήνα: Gutenberg.

Δελτίο Τύπου Ελληνικής Στατιστικής Αρχής, (2014), *Απογραφή Πληθυσμού – Κατοικιών 2011*, Μετανάστευση.

Δημουλάς Κ. & Παπαδοπούλου Δ. (επιστ. υπεύθ.), (2004), *Ερευνα για τις Μορφές Κοινωνικής Ένταξης των Οικονομικών Μεταναστών στην Περιφέρεια Αττικής, 2003-2004*, Ινστιτούτο Εργασίας της ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ – Περιφέρεια Αττικής.

Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη, (Ιούλιος 2018).

Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ενσωμάτωση 2003-2005.

Έμκε – Πουλοπούλου Ή., (2014), *Οικογένεια και Οικογενειακές Σχέσεις των*

μεταναστών, μεταναστριών και προσφύγων στην Ελλάδα στο Ανθοπούλου Θ., Μπάγκαβος Χρ., Στρατηγάκη Μ. (επιμ.), “Οικογένεια, Φύλο και Μετανάστευση στη Σύγχρονη Ελλάδα: Τιμητικός Τόμος για την Καθηγήτρια Λουκία Μ. Μουσούρου”, Αθήνα: Gutenberg.

Κασιμάτη Κ. (επιμ.), (2003), *Πολιτικές Μετανάστευσης και Στρατηγικές Ένταξης: Η Περίπτωση των Αλβανών και Πολωνών Μεταναστών*, Αθήνα: Gutenberg.

Κασιμάτη Κ., (2001), *Δομές και Ροές, Το Φαινόμενο της Κοινωνικής και Επαγγελματικής Κινητικότητας*, Αθήνα: Gutenberg.

Κάτσικας Χρ. – Πολίτου Ε., (2005), *Εκτός Τάξης το Διαφορετικό; Τσιγγάνοι, Μειονοτικοί, Παλιννοστούντες και Αλλοδαποί στην Ελληνική Εκπαίδευση*, Αθήνα: Gutenberg.

Καψάλης Α., (2011), *Αδήλωτη Απασχόληση και Μετανάστευση: «Νομιμοποίηση» των Μεταναστών Μέσα από την Εργασία τους ή νομιμοποίηση της εργασίας τους; στο Μωυσίδης Α. - Παπαδοπούλου Δ. (επιμ.) “Η Κοινωνική Ενσωμάτωση των Μεταναστών στην Ελλάδα, Εργασία, Εκπαίδευση, Ταυτότητες”*, Αθήνα: Κριτική.

Καψάλης Α. (επιμ.), (2007), *Αδήλωτη Απασχόληση και «Νομιμοποίηση» των Μεταναστών, Η Πρόκληση της Μεταναστευτικής Πολιτικής*, Σειρά: Μελέτες (27), Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας της ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ.

Κέντρο Ανάπτυξης Εκπαιδευτικής Πολιτικής ΚΑΝΕΠ/ΓΣΕΕ, (2001), *Υπάρχουσα Κατάσταση στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: Εκπαιδευτικές Ανισότητες, μία Πρόκληση για το Μέλλον*, Αθήνα: ΚΑΝΕΠ/ΓΣΕΕ.

Κοτζαμάνης Β., (2018), *Οι Δημογραφικές Εξελίξεις στη Μεταπολεμική Ελλάδα, μια Σύντομη Παρουσίαση*, Δημογραφικά Νέα, Βόλος: Εργαστήριο Δημογραφικών και Κοινωνικών Αναλύσεων (ΕΔΚΑ), 31, 1-4 .

Λαμπίρη-Δημάκη Ι., (1990), *Η Κοινωνιολογία και η Μεθοδολογία της*, 6^η έκδοση, Αθήνα: Σάκκουλας.

Λυδάκη Α., (2001), *Ποιοτικές Μέθοδοι της Κοινωνικής Έρευνας*, Αθήνα: Καστανιώτης.

Μαρούκης Θ., (2010), *Αλβανική Μετανάστευση στην Ελλάδα. Ζητήματα Κοινωνικής, Οικονομικής & Πολιτικής Ένταξης*, στο Τριανταφυλλίδου Α., & Μαρούκης Θ. (επιμ.), *“Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21ου Αιώνα”*, Αθήνα: Κριτική.

Μητράκος Θ., (2013), *Η Συμβολή των Μεταναστών στην Ελληνική Οικονομία: Μετά-ανάλυση των Εμπειρικών Ευρημάτων*, Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη 8 (2), 87-106.

Μίλεση Χρ., (2006), *Οι Αλλοδαποί Μαθητές από την Αλβανία στη Σχολική Κοινότητα – «Μελέτη Περίπτωσης» στον Πειραιά*, Αθήνα: ΓΡΗΓΟΡΗ.

Μουσούρου Λ., (2005), *Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία των Ηλικιών και των Γενεών*, Αθήνα: Gutenberg.

Μουσούρου Λ., (1993), *Από τους Γκασταρμπάιτερ στο Πνεύμα του Σένγκεν*, Αθήνα: Gutenberg.

Μουσούρου Λ., (1991), *Μετανάστευση και Μεταναστευτική Πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη*, Αθήνα: Gutenberg.

Μπάγκαβος Χρ., Παπαδοπούλου Δ., Συμεωνάκη Μ., (2008), *Η Παροχή Υπηρεσιών σε Μετανάστες στην Ελλάδα*, Πάντειο Πανεπιστήμιο, ΚΕΚΜΟΚΟΠ, σειρά Μελέτες (29), Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας της ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

Μπάγκαβος Χρ. - Παπαδοπούλου Δ. (επιμ.), (2006), *Μετανάστευση και Ένταξη των Μεταναστών στην Ελληνική Κοινωνία*, Αθήνα: Gutenberg.

Μπάγκαβος Χρ. & Παπαδοπούλου Δ., (2003), *Μεταναστευτικές Τάσεις και Ευρωπαϊκή Μεταναστευτική Πολιτική*, Σειρά: Μελέτες (15), Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ.

Νικολάου Γ., (2000), *Ένταξη και Εκπαίδευση των Αλλοδαπών Μαθητών στο δημοτικό Σχολείο – Από την «Ομοιογένεια» στην Πολυπολιτισμικότητα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Παπαδάκης Ε. Νίκος, (2003), *Εκπαιδευτική Πολιτική, η Εκπαιδευτική Πολιτική ως Κοινωνική Πολιτική*, εκδ Β΄, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Παπαδοπούλου Δ., (2012), *Κοινωνιολογία του Αποκλεισμού στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα: Τόπος.

Παπαδοπούλου Δ., (2011), *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση των Μεταναστών στην Ελλάδα: Θεωρητικές Προσεγγίσεις και Εμπειρικές Διαπιστώσεις*, στο Μουσίδης Α. & Παπαδοπούλου Δ. (επιμ.), *Η κοινωνική ενσωμάτωση των Μεταναστών στην Ελλάδα*, Αθήνα: Κριτική.

Παπαδοπούλου Δ., (2006), *Εννοιολογικές Αποσαφηνίσεις: Κοινωνική Ένταξη & Κοινωνική Ενσωμάτωση σε Σχέση με τη Διαδικασία Μετανάστευσης*, στο Μπάγκαβος Χρ. – Παπαδοπούλου Δ. (επιμ.) “*Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*”, Αθήνα: Gutenberg.

Παπαδοπούλου Δ., (2003), *Εννοιολογικές Αποσαφηνίσεις: Κοινωνική Ένταξη & Κοινωνική Ενσωμάτωση σε Σχέση με τη Διαδικασία Μετανάστευσης*, στο Μπάγκαβος Χρ. – Παπαδοπούλου Δ. (επιμ.), “*Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*”, Αθήνα: Gutenberg.

Παύλου Μ. - Χριστόπουλος Δ. (επιμ.), (2004), *Η Ελλάδα της Μετανάστευσης*, Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων(ΚΕΜΟ), Αθήνα: Κριτική.

Πετμεζίδου Μ. και Παπαθεοδώρου Χ. (επιμ.), (2004), *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας.

Ρομπόλης Σ., (2007), *Η Μετανάστευση Από και Προς την Ελλάδα, Απολογισμοί και Προοπτικές*, Αθήνα: Επίκεντρο.

Ρουσέας Π. & Βρετάκου Β., (2006), *Έρευνα για την Μαθητική Διαρροή στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (γυμνάσιο ενιαίο λύκειο, ΤΕΕ)*, Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.

Στασινοπούλου Ό., (1999), *Ζητήματα Σύγχρονης Κοινωνικής Πολιτικής, Από το Κράτος Πρόνοιας στο « Νέο » Προνοιακό Πλουραλισμό, Φροντίδα και Γήρανση – η Σύγχρονη Πλουραλιστική Πρόκληση*, Αθήνα: Gutenberg.

Στασινοπούλου Ό., (1993), *Αναδιάρθρωση των Προσωπικών Κοινωνικών Υπηρεσιών. Η Επικαιρότητα της Ανεπίσημης Φροντίδας και οι Σύγχρονες Διαπλοκές*, στο Γετίμης Π. – Γράβαρης Δ. (επιμ.), *Κοινωνικό Κράτος και Κοινωνική Πολιτική – Η Σύγχρονη Προβληματική*, Αθήνα: Θεμέλιο.

Τερλέξης Π., (1999), *Max Weber, Ιδεόκοσμοι σε Αντιπαράθεση*, Vol 3, Αθήνα: Παπαζήσης.

Τζωρτζοπούλου Μ. – Κοτζαμάνη Α., (2008), *Κείμενο Εργασίας 2008/19, Η Εκπαίδευση των Αλλοδαπών Μαθητών, Διερεύνηση των Προβλημάτων και της Προοπτικής Επίλυσης τους*, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ).

Τριανταφυλλίδου Α., (2010), *Είκοσι Χρόνια Ελληνικής Μεταναστευτικής Πολιτικής*, στο Τριανταφυλλίδου Α., & Μουρίκης Θ., *“Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21ου Αιώνα”*, Αθήνα: Κριτική.

Τριανταφυλλίδου Α., (2005), *Ελληνική Μεταναστευτική Πολιτική: Προβλήματα και Κατευθύνσεις*, Αθήνα: Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ).

Τσαούσης Δ., (1986), *Κοινωνική Δημογραφία*, Αθήνα: Gutenberg.

Τσίρος Ν., (2016), *Η Ανάδυση του Πολιτικού Στοιχείου στην Κοινωνιολογία του Max Weber*, Αθήνα: Παπαζήσης.

Τσιρώνης Χρ., (2005), *Οι Νέοι και το Πρόβλημα του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην*

Υστερη Νεωτερικότητα, στο Τσομπάνογλου, Κορρές & Γιαννοπούλου (επιμ.), *'Κοινωνικός Αποκλεισμός και Πολιτικές Ενσωμάτωσης'*, Αθήνα: Παπαζήσης.

Φακιολάς Ρ., (1998), *Μετανάστευση, Επετηρίδα Εργασίας 1998*, Πετρινιώτη Ξ. & Κουκουλές Γ. Φ. (επιμ.), Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Φούσκας Θ., (επιμ.), (2009), *Οδηγός Καλών Πρακτικών – Τα Τοπικά Συμβούλια Ενταξης Μεταναστών των Ευρωπαϊκών Χωρών*, Αθήνα: ΕΠΕΚΣΑ & ΔΙΑΣΤΑΣΗ Α.Ε.

Φραγκουδάκη Α., (1985), *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης, Θεωρίες για την Κοινωνική Ανισότητα στο Σχολείο*, Αθήνα: Παπαζήσης.

Ψημμένος Ι., (2008), *Μεταναστευτικοί Πληθυσμοί: Κοινωνικές Σχέσεις και Συνθήκες Ζωής*, στο Τσίμπος Κλέων Χρ. (επιμ.), *Εισαγωγή στην πληθυσμιακή Γεωγραφία*, Αθήνα: Αθ. Σταμούλης.

Ψημμένος Ι., (1999), *Μετανάστευση και Εργασία στην Ευρώπη: η Δημιουργία Νέων Κοινωνικών Χώρων, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο*, Αθήνα: Κέντρο Διαπολιτισμικής Αγωγής.

Ψημμένος Ι., (1995), *Μετανάστευση από τα Βαλκάνια – Κοινωνικός Αποκλεισμός στην Αθήνα*, Αθήνα: Παπαζήσης.

European Commission, (2017), ΘΕΜΑΤΙΚΟ ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΕΞΑΜΗΝΟΥ - ΑΔΗΛΩΤΗ ΕΡΓΑΣΙΑ, 1-15.

Ewald Fr., (2000), *Ιστορία του Κράτους Πρόνοιας*, Αθήνα: Gutenberg.

Levitas R., (2004), *Τι είναι ο Κοινωνικός Αποκλεισμός;* στο Πετμεξίδου Μ. – Παπαθεοδώρου Χρ. (επιμ.), *“Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός”*, Αθήνα: Εξάντας.

Mason J., (2003), *Η Διεξαγωγή της Ποιοτικής Έρευνας*, μετφρ. Δημητριάδου Ε., επιμ. Κυριαζή Ν., Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Romanisyzn K., (1997), *Clandestine Labor Migration from Poland to Greece, Spain and Italy: Anthropological Perspectives*, Migration, Employment and Labour Market, Santorini: IIER/ESA στο Ψημμένος Ι., (1999), “*Μετανάστευση και Εργασία στην Ευρώπη: η Δημιουργία Νέων Κοινωνικών Χώρων*”, Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο, ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ.

Savage M. & Warde A., (2005), *Αστική Κοινωνιολογία, Καπιταλισμός και Νεωτερικότητα*, Ψημμένος Ι. (επιμ.), Αθήνα: Παπαζήσης.

Schnapper D., (2008), *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση – μια σύγχρονη προσέγγιση*, Παπαδοπούλου Δ. (πρόλ-επιμ.), Αθήνα: Κριτική.

Tilly Charles & Tilly Chris, (2001), *Η Εργασία στον Καπιταλισμό, Ιστορικές και Κοινωνικές Μορφές της Εργασίας στον Καπιταλισμό και το Μέλλον της Εργασίας*, μεταφρ. Αθανασόπουλος Τ., Αθήνα: Καστανιώτης.

Watson J. Tony, (2005), *Κοινωνιολογία, Εργασία και Βιομηχανία*, εκδ:3η, Ψημμένος Ι. (επιμ.), Καστανάρα Μ. (μεταφρ.), Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Weber M., (1997), *Βασικές Έννοιες Κοινωνιολογίας*, μεταφρ. Κυπραίος Μιχ. εισαγωγικό δοκίμιο: Weber Marianne, Αθήνα: Κένταυρος.

Weber M., (1983), *Βασικές Έννοιες Κοινωνιολογίας*, μεταφρ. Κυπραίος Μιχ., Αθήνα: Κένταυρος.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Abou S., (1986) *L'Identité culturelle*, Paris: Anthropos.

Abrams Ph., (1983), *Historical Sociology*, Ithaka, New York: Cornell University Press.

Ahokas L., (2010), *Promoting Immigrants Democratic Participation and Integration*, EPACE Project, Tampere: Tamperren Yliopistopaino Oy Juvenes Print.

Alba R. & Foner N., (2017), *How Successful is Immigrant Group Integration in the United States and Western Europe? A Comparative Review and Analysis*, *Geografie* 122 (4), 409-428.

Alba R. & Nee V., (1997), *Rethinking Assimilation Theory for a New Era of Immigration*, *International Migration Review*, Special Issue: Immigrant Adaptation and Native-Born Responses in the Making of Americans, 31(4), 826-874.

Aleksynska M., (2011), *Civic Participation of Immigrants in Europe: Assimilation, Origin and Residence Country Effects*, *European Journal of Political Economy* 27 (3), 566 – 585.

Amiraux V. and Simon P., (2006), *There are no minorities here: Cultures of Scholarship and Public Debate on Immigrants and Integration*, *International Journal of Comparative Sociology* 47(3-4), 191-215, doi: 10.1177/00207152060666164, <http://cos.sagepub.com/cgi/content/abstract/47/34/191>

Aydin Yasar, (2014), *The New Turkish Diaspora Policy*, SWP (Stiftung Wissenschaft und Politik) Berlin: German Institute for International and Security Affairs.

Baldwin-Edwards M., (1991), *Immigration After 1992*, Policy and Politics, Policy Press 19(3), 199-212.

Banton M., (2007), *Max Weber on "Ethnic Communities": A Critique*, *Nations and Nationalism* 13 (1), 19-35, ASEN/Blackwell Publishing Ltd.

Bekaj Armend, Antara Lina et al., (2018), *Political Participation of Refugees: Bridging the Gaps*, (p. 35-38), Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA).

Benn S.I. - Gauss G.F., (1983), *Public and Private in Social Life*, Australia: Croom Helm.

Bertossi C. & Duyvendak J. W., (2012), *National Models of Immigrant Integration:*

The Costs for Comparative Research, *Comparative European Politics* 10, 237-247.

Bilgili, Huddleston, Joki, (2015), *The Dynamics between Integration Policies and Outcomes: A Synthesis of the Literature*, www.mipex.eu .

Birman D., (1994), *Acculturation and Human Diversity in a Multicultural Society*, (p.261-284), in E. J. Trickett, R. J. Watts, & D. Birman (Eds.), *The Jossey-Bass social and Behavioral Science Series, Human diversity: Perspectives on people in context*.

Blattman C., (2009), *From Violence to Voting: War and Political Participation in Uganda*, *American Political Science Review* 103, 231 – 247.

Boyd M. & Grieco E., (2003), *Women and Migration: Incorporating Gender into International Migration Theory*, <https://www.migrationpolicy.org/article/women-and-migration-incorporating-gender-international-migration-theory>.

Boyle P., Halfacree K, Robinson V., (1998), *Exploring Contemporary Immigration*, London: Longman.

Boyle P., Halfacree K, Robinson V., (2014), *Exploring Contemporary Immigration*, London & New York: Routledge.

Brown S. & Bean Fr., (2006), *Assimilation Models, Old and New: Explaining a Long-Term Process*, Los Angeles: Migration Policy Institute.

Brubaker R., (2001), *The Return of Assimilation? Changing Perspectives on Immigration and its Sequels in France, Germany, and the United States*, *Ethnic and Racial Studies* 24 (4), 531-548.

Bruggemann B. & Riehle R., (2003), *Integration of Ethnic Minorities in Germany and the Influence of the European Employment Strategy*, *Transfer: European Review of Labor and Research* 3/03, 525-532, <http://trs.sagepub.com>

Cambell M., (2000), *Labor Market Exclusion and Inclusion*, in Janie Percy-Smith (ed),

“*Policy Responses to Social Exclusion, Towards Inclusion?*”, Maidenhead – Philadelphia: Open University Press.

Castaneda H., Holmes SM, Madrigal DS, Young ME, Beyeler N, Quesada J., (2015), *Immigration as a Social Determinant of Health*, Annual Review of Public Health 36, 375- 392.

Castells M., (1975), *Immigrant Workers and Class Struggles in Advanced Capitalism: The Western European Experience*, Politics and Society 5 (1), 33-66.

Castles, St. and Miller, M.J., (2014): *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern world*, Fifth Edition, London: Macmillan.

Castles St., (2004), *Why Immigration Policies Fail?* Oxford: Routledge Taylor & Francis Group 27 (2), 205-227 at (www.researchgate.net/publication).

Castles St., (2003), *Towards a sociology of Forced Migration and social Transformation*, Sociology, 77(1), 13-34.

Castles St., (1995), *Contract Labor Migration*, in Cohen Robin (edit), 'The Cambridge Survey of World Migration', Cambridge: University Press Cambridge.

Castles, St. and Miller, M.J., (1993): *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern world*, London: Macmillan.

Castro M. & Rosero-Bixby L., (2011), *Motherhood and Transnational Borders: Immigrants' Women Fertility in Spain*, Revista Internacional De Sociologia, 69, 105-137.

Chaloff J. and LeMaitre G., (2009), *Managing Highly Skilled Labor Migration: A Comparative Analysis of Migration Policies and Challenges in OECD Countries*, Paris: OECD Publishing.

Clement R & Noels K., (1992), *Towards a Situated Approach to Ethnolinguistic Identity: The Effects of Status on Individuals and Groups*, Journal of Language and Social Psychology 11, 203-232.

Cohen R., (1987), *The New Helots: Migrants in the International Division of Labor*, Avebury: Aldershot.

Dahlgren & Whitehead, (1991), in “*Tackling the Wider Social Determinants of Health and Health Inequalities: Evidence from Systematic Reviews*”, C. Bamba, M. Gibson, A. Sowden, K. Wright, M. Whitehead, M. Petticrew, (2009), Journal of epidemiology and community health 64, 284-291.

Davies A., Basten A., Frattini C., (2006), *Migration: A Social Determinant of the Health of Migrants*, Geneva: International Organization for Migration (IOM), Health Department.

De Rudder V., (1990), *La Cohabitation Pluriethnique et ses Enjeux*, Migrants Formation 80, 68-90.

Dingu – Kyrklund E., (2007), *Citizenship, Migration and Social Integration in Sweden: A Model for Europe?* (p. 5-9), Working Paper, No 52, Toronto: CERIS - Joint Center of Excellence for Research on Immigration and Settlement.

Durkheim E., (1912), *Les Formes élémentaires de la Vie Religieuse. Le système totémique en Australie*, Paris: Les Presses Universitaires de France, 1968.

Durkheim E., (1950), *Professional Ethics and Civic Morals*, (p. 72), London: Routledge & Kegan Paul (1957).

Durkheim E., (1961), *Moral Education*, New York: New York Free Press.

Eagly A. H & Wood W., (2012), *Social Role Theory*, in Handbook of Theories of Social Psychology, (2), 458-476, SAGE Publications Ltd.

Economopoulou A., Pavli A., Stasinopoulou P., Giannopoulos L., Tsiodras S., (2017), *Migrant Screening: Lessons Learned, from the Migrant Holding Level at the Greek-Turkish Borders*, Journal of Infection and Public Health 10, 177-184, Elsevier.

Esping – Andersen G., (1990), *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

European Social Policy, A Way Forward for the Union, A White Paper, Part A. COM (94) 333 final, 27 July 1994.

Faist T., (1996), *Immigration, Integration and the Welfare State*, in *The Challenge of Diversity Integration and Pluralism in Societies of Immigration*, Rainer Bauböck, Agnes Heller and Aristide R. Zolberg (eds.), Avebury, Aldershot.

Fakiolas R., (2000), *Migration and Unregistered Labor in the Greek Economy* in King R., Lazaridis G. & Tsardanidis Ch. (eds.), “*Eldorado or Fortress, Migration in Southern Europe*”, Palgrave Macmillan.

Fakiolas R., (1995), *Italy & Greece: From Emigrants to Immigrants*, in Cohen Robin (edit), *The Cambridge Survey of World Migration*, Cambridge: University Press Cambridge.

Fennema M. & Tillie J., (1999), *Political Participation and Political Trust in Amsterdam: Civic Communities and Ethnic Networks*, Journal of Ethnic and Migration Studies, 25 (4), 703-726.

Fernandez-Kelly Patricia & Konczal Lisa, (2005), *Murdering the Alphabet: Identity and Entrepreneurship among Second Generation Cubans, West Indians, and Central Americans*, Ethnic and Racial Studies, 28 (366), 1153-1181.

Fix M., McHugh M., Terrazas A., Laglagaron L., (2008), *Los Angeles on the Leading Edge, Immigrant Integration Indicators and their Policy Implications*, Los Angeles: Migration Policy Institute.

Fix M., Papademetriou D., Cooper B., (2005), *Leaving too much to Chance: A Round table on Immigrant Integration Policy*, Los Angeles: Migration Policy Institute.

Foner N., (2013), *Immigration Past and Present*, Dedalus: The Journal of the American Academy of Arts and Sciences, 143 (3), 1-10.

Foner N., (2005), *In a New Land: A Comparative View of Immigration*, New York: NYU Press.

Freeman G., (2000), *Political Science and Comparative Immigration Politics*, University of Texas at Austin
(https://www.researchgate.net/publication/267778929_Political_Science_and_Comparative_Immigration_Politics)

Freeman G., (1995), *Models of Immigration Politics in Liberal Democratic States*, International Migration Review 29 (4), 881-902.

Freeman M., (1995), *Are There Collective Human Rights?* Political Studies Association, 43/iss 1, 25-40, <https://doi.org/10.1111%2Fj.1467-9248.1995.tb01734.x>

Gabaccia D., (1992), *Seeking Common Ground: Multidisciplinary Studies of Immigrant Women in the United States*, USA: Praeger Publishers.

Gastil Raymond D., (1991), *Freedom in the World*. Westport, Conn.: Greenwood, various years. *The Comparative Survey of Freedom: Experiences and Suggestions*, in Alex Inkeles (ed), “*Measuring Democracy: Its Consequences and Concomitants*”, New Brunswick, N.J.: Transaction.

Geddes A. & Scholten P., (2016), *The Politics of Migration and Immigration in Europe*, London, New Delhi: SAGE Publication Ltd.

Giddens A., (2002), *Κοινωνιολογία*, μετάφρ και επιμ. Τσαούσης Δ., Αθήνα: Gutenberg.

Giugni M. & Morales L., (2001), *Conclusion: Towards an Integrated Approach to the Political Inclusion of Migrants*, in Morales L. & Giugni M. (eds) “*Social Capital*,

Political Participation and Migration in Europe Making Multicultural Democracy Work?”, Basingstoke – New York: Palgrave Mac Millan.

Glazer N. & Moynihan D.P., (1970), *Beyond the Melting Pot*, Cambridge: MIT Press.

Cohen R. (1995), *Labor migration to western Europe after 1945*, (p.271 – 316), in Cohen R. (edit), *The Cambridge Survey of World Migration*, Cambridge: University Press Cambridge.

Goldthorpe J. H., (1985), *The End of Convergence: Corporatist and Dualist Tendencies in Modern Western Societies in Order and Conflict in Contemporary Capitalism*, Oxford: Oxford University Press.

Golz R., (2005), *Internationalization, Cultural Difference and Migration - Changes and Perspectives of Intercultural Education*, Hamburg/Berlin: LIT.

Gonzalez Ferrer, (2006b), *Who do Immigrants Marry? Partner Choice Among Single Immigrants in Germany*, *European Sociological Review*, 22 (2), 171-185.

Gordon M., (1964), *Assimilation in American Life*, New York: Oxford University Press.

Gorz A., (1970), *Immigrant Labor*, *New left Review*, I/61, 28-31.

Gropas R. & Triandafyllidou A., (2005), *Active Civic Participation of Immigrants in Greece, Country Report prepared for the European research project POLITIS*, Oldenburg, www.uni-oldenburg.de/politis-europe.

Growth, Competitiveness, Employment - The Challenges and Ways Forward into the 21st Century: White Paper, 1994.

Gsir Sonia, (2014), *Civic Participation and Integration: A Country-of-Origin Perspective*, INTERACT Research Report 2014/3, 1-30.

Gu Ch.-J, (2015), *The Gendering of Immigration Studies in the United States*,

Feminism, Social Science and Knowledge, *Advances in Gender Research*, (20), 269-289, Emerald Group Publishing Limited.

Habermas J., (1996), *Citizenship and National Identity*, in *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, (p. 492-500), Trans. William Rehg, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

Hall P., (1993), *The Political Power of Economic Ideas: Keynesianism across Nations* in Judith Goldstein, Robert Owen Keohane (eds), *"Ideas and Foreign Policy"*, Ithaka, NY: Cornell University Press.

Hamel C., Lhommeau B., Pailhe A. & Santelli E., (2013), *Rencontrer son conjoint dans un Espace multicultural et international*, Paris: Documents de Travail 189, 1-32, INED.

Handbook on Integration, (2004), First edition, European Commission (Directorate General for Justice, Freedom and Security) Directorate-General http://ec.europa.eu/justice_home/

Handbook on Integration, (2007), Second edition. European Commission (Directorate General for Justice, Freedom and Security) Directorate-General http://ec.europa.eu/justice_home/

Hartmut Es., (2003), *Does the New Immigration Require a New Theory of Intergenerational Integration?* Working Paper 71, 1-36, UNIVERSITÄT MANNHEIM.

Hicks, J.R. (1932), *The Theory of Wages*, London: Macmillan.

Hjerm M., (2004), *Immigrant Entrepreneurship in the Swedish Welfare State*, 38(4), 739-756, doi:10.1177/0038038504045862, <http://soc.sagepub.com/cgi/content/abstract/38/4/739>

Hoem J. M., (1975), *Fertility and Out-Migration: Reflections on Research Approaches*

in Empirical Investigations of the Association between two demographic phenomena, Working Paper 1, Laboratory of Actuarial Mathematics, Copenhagen: University of Copenhagen.

Hollifield J., Martin P.L., Orrenius P.M., (2014), *Controlling Immigration: A Global Perspective* (3rd ed), USA: Stanford University Press.

Hollifield J., Hunt V., Tichenor D., (2008), *Liberal Paradox: Immigrants, Markets and Rights in the United States*, SMU Law Review 61/iss1(6), 67-98.

Hollifield J., Brettell C., (2000), *Migration Theory, Talking Across Disciplines*, New York& London: Routledge.

Hollifield J., (1992), *Immigrants, Markets and States: The Political Economy of Postwar Europe*, USA: Harvard University Press.

Hondagneu-Sotelo P., (2013), *New Directions in Gender and Immigration Research* in Gold & Nawyn (Eds), *The Routledge International Handbook of Migration Studies*, London and New York: Routledge.

Hondagneu-Sotelo P., (2003), *Gender and Migration: A Retrospective and Introduction*, in *Gender and U.S. Immigration: Contemporary Trends*, Berkley: University of California Press.

International Migration and Displacement Trends and Policies Report to the G20, (2019), OECD, IOM, UNHCR.

International Migration Report, (2017), Department of Economic and Social Affairs, United Nations, New York, ST/ESA/SER.A/404.

Iosifides Th., (1997), *Immigrants in the Athens Labor Market: A Comparative Survey of Albanians, Egyptians and Filipinos* in King R. & Black R (eds), *Southern Europe and the New Migrations*, Sussex Academic Press.

- Ivic S., (2011), *Postmodern Concept of Citizenship*, (p. 1-18), Belgrade – Serbia: Institute for European Studies, doi: 10.1163/9781848880214_003.
- Kaldur K., Fangen K., Sarin T., (2012), *Political Inclusion and Participation*, Policy Brief, No 6, 1-27, EUMARGIN.
- Kalmijn M. & Van Tubergen F., (2006), *Ethnic Intermarriage in The Netherlands: Confirmations and Refutations of Accepted Insights*, European Journal of Population, 22 (4), 371-397.
- Kalmijn M., (1998), *Intermarriage and Homogamy: Causes, Patterns, Trends*, Annu. Rev. Sociol. 24, 395-421, Utrecht, The Netherlands: Utrecht University.
- Kazinitz P., Mollenkopf J. Waters M., Holdaway J., (2008), *Inheriting the City, The Children of Immigrants Come of Age*, (p. 342-345), New York: Russell Sage Foundation.
- Kessler A., (1997), *Trade Theory, Political Incentives and the Political Economy of American Immigration Restriction, 1875-1924*, Journal of Ethnic and Migration Studies 34 (4), 655-678.
- King R., (2000), *Southern Europe in the Changing Global Map of Migration* in Lazaridis G., Tsardanidis Ch., King R. (edit), *Eldorado or Fortress, Migration in Southern Europe*, London: Palgrave Macmillan.
- Klein Th., (2001), *Intermarriages between Germans and Foreigners in Germany*, Journal of Comparative Family Studies 32 (3), 325-346.
- Knill Ch., (2005), *Introduction: cross-national Policy Converge: Concepts, Approaches and Explanatory Factors*, Journal of European Public Policy 12 (5), 764-74.
- Kritz M.M., Lim L.L.& Zlotnik H., (1992), *Empirical Identification of International Migration Systems in International Migration Systems: A Global Approach*, Oxford:

Clarendon Press.

Kulu Hill & Gonzalez-Ferrer Ampraro, (2013), *Family Dynamics among Immigrants and their Descendants in Europe: Current Research and Opportunities, Families and Societies*, State of the Art Report, Working Paper Series 3, 1-27.

Kulu H., (2006), *Fertility of Internal Migrants: Comparison between Austria and Poland*, *Population Space and Place* 12 (3), 147-170, doi: 10.1002/psp.406, <https://www.researchgate.net/publication>

LaFromboise T., Coleman HLK, Gerton J., (1993), *Psychological Impact of Biculturalism: Evidence and Theory*, *Psychological Bulletin*, 114 (3), 395-412.

Lalonde R.N. & Giguère B., (2008), *When might the two cultural worlds of second generation biculturals collide?* *Canadian Diversity – Diversité canadienne*.

Levitas R., (1996), *The Concept of Social Exclusion and the New Durkheimian Hegemony*, *Critical Social Policy*, 5-20, doi: 10.1177/026101839601604601, <http://csp.sagepub.com/cgi/content/abstract/16/46/5>.

Mabogunje Akin L., (1970), *Systems Approach to a Theory of Rural-Urban Migration*, *Geographical Analysis*, 2 (1), 1-18.

Martiniello M., (2006), *Political Participation Mobilization and Representation of Immigrants*, in Rainer Bauböck (ed), *Migration and Citizenship: Legal Status, Rights and Political Participation*, IMISCOE (International Migration, Integration and Social Cohesion) Report, Amsterdam: Amsterdam University Press.

Martiniello M., (2005), *Political Participation, Mobilization and Representation of Immigrants and Their Offspring in Europe*, Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations, School of International Migration and Ethnic Relations, Sweden: Malmö University.

Marshall C. & Rossman B. Gr, (1989), *Designing Qualitative Research*, 3rd ed,

London, New Delhi: Sage Publications.

Massey D., Arango J. Hugo G., Kouaouci A., Pellegrino A., (1999), *Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium*, Oxford: Clarendon Press.

Massey S. D., (1995), *The New Immigration and Ethnicity in the United States*, Population and Development Review, 21(3), 631-652.

Mavrodi G., (2015), *Common EU Policies on Authorized Immigration, Past, Present and Future*, (p.1-18), London: IDEAS / London School of Economics and Political Science.

Meng X. & Gregory R.G., (2005), *Intermarriage and the Economic Assimilation of Immigrants*, Journal of Labor Economics, 23 (1), 135-175.

Meyers E., (2004), *International Immigration Policy: A Theoretical and Comparative Analysis*, Houndmills, UK: Palgrave Macmillan.

Milewski N., (2007), *First Child of Immigrants Workers and Their Descendants in West Germany: Interrelation of Events, Disruption or Adaptation?* Demographic Research, 17, 859-895.

Miller L. R., (2000), *Researching Life Stories and Family Histories*, London: Sage Publications.

Milner M. Jr, (1994), *Status and Sacredness: A General Theory of Status Relations and an Analysis of Indian Culture*, New York: Oxford University Press.

Min Zhou, Jennifer Lee, Jody Agius Vallejo, Rosaura Tafoya-Estrada & Yang Sao Xiong, (2008), *Success Attained, Deterred and Denied: Divergent Pathways to Social Mobility in Los Angeles's New Second Generation*, The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, <http://ann.sagepub.com>.

Min Zhou, (2001), *Contemporary Immigration and the Dynamics of Race and Ethnicity* in Neil J. Smelser, William Julius Wilson & Faith Mitchell (edit), *America Becoming: Racial Trends and Their Consequences: Volume I*, National Research Council, Washington DC: The National Academies Press.

Miller L. R., (2000), *Researching Life Stories and Family Histories*, Sage Publications, London.

Morales L. & Pilati K., (2011), *The Role of Social Capital in Migrants' Engagement in Local Politics in European Cities*, (p. 87-114), in Morales L. & Giugni M. (eds) *"Social Capital, Political Participation and Migration in Europe Making Multicultural Democracy Work?"*, Basingstoke – New York: Palgrave Mac Millan.

Morales L., (2011), *Conceptualizing and Measuring Migrants Political Inclusion*, in Morales L. & Giugni M. (eds), *"Social Capital, Political Participation and Migration in Europe. Making Multicultural Democracy Work?"*, Basingstoke – New York: Palgrave Mac Millan.

Morokvasik M., (1984) *Birds of Passage are also Women*, International Migration Review 18 (4), 886-907.

Moullan Y. & Jusot F., (2014), *Why is the 'Healthy Immigrant Effect' Different between European Countries?* European Journal of Public Health 24 (1), 80–86ß, Published by Oxford University Press on behalf of the European Public Health Association.

Mussino E. & Stozza S., (2012a), *The Fertility of Immigrants after Arrival: The Italian Case*, Demografic Research, 26, 97-130.

Palinkas LA, Pickwell SM, Brandstein K, Clark TJ., Hill L., Moser RJ, Osman A., (2003), *The journey of wellness: Stages of refugee health promotion and disease prevention*, Journal of Immigrant Health 5 (1), 19-28.

Park R. E & Burgess E. W., (1967), *"The City" Suggestions for Investigation of Human Behavior in the Urban Environment*, Chicago: University of Chicago Press.

Park R. E., (1939), *The Nature of Race Relations*, in “*Race Relations and the Race Problem*”, Durham N.C.: Duke University Press.

Park R. E., (1928), *Human Migration and the Marginal Man*, American Journal of Sociology, 5, 881-893.

Park R. E. & Burgess Ernest W., [1921] 1924, *Introduction to the Science of Sociology*, Chicago: University of Chicago Press.

Pavli A., Maltezou H., (2017), Health Problems of Newly Arrived Migrants and refugees in Europe, Journal of Travel Medicine, 1-8.

Pearce Fr., (1989), *The Radical Durkheim*, London: Unwin Hyman.

Pearce Fr., (2001), *The Radical Durkheim*, Ottawa: Red Quill Books Ltd., e – book edition, 2013.

Peers S., (2001), *Immigration, Asylum and the European Union Charter of Fundamental Rights*, European Journal of Migration and Law 3 (2), 141-164.

Pemberton S., (2008), *Social Inclusion and the ‘Get Heard’ Process: Implications for the Horizontal and Vertical Integration of Governance and Policy in the UK*, 23(2), 127-143, doi:10.1177/0952076707086251, <http://ppa.sagepub.com/cgi/content/abstract/23/2/127>.

Perrin N. & Martiniello M., (2010), *Beyond the Core Conflict: New Minorities, New Confrontations and New Policies*, Final Report of the Work Package 5 of the Research Project International Civic Society Forum on Conflicts (infocon), 1-62.

Phizacklea A., (1983), *One Way Ticket: Migration and Female Labor*, London, Boston: Routledge & Kegan Paul.

Piaget J., (1997), *The Moral Judgement of the Child*, Tr: Gabain M., New York: New York – Simon & Schuster.

Piore J. M, (1979), *Birds of Passage, Migrant labor and industrial societies*, Cambridge: Cambridge University Press.

Policy and Practice in Migration and Integration: A Collection of Case Studies, Testimonials and Collaborative Programs, (2017), 3rd Handbook of Good Practices, Mediterranean Migration Network.

Policy and Practice in Migration and Integration: A Collection of Case Studies, Testimonials and Collaborative Programs, (2018), 4rd Handbook of Good Practices, Mediterranean Migration Network.

Portes A. - Borocz J., (2007), *Contemporary Immigration: Theoretical Perspectives on Its Determinants and Models of Incorporation*, International Migration Review, 23 (3), 606-630.

Portes A., Rumbaut R., (2006), *Immigrant America, a Portrait*, Berkley: University of California Press.

Portes A. & Min Zhou, (1993), *The New Second Generation: Segmented Assimilation and Its Variants*, The Annals of the American Academy of Political and Social Science 530, 74-96.

Rainer Bauböck (ed), (2006), *Migration and Citizenship: Legal Status, Rights and Political Participation*, IMISCOE (International Migration, Integration and Social Cohesion), Amsterdam: Amsterdam University Press.

Report on the Health of Refugees and Migrants in the WHO European Region. No PUBLIC HEALTH without REFUGEE and MIGRANT HEALTH (2018), WHO Regional Office for Europe.

Richard Jean – Luc, (2004), *Partir ou rester? Destinees des jeunes issus de l'*

immigration, Paris: PUF.

Román Romero-Ortuño Román, (2004), *Access to Health Care for Illegal Immigrants in the EU: Should we be Concerned?* European Journal of Health Law 11, 245-272, Netherlands: Martinus Nijhoff.

Ruedin D., (2011), *The Role of Social Capital in the Political Participation of Immigrants, Evidence from Agent – Based Modelling*, Discussion Paper Swiss Forum for Migration and Population Studies, Switzerland: University of Neuchâtel.

Rumbaut G. R., (2015), *Assimilation of Immigrants*, www.researchgate.net/publication.

Sassen S., (2005), *The Repositioning of Citizenship and Alienage: Emergent Subjects and Spaces for Politics*, Globalizations, 2(1), 79-94, Routledge, Taylor & Francis Group Ltd, doi: 10.1080/14747730500085114.

Sassen. S., (1999), *Guests and Aliens*, New York: The New Press.

Sayad Abdelmalek, (2004), *The Suffering of the Immigrant*, Preface by: Bourdieu P., Translated by: Macey D., Cambridge: Polity Press.

Sayad Abdelmalek, (1979), *Les enfants illégitimes*, Actes de la Recherche en Sciences Sociales, No 25, pp.61-81. και No 26-27, pp.117-132.

Schain A. M., (2009), *The State Strikes Back: Immigration Policy in the European Union*, The European Journal of International Law 20 (1), 93-109, doi: 10.1093/ejil/chp001.

Schnapper D., (2001), *Exclusions au Coeur de la Cite*, Paris: Anthropos.

Schnapper D., (1992), *L' Europe des immigrés, essai sur les politiques d' immigration*, Paris: Francois Bourin.

Schnapper D., (1986), *Modernité et Acculturations A Propos des Travailleurs*

Émigrés, Communications, 43,141-168, doi:
<https://doi.org/10.3406/comm.1986.1645>.

Schneider J., Fischer M., Kovacheva V., (2008), *Migrants in the job Center, Qualitative Findings on Migrants' Experiences with Public Employment Support Services in Germany*, (p.1-3), Hamburg: Institute of International Economics (HWWI).

Schumpeter J., (1947), *Capitalism, Socialism, and Democracy*, 2d ed, New York: Harper.

Serpa S. & Ferreira C. M., (2018), *Anomie in the Sociological Perspective of E. Durkheim*, Sociology International Journal, (2) 6, 688-691.

Simon & Brettell, (1986), *International Migration: The Female Experience*, Washington DC: Rowman & Littlefield.

Simon P., (2012), *French National Identity and Integration: Who Belongs to the National Community?* Washington DC: Migration Policy Institute.

Sjaastad L A., (1962), *The Costs and Returns of Human Migration*, Journal of Political Economy, 70 (5), 80-93.

Smith A., (1986), *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford: Blackwell.

Song Miri, (2010), *What Happens After Segmented Assimilation? An Exploration of Inter-marriage and "Mixed Race" Young People in Britain*, Ethnic and Racial Studies, 33(7), 1994-1213.

Spies Morten, (2010), *Participation as a Road to Integration – the Danish Case*, in Ahokas, Tykkyläinen, Wilhelmsson (edit), *"Practicing Participation. Exchanging Good Practices for the Promotion of an Active Citizenship within the European Union"* Good Citizen Participation Practices Conference.

Syed Ali, (2008), *Understanding Acculturation Among Second Generation South Asian Muslims in the United States*, Contributions to Indian Sociology, 42 (3), 383-411, doi:10.1177/006996670804200303, <http://cis.sagepub.com/content/42/3/383>.

Taylor C., (1994), *The Politics of Recognition*, in Gutmann Amy (ed.), *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*, Princeton: Princeton University Press.

Thomas W. I. Th. & Znaniecki Fl., (1918), *The Polish Peasant in Europe and America, Monograph of an Immigrant Group*, Boston: The Gorham Press.

Triandafyllidou A. & Gemi E., (2018), *Migration in Greece: Recent Developments in 2018*, Paris: Report prepared for the OECD Network of International Migration Experts, 29-31/10/2018.

Triandafyllidou A., (2009), *Greek Immigration Policy at the Turn of the 21st Century. Lack of Political Will or Purposeful Mismanagement?* European Journal of Migration and Law 11 (2), 159-117, Martinus Nijhoff publishers.

Vissandjee B., Marie Desmeules M., Cao Z., Abdool S., Kazanjian A., (2004), *Integrating Ethnicity and Migration as Determinants of Canadian Women's Health*, BMC Women's Health 2004, 4(1), S32, doi: 10.1186/1472-6874-4-S1-S32.

W.E.B Du Bois, (1920), *Dark Water Voices from within the Veil*, New York: Harcourt, Brace and Company.

Warner Lloyd & Srole Leo, (1945), *The Social Systems of American Ethnic Groups*, New Haven, CT: Yale University Press.

Wayne C., (2004), *Evaluating Enhanced US Border Enforcement*, Migration Information Source (www.migrationinformation.org)

Wayne C., (1994), *Spain: The Uneasy Transition from Labor Exporter to Labor Importer*, in Hollifield J., Martin P.L., Cornelius W.A (eds), *Controlling*

Immigration: A Global Perspective”, Stanford, CA: Stanford University Press.

Weber M., [(2001) 1904-1905], *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, intro Giddens A., London: Taylor & Francis Routledge.

Weiner M., (1995), *The Global Crisis: Challenge to State and to Human Rights*, New York: NY Harper Collins.

Whimster S., (2007), *Understanding Weber*, USA & Canada: Routledge.

Wiking E., Johansson S., Sundquist J., (2004), *Ethnicity, Acculturation and Self-Reported Health. A Population Based Study Among Immigrants from Poland, Turkey and Iran in Sweden*, J Epidemiol Community Health, 58(7), 574-582.

Wilson J., (1980), *The Politics of Regulation*, New York: Harper.

Zhang Y. & Van Hook J., (2009), *Marital Dissolution Among Interracial Couples*, Journal of Marriage and Family, 71 (1), 95-107.

Zogata-Kusz A., (2012), *Theoretical Perspectives on Immigration Policy and Politics*, Journal of Contemporary European Studies 1/2012, 1-17.

Zuardo St., (2017), *Is Migrant Integration Policy Converging in Europe? A Comparison of EU – 12 and EU - 15 States*, (p. 1-44),

<https://stars.library.ucf.edu/honorstheses/215>

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

europa.eu/rapid/press-release_DOC-99-14_el.doc

https://europa.eu/european-union/about-eu/agencies/frontex_el

<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/home>

http://asylo.gov.gr/?page_id=143

MIPEX: MIGRANT INTEGRATION POLICY INDEX <http://www.mipex.eu/>

[Http://mipex.eu/political-participation](http://mipex.eu/political-participation)

[Http://mipex.eu/political-participation](http://mipex.eu/political-participation)

<http://www.euro.who.int/en/health-topics/health-determinants/migration-and-health/migrant-health-in-the-european-region/migration-and-health-key-issues>

<http://www.immigration.gov.gr/>

[https://ec.europa.eu/migrant-integration/index.cfm?action=furl.go&go=/what-are-good-practices.](https://ec.europa.eu/migrant-integration/index.cfm?action=furl.go&go=/what-are-good-practices)

<https://ec.europa.eu/migrant-integration/index.cfm?action=furl.go&go=/what-are-good-practices>

<https://ec.europa.eu/migrant-integration/intpract/children-parents-and-teachers-against-hate-speech-and-discrimination>

<https://ec.europa.eu/migrant-integration/intpract/fit4life-promoting-the-health-and-well-being-of-immigrant-women>

<https://ec.europa.eu/migrant-integration/intpract/magdas-hotel---refugee-integration-through-hospitality-training>

<https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EL/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:116002&from=EL>

[https://www.uscis.gov/citizenship/educators/naturalization-information.](https://www.uscis.gov/citizenship/educators/naturalization-information)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι: Οδηγός Συνέντευξης

ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

Α. ΜΕΡΟΣ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Α.1 Δημογραφικά χαρακτηριστικά

1. Φύλο: Άρσενικο..... Θηλυκό.....
2. Πότε
γεννηθήκατε:.....
.....
3. Οικογενειακή Κατάσταση
4. Αδέρφια έχετε;
5. Αν είστε παντρεμένος/η ή διαζευγμένος/η ποιά η εθνικότητα της/του
συζύγου;.....
.....
6. Κατάσταση νοικοκυριού

Παντρεμένος/η με παιδιά που ζουν μαζί του	
Σύζυγος χωρίς παιδιά σε άλλη χώρα	
Σύζυγος με παιδιά σε άλλη χώρα	
Παιδιά σε άλλη χώρα	
Συμβίωση με γονείς	

Άλλο.....

7. Αριθμός παιδιών.....

8. Έτος γέννησης των παιδιών: (1ο παιδί: το μεγαλύτερο σε ηλικία)

1^ο..... 2^ο..... 3^ο.....

4^ο..... 5^ο..... 6^ο.....

A.2 Ιστορικό καταγωγής και εθνικότητα

9. Ποιά είναι η χώρα γέννησης
σας;.....

10 . Ποιά η χώρα γέννησης
Του
πατέρα;.....

Της
μητέρας;.....

11. Μεγαλώσατε σε πόλη ή σε χωριό;

Πόλη..... Επαρχία.....Χωριό.....

12. Ποιά εθνικότητα/τες
έχετε;.....

13. Ποιά ιθαγένεια
έχετε;.....

...

B. ΜΕΡΟΣ: ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗΣ

B1) Η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από τη νομιμοποίηση

τους

14. Διαθέτετε άδεια παραμονής; ΝΑΙ..... ΟΧΙ.....

15.Αν δεν το διαθέτετε είστε σε διαδικασία έκδοσης του; ΝΑΙ..... ΟΧΙ.....

16.Ποιος σας πληροφόρησε για την άδεια;.....

17.Απευθυνθήκατε σε δικηγόρο; Πόσο κόστισε;.....

(ΜΟΝΟ ΣΕ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΟΓΡΑΦΗΣΗΣ)

18.Για ποιούς λόγους θελήσατε ν'αποκτήσετε την ελληνική ιθαγένεια;

A) Λόγοι οικογενειακοί και προσωπικοί.....

B) Λόγοι επαγγελματικοί και εισοδηματικοί.....

Γ) Λόγοι απόκτησης ίσων δικαιωμάτων με τους Έλληνες πολίτες.....

Δ) Άλλο.....

19.Γεννηθήκατε στην Ελλάδα;..... Αν όχι, σε ποιά ηλικία ήρθατε εδώ;.....

20.Αν δεν είχατε τον τίτλο διαμονής, θεωρείτε πως η ζωή σας θα ήταν διαφορετική; Αν ναι, σε ποιούς τομείς;

.....
.....
.....
.....

21. Αν δεν έχετε τίτλο, θεωρείτε πως η αποκτησή του θ' άλλαζε τη ζωή σας σε κάτι; Σε ποιούς τομείς;

.....
.....

.....
.....

22. Με ποιό τρόπο ήρθατε εδώ; Μαζί με άλλους συγγενείς; Με φίλους της οικογένειας; Ήρθε πρώτα κάποιος γνωστός εδώ και πληροφόρησε την οικογένειά σας για τις συνθήκες που επικρατούν και ήρθατε εδώ;

.....
.....
.....
.....

B2) Η ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών εξαρτάται από το εκπαιδευτικό τους επίπεδο

23. Αν δεν γεννηθήκατε εδώ, ποιο είναι το πιο πρόσφατο αποδεικτικό εκπαίδευσης που αποκτήσατε στη χώρα καταγωγής;

Αναλφάβητος	
Γνωρίζει γραφή και ανάγνωση	
Δημοτικό	
Γυμνάσιο-λύκειο	

24. Μετά την έλευση σας στην Ελλάδα συνεχίσατε το σχολείο;

ΝΑΙ.....ΟΧΙ.....
.....

25. Αν ναι, ποιο είναι το πιο πρόσφατο αποδεικτικό εκπαίδευσης που αποκτήσατε;

Δημοτικό	

Γυμνάσιο-λύκειο	
ΙΕΚ-ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ	
ΑΕΙ-ΤΕΙ	
Μεταπτυχιακό	
Διδακτορικό	

26. Πως θα χαρακτηρίζατε τη γνώση σας γύρω από την ελληνική γλώσσα;

Πολύ καλά.....καλά.....μέτρια.....

27. Γνωρίζετε άλλες ξένες γλώσσες εκτός της μητρικής και των Ελληνικών;

ΝΑΙ.....ΟΧΙ.....

28. Αν ναι, ποια;

Αγγλικά.....

Γαλλικά.....

Γερμανικά.....

Ιταλικά.....

Άλλο.....

29. Ποιές άλλες δεξιότητες έχετε αποκτήσει γενικότερα;

Μουσικές γνώσεις.....

Αθλητικές γνώσεις.....

Κοινωνικές γνώσεις.....

Καμία.....

Άλλο.....

Εκπαίδευση

30.Σας άρεσε το σχολείο;

31.Κάνατε φίλους στο σχολείο;

32.Σας βοήθησε το σχολείο να ενταχτείτε στην κοινωνία; (νιώσατε άγχος ώστε να πιεστείτε και να ενταχτείτε;)

33.Αν δεν πηγαίνατε εδώ σχολείο θεωρείτε πως θα χάνατε κάτι; Είναι σημαντικό για εσάς το σχολείο; Γιατί;

.....
.....
.....
.....

34.Οι καθηγητές – δάσκαλοι πως σας αντιμετώπισαν;

.....
.....
.....
.....

35.Οι Έλληνες συμμαθητές σας πως σας αντιμετώπισαν; Κάνατε παρέα μαζί τους;

.....
.....
.....
.....

36.Ντρεπόσασταν να πείτε στο σχολείο τη χώρα προέλευσης σας; Αν ναι, γιατί;

.....
.....
.....
.....

37.Αν δεν έχετε σπουδάσει θα θέλατε να σπουδάσετε; Τι;

.....
.....
.....

**38.Γνωρίζετε καλά τη γλώσσα της χώρας καταγωγής;
ΝΑΙ.....ΟΧΙ.....**

39.Αν όχι, γιατί;

.....
.....
.....

40. Ποιά γλώσσα μιλάτε στο σπίτι συνήθως?

.....
.....
.....

Απασχόληση

**41.Την προηγούμενη εβδομάδα, από Δευτέρα ως Κυριακή εργαστήκατε έστω και
μία ώρα; ΝΑΙ..... ΟΧΙ.....**

42. Αν όχι, γιατί;

.....
.....
.....

43. Αν όχι, λαμβάνετε επίδομα ανεργίας; ΝΑΙ..... ΟΧΙ.....

44. Πόσο καιρό είστε άνεργος;

45. Αν εργάζεστε η εργασία σας είναι πλήρης ή μερική; Πλήρης.....

Μερική.....

46. Ποιο επάγγελμα ασκείτε στην Ελλάδα;

.....
.....
.....

47. Ποια μορφή έχει η σχέση εργασίας σας; (αορίστου, ορισμένου, εποχιακή, έργου, μη δηλωμένη, εν μέρει δηλωμένη)

48. Ποιά θέση κατέχετε στο συγκεκριμένο επάγγελμα;

Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό	
Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό	
Μισθωτός (με μισθό ή ημερομίσθιο)	
Βοηθός σε οικογενειακή επιχείρηση	

49. Σε ποιά ασφαλιστικό φορέα υπάγεστε;.....

ΙΚΑ	
ΟΓΑ	
ΔΗΜΟΣΙΟ	
ΟΑΕΕ	
ΛΟΙΠΑ	
ΑΝΑΣΦΑΛΙΣΤΟΣ	
ΔΕΝ ΓΝΩΡΙΖΩ	

50.Ο/Η σύζυγος εργάζεται στην Ελλάδα;

OXI..... ΝΑΙ..... Που εργάζεται;.....

51.Αν εργάζεστε, είστε ικανοποιημένος/η από τη δουλειά? Το μισθό, τις συνθήκες εργασίας? Είναι αυτό που ονειρεύεστε να κάνετε? Αν όχι, πάνω σε ποιό τομέα θα θέλετε ν' απασχοληθείτε?

.....
.....
.....
.....

52.Περιγράψτε μου ένα περιστατικό στο χώρο εργασίας σας που σας έκανε εντύπωση (είτε θετικό είτε αρνητικό)

53. Ποιά η σχέση σας με τους εργοδότες σας? Καλή, φιλική, μπορεί και οικογενειακή?

.....
.....

54.Πώς κυλάει η μέρα στη δουλειά;

55.Αναζητάτε άλλη εργασία; ΝΑΙ.....ΟΧΙ.....

56.Αν ναι, για ποιούς λόγους;

.....
.....
.....

57.Πιο είναι το πιο δύσκολο κομμάτι στη δουλειά; Το πιο ευχάριστο;

58.Βλέπετε προοπτικές βελτίωσης της απασχόλησης σας στην Ελλάδα;

.....
.....
.....

59. Το ότι έχετε δουλειά πως σας κάνει να αισθάνεστε, ιδιαίτερα με τις συνθήκες που επικρατούν αυτή την περίοδο στην Ελλάδα?

.....
.....

60. Οι γύρω σας τι σας λένε που έχετε δουλειά;

61. Ο τίτλος νομιμοποίησης σας βοήθησε να βρείτε δουλειά?

.....
.....

62. Αν δεν εργάζεστε, σε τι θα θέλατε ν' απασχοληθείτε? Με τι μισθό?

.....
.....

63. Αν δεν εργάζεστε τι λένε οι γύρω σας;

64. Τι σημαίνει δουλειά για εσάς; (πηγαίνοντας στη δουλειά τι σκέφτεστε; φεύγοντας από τη δουλειά τι σας μένει;)

Κατοικία

65. Που μένετε?
(περιοχή).....

66. Μένετε με τους γονείς σας?
ΝΑΙ.....ΟΧΙ.....

67. Αν όχι, πώς βρήκατε το σπίτι που μένετε τώρα;

.....

.....
.....

68. Τι προβλήματα αντιμετωπίσατε στην εύρεση κατοικίας;

.....
.....
.....

69. Αλλάζετε συχνά τόπο κατοικίας? Αν ναι, για ποιούς λόγους?

.....
.....

70. Αν δεν αλλάζετε τόπο κατοικίας συχνά θεωρείτε ότι σας βοηθάει καλύτερα στο ν' αναπτύξετε σχέσεις με άλλους ανθρώπους ή είναι κάτι το οποίο δεν παίζει ρόλο στις επαφές σας με άλλα άτομα;

.....
.....
.....
.....

71. Με ποιά καθεστώς κατοικείτε στο σπίτι που μένετε σήμερα; (ενοίκιο, ιδιοκατοίκηση, φιλοξενία, άλλο)

Ποιό

άλλο;.....
.....

72. Πιστεύετε ότι είναι εύκολο να βρείτε σπίτι στην Ελλάδα;

ΝΑΙ.....ΟΧΙ.....

73. Πιστεύετε ότι είναι εύκολο να βρείτε σπίτι στην Αθήνα;

ΝΑΙ.....ΟΧΙ.....

74.Είστε ευχαριστημένοι από τις συνθήκες της κατοικίας σας στην Ελλάδα;

ΝΑΙ.....ΟΧΙ.....

Οικογένεια

75. Είστε παντρεμένος/η; ΝΑΙ.....ΟΧΙ.....

76. Αν ναι, τι εθνικότητας είναι ο/η σύζυγος;

.....
.....

77. Αν το άτομο το οποίο είστε παντρεμένος/η είναι ίδιας εθνικότητας με τη δική σας, θα παντρευόσασταν άτομο άλλης εθνικότητας από τη δική σας;

ΝΑΙ.....ΟΧΙ.....
.....

78. Αν όχι, γιατί;

.....
.....
.....

79. Αν δεν είστε παντρεμένος/η σκέφτεστε τη δημιουργία οικογένειας στην Ελλάδα; ΝΑΙ.....ΟΧΙ.....

80. Αν όχι, γιατί;

.....
.....
.....

81. Έχετε κάνει σχέση με Έλληνα/ Ελληνίδα; ΝΑΙ.....ΟΧΙ.....

82. Αν ναι, έλεγε στον κοινωνικό της περίγυρο τη χώρα καταγωγή σας;

.....
.....

83. Αν όχι, γιατί;

.....
.....
.....

84. Αν δεν έχετε κάνει σχέση με Έλληνα\ Ελληνίδα, γιατί δεν έχετε κάνει;

.....
.....
.....

85. Τι εθνικότητας θα θέλατε να ήταν ο/η σύζυγος σας;

.....
.....

86.Γιατί;

.....
.....
.....

87.Θα παντρευόσασταν Έλληνα/Ελληνίδα;

ΝΑΙ.....ΟΧΙ.....

88.Αν ναι, γιατί;

.....
.....

89.Αν όχι, γιατί;

.....
.....
.....

90. Θα θέλατε ν' αποκτήσετε οικογένεια στην Ελλάδα ή στη χώρα καταγωγής σας;

Ελλάδα.....Χώρα καταγωγής.....

Γ' ΜΕΡΟΣ: Η ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗΣ

Χώρος ανάπτυξης κοινωνικών σχέσεων

91. Έχετε φίλους; Αν ναι, που συναντιέστε; (καφετέρια, μπαρ, σπίτι)

.....
.....

92. Πως διασκεδάζετε;

.....
.....

93. Σε ποιές περιοχές; Πάτε σε άλλες περιοχές;

.....
.....

94. Αν όχι, γιατί; Αν ναι γιατί; Έχουν κάτι άλλο να σας δείξουν; Για να γνωρίσετε άλλο κόσμο;

.....
.....
.....

Δημόσιος τομέας

95.Είχατε ποτέ επαφή στην Ελλάδα με κρατικούς φορείς; (κρατικές υπηρεσίες, σώματα ασφαλείας, τοπικοί φορείς) ΝΑΙ.....ΟΧΙ.....

96.Ποιοι ήταν αυτοί;

.....
.....
.....
.....
.....
.....

97.Περιγράψτε σύντομα την εμπειρία σας με έναν από αυτούς τους φορείς

.....

.....

.....

.....

98.Όσον αφορά τον τομέα της υγείας, έχετε επισκεφτεί κάποιο δημόσιο νοσοκομείο/ φορέα; Πως σας αντιμετώπισαν εκεί;

.....

.....

.....

.....

99.Ποια η γνώμη σας για τις κρατικές υπηρεσίες στην Ελλάδα ως προς τους μετανάστες;

Πολύ κακή	
Κακή	
Μέτρια	
Καλή	
Πολύ καλή	
Δεν έχω γνώμη	

100.Πιστεύετε ότι οι επίσημες υπηρεσίες στην Ελλάδα βοηθούν τους μετανάστες να ενταχθούν στην ελληνική κοινωνία; ΝΑΙ.....ΟΧΙ.....

101.Αν ναι, με ποιο τρόπο το πετυχαίνουν αυτό κατά τη γνώμη σας

.....

.....

.....

102. Αν όχι, με ποιο τρόπο πιστεύετε ότι ο ρόλος τους θα γινόταν πιο αποτελεσματικός;

.....
.....
.....
.....

Σύλλογοι

103. Συμμετέχετε σε κάποιο μεταναστευτικό σύλλογο;
ΝΑΙ.....ΟΧΙ.....

104. Αν ναι, σε ποιόν;

.....
.....

105. Συμμετέχετε σε δραστηριότητες του συλλόγου σας;
ΝΑΙ.....ΟΧΙ.....

106. Σε ποιές;

.....
.....
.....
.....
.....

107. Σε ποιούς τομείς της καθημερινής ζωής σας φάνηκε πιο χρήσιμος ο σύλλογος στην Ελλάδα; (αναφέρετε τους 5 πρώτους τομείς)

108. Ποιές ανάγκες θα περιμένατε από το σύλλογο να σας καλύψει;

109. Έχετε επαφή με συλλόγους άλλων μεταναστευτικών ομάδων;

ΝΑΙ.....ΟΧΙ.....110

. Αν ναι, με ποιους;

.....
.....
.....
.....
.....

Κοινά

111. Ψηφίσατε στις τελευταίες δημοτικές εκλογές; ΝΑΙ.....ΟΧΙ.....

112. Αν ναι, θεωρείται πως η ψήφος σας έπαιξε ρόλο στα κοινωνικο-οικονομικά δρώμενα του τόπου; Αν ναι, με ποιο τρόπο;

.....
.....
.....
.....
.....

113. Αν δεν ψηφίσατε γιατί δεν ψηφίσατε;

.....
.....
.....
.....
.....

114. Πως νιώσατε που ψηφίσατε;

.....
.....
.....
.....
.....

Σχέσεις με γονείς

115. Ζουν και οι δύο γονείς σας;

ΝΑΙ.....ΟΧΙ.....
.....

116. Ζουν μαζί ή έχουν χωρίσει;

Μαζί.....Έχουν χωρίσει.....

117. Βρίσκονται και οι δύο στην Ελλάδα;

ΝΑΙ.....ΟΧΙ.....

118. Ποια η σχέση σας μαζί τους;

.....
.....
.....

119.Με ποιόν από τους δύο αισθάνεστε ότι είστε πιο κοντά;

120. Διαφωνείτε μαζί τους; Αν ναι για ποιους λόγους;

121. Μπορείτε να μου περιγράψετε ένα καυγά σας;

122. Τους βλέπετε συχνά ή δουλεύουν πάρα πολύ;

123. Τρώτε μαζί τους;

124. Μάθατε τα ελληνικά πιο εύκολα από τους γονείς σας;

ΝΑΙ.....ΟΧΙ.....

125. Αν ναι, πως αισθάνεστε γι' αυτό;

.....
.....
.....

126.Σας ζητούν να τους μεταφράσετε διάφορα έγγραφα ή τουλάχιστον στην αρχή σας έπαιρναν μαζί σε διάφορες υπηρεσίες για να τους εξηγείτε τι έγγραφα ζητούν οι υπάλληλοι;

.....
.....
.....
.....

127.Αισθάνεστε διαφορετικοί από τους γονείς σας; Αν ναι σε τι.....
.....
.....

128.Είναι/Ήταν αυστηροί μαζί σας οι γονείς σας; Για παράδειγμα σας άφηναν έξω μέχρι συγκεκριμένη ώρα; Σας έβαζαν τιμωρία;
.....
.....
.....

129.Σας έλεγαν με ποιους να κάνετε παρέα; Είχε/ έχει σημασία γι' αυτούς η εθνικότητα των φίλων σας;
.....
.....
.....
.....

130.Σας πίεζαν στο θέμα του σχολείου; Να διαβάσετε; Ήθελαν/ θέλουν να σπουδάσετε αν δεν το έχετε κάνει ήδη αυτό; Τι;
.....
.....
.....
.....

131.Πόσο κοντά τους νιώθετε;

132.Πιστεύετε ότι τους μοιάζετε; Σε ποια σημεία;

133.Σας βοηθούν στη ζωή σας; Πως;

.....

.....

.....

.....

134.Τους συμβουλευέστε; Για ποια θέματα κυρίως;

135.Κάνετε πράγματα μαζί;

136.Ποιό το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων σας;

Πατέρας

Μητέρα

Δημοτικό		
Γυμνάσιο-λύκειο		
ΙΕΚ-ΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ		
Πανεπιστήμιο-ΤΕΙ		
Μεταπτυχιακό		
Διδακτορικό		

Φίλοι

137. Έχετε φίλους; ΝΑΙ.....ΟΧΙ.....

138. Αν ναι, ποια η σχέση σας μαζί τους; Είναι σημαντικοί για εσάς; Όταν έχετε δυσκολίες απευθύνεστε σε αυτούς;

.....

.....

.....

139. Τι εθνικότητας είναι οι φίλοι σας;

.....
.....
.....
.....
.....

140. Κάνετε παρέα με Έλληνες;
ΝΑΙ.....ΟΧΙ.....

141 . Αν όχι, γιατί;

.....
.....
.....
.....
.....

142. Οι ηλικίες, το εκπαιδευτικό επίπεδο και το φύλο των πιο στενών σας φίλων;

.....
.....
.....
.....
.....

143. Έχετε φίλους από το σχολείο ή κάνατε μετά φίλους;

.....
.....
.....

144. Τους βλέπετε συχνά; Πόσο συχνά;

Μία με δύο φορές την εβδομάδα.....

Δύο με τρεις.....

Καθημερινά.....

Μία με δύο φορές το μήνα.....

145.Πόσες ώρες περνάτε μαζί τους;

.....
.....

146. Που συναντιέστε συνήθως;

.....
.....
.....

147.Γνωρίζετε την οικογένεια τους; Αυτοί τη δική σας;

.....
.....
.....

148.Έχετε αναπτύξει κάποιο είδους κώδικα μεταξύ σας; (ίδια συμπεριφορά, τρόπος ντυσίματος, διασκέδασης, κώδικα επικοινωνίας με συνθηματικά, φτιάχνετε λέξεις; εκφράσεις;)

.....
.....
.....
.....

149.Όταν βγαίνετε μαζί τους, σε ποια γλώσσα μιλάτε;

.....
.....
.....

Θρησκεία

150.Πιστεύετε στο Θεό;

151.Ανήκετε σε κάποια θρησκεία; ΝΑΙ.....ΟΧΙ.....

152. Αν ναι, σε ποια;

.....
.....

153.Αν είστε Χ.Ο., με δεδομένο ότι στην Ελλάδα το μεγαλύτερο ποσοστό των πολιτών είναι Χ.Ο., θεωρείτε ότι έπαιξε κάποιο ρόλο στον τρόπο που σας αντιμετώπιζαν οι άλλοι όταν λέγατε τη θρησκεία σας;

.....
.....
.....

154.Θεωρείτε πως αν ήσασταν κάποια άλλη θρησκεία θα σας έβλεπαν διαφορετικά;

.....
.....
.....

155.Αν δεν είστε Χ.Ο., θεωρείτε πως οι άλλοι σας βλέπουν με διαφορετικό μάτι; Έχετε διαπιστώσει διακρίσεις σε βάρος σας λόγω των διαφορετικών πιστεύω σας;

.....
.....
.....
.....

156.Εκκλησιαζόσαστε;

ΝΑΙ.....ΟΧΙ.....

157.Αν ναι, πόσο συχνά;

Μία φορά την εβδομάδα.....

Μία φορά το μήνα.....

Χριστούγεννα-Πάσχα.....

Τρεις με τέσσερις φορές το χρόνο.....

158.Αν στη χώρα καταγωγής σας ήσασταν άλλη θρησκεία και στην Ελλάδα βαφτιστήκατε Χ.Ο., για ποιο λόγο το κάνατε αυτό;

.....
.....
.....

159.Σας ήταν εύκολο ν' αλλάξετε θρησκεία;

.....
.....
.....

160.Αν είχατε την ίδια θρησκεία και στην Ελλάδα ποια προβλήματα θεωρείτε ότι θ' αντιμετωπίζατε;

.....
.....
.....

Ενσωμάτωση

161.Έχετε επισκεφτεί ποτέ τη χώρα καταγωγή σας; ΝΑΙ.....ΟΧΙ.....

162.Για ποιους λόγους την επισκεφτήκατε;

163.Αν ναι, πως νιώσατε όταν την επισκεφτήκατε;

164.Πως σε αντιμετώπισαν εκεί οι συγγενείς και φίλοι;

165.Όταν φύγατε πως νιώσατε;

166.Πάτε συχνά;

167.Έχετε σπίτι εκεί;

168.Όταν σκέφτεστε τη χώρα καταγωγής ποιο είναι το πρώτο πράγμα που σας έρχεται στο μυαλό;

.....
.....
.....
.....

169.Μιλάτε στο τηλέφωνο με συγγενείς; Μέσω internet; Πόσο συχνά;

170.Η οικογένεια σας και ο κοινωνικός περίγυρος σας έσπρωξε στην υιοθέτηση μιας κουλτούρας προερχόμενης από τη χώρα καταγωγής σας; (ήθη, έθιμα, αξίες)

.....
.....
.....

171. Αν ναι, εσείς σε ποια κουλτούρα λειτουργείτε καλύτερα; Που νιώθετε καλύτερα, που είναι πιο κοντά στον χαρακτήρα σας;

.....
.....
.....
.....

172.Νιώθετε ότι ανήκετε σε κάποια άλλη κουλτούρα από αυτές τις δύο κουλτούρες;

.....
.....
.....
.....

173. Σας αρέσει η ελληνική κουλτούρα; Τι σας αρέσει πιο πολύ;

.....
.....
.....
.....

174. Περιγράψτε μου ένα έθιμο από τη χώρα καταγωγής σας.

.....
.....
.....
.....

175. Πως βλέπετε τους Έλληνες; Τι θεωρείτε γι' αυτούς;

.....
.....
.....
.....

176. Περιγράψτε μου μία μέρα από την καθημερινή ζωή σας.

.....
.....
.....

177.Τι κάνετε στον ελεύθερο χρόνο σας;

Κοινωνικός δεσμός

178.Κάτω από ποιες συνθήκες βρεθήκατε στην Ελλάδα;

.....
.....
.....
.....

179. Σας αρέσει που ζείτε στην Ελλάδα; ΝΑΙ.....ΟΧΙ.....

**180. Θα θέλατε να ζήσετε μόνιμα εδώ;
ΝΑΙ.....ΟΧΙ.....**

181. Αν ναι γιατί;

.....
.....
.....

.....

182. Αν όχι γιατί;

.....
.....
.....
.....

183. Αν όχι, σε ποια χώρα θα θέλατε να μείνετε και γιατί;

.....
.....
.....
.....

184. Οι Έλληνες θέλουν τους μετανάστες στη χώρα τους; ΝΑΙ.....ΟΧΙ.....

185. Αν ναι γιατί πιστεύετε ότι τους θέλουν;

.....
.....
.....

186. Αν όχι, γιατί πιστεύετε ότι δεν τους θέλουν;

.....
.....
.....

187. Θεωρείτε πως εσάς σας δέχτηκαν εύκολα; ΝΑΙ.....ΟΧΙ.....

188. Αν όχι, εφαρμόσατε κάποιες στρατηγικές για να σας δεχτούν; (πχ ίδιο ντύσιμο με τους Έλληνες)

.....
.....
.....

189.Θεωρείτε πως οι Έλληνες είναι ενωμένοι μεταξύ τους; Δέχονται εύκολα τον «ξένο» σαν κοινωνία;

.....

.....

.....

.....

.....

190.Ποια τα σχέδια σας για το μέλλον;

.....

.....

.....

191.Θα θέλατε να προσθέσετε κάτι;

.....

.....

.....